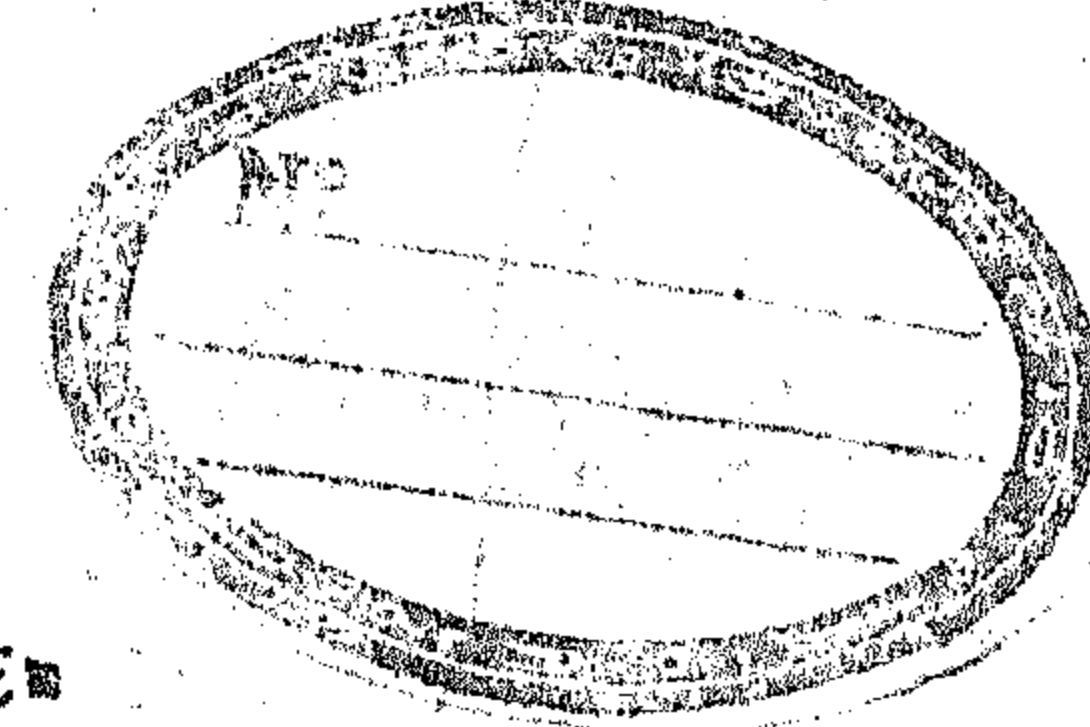
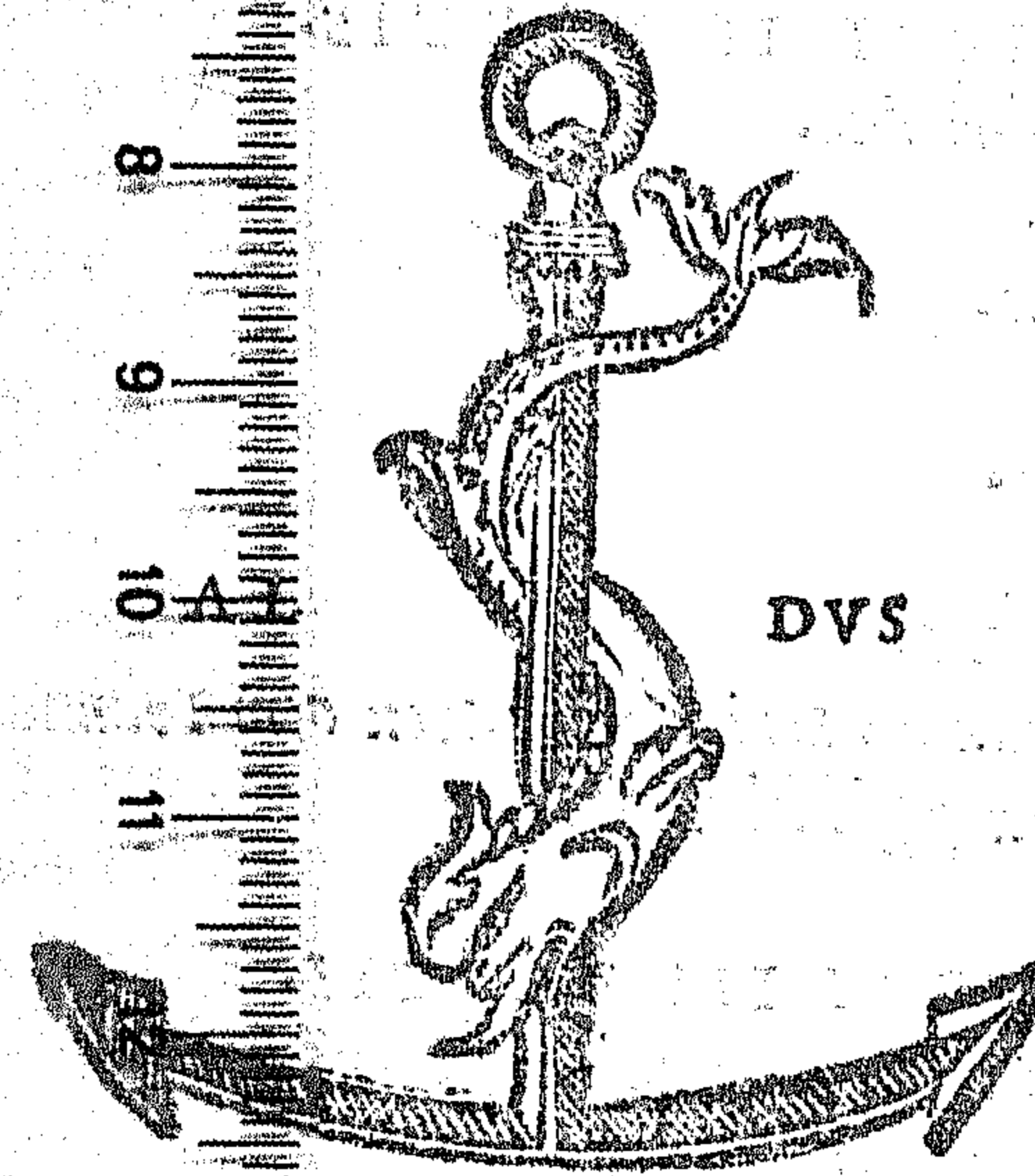

Valenz. comp. de Granada B.

~~No. de la ciudad de Exurgatorio de 1707.~~

IOANNIS IOVIANI PONTANI OPE-
RA OMNIA SOLVTA ORA-
TIONE COMPOSITA.

Nomina librorum, qui in hisce tribus partibus con-
tinentur, a tergo huius paginae notata
reperiuntur.

quo, ...
piosissimam bibliothecam, magnificam, lautamq; supellectilem &
complura alia offerisset, unde pacis ornamenta, & belli subsidia pe-
ti possent, illam ipsam imaginem ad extremum spectandam propo-
nere ut rem omnino pulcherrimam, & pretiosissimam atq; ut erat

* ij

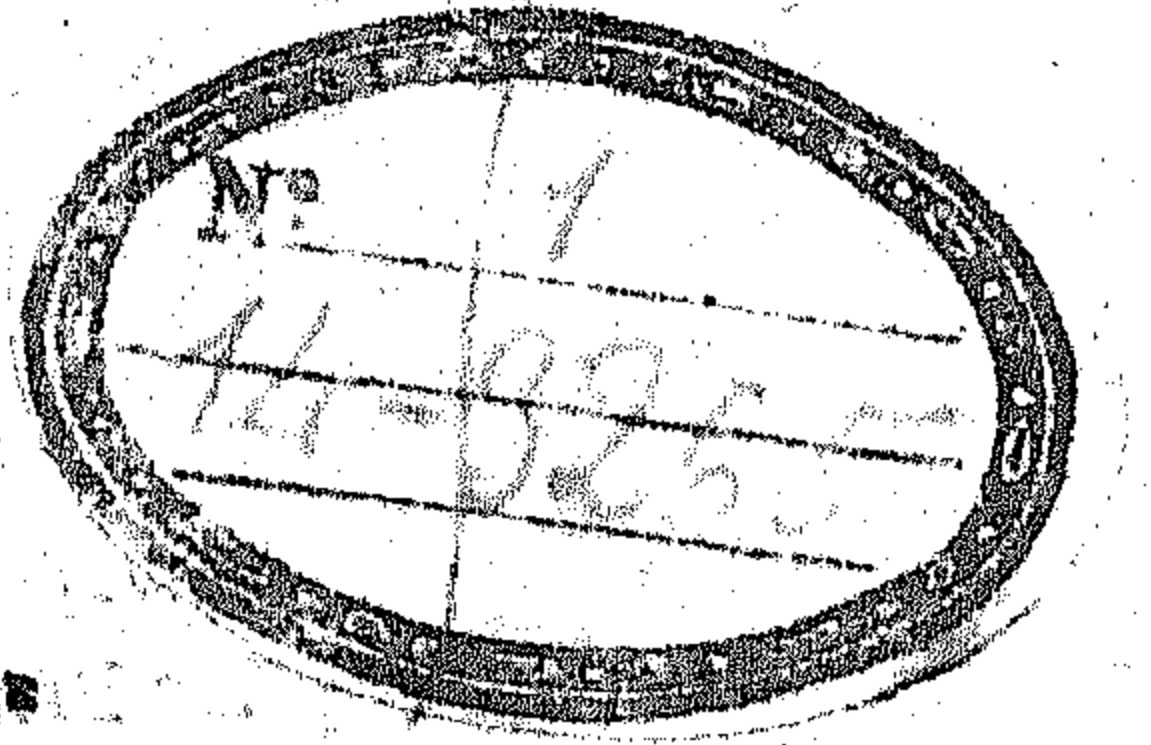
2 400 40

MADE IN

Del colegio de la comp. de San Pedro y San Pablo B.

~~No suado nada el Exjuratorio de 1707.~~

IO ANNIS IOVIANI PONTANI OPERA
RA OMNIA SOLVTA ORATIONE
TIONE COMPOSITA.

Nomina librorum, qui in hisce tribus partibus continentur, a tergo huius pagine notata reperiuntur.

LIBRI PRIMAE PARTIS.

De Obedientia libri V.	pagina prima
De Fortitudine libri II.	49
Liber de Principe.	87
Liber de Liberalitate.	97
Liber de Beneficentia.	118
Liber de Magnificencia.	123
Liber de Splendore.	136
Liber de Coniuentia.	141
De Prudentia libri V.	147
De Magnanimitate libri II.	227
De Fortuna libri III.	264
Liber de Immanitate.	311

LIBRI II PARTIS.

De Aspiratione libri duo.	2
Charon Dialogus.	49
Antonius Dialogus.	68
Actius Dialogus.	104
Aegidius Dialogus.	155
Asinius Dialogus.	175
De Sermonibus libri VI.	185
Belli, quod Ferdinandus senior Neap. Rex cum Ioanne Andegauensium duce gessit libri VI.	252

LIBRI III PARTIS.

Centum Sententiae Ptolemæi cum expositionibus.	2
De rebus cœlestibus libri XIII.	95
Liber de Luna imperfectus.	197

FRANCISCVS ASVLANVS ALTOBEL-

LO AVEROLDO PRAESVLI PO-

LENSI LEONIS X. PONT.

MAX. VENETIIS LE

GATO S. P. D.

DVBIVM fuit olim apud plerosq; et nũc summa contentione quaeritur utrum M. Varronis cuius Romani clarissimi laudem, & gloriam illustriorem reddant iura populi Romani, monumenta maiorum, omnis sapientiae ratio, omnisq; doctrina, quam literis, memoriæq; mandavit, an statua, quam Asinius Pollio singulari iudicio, summaq; literatura uir, ei uiuentium omnium uni posuit in bibliotheca, quæ prima in urbe Roma ex hostium manubijs confecta est. Hæc quidem dubitatio recte suscepta uideri potest. Libri enim quos ille composuit, quanquam rerum scriptarum dignitate, & auctoris studio, ac diligentia ad omnium seculorum posteritatem peruenire debebant, tamen multos iam annos interciderunt. quod propterea contigisse arbitror, quia superiorum seculorum homines (quæ illorum erat imperitia) propter obscuritatem tanti auctoris scripta non satis lecta digna existimauerint. At statuæ memoriæ, qualiscunq; est, nulla unquam temporis obliuio delebit, nulla uetustas obruet, nulla imperitorum iniuria ex animis doctorum euellet. Nostræ etiã ætatis homines post multa secula non dissimilis officij exemplum in Iouiano Pontano prodi uiderunt. Alphonsus enim iunior Neapolitanus Rex cum prætorium propè Neapolim exiruxisset omnium quæ in Italia uidemus, cœli temperie, regionis opportunitate, loci amœnitate, & operis magnificentia clarissimum, cumq; illud omnibus rebus exornasset, quæ & suas ipsius opes, & uirtutem declararent, persuasum habuit eiusmodi apparatus splendorem nulla re magis posse commendari, quàm si Iouiani Pontani imaginem ex ære in ea quoq; locasset. Nec dubitabat Rex ille sapientissimus Regibus omnibus & principibus ad se uenientibus postquam arma, equos, gemmas, aurum rude, & signatum, monumenta prisca æris, copiosissimam bibliothecam, magnificam, lautamq; suppellectilem & complura alia ostendisset, unde pacis ornamenta, & belli subsidia peti possent, illam ipsam imaginem ad extremum spectandam proponere ut rem omnium pulcherrimam, & pretiosissimam atq; ut erat

alienae laudis fautor studiosissimus, industriaeque, & uirtutis praedicator officiosissimus, his uerbis utebatur. Is est, quem in omni genere amplissimum esse & uolumus, & iudicamus. is est, quem praepotorem habuisse loco summi beneficii, & honoris ponimus. is est cui summa omnia tribuimus. hunc unum ex omnibus Italiae doctissimis uiris ita fictum habere uolumus, ad nostraque secreta admittere solemus, tum propter excellentem literaturam, uitaque integritatem, & morum sanctimoniam, tum etiam propter incredibilem constantiam, & grauitatem, atque singularem in rebus gerendis industriam, & fidem. haec res est, quam postremo spectandam omnibus exhibemus, ut omnium honorificentissimam, & carissimam. Dignat' profecto uerba eo Rege, qui Aragonum imperium auxerit, no men ornauerit, gloriam amplificauerit. Quamobrem cum multa praecclare domi, & foris ab eo gesta legimus, tamen ad nullum honorum fructum illa reducere affirmare possumus. Quid enim communi hominum utilitati conducere potuit? illum adulescentem in Brutijs ex alienissimis populis amicissimos, ex infidelissimos, firmissimos reddidisse, animosque nouarum rerum expectatione suspensos ad paterni imperij beneuolentiam traduxisse, cum id coactus praestitisse uideatur, quandoquidem & tanti regni moderator, & haeres paterna, uitaque gloriae erat futurus, quae omnino cecidisset, nisi patrem de summa rerum periclitantem iuuisset, & seipsum probasset non indignum ad quem tantarum rerum hereditas pertineret. Quid uerae laudis nancisci potuit? cum iuuenis in Heiruriam maximi exercitus dux uenit, multasque urbes in deditioem accepit, cum bello persequeretur illos, qui iustiore eo haberent causam, & de quorum uictoria maiore in luctu futurus erat uictor, quam uictus. quod ne ita accideret repetitus Turcarum motus in extrema Italiae parte effecit. Nam cum in Heiruria bellum propere confecisset a patre accitus in salentinos mouere est iussus, ut quae a Turcis occupata erant reciperet, pacatumque regnum & ab omnibus exterarum nationum armis tutum redderet. Haec quanquam mira celeritate confecit, peropportuna tamen mors Mahometi Turcarum Regis magnam adiuuentum illi attulisse uisa est et ad uincendum, et ad triumphandum. Huius igitur clarissimi Regis memoriae colamus, propterea quod primus post tot secula intermissam consuetudinem ornandorum hominum reuocauit, et tale factum omnibus illius uictorijs, et triumphis, praecclarissimisque gestis anteponamus, cum praesertim honorem contineat, quem immortalem nos etiam ipsi Pontano habere debemus, quos ille tam recte non ui-

uus in scholis instituit, sed in libris mortuus. Quis enim mille abhinc annos omnes philosophiae partes cultius, & elegantius tractauit? illustrauit? in illis digerendis maiorem industriam posuit, & diligentiam? ut existimem neminem esse qui commertium habeat cum Musis, id est cum humanitate, & doctrina qui ei non mirabiliter applaudat, eum non celebret, colat, admiretur, suspiciat, & laudes tanti ingenij non immortalitatis memoria prosequendas putet, cum tam uaria, diuersaque illius opera tum soluta oratione, tum carmine composita euoluit. Age uero ciuis ille cuius uita ab honore populari, et ab illustri gratia minime remota sit futura a quibus fontibus uberius poterit haurire omnium rerum, & uirtutum uim? omnium officiorum rationem? omnisque naturae, a qua mores homini ingenerantur mutationem? Praeterea ex cuius monumentis intellegere melius licet omnium rerum pu-administrationes? genera? status? mutationes? leges? instituta? Ab hoc enim eruditissimo uiro, et ad communem hominum utilitatem nato, haec omnia quaesita, obseruata, descripta, & praeccepta sunt. Omitto quod nonnullas philosophiae partes, de ea loquor quae ad mores pertinet, cum maiore fortassis hominum utilitate tractandas suscepit, quam uel Seneca apud Latinos tam uerbosis epistolis, tamque multis commentarijs obscure, & illepide scriptis. uel Plutarchus apud Graecos dura illa sua, et nimis ambitiosa oratione. Quid enim unquam maiore iudicio et elegantia de obedientia, de utraque fortitudine heroica, & domestica praecceptum est? quae ad fugiendam auaritiam & liberalitatem colendam magis salutaria praeccepta dari poterant? quae ad prudentem uirum ab imprudenti secernendum, & magnanimitatem seruandam, et fortunae uim intellegendam, & immunitatem detestandam maiore copia, ingenio, acumine excogitata unquam fuerunt. Quae uel potiora ad legendum, uel ad imitandum accommodatiora in scriptis relinqui poterant, quam illa principis educandi praeccepta quae ad Alphonsum tum Calabriae, ut inquit, Ducem misit. Adde tot dialogos, & de rebus grauissimis disputationes, in quibus cognoscendis maiorem fortasse utilitatem capere possumus, quam cum Lucianum bonos omnes insectantem, & dignitati cuiusque generis hominum illudetem legimus ubi multum scurrilitatis urbanitatis parum deprehendimus. quod ueteres item in Aristophane annotarunt, quem propterea etiam multo inferiorem Menandro statuere uisi sunt. Quid de historia dicam? tam ornate, copiose, & prudenter scripta, ut illa sola si extaret, & reliqua illius opera desiderarentur, authoris sui nomen in perpetuam memoriam

propagare posset. Quae ex antiquitate monumenta amplioris doctrinae habemus quam expositiones Centum sententiarum Latine loquentis Ptolemæi, & illa omni laude cumulata rerum coelestium uolumina. Atque horum quidem librorum lectione omnino defraudati fuisset, nisi Petrus Summontius uir tum ingenio, tum etiam doctrina excellens omnes ferè ab interitu, & hominum obliuione uindicasset, diligentissimeq; recognitos diuulgasset. Quae in re tanto uiro nos etiam operam nostram nauare uolumus. Itaq; omnia eiusdè ipsius Pontani opera soluta oratione composita in tres diuisimus partes, ordinemq; illum in digerendis libris seruauius quem ipse auctor uel instituisse uisus est, uel doctissimi uiri probasse, in primisq; Ambrosius Leo, quo aue, & alumno propter multiplicem rerum cognitionem non minus patria Nola, quam uniuersa Italia gloriari potest. Nec quicquam in his immutandum duximus ab eo, quod ante legebatur, nisi ubi graece aliquid scribendum erat, in quo library superiores ualde somniculosi a nobis deprehensi sunt. Ac tu quidem Altobelle Praesul sapientissime consilium eorum semper probasti, qui scriptores, tum ueteres, tum recentes, qui tamen idonei sint, ita admirantur, ut illos laborum, actionum, studiorum denique suorum tanquam exempla sibi proponendos statuunt, nullaq; ratione patiantur eosdè ipsos ab imperitis quibusdam peruertere, et protempore, commodoq; suo excogitatis ineptis contumuari. quod quidem cum in alijs multis facere solitus es; tum uel maxime in ijs, qui nostris temporibus legendo, commentando, scribendo de humano genere benemeriti uidentur. Itaq; non minus ingenuarum disciplinarum cultores se tibi debere profitentur, quam urbs Roma, et respub. Christiana, atq; adeo illius princeps LEO DECIMVS. Sigdè in rebus dubijs, & difficillimis Italiae temporibus, quae IULII II PONT. MAX. mortem consecuta sunt, Bononiam reru nouarum cupidam, & iam penè tumultuantem in fide, et amicitia tenuisti, & pristinum animum erga summorum Antistitum collegium retinere coegisti. Nec multo post afflictis Heluetiorum copijs ad Mediolanum uniuersam Aemylia, quae in uictoris gratiam parum quietura uidebatur ad Pontificiam dignitatem defendendam, & iniurias si quae libertatis Italicae defensoribus fierent, propulsandas conuertisti. Hanc rerum gestarum gloriam cumulaisti rara quadam, et admirabili fidei, ac pietatis laude, quam etiam non minore uniuersi Po-Ro iudicio, quam plausu amplissimam es consecutus. Nam in afflictis fortuna Rhaephælis Rhiarj summa auctoritate, diuinaq;

sapientia, ac summa religione Antistitis, qui cum familiaritatis usu, multisq; officijs coniuinctus eras, tam late uirtus, et industria tua patuit, ut nemo tam iniquus reru aestimator sit, qui tranquillitatem, et quietè senectutis Clarissimi Antistitis magna ex parte tibi acceptam nõ referat. Quae obre ab LEONE PONTIFICE MAX. cum amplissimis uerbis laudatus, summusq; premijs ornatus esses, ad Senatum Venetum continuo te Legatum misit, et quo magis honorifica, & illustria forent ipsius de tua singulari sapientia, & uirtute iudicia, eam potestatem detulit, qua paucissimi ex ijs praediti esse solent, qui summum ab eo locum obtinent, cum Legati p Italiam ad potentissimos populos, aut ad exteros Reges p prouincias mittuntur. quae qdem honore sic te gerere uidemus, ut cum diligentiam oes admirètur, & ingenium, summumq; religionis cultum cognoscant, ea tamen liberalitatis, et beneficentiae exèpla quotidie prodas, quae optimi cuiusq; expectationi respondeant, & superiorum omnium laudem uincant. Admirantur quidem boni omnes hanc tuam amplitudinem, & multo illustriorem se propediem eam uisuros confidunt, sed qui magis id faciat, atq; etiam ampliora tibi omnentur, quam Robertus Magnus uir ingenio, usu rerum, & literatura praestantissimus reperire adhuc potui neminem. Is enim siue mirifico studio erga te, domumq; tuam siue liberalitate tua, qua potissimum fruitur, siue ppetuo quodam de tua singulari uirtute iudicio non desistit eos honores tibi precari, quos quidem tuae naturae, ac moribus deberi intellegit, nec alieni sint à uirtute, ad cuius laudè natus, susceptus, et maxime institutus es. Tatumq; amantissimi uiri auctoritas apud me ualuit ut pro certo habuerim nullis insignibus auspiciatus hæc monumenta decorari posse, q sacratissimo tuo nomine. Dicantur igitur tibi hi omni rerum bonarum copia referti libri. atq; tuis in rebus merito eiusmodi nomen usurpare debemus cum non minus quae tibi offeruntur sacrosancta reddantur patrocinio quidem duo defensa, & protecta, q ipse sis, in quo ornando, et ad summos honores efferendo sanctissimus omnium PONTIFEX LEO X. omnem operam posuerit, & studium. Vale.

I
IOANNIS IOVIANI PONTANI AD RO
BERTVM SANSEVERINIUM PRINCI
PEM SALERNITANVM IN LI
BROS OBEDIENTIAE
PROOEMIUM.

HORTANTE te, immo, & iubente Princeps
Roberte, ut quos de obedientia scripsissem libros,
tandem aliquando ederem, per difficile visum est
exhortationem aut parum sequi tuam, aut non
obtemperare uoluntati. Equidem edendis his ab
stinebam, non quod non libere ultimam eis ma
num imponerem, sed quia intellegebam quibus ipse me obirectatio
nibus exponerem, sciebamq; tutius apud neminem, quam in qua na
ti domo, essent, habitaturos. Etenim considerabam, eos, qui nunc phi
losofantur, genus hoc dicendi (quanquam peruetus ipsum quidem, et
philosophorum proprium) omnino improbare, aridas quasdam, ni
misq; ieiunas, ac parum iucundas auditoribus dissertationes sectan
teris, quas aut ipsi soli legant, aut pauci admodum eorum similes, ut
mihi quidem uideantur non tam docere uelle, quam litigare, nec ita
studere, ut obscuras, atq; abditas res aperiant, quam inculcare, atq;
deicere de gradu uelle suo philosophiam. Sed decet pene a situ uin
dicare conantem illam, minime prodire timendo, hortante te Roberte
maxime, cuius ingenium cum suspiciant omnes, ego certe admirari
numquam satis illud possum, quod unus pene omnium, qui uiuunt, Prin
cipum, studijs his delectare. Nam & historia nunquam tibi cadit e
manibus, & philosophiam ita sequeris, ut dubium sit an studendo
illi cognitione, & doctrina, an agendo quae praecipit, uirtute, ac mori
bus plus proficias. Cuius prudens iudicium, etsi ubiq; probandum
est, illa certe cum primis me mouit sententia, qua iudicasti nec philoso
phiam infantem esse debere, nec eloquentiam sine rerum ubertate, et
pondere, quarum esset philosophia inuentrix, & magistra. Sequen
damq; et in hoc, ut in plerisque, maxime naturam esse, quae in omnibus
procreandis magnam habuisset ornatus, decorisq; rationem. Quod
si qua in re utilis, ac necessaria esset eloquentia, ut certe est in rebus
plurimis, tunc eam maxime requiri debere, cum de uirtute agere
tur, comprimendisq; affectibus, quandoquidem hoc opus, hic labor esset,
ut poeta inquit. Et uero si duobus his ratione, atq; oratione a brutis
maxime differimus, seiungendae & si nunquam alias, tunc multo mi

mus uidentur esse, cum animi informantur, & quibus potissimum modis compescatur appetitus, qui communis nobis cum ipsis illis brutis est, ratio ipsa docet. Quamobrem egregiam istam tuam, ac maxime ueram sententiam probantes, iure illos contemnimus, quibus nos alio fortasse in tempore respondebimus. Accipe igitur libros hos, non ut munus à me aliquod te putes accipere, sed ut qui de his iudicium sis laturus. Quem enim iustorem, ac sanctiorem iudicem de moribus, deq; hominū uita dicenti mihi dari postulem, quam te? qui cum diuersos populos summa cum æquabilitate moderere, atq; iustitia, tibi ipse sic imperes, ut cum in alios omne liberalitatis genus exerceas, minime tute tibi indulgeas, quiq; in beneficentia primus cum sis, aut nemini certe secundus, temperantia, continentiaq; facile exsuperes omnes. Etenim si eius, in qua uersatus diu quisq; est arte, optimus iudex est, ac si recte moratos, beneq; institutos non eos dicimus, qui qualis, quid uel sit uirtus nouerint, uerum qui secundum eam uiuant, Quis certiore, ac ueriore de moribus ferre potest sententiam, quam qui diutius in illis exercitatus cum summa etiam laude, atq; admiratione fuerit, quiq; non dicendo, aut intellegendo, magis quam prudenter fortiter, iuste, moderatēq; agendo uirtutem fuerit affectus? De his igitur iudicabis non alia ratione, quam cum inter populares tuos in dicendo iure soles, atq; eo accuratius, quod tua ista iuris dicendi ratio quanquam ad multos pertinet, ad pueros tamen pertinere uidebitur, si cum his contuleris, quorum ad omnes spectet utilitas. De re enim omnium agitur, cum de recte instituendis ciuibus, deq; animorum informatione agitur. Quos si probaueris, dignosq; iudicaueris, q; in lucem ueniant, tantum ne grauere cum alijs, tum uel in primis Antonello optimæ spei filio præbere legendos.

MNIS VETVS, Nouaq; philosophia, et omnis diuina, atq; humana lex in hoc uno maxime laborat, & tota nititur, ut motus animi rationi pareant, ne ueluti incustoditi, & passim uagantes liberius exsultent. Vbi enim appetitus à ratione digressus longius à signis processerit, imperij, moderationisq; eius oblitus, atq; impatiens, præceps eo fertur, unde regrediendi raro sit potestas. Nam cum uoluntatem secum ipse rapiat, necesse est, ut turpia, atq; iniqua & agantur, et eligantur à nobis. Declarant hoc affectus ipsi nostri, ubi uehementiores fuerint, & actiones ab honestate recedentes. Quod si philosophiæ præceptis, legibusq; obtemperantes animi motus inordinatos, atq; in compositos cohiberent homines, et sub rationis iugum mitterent, nec libido profecto, nec fortuna in rebus dominaretur humanis, et mortale genus liberum magis, atq; quietum ageret. Quamobrem magna quædam uirtus, & præcipuum hominis bonum est obedientia. Cuius utilitas, ac uis tam late quidem pateat, ut nullum non modo grauius uitæ genus, sed ne minimæ quidem actiones, quæ tamen honestatem sequantur, eius uacent officijs, sine qua nec stare hominum societas possit, nec amicitia, aut coniunctio ulla. Nam cum natura ipsa iusserit hominem cætus colere, & conseruare, ne solinagus, & ueluti bellua passim erraret, nullæ sine obedientia coire ciuitates initio poterant, & postquam coire frustra quidem leges lætæ, creatiq; magistratus essent, si illis minime fuisset obtemperatum. Et quanquam participes rationis ipsi simus, male tamen nobiscum ageretur, si rationem contemnentes appetitum sequeremur, obedientia abiecta, cuius præcipuum munus est rationis colendæ, uoluntatisq; conciliandæ. Quæ res efficit, ut cum maxime utilis sit mortaliū generi, omni sit studio amplectenda, à qua et doceantur homines quæ ad modum cum uirtute, cum natura, cum Deo agi oporteat, et sine ea omnino nesciant quomodo parētibus, magistratibus, Regibusq; parendum sit, aut quatenus obsequendum. Quod si huius tam eximie uirtutis excellentiam intueri altius uelimus, et contemplari, profecto uidebimus ipsorum etiam elementorum compagem, et cæli, inerrantiumq; stellarum cursum, ac motus uarios, nisi suis parerent legibus, constare sibi nequaquam posse, cum ne sensus quidem, ac rationis expertia (ut eorum propria sit obedientia, quæ ratione utantur) absq; eius possint consistere beneficio, es

munere. Est enim obtemperandi vis quaedam rebus insita, qua singula quidem sibi inuicem cedant, ac naturaliter pareant. Has igitur tantas obedientiae vires consideranti mihi digna res visa est, quae mandaretur literis, & illustraretur a me oratione, ne quae in primis utilis, & necessaria philosophiae pars est, neglecta ea, atque inculta iaceret. De qua etsi quidam non ignobiles auctores carptim, ac pauca quaedam scripta reliquere, totam tamen complexus est nemo. Atque illi quidem, qui de hac re praecipere, uisi sunt aut ignorasse quantum uirtus haec posset, aut ea solum attigisse, quae cum populo erant communia. Placet igitur primum ostendere, quae sit eius definitio, & quae partes, quo apertius intelligatur quid sit, de quo disputetur. Quod ante quam praestem, paulo altius repetenda quaedam sunt, ne aliquid in obscuro relinquatur, quibus explicatis, aditum sibi ad caetera faciet oratio.

Obedientiam solius hominis esse propriam.

ANIMALIUM DVO Sunt omnino genera, unum illorum, quae licet sentiant, et suos habeant appetitus, ratione tamen carent. Eorum alterum, quae quod ratione praedita sunt, rationalia dicuntur a nostris. Horum duorum generum prius illud obedientia caret. quippe quae in iis, quae rationis sint expertia, non magis est, quam iustitia beneficentia, pietas, fides. Quaequam Maro noster dicit. Fundit humo uictum facilem iustissima tellus. Sed concessum sit poetis, & iocari, & lasciuire, quod eorum est facultatis, iis autem, qui ueritatem aut solum, aut maxime sequuntur, eadem licentia non est. Muta enim animalia, & quibus nec mens nec consilium est, humanis carent & uirtutibus, & uitiis. Sed quid agas? uocabulorum inopia laboratur. Deum irasci, misereri, angri, turbari, furere, et quod languentis, ac deficiente labore corporis est, et cessare, & quiescere dicimus. Quocirca minus admirari debemus, cum iratum mare, caelum clementis, apes Reip. habere, & futuris casibus prospicere, dixisse praesatos legimus, aut cum Iura, magistratusque legunt, sanctumque Senatam. Nam et si in bellis quaedam sint similitudines, et quasi uestigia humanorum affectuum, uirtutes tamen, & uitia propria sunt hominum. Obedientia igitur, de qua his mihi libris explicandum est (nam quae de angelis, demonibusque differuntur, ea consideranda theologis relinquo) propria est hominis, quae quoniam duplex est, cur ita sit, ostendendum est, dicendumque de iustitia aliquid, ex qua obedientia ipsa derivat.

Vt Iustitiae sic Obedientiae duplex genus esse.

ST AVTEM IUSTITIA Habitus animi, per quem & agimus, & uolumus quae iusta sunt, Et cum iustus is sit, qui nihil plus, minus uel appetat, quam oportet, aut decet, sitque idem et aequi, et legum obseruantissimus, iustum quoque eandem hanc rationem sequetur. Nam et quod aequum, erit iustum, & quod secundum leges. Etenim omnia, quae legibus aut iubentur, aut uentantur, licet ea tum ad continentiam, tum ad fortitudinem, ac uirtutes alias nos instituant, arceantque a uitiis, tamen quia legibus praecipuntur, iusta dicenda sunt. Hostem namque a populatione prohibere, murum defendere, uersari in acie, non deserere locum, non uertere terga, non abijcere arma, fortis quidem sunt. Alieno autem thalamo iniuriam non facere, neminem conuictis incescere, minimeque esse petulantem, temperati sunt haec, et continentis hominis, quae tamen ut iusta iubentur legibus, uentantur ut iniusta. Vt enim a uitiis, ac turpitudine quacunque ciues contineant, ita quidem praecipunt, ac statuunt, ut uirtutum omnium rationem habeant, prospiciantque communis omnium utilitati, et recte informandis animis, uirtutum quidem in modum conferentes, & ad adipiscendam, & ad conseruandam felicitatem, & quae sunt partes eius, ac munera in ipso hominum coetu, civilique societate. Est igitur iustitia quaedam, non uirtutis quidem pars, sed quae tum uirtutes caeteras, tum sibi cognominem iustitiam continet, perfecta quidem, atque, ut Peripatetici dicunt, tota et integra uirtus, quam qui sit affectus, is non modo utatur ea in seipsum, sed etiam caeteros omnes, nec in rebus tantum propriis, uerum etiam alienis, & publicis. Quippe qui aget ea, quae tum ciuibus, atque uniuersae Reip. conducant, tum Principi, cuius arbitrio ipsa Resp. gubernetur, iure quidem & uir, et ciuis optimus, quando uirtus, actionesque eius, quod maximum, ac pulcherrimum est, ad communem ciuium et Reip. utilitatem late spectent. Ex hac maxima, & uirtutum omnium excellentissima iustitia ortum ducit obedientia illa, ad quam pertinet obseruatio praceptorum, & institutorum omnium, quibus leges nituntur, & uirtutes ipsae continentur. Nam de quacunque uita institutione, ac uirtute praecipatur aliquid, id ipsa amplectitur, ac curat. Est & altera iustitia huic, de qua dixi, cognominis, pars quidem eius, cuius proprium munus est, cuique quod suum sit reddere, non in pecunijs modo, sed in honoribus, magistratibus, praemijs. Ad hanc eandem quoque pertinet tum monstrare quid sequi, ac seruare teneamur in

emendis, uendendis, & mutandis rebus, tum docere quid deo, ac patriæ, quid parentibus, cognatis, amicis, auibus, peregrinisq; debeamus, & à quibus in uita cauere, ne furta, rapinas, incendia, parricidia uel patremus, neu quem contumelijs, uerberibusq; afficiamus, neminiq; uim afferamus. Nam non modo quod suum est cuiq; reddit, sed cauet, nequid omnino fiat, quod sit contra sanctam societatem. Ex hac item iustitia trahit originem altera illa obedientia, cuius officia seruanda sunt ab illis, qui eorum parere imperijs uolunt, quibus ipsi subiecti, atq; obnoxij sunt. Ac prioris quidem generis definitio hæc est, Obedientia est habitus parædi præceptis omnibus, quæ à ratione proficiuntur. Hæc autem, de qua posterius dixi, hæcenus definitur, ut sit habitus parendi præceptis illorum, atq; imperijs, quibus lege, iuræq; parere teneamur, et, ut pareamus recta dicet ratio. Earum partem & recte fortasse quispiam esse dixerit pietatem, cultum, obseruantiam, reuerentiam, submissionem, hisq; aduersari ea, quæ sub inobedientia constituta sunt, impietatem, contemptum, contumaciam, irrisionem, elationem. Sed mihi placuit aliam potius differendis his sequi rationem, ne aut nouæ formandæ sint uoces, aut sit utar communibus, parum proprie locutus esse uidear.

Vnde ortum habeat Obedientia.

UM A V T E M obedientiæ origo quærenda sit, & magni etiam philosophi tradant, iustitiam quandam esse hominis erga seipsum, ex quo fonte iustitiæ manent ciuilibus officia, nimirum & obedientia quædam est cuiusq; in se, quæ appetendi uim rationi subiiciat, atque ex hoc initio profecta facile postea suadeat & legibus, & principibus parendum esse. Nam & amor ille, per quem natura duce quisq; seipsum amat, amandi alterius causa est, amicitiaq; inuendæ.

Quibus in rebus Obedientia uersetur.

IN HOC A V T E M Obedientia uertitur, ut præceptis obediatur, faciatq; imperata. Præcepta sunt aut naturalia, aut humana, ut leges ipsæ. His accedunt & diuina, quæ inter naturalia numerare quidam malunt, quæ uero imperantur, proficiuntur ab ijs, quorum ius, potestasq; in nobis est. Verum ne magis, quam res exigat solliciti de uerbis uideamur, & præcepta, et iussa, et instituta, & ubi quid aliud simile cœci-

derit, usurpare non dubitabimus, dum res eadē sit, licet uerba sine diuersa. Contingit tamen sæpissime nulla præcepti ratione habita id agere quempiam, quod recte quidem, et cum laude agatur, licet actiones eæ, in quibus ratio imperat, appetitus obtemperat, et si a perta uacant obedientia, tamen occulta nullo modo uacant. His igitur explicitatis ad ea, quæ sequuntur, transeamus.

De principijs Obedientiæ.

PRINCIPIO natura ipsa generi hominum consulens, alterum conuincit alteri ad uitæ inter ipsos societatem, & cœtus celebrationem. Et cum initio in agris agerent, paulatim ratione ipsa impellente domos sibi fecerunt ad æstus, ad frigora, & alia incommoda arcenda, donec oppida quoq; habere cœperunt. Quibus conditis, cum ea, quæ inter ipsos erat uitæ cõmunitas, nec stare diu, nec crescere posse uideretur absq; cõmunibus institutis, leges sanxerunt, quibus parere uniuersa ciuitas deberet. Ac repetenti mihi, & animo inquirenti conditarum legum causam, uidentur principio leges latæ nõ tam necessitate (quæ enim illis temporibus, & in tanta rerum inopia improbitas, malitiæq; esse poterat hominibus, pro uictu, et uestitu, et ijs, quidē e glande, ac ferarum tergoribus solum laborantibus) q̄ futurarum rerum prospicientia quadam, quo uidelicet humanus animus parere legibus assuetus, crescente rerum copia cupiditati modum statueret, quæ egredi nefas putaret. Vnde pœnæ postea adiectæ, ut quos ratio non posset, metus contineret. Et cum antiquissimæ legum sint, quæ late dicuntur à Mose, quæ tamen post humanarum rerum principia multis etiam seculis fuisse constat, quædam ab illo sic statuuntur, ut facile sit iudicatu, non tam cõmentatum esse Mosen quales essent leges, quas ferret, q̄ quæ admodum uteretur ciuitate q̄ maxime obediente. Filium, inquit, non audientem parentibus, populus lapidibus cædit. Hæc quidem pœna etiam si manum in parentes inieisset, iniquior uideri potuit. In animaduertendis enim criminibus, inspiciendum in primis est, ne pœna maior sit culpa, tantaq; quispiam pœna afficiendus est, quantam æquitas, humanitasq; patitur. Quod tamen ab illo statutum est, quo et malum (ut ipse ait) e medio pelletur (iudicauit enim inobedientiam ciuitatis pestem esse) et ceteri deterrerentur ex epl'o. Alibi quoq; Qui elatus superbia sacerdotis imperio, iudicis uel decreto parere contempserit, is morte pœnam luit. Sunt & talia multa in illius tabulis. Quid illa lege durius non à barbaris, sed à Romanis humanissima gente, et lata, & seruata con-

stanter? Miles, qui extra ordinem cum hoste manum conseruerit, securi percutiatur. Quid fugienti facere peius hostis potuisset, quam ut gladio eum enecaret? Quorum quidem omnium causa fuit aut sola, aut maxima, hæc, de qua disputo, obedientia, cuius magnitudinem, utilitatem, addo et decus, nemo unquam admirari satis queat. Solomon Iudæorū Rex, qui ex ijs, quæ reliquit scripta, sapiēs agnominatus est, quanquam incultioribus uerbis, recte tamen, ac magnifice de obedientia sentiens, Vir, inquit, obediens loquetur uictorias, & melior est obedientia, quam uictimæ, & auscultare maius, quam offerre adipem arietum. Quid? quod tanquam dux ea sit ad sapientiam assequendam. Concupisti, inquit, sapientiam, serua mandata. Cauet etiā deus apud Moysen, ne primi illi homines ligno uescantur; non quod noxium illud esset, nullam enim nocentem ipse stirpem genuerat, sed ut habere se dominum intellegerent, demerereq; studerent illum præceptis eius obtemperando, et ab eo, quod licet nec malum quidem per se, nec natura nocens esset, tamen quia uetitum abstinendo, beneuolentiam domini obsequio sibi compararent. Christus quoq; ut ad hanc nos potissimum uirtutem inuitaret, E' coelo inquit descendi, non ut meam ipse uoluntatem faciam, sed eius, qui misit me patris. Quamobrem affirmare non dubitem, in quo uera, & stabilis est obedientia, adesse ei plurimum, & ad hanc, & ad futuram uitam bene, beatèq; degendam.

De præceptis, quæ ad primum obedientiæ genus pertinent.

Q VONIAM autem obedientia, ut dictū est, in tenēdis præceptis uertitur, duplicemq; eam fecimus, primo loco dicendum uidetur de præceptis ijs, quæ ad primum illud obedientiæ genus pertinent, quæ ortum habet, ut dixi, à maxima, & uirtutum omnium excellentissima iustitia. Nam de secundo genere obedientiæ, sequentibus libris abunde disputabitur. Præcepta igitur alia priora sunt, ac latiora, alia ut posteriora, sic & contrahiora. Sed mihi de prioris obedientiæ præceptis libro hoc dicenti, placuit quædam primo loco tanquam in fronte constituere, cætera ut quæq; fors tulerit, collocabuntur, aut nullo, aut certe quæminimo delectu habito, nihil enim referre duxi. Primum igitur & omnium hominum commune præceptum est, rationi ut pareamus, eamq; ducem, ac moderatricem sequamur in uita omni, & in dictis, ac factis quibusq;. Qui enim rationem ita abijcit, ut contra eā

nitatur, speretq; sine illa posse se recte aliquid, & cum laude agere, is dignus est, qui iure inter belluas numeretur. Nam cum rationem abijciat, id abijciat, cuius gratia homines à belluis differunt, & ceteris animantibus præstant. Recte etiam præcipitur, ut locis, negotijs, temporibus, ac personis, quas gerimus, nos accomodemus, nec concedamus potius ut materiæ seruiant. Nos uero in uita agenda, & rebus gerendis, rationi hæc ipsa præcipienti repugnemus. Etenim cum ars omnis præceptis constet, sequaturq; rationem, nullus esse artifex bonus poterit, qui quæ facit, nec moderatur, nec artis suæ præcepta seruat. Ita q; non aqua, non igni, ut aiunt, in pluribus utimur, quàm obedientia. Nam terram primo arare, mox iterum, ac tertio uertere, deinde serere, occare, sarrire, artis eius præcepta sunt. Ars uero ratione sequitur, quæ docet obsequi temporibus, regionibus, seruitibus, quæ quanquam sensu, & ratione carent, impellente tamen obtemperandi uia illa, quam rationis expertibus insitam esse dixi, parent naturæ, quæ & ipsa seruit Deo, Cui, ut Cicero etiam ait, et mundus hic pareat, & maria, terræq; obediunt. Age, quid in re militari tam necessarium est, aut duces ipsi à milite prius exigunt, quam ut eum habeant quammaxime obedientem. Declarant hoc et tubarum cantus, & signa, & quotidiana fere ducum edicta, et quod sæpissime quæ capitalia non sunt, tamen quia nullum dari inobedienciæ locum uolunt, habent ea pro capitalibus, cum sciant maximas aliquando copias fuisse suas paucorum militum culpa contra edictum agentium. Prædones quoq; & qui piratæ dicuntur, quanquam iniustissimi sunt ipsi quidem, & ab omni fere uirtute longe absunt, unam tamen obedientiam mirifice amplectuntur, cuius tantum apud eos studium est, ut signis agant pleraq; atq; ex ipso sibilo remiges intellegant facere quid quæq; oporteat.

De quibusdam generalibus præceptis rationis.

Q VONIAM totus hic sermo futurus est de obedientia, quæ solius hominis esse dixi, is quæ ex omnibus animantibus unus est rationis particeps quam sequi, & ad quam se adiungere in cunctis debet. Dicendum etiā de ijs uidetur, quæ ratio ipsa iubeat, quam quidem partem attingam magis, quam explicabo, ne si singula persequar, modum excedat oratio. Sunt igitur rationis præcepta illa quidem, ut nullus animi motus, nullaq; nostra actio, aut electio recedat ab honestate, eosq; nos institua

mus, ut nihil nisi quod honestum, & iustum sit, aut appetamus, aut agamus. Cogitationes quoque ipsae coercendae sunt. Etenim qui eas sic euagari permiserit, ut quod in obscenis sit atrectationibus, blande illis, molliterque indulgeat, difficile nimirum est, sola hunc mentis agitatione contentum esse, ut non opera perficiat, quod longa est cogitatione meditata. Nam etsi consentiunt omnes motus primos, & titillationes illas, quae tum uisis tum auditis excitantur, non esse iuris nostri, tamen si motus eos, & in primis dulcia sensuum delinimenta frequens, ac blanda comitetur mentis agitatio, non modo nostri non erunt iuris, sed, quod detestabilissimum est, sui nos iuris efficiant, improbitatis, impietatis, & scelerum plurimorum reos. Quod si damnati in iudiciis etiam leuis contumaciae poenas luimus, plectimurque a praetoribus & magistratibus, quibus nos affecturus est supplicij Deus, quibus cogitationum quoque nostrarum rationem est exacturus. Vbi legibus suis, quae perpetuae quidem sunt, repugnantes fuisse conuicerit. Et quoniam duo plurimum in nobis possunt, ratio, & appetitus, atque altera nos doceat quid uerum, aut falsum sit, & quid probare, aut improbare debeamus, Alter uero quod quisque sequatur, & a quo declinet, recte etiam praecipitur, ut ratio imperet, appetitus se obedientem praebet. Cui praepcepto qui paruertit (parere autem omnes debet) ea sibi eliget, atque proponet, quae prudentis uiri esse propria intellexerit.

De Prudentiae officijs.

VNT AVTEM prudentiae munera, ut tum nobis, tum amicis, cuiusque & caeteris alijs recte consulere, utiliterque debeamus, eaque quae utilia futura sint, publice, priuatimque prospiciamus, iusta tamen, honestaque non deferentes. Ac tametsi non omnibus concessum sit uersari in magna Rep. aut moderari populos, & in paruis tamen oppidis & in re familiari, & in ijs, in quibus ipsi uersamur, quaeque ingenij nostri fuerint, licitum sit prudentiae seruare praepcepta, quod & uillic assentantur, nedum mercatores. Nulla enim res siue parua, & angusta, siue magna, & ampla, absque prudentia non modo non augeri, & crescere, sed ne breue quidem tempus salua esse potest. Quisquis igitur in ijs se exercuerit, quae ad se pertinere suaeque curae, & officij esse intellexerit, ab institutis prudentiae minime recessisse censendus est. Nam cum prudentis intersit rebus suis prospicere, sibi, et bene, et ex uis consilere, hoc efficere nequaquam poterit, qui ad ea, quae sui officij

non erunt, operam suam conferet. Quae praepcepta qui seruare, & parere eis contempserit, is nec cuius bonus, nec paterfamilias frugi esse poterit sibi, patriae, liberis, cuiusque inutilis, nihil sane nec acute prospiciens, nec cum ratione sequens, aut deliberans cum consilio, fraudibus hominum, & fortunae ictibus semper expositus, quisque & incognita pro cognitis habeat, & illis sic assentiatur, ut tanquam caecus, uadensque per itinera salebrosa, & ignota, ad passus singulos erret, labatur, offendat, concadat, in omni re & familiari, & civili. Quod si ridere solemus eos, qui incompertum aliquid pro comperto afferunt, aut si ex ijs, quae iecerint, principijs struere aliquid tentent, quod ex illis oriri minime possit, quibus illum sibilis eijciemus e prudentium ciuium numero, qui sic peccauerit, ut non solum ignoret quod agendum sit, uerum id probet, ac sequatur, quod sit uel maxime improbandum, tanquam agendis rebus omnino contrarium. Sunt tamen nonnulli, qui acute quidem perspiciant, & quid in agendo sit aut tenendum, aut abijciendum plane & intelligant, & disputent, Vbi uero usus uenerit, destituti consilio, & tanquam manci inconsulte omnia, & temere agunt. Cum quibus male agitur, siquidem non in cognitione, & perspicentia, sed ut Cicero inquit, uirtutis laus omnis in actione consistit. Cum autem actiones ipsas nostras quasi magistra quaedam prudentia praemonstret, & corrigat, doceatque quid in agendo seruare ipsi debeamus, & a quo cauere (quod est uirtutis huius proprium). Haec qui aspernabitur & audire parum uolet, is non modo prudens non erit, sed ne iustus quidem, aut temperatus ullo esse modo poterit. Verum de iustitia, & temperantia postea. Nunc breuiter, quid in seruanda dis fortitudinis, & constantiae muneribus ratio ipsa praecipiat, explicabo.

De Prudentiae, Constantiaeque muneribus.

RAECIPIT AVTEM In primis, ut mortem, quae quidem pulcherrima futura sit, non modo ne timeamus, uerum Leti ad eam, alacresque accedamus animo magno, & res humanas contemnite aduertes pericula, quae illam uideantur allatura. Nam cum fortibus uiris propositum sit, ut decus assequantur, sitque hic quidam fortitudini consuetus finis. Ad haec cum abiectissimus quisque turpissimam uitam, honestae morti anteponat, quis dubitet magnum illud quidem, & admirationis plenum fore, quod e mortis contempione compare-

tur? quam mortales arbitrentur esse, malorum omnium maxime formidolosum. Fallitur autem quisquis præclarum fortis nomen uindicasse censeat aut hunc, quem nec terræ motus exterreant, nec item alia, quæ ingenium hominis, uiresq; excedant. Aut illum, qui ante quam periculum adeat, et tuba signum dederit, nihil non minitabundus, ac ferox audeat. Nam cum fortis sit uiri mortem magis contemnere, quam uitam odisse, fortem eum esse statuo, qui qua hominem se esse memnerit, timeat quidem, tamen non ut hominatio aliquis, aut muliercula, sed quam uiro conueniat. Quippe qui in subeundis periculis neq; deseretur a ratione, neq; abiiciet animum, minimeq; cedit laboribus, aut succumbet erumnis. Quin ubi in discrimen uentum fuerit, ita in acie, periculisq; uersabitur, ut mortem oppetat ante, quam destituatur animo. Quibus uero laudibus efferenda fortitudo sit, et quantis prosequenda meritis, christiani maxime declarant. Eum enim, qui pro religione, pro Deo, ac sacris uitam amisit, inter diuos referunt, et illius tanquam nummi, aras, ac templa dedicant. Huic enim ipsi christiano pro aris, ac focis in pugnam eunti, mirum est, quam nihil omnino desit, immo quam plene assint omnia, quæ ad fortitudinem pertineant. Neq; enim aut pudore, aut metu aliquo pugna ciet, neq; sibi aut desperat subitis, improuisq; casibus perturbatus, aut ita fidit, ut persuasum habeat nihil omnino sibi timendum esse, non hic dolore commotus, aut offensione aliqua in hostem fertur, non fretus uiribus, aut militari disciplina, ad uersarium prouocat, non ut præda onustus redeat, uitam obiectat periculis, sed animo sedato, uolens, sciensq; et, ut ait Horatius, in seipso totus teres, atq; rotundus certamen inicit, mortis adeo securus, ut non modo summum decus, sed summam, ueramq; beatitudinem se credat adepturum, atq; inter diuos futurum, quibus cum æuo fruatur sempiterno. Recte etiam monemur, ut animo magno et elato externa despiciamus, aduersaq; ita feramus, et ea, quæ laboris, atq; acerbitalis plena sæpe multa contingunt in hominum uita, ut non modo non succumbamus illis, sed uiribus etiam maioribus contra ea nitamur. Præstandum quoq; ut inuictos nos aduersus corporis uoluptates geramus. Etenim qui dominandum eis se permisit, licet hostem sæpius uicerit, et albis equis capitolium ascenderit, in magnis tamen uiris non est habendus. Quam in re illud iudicandum est turpissimum, quod nonnulli ut eas adipiscantur, imperitæ multitudinis errore ducti, non tantum grauissimos labores suscipere, sed uitam etiam ipsam offerre parati sunt, quod mihi nihilo plus agere uidetur, quam ut cum labore, ac periculo

turpissimum

turpissimi euadant. Quod in primis ratio ipsa uetat, et tanquam ex eminenti suggestu nos alloquens cohortatur, atq; confirmat, ut contra inhonestam, indecoraq; fortiter dimicemus, et ita stemus in acie, ut discedamus e pugna superiores, quod his armis, ac telis assecuturi simus, si quæ uulgus maxime admiratur, et expetit, ea tanquam momentanea despiciamus, et quasi uenenis imbuta, repellamus a nobis. Ne uincamini, inquit, cupiditate diuitiarum, quæ fortes uos facere minime possunt. At improbos, flagitiosos, detestabiles possunt, neq; certabitis ut pecunias quammaximas possideatis solum arcæ explenda intenti, sed ut ne egeatis, usq; abundetis, quæ uobis, liberisq; uestris, famuliæ, cognatis, amicis, ad uictum, ad cultum, et usus uitæ alios necessaria uisa fuerint, scientes illum esse diuitijs finem constitutum, ut recte eis, atq; honeste possessor utatur. Cauetis etiam ne opes, potentiamq; conuertatis ad uim asserendam, iniuriamq; faciendam. Neq; enim quæ faciunt, sed quæ propulsant iniuriam, magni, et præstantis sunt animi, nec pro honoribus, magistratibus, imperijs ita contendere uelitis, et digladiari, ut aut honestas deseratur, aut non interdum deponendi plus ualeat, quam accipiendi ratio, quod uiri fortis est, uereq; magnanimi, non in honoribus, aut magistratibus decus illud positum iudicantis, pro quo præstantibus uiris omnis solet esse contentio, sed in honestate, et pulchritudine animi, qui non ad opinionem uulgi, sed ad conscientiam, seq; suaq; ipse referens, non uideri quidem, sed esse talis uult. Scit enim nihil fictum, nihil suatum posse cum fortitudine conuenire, in qua sint stabilia, et firma omnia, contra in illis leuia, et caduca. Cauere etiam studiosissime oportet, ne secundis elati, et rerum copia effluentes, in luxuriam, superbiam, impotentiamq; dilabamini, quæ uitia fortibus uiris omni sunt studio fugienda, quippe quibus illud propositum esse semper debet, ut nullis animi perturbationibus, affectibusq; uincantur. Quid enim turpius, quam quem aduersa nequijt fortuna frangere, eum frangit secunda? aut qui morti, quæ cum decore futura sit, non cesserit, cedat iræ, libidini, inclementiæ, crudelitati? Hæc præcepta seruātem, licet fortiter, uiriliterq; et uiuere, et mori. Contra uero aduersantem eis, abiecte, inconstanter, effœmnate. Ac de fortitudinis institutis, quibus parere, et quæ seruare debeant, qui excellere inter homines uolunt, quam excellentiam sine hac, de qua disputo, obedientia, assequi nullus poterit. Satis hic dictum sit.

VNC DE temperantia, quam profecto in uoluptatibus, & doloribus esse statuo, quanquam nec omnibus quidem, nec eodem modo, ut Peripateticis recte placet. Neque enim intemperans aut is est, qui publice, priuatim uel detrimento accepto dolet, aut amicorum ægre fert orbitates. Quo dolore qui sit affectus, longissime absit à turpitudine, atque intemperantia, Sed nec ille qui bene de Rep. meritis, tanquam uirtutum suarum primum sit aliquod consecutus, uoluptatem caput ex honoribus, Magistratibus, aliisque publicis fungendis muneribus, eae namque uoluptates non corpus, sed animum potius afficiunt. Quo circa cum in ijs, quae corporis solum uoluptates sunt, uersari temperantiam uelint, uideatur temperatus is esse, qui in uoluptatibus, quae tactione potissimum gignuntur, ipse sibi temperet, nec solum temperet, sed ubi uel carendum illis, uel abstinentium fuerit, æquo id ferat animo, cui etiam abstinentia ipsa iucunda sit. At intemperato et uoluptatum harum abstinentia grauis est, & earum carentia ægritudinem affert, atque in capiendis illis, nullus nec modus adest, nec mensura. Quod intemperantiae uicium cum abiecti, & degenerantis sit animi, recte praecipitur nobis, ut eas omnino uoluptates fugiamus, quas qui sequatur, is, ut ait Cicero, nomine tantum homo, re autem bellua sit, cuius proprium est corpori inseruire, & ijs solum uoluptatibus, quas tum e pastu, tum e ueneris querit rebus. Turpissimum enim genus est hominum illorum, qui in uentrem proiecti, ac libidinem, ueluti sues, coeno sordibusque uoluntantur. Licet autem difficile admodum sit contemneri uoluptatem natura nobis insitam, Cuius etiam uis tam late pateat, ut actionum, affectuumque nostrorum sit comes, sequaturque uel illa, quae agenda eligimus (cum honesta, & utilia iucundi speciem praeserant) eo tamen magis contemni à nobis debet, quo laudabilius est re natura insitam, & ut ait Aristoteles, nobiscum à pueris una educatam, reprimere, & continere. Nam qui eam sic abiecerit, ut quasi radicatus euulserit, is mihi naturae hominis uideatur oblitus, aut humana esse conditione maior, ut qui aqua, & herbis in solitudine uitam ducunt, rerum ueneris omnino inscium, quales fuisse Anachoritas plurimos, & ipsum illum Ioannem Baptistam memoriae proditum est. Verum cum uoluptatis commune quidem nomen sit, et uoluptas ipsa nec semper, nec ubique sit turpis, non omnes corporis, sensuumque uoluptates intemperantes nos efficiunt, ut dum Lyra delinimur, laboremque

solum cantu, aut naribus admouemus flosculos, seu in Iocis aliquas, Gētilis uel picturas egregias conuersi, in spectandis illis oculos pascimus, et tanquam ipsi reficimur. Quis autem quamuis durus, & acer uoluptatis contemptor, non moueatur, ubi in aliquem facetum, & urbanum hominem inciderit? Vide quam non sit hoc uitiosum, quod urbanitas uirtus est, et iocus nulli non hominum aliquando concessus, cum etiam uideamus de Deo, ac religione differentes in templis, uti eo, quem tamen neque multum, neque petulantem oportet esse, sed libero homine dignum. Age quem suauissimi poetarum uersus mouerit, hunc ne nos intemperantiae accusabimus? An eum potius, quem cognouerimus ueneris resolutum illecebris, aut palato seruietem? Hunc enim quod uoluptates hae communes sint cum belluis, illarum simile dicimus, Homerum secuti, qui Ulyssis socios Circes carminibus, id est foedissimis uoluptatis delinimentis in porcos dixit fuisse conuersos. Quanquam uehementer etiam reprehendendi sunt, qui tum unguentorum, tum epularum capiuntur odoribus, quod his earum rerum memoria reuocemur, quarum ipsi cupiditate nimia teneantur. Quibus enim intemperantiae stimulis credibile est illum agi, qui inter odores positus, totum se fieri nasum optet, ut est apud Catullum, tamen si iocetur ille, ac facetus uideri studeat, quique adhibitus in coenam obstupefactus potu, atque pastu, queratur de natura, quod tam breue homini guttur dederit. Satis compertum habeo Barcellone in Hispania paucis ante annis Beltrandum cognomine Ferrerium in uenere exspirasse. Legi & Gallum Equitem Romanum eodem intemperantiae, ac mortis genere e uita excessisse.

Coercendas esse cupiditates.

GITVR ut ab ijs cauere uitij possimus, in quae facile prolabimur, ipsa nos ad ea rapiete natura, recte praecipuntur haec, ut cupiditates illas, quas e nostris quidam concupiscentias uocare maluerunt, coercamus. Coercentur autem abstinendo, et temperando. Quippe quarum natura sit usu ipso magis magisque incēdi, & luxuriare, eo uero cessante remitti, atque extinguī. Quo magis enim ueneri, palatoque conceditur, et curae plus impenditur, hoc amplius titillatis illius uoluptatis appetitio crescit infinita et insatiabilis. Et quia nihil est tam seruire, et abiectum quam uoluptatibus esse deditum, illas maxime uoluptates coercere conabimur, quae partim coes, partim propriae dicuntur à philosophis, quas si eruere negerimus (quod enim firmiter haeret, & radices naturales habet, euelli uix po

test, pullulantes certe, et in proceriores ramos excurrentes amputabimus, boni agricolæ exēplo, qui ramos inutilis, nimisq; lasciuientes depu-
 21 tat, atq; ut Maro inquit, Luxuriam segetum tenera depascit in
 22 herba. Quamobrem cibo, & potu sic utemur, ut reficiamur qui-
 23 dem illis, non impleamur, deq; statu hominis eijciamur, ne dicendum
 24 sit quod Terētiānus ille, Vicit me uinum, quod bibi, Sed hic, quod
 25 ebrium se esse sentiebat, minus fortasse uituperandus est. Illos uero
 quis ferat, qui inter ipsas epulas ea agunt, quæ dictu quidem turpia,
 atq; obscœna sũnt? Quosdam non delectant nisi exquisitissimi, &
 quæsi trans maria cibi, ac magno empti, quorum felicitas hæc est,
 potando, scortando, epulando, rem censumq; absumere, quales fuisse
 Montanum, atq; Apiciam legimus. Quid ille quàm studiosus palati
 26 fuisse credendus est, & gulæ semper seruiens, ut quidem fuit, qui se
 mel aspectu littus dicebat echini? Huiusmodi homines necesse est in
 dies intemperatiores fieri, cum quotidiana libidini suæ irritamentis
 his fomenta præbeant. Quid de usu ueneris loquar, & appetitu,
 qui tantas sibi uires capere interdum soleat, ut neq; sexus, neq; co-
 gnationis discrimen haberi ullum permittat? Biblis, inquit poeta Sul-
 27 monensis, in exemplo est, ut ament concessa puellæ, Biblis Apollinei
 28 correpta cupidine fratris. Et quoniam non tantum est authoritatis
 in fabula, Nuper Ioannes Armeniacensis ex Galliarum regulis so-
 rorem suam iisdem ortam parentibus duxit uxorem. Ferunt brutios
 pastores pecudibus equabusq; misceri solitos. Sed hæc non absq; ru-
 bore referri possunt, & licet reprehendantur à nemine, per se ipsa
 ostendunt q̄ sint turpia, & flagitiosa, declarantq; quãta sit intem-
 perantiæ uis ad postremam etiam immanitatem. Verum ut quas di-
 xi cupiditates coercere possimus, præceptis ijs parendum nobis est, quæ
 quidem iubent, ut neq; turpibus, obscœnisq; gaudeamus, neq; si hone-
 sta sit lætandi causa, ita effremur gaudio, ut gestire uideamur. In al-
 tero enim præscribenda lex est, in altero modus retinendus, ut non
 modo non capiamur uoluptate rerum earum, quæ inhonestæ sint,
 & indignæ homine, sed ut modum quoq; in illis retineamus, qua-
 rum delectatione honesta moueamur, et gaudio affici liceat, rursusq;
 ut oblatis uoluptatibus abstineamus, atq; ubi subductæ illæ fuerint,
 æquo id feramus animo. Voluptas enim tum absens, tum erepta per-
 uim incredibilis solet dolores excitare. Videre licet apud Homerū
 quo animi furore, quaq; impotentia ob ereptam sibi uirginem Achil-
 les rapiatur. Alcemarchus ille Plautinus de nimio dolore, amorisq;
 29 impatientia, audi quibus clamoribus caueam impleat. Credo ego
 amorem

30 amorem primum apud homines carnisficinam commentum. Hanc
 31 de me coniecturam domi facio, ne foris quæram, qui omnes homi-
 32 nes supero, atq; antideo cruciabilitatibus, iactor, crucior, agitor, sti-
 33 mulor, uersor in amoris rota miser, & quæ sequuntur. Et tan-
 quam parum hoc esset, ubi eius, quam amabat, copiam fieri sibi despe-
 34 rat, gladium stringens, in quæ incumberet, Accipe me, ait, ad te mors
 35 amicum, & beneuolum. Intellexit poeta solere dolores hos quàm
 proxime ad insaniam progredi, ubi parum fuissent compressi. Ex his
 igitur satis apparet appetitum libidinis, si dolori indulgeatur, augeri
 adeo, ut mentem ipsam e suo statu persæpe deiciat. Quamobrem si
 temperantes esse uolumus, obedientiæ memores huiusmodi appetitus
 subiiciamus rationi, nec (quod puerorum est) imperare nobis illos si-
 namus. Ipsiq; uoluptatibus cum offerentur, aut abstinebimus, aut in
 capiendis illis modum certe retinebimus. Turpibus uero, & qui-
 bus minime debemus, nullo pacto delectabimur, nec si honesta læ-
 tabimur causa, modum abijciemus, neque etiam frangemur do-
 lore, ubi quibus frui consueuerimus uoluptatibus carendum no-
 bis fuerit, sed illorum potius uicem, qui sic affecti fuerint, misera-
 bimur. Cupiditatibus uero hæctenus afficiemur, ut cum maxime, tum
 mediocriter moueamur, atq; ad ea tantum cupienda, quæ cur cupian-
 tur ratio nos docuerit. Temporis quoq; memores esse oportet, & per-
 sonæ, quam gerimus. Denum in uoluptatibus cunctis illud maxime
 obseruabimus, ut neq; uoletudini noceant, neq; aduersentur honesta-
 ti, habeaturq; facultatum ratio. Quæ præcepta seruantes, & intra
 præscriptum obedientiæ persistentes, nimirum temperati erimus, frue-
 murq; uoluptatibus ijs, quæ temperantis sunt propriæ, Eæ autem suæ
 cum mediocritate, et raræ. Nãq; et uoluptatē cõmendat rarior usus.

De Continentia.

EMPERANTIAE Finitima est continentia,
 nam & ipsa in eisdem existit uoluptatibus, latior ta-
 men est continentia campus, cui & ira materiam sup-
 peditat, & pecuniæ, honorisq; studium. Qui enim ue-
 hementius irati excandescunt, aut de re amplianda, magistratūq;
 fungendo, adeo solicati sunt, ut uicti cupiditatibus moderationis, hone-
 stasq; metas pertranseant, hos quoq; incontinentes uocamus. Differt
 etiam ab intemperato incontinens, quod ille cum iudicet uoluptati-
 bus indulgendum semper esse, easq; sibi & proponat, & eligat sequē
 b

das, nec sententiam mutat iudicio suo falsus, nec incepti poenitet. Hic uero nec ignorat foeda se facere, nec electione peccat, sed nimia cupiditate praecipit rapitur, ut cum ait apud Naionem Medea.

» -Vidco meliora, proboq;

» Deteriora sequor, -

Vnde et poenitudinis plena incontinētia dicitur. Igitur continētia cū recto utatur iudicio, nec in turpium cognitione fallatur, quæ quidem ipsa improbet, ac damnet, soli rationi intendens, ad eamq; usq; se accommodans, recte nobis ab hac ipsa ratione praecipitur, ut rerum earum, quæ uoluptatem gignūt, primo delectum habeamus, deinde uitemus excessum. Delectus autem tum probe habebitur, cum ea, e quibus uoluptates procreantur, secernemus, quorum, ut Aristoteles tradit, alia necessaria sunt, ut cibus, potus, uenus, quæq; ad corpus tantū pertinent, de quibus supra disserui, cum de temperantia dicere. Alia, quæ tametsi necessaria ipsa non sunt, expetenda tamen uidentur, ut domus magnifica, et in ea supellex egregia, ut praedia, tum rustica, tum urbana, ut multitudo clientium, ut opes in ciuitate, ut honores, ut tituli, et quæ alia uel numerantur in bonis, uel certe media sunt.

Hoc igitur delectu habito, danda est in primis opera ne comparandis, atq; utendis illis modū deseramus. Nā ut Horatius ait,

» Insani sapiens nomen ferat, æquus iniqui

» Ultra quæ satis est, uirtutem si petat ipsam. Horū igitur omnium, quorum excessus tantum improbantur, una hæc regula est, ne quid nimis. Iure autē Salmoenus fulmine ictus a poetis dicitur, diuū sibi dū poscit honores. Quid illo dicto improbius? lucri bonus odore re qualibet. Alexander tot regum, et nationum uictor, a foedissimam continentia non uno modo uincitur. Nam dum e deorum uultu se natum femine, matrem Olympiadē, ut impudicam accusat, Philippi patris ueluti abiecti hominutionis pudet, et Iouem libidine captum de nitidissimo coeli loco in immundissimas terrarum sordes trahit, hoc ipso incontinentior, ac detestabilior, quod dum Iouis se filium mentitur, scortus, ac uino infra inquinatissimos deijatur. Est et alia continentiae laus, quod cum proprium constantiae munus sit, dolori resistere, et æquo animo illum ferre, quasi parum hoc sit, contenta non est doloris ista tolerantia, nisi et eum uincat, ut eo magis constantiae præferenda sit, quo pulchrius est uictorem e pugna discedere, quam non uictum. Quamobrem ut continentes ipsi sumus, uoluptates cohibendæ sunt, doloresq; superandi, in primis excutienda mollities, quam et pannus bombycinus urit. Quod ut facilius assequamur,

Cicero audiendus est, a quo quia multa de temperantia, continentiaq; differuntur, placuit eadē illa pauca referre. Praecipuntur autem hæc maxime, ut in omnibus dictis, factisq; animum a perturbationibus liberum habeamus, ne libidine, aut metu aliquo commoueamur, aut uoluptate nimia gestiamus, ne ue in sermonibus aut cupiditas, aut pigritia, aut ignauia, aut aliquid tale appareat, in primisq; ne falsa praesertim de nobis praedicemus. Ludo quoq; ac ioco sic utendum, sed tum cum grauibus serijsq; rebus satisfecerimus, ut illiberalitas, petulantia, obscenitas omnis absit iocantibus. In ludis etiam is modus retineatur, ne nimis profundētes omnia, aut elati, in turpitudinem aliquam dilabamur. In ornatu quoq; et corporis motu, ac statu studendum esse, ut ab omni, quod abhorret ab oculorum approbatione, frigramus, sequendumq; esse maxime rerum ordinem et temporum opportunitatem. Ab ijsq; artificijs, et quæstibus cauendum, qui improbantur, et illiberales habeantur, ac sordidi. Dandam etiā in primis operam, ne contra uniuersam naturā contendamus, ea tamen conseruata propriam sequamur, exquiramusq; in omnibus quid sit illud, quod deceat. Atq; hæc quidem a Cicero in hanc fere sententiā præcepta traduntur. Christiani uero omnem etiam usum ueneris, præterquam si cum legitima uxore res habeatur, damnant. Toro quoq; geniali modū statuunt, cæteros coitus ita condemnant, ut inter se pte illa peccata, quæ mortalia dicuntur numerent res ueneris. A uēto quoq; palati, ac uentris, quod nunc gulā nominant, tantopere abhorrent, ut non modo temperanter uesti iubeant, prohibeantq; comessationes, et intemperata conuiuia, sed nec omne cibi genus utendum permittant, uelintq; diebus, ac temporibus statis abstineri carne, ac semel quidem die, et parce esse. Omnis etiā sermonis, qui aut mollitiem, aut cupiditatem, aut turpitudinem habeat aliquam, rationē reddendam, poenamq; luendam censent. Verum ego dum plura persequor, longus progressus sum, quam promiseram. Quamobrem finem his statuo, ad alia diuertens, quæ dicenda relinquuntur.

Seruandas esse leges.

IN PRIMIS AUTEM uersari obedientiam in seruandis legibus illud plane docet, quod initio dixi, leges ipsas eo pertinere, ac respectare, ut secundum omnē uirtutem uiuatur a ciuibus. Quamobrem cum de uirtutum ipsarum præceptis, si non plurima, quod disputationis huius nō

erat, sed pauca quaedam ex tanta copia, carptim, atque ut magis necessaria uisa sunt, dixerim, quia et res ipsa, et ordo praeciputionis huius postulat, de legibus quoque aliquid dicam. Sunt autem leges aliae naturales, aliae humanae, quaedam et diuinae. Naturales eadem semper sunt, et ubique gentium. Nunquam enim naturale illud mutatur praescriptum, ut uitam, corpusque tueamur omnes, declinemusque ea, quae uideantur nocitura, aut ut prolem appetamus, siue ut nunquam manum ipsi nobis consciscamus. Nam et Cato, qui libertatis, ut dicunt, causa, et mortales alij, in quorum numero et philosophi, qui ex uitae contemptione mortem sibi attulisse memorantur, naturae legibus parum mihi uidentur obtemperasse, quanquam et Cato, et quos dixi, non carent defensoribus. Iubet etiam haec ipsa natura, ut uitam, corpusque tueri. sic neminem offendere, immo etiam cum possis prodesse, moerentem consolari, qui feratur a torrente, ubi possis opere ferre. uiam percontanti monstrare. non prohibere lumen accendi de lumine, non arcere sitientem a profuente. Haec quoque naturali lege hominum generi praescripta sunt, quae seruare omnes debent, quorum qui contemptor fuerit, is conscientiam suam iudicem si fecerit, haud uereor, quin ea iudice seipsum damnet, timeatque illius flagellum, quae ne cogitationes quidem ullae nostrae latere possunt. Quae res item quae sit natura. summum boni, quae rerum aliarum, unde nascantur singula, quis coeli motus, et stellarum, quis ordo in rebus, et quae mensura, quid uirtus sit, et an alia sit maior alia, haec quoque a natura iubentur. Quisque tamen pro capta, atque ingenio suo. Nam in primis natura ipsa hominis hoc praecipit, quippe quae infixit animis nostris, ut scire, et nosse cupiamus. Cuius rei maximum hoc, et certissimum iudicium est, quod etiam illa, quae nihil neque uoluptatis, neque utilitatis sunt allatura, scire ipsi cupimus, laboramusque ut intelligamus, ac sciamus illa, quae sciri, intellegique posse diffidimus, quaeque omnibus ante nos seculis incognita latuerint. Atque ubi cognita fuerint, aut omnino nihil, aut certe parum sint laudi additura. Sunt tamen ex ijs, quae naturae continentur legibus, quaedam homini cum belluis communia, ut prolem cupere, ut pastum quaerere, tempestatesque uitare, et aestus. Sed nos metiri non decet quid, aut quousque commune sit homini cum bestijs, sed quid sit, quod natura ipsa praecipit. Nam et illa, quae communia sunt, aliter nobis, atque illis praescripta sunt. Belluae nanque peccare non possunt, homines uero possunt, atque utinam tantum possent, dum ne sponte uellent.

IVINARVM legum Aliae ad deum, Aliae ad homines referuntur. Ad deum ut ea, quae iubentur a Christo, quaeque per Moysen creduntur a Deo Iudaeis praecipita, qualia sunt, quae decem mandata dicuntur, Deum unum colito, Sabbatum ab opere cessato, et sanctum habeto, Parentes uenerator, et quae reliqua sunt. Sunt tamen apud Moysen permulta, quibus non modo Christianorum, uerum etiam Romanorum leges aduersentur. Sed illa Iudaeis praecipita sunt, nos nostris legibus parcamus, quorum Christus est author, alia ita sanciantur, ut qui secus egerit, reus sit. Alia magis uidentur admonere, et hortari, quam cogere, quale illud est, uendito quae habes omnia, et largitor pauperibus. Praecipita igitur eo studio, diligentia, et opera seruanda sunt, ut ne dignum quidem, ut dici solet, ab eis excedatur. Quae uero admonent, consilijque rationem habent, ea ita sequemur, ut sciamus nostri esse arbitrij, quousque placeat obsequi. Ad homines autem referuntur illa, quae a sacerdotibus, et pontificibus decreta sunt. Quorum nonnulla praecipuntur omnibus, ut confiteri peccata sacerdoti, et piaculum poenitendo agere, quaedam quibusdam, ut quae sacerdotibus tantum. Sunt etiam quae credere iubeamur, ut Deum esse Deo genitum, et Virgine incorrupta natum. Alia, quae pro certo sperare, atque expectare debeamus, ut animas redituras in sua corpora, et die suo Deum illas ad tribunal ataturum. Alia, quae agere, ut templa adire, sacrificijs adesse, sacerdotibus, et egenis stipem offerre. a plurimis non modo iubemur continere, sed coercentur etiam poena proposita. Nam qui sacerdotem percusserit, hunc esse templis, atque hominum consuetudine leges euicant, et sacris arcent. quodque aqua, et igni interdictum illi sit, uetant sermonem cum eo ferri, aliquidque omnino contrahi. Ad haec cogimur ad uenerationem, ad cultum. Sunt etiam quae etsi lex credi, atque expectari iubeat, tamen non intersit dum credantur, quomodo ea credantur. Cogimur enim credere animas, ubi solutae fuerint corporibus, suo quodam tempore ad illa reuersuras, foreque ut tunc reuiscamus omnes. Reuiscamus autem adolescentes, ne, an aetatis, qua quisque mortuus est, de quo quaestio, arbitrij nostri est, in alterutrum uelimus opinionem concedere, habent enim opiniones haec authores suos, graues certe, et eruditos homines. Sunt et alia, quae constantissime quidem teneri, omniisque parte credi oporteat, ac si quis secus sibi persuaferit, deique ijs modo aliquo dubitauerit, habeatur in here-

vicorum, ac perditorum hominum numero, atq; ea necesse sit, ut & profitearis, & ubi usus euenerit assereendis illis di gladiere, atq; emoriare prius quam abneges.

De Legibus humanis.

hUMANAE leges dictae sunt qd caru auctores homines in commune illas utilitatem, ac recte uiuendi usum tulerint, eaq; scripto sanciuunt, quanquam & interdum consuetudo uim habet legis. Ex his ciuile ius emanauit, quo populi, nationesq; temperantur. Est & municipale ius, quod singulae ciuitates priuatim sibi statuerunt, & item gentium, inde dictum, quod gentium in id uoluntates consenserint. Quamobrem et iura ipsa seruanda sunt, & legibus parendum est, ut cum ad coetus colendos, societatemq; retinendam nati simus, munus impleamus nostrum. Et quoniam haec omnia non tam discenda praecipimus, quam statuiamus seruanda, placuit quod in bene constitutis sit urbibus, latas leges conscribere, easq; referre in tabulis, qd nec Plato in Republica illa sua facere dubitauit, nec qui eum imitatus est Cicero.

Quarundam legum Constitutio.

PROPETITVM Rationi subiungunt, eaq; & dux, & moderatrix esto. ritus patrios pie seruanto. legibus parento. temporibus obsequuntor. personam locumq; obseruanto. Animi motus cohibento, ab honestate ne faciant. Iusta expetunt, atq; agunt. mentem a prauis cogitationibus cohibento. consuluto recte. Prospiciunt caute. Notis artibus operam dato. Vires, ingeniumq; metuntor. Mortem decori posthabento. Despicunt externa. aduersa ferunt constantem, ac ferendo superant. ea. Turpia, atq; indecora omnia cauent. Diuitias, magistratus, honores ne admirantor, ne ue illorum ergo foeda agunt. Iniuriam ne inferunt, sed propelluto eam. Superbiam abijcunt. Dolores ne cedunt, ne ue uoluptatibus corporis sinunt capi, sed illas temperant, atq; cohibento. Animum excolunt, & a perturbationibus liberum habent. In cunctis retinent modum. Siquis aduersus haec fecerit, ne, senserit ue, huic Deus iratus esto, ne illius manes quiescunt.

IOUE, INQUIT Socrates apud Platonem, philosophi sunt, & reges, mihi quidem a Ioue, idest deo non Reges modo, & philosophi, sed optimi quiq; uiri uidentur esse. Nam cum ab illo, qui est & maximum, & uerum, et perfectum bonum, caetera emanent bona omnia, nec iustitia profecto, nec

uirtus ulla, quae uera animi bona sunt, absq; illo summo, & consummato bono in cuiuspiam uenire possessionem possunt. Ac tametsi malorum fere omnium ipsi nobis & causam praebent, & materiam, nullusq; nec maior, nec pernitiosior nobis sit hostis, quam appetitio, & opinio nostra, quae saepenumero obliqua, & falsa est, bonorum tamen origo & causa est a Deo, a quo & ratio, bonum autem seungi a ratione nequit. At malum cum sit tum auersio, tum secessio, deflexusq; a ratione, sequaturq; opinionem, quae dux est, & author incerta, a Deo utiq; non erit. Et cum ratio secundum naturam sit, malum autem a ratione semper abhorreat, & ab illius spatio, curriculoq; longe deflectat, erit & malum contra naturam. Quo circa cum uirtutes, ut dixi, uera animi bona sint, & firma possessio, quanquam ne ipsae quidem natura nobis insunt, sed usu, actioneq; comparantur nostra, uitia, quae his aduersantur, & mala erunt, & quodammodo contra naturam erunt. Omnium uero uitiorum pessimum, ac deterrimum est illud, quod aduersus naturam maxime nititur, & a ratione quamlongissime abit. Nititur autem aduersus naturam illud maxime, quod est contra uniuersam humani generis communitatem, ac rectorem eius, id autem est iniustitia. Manifestum est igitur iustitiam, quae huic aduersatur, maximam esse uirtutum omnium, & humano generi maxime conducentem. Nam cum sit uniuersum genus hominum quasi una quaedam ciuitas, cuius haec, quas incolimus urbes, sint ueluti partes quaedam, ipsaeq; consistunt domibus, ac familijs, domus uero hominibus, primum docet iustitia, quales ipsi erga parentes, uxores, liberos, nepotes esse debeamus, deinde in caeteros cognatos, ac necessarios, qui domos sibi alias constituerunt, & cum una, ut Cicero ait, domus eos non caperet, tanquam in colonias exierunt, tum erga uicinos, tribules, et ciues alios, itemq; et hostes, & peregrinos, admonens nos hominum non modo eiusdem gentis, nationis, linguae, uerum et illorum, qui extremas quoq; terras incolant.

Et quoniam huius, quem dixi, uniuersi coetus hominum rector est, et moderator deus, in primis iubet, ut eius memores, primos illi, ac maximos honores tribuamus, pietatēq; colamus, ac religionem. Sed nos Roberte de iustitia illa, quam totam esse uirtutem diximus, superiore libro satis explicauimus, et quantum uisum est necessarium, disseruimus, Restat nunc dicendum de iustitia hac, quæ pars est eius. Cuius cum proprium sit, cuiq; quod suum est reddere, declaratur nobis, eius officia, ad alios potissimum pertinere, ipsamq; in commune niti, ac late ad plurimorum res conferre. Nam qui uoluptates contempserit, aut liberorum orbitatem æquo animo tulerit, is quidem sibi ipse temperatus, et constans est. Hocq; eius factum ad alios minime pertinet, nihil fere aut publicam, aut priuatorum ciuium utilitatem adiuuans, præterquam si exemplo ipso profuerit. At qui nec opum in ciuitate, nec authoritatis in senatu, nec agri inter uicinos, nec pecuniarum inter eos, quibus cum contrahit uindicare sibi plus uoluerit, quàm quod sit suum, is et erga alios uirtute utitur, atq; in commune consulit, quando cuius alij, qui suus cuiq; locus est integrum relinquit, eadem trutina, pariq; mensura et sibi, et alijs metiens, ut recte mihi dixisse uideatur, quicumq; dixerit cæteras uirtutes fere omnes, utentis proprias esse, iustitiã autem communem, et publicam. Quomobrem iustitiæ huius uidetur propria esse ea mensura, quæ plus, et minus distinguit inter homines, ut ex æquo cuiq; distribuatur, caueaturq; ab iniquo. Cum autem non in honoribus, aut pecunijs solum, uerum etiam in emendis, uendendis, et commutandis rebus, quæ quidem sponte ipsi nostra facimus, hoc ipsum plus, et minus quaeratur. Quinetiam in illis, quæ inuitis nobis fiunt, ut cum aut surripiuntur nobis nostra, aut uis affertur aliqua, uidetur iustitiæ huius duplex esse diuisio. Est enim una eius species, cuius proprium est curare, et cauere ne in creandis magistratibus, conferendis honoribus, reddendis præmijs, ciuilibus uel muneribus partiedis, ne uel in dispensandis ærarij pecunijs, rebusq; item alijs, quæ diuidendæ, ac distribuendæ sunt inter ciues, aliquid plus, minus uel fiat, quàm quod æquum, iustumq; uideatur. Est enim eorum omnium dispensatriæ optima. Altera uero, quæ in faciendis commercijs, et contrahendis rebus, iisdemq; et metiendis, et corrigendis uersatur, quales sunt emptiones, uenditiones, mutua, deposita, et quæ sunt generis eiusdem, quæ uoluntaria dicuntur, et in quibus pacto conuenitur. Ad hanc quoq; pertinent et ea, quæ in inuitos partim clam, partim aperta uipatrantur, ut furtum, compilatio, uerberatio, rapina, quæ iuris pru-

dentis maleficia uocant. Igitur cum horum omnium ad iustitiam cura pertineat, uidetur proprium eius munus esse, metiri singula, et tanquam appensa in scapulo examinare, ut iusti, æquiq; itemq; et iuris, et legum ac boni partes in ciuitate tueatur, reijciatq; ac castiget quæ uideantur his contraria, Nam iniusta iniquaq; prohibebit, repellat iniurias, et in eos, qui nocentes sunt, animaduertet, nequid omnino contra leges, contraq; bonum fiat uel à ciuibus, uel à peregrinis. Verum cum non sit præceptionis huius subtilius hæc nunc quaerere, et ad alia festinet oratio, restat enim illo de genere obedientiæ dicendum, quæ ab hac ducit originem (nam de principe, maximaq; obedientiâ superiore libro si non plene, pro re tamen satis dictum est) iactis fundamentis, quæ operi huic construendo necessaria uisa sunt, tandem ad nostra ueniamus. Perinde igitur ut iustitiæ officia conferri debent à parentibus in liberos, à maritis in uxores, ab heris in seruos, itemq; à regibus in subiectos homines, à magistratibus quoq; in priuatos ciues, et à ducibus in milites, necnon et à pontificibus aduersus sacerdotes, ita et ab his omnibus exhibenda est in illos obseruantia, et obedientia. De qua ordine quidem, ac pro suscepta materia disputabimus.

Laudes Obedientiæ.

LIBEROS PARENTIBVS Obtemperare debere qui neget, certe arbitror esse neminem. Cum enim nos genuerint, educauerint, instruxerint, conferantq; quantum in ipsis est, omnia ad uictum, cultumq; et alios uitæ usus necessaria, innumerabilisq; labores sponte suscipiant ad res comparandas, non modo ne egeamus in uitæ ipsorum, sed post mortem, ut ipsi etiam affluamus, quam pro tot, tantisq; beneficijs referre eis gratiam possimus, non haberemus, nisi nobis obedientia illam sufficeret. Quis igitur digne laudare eam poterit? quæ ne erga illos, quibus maxime debemus, ingrati simus, sola offiat, præstatq; uti ex sese, quasi perenni quodam fonte perpetua manent officia, quæ qui non hauriat, is indignus uitæ hac, ut certe est, merito uideri potest.

9 **VAN QUAM** autem quæri solet, matri ne, an patri plura debeamus, primæ tamen partes patri conceduntur, & propter naturæ excellentiam, & propter magnitudinem, atq; ubertatem beneficiorum. Nam quæ matres filios decimum ferant mensem, & cum vitæ enitantur periculo, naturæ hoc est propagationi consulenti, non muliebri electionis, quod in bestis apparet. Et tamen licet primæ partes iure patri cedant, hoc in primis exigere ipse à natis debet, ut illam, quàm se magis revereantur, utq; ad illius nutum præsto sint semper. Et quoniam molles sunt earum animi, & ad iram, ac dolorem faciliores, atq; ut Terentianis utar uerbis, grauius aduertunt, quæ non reris, danda est à liberis opera, ut uel libentius earum obire iussa uideantur, & reuerentius cum eis agere. Sunt enim officia quædam, quæ optandum sit à patribus, ut in matres prius, ac studiosius conferantur à liberis.

Quæ sint cum Obediaentia coniungenda, quæ etiam uitanda.

e **T QUONIAM OBEDIENTIA** has se cum habere debet comites, diligentiam, & attentionem, duo in primis obseruanda sunt à liberis, unum, ut & statim, & studiose imperata faciant, alterum, ut non semper expectent, dum à parentibus, quod factu opus sit, iubeatur, sed illud animo, et cogitatione præcipiant. Quædam enim satis non fuerit, si confestim ubi à parentibus iussa sunt, liberi exsequantur. Nam nec semper, expectandum hoc est, & ubi tempus postulare uisum fuerit, sponte efficienda sunt ab eis. Ferdinandum Neapolitanorum Regem (quem obediaentiæ in patrem uerum exemplum esse omnes quidem consentiunt) narrantem audiui sæpius nullam se patre uiuo neq; maiorem illis, neq; parem cepisse uoluptatibus, quas ipse caperet, cum patris consilium cogitatione præuisum, opera anticipasset, contra nihil sibi neq; grauius, neq; existimatione sua indignius solitum accidere, quàm cum maiorum rerum occupatione impediret, patri adesse non poterat, etiam ad minima quæq; ministeria, singulisq; momentis. Tertium est ut animo uolente, & uultu ipso libentiam (ut Plautino utar uerbo) præseferente pareatur, cauendumq; in

primis, ne aut ne legentes, aut inuiti facere aliquid uideamur ad imperata facienda ueluti hæsitantes, quiq; nullam prius cogitationem, aut curam adhibuisse iudicemur. Pariunt hæc odium, redduntq; operam ingratam. Horum trium fundamentum est amor, præstat enim amor tum hæc, tum alia multa, quæ non modo negligenda non sunt, sed uel summa cura seruanda ab illis, qui obediens, officiosq; in parentes filij esse uolunt. Nam ubi uerus amor absuerit, necesse est, absit etiam reuerentia, pietas, cultus, quibus remotis uera esse obediaentia nullo modo potest. Oportet in cunctis quoq; officiis prudentiam adhibere, ordinem seruare, & modum retinere. Nam cum sit prudentia dux quædam actionum nostrarum, ac sine ea nihil neq; recte, neq; cum consilio uideri possit factum, sitq; ordo & rerum, & temporis dispensator optimus, Remota prudentia, ordineq; contempto frustra nititur filius, aliud nihil agens, quàm ut patri imprudens, minimeq; compositus appareat. Gratium autem patri uix aliquid esse potest, quod proficiatur à filio, absq; prudentia, & ordine. Porro quod gratium non est, gignit ex se fastidium, contemptum, odium. Fastidio autem & odio esse, atq; contemptui, uidetur obediaentiæ ipsi uel multum aduersari, cuius studium est uelle patri quam maxime placere, mirificaq; ab illo amari, & in pretio esse. Nam modum abijcere, quæ est mensura tenens regulam inter parum, & nimium, hominis est aut deficientis in cunctis, aut gaudentis excessu. Virumq; autem maxime uitiosum est, & de nimio quidem nunc uerba facimus, non quod peccare quis possit nimium parendo patri, ne mo enim in hoc excedit immo ut est apud Plautum. Nunquam nimis curare possunt parentem filia. Sed de eo dicimus nimio, quod modum in agendo deserit, quod cauendum in primis est, quamuis nonnunquam & in quibusdam excessus ipse sit medium. Sunt & parentes ipsi morosi aliquando, ut qui nihil nisi quod imperatum sit, fieri à liberis uelint, nullamq; ipsi in præcipiendo legem seruent aut temporis, aut loci, quod durum, & difficile admodum est. Tamen quoniam in difficilibus (quod etiam pro uerbo docemur) uirtus perspicitur, erit filij officium patris ingenium probe nosse, et callere illius mores, ad quæ noscenda, adhibebit studium, & diligentiam, obseruabitq; illius uultum, tanquam dari expectans signum. Paternæ quoq; intempestiuitati, ut hoc utar uerbo, patientia medebitur, nihil aut durum aut intempestuum ducens, quod pater iubeat, & quamuis ita sit, æquo tamen animo, & uolenti ager illud. Recte igitur hoc, atque ex usu, sed & alia multa sæpe dicere te Roberte

nemini, fidelissimam obedientiae ministram esse patientiam. Contra vero sunt, quos delectet ante occupatum officium, quin ipsi ut filios habeant parentiores arte quadam adhibita, cum maxime imperant, tum minime uideri uolunt imperare, quod ubi filius norit (nosse autem plane debet, nisi omnino ignauus, & hebes fuerit) nunquam committet, ut officium suum a patre desideretur. Duo tamen maxime cauenda sunt, alterum ne nimis festinet, & quasi praecipites operam, alterum nequid agat, licet spectare uideatur ad obedientiam, quod illius offendat animum, quod ne accidat eo maiore attentio ne procurandum est, quod huiusmodi homines dolere grauius solent, & offensionem animi non modo uerbis non declarare, sed uultu etiam tegere. Et tamen quia necesse est aliquando accidere, nemo enim tam prudens, & cautus est, ut non interdum labatur, & peccet, studebit filius, aut ipse coram supplicem, aut per alium impetrare a patre ueniam, fatebiturque peccasse se quidem, & dicit admissum non offendendi studio, sed imprudentia, & opinione sua se esse deceptum. Vera enim obedientia etiam in peccato perspicitur, cuius tanta uis est, ut pro magno peccato paululum supplicij satis sit patri, ut ait Terentius, ac tum multo magis, cum preces sequetur opera, quae declaret animi poenitentiam. Sunt etiam qui amorem in filios dissimulent, & quamuis grata sint quae ab illis in se conferantur, minus id ostendant, idque eo consilio, ne filij reddantur aut neglegentiores, dum amari se nimium a patribus intellegunt, aut insolentiores, dum sua omnia grata illis esse sentiunt. Quamobrem oportet non deterreri propterea ab officio, aut animo minus liberali morem gerere. Sed consulat seipsum filius, & ubi recte, & cum ratione a se factum intellegat, iudicio suo contentus non expectabit a patre laudem, quam scit ab illo non inuideri sibi alicuius peccati causa, sed consilio, & arte praeteriri, Quinimmo magis, ac magis animum tunc eriget, & contendet opera, ut obtemperantis omni e parte munus impleat filij. Quamobrem iure magna obedientiae uideatur esse pars, patris ingenium nosse. Et quoniam de nimia indulgentia nasci solet contemptus, ut quotidie uidemus, in primis cauere oportet, ne patris lenitas, & probata semper illi studia nostra, reuerentiam minuunt, imitandi que sunt strenui, & fortes milites, qui quanto magis laudari ab Imperatore operam suam uident, tanto alacrius imperata faciunt, seque periculis obiectant. Histrio quo magis probari se intellegit a spectatoribus, hoc amplius populo ut placeat contendit. Ergo quod miles duci, non praestabit filius patri? &

quod

quod Histrio in re ludicra omni arte studet, id negliget filius in re maxime graui? Incredibilis enim excitare iras solet lenitas ista, ubi se contemptui esse uidet, hinc illae graues iacturae in tabulis & in legendo, & in instituendo. Debet igitur tanto propensior in patrem esse filij uoluntas, & eo acrius moris gerendi studium, quanto illius in se facilitatem, ac beneuolentiam experitur indies maiorem. Est etiam magnopere uitanda ineptitudo, plurimum enim detrahit gratiae, atque ubi maior fuerit, parit etiam despectum. Sunt tamen quidam partim ita in loquendo insulsi, partim adeo in agendo inepti, ut nulla possint arte corrigi. Horum studium illud erit ut ne appareant ineptissimi, & in quo natura desituti, & manca sunt, saltem uoluntate id pensare uideantur. Tantum enim in uoluntate ipsa solet esse positum, ut quod ineptum sit, efficiat saepenumero non ineptum, praestetque ut non semper exigatur a nobis illud, in quo a natura deserimur.

Obedientiam non debere a metu, aut utilitate proficisci.

T CVM DVO Maxime liberos uideri possint impellere, cur obsequantur parentibus, metus, & utilitas, illum ego filium mirum in modum probauerim, qui patri sit obsequens non metus causa, uel utilitatis spe, sed quia patrem amat, & officium suum facere per se studeat, quales noui aliquos, qui patres habent tum summa facilitate praeditos, tum extrema rei familiaris inopia laborantes, quos nec timeant, cum sciant illos nescire irasce, nec ab eis expectent quippiam, cum nihil possideant. Sed tamen cum difficile dictum sit liberos patrem non debere metuere, eum liberis metum concedemus, qui sit minime seruilis, dicatque ortum ab amore, & reuerentia, quanquam & pueri, et adulescentes necesse est, ut flagellum aliquando timeant, & pedagogi sentiant ferulas. Est etiam aetas illa meticulosa, & probatum in puero signum metus. Quod uero ad utilitatem attinet, nolim ego dari mihi filium, quem obsequedi mihi moueat utilitas, sed qui tum cum pareat, intellegat se ipsum maxime sibi prodesse, & rebus suis optime consultum ire. Debet enim utilitas sequi officium, non officium seruire utilitati, quamuis nonnunquam & parentes ipsi, ut natos habeant ad audiendum faciliores, mercedem proponant aliquam. Etenim in parentes officiosum esse utilitatis tantum gratia, mercenarij est magis, quam filij, nec expetitae mortis suspicione caret.

Siculi illi fratres Amphinomus, & Anapius, euadere pedum pernicitate flammam poterant, relictis parentibus, & succedere auitis bonis, adepturi ex illorum morte sine infamia ulla patrimonium, immo cum utilitate etiam multa, quæ nulla quidem erat è uita. Erant enim parentes ipsi in ultima senectute constituti, & annis graues, atq; inutiles, quos tamen ceruicibus impositos per medios sæuientis Aetnæ ignis tulerunt adolescentuli, nõ utilitatis spe aliqua, uerum cum maximo uitæ discrimine, & summi in parentes ipsos amoris, pietatisq; testimonio. Et quanquam minus est authoritatis in fabula, Aeneas tamen ille, qui apud Virgilium Anchisen patrem humeris suis per hostium tela, conflagrantiumq; domorum incendia, & rui nas portat, docet amandos esse parentes, non utilitatis præcipue causa, sed ut naturæ pareatur, hoc ipsum iubenti, & Deo in primis, Cuius iussu dant tela locum, flammæq; recedunt. Paucis ante annis iuuenis quidam, cuius nomen excidit, Lipare Neapolim profectus, ut patrem à prædone redimeret, sponte se in seruitutem dedit, patremq; in libertatem restituito, qui erat iam senior, ipse remo addictus mansit in potestate prædonis. Quæ nam hic erat iuueni utilitas? immo quod non potius damnum? immo quid ad hanc pietatem addi possit, profecto nihil est. Quæmobrem uenerandi, colendiq; parætes sunt, non ut lucremur, quod mercenariorum, & foeneratorum est (quæuis nullum sit hoc ipso lucro uberius) sed ut & naturæ, & Deo pareamus, post quem excepta patria primus honor, & præcipuus cultus debitus est parentibus.

Obedientiæ studium augendum semper esse.

U **IDENTVM** Quoq; ut crescat cum ætate simul, & augetur obedientia. Nam ut sit inobedientia semper detestabilis, detestabilior tamen est in iuene, quàm in adolescente, & in hoc, quàm in puero, in quo propter ætatem non datur tantum loci contumaciæ, & peccatum ipsum facilius promeretur ueniam.

Senectuti & ægritudini obedientius satisfaciendum.

A **EGRIS** Quoq; quàm ualentibus, & senio confectis, quàm in media ætate constitutis obsequendum studiosius est. Quo tempore non ipsis modo parentibus,

sed morbo quoq; & ætati multa tribuenda sunt. Nam & ætas, & morbus multa per se iubent, & tum præcipue pietas oportet uim suam ut ostendat, quæ quidem imperet, ut liberi per suasum habeant sibi se plane non satisfecisse, quamuis satisfecerint parentibus. Adolescens apprime nobilis, cum è graui quodam uiro quæreret, qua potissimum ratione & patri, & sibi parendo, atq; obsequendo satisfaceret, Virtutem, inquit, si colas, cui qui deditus esset, illum & parentibus, & sibi, & cæteris omnibus iurifice satisfacere.

An Obediendum ubiq; sit parentibus.

DMONVIT Locus hic quæri debere, faciendane sint omnia, quæ parentes iubeant. Quis autem dubitet faciendane non esse, si fuerint turpia, cum etiam quæ contra honestatem non sint, fieri aliquando non oporteat, nec si ea non fecerit filius, inobediens sit. Namq; ut in coelibatu uiuat, aut ut monachum profiteatur, hortari quidem filium pater potest, cogere nõ potest, quæ si ab inuito fieri uelit, iusta esse desinunt, cum in his humano etiam generi fiat iniuria. Quæ res efficit, ut qui impuberes parentum suasu initiati fuissent, ubi sui iuris facti sint, & per ætatem licet, sæpenumero religioni renuntient, quod est lege permissum, cautumq;. In his enim, ut in multis alijs naturæ iura paternis anteponenda sunt. Igitur siquæ fieri cum honestate possunt, aliquando faciendane non sunt, quæ nec ab inuitis exigere parentes debent, quanto minus illa, quæ aut turpia ipsa sunt, aut sine turpitudine fieri nequeunt? Quærenti aliquando mihi à Ferdinando, num patri fuisset obtemperaturus, turpe aliquid, & impium imperanti, Alphonsus nihil tale fuisse unquam imperaturum respondit. Vide quàm prudenter, quod patrem nihil indecorum fuisse iussurum cum diceret, declarauit, & se minime fuisse facturum, quidni non fecisset improba, qui quod facere sine turpitudine posset, aliquando tamen recusarit? Erat Alphonso in primis pater Petrus quidam cognomento Caseres, quod Rege, & facillimo, & indulgentissimo utebatur, elatior factus, coepit ob leuissimas causas irasci Ferdinando, clam primo, post uero & palam, donec & maledictis, & opprobrijs (erat enim suapte natura conuitiator) ausus est illum incescere, nullisq; tandem contumelijs parcere, & ad ultima deliramenta ferri. Ferdinandus ea æquo animo ferre, et ingenium hominis magis miserari, quàm maledicta curare. Hæc Alphonso renuntiata cum essent, Petrusq;

quanquam saepe monitus, nihilo minus linguae nihil temperaret, uocato ad se filio, iussit id de Petro supplicium sumeret, quod et per legem liceret, et ipse uellet. Huic paterno imperio quanquam honesto, et legitimo, tantum tamen absuit ut pareret Ferdinandus, ut iraculenta, in gratiam patris Petrum fuerit reuocare conatus. Quid autem Alphonso haec imperanti responderit, dignum est, quod prodatur posteris, mandeturque memoriae. Ego, inquit, pater optime nihil unquam neque pluri feci, neque me filio tuo dignius esse duxi, quam ut tuae semper obsequar uoluntati, iussisque tuis ita parcam, ut nihil requiri in me ipso a te possit, quod ad ueram pertineat obedientiam. Quam quidem laudem tantopere assequi cupio, ut pietatis erga te meae hoc praecipuum testimonium traditum iri monumentis uelim. Sed, quod pace dictum sit tua, et quale hoc futurum est exemplum, si quanquam per leges licet, et a te iussum est, iram in illos exercuero, quos tibi carissimos esse sciam? Absit a Ferdinandi pietate culpa haec, quam meae partes sunt, familiares, atque alumnos tuos et beneficentia prosequi, et amore complecti. Quod ut opera comprobaret, commendatum Alphonso Petrum ipse in amicitiam suam recepit, et ex eo familiarissime usus est, atque hodie utitur. Hoc igitur exemplo docemur, etiam si honesta sint, quae a patre iubentur, tamen facienda non semper esse, cauendumque ab iis, quae sine dedecore, atque infamia fieri nequeant. Nam qui turpe aliquid, ac flagitiosum filio imperat, in eo pater non est. Quamuis autem Plautus ut personae seruiat in fabula, moneat faciendum id esse a liberis, quod parentes imperant, tamen ne aberrare nos a uero pateretur, haud multo post aliam indicit personam, quae cum patrem initio aduersantem, in suam tandem traduxisset sententiam, dicit. Nunc places, cum recte monstras, nunc tibi auscultabimus. Quo dicto declarauit patri iniue, improbeque monstranti non esse auscultandum, cum si obedientia ipsa loqui posset, illud ante omnia uetitura esset, nequid inhonestum unquam sui causa faceremus. Quamobrem obedientis est filij, in his obedientem non esse. At illorum, quae habentur sordida alia lex est. Tanta enim obedientiae uis est, ut eadem illa persaepe efficiat liberalia, praesertim cum quae inter sordida numerantur, non omnia sint contra honestatem. Nam cum sordidum, ac seruile ministerium sit, equum defricare, sellaque insternere, ne patricio quidem adolescenti turpe fuerit, ubi aut iussum fuerit, aut tempus id, resque tulerit, patri equum exornare, cum apud Homerum Andromacha, et pauisse, et pexuisse se mariti equum legatur. Ad haec praestabit in sordidis quibusdam obsequi, quam

obsequi, quam detrectando illa praesferre inobedientis specie. Actatis etiam ratio habenda est. Quaedam enim si efficiantur ab adolescentulo qualia imperata sunt, non debet id ei aetati uerti uitio, quam uis turpe fortasse esset, si eadem illa fierent ab eo, qui esset iam natu grandior. At quaedam licet sordida ipsa sint, ante tamen, quam imperentur, aggrediunda sunt, ut officia ea, quae in aegrotos, ac languentis parentes, uel diligentissime conferenda sunt a liberis. Quae quidem cum ualentes illi, suaque spontis sunt, ministerio solum ancillarum, ac seruulorum egent. Atque, ut locus hic fieret aliquanto illustrior, placuit et ueterum hac eadem de re philosophorum opiniones ponere.

Antiquorum philosophorum opiniones.

VAERI ENIM ab iis solitum est, nunquid omnia patrum iussa facienda essent. Quamuis nonnulli nihil necesse esse patri obsequi arbitrati sunt, quod quae pater imperaret, ea aut aequa essent, aut iniqua. Si aequa, non quod ille imperaret, sed quod ea fieri ius esset, facienda esse. Sin iniqua, fieri non oportere, quia nequaquam liceret. Sed haec, qui asseuerent, uel mihi uidetur nullum rerum humanarum delectum, nullam ortus, educationis, institutionis suae habere rationem. A quibus dissentientes alij contrariam protulere sententiam, uidelicet omnia, quae pater imperasset, ea fieri oportere. Sed haec sententia si non uerior est, quam superior, longe certe improbius, ac detestabilior uidetur, nullum patriae, nullum religioni, aut honestati ius relinquens. Quippe ubi pater ipse iusserit, patria prodenda est hosti, uxor uendenda pudicitia, et ornamenta deorum immortalium statim detrahenda templis sunt. Eorum igitur uera sententia est, ac rebus hominum maxime accommodata, qui nunc parendum patris imperio, nunc nihil omnino parendum esse censent, nec in iis solum, quae iusta, aut iniusta per se sunt, uerum et in iis, quae media dicuntur. Et enim causam orare, uxorem ducere, licet nec in bonis, nec in malis numerentur, neque ipsa per se aut honesta sint, aut turpia, efficiuntur tamen statim inhonesta, si aut Catilinae patrociniu suscipiatur, aut Thais ducatur in matrimonium. Quamobrem nec si pater imperet, defendendus uidetur, qui regnum in libera ciuitate occupare conatus est, nec uxor ducenda infamis. Quae quanquam ita se habent, inspiciendae tamen est, quid ferant rerum uarietates, ac tempora, quorum magnae uis est, ad res in omni uita parte agendas.

VGNAM QVOQVE vim habet ad obedientiam uerecundia & moderatio. Nam cum pudentis, & moderati sit nihil audere, cuius sit postea pudendum, quid esse potest impudentius, quam erga parentes contumacē se, atq; insolentem gerere, aut in quo longius a moderatione recedatur. Quamobrem dubitari potest, an irato patri, & oburganti respondere filius unquam debeat, Atq; ut uerecundi, moderantisq; proprium esse uideatur, nihil omnino respondere, tamen salua etiam lege uerecundiæ, & moderationis, placet quærere, an sit contra obedientiam respondere illi, et maledicta diluere. Nimirum qui grammatica ferulæ non irascitur, & increpantem præceptorem fert, & quoniam magna est præceptoris authoritas, qui auem aliquem, de quo magna sit opinio grauitatis, ac continentiæ, recte, meritoq; castigantem moleste non fert, is aut non feret iratum patrem, aut corripientem grauabitur? Quid si iniuste, ac falsò, præterq; modum, aut coram quibus parum decuerit, pater eum accusauerit, acriusq; succensuerit, nunquid tacebit, cum uideri possit non pro se, sed pro ueritate dicturus, & iustitiam, quàm se defensurus? Magna sunt parentum iura, ac maiora multo, quàm ut ipsi uideri debeant in obiurgandis liberis modum abiicisse. Nam & si corum, qui audiunt, et in quorum conspectu hæc agantur iudicio, uideri forte possunt à modo recessisse, non debet tamen idem esse iudicium liberorum. At iniuriæ sunt patres, & uehementiores etiam, quæ res postulat. Postulet autem res ut libet, uerecundia certe, et in parentes reuerentia, uult, iubetq; ut ne quippiam liberi aut iniurium esse ducant, aut immoderatus, quod à parentibus in se dicatur, præsertim ubi ad optimam spectet animorum institutionem, recteq; uiuendi usum. Nam quod tu mihi aut locum parum idoneum, aut testes minime adhibendos obijcis, ubi, aut quænam obedientia ista fuerit, si caritura est testibus, nec omnibus ei locus aptus uideatur, in quo ius suum pater exerceat? Vera enim obedientia non quærit latebras, quas tamen aliquando non fugitat; semper tamen ipsa lætatur testibus, & in aperto esse officium suum, quàm in obscuro manult. Potest tamen aut loci, aut temporis, aut necessitatis uis esse tanta (humanæ enim res uices habent) quin etiam continget liberos ipsos gerere personam aliquam; ut licitum sit aliquid referre contra, ac nihilo minus quoniam obedientia plurimas habet cautiones, aut non idcirco debeant, quia liceat, aut si & debuerint,

illud certe uiderint, ne modo aliquo præseferant grauari se, atq; ægre ferre paternam reprehensionem, sed aut rem, aut tempus, aut personam tueri, quàm se ipsos ostendent, aut necessitatis utentur patrocinio. Falsa uero quæ obijcentur refutare liberius poterunt. Vbiq; tamen uidentur ne pietatis, obedientiæq; prætereantur fines, qui angusti qui dem sunt, diligentissimeq; custodiendi. Et quamuis liberi ipsi sciant partes suas illorum etiam, qui audiunt, iudicio potiores esse, memores tamen esse debent, filios esse se, illos uero parentes, nulliusq; rei maiores se, atq; acriores patronos esse debere, quàm in patres obedientiæ, nihilq; magis ab illis desiderari, quàm ut filios habeant quam reuerentissimos. Excandescunt tamen ipsi nonnunquam, & adeo incenduntur ira, ut in clamitationibus parum contenti, uerba expediant. Quo casu tacitum decet filium è paterno conspectu abire, nullum præseferentem doloris indicium, ut qui non patrem fugiat, sed patris excandescuntiam, uereaturq; non illius flagellum, sed nequid uictus ira pater præter modum agat, supraq; quàm deceat. Poterit tamen ira tali è causa concepta esse, ut obuoluendum sit illius genibus, quamuis irati, & flagellum uibrantis, ne dum secedendo placare illum credit, magis, magisq; incendat. Utinam autem ne uel regna ipsa, & nostris, & patrum nostrorum temporibus euersa, & prostrata essent filiorum impatientia, dum parentum ferre iracundiam nolunt. Hæc enim pestis intra regios penates perniciosius debacchari consuevit.

AN Obediendum sit patri uetanti ne Matri mos geratur.

ATEFACTVS EST, ut arbitror, locus eorum, quæ cauere, aut seruare in exquirendis obedientiæ officijs liberi debeant. Nam & incidunt persæpe discrimina, cum dubitetur, obediendum ne sit. Ac tamen exijs, quæ dicta sunt, facile possit intelligi quousq; parendum sit, placet tamen adhuc quærere, audiendus ne pater sit, ubi is uetuerit, quamuis honesta præcipientis matris imperata fieri, qui locus est sane difficilis, & lubricus, egetq; inspectione non parua, & in utranq; partem dici multa possunt, Nam & honestum matris imperium faciendum uidetur, & pater contemnendus, aut prouocandus in iram non est, à quo tam multa et accipiuntur quotidie, et expectentur beneficia. Quòcirca cum satis constet patri, quæ matri liberos magis esse obnoxios, patris potius iusso uidetur obsequendum. Rursus cum pater iniustus sit, si quæ

matrī debetur à filio, reddi prohibeat, mater uero et iusta, et honesta imperet, quis non spreta iniustitia officio suo fungatur in matrē? cum uideri possit patri, qui iniurius sit sine turpitudine, & infamia obtemperari nequire. Hæc igitur, & alia huiusmodi reddunt animum incertum, hæsitantemq; in utram potius sententiã eundum sit. Quã obrem multa simul consyderare, metiriq; oportet, Nam eisi quæ à matrē imperantur, honesta per se sunt, tamen si pater aliam sequatur rationem, quod uideantur illa cognatis, necessarijsq; ualde nocitura, quod sint cæssa malo exemplo in ciuitate (multa enim honesta nunc uidentur, quorum aliã aliud erit iudiciũ) nimirum mater audienda non erit, non tamen aperte contemnenda, sed blandis potius uerbis, ac comiter, uerecundeq; aduocanda à filio, & quoad potest sine acerbitate dissuadenda, id ne exigat, quod iure non placeat patri, cui & ipsa morem gerere in eo debeat, ostendendumq; non tantæ illi curæ esse debere, ut sibi pareatur, quantæ ut ne pater utriusq; irasci iure possit. Sin uero aut hæc, aut his similia non obstituerint, ad matrem declinabit, ad quam & honestas, & iustitia ipsa eum hortentur, quoad tamen fieri poterit modeste, sineq; detestatione patrem conabitur traducere in suam sententiã, quod si minus assequetur, id saltem cauebit, ne spreuisse illum uideatur, sed tum materna pietate, tum rei honestate uictum cedere se, et illius imperio obsequi. Nam si omnino iniustus, & rationis, honestatisq; inimicus pater non fuerit, tamen si initio ægre id ferat, ubi tamen recte illud reputauerit, non modo non irascetur filio, sed commendabit illum, & recte ab eo factum dicet. Potest etiam cadere, ut quod iussum est, non tam sit attendendum, quàm uertenda cogitatio ad utriusq; mores, ad annos, ad ualitudinem, si mater mitis sit, & longe natu minor, pater difficilis, morosus, grauis annis, aut morbis confectus. Itaq; non tam aliquando habenda est præcepti ratio, quàm morum, ætatis, ualitudinis, futuræq; in domo aut rixæ, aut concordie. Quò circa locus hic circumspectione, ac pensitatione multa indiget. At non dabitur ad consyderandum tempus, nec erit circumspectiendi locus. Velox est mens, et qui prudens est, studiosusq; obedientie filius, raro offendetur, adeo imparatus, ut opprimatur inter incautos. At non succurret aliquid, et ad rem repentinam tanquam ad tumultum aliquẽ perturbabitur animus, ut sui compos non sit. Quod cum acciderit, neuter parentum qui sibi obtemperatum non uiderit, grauius id ferre debet, quod intellexerit à filio profectum sine electione, atq; consilio.

Dum Alteri parere uolumus, Alteri nocendum non esse.

OSSE AVTEM IN PRIMIS Oportet nos esse nos conditione hac, ut parentibus prodesse debeamus semper, obesse nũquam. Quò circa minime committendũ est, ut dum alterius obsequi iussis uolumus, noceamus alteri, ad quod ut nulla cogere nos uis poterit, si nostro munere fungi uoluerimus, ita nunquam ipsi sponte in hoc labemur, nec peccabimus, ut facinorosi, impijque efficiamur obediendi gratia. Nam eisi quod factum bonum est præteriri obedientie causa, atq; intermitti concessum sit aliquando, uetitum tamen semper est, quod malũ sit parẽdi gratia fieri, nisi forte in id discrimen uentum fuerit, ut duobus propositis malis, minus sit eligendum, De quo aliã. An etiam parentibus ius, potestasq; est imperandi liberis, ut contra patriam bellum moliantur? Minime hoc quidem. Itaq; prodesse illis debemus semper, obesse nunquam, cauendumq; nequid illorũ sua su, iussuue quod contra patriam, aut contra summi Dei cultum sit, faciamus, quibus quidem ipsi arctissimis necessitatis uinculis obstricti sumus, quorum etiam ius antiquissimum, maximumq; in utriusq; est, & in liberis, & in parentibus. Cur autem audiendi sint, ubi contra Deum, contraq; patriam quid imperent, ratio nulla est, cum parere illis necesse non sit, etiam si illud iusserint, ut pro patrie salute morti se liberi offerant, præterquam ubi leges patrie hoc iusserint, nemo enim nisi sponte sua, aut ubi lex id statuatur, ad talem proficisci mortem debet, cum omnis laus eorum, addo & merces, qui pro patria, pro aris, ac Deo ceciderint, ex mortis contemptione nascatur, quam contemnere nullus potest, nisi qui sponte sua uelit. Nam eorum multi, qui ad mortem feruntur, non tã uidentur illam contemnere, quàm non sentire quid ipsi moliantur, ut qui uino, aut furore percati in hostis gladium incurrunt. Veruntamen fieri posset, ut parendum illis esset, eundumq; in discrimen mortis, patria uidelicet, aut religione postulante. Cui quidem paterno imperio qui parere tum noluerit, non tam uideri potest erga parentes inobediens, quàm erga patriam, aut Deum impius. Sed ad rem redeo. Est etiam alia consyderatio, quod & regum, & maximorum Principum filij patres solos inuentur, matrum uix aliqua mentio est, quæ & ipse imperia Principum obseruant, nec quem apud priuatos homines locum obtinent. Colenda tamen sunt earũ monita, suusq; illis habendus est honor. In grauibus item, & magnis rebus patris potius sententiæ in hæren-

DE OBEDIENTIA

dum, illiusq; parendum dicto. Is enim plus sapere iudicandus est, & acutius futura perspicere, quanquam hæc, de quibus supra dictum est, mutari nonnunquam solent. Nam & locus, & tempus, & usus, consuetudoq; cuius magna uis est, & leges patriæ, nonnunquam et negotia ipsa, sæpeq; futurorum prospectio, aut presentium rerum status, interdum, quod tum simulare, tum dissimulare opus sit, tantam uim habent, ut obediendi ratio mutanda sit, & ordo uertendus.

LIBER TERTIVS.

VERENTEM DIVME Roberte, de philosophiæ conditione, quod primo à Græcis exculta, deinde à ueteribus latinis honorata, postea uero apud Gallos, Britannosq; ac nostrates quosdam homines, tantum de ueteri cultu, dignitateq; perdidisset, Consolatur tandem Ioannes Aëtaldus nobilis Peripateticus, magno uir ingenio, magnaq; doctrina, & iudicio uel inter paucissimos exquisito. Is enim Aristotelica omnia non contentus tam multis interpretibus, quos & uidit adolescens, & didicit, alia ratione perscrutatus, nec tam sophisticaneas has argutias, quam res ipsas quærens, spem attulit fore iam ut philosophia clarior appareat, nec in tam uarios, ac diuersos tracta sensus, litigandi magis quam recte sentiendi materiam studiosis sui præbeat. Philosophos enim græce loquentes sua lingua & audit, & intellegit, ueteres nostros authores tractat, græcis ueteribus uetera latina comparat. Et quoniam Græcis qui in Italia non didicerint, philosophia parum nunc cognita est, ab illis tradita per fidos ac ueteres tum græcos, tum nostros authores noscitat. Itaq; dum nec ignorat græcæ, nec ueteres scriptores negligit, in noua ista philosophia non acquiescit, nec in errores passim multos incidit. Sed de ingenio, iudicio, doctrinaq; eius aliàs. De spe ita quidem mihi ipse persuadeo, breui fore quod dixi, ut & philosophia clariorem formam induat, cumq; una sit, & certa ueritas, minime futura sit tam uaria, ac lubrica, & qui eloquentiam sequuntur, habeant unde facilius hauriant, quod exornare uerbis possunt. Ab hoc ego nuper cum petissem, ut quæstiones quasdam graues, obscurasq; aperiret, non ante impetrare id ab eo potui, quam à me extorisset, ut de obedientia dicturus coniugali, ornamenti aliquid afferrem, quo materiam efficerem legentibus incundior, idq; non in

uitus feci, ut quoniam rem uxoriam omnes accusant, omnes sequuntur, causas ipse aperirem, & cur sequantur, & cur accusent illam, ad quorum alterum natura ratioq; impellat homines, ad alterum peruersi mores, & animi muliebri imbecillitas, atq; inconstantia.

Coniugium a ratione ininitum fuisse.

APPETITVS PROPRIVM est appetere, inde enim nomen ipsum ductum est, sic rationis est illum corrigere, & coercere. Hoc enim pacto solum & quæ honesta uideantur, expetimus, & quæ natura insunt nobis, ea certo, ac recto modo temperabimus, medium illud retinentes, quo remoto frustra omnis noster ad uirtutem conatus est. Quo circa cum procreandi naturalis nobis sit appetitus, isq; cum belluis communis, ne promiscue, ut illæ, coremus, ratio uent, qua duce, ac magistra coniugiorum leges principio latæ sunt, quibus communis gentium nationumq; consensus accessit. Nam etsi non apud omnes nationes eadem sit coniugiorum lex, cum hic unam tantum uxorem, alibi plures habere sit permixtum, nulla tamen gens adeo barbara, & fera est, apud quam omnis concubitus sit permixtus. Quo magis damnanda est illorum opinio, qui optimum esse arbitrati sunt, ac ciuitatibus maxime conducere, si mulieres communes essent, qui mihi nihil aliud uidentur suasisse, quam ut promiscue, ac sine ullo discrimine & in propatulo cocamus omnes, sublata de rebus humanis pudicitia, labefectemusq; archissimū retinaculum societatis humanæ, coniugalem fidem. Nam cum primum, ac maximum ciuitatis uinculum sit domestica coniunctio, ipsa autem existat ex uiro, uxore, & liberis, quænam fuerit ista coniunctio, si sociam pignorum, quam & aues certam habent, si liberos, progeniemq; nemo suam nouerit. Nam ut appetitus propria est procreatio, sic rationis proprium est prolem nosse, illamq; tollere, atq; informare. At melius fortasse ciuitates ipsæ sibi constarent, stabilioresq; carum res essent, si quicunq; nascantur, nostros eos liberos opinemur, aut si quicquid illa pepererit, quam primum cognouerimus, nostrum esse ducamus. Falsam hanc esse opinionem in primis necesse est, & naturæ hominis prorsus repugnantem, cuius cum actio omnis eo respiciat, ut bonum adipiscatur aliquod, non quidem alienum, sed quod pertinere ad se intellegat (namq; ut bona quædam tanquam communia expetantur, principium tamē illorum expetendorum inde est, quod et communia nobis ipsis

perinde, ut cæteris alijs usui futura sint) male cum genere humano actum fuerit, si domesticæ præsertim coniunctionis, quod initium ciuitatis est, in falsis opinionibus iacta sint fundamenta, nihilq; nec certum unquam, nec propriū singuli haberemus, quod appetitiones, actionesq; assequerentur nostræ. Sed non est nunc necesse pluribus aduersum hæc differere, cum & legibus cautum hoc sit, & Platonis ista iā pridem sit explosa sententia.

Coniugum certæ prolis gratia fuisse institutum.

CONIUGIUM Igitur & naturale, & legitimū est, ac suscipiendæ certæ prolis gratia institutum. Cū autem ex uiro constet, & uxore, sitq; uxor in re præsertim domestica (in alicnam enim concessit domum) uiro suo inferior & propter naturæ excellentiam, & propter leges, quæ hoc iubent, erit maritis ius, potestasq; præcipiendi uxoribus. Illarum uero partes erunt uereri uiros, & metuere, non tantum ut uiros, sed etiam ut patres, quando apud Romanos, quæ per cõemptionem conueniebat uxor, a quo more parum noster hic abest, erat uiro loco filiæ. Coëptio autem peragebatur hoc modo. Cicero prior Terentiam interrogabat, an sibi materfamilias esse uellet. Quæ ubi uelle respondisset, & ipsa stipulabatur Ciceronem, uellet ne sibi paterfamilias esse, isq; ubi conceptis uerbis, et se quoq; dixisset uelle, tum Terentia Ciceronis conueniebat in manum. Et hæc quidem nuptiæ per cõemptionem dicebantur, quod uir, uxorq; mutuis se se interrogationibus, assensionibusq; cõmissent, erantq; uxores matresfamilias uiris suis filiarum loco. Quæ si utilibus & honestis illorum præceptis parerent semper, & genialis tori legibus aduersari nollent, nunquam sapientes quidam uiri de ducenda uxore dubitassent, nec fortunatum putassent illam non habere. Ex inobedientia enim & contumacia lites oriuntur, ac pleraq; coniugiorum mala, quibus utinam ne essent etiam fortunatissimæ domus oppletæ. Quod si nõ quanta uiris inest patientia tolerandis illis ne parens eas nobis faciamus, minor saltē, aut certe aliqua haberetur ab uxoribus obediendi ratio, ut honestissima est coniugalis uita, esset etiam felicissima iudicio sapientissimorum hominum. Quis enim non bonam felicitatis partem consecutum iudicet, Publium Rubrium Celerē, qui ut ipse monumento inscribi iussit, cum Caia Ennia uxore uixit annos quadragintatres, mensis octo sine querela, & Albutium tertium, qui cum Terentia Valentianæ

uixit quinque & uiginti, etiam sine ulla querela. Contra uero, quibus illum simulis ac doloribus agitari credas solitum, & tanquam in neruo torqueri diesq; & noctes, qui sepulcro suo in hæc uerba scribi iusserit, titulum litis, atq; obiurgij plenum? Heus uiator, miraculum. Hic uir, & uxor non litigant. Qui simus non dico. At ipsa dicam. Hic Bebrius ebrius, me Bebriam ebriam nominat. Hei uxor etiam mortua litigas? Hinc illæ graues, & obiurgationis plenæ uoces.

Certe sanus eras, uxorem Posthume ducis?

Dic qua Tisiphone, quibus exagitare colubris? Et quæ sequuntur. Atq; ut aliæ hic taceantur a nobis causæ, hæc una satis in se rationis habet. Quare magna quædam infelicitas uxoris contumacia sit, quæ semper habet liters, alternaq; iurgialectus,

In quo nupta iacet, minimum dormitur in illo.

Atq; ut noctu minimum in lecto dormitur, ita interdiu acerbissime oblatratur domo tota. Antonium Panormitam, cum ab eo quaeretur quibus maxime opus esse iudicaret ad connubij tranquillitatem, respondentem audiui, Nullas nec quietas, nec felices satis nuptias esse posse, præterquam si uir surdus esset, uxor uero cæca. Memini me in uuitatum aliquando ad amica nuptias ab Errico Puderico equite Neapolitano, Cui cum ego dicerem, quid me socio opus esset, Certe, inquit, nolo solus in amici funus prodire. Omnis igitur pene rei uxoriæ molestia ortum habet ab inobedientia, quæ totam sæpissime rem familiarem interuertit, conijatq; ipsos patresfamilias in erunas quam grauissimas. Quamquam & aliquando uiri ipsi sunt in culpa, dum aut pecuniæ cupiditate, aut ambitione capti præcipitatur in nuptias, nescientes nobilitatis et amplæ dotis duo pessima mala socia esse, uxoris superbiam, & uiri seruitudinem. Itaq; non iniuria apud Plautum nostrum, ueretur ille magnatē, dotatamq; matronam ducere, ne sibi dicendum esset, Argentum accepi, dote imperium uendidi.

Obedientiam maxime uxoribus seruandam esse.

PROBAM IGITUR uxorem, coniugijq; seruantem leges, una maxime et efficit, et perficit obedientia. Hæc enim & pudicam, et amantem uiri sui, & rerum parcam familiarium reddet. Cūq; obediētiæ proprium sit, memores nos rationis facere, quæ rationem sequetur uxor, ea liters fugiet, compestet obiurgia, & animum uiri sic in

trospiciet, atq; obseruabit mores, ut neq; conuitiandi causam uiro præbeat, neq; accipiat ab illo præbitam. Quænam pax in illa esse domo potest, in qua mulieris dominetur appetitus? Neq; enim aut in due re omnes Socratem possunt, aut ducendæ uxoris finis & est uiro, ut patientiæ assuescat, tolerandisq; clamoribus. Recte familiaris meus compater Neapolitanus, cum ab amicis grauius accusaretur, quod iã grandis natu, & diuitijs satis bonis tam ab re abhorreret uxoria, Deesse sibi patientiam causatus est, qua una uel maxime opus esse duceret. Uxorem enim cum dote simul clamores, ac supercilium in domum illaturâ, at sibi patientiam nullam esse. Omnis igitur rei uxoriæ tranquillitas, addo & felicitas, aut magna certe felicitatis pars, si qua esse in rebus hominum solida, ac uera felicitas potest, in seruandis obedientiæ institutis fundamentum habet, quod ubi male iactum fuerit, facile totum opus labascet, & corruet. Obedientis igitur uxoris est, primis ac pulcherrimis pudiciæ bonis illud statim addere, & coniungere, ut in re familiari traditam à uiro regulam minime aut obliuiscatur, aut contemnat, quanquam sunt quidam adeo imprudētes & ingenio ita hebeti, ut eorum munerera obeunda sint ab uxoribus, quibus aut opera deesse illas, aut consilio nimis contra iustitiam est. Neq; enim in sociam domesticarum rerum lecta est uxor, ut laboris, ac periculi, sine quibus nullum esse uitæ genus potest, expers uiuat, cum ad labores non minus, quam ad uoluptates ducta uideatur quæ proliis causa ducta est. Quamobrem & nos recte fortasse laudasse Adrianam nostram uideri possumus, cum diximus.

13 In partemq; uenis nostrorum sponte laborum,

14 Remq; domi, & natos qua licet arte iuuas.

Est enim magnopere in uxore commendandum, ubi ea cum honestate rem auxerit, quanquam in nobilium domibus late nunc regnat otium & mollities. Nam quæ illustris haberi uult, ea præter suam generisq; dignitatem se fecisse iudicet, siquid operis in mariti domo fecerit, a quo quidem omnino, semperq; cessare otio, marcentis est foeminae, libidinemq; fouentis, contra uero probæ, et frugi nullum patii tempus frustra elabi, quædamq; in ipso propatulo facere, quædam etsi minime deceant ante ostium, eadem tamen si intra cubiculum exerceantur, uel maxime deceant.

Uxorem uiro suo parere debere amoris augendi gratia.

q VANQVAM autem in hac coniunctione, quæ prima quidem societas est, magnam esse amoris uim fatentur omnes, facile tamen amor uertitur in odiũ, ubi obe-

dientia uirens suas amiserit. Danda est igitur opera, ut quæ amari à uiro cupit, eius præceptis præsto semper sit, & secundum illius regulam uiuat. Nã quæ hoc respuerit, haud scio quid aliud ipsa, quam adultero ut placeat, curet. Obedientia igitur ut maiores indies amori cumulos adijcat, sic & amor, qui legitimus & uerus est, pudicitiae. Cuius studium tantam in se uim habet, quantam non est cur ad mireris in Penelope, si illas respexeris, quas non Homerus, sed propria uirtus claras, atq; illustres fecerit. Sed licuerit maximo Poëtæ fingere, dum pudicitiam laudet, & Penelopem, dum uirum expectat, lanificio, telæq; occupatam factam decantet animum. Licuerit & Laodomiam inducere uiri imagine e' cera ducta, solantem dulcis, & castas amoris sui curas. Suspiciamus & Alcestem mariti sui fata subeuntem, eaq; ut ab illo auerteret in sese sponte conuertentem, Poëtæ rumq; carminibus indulgeamus, adeo, ut ne lacrimis temperemus, cum audimus Euadnen in mariti ardentem rogam insiluisse. Igitur si ficta tantam afferunt legentibus admirationem, quantis prosequenda sunt laudibus uera? Mater mea annos nata quatuor & uiginti uirum amisit, quem mortuum tanta fide, desiderioq; prosecuta est, ut rarissimum alijs præbuerit exemplum & obedientiæ in uiuos, & desiderij in amissos coniuges. Tanta etiam uirtutis huius uis est, ut maritos aliquando ad uoluntariam seruitutem compulerit. In maritima Lucania ora uicus est satis ceber Lētiscosa, ubi tempestate hac iuuenis quidam fuit, etsi media è plebe, magnum tamen qui uirtutis suæ præbuerit testimonium. Is uxore & amantissima, & obsequentissima utebatur. Cumq; daret operam mussoribus, unaq; adesset uxor (erat enim ea pars anni, qua messis desecatur) declinauit tum illa paulum ardoris aestu delassata sub umbram arboris, quæ erat litori finitima, atq; à piratis Afris, qui ora illam sæpius infestant, ubi paululum modo quiesisset, est rapta. Vir postquam adesse illam non uidet, & quæsitam minime inuenit, ratus (quod erat) raptam à prædonibus, ad mare decurrit, animaduertensq; triremen consistere ad anchoram statim e' scopulo in mare desilit, natabundusq; ad illam, quam raptam intellegebat, peruenit, raptos obtestatus, ut se quoq; cum uxore abducerent. Hi fidem hominis, atq; animum admirati, ubi Tuneta applicuerunt & præda exposita est, Regi rarũ facinus, & memoratu dignum referunt, qui quanquã barbarus, & Christi hostis nominis, uirtutē tamen hominis suspiciens, illum cum uxore libertate donauit, et iter custodes sui corporis scribi iussit. Et quoniam, ut dixi, maiores indies amori cumulos addit obedi-

tia, Contra uero inobedientia, omnem amoris uim tam facile in odium uertit, ut quos initio uoluntas coniunxit, mutuq; beneuolentia, paulo post tedium, atq; ira seungat, in grauissimasq; conijciat lites. Hoc est causæ, cur quidam relictis uxoribus, quas repudiare nunc leges non sinant, ad externas urbes demigrauerint. Contra uero si uelimus consyderare, cur quædam amissis coniugibus uiduæ sponte manserint, inueniemus causam ab obedientia profectam esse. Nam cum ipsæ uirorum animos, dum illi uiuerent, neq; offendere neq; uoluntati eorum aduersari minimum quidem uellent, hinc uirorum in ipsas amor tantas sibi cepit uires, atq; auctus, ut mutuam postea beneuolentiam ne mors potuerit uincere, aut conceptis uerbis datæ semel fidei abolere memoriam.

Signa ueri amoris.

u ERAE autem beneuolentiæ, & præcipui in uirum amoris, studijq; signa sunt hæc. Prolem ex illo susceptam amare. Rerum domesticarum studiosam, & partem esse. Cognatorum, affiniumq; suorum rebus uiri res præponere. De absente sollicitam esse. In ægrum officiosam & anxiam. Inter familiares seditionem uimque ferere, nec domus quære discordiam. Hæc præcipue ubi affuerint, facillime iudicabitur, qualis sit uxoris in uirum animus, & quod obedientiæ studium. Cuius etiam rei maximum, certissimumq; iudiciū illud est, si priuignos non oderit. Nam quæ illos amauerit, eam ut muliebri captu maiore admirabimur.

De Zelotypia cauenda.

u NUM EST, quod calamitas quasi quædam quæ frugem profectui proximam, atq; in ipso iam fructu intercipit, rem uxoriæ maxime uexat, ac perdit. Id autem est affectus ille, quæ græci ζηλοτυπία, Cicero obtreptionē uocat, quædam etiā riuualitatem dixere, nã riuualis ni timeatur, nullus huiusmodi existet affectus. Vulgus quoq; nō improprie gelosia uocat, quæ animū assiduo metu territet adeo, ut cōtinua suspitionū recursatiōe gelu quodam sanguis ipse cōcrescat, quæ sollicitudo quæ multa, riu in se habeat discordiarū semina, raroq; gratia in illa esse domo pot, in qua radices altiores egerit, origo in eiu sab amore est, q metu, ac suspitione uictus, diffidensq; ac pauitans, et nunc dolore, nunc ira peratus mentē adeo perturbat, et animū concutit, ut eius ferri uix possit impotentia.

potentia. Quo circa fugendus est is animi morbus, & solitudinis plena perturbatio, quæ ubi uehemētior est, quam proxime accedit ad insaniam. Cui tamesi uis omnis non possit eripi, præstandum tamen est ut freno cōrceatur aliquo, nec permissum, ut ruptis habenis feratur in abruptum. Vide quorum hic affectus causa sit incommodorum, quod non modo inter uicinos, domesticosq; manifestas inimicitias exatit, sed quæ hoc morbo sit affecta & amicos oderit coniugis, & nonnunquam liberos exsecretur. Quæ licet frustra uideantur præcipi mulieribus, quæ molles sint, affectibusq; dominandas sese permittant, atq; ubi morbo corruptæ semel fuerint, aut nūquam, aut certe difficillime reuocentur ad sanitatem. Satis tamen magnus est et uirorum numerus hoc uitio laborantium. Ad hæc multas ipsi & legimus, & audiimus, & cognouimus matronas singulari moderatione, summaq; prudentia, quæ non domus tantum, domesticæq; concordie studiosæ fuerint, sed magnos populos moderarentur præcipua cum æquabilitate, & moderatione.

Quæ deceant uxorem.

d ECET IGITUR Probam, et continentem uxorem literis in primis fugere. Quarum fugendarum duplex est ratio. Altera si non nimis magnam operâ contulerit ad cognoscendas mariti consuetudines, urbanasq; familiaritates, nec ad illius secretiores actiones explorandas intellegendasq; plus æquo intentâ fuerit, Altera si uoluntati eius minime aduersetur, modo tamen uoluntas talis sit, quæ reprehensione sit uacua, careatq; turpitudine. Aliqui enim sui, idest rationis, honestatisq; immemores, sociasq; illas esse obliu, quod natura sunt inferiores, ancillarum loco habere eas uolunt, & nonnunquam ad turpia, & flagitiosa cogere. Itaq; ut decorum est, & obedientis foeminae proprium officium, coniugem uereri, & in pretio habere, ita turpissimū fuerit illius libidini ipsam obsequi, dedecorantem, seq; remq; uxoriæ, dum probrosis uiri cupiditatibus, propudijq; obtemperat. Neq; enim tantum iuris est in uxores maritis, ut in ijs, quæ improbe, propudioseq; petantur, & contra ius, fasq; præcipiantur, mos eis gerendus sit. Primum igitur obedientiæ præceptum hoc sit, ac prima in coniugis lex hæc sanctatur, ut turpibus, atq; obscenis minime pareatur, a quibus præcipiendis abstinere omnino uiri debent. Illæ autem continere, ne nimis magnam, ut dixi, curam adhibeant in maritorū fia-

miliaritatibus, secretisq; cognoscendis. Nam & domi quaedam fuit, quæ nescire uxores deceat. Emilia Scipionis uxor non modo dissimulanter tulit ancillam suam haberi à viro in delitijs, uerum Scipione mortuo manum, iam eam liberti suo dedit uxorem. Illud quoq; uel maxime repugnat obedientiæ, conjugaliq; concordia, uelle id uxorem, ut consilio, arbitrioq; suo uiuatur à viro, quod arrogantis est, penitusq; intolerabilis. Florentim tamen, & Geneuenses, qui rem familiarem optime dicuntur gerere, totius ferè rei domesticæ disponendæ curam, atq; onus permittunt uxoribus. Illæ enim cuncta, quæ ad uictum quotidianum, quæ ad penum, quæ ad comparandam, instruendamq; cætera suppellectilem pertinent, administrant, uiris permittentibus, ac multa eorum persæpe ignorantibus. Plurimū quoq; aduersatur obedientiæ & probitati, quod sunt non paucæ, alioquæ præstantes foeminae, quæ uirorum reprehensiones ægre ferant, idq; eo detestabilius est, quod eadem uideri uolunt sapientes esse, & consilij haudquaquam uani, ne minimas quidem illorum inelamatiunculas æquo animo laturæ. Quaedam generis elatæ nobilitate adeo fastidiunt, præsertim ubi uiros imparis nactæ fuerint, ut tamen si pudicæ sint, & rem familiarem diligentissime tueantur, iure tamen clamat Poëta ille.

- » Malo Venusinam, quàm te Cornelia mater
- » Gracchorum, si cum magnis uirtutibus affers
- » Grande superciliū, et numeras in dote triumphos. Alias amplitudo dotis tumidas reddit, aut formæ raritas insolentes facit, alias multitudine cognatorū, nonnullas prolis foecunditas. Et ubi cætera desunt, ipsa interdū pudicitia, probitatisq; conscientia supercilium erigit, atq; animos facit, quæ quidem adeo uim omnē obediētia, domesticæq; quietis labefaciunt, ut nulla in re domestica maior sit pestis, quàm uxoris insolentia. Sed ne longius progrediar (neq; enim de re familiari, quæ philosophiæ partem οἰκονομικὴν græci uocant, nunc præcipio, his explicatis, ad illam obedientiæ partem transeo, quæ tota ad seruos pertinet. Cui parti & hoc accedet, ut de iis quoq; quos tum famulos, tum familiaris honestiore nunc uerbo dicunt, pauca quaedam disse-
ranus.

De seruitute.

9 VANQVAM autem seruitus naturali repugnat libertati, initium tamen eius antiquissimum esse constat, quod indicant res tum à græcis, tum à barbaris bello gestæ. Memoriae proditum est solitos in saturnalibus

cum dominis seruos discumbere, quod Saturno rege nemo seruerit in Latio, quæ res declarat apud priscos Latinos & eos, qui Aborigines dicti sunt, talem nullam fuisse seruitutem, quando hodie quoq; nec in Emilia, nec in transpadanis seruum inuenias. Apud Germanos quoq; & Britanos seruit nunc nemo. Dicti autem initio serui, quod in prælio seruati essent, ut uideo placuisse maioribus. Qui enim in pugna non cecidisset, is iure belli suus erat uictoris effectus, nomenq; ipsum ignominia causa inditum. græce δῦλος dictus, Nam & idem captiuus à nobis dicitur. Ancum quoq; Martium belli cosum regem, sunt qui ferant primum instituisse, ut puellæ tera hostica abactæ captivæ domi haberentur, indeq; ancillas esse dictas. Et tamen prisca illa lingua, anculari dicebatur ministrare. Principio igitur apud Romanos qui de legitimo fuisset hoste captus, seruebat. Nā de nexu nihil hic dicendum uidetur, nec de duodecim tabulis, quæ furē manifestum ei, cui furtum factum esset, in seruitutem tradebāt. Assyrii uero, & Persæ quod ijs subigendarum nationum acrius erat studium, bellaq; etiam non laessiti inferebant, magis quàm indicabant imperandi cupiditate, seruos sibi è libidine, quàm ex iusta belli causa comparabant. Cui malo magna & à piratis accessio facta est, dum communes omnium hostes sunt. Et quos Heroas admiramur, uxores quoq; per rapinam sibi comparare solitos historiae tradunt, idq; præcipuæ laudi datum esse. Inde usq; enim coepit seruitus, adeoq; à seculis nostris remota sunt eius initia, quod et sacrae testificantur literæ, ut Heroum etiam temporibus prædones habitati sint illustres. Et si fateri uera uolumus. Iason ille Minyarum dux, & qui eum secuti sunt lecti iuuenes arguæ robora pubis uel cum primis exercere piraticam. Apud Turcas, & Afros, cum quibus ut assiduum geramus bellum diuinarum rerum opinio fecit, non modo enim diuersa, uerum & contraria pleraq; de Deo et dicunt, & sentiunt, nullus alius seruit nisi Christianus. Vetant enim à Mahometo latæ leges quempiam religionis, cultusq; eiusdem haberi seruorum in numero. Apud nos & Christiani seruiunt. Nam ut de maioribus accipi, Thraces quoq; & Græcos, qui Pontum incolerent, uenudari mos fuit, qui ne seruitia barbarorū essent, mercatores Euxinum nauigantes redemptos illos à Scythijs, uenalers faciebant. Honestus enim uisum est tantisper seruire eos, dum solutam pro capite suo pecuniam rependerent, q̄ prædam esse barbarorū, perpetuæq; obnoxios seruituti cum maximo èt Christiani nominis opprobrio. Quod hodie quoq; seruatur aduersus eos, quos Burgarios, & Cercasios uo-

ant. Soli Aethiopes, qui decolores sunt, omnium sunt nationum serui. Nam cum uiuant sine institutis, ac legibus, finitimorum primo præda sunt, deinde cæterorum mancipia. Quin & parentes ipsi liberos uendunt mercatoribus nostris, & frumento persæpe mutant. Hæc igitur tanta humani generis iniuria ius gentium effectum est. Cui apud nos derogatum in hoc est, quod pueros euirare non licet, cum sit immanitatis extremæ.

Quæ a seruo præstanda sint.

q VONIAM AVTEM seruus quædam domus pars est, atq; i ipsa domo paterfamilias dominatur, oportet seruum illius primum, deinde aliorum, qui eiusdem sunt familiæ imperiis obedire, & mandatis rebus dare operâ. Quæ uero potissimum ratione hero suo seruiat è sententia, metus efficiet. Nam ut illum amet, difficile est, præsertim si grâdis natu captus, emptus ue fuerit, quamuis uernas quod domi & nascuntur, & educantur, neq; unquam libertatem norunt, amare heros sæpenumero usu ueniat. Qui uero captus sit amissa patria, coniuge, liberis, parentibus, qui amare aut raptorem, aut emptorem, possit nõ uideo, cum sciat crepta sibi ab illis ea, quæ prima mortales ducunt, libertatem, & diuitias, & cum iis, quos dixi, uxorem, liberos, cognatos. Seruum igitur obedientem metus efficiet. Nam ut est apud Plautum, et si herus absit, adesse tamen illum arbitrabitur, atq; absentem metuet, quem qui non metuet, malum eum, ac nequam esse necesse est, herilisq; detrectatorem imperij. Contra uero metus in quo sit, is mandatis rebus præuertet semper, & ut idem poëta inquit, Næ ædepol ille multa in pectore collocabit, quæ hero placere sentiat præsentem atq; absentem suo. Multæ igitur uirtutes necesse est ut quasi comites quædam metum hunc subsequantur, diligentia, taciturnitas, fides, studium, solertia, sobrietas, parsimonia, cura. Ad hæc, qui dominum uerebitur non rapiet, non infamabit, neque loquax, neque mendax erit, cum etiam si decem habeat linguas, mutum eum esse addeat, plusq; oporteat scire seruum, quam loqui, ne discamus à Plauto. His & hæc accedunt, quod erit tum frugi, tum animo semper attento, instructoq; ad ea faciendâ, quibus opus fuerit, quæ & iniussus meditabitur, ac demum heri seruiet arbitratur, non suo.

De Vario

De uario seruorum usu.

e TROMANI postquam rerum potiti sunt, seruorum opera libenter usi dicuntur, non solum ad res rusticas, uerum etiam urbanas. Eisdem enim habuere dispensatores domesticarum rationum, & custodes corporum suorum, cæterisq; rei familiaris negotijs præficiabant, aduersum quos quanta usi fuerint facilitate, humanitate, iustitia, ut alios
 » omittam, satis locuples testis est Seneca, cuius uerba sunt. Ne istud
 » quidem uidetis quam omnem inuidiam maiores nostri dominis, omnem
 » contumeliam seruis detraxerint. Dominum patremfamilias
 » appellauerunt, seruos (quod etiam adhuc in minimis durat) familia
 » res. Instituerunt diem festum non solum quo cum dominis famuli uer
 » scerentur, sed quo utiq; honores illis in domo sua gerere, ius dicere
 » permisserunt, & domum pusillam rempublicam esse iudicauerunt.
 Quid, quod illos instituerunt & ad disciplinas liberales? Seruiuit
 Romæ Terentio Luciano Comicus Carthaginiensis. Seruiuit & Syrus ille
 Publius nobilis Atellanarum author. Cicero quoq; incredibile est quantum
 indulserit Laureæ, ac Tironi eruditissimis uiris. Cæcilius, cui primus in
 comœdia honos ab antiquis delatus est, cognomen ipsum seruum fuisse
 demonstrat. Stadius enim seruile nomen fuit. Iam uero ueterum grammat
 icorum magna pars ex libertinorum fuit ordine. Quid, quod uix alijs usi
 sunt, aut medicis, aut architectis? Quin & Imperatores provincijs quoq;
 præficere illos soliti sunt. Fuitq; Romæ aliquando libertina conditio in
 pretio, cum nõ nulli senatorijs etiam ornamentis donati legantur. Et apud
 grecos clari quidam è seruis philosophi euaserunt. In quibus Phædo, de
 cuius nomine Plato librum de immortalitate animorum inscripsisse dicitur,
 & Menippus, cuius libros Marcus Varro, quod in Satyris suis æmulatus
 esset, easdem appellauit Menippeas. Nostra tempestate Turcarum Reges
 pleraq; per seruos agunt, geruntq;. Syris nunc serui imperant, nam cum
 apud eos soli serui militent, ex illis creatur quem ipsi Soltanium, nos
 dominum dicimus. Quo magis studere hos oportet, & contendere, ut
 quibus opus est artibus, dominorum sibi conciliant beneuolentiam, qua
 nulla nec breuior, nec certior ad libertatem est uia. Sunt autem diuersæ
 artes, multiplicesq; rationes, quibus heri comparari possit indulgentia.
 Vbi uero cætera defuerint, non desit fides, ac probitas, quæ deesse potest nemini, modo uoluntas
 assit bona, cum præsertim non semper opus à seruo exigatur, aut labo
 a

re manus atterendæ sint. Paucis ante annis matrona Tunetina cum diu ex ægritudine iacuisset, nec ulla humanæ opis relicta spes esset, ad deumq; cōsugeret, seruam suam singulari probitate foemnam his uerbis allocuta dicitur. Ego te christianam esse scio in seruitute, quam multos mihi annos seruisti, retinentem dignam libera i foemna probitatem, seruantemq; ritus patrij cultus, Quippe quam & ieiunijs à pōntificibus uestris, ut ex te sæpe audiui, statis uti certis diebus animaduerto, & quotidianas horis suis Deo gratias agere, multisq; uenerari precibus. Tua ista tanta abstinentia, & in Deum pietas, cogit me, uel ut te amem, & quàm necesse est seruam mulierem carioram habeam, ac tametsi fideli, & diligenti opera quotidie utar tua, nunc uero & præsidio opus est. Tu si in te unquam clemens fui, & semper facilis, aut si libertatis te amor mouet, Deum istum, quem tanto cultu ueneraris, ora, ut me iam iam cedentem ægritudini, benignus aspiciat, morboq; liberatam liberis meis reddat incolumem. Illa nuncupatis uotis Christum exorat. Hera morbo liberata, acceptiq; beneficij non immemor Lucaniam mittit manu, & ad suos in patriam cum paruula etiam nepte, largiq; commatu redire iubet, quæ felici usa navigatione paucos postquam soluerat dies, in patriam ubi nunc agit, perlata est. Igitur non opera tantum, uerum etiam bonæ artes, eaq; in primis mancipia commendant, aduersus quæ & iustitia seruanda est à dominis, nec committendum, ut dum timeri ipsi uolunt, efficiantur iniusti, illosq; ad ultimam cogant desperationem. Maioricensis cuius abunde locuples ruri cum esset, seruunq; grauissime cecidisset, tum seruus iniquus secum actum iudicans, rationem hanc commentus est, qua & seruitutem finiret, & herum ulcisceretur. Hero enim longius à uilla profecto, domo clausa foris munit, ac matrefamilias artius uincta, herilem liberos in editionem domus partem secum effert, domini illic reditum expectans, qui ubi uillam intrauit, domum clausam indigne ferens, seruo, qui se de culmine ostendit, munitari cœpit. At inquit ille, qui nunc domum clausam tam ægre feras, efficiam ut haud multo post teq; et lucem oderis, uixq; hoc dicto unum atq; alterum filium e tecto præcipites iecit. Quo casu consternatus, ac penè exanimatus pater, ubi ad se redijt, tertio timens, mutato consilio seruum blandioribus lenire uerbis studet, nec facti solum ueniam, uerum etiam libertatem pollicens. At Maurus. Nihil, inquit tuis istis pollicitationibus actum scito. Nares tibi excidas oportet, si uis tertium tibi seruari. Tum pater duobus se liberis uno casu orbatum reputans, quo tertium, qui unus

erat reliquus, serualet, conditione accepta, nasum mutilat, qui uix dum terram attigerat, cum tertius cum matre simul ante eius pedes exanimis iacuit. Eum seruus ubi clamoribus, atq; eiulatibus implere agros uidet Deum atq; hominum fidem implorantem, At qui nihil tuis istis clamoribus egeris, neque seruiendi in me tibi locum relinquam. Atque hoc dicto seipsum de summa tecti parte depulit. Timeant igitur ut oportet, quantumq; iustitia patitur, quæ aduersus hoc genus hominum seruanda est, & quàm rei familiaris ratio permittit, ut & iniustitia absit, & obedientes illos, instructosq; habeamus ad opera, resq; nostras atq; in negotijs fideles, & à flagitijs continentes. Nam indignum serui facinus domini improbitatem accusat.

De Famulis Seu ministris.

f AMVLORVM, QVOS ET ministros poteram dicere (sed cedendum est uulgo in quibusdam) duplex genus est. Vnum eorum, qui præsentis pretio seruiunt, alterum, qui futurorum spe præmiorum.

Quos hic uocem famulos, omnes intellegunt. Sunt quidem ipsi liberi uerum sponte obligati, atq; ad pactam nonnunquam diem seruiunt. Horum prima uirtus erit fidelitas, qua remota, aut nulla ipsi utentur in dominos obedientia, aut simulata, & ficta. Sed de fidelitate plura postea. Diligentia uero, & studium, & taciturnitas, & ceteræ bonæ artes, eadem et certe maiores in ijs esse debent, quàm in seruis, Nā in eo, q; liber est, uirtus omnis maior ac solidior esse debet. Famulū enim seruire liberaliter oportet. In seruo uero etsi commendabile hoc sit, tamen si ipse à conditione sua nō recesserit, nō adeo accusari debet. Dici enim solet, bene habet, si seruo perinde utimur, ut seruo. Qui uero præmiū expectant, hos multo magis oportet nihil somniculose exsequi, nihil remisse agere, cum eorum cura omnis intendere in hoc debeat, ut dominis quammaxime placeant, ac multo magis, quàm illi, qui præsentem capiunt mercedem, pacto enim conueniunt. Quamobrem bonos hos imitari agricolas decet, qui nihil operis in agris intermittunt unquam. Quippe quibus, ut Maro præcipit, nunquam exhausti satis est. quæ omnia eo spectant, ut quam uberrimos ipsi fructus capiant e laboribus, & quod ille ait, Labor omnia uincit Improbus, cum de ijs, quæ ad agrorum cultum pertinent, loqueretur, ut transferamus ad famulitum, Vincet auaritiā.

domini, lenitq; superbiam assidua famuli opera, & laboriosum, si
biq; minime parcens ministerium, quod plerumq; cum magno redit
foenore. Etenim magnus est illorum numerus, qui his artibus ad ma-
ximas peruenerint diuitias, summosq; magistratus. Inspice, si placet,
& Regum, & Pontificum domos, nec te ipsum Roberte præteri, plu-
rimos certe inuenies, quos fidelis, ac diligens famulatus ad primos ho-
nores, amplissimosq; magistratus euexerit.

De redemptoribus.

DE REDEMP TORIBVS, quos & operarios
dicimus, nihil hic uidetur necessario præcipiendum esse.
Hi enim satis parent, si quæ conductæ est opera, in
illa exhibenda cum labore, diligentia, & fide sese
exerceant.

LIBER QVARTVS.

LIBET TANQVAM ex editissima spe-
cula, unde mortale genus infra me positum
despicit, et quasi ab humani cœtus populis au-
diar clamare Virgilianum illud.

Discite iustitiâ moniti, et non temnere diuos.

Quæ nam enim ista dementia est, religione
spreta, deiq; cultu contempto, abiisse iustitiâ?

quæ quidem nulla esse potest, ubi cui omnia debentur, Deus negle-
gitur. Prima nanq; & optima iustitia est religio, qua remota frustra
omnis nostra nititur actio, incassumq; leges scribuntur, & iura, si
qui totius humani generis author est, et iudex, contemnatur à nobis,
& illi debiti negentur honores. O' Melibœe apud eundem Poëtam,
quæ quæ alio in opere dicit pastor Tityrus, Deus nobis hæc otia fecit,
Nãq; erit ille mihi semper deus, illius aram
Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus. Ille igitur homi-
nem, propter ab eo sibi concessum otium, Deum uenerabatur, & sup-
plex aras sanguine imbutas manu tangebatur. Nos uero, qui quod sen-
timus, quod mouemur, quod intellegimus, quod contemplamur, quod
agimus, quod demum quicquid sumus, à Deo est, à quo & ipsi su-
mus, si placet, authorem, parentem, moderatoremq; nostrum, quasi nul-
lus is sit usquam aut contemnamus, aut si esse fateamur, minime creda-

mus curare mortalia. O' impias, & detestabilis eorum cogitatio-
nes, qui de Deo diuinisq; rebus tam sentiant peruerse. Reddit ager
cultori creditum sibi semen etiam cum uberrimo foenore. Arbor, ubi
putata & culta est, quanta cum gratia, & copia suas ipsa fruges pro-
fert? Nouit capella, à quo salem delingendum accipit, & uocata ue-
nit ad multram. Canes, à quo pascuntur, domini sectantur uestigia,
& tanquam parum sit latratu, morsibusq; domos defendere à furi-
bus, in ipsa tela incurrunt, ut dominos, ac dominorum bona tuean-
tur. Aliquando & aquila quanquam auis rapacissima, tamen non in-
grata, ut à qua uirgine educta ipsa fuerat, gratiam ei referret, die-
bus singulis uenatus, ac præde suæ partes aggressisse ad illam dicitur
accepti beneficii quasi mercedem aliquam redderet. Et cum uirgo diè
obisset, rogoq; imposta cremaretur, ipsa in medios ignis alis illa-
ta, conflagrauit, cineres suos cum altrice commiscens. Testata est hoc
Sestos celebris quondam urbs monumento rei condito. At homo san-
ctum animal, & ex optima sui parte Dei dono immortalis, quod so-
lus ipse ex omnibus animantibus intellegit, quod sibi cuncta seruiat
in uita, Post mortem uero et cœlum pateat, perfecta illic et consu-
mata fecilitate fructuro, tantorum immemor beneficiorum, Deo etsi
non parem (quantuli enim ipsi sumus) quam tamen potest referre
gratiam aspernabitur? præsertim cum paucissima exigat à nobis, à
quibus aliud quid nam exigit, quàm ut quo dignatus nos est, animo,
eum ne turpibus foedari curis, corporisq; infici contagione sinamus?
Hoc ubi feceris, parua etiam mica tibi illum placaueris. Et tamen in-
uenti sunt, qui in Deum inuehantur, maleficentissimi homines, immo
immanissimæ belluæ, quibus et hoc deteriores sunt, quod illæ quem
non norunt, ei non maledicunt. Sed nos sapientissime Roberte Dei
causam nunc non agimus, et de religione plura fortasse aliàs, & suo
loco. Secundum ab hoc iustitiæ genus est, quo uti debemus non in
singulos modo, uerum erga totius humani generis societatem, quam
non immerito sanctam dixit antiquitas. Quippe quam uiolare fas
non sit, ne autem uioletur iustitia efficit, per quam & urbes florent,
& gentes, ac nationes pace sua fruuntur, quod iustitiæ ipsius primū,
ac maximum munus est. Magna igitur habenda est illis gra-
tia, qui Resp. moderantur, quorum curæ, studiūq; hoc est. Nam
ueluti nec domus ulla, nec res familiaris, quamuis ampla con-
sistere sine rectore, atque eo, qui paterfamilias dicitur, potest, ita
ciuitates ipsas solui, ac dilabi necesse est, ubi caruerint rectori-
bus, qui et inter ciues iustitiam procurent, et publicæ salutis curam

gerant, pacemq; tueantur, ac pacis bona, in quo Dijs immortalibus similes mihi uidentur esse. Illi enim generi hominum omnia suppeditant, quæ ad uiuendum necessaria sunt, hi ciuibus omnia præstant, quæ ad conseruandâ societatem, quæ ad ampliandam rem tuâ communem, tum priuatam spectare uideantur. Quibus quidem, si uerum est, quod melioribus parendum sit, ut certe est, ciuers omnes obtemperare & obsequi par est, quod ni sit, frustra nimirum natura ipsa sociabilis nos fecit, nulla nanq; constare sibi societas potest, ubi desit obedientia, De qua quoniam de domestica satis dictum uideatur, sequenti libro disputabimus.

An Homo cum liber natus sit, Domino parere debeat.

EQVITVR SVSCEPTI Operis ea pars, quæ est admodum utilis, et necessaria, continetq; præcepta illa, quæ seruare, et quibus parere debeant, q in ciuitate, ac sub rectoribus uiuunt. Exsistit autem hoc in loco quæstio ualde difficilis, an cum liberi nascamur, parere domino cuiquam debeamus, atq; illius imperijs obsequi. Nam si libertas est perinde, ut uelis, uiuere, ut uideo arbitrari quosdam, quomodo qui alienum fert imperium, ut uult, uiuet? Placet igitur hoc primum quæ rere, et ante quam ad ipsa præcepta ueniam, ostendere, tametsi liberi nati sumus, nihilo minus & Regum, & magistratuum imperij, parendum esse. Libertatis enim muneribus, cuius nomine ipso recreari solent homines, tum mihi frui maxime uidentur ipsi, cum maxime parent. Quod & Seneca uidetur sentire in eo libro, qui est ab eo scriptus de clementia, cū ait. Idem huic urbi dominandi finis fuerit, qui & parendi. Principio natus est homo sociabilis, atq; in tanta rerum naturæ copia, quæ usui sunt, cum aliud animal nullum æque labore inopia, neq; magis alienæ opis indigeat. Hac etiam necessitate impellente, ut arbitrati quidam sunt, coetum amat, & ciuitates colit, cui soli et oratio data est, tanquam instrumentum, et uinculum quoddam ad societatem ipsam facilius ineundam, diutiusq; retinendam, quorebus ijs, quibus eget, commodius prospiciat, & tum sibi, tum liberis, familiæq; utendas comparet, tueaturq; comparatas. Et quoniam longe melius, atque abundantius uicus unus quam domus una, & oppidum quam uicus, uitæ suppedicaret necessaria, hæc in primis causa fuit, cur homines in ciuitatem coierint, quæ pro-

fecto quanto frequentior est, tanto suppeditandis illis aptior inuenitur. Sed cum ciuitas domibus constet, ipsa primum domus consideranda est, quæ profecto e mare exsistit, & foemina, quos non electio aliqua, sed natura ipsa coniunxit, suscipiendæ prolis gratia. Nam homini, ut animantibus cæteris isitus est procreandi appetitus. Quin etiam ut Maro noster ait,

-Parnasia Laurus,

Parua sub ingenti matris se subijcat umbra.

Domus igitur cum ex uiro, & foemina recte primum constitutatur, ut dixi, alter uidetur imperare natura debere, parere altera, & ueluti subiecta esse in officio uiri. Hæc enim ratione recte domus gubernatur, et communi indigentiæ comodissime prospicitur. Natura uero marem præferri foeminae cum plurima docent, tum illud maxime, quod in prole suscipienda, cuius ipsi gratia iunguntur, uir agit, illa patitur. Quid, quod cum natura ipsa, quæ parens est, & altrix omnium, ad meliora, perfectioraq; nitatur semper. ubi uis illa, qua gignimur manca est, & parum uegeta, ad foeminam recidit, quæ tanquam minus perfecta, iure minor est mare, & perfectiore inferior. Apud barbaros quoq; qui non tam institutus, & moribus, quam naturali illo instinctu uitam agunt, mulier uiro seruit. Nam et Garamantes, et Mæcæ, & Ricciades, & Masamones ignotæ nobis gentes, quas hodie uno nomine Arabes dicimus, uxoribus perinde, ac seruis utuntur. Cum enim nullas habeant certas sedes, & sub cilicijs semper agant, mulieres seruilis ubiq; ministeria faciunt, etiam pascendis, & potandis equis. Verum, ut quæ nunc quærimus, manifestiora fiant, alius repetenda quædam sunt. Corporis nostri partes, ut aliæ ad tolerandū, aliæ uero ad agendū sunt accommodatæ, atq; ut oculorum est uisus, aurium auditus, pedum incessus, aliorumq; membrorum alia ministeria, utq; in hoc ipso humano corpore, quod in similitudinem mihi cepi, una est, quæ cæteris imperat partibus, cuius citatu, ac nutu mouentur illæ, ita & ipsius ciuitatis partes, idest homines. Neque enim aliud est ciuitas, quam coetus hominum iure congregatorum, alij quidem ad parendum, alij autem, quod et ingenio, et uirtute præstant, ad imperandum nati sunt. Nam & pistores, & factores, & cupedinarios, & id genus, qui in sordidis uersantur opificijs, & quorum seruilis mens est, credam Aristote li, natura seruos esse. Contra qui præstanti ingenio præditi sunt, et in rerū magnarum actionibus occupati, eos et liberos, et magnos esse, in quorum ciuitas cura, moderationeq; conquiescat. Et profecto natura

ipsa in fabricando humano corpore, cum diuersa membra tantum obedientia finxisset, prospicereq; perfectioni tam excellētis fabricæ, inter tot seruientia membra unum produxit generosum, & nobile, in quo pontificiam statueret animi sedem, Intellegens ratione hac recte, commodeq; se acturum hominem, quas ad res illum procreasset. Eadem natura generi hominum consulens, quos in tanta penuria procreatos esse sciret, ad diuersa illos studia exacuit, ut uarijs ministerijs apti, intentiq; inopiam industria superarent. Hinc tot artes, seruilisq; ingenia, & quæstus hominum multiplices. Verum, ne parum ipsa prudens uideretur, & operis sui oblita, in tanta multitudine manus exercentium, seruientiumq; necessitati, præstantis quosdam, minimeq; popularis ingenij quasi luminosas quasdam stellas inter minutissimos ignes accendit, quorum mentes ad præclara erectæ, magnis semper rebus intenderent. Quos ideo rariores esse uoluit, quod necesse sit multo maiorem esse illorum numerum, qui imperata faciant, quàm qui alijs imperent, cum hic ratione tantum opus sit, illic & corporis uiribus. Atque, uti partes ipsæ corporis humani simul omnes iunctæ, atque connexæ unum hoc efficiunt corpus, sic homines ipsi diffusi per domos, ac regiones urbis, simul tamen sociati, atque in una conuenientes mœnia, corpus unum efficiunt, quæ ciuitas uocatur. Vtq; in ipso nostro corpore pars quædam est, quæ alijs imperet, & in singulis item domibus, eodem modo & in ciuitate ut sit, necesse est. Sed in homine ipso cum unus imperet animus, in domo autem unus paterfamilias, Vnus ne imperare, an plures in ciuitate debeant, paulo post ostendemus, nunc hoc agamus. Quicquid homines agunt, id boni alicuius gratia eos agere certum est. Et cum bonum aliud alio maius, ac potius sit, uideretur illud esse potissimum, ac maximum, propter quod homines simul conuerunt, & ciuitates constitutæ sunt, & cuius gratia omnes quidem agunt omnia. Porro actiones ipsæ nostræ, ut ad bonum illud perueniant, quod sequuntur, quo diuersa itur uia, duce aliquo indigent. Dux autem peritissimus, & optimus est ratio, à qua rationales dicti sumus, cuius solius ductu finis ille contingendus est, cuius assequendi gratia laboratur. Huic item homini, cum ipse aut solus, aut maxime omnium sit societatis appetens, & in cœtu uiuens, dux etiam aliquo opus est, qui ciuitatem regat, modereturq; multitudinem, illius actiones dirigens, atque componens. Nam cum homines ipsi, quibus multitudo composita est, quisq; sibi comparare studeat, quod necessarium duxerit, & in propriam domum inferen-

dum curet, sintq; diuersa cuiusq; studia (rem enim quisq; suam ampliare nititur, & quod usui sibi futurum sit, quærit) male cum ipsa ciuitate actum fuerit, si in tanta multitudine, ac tam diuersarum & artium, & studiorum, nemo unus sit, qui omnium simul curam gerat, cuius etiam studium sit id solum agere, & comminisci, quod ad commune ciuitatis bonum late pateat, simulq; ad omnes pertineat. Nam & corporibus belluarum uideri possēt male à natura consultum esse, nisi illam ipsam uim dedisset eis, quæ una cunctorum simul membrorum curam haberet, quæq; ut memini Virgilium dicere. molem agit, & toto se corpore miscet. Et sanè quæuis priuatim quisq; ac per se bonum expetat, quo quidem alius differt ab alio, illo tamen bono, quod commune est, sociantur una, simulq; conueniunt. Ad uirumq; autem natura duce mouentur homines, qua comparatum est, ut in omni multitudine, quæ in unum corpus, substantiam uel confluit, sit unum aliquod, quod cunctis præsit. Nam & mundi huius molem contemplanti hæc, quæ uidentur ambulant, & continentis omnia, satis clare apparebit, ab illo uno cœlo, quod supremum est, & extimum cuncta regi. In corpore quoq; humano, ut dixi, cuius magnam in primis natura ipsa uidentur habuisse rationem, inter tot membra, partesq; quibus contextum est, una est, quæ principatum teneat. In ipsa quoq; anima ratio prima est, & princeps cæterarum. Quæ omnia declarant naturam ipsam, quæ operi quamoptime suo consultum iri uellet iam tum statuisse, ut in omni conualiatione, & cœtu unus esset aliquis, aut magistratus, aut Rex, qui illum regeret, & communis boni curam susciperet, quisq; dux, & moderator esset ciuiliū actionum. Hi principio, quod populos regerent, reges dicti. A similitudine etiam patres appellati. Quin & pastores eos uocauit antiquitas, quos & sacrosanctos, & augustos esse uoluit, atque inter diuos ob merita retulit. Quod si, ut dixi, natura sic comparatum est, eadem quoque natura præcipitur nobis, ut illis tanquam ducibus, rectoribusq; nostris pareamus. Nam, ut Marcus Cicero asserit, sine imperio nec domus ulla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum uniuersum genus stare, nec rerum natura omnis, nec mundus potest. Ad hoc naturæ præscriptum ubi hominum accesserit electio, tum efficitur, ut dum aut magistratum, aut regi datur opera, optimus quisq; cuius priorum obliuiscatur commodorum. Cum enim electio ipsa nostra à naturæ instituto non recesserit, & utraq; simul ad rectum, bonumq; contenderit, tum existunt actiones illæ quidem perfectæ, in quibus nihil est, quod

amplius desideretur. Quæ quanquam ita disputata sunt à nobis, dubitabit tamen quispiam cum contingat, ut aut plures, qui idem tamen & uelint, & sentiant, aut unus ciuitatis curam gerat, utra sit naturalior gubernatio, ad quod differendum tamen si maiori opus esse & otio, & oratione longiore, breuius tamen rem peragam, atq; in hunc maxime modum exordiar.

Vnius'ne an multorum sit naturalior gubernatio.

OPTIMAM PRUDENTISSIMAMQUE

artificem naturam esse quis dubitat? quippe quæ optima & perfectissima quæq; suo in genere efficiat.

Ars quoq; laudari tum solet, cum ad naturam quæ proxime accesserit, eaq; quæ secundum naturam sunt, optime se habere dicimus, quod sibi firmiter consent, amiceq; conueniant. Naturalissimum autem esse regi ab uno multitudinem superiora satis quidem aperte demonstrant. Nam, ut dixi, & in membris, e quibus existit corpus, unum est, quod cæteris præest, ad cuius præscriptum illa moueantur, id autem cor esse uoluerunt, & in ipsa animationem iure primam posuerunt. Mundo quoq; cuius quanta sit amplitudo, atq; ambitus, ne mente quidem metiri possumus, unus est, qui præsidet Deus, moderator, & rector omnium, quæ illo continentur, ut recte ueteres dixerint, e caelo regium nomen uenisse. Ad hæc si parua licet componere magnis, ut est apud Maronem, apibus quoq; unus est rex, quo incolumi mens omnibus una est, Amisso ruperere fidem. Cum igitur naturale sit omnem multitudinem ab aliquo uno regi, & ars naturam sequatur, ipsorumq; artificum opificia eo perfectiora sint, quo maiorem similitudinem reddunt eorum, quæ natura fabricata est, manifestum est, magis secundum naturam esse ciuitatem, ab uno temperari, quàm à pluribus, cum in ciuitatibus istis, quæ à pluribus reguntur, quo pax, concordiaq; uigeant, necesse sit illorum, qui Remp. gerunt, sententiæ, ut in unum omnino conueniant, quæ ubi in diuersa trahuntur, tum seditiones, & interstina oriuntur bella. Contra uero optime agitur cum illo populo, florentq; urbis eius opes, cuius principes idem unum & sentiunt, & uolunt. Quota enim nauis ad certum peruehetur portum, si & gubernator, & nauæ ita dissideant, ut alius alij et iudicio ad uersentur & opera? An non medici ita commiscant quæ ægrotis

dant, ut multa in unum redigant? Quò circa quoniam omnis conuenientia, omnisq; consensus, atq; concordia, ipsaq; etiam amicitia unitas quædam est, manifestum est, id quod per semet, ac simpliciter quidem unum sit, aut ipsi unitati quam proximum (id autem est rex qui unus est) multo facilius, ac melius posse id à se efficere, quàm plures nequeant, nisi tanquam unus fiat e multis. Rursum cum omnis cogitatio, omnisq; intentio eorum, qui Rempublicam moderantur, ac populos regunt, eo spectet, ut salui sint illi, quos gubernandos ipsi susceperint, salus autem subiectorum hominum, & uniuersæ multitudinis bonum, consistat in ciuitatis conseruatione, quæ pax est, & tranquillitas ciuium, ad hanc, quam dico, unitatem assequendam retinendamq; longe potior, magisq; natura appositus erit, qui per se quidem unus est, quàm qui plures. Quippe cum et lucis, & splendoris princeps causa sit, id quod per semet lucidum, & splendens est, & calor item, quod est sicut apte ui calidum. Res tamen ipsa magis, quàm ulla disputatio recte reputanti certum hoc faciet. Nam paruæ etiam ciuitates, quæ à pluribus reguntur, assiduè fere laborat seditionibus, cum latissima regna huiusmodi uix ullos, aut certe quam rarissimos tumultus sentiant. Et cum eos, qui Remp. præsumt, affectibus uacuos esse deceat, quanto facilius est unum, quàm multos non uinci cupiditate, & libidine mala, præsertim cum hic neq; careat diuitiis, neq; indigeat gloria, quibus non modo subiectos honestare, atq; illustrare soleat, sed & exteros, et peregrinos. Ex illis uero sæpenumero plures esse contingat, qui rerum omnium premantur inopia. Atque ut curandis morbis adhibere nouos sæpe medicos, sic gubernandis populis periculosum est nouos patres conscribere. cum sæpe accidat aut electione mala, aut factione ciuium seditiosos homines, aut gerendis rebus parum aptos, atq; inutiles creari magistratus. Quid? quod usitatissimum est, in qua ciuitate plures Remp. tractant siue e plebe, siue e nobilitate ij sunt, tyrannidem exoriri, ut apud Corinthios, & Milesios, & Athenienses legimus. Sulla quoq; & Marius uel inter crudelissimos tyrannos numerandi sunt. At reges quam rarissimum est in tyrannos eadere, ac dilabit, idq; cum minori fit ciuium damno. Quippe cum non in omnes scire, sed in paucos soleant, nisi omnino fuerint immanissimi, ac nihilo minus pacem tueantur populorum, & nequid illorum Remp. quæ suæ curæ, ac temperationis est, detrimenti capiat, omni studio, & arte curant. Vbi uero aut e primoribus unus aliquis, aut e plebe aspirarit ad tyrannidem,

necesse est turbari, ac misceri omnia, domesticumq; exoriri bellum, exhausta urbe, non ijs tantum, qui publicam libertatem tueri uolunt, quiq; alterius sunt factionis, sed proscriptis, aut trucidatis bonis plerisque, & cum ijs etiam innocentissimis uiris. Ex quibus iudicari potest conducibilius esse ciuitati, magisque secundum naturam ab uno regi, quam a pluribus, cum etiam uideamus ciuitatum, populorumq; gubernacula in initio penes reges fuisse. Nam & Romani, & Athenienses, & Thebani in initio reges habuerunt, ipsiq; prisca Latini, et Aborigines, Aegyptij quoq; & Syri, ac Persae sub regibus fuisse memorantur, & ut Cicero tradit, Omnes antiquae gentes regibus quondam paruuerunt. Etenim cum homines principio generis humani, dispersi belluarum more in agris agerent, illisq; cauae arbores, aut exesi montis specus domus essent, simile est ueri, unum aliquem praestantem ingenio, finitimos omnes quasi pastorem aliquem cogere coepisse, paulatimq; pepulisse, ut in unum simul locum conuenirent, caesasq; construerent, & ne in diem uiuerent, ut & compararent necessaria ad uictum, & quae sitis parcerent. Nam quod ait Virgilius.

- » Hæc nemora indigenæ fauni, nymphæq; tenebant,
 » Gensq; uirum truncis, & duro robore nata,
 » Quæis, neq; mos, neq; cultus erat, nec iungere tauros,
 » Aut componere opes norant, aut parere parto,
 » Sed ramis, atq; asper uictu uenatus alebat.
 » Primus ab ætherio uenit Saturnus olympo,
 » Arma Iouis fugiens, & regnis exsul ademptis.
 » Is genus indocile, & dispersum montibus altis
 » Composuit, legesq; dedit. — Hæc poeta non tam in Saturni laudem dixisse uideri potest, quam ut hoc ipsum nobis innueret. His autem principijs, quæ a natura ducta sunt, accessit postea consensus hominum. Crescentibus enim urbibus, & grassante libidine, cum qui tenuiores erant premi a ditioribus timerent, confugere coeperunt ad Aristidas, & Catones aliquos, quos iustitiæ, legumq; cultores esse scirent, intellegerentq; natura, & moribus excellentes esse, quibus communi bonorum consensu urbis tutela permissa, iustitiæ, legumq; patrocinium est traditum. Nam, ut Ciceronis utar uerbis, genus hoc imperij primum ad homines iustissimos, & sapientissimos deferebatur. A deo enim res nostræ naturam sequuntur, ut si quando aut uitio, aut necessitate aliqua recessum sit ab ea, tamen haud multo post ad illam fiat reditus. Nam ut puer Horatianum illud didici.

Naturam

» Naturam expelles, furca tamen usq; recurrit.
 Etenim in ipsis ciuitatibus, quæ a pluribus reguntur, unus fere semper est aut e plebe, aut e nobilitate princeps, ad quem omnia referantur, & cuius consilio agantur pleraq;. Nam & Romani pulsus ob superbiam, & libidinem regibus, in asperis, atq; turbulentis rebus ad creandum Dictatorem (id enim presentissimum remedium uisum fuerat) confugiebant. Quid ipsæ ciuitates, cum in pugnam exeunt, nonne unum sibi ducem constituunt, penes quem sit imperij totius summa? Quid, quod pueri quoq; decantare solent? Unus est deus, & unus est Rex. Et quoniam natura ipsa ubiq; uim ostendit suam, multa animalia, & belluarum greges ductores quosdam habent, quos sequantur, cum ne gruuum quidem sine duce uolatus sint longiores. Ex his igitur iudicare licet, tametsi regibus parendum sit, nihilo minus liberos esse nos, & quanquam liberi sumus, parere tamen oportere, ut diu liberi esse ualeamus. Nam, ut Cicero ait, legum serui sumus, ut liberi esse possimus. Etenim Rex cum sit defensor libertatis, propulsator iniuriarum, atq; animaduersor, dux quoq; ciuiliu actionum, legum lator, et custos, ac publice, priuatimq; moderator, pater, rector, q's nam liberum se, aut uera frui libertate uere, possit dicere, nisi hic ille fuerit, qui defensorem libertatis, qui propulsatorem iniuriarum, atq; animaduersorem, qui actionum ducem, qui legum custodem, qui moderatorem, rectorem, patrem habere se intellegit, sibiq; ciuibusq; atque urbanis rebus recte, utiliterq; consulentem, eundemq; uirum bonum, regem sapientem? Ad hæc quemadmodum rationi qui pareret, docenti quid uerum, falsumq; sit, eademq; se cernenti, & quid sequi, aut declinare opus sit monstranti, rationalis iure, ac uere dicitur, sic & ille recte, meritoq; liber uocabitur, qui moderatori suo ita paruuerit, ut in omni uita, ac in civili maxime consuetudine minime labatur, immo ea meditetur, atq; agat, quæ ut ab homine ad communem utilitatem nato, & ratione utenti profecta plurimum utiq; ad ipsam communitatem tuendam, resq; illius ampliandas conferant. Contra uero sic uti qui ratione abiecta appetitioni semper seruit, is qdem uere, naturaliterq; seruus est, atq; in pecudum potius numero habendus, quam hominum. Eodem modo qui spreto publico gubernatore, contemptisq; ac uiolatis legibus contra ius, fasq; grassatur, non modo nequam, & seruilis est habendus, uerum etiam humanæ societatis hostis, ac naturæ ipsi rebellans, qui cum ad coetus celebrandos natus sit, atq; in ciuitate genitus, altus, educatus, id tamen assiduus agit, quo humano generi, sciens, uolensq; continue incommodet, &

quasi malus quidam afflatus pestilentiam inducat. Quod si barbaros eos dicimus, & in seruorum numero habemus, qui sine legibus, sine moribus perinde ac bestia uiuunt, cur non qui secundum morum, legum, rationis præscripta, actiones moderatur suas, publicæq; rei custodem uerentur, & colunt, optimis ipsi artibus, disciplinisq; instructi, cur inquam non hos liberos asseremus, ut naturalis, ueræq; libertatis bonum prorsus assecutos? Nunquid nam filius, quod sub patria potestate uiuat, seruus est iudicandus? Quod si esset, nequaquam maiores nostri filios suos liberos appellassent. Pueri quoq; & adolescentem minus liberi sunt, quod sub præceptoris institutis, & grammaticæ erudiuntur ferula? Mihi quidem uidetur hæc esse recta, & certa ad ueram, solidamq; libertatem uia. Miles quod ordines seruare, signa sequi, ac pugnare in acie militaris illum disciplina iubeat, liber ne propterea non est? Immo hæc dum seruat, & ducis iussa exsequitur, suam, patriæq; tuetur libertatem, proq; ea fortissime dimicat. Nam quod libertas sit, ita quidem uiuere ut uelut, hæc non modo libertas nõ est, sed uel maxime aduersatur libertati. Qui enim uiuit, ut uult, is quæcunq; appetierit, uolet, agetq; iura ipsa naturæ, & humanæ societatis uolans, ac prosternens. Apud recte sentientes illi & sunt, & habentur liberi, qui perinde, ut debent uiuunt, fungunturq; uiri boni, patrisfamilias frugi, & iusti ciuis officij. Veræq; libertas est seruare leges, tueri iura, eaq; agere, atq; asserere in medium, quæ ad tuendam, stabiliendamq; hominum conuentionem quam maxime conferant. Illisq; qui ferendis, ac seruandis legibus præpositi sunt, quiq; publicæ salutis curam gerunt, ita obtemperare, ut à communi bono, ne hilum quidem, ut dici solet, recedatur. Possent his plura subiici, est enim campus hic latissimus, sed debemus his esse contenti, cum abunde probatum uideatur, licet liberi nati simus, tamen & regibus, & magistratibus parendum esse, ac tum maxime liberos esse nos, cum ijs maxime pareamus. Quibus sane rationibus ita mihi ipse satisfacio, ut arbitrer dulcissimum, atque uberrimum libertatis suæ fructum eos cepisse maxime, quibus diuino quodam munere concessum fuit eiusmodi regi fuisse subiectis, de quo merito dici possit, quod de Saturno poeta noster canit.

” Aureaq; ut perhibent, illo sub rege fuere

” Sæcula, sic placida populos in pace regebat. Atq; ut in pace, sic in omni pietate, & iustitia, sine quibus uera, & perfecta pax esse nõ potest. De libertate autem locuti sumus, non illa quidem, inquam se asseruisse dicunt, qui manumissi sunt, nec de illo seruitutis genere, quod

est de iure gentium introductum, sed de libertate illa, quæ naturalis est, & homine ratione utenti digna, deq; ea seruitute, secundum quam naturaliter seruus quis dicitur, quanquam qui natura serui sunt, legum tamen, ac regum beneficijs assequuntur, ut ciuilibus & ipsi libertatis bonis continue fruantur.

De Obedientiæ officijs erga regem.

h IS EXPLICATIS reuertamur ad nostra illo de obedientiæ genere disserturi, cuius officia ad subiectos pertinent, multa quoq; interim quæretes, de quibus maiores nostri scriptum aliquid non reliquere, aut si qua ab illis fuere disputata, rationibus certe, & exemplis aliquantum loci pletata sunt à nobis. Qui obedientiæ in regem munus implere suum uolet, duo sibi ante omnia proponat, unum, ut iudicet quæ in illum contulerit, in patriam se conferre, quæ post Deum primum sibi locum in nobis uindiciuit, alterum ut sibi per suadeat ad illius præscriptum uiuendum esse, statuaturq; regis imperium legem esse. Nam tyrannorum iussa plerumq; iniuria summa sunt. Hæc duo qui sibi proposuerit, facile tertium adiunget, fidelis ut sit. Quæ autem fidelitate continentur, ea publicis institutis cauta sunt, quorum illa in primis nota. Aduersus regem, socios uel, amicos uel ne coniurato, ne uel illius iniussu clam palam uel foedus ferito. Arma ne tractato, ne uel tumultus excitato. Hosti, quis quis is est, regis consilia ne indicato. Siquis aduersus regem, socios uel, amicos uel molitur insidias, id tacitum ne habeto, indicium facito. Hæc igitur, aliaq; item multa, quæ grauiora uisa sunt (sunt enim perduellionis crimina) legibus cauentur, leuiores uero adeo nõ est referri necesse, ut ea ne ab amiculis ignorantur. Maximum autem, & firmissimum fidelitatis fundamentum est amor. Nam si uerum est illud, ut certe est, quem quisq; odit peris se expetit, erit profecto & hoc uerissimum. Quem quisq; amat, saluum esse optat. Quamobrem, qui ita sit affectus animo ut Regem optet incolumem, is necesse est quæ fidelis & obedientis hominis munera sunt, impleat. De diligentia uero & attentione, itemq; de præoccupando officio, operaq; minime præcipitanda, quæ à me dicta sunt, cum de liberis agerem, licet ad hæc quoq; transferre, è quibus sibi quisq; capiat, quæ huic loco necessaria uisa fuerint, ne idem dicendum sit sæpius.

VBIECTORVM DVO SVNT Genera, eorum unum, qui simpliciter dicuntur subiecti, illorum alterum, qui regum liberalitate, ac uirtutis gratia tum a gros possident, tum oppida, urbesq; sui iuris habent, pro quibus annua pendere tributa debeant, & ad militiam cogantur, Quorum e numero sunt, quos hodie tum Barones dicimus, tum comites, aut duces. Horum omnium una est regula, fidem ut teneant, ac pace belloq; imperata faciant. Quo tempore & aduersa constanter ferenda sunt, & uita ipsa saepius obiectanda est periculis. Nam & tempora contingunt, quibus fides a popularibus, sua, liberorūq; uitae sit anteposenda, nec ueterum tantum, sed & nostra memoria florentissimae quoq; urbes, dum seruare illam uolunt, & in officio permanere, aliae direptae sunt, aliae incensae, quaedam etiam funditus excusae, quae res notior est, quam ut exemplis indigeat. Multi tamen in dubijs, atq; asperis rebus ad hostem dum declinant, necessitatem causantur, quae saepissime uoluntas est. Hos quis dubitet defectio nis culpam debere luere? Sed excusanda necessitas est, dum talis fuerit, cui alia obsisti ratione nequeat. Quamuis & necessitas aut fame, aut desperatione aliquando uicta ipsa fuerit, atq; ex uicta uictorem causam fecerit. Bello Neapolitano, quod Ioannes Andegauensis contra Ferdinandum gessit, aliquot oppida quanquam longi obsidione, ac fame coacta, non prius ab hoste conditionem acceperunt, quam accipiendae illius ius potestasq; a Ferdinando facta esset, fidelitatis iure hoc modo exoluto. Sed in omni perfidiae, atq; inobediētiaē genere plurimum Barones peccant, dum aut cum Regis fortuna communitate suam nolunt, aut ampliandorum finium gratia nouis student rebus, sua parum sorte contenti. Ac de hac fidei, atq; obediētiaē parte, satis hic dictum sit, plura apud iurisconsultos, qui suas de ijs tulere sententias.

De Praesidium administratorumq; obediētia.

AD MINISTRORVM, ac praesidium una fere regula est, ea ut agant, atq; obseruent, quae praescriptis continentur, & formulis cauta sunt. Inspicere autem hoc primum debent, ut cui muneri praefecti sunt, eius teneant formulam, quam sequentes peccare uix poterunt. Cum enim formulis

formulis ipsis certa regula, formaq; praescripta sit illis, qui paruerit, his uel obseruantissimus necesse est inueniatur obediētia, ac fidei cultor, difficillimumq; sit labi illum, aut decipi in aliquo, praeterquam si sponte id uelit, aut omnino iners, atque ignauus fuerit.

An semper formulis parendum sit.

OC LOCO QVAERI solet, parendum ne ubiq; sit formulis, cum fieri possit, & nonnunquam cadat, ut damno futurum sit domino, si ad praescriptum minister egerit. Item si ex relicta mandati forma magna forte offeratur utilitas, num committendum sit, ut illam quasi e manibus elabi sinat. Qua de re & a ueteribus saepe, multumq; dubitatum est. Fuerunt enim qui censerent aduersus traditam semel mandati regulam nihil prorsus agendum esse, etiam si fortuna, aut casus aliquis longe commodius agi posse polliceretur. Quippe cum si parum successisset (ut poena luenda non sit) subeunda tamen culpa esset, quae cui non prudenti homini, beneq; instituto grauis, & acerba est? Atq; ut bene, feliciterq; negotium gestum esset, cauendum tamen exemplum, nec committendum, ut corrumpendi mandati documentum praebere alijs, quod esset in omni re administranda pernitiosissimum. Alij iudicauerunt fortunam sequendam esse, amplectendamq; occasionem, quam Dij immortales obtulissent, nec timere poenam oportere, ubi rei bene gerendae certa spes uideretur. Quod quomodo sine periculo, & infama fieri possit, uix uideo, cum fortunam, quae incerta est, certo imperio mutari necesse sit. Quo circa uoluerunt, ante quam ipse aggrediare, illinc damnum, hinc emolumentum exactissime pensitari, et quasi in trutina suspendi, Initaq; ratione, tum licere, fasq; esse aduersus praescriptum agere, ubi ex eo relicto incommodi parum, utilitas uero adeo multa, magnaq; futura apparuere, & spes quam possit firma, certaq; peragendi negotij. Parum enim prudentis esse ministri, occasione non uti, dominiq; sibi ipsi nimis tribuentis, qui nulla nec temporum, nec fortunae ratione habita, nisi quod semel imperauerit, & quomodo imperauerit, nihil aliud, fieri omnino uelit. Sed & Manlius Torquatus, is, qui in filium, quanquam uictorem securi animaduertit, deterrere cum primis potest eos, qui duri, inexorabilisq; ingenij dominos habent. Et Publius item Crassus, quanquam minore in re, is enim consul Asiam provinciam tenens, cum Leucas oppugnare uellet, ad Architectum quen-

dam Atheniensem, ut historiae meminerunt, scripsit, imperans, ut ex
 ijs malis, qui illic essent, maiorem statim ad se mitteret, uelle enim
 arietem ex eo facere. Faber, ut erat ingenio solerti, non maiorem,
 sed quem faciendo arieti aptiorem iudicabat, misit, existimans consi-
 lium quoque suum requiri. Quo facto consul arbitratus est suam, et
 populi Romani maiestatem despectum iri, si non opera, qualis impera-
 ta esset, sed consilio ductis suis satisfaceret, arcessitum illum ad se gra-
 uissimeque increpitum uirgis caedi iussit. Huic Publij Crassi consulari
 iudicio ciuiles quoque leges multis in causis consentiunt, ne quibus ge-
 rendi negotij, peragendi que mandati cura tradita, ac permissa est, eo-
 rum improbitati locus, atque exemplum detur, si statutam semel rem
 mutare libere, atque impune licuerit. Verum cum sint diuersa nego-
 tiorum genera, quaedamque magis requirant gerentis prudentiam,
 quam mandantis definitionem, praesertim ubi datae formulae nihil
 particulatim praescribant, quas qui tulere, impossibile est, ut quan-
 do, quo uel modo futura quaeque res esset, aut prouiderent, aut defini-
 rent, Tolerabile certe fuerit, si quod ex praescripti observatione futu-
 rum est damnum, in gerendis negotijs minister prohibeat, cum in ad-
 ministrandis domini rebus non debeat fides uacare prudentia, ac dif-
 ficile sit fidelem inueniri ministrum, qui idem prudens non sit, atque
 industrius. Ipsi scimus in praetorio regum Neapolitanorum, cuius
 multos iam annos praefecturam gerit Nicolaus Antonius Capuanus
 integerrimus uir, et iuris romani consultissimus, ubi de regio censu,
 rationibusque cognoscitur, laudari, ac probari solere ministros eos, qui
 quanquam aduersus munerum suorum decreta, utiliter tamen rem
 gessissent. Nam cum ferendarum formularum praecipua fuerit causa,
 ut recte, ut utiliter, cum honestate tamen gereretur aerarij, ac negle-
 ctae utilitatis ratio exigi soleat, Quis hoc pro loco tamen, ac pro tem-
 pore non probe? ubi utilitas magna ipsa praeruleat, eaque speciem praes-
 ferat, quae minime uideatur spem frustratura. In quo tamen singu-
 la sunt circumspectanda, metiendaque exactissime, et utilitas ipsa qua-
 si manu tractanda. Meminisseque oportet in omni ratione reddenda, non
 minus prudentiae quam fidei obedientiaeque rationem habendam esse, sine qua
 manca illae esse uideantur. Et illud inspicendum est, ne quid omni-
 no agatur, quod sit contra principis ingenium, illiusque offendat animum.
 Est enim minime prudentis, immo et temerarij aduersante domino
 audere aut tentare aliquid, licet id futurum esset per se laudabile.
 Nam nec semper, nec ubique, nec apud omnes satis est recte tantum,
 atque utiliter rem gessisse, et Principum negotia non ex ministrorum

sententia, sed suo ipsorum arbitratu gerenda sunt. Etenim miles, quae-
 uis fortiter manum conseruit, tamen si contra ducis imperium cum
 hoste pugnauit, nonnunquam capite poenas luit. Igitur et hoc dili-
 gentissime cauendum est, et probe uidendum, ne qua in re libera-
 liter, ac magnifice agi a domino iussum fuerit, in ea modicum se,
 aut sordidum, aut paruum certe splendidum pro illius imperio mini-
 ster gerat. Legimus Iulium Caesarem animaduertisse in panicerium,
 quod alium, qui sibi panem apposuisset conuiuio. Alphonsus a nitore ac
 magnificentia ministros laudare consuevit, at modicos ac sordidos
 stomachari.

Quibus modis peccetur.

VM AVTEM PRAECEPTVM Omne par-
 tim imperet, partim uetet, atque deterreat, atque altero
 opera exigatur, cauere alterum, et continere iubeat,
 in illoque peccetur, imperatum quod sit minime facien-
 do, in hoc contra imperium nitendo. Prioris uitij non semper aperta
 uoluntas, sed tum negligentia, tum ignauia causa esse solet. In poste-
 riori late regnat, nunc contumacia, nunc improbitas, et quae uim
 obedientiae labefactat, ut quasi demoliatur, et euertat illam, temeri-
 tas. Consuevit et in hoc quoque persaepe peccari, quod quidam dum
 uideri uolunt, quam obedientissimum, ultra praeccepti uim, nituntur, et
 supra quam iussum est, agunt. Nonnulli praescriptum ipsum argutius
 interpretantur. Sunt qui nec statuti temporis, nec datae regulae ratio-
 ne habita, tantum sint de re solliciti. Alij dum praecipere principis im-
 perium uolunt, et illius uoluntatem suspicantur (quod tamen pru-
 dentis est aliquando) in eo labuntur, quod paruum ipsi pensant, an do-
 mino talis sit ars placitura. Quid? quod dum uideri solertes studet,
 improbantur, ut qui uelint prauidere magis, quam oportet, et saepe
 re, atque ubi fortasse minime opus sit, apparetque eos non tam ad usum
 domini rerum, quam ad sui opinionem, quae agunt, referre. Interpre-
 tari uero praecipientis imperium plerumque est calumniosi, ac terg-
 uersantis hominis. Vera namque obedientia aperta est, nec anfractus quaerit,
 sed sua, et recta pergit uia. Cato Portius reprehensus est, quod nimis
 effracte defenderet aerarij, cuius iura tuenda sunt, remouenda tamen
 auaritiae suspicio. Petrus Bisuldunus homo maleficus, dum regij
 aerarij locupletandi gratia diuina et humana promiscua habet, libe-
 ralissimi principis famae non parum detraxit. Itaque Alphonso mortuo

uitam traduxit contumeliarum plenam, quippe quem ueluti tabidum, pestilentemq; omnes fugatarint.

Quæ sint ab ærarij ministris uitanda.

ADEMQUE LEX EST Ampliandi ærarij, quæ & rei familiaris, utrunq; licet salua iustitia, et honestate, cauenda tamen sunt sordida. Quædam enim, quæ priuatum hominem, & humili agentem in loco fortasse decuerint, quis dubitet principibus, ministrisq; principum fore sordidissima, dedecorantibus seq; remq; publicam, ac principis maiestatem? Ipsi nouimus regulos quosdam, quos pudeat nominare, tam improbe auaros, ut ne ab alijs, quam à ministris suis etiam quæ alendis corporibus necessaria sunt, uenderentur, publico edicto cauerint, quod quidem tyrannorum est. Carolus Malatesta princeps Ariminensis, dicitur pincernam suam usq; ad exardescentiam obiurgasse, quoniam et uerberasse, quæ poculum, in quo musca defecerat, pauimento effudit, potuisse enim muscam tunc gladiolo, tunc frustulo panis uino eximere. Sed quid de illo tibi persuadeas? quod ut à maioribus accepi, offensus Virgilij gloria, statuam eius, quæ summo in honore habebatur à Mantuanis, deici à militibus quibusdam suis iusserit, atq; in flumen abiecta, haud multum ipse magno illi Alexandro absimilis, qui Thebana direptione parca Pindari poetæ domui, posterisq; iussit, immo et hoc Phalaride ipso deterior, quod statuam, quam Mantuani sua in urbe tot ante seculis memoriæ cuius de patria benemerentis posuerant, mergi in fluvium iussit, plebe, patribusq; inuitis, et diuorum, atq; hominum fidem implorantibus. At Phalaris uel templum ædificandum Stesichoro curauit, suadetq; diuinos illi honores in urbe patria habendos, oblitus grauem eum, & capitale olim sibi fuisse inimicum tantum celebratissimum poetæ musis, memoriæq; indulgit. Robertum Regem Neapolitanorum, à quo multa, et pessima auaritiæ exempla in nostram usq; ætatem defluxere, propter auaritatem ingenij, & pecuniæ studium, uehementius hodie quoq; fiscalem cognominant. Horum principum ministri, si illorum secuti fuerint auaritiam, et iniusta imperia, quis dubitet paulatim fore, ut latronibus sint perniciosiores? Et recte profecto quidam regum eos Arpyias uocauerunt.

Quæ præcipue cauenda sint à consiliarijs.

QUONIAM Ira magna maiestatis labes est, nec tam in priuatis hominibus turpis, quam in principibus pernitiosa, & detestabilis, quod ab ea facilis sit ad crudelitatem prolapsus, uidendum est id, aliquis ne committat, quo princeps irasci iure possit, quod tum ceteri omnes cauere semper debent, tum uel maxime qui consiliarij uocantur, & e senatorio sunt ordine. Alij enim siquid forte peccauerint, & sæpius quàm hi corrigere, & facilius possunt. At consiliariorum culpæ quauis mediocres fuerint, tamen quia magnorum solent esse malorum causæ, capitali plerumq; supplicio puniuntur. Quibus quidem, ut mihi uidetur duobus potissimum opus est, taciturnitate in omnibus, et in dicendis sententijs rectitudine. Nam quod est apud Terentium, Obsequium amicos, ueritas odium parit. Id fortasse locum habeat apud Tyrannos, apud quos ueritas minime tuta est. Regum autem propria est ueritas, à qua cum recta profisciantur, & certa consilia, contra uero ficta, ac uana, cum sint parum diuturna, nihil habentia nec solidi, nec certi, pro ea defendenda contendendum est, dum talis sit contentio, quæ ueritatis maxime studium indicet. Et quoniam sæpiissime de rebus dubijs consultatur, odio, amicitia, ira, ac misericordia, ut ait apud Sallustium Cæsar, uacuos esse decet, quæ ubi aderint, difficile est uerum cernere, ac sequi. Quamobrem et hi, et ceteri affectus, qui contra rationem nituntur, & impellunt animum, longius ab ijs repellendi sunt, & in consulendo, & in iudicando, quos quoniam nunc suadere, nunc dissuadere opus est, ac non modo sua confirmare, sed refutare quæ ab alijs dicantur, quo ueriora quæ dicunt, appareant magisq; in aperto ponant, tempora distinguant tam belli quam pacis rerum naturam contemplantur, causas quærent, euentus metentur, exempla proponent, et quid e re quaq; consequi soleat, & obseruabunt, & memnerint. Ferunt patrum nostrorum memoria fuisse e consiliarijs Ferdinandi Regis Tarraconensium, cui huius nostri Ferdinandi Bellingierum Baltasinum, uirum sane magno ingenio, singulari doctrina, summa prudentia. Is quoties de dubia re aliqua, aut maxime graui negotio consultandum esset, post cœnam iocundus familiaribus suos conuenire omnes iubebat, propositaq; aliqua ficta quæstioncula, haud tamen ab re, rogatisq; singulis sententiam dicere, perscrutabatur cuiusq; iudicium, Quibus postea sententijs collatis inter se, & diu, multumq; pensatis, facile inspiciebat,

Hieronymus refert, in coenobio cum esset, nulloq; quamuis graui labore defatigati quotidie corporis temperare posset libidinem, Huic iā cedenti, & uicto Coenobitarum pater ratione hac tulit auxilium. Virum quēdam annis grauem, ac moribus ad se uocat, suum illi consilium aperit, id autem erat ut iurgijs, atq; conuitijs q̄ posset, quodq; ipse iuberet, insectaretur adolescentem, & post irrogatam iniuriam prior iniuriarum ageret. Quo facto cum ad dicendum testimonium uocati ē conuentu quidam essent, & illos pater iussit contra innocentem reum dicere, ratus adolescentulum hac animi solitudine dum plurimos dies in iudicium trahitur, & causae indignitate angitur, re medium morbo inuenturum, & quod operosus corporis labor praestare non potuerat, acrem animi dolorem praestitutum. Quis commentum hoc patris non probet, & accusatorem, testesq; eos non absoluat modo, uerum etiam mirifice commendet? Ipsi scimus qui multos iam annos in militia agimus, quā saepe magnae seditiones, grauiq; pericula arte hac & comprimantur, & auertantur in re militari, & bellica. Morum quoq; magistri permulta aut ipsi fingunt, aut ab alijs audita referunt. Seruant hoc idē parentes, cum et apologus et fabula concessa sit, quae & sequi mores, & pingere uitam nata est, ut inquit Horatius.

De oratorum obseruatione.

T VI AD FORMVLAS Mandatorum re deam, dura in primis est oratorum prouincia. Nam cum mandata per agenda sint principis, primum difficile est illa per agere. Deinde potest tanta repente fieri rerum commutatio, ut peragi quanquam possunt, minime tamen debeant, quod cum illis etiam consilium mutandum esse uideatur. Et tamen contra mandata niti, sit nō absq; capitis discrimine, dominumq; consulere, res, tempusq; minime patiatur. Alphonsus Ferdinandi pater, nihil nisi ex praescripto, ac definito agere legatos suos unquam uoluit. Filium ego saepissime audiui laudantem oratores suos, quod pro re, ac tempore consilium cepissent, nec passi essent interim dum animus sciscitarentur suū, bene gerendae rei praeterlabi occasionem. Dux Mediolanensium Philippus, ut de maioribus accepi, oratores saepenumero absq; mandatis ullis à se dimittebat, illud dumtaxat praemonens, ut quid acturi essent, scire indies suas per literas expectarent. Quāobrem dura legatorū, ut dixi, et discriminis plena prouincia est.

entem. Ad hanc ueritas ipsa non adeo munda semper incedit, qā poetis placet, ut non aliquando se se ipsa uestiat. Quod & Habraam & sacrae docent historiae. Quinetiam nunc simulare, nunc dissimulare prudentis est, ut in rebus dubijs, atq; aduersis, & ubi fortuna uariet. Cuius rei multa, & magna exstant exempla, quae tamen referenda sunt ad finem. Nam & leges hominem occidunt, non ut occidant, sed ut puniantur scelera, & boni sint in ciuitate securi. Quid illi, qui tum confessores, tum praedicatores dicuntur (quanquam ex omni genere hominū nulli turpius est mentiri, quā sacerdoti) ubi ratione alia comprimere hominū improbitatem nequeunt, non ne multa, & quidem admirabiliter fingunt? Graecus olim adolescens, ut

Ferdinandus in datis traditis illud ferè semper adiicit, ut casus habeatur, ac temporum ratio. Iudicat enim, cum multa non diebus tantum singulis, sed pene momentis præter opinionem succedant, nunquam satis edoceri, atque instrui oratorem posse, ad extremas præsertim terras profecturum. Pater eius ne minimum quidem passus esset oratorem à mandato recedere, aut audere aliquid se inconsulto. Hic, cum de pace ageretur, foedereque faciendo cum Francisco Sfortia, qui per id tempus Picenum tenebat, irrita habuit omnia, quæ Enneus Geuara purpuratorum maximus cum illo composuerat, propter pauca, quæ non erant ex formula. Ille commendauit Antonellum Petrutium amplissimum uirum, quod in conciliando Ioanne Antonio Tarentino, temporum fuisset conditionem secutus. Quamobrem in fungendo oratorio munere uix unquam peccauerit, qui principis ingenium, moresque probe nouerit. Nam et ex præscripto agens domini morigerabitur uoluntati, et ubi pro re, ac tempore consilium ceperit, ab officio non recedet, cum sciat domino placiturum consilium, quod utilitas certa pepererit.

Quæ seruanda sint à præfectis prouinciarum.

ORVM, QUI Moderandis populis, prouinciisque regendis præfecti sunt, una omnium hæc est ratio, legibus ut pareant, et publice, priuatimque iustitiæ seruiant. In qua reddenda tria præcipue seruanda sunt ab eis. Primum ut inspiciant, quæ regis supremæ uel magistratus uoluntas sit. Secundum quid aut regni, aut ciuitatis priuata iura statuunt. Tertium, quid iura communia et Imperatorum sanctiones decernant. Decreta enim regni, legesque municipales, quas tum constitutiones, tum statuta nominant, ciuilibus legibus in plerisque præferuntur, placatum regis illis, cum illa ius scriptum sint, domini uoluntas lex loquens. Quamobrem in causis grauioribus oportet uel regem ipsum, uel supremum magistratum consulere, nam qui aliter egerit, is cum sibi plus arroget, quam quod suæ partes ferant, obedientiæ fines uolens egreditur. Hoc etiam seruandum uideatur, quoties causæ dubiæ sunt, et leges anapites. Alphonsus Ferdinandi filius, Calabriae cum præfesset cum imperio, paucis admodum in causis iudicauit nisi patre prius per epistolam consulto. Etenim aliquando quæ priuatim, ac per se iusta apparent, ubi in commune consultitur, iniqua uideri solent. Ad hæc non omnia comprehensa sunt legibus, et tempora nonnunquam legibus præualent. Quibus omni-

bus rex ipse multo melius, ac sanctius prospiciet, qui et singula causas metatur, et pluribus simul consulit.

An parendum sit decreto, quod iniustum uideatur.

OTEST T AMEN In dubitationem cadere, an si decretum Principis iniustum uideatur, parendum sit ei. Multaque in utranque sententiam dici possunt, Nam et regis uoluntas lex est, cuius præsidet ministri sunt, et iustitia uiolanda non est, cuius tuendæ gratia creati sunt reges. Sed ubi princeps is fuerit, quem esse deceat, uix hoc in dubium ueniet. Quippe qui nihil neque prius exiget à prætoribus, neque exactius, quam ut iustitiam colant. Tyrannorum sunt iniusta imperia. Et tamen quoniam Reges homines sunt, et uinci affectibus, fallique ab alijs possunt, non debet præfecti obedientia uacare prudentia, per quam et mutare principis animum poterit, et se liberare contumacia. Legimus Imperatorem Caium, quosdam iussisse interfici, quos postea desiderauerit. Audiuimus Nicolaum Quintum Pontificem maximum, cum accusaretur Angelus Ronconius Tribunus militum, quod auerso fugienti atque undique clauso, iter liberum per Tyberim permisisset, in cubiculo quiescentem iussisse uespero lege in illum agi, mane uero ubi experrectus fuisset, dixisse ijs, qui aderant, uelle se Angeli causam consultius cognoscere, cui cum responderetur fuisse iam in illum intempesta nocte securi animaduersum, incredibili esse dolore permotum.

Imperata quædam non statim esse facienda.

DMONEMVRETIAM Ab eo, quod nuper accidit, non semper quæ imperata sunt, statim esse facienda, ab ijs præsertim, qui arcibus præfecti sunt, potissimumque belli tempore, ne dum parere studet domino, arcem per imprudentiam hosti prodant. Fridericus comes Urbinas acutissimus dux, et bellicis rebus abunde clarus, uicto, fugatoque Sigismundo Malatesta, et plurimis oppidis in Aemilia, Piceno, Umbriaque imperitabat, cum Verruculi arcem obsideret, natura et manu munitissimam, nec expugnandæ illius spes esset aliqua, arte præfectum aggressus, nocturno clam per idoneum hominem Sigismundi nomine, ad uertinas illi literas reddi iubet, in quibus diem statuit, qua missurus auxilia ad eum esset. Interim bonum habere animum iubet. Itaque ubi

haberi literis fidem à præfecto uidet, milites ad diem dictam mittit. Quibus intra muros acceptis, confestim arce potitus est. Hoc facto Sigismundi res protriuuit, atq; afflixit adeo, ut de illo actum fuerit. Quamobrem & quibusdam iussis statim parendum non est, & belli, ac pacis tempora consideranda sunt. Potest enim rerum commutatione fieri, ut nisi per inobedientiam manere subiectus in officio nequeat.

C DE HIS Quidem hæcenus disputatum sit, et si pluribus fortasse, quam res hæc exigebat. Licet autem qui iuri dicendo præfectus est, si perperam quid agit, iniustus sit, atq; improbus, tamen quia legibus aduersatur, & male obtemperat, quid prohibeat inobedientem illum, & contumacem dicere? cum permissum sit eandem actionem diuerso à fine secundum diuersam rationem nominare.

Respondetur quibusdam obiectis.

S CIO EGO dicturos aduersus hæc duriores quosdam philosophos, qui ubi supercilium obduxere, coeperuntq; de moribus uerba facere, nihil uideas eis tristius. Iam enim uirtutem ipsam asperam, incultam, horrentem, nihil habentem lenem, nihil pro tempore mutantem de sententia, sed uno eodemq; semper uultu, affectu, animoq; esse uolunt. Quid? quod hominem obliti, nunc felices nos esse uolunt, qui nihil omnino moueamur, nunc deos, qui labamur, & peccamus nunquam. Ego uero hominem me esse fateor, uiuentem in ciuitate, coetumq; hominum, multisq; quotidie occupatum, ac metientem non actiones ipsas modo, sed tempus, locum, personam, negotia, nec contentum presentibus, nisi & futurorum rationem habeam, qui uirtutem ipsam lenem, mansuetam, facilemq; pro tempore existimem, ac patientem, aliquando nos paulum uia deflectere, et per calles incedere, haberiq; non solum sui rationem, sed rerum quoque plurimarum, & domesticarum, & publicarum. Dicant igitur illi quidem aduersus hæc ut uolunt, dum ego uirtutem ita sequar, ut non ab ea tanquam à Tyranno quodam cogar, traharq; sed illam ueluti mansuetissimum aliquem, & prudentissimum patrem familias colam, & obseruem.

Liber Quintus

ARCISSVS THEOLOGVS Tam tenaci uir memoria, ut tota interdum ueterum theologorum, tum philosophorum uoluntaria memoriter quidem, & eodem, quo scripta sunt, ordine, ac tenore reddat, Tali autem ingenio, ac tanto studio, ut non sit aliquod honeste doctrinae genus, quod cum magna

etiam laude affectus non fuerit, Nuper me, cum è Neapoli in Aemiliam ad castrenses hos labores proficiscentem dimitteret, ubi complexus fuisset, & de abeuntis desiderio collacrimatus aliquantum. Ego te, inquit, non quod oratores, ac poetæ tui faciunt, aut ualere, aut gaudere, sed te ipsum ut noscas iubeo. Nam neq; tibi à me ualitudine est optanda corporis, quam parca, abstinenterq; uiuendo tute largiare tibi, uix exigua medicorum ope indigens, nec gaudium tantam habere uim intellego ad bene in uita agendum, ut sapienti gaudendum, quam dolendum esse magis iudicem, cum plurima quotidie in hominum rebus incidant, quæ idem hic sapiens dolere potius debeat, ac miserari, quam ridendo ea, uoluptatem inde capere. Quamobrem te ipsum ut noscas iubeo, ad quod tua te sponte magis animatum esse uideo, quam quod Delphicum hoc reare, aut daemone alicuius, neq; Apollinis tam authoritate, quam ratione ipsa moueri te certe scio. Quamobrem cum monitum hoc doctissimi uiri, eiusdèq; amicissimi mecum ipse reputem, plane uideo si noscere me ipsum uelim, primum quidem cernendum esse quem me statuam, & cuius muneris colendi, efficiendiq; causa sim in lucem editus. Cum igitur diuinus atq; immortalis incolentibus hunc terræ globum hominibus datus sit animus, quo illa, quæ supra sunt posita, contemplentur, atq; ut in hoc corporis dormalio collocata mens naturam, atq; originem respiciat suam, sentio me rationalem esse, atq; ex optima parte diuinum. Ad me etiam pertinere, ut ab obsequio, indulgentiaq; corporis secedentem (quod quam fragile sit, & caducum uidemus omnes) ducat animus, caelestiumq; ad se rerum contemplatio rapiat, quam rem primam mei cognitionem esse duco. Et cum corpus hoc nostrum sit ueluti templum, in quo animus ipse sacerdotio fungatur, sentio primum ac maximum munus, cuius sim gratia genitus, illud esse, Deum ut uenerer, hunc ut mihi propitium faciam, huic ut gratus, acceptusq; esse studeam. nullum autem Deo sacrificium esse potest

acceptius, quàm mens sana, innocens animus, uita proba. Sanitas uero mentis est diuinarum rerù contemplatio, atq; cognitio. Animi innocentiam, quidnam aliud esse dicam, quàm uoluntatem rectam ab æquo, honestoq; minime recedentem? Nam uita proba est, ita quidem uiuere, ut nihil agas, cuius sit postea poenitendum. Quod tum assequere, cum turpes, foedasq; actiones prohibens (inde enim nomen ipsum probitatis ductum est) & patriæ, & cognatis, & ciuibus, et cæteris omnibus benefeceris. Benefaciendi autem tam latus est campus, ut eius materia deesse possit nemini. Hoc igitur humanissime Roberte agamus omnes, in hoc elaboremus, hoc sibi mortales certamen proponant, in quo uel uincere operæpretium est, uel uinci non indecorum. Quis igitur digne laudare illos poterit, qui non contenti tantum benefecisse, dum uiuerent, monumenta quoq; nobis reliquerunt, quibus recte instituti, atq; informati facilius id assequeremur, et contrarium melius caueremus. Nam quanquam nemo nisi uolens malus est, tamen ne honesti, boniq; deciperemur specie, uiuendi Leges conscribere, & quid rectum aut prauum esset, plane scriptis suis expressere, & ne malitia grassari posset, improbaue impune fierent, magistratus etiam constituere, qui seruandis legibus præpositi, ciues ad honesta inuiterent, prohiberent à turpibus. Quamobrem quoniam superioribus libris de illis obedientiæ officijs disputatum est, quæ primum in sua cuiusq; domo, deinde à subiectis facienda, ac seruanda sunt, placet sequenti libro de priuatorum obedientia erga magistratus, & eos, qui publicas res tractant, dicere, ne aliquid prætermittamus, quod ad domesticas, ciuilesq; res pertinere uideatur.

De magistratibus, & priuatis ciuibus.

q **UENIAM MODVM** Parendum esset Regibus à ciuibus, ac populis, & quid seruandum ab ijs sit, superiore libro satis explicatum arbitror. Venio nunc ad illam obedientiæ partem, quæ reliqua est, & ad priuatos ciues pertinet, ut hac absoluta, & ad militarem obedientiam oratione tralata, operi modum statuam incepto. Eorum, qui in una ciuitate, ac sub ijsdem uiuunt legibus, duo sunt genera. Alij namq; priuati ciues, alij magistratus uocantur. Sunt autem magistratus, qui Reip. gerunt munera. Quæ diuersa cū sint, diuersos quoq; magistratus esse necesse est, atq; alios quidem minores, maiores alios. Sed in omni Rep. unus aliq; maximus est, atq; amplissimus magistratus,

cui cæteri omnes pareant. Qualis Romæ consulatus fuit, aut dictatura. Ipsorumq; magistratum alij sunt perpetui, Alij definiti ad diem statutâ. Minores igitur magistratus parere maioribus debent pro cuiusq; muneris dignitate, atq; amplitudine. Priuati autem ciues illis omnibus, qui publicarum rerum moderationi præpositi sunt. Qui quoniam tum ciuitatis, tum Regis personam gerunt, uereri eos oportet, & honore afficere. Nam si, ut poëtæ inquiunt, ex honore, ac reuerentia orta maiestas est, quæ in ijs esse cernitur, qui magistratus dicuntur, hi uel mirifice honorandi sunt à ciuibus. Quippe cum totius ciuilem obedientiæ fundamentum in colendis magistratibus, qui publici patres sunt, sit collocatum. Quod si uerum est, quod patriæ quàm parentum potiora sint iura, cum illi ipsi magistratus, & patriæ, & totius publicæ moderationis curam gerant, quis dubitet uel ampliores illis, quàm patribus honores habendos esse? cum etiam sacrosancti censeantur, & uitæ habeant, necisq; arbitrium? Nam & Quintus Fabius consul patri ad se in castra uenienti, non modo nõ assurrexit, aut obuiam profectus est, sed ex equo descenderet, inclamauit. Intellegebat enim se consulem esse. Sed obseruantia, ueneratio nisq; huius non una est species, cum & in sessu, & in incessu, & in sermone, in ludis, in iudicijs, non una sit uenerandi magistratus ratio, quæ cum pro moribus gentium, nationumq; seruetur, & tum scripto constat, tum consuetudine, magna profecto bene constituti ciuis, et eius, qui politicus dicitur, laus fuerit, harum rerum studiosum esse. Neq; enim ciuilem institutionis contemnenda pars hæc est. Siquidem ignorare quo genere honoris & ætas, & disciplina, & magistratus afficiendus sit, inculti, & agrestis est hominis magis, quàm ciuis. Et in florentissimis populis, primum hoc puerorum studium esse scimus, discere quomodo euadant quamreuerentissim.

Ex Obedientia erga magistratus quanta bona enascantur.

e **T PROFACTO LONGE** Maxima hinc emanat utilitas, nam cum boni ciuis proprium munus sit, legibus, magistratibusq; obedire, uirum quoque bonum eundem hunc esse necesse est. Bonus autem uir esse nullus potest, nisi honestissimus, optimisq; uirtutibus, quarum sunt magistræ leges, fuerit abunde præditus. Eos enim uiros bonos dicimus, qui iustitiam, pietatem, probitatem, cæterasq; bonas artes, ad quas legibus inuitemur, colant. Quamobrem hoc paren-

di studium, & hæc ciuiliſ legum obſeruantia, id uel cum primis præſtabunt, ut quæ tum uiros, tum ciues bonos, uirtutes efficiunt, eas ſumma diligentia complectamur. Quo quid eſſe poteſt utiliſ in omni actione ciuili? Quantos autem fructus utilitas hæc afferat, facile intellegemus, ſi conſyderabimus in qua Rep. nec legibus, nec magistratibus honor habetur, eam diu ſaluam eſſe non poſſe, quando ſalus, tranquillitasq; ciuitatis in ſeruandis legibus ſita eſt omnis. Quarum quæ obſeruantia eſſe poteſt, ubi & uitia in pretio ſunt, & magistratus contemnuntur? quorum contemptus ciuiliſ malorum omnium origo, & fomes eſt. Nam ut rem familiarem quamuis amplam, breui dilabi neceſſe eſt, ſi paterfamilias deſpectui ſit familiaribus, ita ciuilem quoq; ſocietatem diſſolui, euertiq; Remp. ſi magistratus peſfundentur, qui legum cuſtodes, & miniſtri ſunt, quiq; quod medicorum eſt officium, & prouident ægritudines ante quam accedant, conantur arcere eas, & ubi acceſſerunt, remedia adhibent, quibus ſanare illas queant. Quam ualde etiam tum ad ciuilem decorẽ, tum ad publicæ maiestatis dignitatem conferant honores, qui habentur magistratibus, populi Romani inſtituta docent. Non modo enim inſignia ab alijs gentibus Romani acceperunt, quo auguſtiores magistratus uiderentur, ſed cum intellegerent etiam nomina parere authoritatem quandam per ſe ſolere, dignioribus illos nominibus appellarunt, prætores, conſules, dictatores, imperatores, auguſtosq;.

Obediendum eſſe magistratibus.

ED CVM Diuerſæ ſint, ut dixi, uenerationis, ac cultus ſpecies, illa & honeſtiſſima, & utiliſſima uideatur eſſe, quæ parendi rationẽ habet. cæteræ enim aliæ huius gratia inſtitutæ ſunt. Etenim magistratus, legum cuſtodes ſunt, leges ciuiliſ ſocietatis, humanæq; coniuñctionis, ad quã celebrandam ſi naturali inſtinctu mouentur homines, eadem quoq; natura magaſtra legibus, & magistratibus parere docentur, ut obediendi naturalis quædam ſit neceſſitas. Adde quod horum ipſorum magistratum officium, ac munus eſt, leges ſcribere, eaſdemq; antiquare. Quippe cum multa ſæpe immutanda ſint in ciuitatibus, tanta eſt uis temporum. Igitur ſi magistratus, uel authores ipſi legum ſunt, iure ſibi ciuitatis totius obediẽtiam uindictant, iure boni ciuis prima laus eſt parere rectoribus. Contra nihil eo ciue tetrius, nihil pernicioſius, qui ſuperbiam, proteruitatemq; illis ſuam opponat. Hinc ſeditionum

ſeditionum ſemina, labesq; Rerump. Ex magistratum enim contemptu legum oritur deſpicatio, quæ res ciuilem omnem tranquillitatem perturbat, labefactatq; publicam libertatem. Quod ſiqui unquam gigantes fuerunt, ij mihi fuiſſe uidentur, qui legibus rebellantes Reſp. occupare conati ſunt. Hi Cyclopes, ac Læſtrygones. Hæc monſtra teterrima, et diræ illæ peſtes erebi, quæis numina mille, mille nocendi artes. Magnisq; cumulandi ſunt laudibus poëtæ, q; hæc non tam finxere, quam ſunt deſtati. Idẽ quoq; ut declarent quanto in honore, & pretio magistratus eſſe debeant, Iouem in ſolio ſtatuant, nunc ut iura reddat, nunc ut hominum rebus proſpiciat. Nã quod eſt tum prætoris, tum conſulis, aliorumq; magistratum pro tribunali ſedere, quo uenerabilioreſ eos poëtæ faciant, Deo id attribuant. Apud Maronem exorta tempeſtate cum una, eurusq; notusq; ruunt, in Neptuno ſupremi magistratus, qui exortam comprimere ſeditionem uelit, perſona exprimitur.

- » Nanq; ubi magno miſceri murmure pontum,
 » Emiſſamq; hyemem ſenſit Neptunus, & imus
 » Stagna reſiſa uadis, grauiter commotus, & alto
 » Proſpiciens, ſumma placidũ caput extulit unda. Iisq; ubi
 » turbari, ac miſceri uidet omnia, ſtatim authores ipſos ſeditionis
 » Eurum ad ſe, Zephyrumq; uocat, dehinc talia fatur.
 » Tanta'ne uos generis tenuit fiducia ueſtri?
 » Iam cœlum, terramq; meo ſine numine uenti
 » Miſcere, & tantas audetis tollere moles?
 » Quos ego, ſed motos præſtat componere fluctus.
 » Poſt mihi non ſimili pœna commiſſa luctis.
 » Maturate fugam. — Quæ quidem, aliãq; ubi dixit,
 » — Tum dicto citius tumida æquora placat,
 » Collectasq; fugat nubes, ſolemq; reducat. Et quia pulſis turbis
 » lentis ciuibus ſua tranquillitas urbi reſtituitur, Tum
 » Cimathoẽ ſimul, & Triton annixus acuto
 » Detrudunt nauers ſcopulo, leuat ipſe tridenti,
 » Et uas aperit ſyriens, & temperat æquor,
 » Atq; rotis ſummas leuibus perlabitur undas. Et uero poëtæ non
 » tam noſtra ad Deos transferunt, quam illos nobis exempla propo-
 » nunt, & uel confirmare res hominũ, uel improbare ratione hac uolunt.
 » Qui quaſi Remp. aliquã inſtituant, hos bellis præficiunt, mari-
 » timis rebus illos, alijsq; muneribus alios. Supremum autem Iouẽ faciunt,
 » cui et ſenatum decernunt, et aſſiſſores dant deos. Et quia ſine

minoribus quibusdā magistratibus publicæ res cōmode tractari nequeunt, iam Panes, Syluani, Fauni in horū apud eos habentur numero. Videre licet apud eosdē nasci Erichthoniū non hominis, sed serpētis pedibus, et Caliston in ursam uerti. Estoq; ut alia fortasse sit fabularū harum significatio, Ortus certe Erichthonij, Calistūsq; conuersio manifestā cum primis habēt, ille flagitiosi concubitus, hæc impurissimæ libidinis uituperationē. Quid Actæon ille, licet adhuc in ceruo uocem exprimat humanam, clametq;

Actæon ego sum, dominum cognoscite uestrum, Non ne ut syluestris fera dilaniatur à canibus? uidelicet qđ ei præter uocē hominis iam nihil esset reliquū, ne facies quidē, nedū ut digni hoīe mores, cogitationesq; recessissent ab eo. Sed missos faciamus poetas, reuertamur ad magistratus, quorū edictis, decretisq; parendū est, faciendāq; eorū iussa & pacis, & belli tēporibus, seruandāq; leges, quas idē statuāt, et tenendū cuiq; qđ publice, priuatimq; præscribant. Sunt tamen ab alijs ad alios magistratus prouocationes, ubi minus iuste quippiā uel iudicatū fuerit, uel imperatū. Nā ne ueteres similitates, studiāq; partitū, ne ue præfecti ipsi, ut sunt humana ingenia, dum perperā quid agunt, nocere priuatis possint, prouocationes pmissæ sunt. Sed in prouocando inspiciendū in primis est, ne accusandi magistratus studio, uexandiq; aduersarij magis, q̄ tutandi iuris gratia id fecisse uideare. Quæ res magna sæpe concitauit odia, et Romæ ex prouocationibus seditiosius, aliquando laboratum. Atq; ut eorū, qui gerendis publicis muneribus præsumunt, diutius improbitas toleranda non sit, à ciuibus, ne publica libertas in discrimen ueniat, nonnunq̄ tamen est ferēda dissimulanter, expectandumq; tempus magis idoneū. Nā in mari deprehensi à tempestatibus prudētissimi sæpe nauitæ, ubi obsistere illis nequeunt, uentis se se ferendos pmittunt, dū aut portus aliq; aut tutior saltem statio excipiat. Et medici morbis q̄busdā, q̄ tempus præsentius remediū inueniunt nullū. Quippe quibus dies medeatur, quæ et ipsa acerbissimorum animi dolorū medela sola est. Cōræcenda tamen impotentia, maturēq; occurrēdū tyrannidi, quæ ubi radices cœpit agere, difficilius euellitur. Nā si expectes dū excidatur, uerēdum est, ne paulo post uberius germinare incipiat. Gracchus subfelliorū fragminibus occisus est. Catilinæ conatus periculosius compressi. At Cæsari nulla obsistere uis potuit, & quanquam à paucis occisus, innumerabilem reliquit seriem sibi succedentiū. Sed occupandæ tyrannidis diuersæ sunt artes, uariæq; rationes. Paulus Genuesis archiepiscopus, nuper à sacerdotio ad tyrannidē peruasit. Et qui nunc Me-

diolanensibus, Insubribusq; imperitant, à Ioanne Mediolanensi archiepiscopo initium dominandi fecere. Is enim Mediolanensis pontifex cum esset, dominatum arripuit, cuius successores duces sunt à posterioribus uocati. Sed hæc facta non carent exemplo, et superstitio tam late uagata est, ut non contenta cœlū promittere post mortem, qđ utinā ne uenderet in uita, regnum in nobis possidet. Quo circa cum in re quaq; finis maxime inspiciendus sit, ad quem referri cuncta debeāt, ciuiliq; hæc obseruātia cum eo respectet, ut bene, feliciterq; geratur Res. saluis legibus, libera ciuitate, publicisq; muneribus, recte, atq; è communi sententia gestis, iure in eos quicunq; conferuntur et honores, et tituli, quippe quibus & statuas decerni mos fuerit, & eosdē patres patriæ nominare. Plura hoc loco quærere, atq; explicare desistimus arbitrati ex ijs, quæ dicta sunt, susceptæ materiæ satis esse factum. Quo circa parte hac absoluta, reliquū est de militari ut explicemus, quemadmodū supra proposuimus. Ac nequid omiserimus, quod ad ciuilem pertineat dignitatem, uidetur de reuerentia, cultuq; illo præcipiendū aliquid, qui præceptoribus debetur, & senibus. Nam & senectus in pretio semper fuit, & maiores nostri sapientissimi uiri, præceptores, ac doctos homines magno semper in honore habuerūt.

Obediendum esse præceptoribus, & senibus.

VSPICI Autem, & coli debere præceptores, & senes, cum uita cōmunis, tū natura ipsa nos docet, quæ sequentes, errare uix possumus. Etenim si ab omnibus recte laudatur prudentia, & in quibus species eius maior cernitur, illos admiramur, & colimus, qui maiore aut laude, aut admiratione digni erūt q̄ senes? Quādoquidē si uerū est, quod multa uidendo, multa agendo, ad quod nati ipsi sumus, prudentia comparatur, ea necesse est sit in senibus multo maxima, qui diu uiuēdo plurimā & uiderunt, & experti sunt. Item si scire oēs uolumus, & docti esse, quod discendo consequimur, an non eos uenerabimur, quorū officium, & munus est docere, & ad quorum disciplinas id pertinet? Igitur cum prudentia, rerumq; cognitio sit naturæ hominis maxime consentanea, erit & maxime consentaneum uereri eos, quorū exemplis aucti, & doctrinis imbuti, prudentes, doctiq; efficiuntur. Quod nisi uel utilissimum esset, nequaquam in florentissimis & bene constitutis urbibus tanta & olim fuisset, & nunc esset festinatio, & cura tradendi pueros magistris ubi fieri primum sciunt, à quibus quid

aliud prius discunt, quomodo salutare auos debeant, et ut ijs, quos natu maiores sunt, assurgere, cedereque consuecant? Vide quomodo ad hoc ipsum inuitet Cicero, cum ait, ita se a patre deductum ad Scæuolam, sumpta uirili toga, ut quoad posset, et liceret, a senis latere nunquam discederet. Idem item cum ait bene informatum animum parere uelle nemini, nisi si aut utilia monenti, aut præcipienti honesta, hortatur nos ut præcepto res, ut senes accuratissime audiamus, a quibus et utilia quæ sint discamus, quod monstrare, et noscere prudentis est, et honesti uim, naturamque percipiamus, quod docere eius est proprium, qui norit, quod in re quæque sit uerum. Idem etiam non loquendi solum, uerum et beneuolendi grauis simus magister præcipit debere adolescentes uereri maiores natu, ex ijsque deligere optimos et probatissimos, quorum consilio, atque autoritate nitantur. Inuentis enim ætatis incertam senum constituendam, et reuigentem prudentiam esse. Atque ubi laxare animos, et dare se iucunditati uolent, quo facilius caueant intemperantiam, maiores natu debere interesse. Et uero Achillis prima laus est in præceptorem obseruantiam, quæ uis et cui non eliceret risum Atharædi cauda magistri? Intellegunt poetæ quid maxime conueniat teneræ ætati. Sed præcessant præceptores, et docti uiri tantisper, dum de senum agitur reuerentia.

De habenda in senes reuerentia.

PARENS Urbis Romulus gerendæ domi Reipublicæ senes statuit, unde senatus dictus. Hi non ab auctoritate modo, uerum et ab ætate patres uocati. Et cum in anno disponendo primum mensẽ Marti, Veneri secundum dedicasset, a maioribus id est senibus nominauit tertium. Ita enim ducebat senectutem, ut proximum a Dijs locum nominandum mensibus ætati huic tribuerit. Quod si qua unquam in Rep. uirtuti locus fuit, haud scio num quæsit hac in re, sicuti nec in magnitudine Imperij cum romana comparanda, quod eam non oratores noui stulti adolescentuli, ut ille inquit, sed senes maxime administrabant, qui quod consilio et prudentia ualere quæ plurimum, domi, forisque rem bene gerere. Etenim si prauæ cupiditates, affectusque turbulenti seiungendi sunt a nobis, ut possimus recte consulere, et quod uerum, ac bonum sit discernere, uidetur proprium hoc munus senum esse, quorum animos longa dies, et rerum multarum usus purgauit, atque excoluit, et quorum multa est obseruatio, atque memoria rerum præteritarum. Quod si eorum, quæ manu fiunt, ars est, eaque consummata esse soleat, in ijs præsertim, qui diutius exer-

cuerunt illa, cum et uiuendi disciplina quædam sit, in quibus ea maior inueniri potest, quam in ijs, qui multa gesserunt in uita? multa ipsi aut experti sunt, aut ab alijs factitata meminuerunt. Et qui facientis frenis, qui ducendis metallis delectantur, si artis eius peritis daret operam, illorumque obseruant manus, quanto est æquius maiores natu ut uitæ magistros colant? a quibus et docere quid sequi ipse debeas, et absterreare ab ijs, quæ parum usus futura sint in uita, cum in rusticatione, in mercatura, in re militari, nedum in auili, nisi per exercitatos rarus possit esse profectus, ex quorum obseruationibus profectæ artes, et rerum gerendarum præcepta sunt tradita. Quid? quod eos, qui populis imperant, nullo alio magis honesto nomine appellamus, quam seniorum. Potest tamen contingere siue naturæ bonitate, deique beneficentia, et munere, siue ex institutione diligenti, et optima, ut etiam in iuene senilis appareat prudentia, et grauitas. Sed uide quanta sit ingravescentis ætatis admiratio, quod senem eum ante diem dicimus, et in ætate uiridi ad profectum uenisse, laudamusque senectutis. Quo circa cum omnibus seculis, et apud omnes nationes honorata et fuerit, et sit senectus, quæ ipsa per se laudabilis, atque suspicienda est, cuius etiam prudentia rudis ætas constituenda sit, inuentaque informanda, merito colendi sunt senes, ut quisque maxime rebus gestis clarus est, præstatque ijs uirtutibus, quæ uiros bonos efficiunt, quorum præceptis qui gaudeat adolescens, nã ille existet probatissimus, cuius præcox sapientia multum sibi, multum amicis, plurimum sit patriæ utilitatis collatura, et decoris. Scipio is, qui primum nomen hoc meruit, a cultu et studio senis patris qualis ipse euasit et uir, et ciuis, quales eius posteri? Papyrius qui uir, et quantus, puer non puerorum studia et inane ludos, sed senum sectabatur uestigia. Et Cyrus, qui regnauit in Perside, et apud auum, et apud alios usu rerum probatissimos homines, ea didicit, et meditatatus est, quæ postea, et fecisse illum et gessisse, quæ non historiæ tradunt? pleni sunt et grecorum, et latinorum libri huiusmodi exemplis. Sed abunde cum sit senectus a Cicerone et defensa, et laudata, nec laudes eius dicendas susceperimus, satis esse debet, si quæuis paucioribus uerbis causas maxime graues, necessariasque attulimus, quare ingravescens ætas sit honoranda. Quamobrem reuertamur ad præceptores, atque ad eos, qui docti dicuntur, clarique habentur in literis.

DE OBEDIENTIA
De reuerentia in præceptores.

HIS QUAE VNQUA haberi satis magna potest gratia? cum eorū opera, & cura effectum sit, ut humanum genus excoleretur moribus, institutis, disciplinis. Nam nisi inuentæ literæ fuissent, nisi mandata monumentis tot seculorum acta, & cogitationes suas excellētes uiri ad posterōs transmiserunt libris, quæ esset hominum uita in tanta obscuritate, & rerum ignorantia? nullo bonorum, malorūq; delectu adhibendo? nullaq; cognitione uerū? minima rerū præteritarum memoria, eaq; anili, & fabulosa, pessimēq; cum ciuitatibus, & gentibus actum esset, si usq; & consuetudine, quam scriptis legibus sibi constarent. Cum uix pauca quædam, è tanta rerum, negotiorūq; multitudine & diuersitate, quæ inter mortales geruntur, ad consuetudinē referantur. Senferunt rudes illi a gregum seculorum homines, ijsq; proximis, quanta sibi ex doctorum hominum inuentis collata essent beneficia, qui Mercurium, atq; Asclepiū inter Deos retulerint, propter utilissima generi humano excogitata ab ijs remedia, & traditā rerum plurimarum cognitionem, atq; scientiam. Iam uero quæ de Deorum cultu, quæ de natura prodita sunt ab Orpheo, & præcepta, quæ non gentes accepta, & probata habuerunt? cuius memoria in tanta fuit posteritatis admiratione, & laude, ut quod incultos, & pene syluestres homines informare, & mansuefacere primus cepit, creditus sit & tigres lenisse, & syluas uoce traxisse, morum scilicet feritate, dicendi arte temperata. Quid Minōem, non ne consensus hominum iudicem animarum statuit propter leges ab eo descriptas, Ioue, ut creditum est, dictante? Quid Enandri mater Nicostрата, quæ quod futura prædiceret, Carmenta dicta est, an non Dearū est in numero habita? Literas enim apud nostros inuenerat, et Homero post mortem templa sunt posita. Sed remotiora sint ista. Athenæ quamuis rebus gestis abunde claræ, atq; illustres fuerint, Atheniensium tamen, & grecorum cæterorum nomen illustratum est inuentis & disciplinis doctissimorum hominum. Et belli quidē gloria Athenienses græcūq; longe inferiores fuere multis & populis, & nationibus. At grecorū inuenta in ultimas usq; terras penetrarunt, suntq; hodie in pretio, & erunt quādiu mentes hominum occupari in rerum cognitione, ac doctrina uolent. Serius hæc à Romanis recepta sunt studia. At quos proventus habuerunt? Nā parū contenti græcis tantum disciplinis, Punicorū quoq; scriptorū uolumina maiores nostri

publica impensa transferenda curarunt. Hodie quoq; non paucos libros, è Chaldæis, hebræisq; authoribus conuersos habemus, effectumq; est, ut eo creuerint bonarū artū apud nos studia, ut & gentes cæteræ, & græci maxime latinorū ope indigeāt. Quotus enim græcus nūc est aliqua doctrina præditus, q; etiā græcis literas in Italia non didicerit? adeo ois generis literarū studia apud nos uigent, grecorū uero apud græcos ipsos, res disciplinæq; iacent omnes, amissa libertate, deletis urbibus sæuissimo Turcarū dominatu. Sed lingua nūc Romanos, q; aureā quoq; statuū Rhetori posuerunt. Quæ nūc in Italia urbes florent, earū uix ulla est, quæ non doctos uiros, et in quocunq; doctrinæ genere claros magnis mercedibus alliciat, atq; conducat. Intellegunt enim qui ex his capiuntur fructus. Florent in Gallia Philosophiæ studia, quæ in tantum aucta sunt, ut Parisijs ad decem nullia hominū esse dicantur, qui humanarū, diuinarumq; rerū cognitioni uacent. Idem fauor, eademq; studiorū celebritas est in Hispania Hilerdæ, Cæsareæ augustæ, Salamanticæ, nec liberi tantum populi, sed maximi quoq; reges & suspexerunt olim, & nunc suspiciunt doctos uiros. Filium, inquit Philippus ad Aristotelem scribens, mihi genitum scito, quo equidem Dijs habeo gratiā, non tam quia natus est, q; quod eum nasci contigit temporibus uitæ tuæ, Spero enim fore ut eductus, eruditusq; à te dignus existat & nobis, & rerū istarum successione. Quid hic Philippi filius Alexāder? non ne quasi stupatus semper incessit doctissimus uiris? Quid rex Alexandrius Ptolemæus, quibus stipendijs, quaq; mercede euocauit ad se undiq; quos nosset magnæ celebritatis, ac famæ? Quid Cæsar? in quo tanta etiam fuisse traditur astronomiæ cognitio, ut annus ab eo correctus fuerit, qui nunc Iulianus dicitur. Augustus, ut de illius studio, atq; eruditione taceatur, unū illud declarare satis dictum potest, quanti literatos fecerit, quo iudicauit principum gloriā poëtarum uersibus, & ore inniti. Magna & in Adriano fuit eruditio literarū, magna etiā astrologiæ, philosophiæ nō minor in Antonino. Galenus quoq; quantum profecerit in bonarū artū studijs, indicat epithalamū ab illo editum in nepotum nuptijs.

” Ite simul pueri, pariter sudate medullis

” Omnibus inter uos, non murmura uestra columbæ,

” Brachia non ederæ, non uincant oscula conchæ.

Quid quod uix aliquis è Romanis principibus fuit, quādiu romana res stetit, q; non aut ipse fuerit eruditus, aut studiosus eruditorū hominū? Gotthorum quoq; ac Langobardorū reges excoluere se humanitatis studijs,

Et quavis Italicae res diu prostratae, atq; attritae iacissent, Siculus tamen Fridericus ne in tantis quidem bellis, quae aut ipse intulit, aut propulsauit, studiorum horum curam remisit. Plerosque enim Aristotelis, et Ptolemæi libros in latinum conuerti iussit. Quaedam etiam ex Arabico uolumina, utinam elegantius, sed tamen praestitit quantum tempora passa sunt illa. Quid dicam de Rege Neapolitanorum Alphonso? cuius regia nunquam non referta fuit uiris ingenio, et doctrina praestantibus, quos pene quotidie aut lectitantes audiebat, aut differentes. Nam quantum sua aetas debuerit Nicolao Quinto Pontifici Maximo, qui nunc uiuunt sciunt omnes, et intellegent posteri. Nec nostra haec minus debitura est Ferdinando, qui Neapolitanos ludos aliquot etiam seculis clausos nuper aperuit, nec passus est rhetoricam, philosophiam, theologiam, musas, diutius tanta in latebra delitescere, atq; sordescere. Sed nos longiores fortasse sumus, quam res postulat, tecum Roberte praesertim, et in re non dubia testibus utimur non necessarijs, cum et apud Barbaros doctrina sit in pretio, et docti uiri habeantur illustres. Quo circa si aut felix est, ut Virgilius existimat, qui rerum cognoscere causas potuit, aut certe, si absque illarum cognitione felicitas esse nullo modo potest, quod fateri necesse est, ipsaque cognitio, et scientia, cum ex doctrinis tantum habeatur, et ex tradita a praceptoribus institutione, et uia. Ad haec si iustitia colenda est, qua remota societas nulla, nullaque amicitia, aut coniunctio esse inter mortales potest, cumque nullum maius iniustitiae genus sit, quam in illos ingratum esse, cuius muneris, ac beneficij sit, ignorantes ne simus, cum ignorans ois, et nequam et malus sit, iure obseruandi sunt illi plurimum, qui ad felicitatem nos instituunt, ad eamque recta, et certa ducunt uia. Iure quorum praecipis, atque informationibus ex culti, ornatique ipsi sumus, in eis colendis, honorandisque peccare, et turpe, et malum putemus, nec in ijs tantum, qui uiuunt, uerum et in eorum, qui multis ante annis decessere, celebranda memoria et nomine, cum et Mantuani in signis, in aedificijs, in monumentis publicis Virgilij caput insigne gentis praeferrant, et Sulmonenses Ouidianum illud hemistichium, Sulmo mihi patria est. Quotus autem ex ijs Ducibus, qui nunc arma tractant, tantam alit multitudinem, ut non intellegat longe maiorem esse familiam, quam pascit Aristoteles, Hippocrates, Vlpianus. Ptolemæus Zoilo illi obiecit in conuiuijs, Homerum tot ante annos uita functum aëuo perpetuo multa nullia hominum pascere. Panhormitam Antonium dicere meminisse, nunquam se de re familiari nimis fuisse sollicitum, uti enim patribus familias diligentissimis Lilio, Sallustio, Cice-

rone, Plauto, Virgilio. Et nos, si Dijs placet, erga illorum memoriam ingrati, atque impij erimus? Nullus est Graecorum quondam principibus, quos multos, et praestantes ea natio protulit, nulli est nostris, quorum et Italia, et Roma feracissima semper fuit, non instituti fuere sub optimis, et clarissimis praceptoribus. Thebanus Epaminondas, praeptrere habuit Pythagoreum Lysiam, Aristotelem Alexander, Scipio Africanus nunquam satis laudatus uel dux uel ciuis, Ennium poetam humari secum uoluit. Quos in illum contulisse honores uiuunt arbitreris, quem moriens ita fuerit ueneratus? Utinam in colendo Seneca pseuerasset Nero, facile inter Romanos Imperatores fuisset illustris. In Traiano iam principe, et urbis, atque orbis res moderante quantum ualuerit Plutarchi auctoritas, docet ad eum ab illo scripta epistola. Sed praeterea innumerabiles tum graecos, tum Romanos, neque enim historias nunc excutimus. Alphonsum nunquam passus est Antonium ne in periculosis quidem expeditionibus ab se discedere, aut abesse diutius. Et nos apud principes uiros magnam saepe habuimus audientiam, ut non nunquam spectante instructo exercitu auditi fuerimus. Licet in hoc gloriari, quod cum aliquando in hostis manum incidissemus, honorati, et donati ab illo dimissi sumus. Diu igitur maiorum umbris, tenuem, et sine pondere terram,

„ Spirantisque crocos, et in urna perpetuum uer,

„ Qui praeptrorem sancti uoluerit parentis

„ Esse loco, — Nec praeptrorem modo, uerum etiam literatissimos, et doctissimos quosque.

De obedientia militari.

h AC PARTE Absoluta, quae plurimum ad civilem institutionem pertinere uisa est, quae reliquum est, de militari explicemus. Nam quanquam ad civiles hoc res non ita primo aspectu pertinet, quae tamen Respublicae sine defensoribus stare diu potest, aut quod quavis opulentum regnum stabile, ac firmum esse oportet, non institutis modo, et legibus moderantem populos, sed militibus quoque niti, quorum maxima illa laus est, si fuerint quammaxime obediētes. Qua de re dicturi a natura maxime sumemus exordium. Eam igitur intuentibus facile apparebit tributum ab illa nobis esse, profutura ut quaeramus, declinemus nocitura. Quae ubi aliter uitari nequeat, uiribus contendamus in eum, qui inferre studeat reijciētes iniuriam. Haec eandem naturam contemplantes, intellegemus insitum nobis esse uigorem quendam generosum, et nobilem, quo impellente

ad magnas res, et claras adnitamur labores maximos, periculaq; gra-
uissima, ut illas assequamur, sponte suscipiētes. Quos naturæ impulsus
ubi rō moderatur, tū existit iter ciuēs æquabilitas, et cōueniētia il-
la, per quam civilis societas stabilis manet, et homines alter alteri con-
aliatur, efficiturq; ut nec diues, nec clarus fieri quisq; aliena cum in-
iuria studeat, singuliq; publicis utātur ut cōmunibus, priuatis, ut suis.
Cōtra uero ubi ratione abiecta, aut habēdi cupiditas, aut regnādi
libido acrior incessit, et propius admonit stimulos, tū quærūt homi-
nes quibus maxime modis quod auent, per uim, iniuriāq; sibi uindi-
cent. Hinc seditiones, ac tumultus. Ex quibus ubi sedati parum sunt,
cædes inter ciuēs oriuntur, et bella etiam ad finitimos pertinētia,
dū aut factionū alteri student, aut alijs languētibus, ac uexatis suos
ipsi prolatare fines uolūt. Quædam etiā nationes dū aut soli sterili-
tas, aut cæli inclementia mutare regionē cogit, aut populariū multitu-
do nimia in alias exire terras iubet, ut incolas finibus suis pellerent,
arma intulere. Sed qui mortales primi finitimos bello petierint, affir-
mare non ausim. Ferūt tamen regē Assyriorū Ninū ampliādo regno
intentū, in proximas teras primū impressionē fecisse, armisq; subegisse
se nationes plurimas. In mouendis autem, et indicēdis bellis, iustitiā
maxime secuti uidentur, e' græcis Lacedæmonij et Athenienses, e' no-
stris, Romani, dū arma ab alijs illata, aut repellunt, aut ipsi bella in-
ferūt suis sociorū uel propulsandis iniurijs commoti. Bacchus uero, et
Alexander. oīno iusti, nec ijs iustiores Galli Germaniue. Sed illos glo-
riæ fortasse studiū perpulit, Hos satis constat auaritiā secutos fuisse.
Turcas quoq; ignobilem gentem, et latrocinij assuetam, sola principio
prædæ cupido, ad bellū traxit, nūc et imperij, magna Asiæ, Europæq;
parte armis edomita. Vtq; ad Romanos redeam, quid eos aliud tot
exercituum uictores, tot nationū dominos fecit, q̄ exercitatus, et dicto
parens miles? Cuius pugnacitas, si caruerit obediētia, temeritas quæ-
dam erit, quæ si in omni uitæ genere periculosa est, in bello uero mul-
to maxime, in quo gerendo cauendum nil magis est quàm ut nequid
temere agatur, præsertim ubi castris collata sunt castra, cū sæpenume-
ro contigerit paucorum militum contumacia, maximas copias fuisse de-
letas. Nam cum sit militis officium, sistere, procedere, adoriri, ferire, re-
gredi, aliāq; pro ducis imperio agere, pernitiōsa fuerit militis pugna-
citas, si ubi pes referendus est, et tuba cœnit receptui, acrior tūc in hostē
feratur, aut ubi iussus in confertissimam aciem inferre se se, pedem sta-
tim retulerit. Quāmobrem cum obediētia fortitudinē regat in præ-
lio, detq; animos formidini, iure Carmeniola Franciscus, qui patrum

nostrorum memoria militarem disciplinā restituit, militem ab obediē-
tia maxime probabat. Qua de re dicturi statim sumus. Terrestres co-
piæ cum partim equitibus, partim peditibus constent, ijs dux si desue-
rit, non tam exercitus dicendus erit, quā armata quædam multitudo,
quam necesse sit, uagantem, palabūdāq; ferri, paruo tempore hostis
prædam futuram. Imperatore igitur opus est, qui nouerit quo loco po-
nenda sint castra, quando etiā mouenda, qui disponat ordines, et ho-
stium exploret consilia, qui manus contineat, sciatq; quando et quo
loco, et quo pugnae genere decertandum sit, ac quibus artibus fru-
strandus hostis, deducendusq; in insidias. Et quoniam unus ipse sa-
tis esse non potest eas ad res omnes, quæ administrandæ, et prospici-
endæ sunt, Alij quoq; cōstituantur sub imperatore duces, q̄ et Im-
peratoris iussū exsequantur, et pro suo quisq; munere imperet, quæ agē-
da sint alijs, utq; ille totius exercitus curam gerit, habetq; imperij sum-
mā, sic minores hi duces ordinis quisq; sui, ac delegati ab eo muneris,
atq; ut imperatori omnis paret exercitus, ita suæ et his obediunt tur-
mæ. Et quoniam bella ipsa aut inferuntur, aut propulsantur, et qui
inferunt aut iustā sequuntur inferendi causam, aut dominādi libidi-
nē, atq; utriq; et q̄ inferūt, et qui propulsant, certāt pro uictoria, et
ut sine iniuria uiuatur pace parta (quā q̄ quibusdā in bellis uicere est
nō succubuisse) uictoria uero, et pax comparari absq; cæde uix so-
let, oportet milite q̄ diu obligatus est, nō deserere imperatorem, nec
recusare eius imperiū, etiā si periculū mortis imminet, ad uictoriā
enim, et ad pacem, qui belli finis esse debet, cōductus est, pro qua quo-
niam dimittendū est, q̄ diu iureiurando obstrictus fuerit, et ubi res
postulauerit, nō debet pericula effugere, sine quibus ad belli finē per-
ueniri non potest. Nā si licitū sit illa fugere, nunq̄ in acie prodierit, nū-
quam concurret, multo minus in urbis fossas descendet, aut muris sca-
las admouerit. Horum enim nihil cœret periculo. Nā ubiq; est et plu-
rima mortis imago. Quāmobrem parcendū est Imperatori à milite,
etiam si in ipsas tormentorum fauces iri sit iussum, quando et dux
ipse ad certā sæpe pericula primus feratur, primusq; ubi necessitas
uocauerit, hostem feriat, et uallum ascendat. Quōcirca Impera-
toris et ducis iussū, præscripta, edicta que omnia, quæ milita-
rem ad rem pertinent, seruanda et obeunda sunt à milite, quorū
quædam perpetua illa sunt, signa sequi, seruare ordines, ad tubæ signū
instruere se se, et stare intentum paratumq; tametsi q̄ hostis proximus
nō sit, non semper dux exigat ut res ad præscriptū, exactæq; gerā-
tur, tū cautissimus q̄q; dux, et militaris disciplinæ obseruatissimus,

providere semper debet ordines ne confundatur, etiã si longissime hostis absit, ne casus aliquando imparatum inueniat. Edictorũ cum duo sine genera, alterum quo exigitur opera, ut cum iubetur ad tubæ signũ equum ascendi, alterum, ut cum edicitur nequis e castris exeat, viri usq; generis obseruantissimum esse conuenit. Et in illo quidem sæpius peccatur metu, in hoc licentia, quæ uitia ad rem bene gerendam uehementissime sunt contraria. Quanta uero seueritate à Romanis maxime Imperatoribus animaduerti solitum in eos sit, qui imperij contemptores essent, tum alia permulta, tum hoc docere nos in primis potest, quod Aulus Manlius Torquatus filiũ quanquam uictorem, tamen quæ contra imperium suum in hostem pugnaisset, securi percuti iussit. Quantum etiam obedientiæ studium in legatis ipsis fuerit, et quæ diligens eorum, quæ imperata essent, obseruantia, hoc monemur exemplo. Publius Sulla, quem in obsidione Dyrrhachiana discedens Cæsar castris præfecerat, dum cohorti laboranti auxilio uenit, et Pompeianos facile repellit, suos fugientem hostem insequentem reuocauit, cohorte liberata contentus. Et quanquam pleriq; existimarent, si fortunam fuisset secutus, potuisse eo die finire bellum, à Cæsare tamẽ consilium eius reprehensum non est, quod aliæ essent legati, atq; imperatoris partes, cum hic libere ad summam consulere rerũ debeat, ille agere ad præscriptum omnia. Quod si prælio decertasset cum Pompeio, Imperatoris sibi partem sumpsisse uideri poterat, cum legatus fuisset in castris relictus. Præscripta igitur Imperatorum plane seruanda sunt, nec committendum, ut cuius fortitudo non desideratur, desideretur obedientia. Ferdinandus cum ad Sarnũ fluuiũ castra haberet, Hostis uero partim intra oppidum, partim in suburbio copias suas collocasset, parumq; abesset à circumsesso, consilium cepit adoriundi eos, qui pro statione erant. Itaq; iussu peditatu latera montis de tertia uigilia occupare, et signo dato inde decurrere, ipse albescente celo effractis portis, quæ ad caput amnis, obstructæ erant, aliquot turmas immisit, et quid aguellet, imperauit. Equites, peditesq; hostem imparatum nacti, ad prædã, conuertuntur, quæ capti dum nihil ad præscriptum agunt, hosti perterrito, ac desperatis rebus iam de fuga cogitanti, tempus dant ad arma capiendã, aciesq; instruendã. Quæ e re tanta rerum commutatio facta est, ut nihil regis præsentia, nihil peritia rei militaris profuerit, quo minus urgente hoste in fugam uerterentur omnes, magno accepto detrimento. At eius prælij, quod biennio post in Appulia factum est, cum Ferdinandus uerso in fugam hoste in locum iniquum successisset,

cessisset, non magis uirtute militum, quam obedientia uictor fuit. Hoc prælio confecto, et Troia capta, cum ego Tribunũ quendam strenuum uirũ, et rei militaris peritũ grauius increpare, quod peditatu superiores, egratu propè pares loco nobis iniquo, pigritiam uicti eẽnt. Sane, inquit, obedientia militũ, quæ fortitudine uicti sumus, toto enim prælio neminem unum e militibus, ducibusq; uestris, nisi ad præscriptũ agentem animaduertimus, quæ res oĩum animos cõsternauit. Incassum igitur artes, atq; consilia cesserint, frustra q; ad uictoriã necessaria comparata erunt, siue mari, siue terra geratur res, si militis opera parũ pro imperio Dux utetur, cum fortitudo militaris absq; obedientia, temeritas quædã sit, et exercitatio ipsa plerunq; periculosa. At contra re ipsa compertum est, magnas sæpe res, quanquã parũ exercitato milite, in qua dicto parens esset, felicius fuisse gestas, cuius rei et Gracchus, et Marcellus manifestissima præbuere exempla. Quid, quod in quo exercitu contumacia non est, in eo uix oriri seditio solet? Præterea quæ in itineribus faciendis, quæ in consere dis manibus erit ordinũ obseruatio, si desit obedientia? qua sine necesse est misceri, ac turbari omnia. Aut quæ in castris esse securitas potest, si excubare pro statione, aut pro signis iussi, dicto parentes non fuerint? Et cum exercitus incolumitas, ac uictoria propè ipsa posita sit in explorandis hostiũ itineribus, atq; consilijs, male cum exercitu actum fuerit, ubi qui ad explorandum missus est, imperiũ contumaciter neglexerit. Quæ res magnos sæpe duces in maximas coniecit calamitates. Sunt tamen qui condẽnandã aliquando obedientiã ducant, rati despicienda esse pro tempore imperia, quod magno interdũ usui futurum sit, si contra præscriptum agatur. Cum Alphonsus Ferdinãdi pater oppugnare Neapolim pararet, Renatus dispositis per muros, ac turrens uiris, edicit, nequis locum in quẽuis euentum deserat, coepto prælio dũ acriter pro muris pugnatur, milites per aqueductũ ingressi, nullis (dũ relinquere locum nemo audeat) occurrentibus, turrim occupant, qua occupata statim factus est intra urbem ascensus. Mihi quidem non propugnatorũ obedientia, sed ducis potius imprudentia uidetur accusanda. Nam militi cum sint imperatoris occulta consilia, illud unum, quod scit ad se pertinere, quodq; sibi imperatum nouit, fortiter si ipse fecerit, munere functus est suo, est enim eius officij, nõ quærere quale sit quod imperator iusserit, sed illud capeffere, atq; implere. Quippe cuius opera conductã sit, non consilium. At legatis et tribunis, quibus belli gerendi consilia, et imperatoris notæ sunt artes, cum aut res, aut tempus, aut belli fortuna postulare aliter uideatur, pmissum forsitan fuerit mu-

tare rationē, et à præscripto recedere, meminerit in imperatoris par-
 ters suas nõ esse. Legimus Q. Tullium Ciceronem grauius à Cæsare
 fuisse increpitum, hunc ille cum legionibus Ambiorige insecutus, et ho-
 stium finem populaturus castris præfecerat, relicta cum eo legione quar-
 tadecima, quæ esset præsidio impedimentis, quæ ad V. atucam contulisset, im-
 peraueratq; ut ad aduentum suum omnes castris contineret. Cicero sex
 dies tanta diligentia seruauit Cæsaris præceptum, ut ne calone quidem
 extra munitiones exire pateretur. Septimo tamē diffidens Cæsarem quo
 dixerat die affuturum, quod longus progressum cum audierat, neque ulla de
 reditu illius fama afferebatur, simul per motus uocibus hæc patientiam
 incusantium, et penè obsidione appellatum, ratusq; dispersis ac penè
 deletis hostibus in nullibus passuum tribus nullum damno locum esse,
 quinque cohortes frumentatum in proximas segetes misit. Quibus in
 frumentatione occupatis, germani equites, qui cis Rhenum transierat,
 interueniunt, et quo uenerat cursu, in castra irrupere conati, parum
 absuit quo minus illa caperent. Reuersus Cæsar, Ciceronem, ut dixi,
 increpuit, questusq; est quod cohortes statione præsidioq; emisse fuissent,
 ac ne minimo quidem casu locum relinquere debuissent. Nam dum clamori-
 bus militum commouetur, immemor præcepti factus penè cum tota le-
 gione cæsus, castrisq; exsitus esset. Potest tamē contingere aut uulnera
 to imperatore, aut cæso, aut ubi ex imparato hostis adortus est, neque im-
 peratoris expectari præceptum potest, ut legati, et Tribuni obeant im-
 peratoris munia, et quisq; pro loco, ac tpe instruat, prospiciat, concur-
 rat, imperet. Bello Neruius cum hostis ex improviso Romanos inuasisset
 tanta celeritate, ut penè uno tempore et ad sylvas, et in flumine, etiam quæ
 in manibus Neruii uiderentur, eodemq; impetu ad castra contendissent,
 temporisq; exiguitas, et successus, atq; incursus hostium Cæsarem impe-
 dirēt, quo minus uexillum proponere, milites cohortari acie instruere,
 aut signum dare posset milites bello exercitati, ite legati, quæ singulis legio-
 nibus singuli iussi aderat, in tantis difficultatibus subsidio fuerunt. Si-
 bi enim quisq; præscripsit, quod fieri oporteret. Fugati igitur, ac cæsi Ner-
 uii nõ tantum uirtute imperatoris sunt, quæ quæ miles, legatiq; id sibi quisq; im-
 perauit, quod à Cæsare imperandum fuerat, si tempus tulisset. Militem
 neglegentem, et imperij contemptorem, tum alia multa, tum maxi-
 me tria hæc faciunt, nimia ducis indulgentia, assidua à labore remis-
 sio, defraudataq; stipendia. Cui enim plus æquo indulgetur, is indul-
 gentiam in licentiam uertens, assuescit rapere, uiolare, cum hoste colloqui,
 prædari ex pacto, quæ ubi continere imperator uoluerit, aut continet im-
 perium, aut ad hostem transfugiet, difficile est enim ut ad continentiam re-

deat, quæ assuetus diu sit impune scæda facere. Nicolaus Picininus de ni-
 ma indulgentia, usus est milite adeo incontinente, ut quis edicto id ca-
 ueret, et multos sæpe supplicio afficeret, nunquam mercatoribus ad castra
 satis tutus esset accessus. Itaque inopia necessariarum rerum semper labora-
 bat. At Scytharum dux Tamorlanus, qui omnium, quas aut legimus, aut
 audiuius, maximas ductauit copias, nulli rei, magis quam obedientie mi-
 litum studuisse dicitur. Itaque exercitum eorum usque continentem habuit, ut
 castra eius mercatorum plena semper essent, abudarentq; omnis ge-
 neris rebus. De quo fertur fama, Gregarium cuiusdam militis, quæ uenienti
 mulierculæ lac furatus esset, statim gladio per pectus demisso, uiscera
 aperire iussisse, et è uentriculo lac excanti nondum coctum, usque adeo passus
 nihil est impune fieri à militibus aduersus ea, quæ ipse præscriperat.
 Et profecto maximas copias, et e cuiusque modi hominum genere compositas,
 sola obedientia constare diu facit, idque est, quod Cyrum dicere so-
 litum accepimus, præcipuum militis munus esse, parere superioribus.
 Urbinatem Fridericum et uirum, et ducem prudentissimum ipsi
 scimus, nulla à re alia militem magis probare solitum, quam ab obe-
 dientia, id enim esse bene rem gerere milite pro imperio bene uti.
 Remisso quoque multa à laboribus, et nimis delicatum otium, corpo-
 ris, animiq; uires emolliunt, atque imbecillas reddunt, quæ ubi per
 desidiam consensere, quis nisi inuitus capesset iussa? Tunc arma gra-
 uia uidentur, tunc labor, ac locus omnis asper, atque arduus, ipseque ho-
 stis etiam non expectatus formidolosus est. Quamobrem assidue exer-
 cendi sunt, ut alacriores sint ad imperata facienda, laboresque susci-
 piendos, atque adeundis periculis magis prompti intentique. Etenim cor-
 pora ipsa exercitata ubi laborandum fuerit, minus deseruntur uiri-
 bus, quin robur maius adest, et uires ipsæ integrioribus sunt, quæ
 uel augeri exercitatione solent. Et quoniam mercenario nunc milite
 utimur, ubi defraudatum se stipendio suo senserit, negarique mercedem
 uiderit, tantas concipere animo turbationes solet, ut licet sæpius iussus,
 ante patiat in ipsis castris insultare hostem, quam capere arma uelit. Sæ-
 pe ex hac indignatione, et ira exorta seditioe ducis ipsi fuere à suis mi-
 litibus aut in castris cæsi, aut in acie deserti. Quod ne accidat, impera-
 tori providere oportet, atque adniti, nullaque ratione committet, ut militibus
 locus aliis ad inobedientiam relinquatur. Te ipsum dicere Roberte me
 muni, malle clatum, atque incontinentem militem transire ad hostem, quam
 in castris tuis morari. Intellegis enim nihil prius debere imperatori
 ab illo exigere, neque utilius quicquam posse illum imperatori præstare, quam ut
 se gerat quam obedientissimum. Minutius declarare nobis potest, quanti

stare soleat, ubi minor dux superbia elatus, maiores quæ suæ sunt vindicare sibi partes uoluerit. Is ob æquatam cum dictatore Fabio potestatem elatior factus, dum ferrox, insultansque manum cum hoste conferit, uix è manibus Annibalis à dictatore subsidium ferente ereptus, atque à cæde liberatus est. Quo circa prima, ac maxima, et militis, et legati uirtus, et qua quotidie opus sit, et in rebus quibusque tera, ac mari gerendis, obedientia est. De qua dictum sit à nobis hæc tenus.

H AEC Habui de obedientia, quæ dicerem, fore autem arbitror, si qui fortassis commentarios hos lecturi sunt, quosdam, qui operam hanc nostram omnino accusandam censeant, quod differendis his nimis multi fuerimus, nec

post Senecam, Ciceronem, Aristotelem oportuisse de his aliquo modo dici, quod eorum libris plane contineantur, quæ ad bene uiuendum utilia, ac necessaria uisa sunt, alia uero, ac nostrata hæc, aut omnino superuacua esse, aut parum certe necessaria. Alios autem, qui quod pars ea prætermittitur à nobis, quæ ad sacerdotes, ac pontifices pertineret, quasi magis incohauerimus rem, quam absoluerimus, dum requirunt hæc, despiciant cætera. Quibus ego ne dicta eorum contemnere omnino uidear, quæquam uidentur iure à me debere contemni, hoc solum responsum esse uelim, ut si nostris in commentarijs, aut pauca quædam fuerint, aut fortasse multa, aut prorsus omnia, quæ parum ipsis placeant, legendis ijs abstineant, illis relinquentes legenda, quorum neque aures, neque iudicium tam sit superbum. Hoc enim modo et ipsi se legendi tædio, et nos accusatione quotidiana liberabunt. Nam quod ad Aristotelem, Senecam, Ciceronem attinet, ne illos quidem dum uiuerent, crediderim arrogantia fuisse tanta, ut nollent ab alijs post se scribi, cum uideamus non uno in loco cohortari ad scribendum alios, quædamque ita locutos esse, ut quæreda ea melius posteris reliquisse uideantur. Quæ uero ad sacerdotes pertinent, ac pontifices, ea nunc consilio prætermittimus, in aliud magis quietum tempus differentes, quod si parum detur, quod Virgilius noster in agricultura sua facit, alijs memoranda post nos relinquimus.

FINIS.

IO. IOVIANI

IOANNIS IOVIANI PONTANI AD ALPHONSVM ARAGONEM DVCEM CALABRIAE LIBER PRIOR DE FORTITVDINE BELLICA ET HEROICA.

ICTORI TIBI DVX Alphonse, ac libertatis patriæ propugnatori debetur à ciuibus tuis corona ea, quam è quercu statuere maiores illi omnium bonarum artium, ac præcipue fortitudinis muneratores non minus liberales, quam aestimatores prudentes.

Repulisti enim à ceruicibus eorum, immo à nostris, immo Italiæ totius grauiissimum iugum seruitutis, quod Christiano etiã nomini imminabat, Tera, marique grassantibus Turcas, occupata repentino adortu Salentinorum parte, nullo obsistente exercitu, ac finitimis populis tantum de fuga cogitantibus. In tanta itaque ciuium consternatione, periculorumque atrocitate, quod unicum uisum est publicæ salutis remedium, euocatus ipse à patre ex Hetruria, ubi biennio pluribus expugnatis oppidis, fugatoque aduersariorum exercitu, multa rei militaris præclara facinora edideras, quam celerissime trepidanti patriæ subuenisti, Achmeti uiolentos impetus fortissime repressisti, Traucientem eum in Macedoniam maioris exercitus traduci cendi gratia, nauali prælio superasti, post circumfessis intra Hyduntum hostibus, quinto mense ad deditonem coactis, confecisti bellum, maxima tua cum gloria, longe tamen maiori tuorum ciuium beneficio. Ac tametsi omnium opinione citius, non tamen serius quam uirtus, atque industria exigebat tua. Huius autem obsidionis quantæ fuerit atrocitas declarat, quod è ueteranis tuis paucissimi reliqui sunt cum penè fortissimus quisque tum miles, tum centurio, aut tribunus, pro agere, aut fossis, aut conferendis manibus ceciderit, cum tamen è reliquo exercitu ad tria millia, gladio, aut tormentis muralibus cæsa fuerint, ex aduersarijs uero cum obsidionis initio supra quinque millia delectorum militum in oppido essent, non multo amplius duobus millibus deditonis tempore numerati fuerint. Cum interim bis ipse erumpente hoste prælio dimicaueris, neque ante inter confertissimos pugnare desisteris, quam magna illorum strage edita, in fossas, aut in mare præcipites egeris. Iure igitur à ciuibus tuis debentur tibi omnia, quæ fortissimo Imperatori, quæ publicæ libertatis defensori debe-

ri, tum ueteri, tum nouo instituto intelleguntur. Me autem in publica hac lætitia, tametsi idem quod cæteros gaudium tenet, ac gratificandi tibi studium, tamen ut inuentus tuæ institutorem, ut præconem rerum à te gestarum, licet hac in parte, non satis parem oneri me intellegam, decet præter cæteros aliquid & me, & te dignum agere, quod & gratitudinem testetur meam, et magnitudini conueniat tuæ. De fortitudine igitur, in qua ipse enitescis cum excellentia principum cæterorum, libros nuper à me scriptos tibi offero, ac nomini tuo dedico, & quidem ut debitos. Quid enim fortissimo Imperatori aut conuenientius offertur, aut magis debetur, quàm quod de fortitudine? Qui quidem ipsi libri, erunt apud te gratitudinis, atq; obseruantiæ monumentum meæ, Tu autem & libris, & auctori perpetuo ornamento.

PSAM AVTEM Fortitudinem, priscis illis temporibus tanto in pretio fuisse constat, ut in quibus maior uideretur, eos & Heroes uocarent, & Semideos uenerarētur. Hinc Hercules cœlum meruit, hinc quæ tunc in orbe terrarum præclara essent, atq; admirabilia, ad Herculem à posteris relata sunt. Et Romani licet uirtutum essent omnium mirifice studiosi, tamen ut qui iudicaret hominis excellentiam in fortitudine maxime esse positam, uirtutem eam agnominarunt.

Quod Aeneæ quoq; ad Ascæniū uerba declarant apud Virgiliū.

Disce puer uirtutem ex me, uerumq; laborem.

Quo magis contemnendi uidentur, qui ad uoluptatem omnia referunt, nō illam, quidem, qua nec ipsa uacua est fortitudo, uerum quæ animi uires hebetet, hominemq; ipsum de suo statu deiciat. Nihil uero tam esse aduersum fortitudini, quàm est uoluptas ista blanda, & umbratilis, illud plane docet, quod fortes in ijs exercentur, quæ maxime laboriosa, & molesta sunt, nihil autem difficile, quod non idem laboriosum. Nec ulli sunt absq; molestia labores, quos uirtus hæc maxime sequitur, quanquam uoluntas interdum, ipsa adeo est agendi cupida, & studiosa, ut ne ullam quidē sentiri inter agendum molestiam patiat. Ad hanc igitur qui sese insituet, is Horatiū audiatur præcipientem, sub dio, ac trepidis in rebus uitam agendam.

Quod consilium uel cum primis nos admonet despiciendæ uoluptatis eius, quæ indigna sit uiro. Nāq; ut homo ex animo existit et corpore, sic duplex est uoluptas. Atq; altera quidem sensuum ministra, & quasi titillatrix quædam, & illecebra, altera uero actionum earum tum comes, tum socia, in quibus animus imperat, eaq; à cla-

res, atq; honestis laboribus ducit ortum. Et per illam quidē ubi modus abest, ubi ratio nulla moderatur, etiam infra bestias deijcitur. Hac uero, quam quisq; nostrum habet animum recte informatum, quoq; plura gessit, ac maiora, tanto magis fruitur, & tanquam exsultat in rerum recordatione præteritarum. Ac prioris quidem species apparet initio blanda. Qualis tamen sit in exitu, Sirenium cantus Homero auctore docent. Posterioris uero huius origo à laboribus, molestis, erumnis, difficilibusq; inceptis manat. Tamen si laboriosa, & molesta, quam ob causam suscipiantur, & quem afferre fructum consuerint, inueneri uolumus, et considerare, facile appareat finis ipse periucundus, ac plenus etiam incredibilis uoluptatis. Quam multas curas, grauissimasq; cogitationes poëtæ suscipiunt ob unam famam, cui tantopere seruiunt. Atqui aut nihil est iucundius gloria, aut ea esse sine multa etiam uoluptate nequit. In equestribus ludis quæ concursores patiantur, uidere licet quàm sint grauius. Est enim decernendum sub grauissimis armis, sub sole, in puluere sensim immittendus equus, hasta in ipso interim cursu dirigenda, percutiendus aduersarius, ictusq; grauissimi excipiendi, etiam cum uitæ periculo. Hæc dū geruntur, uoluptas nulla sentitur, quæ tamen quanta existit, ubi inter gratulantium uoces, cum spectantis populi plausu uictorem præcopromuntiat, ornatumq; uictoriæ præmijs domū turba reducit. Itaq; ut uoluptas illa eneruata, et languida, cuius nutritrix est culatra, quàm longissime à fortitudine abest, sic eam fortitudo uoluptatem assequitur, quæ recte, honesteq; factorum est comes, ut dixi, ut non modo sit eius admirabilis opera, uerum etiam iucunda possessio.

Labores non esse improbandos.

AM VERO Labores improbandi non sunt, quando ad agendum nascimur, nec nisi agendo uirtutem assequi, atq; felicitatem possumus. Nulla etiam de minoribus uel artibus, uel disciplinis, absq; labore, aut comperari, aut retineri diutius comperata sine exercitatione etiam multa potest. Existit enim ab exercitatione habitus, quem ut non facile quis ualet exsuere, sic perdifficile est induere. Siquidem comperendæ sunt naturales appetitiones, consuescendumq; in multis, quibus ipsa initio natura quodammodo reluctatur, ac repugnat. Et Cicero determinat laborem, functionem esse quandam uel animi, uel corporis grauioris operis uel muneris. Igi-

tur si exercitatione, & quidem diuturna comperatur habitus, qui nisi cum difficultate etiam magna non perficitur. Si durum est, & asperum naturæ repugnare, & quæ perfecta sunt opera, ea si elaborata dicimus. Si denique uirtus, per quam ad humanam felicitatem proxime accedimus, absque grauiori corporis, animique comperari nequit opere, & munere. Quis dubitet, non modo improbandos labores non esse, uerum etiam perquam utiles, ac necessarios? Age si quispiam in tanto constituatur otio mentis, atque corporis, ut nihil omnino cogitare habeat, ac ne plantula quidem ei mouenda sit pedis, quid erit homine hoc miserius? qui ne hominis quidem nomine censeatur appellandus? hinc nimirum est, quod pleniore illos uoce laudamus, qui maiori in periculo uersati, uictoriam sibi, ac gloriam per uirtutem peperere, quam quibus aut fortuna ipsa, aut hostis ignauia illam obiecerit. Cariora quoque sunt illa, pro quibus adipiscendis grauiora passi sumus, quam quæ casus obtulerit, aut fors alia. Quæ res efficiunt, labores ipsos tum maxime utiles, ac necessarios, sine quibus uirtutes comperari nequeant, tum uehementer gratos, ac iucundos ubi finem pertigerint, qui quidem ipse sit plenus honestissimæ uoluptatis.

Affectiones non frustra homini à natura esse datas.

ED NEC QVAS Nunc passiones uocamus, Cicero animi morbos, atque affectiones, alij affectus uocant, frustra sunt homini à natura datae, in quibus regendis, sedandisque ratio primo uersetur. Quippe cum sint hæc prima quedam uirtutum erudimenta. Moueri enim necesse est, atque affici. nec nisi prius quis afficiatur, accedat ad agendum. Mouet igitur affectus, & excitant, atque ubi uehementiores fuerint, etiam impellunt. Hinc agendi studium, atque cupiditas nunc remissior, nunc uehementior, sedatio aliquando. Ac prima quidem titillatio ferè est à sensibus, per quos tanquam per fenestras aliquas accessus est ad animum, qui ratione adhibita motus eos sedat, moderatur, regit, & quædam quasi Dux à uia, rectoque declinare non patitur. Quo circa cum sit homini à natura tributum, ut se uitam, corpusque, quod Cicero ait, tueatur, declinetque ea, quæ uideantur nocitura, timere eum necesse est, & quæ nocitura appareant, recusare, profutura uero appetere, ac sequi. Hinc existit cum timore, ac mali fuga metus. Item appetitio cum spe boni, et fiducia. Ex eodem quoque fonte manat amor, atque odium. Amantur enim utilia, & iucunda, molesta uero, et incommoda odio

habentur. De quibus nunc non est uberius differendi locus. Cum igitur hæc se sic habeant, nati que ad agendum simus, & ut agamus, naturales illi motus, atque impulsus nos excitent, e quibus aut passiones existunt, aut ydè ipsi magis sunt passiones, quis non uideat eas, nec temere, nec frustra esse homini à natura tributas? à quibus, ut dictum est, & excitemur ad agendum, & in ijs sedandis, regendisque quales futuri simus, maxime cernamur. Et uero quis esset circumspectioni locus, si nihil omnino timeretur? Quis placabilitati misericordieque, si dolendi nobis affectum natura eripuisset? Quis æmulationi, si nullus esset ad laudem instinctus ac gloria? Et ut longius etiam progrediamur, Quid Decios? Quid Paulum ad mortem etiam uoluntariam ppulit, nisi tanta illa patriæ, libertatisque homini ingenita charitas? Sed quid duos, aut tres istos admiramur tantopere? quando integros quoque exercitus ob summum hoc patriæ, libertatisque studium occisione occisos intellegamus? Audiamusque eximum Poëtam dicentem,

Aeneadæ in ferrum pro libertate ruebant.

Quam multa, grauiaque parentes perpetuum in liberis tollendis. Quorum suscipendorum naturalem nobis inesse cupiditatem, testes sunt belluæ, quæ tutandos ob catulos etiam in uenabula ferantur. Quidam ultimas teras adiere ab solam sciendi cupiditatem. Nec uero ulli existerent clari, nobilitatisque labores, nulla eximia opera, nisi naturalis quædam impulsus excitaret ad honorem, ad decus, ad gloriam. Quid? quod alij, dum indigne ferunt seruire patriam, Tyrannos aut pepulere, aut suis etiam manibus confecere. Ex quibus plane constat affectus hos, non modo non frustra, uerum etiam necessario à natura tributos.

Quas affectiones fortitudo moderetur.

VANDO PLANE Docuimus improbandos labores non esse, sine quibus nec uirtutes comperari, nec retineri comperatæ diutius possint, ostendimusque affectus ipsos non frustra homini à natura esse datos, Reliquum est, ut uideamus qui sint affectus illi, quibus regendis, sedandisque fortitudo præposita est. Principio ut quæ bona sunt, natura appetimus, sic à malis natura declinamus, quod paulo est ante dictum. Declinamus autem mala, quia uideantur nocitura. Quæ uero nocitura apparent, metuuntur. Naturaliter igitur & mala & nocitura omnia, quæ quod nocendi uim habeant, mala uidentur, metum incutiunt. Et sane naturalem esse malorum metum,

manifestissime omnium infantuli docent, quos nulla adhuc rerum experientia, aut usus mouet, sed natura ipsa optima magistra. Hi enim etiam dormientes, & terrentur, & expallescent, & e somno metu excitantur. Contra uero bona quæ apparent, blandiuntur, alliciuntq; ad sese. Itaq; uti adipiscendis bonis existit animi exhortatio quædam, naturalisq; confirmatio, quæ fiduciam gignit rerum aggrediendarum, sic ex malorum uel opinione, uel scientia, terror, & fractio illa, ex qua rerum existit agendarum fuga. Quo circa cum duo hi affectus, alter ab agendo deterreat, ad agendum alter inuitet, metus scilicet, atq; fiducia, utriusq; nimirum fortitudo moderatrix erit. Nam metus cum recessum quendam animi, & tanquam fugam habeat, sedabit illum fortitudo, & mirum immodum confirmabit. Quin etiam fiduciam legem statuet, quæ ubi plus æquo est animosior, à recto, rationeq; recedat oportet. Recte igitur Cicero, qui sit fortis, eundem ait esse fidentem. Qui autem fidens, eum non extimescere. Quod si ut confido, sic confidentia laudis esset, nequaquam recentes quidam scriptores, dum confidentiam recusant, audaciam dixissent. Quæ tui est, cum quis audet, non cum afficitur. Etenim fiducia effectus est, audacia uitium. Et ob audaciam quidem uituperamur, cum ex fiducia nec laus manet, nec uituperatio.

Fortitudinem in mediocritate esse positam.

ST I G I T V R V I R T U T I S Huius proprium affectus hos moderari, ac sub ratione continere, quo medium retinere possit, à quo mediocritas dicta est. Etenim fortitudo cum sit uirtus, mediocritas sit quædam oportet. Mediæ autem ea uis, ac natura est ut in neutram extremorum partem propendat. Ab utroq; enim recedit, quando utrunq; inæquabile est. Quippe cum alteri ex superantia, alteri defectus insit. Quod cum sit, inter illa duo extrema, quæ sunt parum, ac nimis, Virtus necesse est constituatur, eritq; uirtus, ut Horatius definit, medium uitiorum, Atq; utrinq; reductum. Cum autem in ipsa uitia hinc deficient, illinc exsuperando præcipitemur, efficitur, ut medium illud aut perinde deseramus, ac si contemptui ipsi in habeamus, ita quidem de uia digressi, ut modum, mensuramq; sponte excesserimus, aut ab eo sic recedamus, ut non modo recusare, uerum etiam reformidare ipsum medium uideamur. Ex quo fit ut nec rerum, nec mensuræ ratione habitæ, nunc exsuperante animo, nunc rursus deficiente,

proprium uirtutis munus implere nequeamus. Nec uero audiendi sunt qui aduersus hæc differere cœperunt, minuti philosophi, aut potius nullo modo philosophi, qui mihi illud sane uelle suadere uidentur, ut de hominum actionibus tollatur mensura, ea uidelicet, sine qua ne artifices quidem consumatum facere aliquid ualeant. Est enim artificis, & optimi cuiusq; maxime, metiri quæ facit, atq; ad mensuram redigere, ac numeros, quo singulæ sibi inter se partes conueniant, quibus ipse dimetiendis, æquandisq; intentus, ut qui à suis numeris, rectaq; mensura nulla e parte recedat, opus suum tale efficit. Cui, quæ de opere dici maxime consumato solet, nihil addi queat, nihil eximi, quod præstare, atq; efficere proprium est mensuræ. Quo circa quando omnis affabrectio ex eo est, ut nec magis quid aut productum habeat, aut subductum, quàm ratio, quàm natura, quàm res deniq; ipsa, quæ sit, postulat, nimirum laus omnis tum artificis, tum operis est à medio, cuius, ut dixi, iudex est mensura. Docent hoc pictores in primis, & cælatores, & qui uocantur Architecti, rerum quoq; scriptores, ac Poætæ duo ante omnia fugiunt, alterum nequid insolens, ac turgidum in dicendo habeant. Alterum nequid humile, & abiectum, quæ cum fugiant, quodnam magis sequetur, quàm quod inter duo hæc positum, & constitutum est? Id certe nisi medium esse negat, quando ab utroq; extremo quæ mediæ natura est recedit. Ergo etiam poætæ uirtus, ac laus ex hac mediæ observatione gignitur. Quid? quod physicis quoq; placet, ab uno ad alterum extremum, nisi per medium, aditum esse nullum. Sed linquamus hac in parte physicos, ne aliunde magis, quàm à re ipsa sumere argumenta uideamur. Nec poëtica profecto, nec ars ulla tam est exacta, tamq; operi exactissimè faciendo intentæ, quàm est uirtus, quæ tanto magis mensuram exigit, quod in faciendis operibus facilius est inuenire medium, quàm in ipsis aut actionibus, aut affectibus. An quæso, ut Aristotelis uerbis utar, facile est decernere quoniam modo irascendum sit, atq; aduersum quos, & quanto etiam tempore? Siquidem medium ipsum ad eum etiam, qui irascitur, referendum est. Quæ res tantam aliquando efficit inueniendi mediæ difficultatem, ut aliquantulum in ipsa ira effervescente, nunc medium sit, quod alio in tempore, & aliam ob causam, & in homine alio fuerat uitiosum. Ac de medio quidem nunc hætenus, de quo aliàs plura, atque appositiora. Siquidem locum hunc, in quo uirtutum ipsarum fundamenta collocata sunt, & à quo actiones nostræ regulam accipiunt, & uerbis, & rationibus locupletare est in animo, ut intellegant o-

omnes mediocritatem esse ubique sequendam. Quoniam autem, ut docuimus, fortitudo mediocritas quaedam est, eaque perspicitur in metu sedando, fiduciaq; regenda, ipse nos locus admonet pauca quaedam de metu, deq; fiducia dicere. Nam si fortitudo mediocritas est, timere quidem et fortem oportet. Ad haec quaedam sunt suapte natura adeo terribilia, ut qui ea non timuerit, magis sine ullo esse sensu, aut prorsus rationis, suiq; oblitus uideri, quam fortis debeat. Nonnulla etiam, quae metuere honestum sit. De metu igitur prius, ut non solum intellegamus, timendum ne sit forti, sed cum iure metuenda quaedam sint sciamus, timendis illis adesse modum, ac legem oportere. Deinde de fiducia differemus.

Quae sunt illa, quae honeste, rationabiliterq; timeantur.

IGITUR SI Natura custos est, et conseruatrice sui, recte profecto, ac naturaliter quaecunque nocendi uim habeant, metuuntur. Atq; ut illa, quae ad salutem, incolumitatemq; naturae ipsius adiumentum habent, bona existimantur, sic quae offutura uidentur, mala. Quaecunq; itaq; mali specie praeseferunt, ea naturali nos afficiunt metu. Quamobrem, mala omnia naturaliter metuuntur, quae quanquam fortasse mala per se non sunt, ipsa tamen opinione formidantur. Non omnium tamen, quae in malis numerantur, una est ratio. Differunt enim inter se, quod alia honestum est metuere, quae ni metuantur, turpe, ac flagitiosum ducimus. Quid enim improbius, quam infamiam non uereri? quam qui non uereatur hic (quod longissime discessit a fortitudine) impudentissimus sit, necesse est. Nihil autem tam esse potest alienum ab eo uiro, quem iure omnes non solum probant, uerum etiam admirantur. Cuius etiam proprium est agendis honestus decus assequi, quam impudentia, atq; improbitas, quae labes totius est honestatis. Quotus etiam pater est, qui filio grauius aegrotanti aut manum in acie cum hoste conserenti, non timeat etiam quam grauissime? Quod quidem humani, atq; amantis patris est, non imbecilli, et fracti hominis. Quis rogo nisi impurissimus, idemq; abiectissimus, filiarum, atq; uxoris pudicitiam securus neglexerit? de qua probatissimus quisq; maxime solet esse sollicitus. Inuenti tamen sunt qui paupertatem nec curauerint quidem, qui in exilio etiam sponte uixerint. Hos nescio an in hoc fortitudinis genere collocem, quando nec timidos recte fortasse dixerim, qui proscriptiones, inopiam, orbitatem uereantur, quiq; tu-

inuidiam populi, tum principum impotentiam fugiunt. Ferunt tamen et hi suam laudem. Neq; enim facile est aut patriae desiderium ferre patienter, aut in tenui re aequo animo uiuere. De quibus plura post, et suo loco. Diximus de metu, dicimus de fiducia.

De fiducia.

AM VERO Discrepat a timendo confidere, quae assequendi boni studium a mali fuga, et quanquam alter alteri contrarius, uterq; tamen naturalis est affectus. Namq; ut mala naturaliter metuimus, et quia metuimus, declinamus, sic bona naturaliter expetimus, excitamurq; agrediendis illis, quibus ea nos assecuturos confidimus. Atq; ut quaedam honestum est metuere, quae qui non metuat, recte dici fortis nequeat, sic rursus in quibusdam confidere inhonestum, quales nequa serui introducuntur in comedijs, quos etiam gratulantes scapulis suis uideas apud Plautum. Huic nomen est confidentia, turpissimarum actionum dux, et quasi magistra. Quare nec metus semper turpis, nec ubiq; confidere est honestum.

Quae sint illa, in quibus fortitudo uersetur.

VI BVS Explicatis restat quaerere, cuiusmodi sint illa, in quibus fortitudo ipsa uersetur. Nam licet cuncta metuantur, quae nocendi uim habeant, ut dictum est, non tamen in ijs omnibus, de quo nunc agimus, uir fortis conspiciatur. An fortasse, ut excellētis est medici, grauissimos morbos, letalesq; plagas sanare, sic etiam fortis est uiri in ijs uersari, seq; inuictum praestare, quammaxime omnium formidabilia uideantur? Si quidem fortitudinis materia, et quidam quasi campus, sunt difficillima quaeq; pericula, atq; illa maxime, quae mortem uideantur allatura, qua nihil sit omnino terribilius. Quippe cum hominem ipsum funditus tollere, atq; extinguere existimetur, quanquam sunt qui aliter de morte sentiunt, ut nuper Franciscus Sarciola Aragoniae praefectus. Is enim ex diutino morbo animam cum iam ageret, atq; ex ijs, qui astabant Theologis officij causa, quidam mortem dixisset, omnium maxime terribilem esse, quasi spiritu resumpto cunctis obstupescentibus succlamasse in eum dicitur. Potuit in homine bene instituto, qui caelestem sibi, ac sempiternam uitam polliceretur, spes aeterni boni, mortis metum adimere. Sed cum homo ex anima sit, et corpore, si naturam ipsam sequi, nec obliuisci homines nos esse uoluerimus, nihil pro-

fecto uideatur morte formidolosius, quæ corporis fabricam, quæ sensus omnes, actiones deniq; ipsas penitus tollat, et in nihilum redigat. Quæ ratio cum sit quammaxime naturalis, necesse est sit etiã quãmaxime uera. Quid quod alius dum amoris impotentiam ferre nequit, laqueo guttur frangit? alius dum ægerrime fert seruitutem, ferrum adigit in præcordia, ut illius onus morte statim excutiat? Quæ res effiat, ut morte aliquid terribilius uideatur, quã de re haud multo post uberius. Quoniã autem generosissimus quisq; laudis est, decorisq; appetentissimus, quibus ut potiatur, nihil non paratus sit, et ferre, & perpeti, ex hoc naturæ, atq; animi motu, & quodammodo impetu, ad laudem, ac decus, ut Cicero ait, illa pericula adentur in prælijs. Non sentiunt uiri fortes in acie uulnera, uel sentiunt, sed mori malunt, quã tantummodo de dignitatis gradu dimoueri. Nec uero quocunq; in periculo, sed ubi aut ex uictoria, aut ex morte decus illud senserint se adepturos. Si quidem ignauissimam etiam nauem, tamẽ ferendis procellis assueti, non perturbantur marinis tempestatibus. quorum quidem mors, an quicquam potest habere præclarum? Plebei quoq; homines, & in umbra educati, corporis cruciatus perpetuatur. Idem gladiatorum uibratus, & hosticum tubæ sonum ferre nequeant. Quo circa fortis uir, quiq; plane dicendus est uir, ex morte, quæ quidem futura sit multo pulcherrima, decus illud adipisci contendet, cuius est quammaxime studiosus, quo ut potiatur, difficillima quæq; pericula sponte adibit, in quibus peruincendis, aut si hoc minus contigerit, in oppetenda morte, laudemq; & decus collocatum intelligit. Cum rescindi pontem iubebat Horatius, an non intellegebat quid ageret? Charitas tamen patriæ, ut idem ait Cicero, ac nobilitas mortis, & gloria, eripiebat omnem animo uulnerum, atq; aquarum metum. Idem licet de Epaminũda dicere, quamuis alter liberam relinquere patriã contenderet, alter quã ipse in libertatem uindicasset, imperantem relinqueret. At Hercules cum uirus illud intra uenas fieret, rabieq; anhela artus squalentis ureret, exclamat, dolet. Cælum implet lamentationibus.

- » O' misera uirtus, summus Alcideæ dies,
- » Nullum malum prosternit, impendo male
- » In nulla uitam facta. pro mundi arbiter,
- » Superiq; quondam dexteræ testes meæ,
- » Pro cuncta tellus, Herculis uestri placet,
- » Mortem perire? dirus o' nobis pudor,
- » O' turpe fatum. Ecce uina herculeæ necis

- » Author feretur?— Vides ut se miserum iudicet, quod non præclaro aliquo facinore mortem suam faciat insignem?
- » Vinam meo cruore satiasset suos
- » Nemeæa pestis rictus, aut centum anguibus
- » Vallatus Hydram tabe pauissem mea.
- » Vinam fuisset præda Centauris datus.
- » Aut inter umbras uictus æterno miser
- » Saxo sederem, spolia cum traxi ultima,
- » Fato stupente tunc ab inferna styge
- » Lucem recepi, Ditis euicæ minas.
- » Vbiq; me mors fugit, ut leto inclyto
- » Fortis carerem. — Intellegebat qualis mors fortem deceret. Itaq; quid ad extremum subdit?
- » — Perdidit mortem Hei mihi.
- » Toties honestam titulus extremus quis est?
- » Et quoniam ne in ipsa quidem morte succumbendum esset Herculi, quærit quomodo emori honeste queat. Itaq; ait.
- » Nunc mors legatur clara, memoranda, inclyta,
- » Me digna prorsus, nobilem hunc faciam diem.
- » Cædatur omnis sylua. — At ubi sese in ardentem illam pyram ingressit, quo uultu mortem sustulit? quo nemo uitam, & inter uapores positus, & flammæ minas, immotus, inconcussus, in neutrum latus correpta ferens membra, hortatur, monet, gerit aliquid, ardens omnibus fortem addit animum ministris. Vtere ardentem putes. Iacuit igitur sui securus, & cælum intuens, quæsiuit oculis arce an ex aliqua pater respiceret. Quibus uero laudibus, quantaq; gloria fortium uirorum obitus sint prosequendi, illud plane docet, quod hominum consensu Hercules in deorum est numero habitus. Et uero florentissimæ urbes, populiq; bene instituti, Reges item, ijs, q; in bello, in maximis reipublicæ periculis mortem oppetissent, statuas ponere, honores quammaximos habere, etiam inter Diuos referre consueuerunt. A quibus ne Christiani quidem dissentiunt, qui diuinos honores Martyribus tribuunt, licet illorum mortes ad Deum potius, q; ad uirtutem, decusq; referantur. Quo circa cum pulcherrimum sit in bello mori, atq; in maximis belli periculis, qui intrepidum se, atq; inuictum in ijs gesserit, is est, quem uiuum suspicimus, in quem mortuum honores conferimus, ac titulos, pulchrumq; mori succurrit in armis, ait Poëta excellentissimus, intellegit qualis uirum fortem mors deceat. Quid illa Mezentij uerba, quàm sunt uiro forti digna, q;

etiam propria, si dolor aliquanto fuisset sedatior?

- » -Aut hodie mecum spolia illa cruenta,
- » Et caput Aeneae referes, Lausiq; dolorum,
- » Vltor cris mecum, aut aperit si nulla uiam uis,
- » Occumbes pariter, neq; enim fortissime credo,
- » Iussa aliena pati, & dominos dignabere Teucros.

Vides qua fiducia magnum, ac se dignum aggredi facinus paret? quo etiam animo decernat mori? si fortuna parum fauisset incepto. Honestam mortem turpi uitae anteponit. Senior ille Phorbas apud Statum, uide quo adhortationis, ac laudis genere prosequatur in bellum proficiscens.

- » Ite alacres, uestri nunquam morirentur honores,
 - » Bellaq; perpetuo memorabunt carmine musae.
- Et uiuis illis, & mortuis honores proponit etiam sempiternos. At Aeneas grauissima illa tempestate uexatus ingemuit,

- » -Et duplices tendens ad sidera palmas,
- » Talia uoce refert. o' terq; quaterq; beati,
- » Quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
- » Contigit oppetere. - Quorsum haec finguntur à Poëta in uiri, Ducisq; fortissimæ persona, ut quem hostiles tot congressus nunquam fregissent, praeuictus ille aquae mons tam humiliter, atq; infracte, de sua, suorumq; coegerit salute desperare, an quod id moriendi genus nullum esset decus allaturum? nec uirtuti suae ullum sentiret locum inter transstra, remosq; relictum? Itaq; non fert grauiato animo mori, sed quod sic moriundum esset. Idem dico de Hippomedonte. Is enim diu inter aquas colluctatus, cum tandem à torrente raperetur, exclamat, queritur, deos incusat, quod tam indigne secum ageretur.

- » -Fluuió'ne (pudet) Mars inclyte merges
 - » Hanc animam? se gnesq; lacus & stagna subibo,
 - » Ceu pecoris custos subiti torrentis iniquis
 - » Interceptus aquis. A deo'ne occumbere ferro
- Non merui?

Peracta est pars haec poetarum magis auctoritate, atq; sententijs, q̄ philosophorum. Nō q̄ nō etiā philosophi uirtutē hanc mirum modum laudant, sed q̄ poetæ magis, magisq; admirentur illā, et pleniori quodā ore efferant. Quippe q̄ dū non modo inuictā, sed ne superabilem quādem fortitudinē uolunt ostendere, Amphiarauillum armatum, e' curru pugnante, hiatu repēte facto, ad inferos ruere magis, q̄ descēdere faciūt, q̄ ne tū quē aut arma manu, aut frena remittit, uerū sicut

erat, rector

erat, rector desert in tartara currus, ut magnificæ, ac luculenter de eo Statius canit. Et uiri tamen fortes in mari deprehensi à tempestatibus, non ita erunt consternati, ut humiles, dimissiq; appareant. Tolerabunt itaq; procellas, non eo tamen, quo Nautæ animo, qui cum ferendis tempestatibus sint assueti, & bene sperant se inuicem confirmantes, & suum interim munus exsequuntur. Cum illi ut parum assueti, atq; inexperti de salute subinde desperent, ac tale mortis genus, quam molestissime ferunt, cum etiam intellegant nullam in ijs se dignam nauare operam posse. At quo animo fuit Aiax in tanta illa tempestate, nauarumq; consternatione, ne minimum quidem à se ipso recessit. Quo circa operæpretium est nosse quæ de illo Euribates refert.

- » Nil ratio & usus audet in magnis malis,
- » Tenet horror artus, omnis officio stupet
- » Nauita relicto. remus effugit manus.
- » In uota miseros ultimus cogit timor.
- » Ecce alia clades fulmine irati Iouis,
- » Armata Pallas, quicquid aut hasta minax,
- » Aut ægide, aut furore gorgoneo potest,
- » Aut igne patris tentat. & cælo nouæ
- » Spirant procellæ. Solus inuictus malis
- » Luctatur Aiax. uela cogentem hunc sua,
- » Tenso rudente flamma perstrinxit cadens.
- » Libratur alte fulmen. hoc toto impetu
- » Tortum reducta Pallas excussit manu,
- » Imitata patrem. transit Aiace' & ratem,
- » Ratisq; partem secum & Aiace' tulit.
- » Nil ille motus. Ardua ut cautes salo
- » Ambustus exstat, dirimit insanum mare,
- » Fluctusq; rumpit pectore, & nauem manu
- » Complexus in se traxit, & cæco mari
- » Collucet Aiax. omne resplendet frictum,
- » Tandem occupata rupe furibunde intonat.
- » Superasse nunc se pelagus aut ignis iuuat.
- » Vicisse cælum, Palladem, fulmen, mare.

Itaq; non aliter quidem uina potuit, quàm ubi rupem tridente subruit pulsam pater Neptunus, imis exserens undis caput, soluitq; montem, quē cadens secum tulit, Terraq; & igne uictus & pelago iacet. Cæsar optasse dicatur, ut repentina aliqua morte decumberet, In

morbis enim nolebat iacere, at hæc iudicabat in lecto, iter fomēta mori, habere nihil posse, quod esset forti uiro dignum. Iacobus Caldora mira cum animi uoluptate præseferbat, quod in pugna casurus esset, sic enim à mathematico prædictum acceperat. Is cum aliquando graui esset morbo correptus, sentiretq; medicos de salute desperantes, Atqui bono uos, inquit, animo esse uolo, in bello enim atq; in acie armato mihi, non in lecto sub culcitra est cadendum. quod postea contigit, nam dum collem Samnij castellum oppugnat, dum ex quo milites cohortatur, animam repente extulit, nullo doloris signo dato, præterquam quod dum à satellitibus equo expirabundus aufertur, atq; in tugurium sub tecto collocatur nutu, labrisq; significauit, uelle se in tabernaculo uita fungi, indignum Imperatore ducens sub tugurio emori. Delatus itaq; in tabernaculum statim & acquieuit & diem obiit. Quo circa fortis uir in rebus omnibus, in quibus munere fungi suo potest, officiumq; cum dignitate facere, & in quibus mori pulchrū fuerit, inuictum se se atq; impavidum præstabit, atq; in ijs maxime, quæ in acie, difficillimisq; belli periculis pugnao contingunt, quæq; mortem etiam nobilissimam repente allatura uideantur. Ac de ea morte, in qua uiri fortis magnitudo elucescit, hæc nūc dixisse sufficiat.

Quæ sunt illa, quæ terribilia dicuntur.

IXIMVS DE METV, De fiducia, de morte.

d Videamus, si placet, cuiusmodi sint illa, quæ terribilia dicuntur, quæ bisariam partitur Aristoteles. Alia enim esse uult, quæ omnino captum hominis exsuperet, quippe quibus nec uires nostræ pares sint, nec ullus humanæ prudentiæ, rationiq; uel tolerandis illis, uel peruincendis locus relinquatur. Quæ quidem timere nec degenerantis sit animi, cum nihil inde laudis possit decorisq; comperari, si minus formidentur, nec turpitudinis, infamiaeq; si, ut par est, timeantur, quando cuiq; sanæ mentis æque sunt extimescenda. Atq; ea quidem metuere sani potius quam imbecilli est animi. Non semel Padus solito plenior uiana ripis loca, gregibus atcolisq; spoliavit. Aliquando & à torrentibus caestella sunt hausta. Si Platoni credimus, oceanus finem olim suos transgressus, Hispaniam, Italiã, Græciam, præterquam qui essent montes quam eminentissimæ, aquarum suarū mole inuoluit, hausitq;. Quæ res quoniam est Poetarum celebrata carminibus, apud nonnullos fabulæ magis, quam historiæ fidem habet. An non hæc tibi uideantur

iure etiam fortissimos quosq; debere concutere? Quis Aetnæ incendia, & eructantis illius uerticis liquefactos igne lapides non expaueat? Paucis ante annis cum terra mouisset, quot oppida, urbesq; non quassauit modo, uerum etiam funditus euertit? ut qui reliqui sunt, nihil ea nocte meminerint miserabilius. Cecidere ea strage in Hirpinis, Sannio, Lucania, eaq; Campaniæ parte, quæ cis Lyrin est, ad quatuor & uiginti hominum millia. Dicat nunc aliquis Teræ motum nullo esse pacto formidandum. Contendat etiam hic suum fortitudini locum esse. Hæc igitur, aliaq; huiusmodi fortes, ignauiq; iusta metuent. Alia uero, quæ concutere quidem animos soleant, non tamen ut aut tolerandis ipsis humana uirtus satis non sit, aut acrius ingruentibus parum constanter resistere ualeat. Quandoq; eadē ipsa ut uiribus inferiora persæpe uincat, qualia sunt bellica pericula, & ea maxime, quæ hominibus ab homine inferuntur, quorum ratio hæc est, ut tum magis quam oportet, tum minus quam opus est, aut etiam quantum oportet timeri, usu ueniat. Idem quoq; de ijs dicendum, quæ nouo nomine fortasse audacius, placet tamen fiducialia dicere. Nam alia sunt, quibus nulla queat humana uis aspirare, alia, quibus aggrediendis magis minus ue aut quam opus est confidamus, ac tametsi factu, atq; aggressu difficilia sint, effici tamen possint.

Cur bellica pericula sint grauiora.

c VR AVTEM BELLICA Pericula & sint & uideantur grauiora, hinc est, quod euidentiora cum sint, magis sentiuntur. Neque enim aut morbo languentibus nobis, aut in mari à tempestate deprehensis, statim mors ante oculos obijatur, nec species eius tam foeda, horribilisq; apparet. Quid? quod ipse gladius dum stringitur, dum uibratur, dum micat, ex ipsa confestim uibratione nescio quomodo commouet, terrificatq; animum, qui quod uim habere illum lædendi intellegit, repente concutitur, ac perhorrescit. Quod aquarum nec motus efficit, nec tactio, & morbi quoq; & ipsa in lecto cubitatio, mortem faciunt leuiorem. Quæ plerumque sensim & inter fomēta obrepit, complexusq; amicorum, nec tam est aduersus naturam. At in bello, atq; ubi manus conferuntur, uidere licet illos membratim concidi, hos tormentis repente rapi, alios curribus, aut equis cum misera corporis laceratiōe obteri, nec ulla omnino nisi uiolēta esse cædes potest. Ad hæc in bello atq; iter pugnao, plurima repēte accidunt.

Repentina autem, & nec opinata magis, ac magis animum perturbant, quæ tolerare, aut vincere, longe est difficilius. Quid? quod comites morborum dolores, quæq; mala morbi afferunt, quod vitari nequeant, ipsa etiam necessitas tolerabiliora efficit. At bellorum difficultates, quæq; acerba plurima in præliis contingunt, quod ipsa nos mens vitari posse moneat, ac subinde fugæ admonere soleat, eo ægrius est perpeti, atq; eorum impetus ferre difficilius, ipsa etiam recusante natura. Hæc igitur, taliaq; bellicos casus grauiiores, magisq; formidabiles faciunt. In quibus quoniam fortitudo ipsa uersatur, existitq; ex ijs, ut ante differuimus, uidendum est quousq; uirum fortem tum timere deceat, tum confidere, quo medium illud retineat, quod sapientes in omni uita, atq; actione probant.

Quousq; timendum sit forti, & quæ sint toleranda, & quem ad finem.

IMEBIT Igitur illa, quippe qui hominem se esse meminerit, uerum ut decet, & quàm opus est. Siquidem à modo, mensurâq; minime recedet, naturamq; ita sequetur, quæ hunc metuendi affectum mortalibus non frustra dedit, ut rationem non abiciat, qua eum moderetur. Idem quoq; quæ dura ceciderint, tolerabit, feretq; acerba, eadem hac ratione & duce & comite. Atq; hæc quidem honesti, & pulchri gratia, quod uirtus hæc ubiq; respectat, & assequi nititur. Inspiciendum etiam non modo ut modus, mensurâq; adhibeatur, ut dixi, sed ea adhibita, loci quoq; habeatur, ac temporis ratio. Videndumq; quàmobre, et cuius gratia. In quo primum peccari solet, quod nonnunquam etiam illa metiunt, quæ nullo modo sunt metuenda. Deinde errant, quod tamen si timeri quædam oporteat, timentur illa quidem aut non perinde, ut oportet, aut ubi minime opus est. Deniq; non quam ob causam timeri debeant. Hæc enim, et si qua sunt de genere eodem, circumspectanda sunt forti, in quibus qui labitur, is ex arte fortitudinis necesse est corruat.

» Ah te ne frigora lædant,

» Ah tibi ne teneras glacies secet aspera plantas.

Ac mollicia qui liquecat, & tanquam fluat, quid expectare ab eo, nisi languidum, ac muliebre potes? Sed hæc in amanti persona fortasse non omnino dedecant, quanquam etiam in amante ridentur. In eo uero, quem ad præclaras, atq; arduas res ipse impellere animus debet,

mus debet, Quid esse potest indignius quàm tanta hæc corporis, animiq; teneritas? cum ne apis quidem aculeum, ut Cicero ait, sit laurus absq; summis clamoribus. At quo animo & dicuntur, et audiuntur illa?

» Durum à stirpe genus, natos ad flumina primum

» Deferimus, sæuq; gelu duramus, & undis.

» Venatu inuigilant pueri, syluasq; fatigant,

» Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.

» At patiens operum, paruq; assueti iuuentus,

» Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.

» Omne æuum ferro teritur, uersaq; iuuentum

» Terga fatigamus hasta, nec tarda senectus

» Debilitat uiuers animi, mutatq; uigorem.

» Canitiem galea premimus.

Vides ut in eo gloriatur, quod à primis statim annis, duratus laboribus per omnem uitæ cursum desidiâ ignoret? Neq; norit unquã quid lusus esset, ac mollicies? & sane iure gloriatur ut uir, ac plane uir. Videre licet alios nimis puerili animo cuncta pauentes, alios quanquam grauioribus in rebus, atq; periculis adeo tamen consternari, ut etiam cogitata excutiantur. Atque illi quidē in eo peccant, quod metuenda, ac non metuenda iusta pauitant, hi quod à modo, mensurâq; ita decidunt, ut pene uideantur exanimis. Sunt etiã quos ipsa præmeditatio territet. Quæ res magnas aliquando copias, nullo premente hoste, fudit, fugauitq;. Cæsar cum ad solam famam aduentantium Germanorum, suos ita uideret exterritos, ut permulti e castris iam abirent, quibus non artibus terrorem illum sola opinione conceptum, e militum suorum animis excutere conatus est? Interdum etiam præteritorum periculorum, aut acceptæ cladis memoria animos deicit. Quam ob causam, duces ipsi ubi confligendum fuerit, abolere student omnem ex militum animis aliquando acceptam calamitatem. Quo circa pro concione hortantur, confirmant, ueteres uictorias, & fortissimi cuiusq; operam commemorant, hostium res eleuant, sua consilia, suas artes, ijs uerbis, uultu, gestu explicant, ut uicasse se iam uideri uelint. Et uero quid ignauius, ac fractius, quàm ubi arcem teneas quam munitissimam, inermium, atque paucorum a gros populantium minas perhorrescere? Nam quanquam hostem timere, prudentis, & cauti est hominis, consternatissimam tamen est animi uinci ab ignauia. In agro Sorano uicus est cognomento Albus. Is uicus arcem habet & natura, & manu egregie munitam. Riccius

impiger Dux, eam Arcem cum obsedisset diutius, nec aliam potius illius rationem uideret, nisi per uanam aliquam formidinem custodum animis territatis, magnam uim lapidū sub ipsius rupem arcis noctu a militibus comportandam curauit. Interdium interstrepit, festinariq; iussit, æque, ac magna manus effodiendo cuniculo occupata esset, idem in sequente etiam nocte faciendum curauit. Vbi uero dies alter illuxit, magnis sublatis clamoribus, omnem illam conuictorum lapidum uim præcipitari per decliuorē rupem, quanta maxima poterat festinatione imperauit, ipse minitabundus arcis custodes territare, ac nisi intra quam paucissimas horas deditionem fecissent, fore ut arce per uim occupata, ferro ad unum omnes cæderet. Cōfestim itaq; seq; arcemq; (tantum apud ignauissimos homines formido ipsa ualuit) dedidit. Et cum tam multa, diuersaq; fingere metus soleat, sintq; uariæ metuendi causæ, uidendum est ne inopes consiliorum effecti, in eo peccemus, ut timendi causas ignoremus, fugiatq; nos rerum nostrarum ratio. Eripit autem metus non modo consiliū, ubi uehementius turbarit animum, uerum etiam si remissior primo fuerit, post tamen pluribus simul oblati causis, mentem ipsam adeo labefactat, ut nonnunquam quanquam iure quidem metuumus, specie tamen decepti non quam ob causam debemus, metuumus. Quid cum ait Thyestes,

” Causam timoris, ipse quam ignoro, exigo.

” Nihil timendum uideo, sed timeo tamen.

Fit etiam aliquando, ut animus ipse futurorum præsciens, imminenti mala præsiat. Et quanquam causa timoris non apparet, timet tamen. Hæc igitur, aliaq; huiusmodi uidenda sunt forti. Idem quoq; asperis, atq; periculosis rebus tolerandis adhibendus est delectus. Siquidem & temporis, & loci ratio habenda est, retinendus etiam modus, nec toleranda sunt, quæ forti uiro, aut parum conuenerint, aut certe omnino dedecuerint. Vlysses tamen etiam seruorum, ancillarumq; contumelias pertulisse dicitur, ne dum ut mulieribus inferuierit. Sed aliud erat Vlyssi propositū, aliud esse debet huic, de quo nunc disputamus. Et Vlysses quidem plura subdole. at noster hic minime fallax erit. Decet enim fortem ueritatis studium, neq; enim insidijs, malitijsq; grassatur, quibus ut Cicero rectissime sentit, nemo fortitudinis gloriam consecutus est, Nihil enim rectum aut honestum esse potest remota iustitia.

Quousq; debeat uir fortis confidere.

ADEM ETIAM Fiducialium lex est, in quibus plane uidendum est, ne cupidi, immoderati, improbi, parumq; considerati, atq; incompoti uideamur.

Quid autem uel inconsideratius, uel improbius, quæ ea uelle aggredi, quæ nulla sint ratione aggrediunda? Quid magis incompotum, quàm nec temporis, nec loci rationem habere? aut quid immoderatus, quàm a mensura, ordineq; recedere? Cum primis autem uidendum est, quàm id, quod aggredi paramus, iustum sit. Siquidem animi magnitudo iustitia uacans, immanitatis potius, quàm uirtutis nomen accipit, Immanis Annibal, qui nulla laceffitus iniuria, bellum Saguntinis intulit, quod ut iniuste suscepit, sic crudeliter administravit. Immanis Catilina, qui dum pro suis, aut paucorum tantum commodis, non pro communi salute laborat, nefarium patriæ bellum intulit, dumq; ad id, quod sibi proposuerat, peruenire posset, urbis incendium, ac bonorum ciuium interitum parat. Nec uero in gerendis rebus id solum considerari oportet, quàm iuste, atq; honeste, sed uires cuiusq; metiendæ sunt, ne turpiter succumbamus, tanquam oneri omnino impares. Varro, Flaminiusq; alter ad Thrasymenum, alter ad Cannas, dum Annibalis artibus despiciunt, dum quales haberent exercitus, deniq; dum seipos parum noscunt, rem Romanam penè funditus subuertere. Nicolaus Picininus et ante eum Mutius, qui cognominatus est Sfortia, clarissimi ambo duces, non semel rem parum prospere gessere, dum nimium confidunt, dum incepta supra facultates suscipiunt. Fortem nanq; ut minime insidiosum, sic uel cum primis cautum, æquumq; rerum suarum æstimatorem uolumus. Quo in genere laudis maiores nostri Q. Maximum primum esse uoluerunt. Non mediocrem etiam hinc laudem tulit Franciscus Sfortiæ filius, qui post Mediolanensibus imperauit, aut nunc fert Fridericus Vrbinas. Cauenda quoq; non modo turpia quæ uideantur, ac fœda, uerum etiam sordida, quibus quid magis esse alienum ab eo potest uiro, quem admirabilem efficere fortitudo debeat? Quod circa si constare sibi undiq; fortis debet, ita quidem & metuet, & tolerabit, & confidet, & aggredietur, ut in ijs, alijsq; quæ ex eodem sunt genere, nunquam a seipso recedat, Quippe cui non actionum modo ipsarum, uerum earum rerum omnium, quæ actiones tum antecedant, tum assequantur, aut ijs tanquam collaterales assideant, ratio diligenter tenenda est. Vbiq; igitur dignitatem ita tuebitur, &

in agendo, & in tolerando, ut rationis numeros suos expleat. Quod tum maxime consequetur, ubi finem ipsum circumspicens, ad illum, tanquam ad metam recta uia properauerit. Cum autem pulchri, honesti q; gratia omnis ab eo suscipiatur actio, cuncta q; ad decus referat, hoc assequi non aliter poterit, quam si diligentissime in cunctis dignitatis suae rationem habuerit. Cuius quidem tuendae non una, ut dixi, cautio est. Siquidem tum in metuendo, atq; fidendo, tum in tolerando, atq; aggrediendo, deniq; in tota ipsa agendi progressionem, ita eum singula circumspicere, sic cuncta metiri oportet, ut qui intellegat ad fortitudinem nisi per fortia, ad decus quoq; ac pulchrum nisi per honesta, decoraq; perueniri nequaquam posse, ut à primis statim progressionibus ad finem usq; perpetuo quasi quodam sibi tenore constet, idemq; ubiq; appareat. Atq; ut fortem ipsum tanquam suis liniamentis inumbremus. Qui quae oportet, & quam oportet, & cuius etiam rei gratia, & quando etiam oportet, tolerat, atq; perperitur. Quiq; item, ut par est, & metuit, & confidit, a quoq; pro dignitate, atq; ut ratio recta praecipit, is est, quem quaerimus fortem, cuius tolerantia, atq; perperissio, actio item, atq; aggressio suscepta est, honesti, & pulchri gratia, quando, ut magistro placet Aristoteli actionis cuiusq; finis est ad habitum referendus. & uiro forti, fortitudo ipsa honestum, ac pulchrum est. aut quia secus quidem, atq; aliter se habere, atq; agere, turpe esset, ac dedecorosum. Siquidem et Populus Romanus, & potentissimi saepe Reges, leuissimas sociorum iniurias, armis uindicandas susceperunt, non tam laudis, atq; honesti gratia, quam ut dedecus, ac turpitudinem fugerent, quando ex ulciscenda iniuria non tanta parata laus erat, quanta ex desertis socijs infamia.

Virum in metu, an in fiducia moderanda uir fortis magis perspiciatur.

EDARE AVTEM Metum quam fiduciam regere cum sit difficilius, fortis uir in illo, quam in hoc magis & perspiciatur, & nobilitabitur. Quo circa uiri illi plurimum laudantur, qui difficiles, atq; asperas res animo erecto, & magno ferenters, metum repulere, dolorisq; cuius acerrimi sunt morsus, euasere uictores. Nam fortitudini metus cum reluctetur magis, quam fiducia, perferre, quam aggredi, & difficilius est, & animi etiam firmiter, quippe cum ferenti acerba, utpote in re praesenti, dolores, aliaq; mala ante oculos obuersionentur,

& specie quidem foeda, magisq; ac magis formidolosa. Qui uero aut iam aggreditur, aut iam iam est aggressurus, malum ipsum ut futurum magis animo cernit, quam re ipsa sentit, quin toleratia cum sit diuturnior, aggressio ipsa breuis est momenti. Ad haec aggressores ipsi partes suscipiunt potiores, quibus qui resistunt, in hoc etiam laborant, quod partes sustinent imbecilliores. Inde militare illud dictum, duplicatis uiribus qui adoriuntur pugnare. An ullis unquam in bellis Romana uirtus, quam in secundo punico bello clarior enituit? Quo circa asperis in rebus qui non turbatur, nec tumultuans, quod Cicero ait, de gradu deicitur, sed praesenti animo, & consilio utitur, ille sibi iure primum in arce fortitudinis locum uindicat. At non sentiet uir fortis uulnera, aut non dolebit, immo et sentiet cum sit homo, & dolebit, & grauius secum agi intelleget, feret tamen non aequo tantum animo, uerum etiam magno, atq; inuicto, quod honestum, quod pulchrum, quod se dignum id iudicet, ac si secus fecerit, turpe, molle, foemineum esse. Etenim Marius cum sine ullo gemitu secebat, uincebat quidem dolore magis quam non sentiebat. Theseus post grauissimos illos labores exhaustos, apud Senecam queritur, seq; perpetuandis defessum malis fatetur.

„ Sed fessa uirtus robore antiquo caret,

„ Trepidantq; gressus. Heu labor quantus fuit,

„ Phlegethonte ab imo petere longinquum aethera,

„ Pariterq; mortem fugere, & Aladen sequi.

Et apud

Maronem, Aeneas post Pallantis funus etiam ingemiscens,

„ Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli

„ Fata uocant. —

Idem quoq; mori fert grauius, neq; enim uitam odit, ut qui sciat se maxime dignum, qui uitae ipsius bonis perfruat, intellegatq; honestam sibi materiam ac causam praebere saepius utendae uirtutis uiuendo diutius. Qui hoc mihi uidetur admirabilior, laudibusq; maioribus prosequendus, quod uitae suae partem per labores, ac pericula in dubijs, atq; asperis rebus in bello deniq; decus anteponat.

Qui nihil timeant, eos aut insanos, aut torpidos esse.

VM AVTEM Et metiere uirum fortem, & confidere, ac medium in utroq; retinere, ut dictum est, oporteat, uideamus si placet, & qui sint, & quo etiam nomine appellentur, qui tum in hoc, tum in illo, medium

deserunt, & tanquam in præceptis relicta ratione rapiuntur. Nec vero in eo solū peccatur, quod quidam nimis multa fiducia, in ijs, quæ terribilia sunt, utuntur, sed quod metum ipsum, qui homini naturalis est, omni e parte abijciunt. & hi quidem uix nomen habent, res tamen ipsa intelligitur. Omnem profecto metum exuisse, hominis est aut parum sanæ mentis, aut prorsus stupidi, atq; obtorpescentis. Quis enim nisi demens, atq; in furorem actus aut non rationis modo, sed penè sensuum ipsorum expers factus, diluiones non horreat, motusq; terrarum atq; incendia? Hæc igitur, taliaq; non metuere, uidetur magis non sentientis cuiuspiam, aut insani hominis, quam sensu rationeque bene utentis esse.

Quales & qui sunt qui timidi, aut audaces dicuntur.

VI VERO Nimis extimescit, eum timidum ac meticulosum dicimus, qui nec in eo solum peccat, quod etiam non metuenda pauit, sed quod ea, quæ timenda sunt, nequaquam, ut oportet timeat. Itaq; trepidat, horrescit, pallet, fugat animus, metu membra quatuntur. Quæ res efficit, ut quàm hic à metu uincatur, tam illic à fiducia deseratur, nec solum uiribus defectus, uerum etiam spe destitutus. Siquidem cuncta nimium formidantem, necesse est spe quoque destitui. Atq; ut timidi est, tum quæ metuenda non sunt, metuere, tum in ijs, quæ metu digna uideantur, à modo, uiaque recedere, sic duplex peccatum est eius, qui nimis etiam confidit, Nam è nimia fiducia & aggreditur quæ aggredienda nullo modo sint, et postq; est aggressus, uiribus, animoque ita deficiat, ut quàm antea rectam fidendi, atq; aggrediendi regulam prægredebatur, tantum post, et fortasse uehementius superetur à metu. Itaq; et confunditur, et consternatur, et ab incepto ignauiter desistit. Ad hæc ante congressum nimis etiã festinat, et calet, et tanquã rapitur ac gestit. Post in ipso periculo positus, hæret, hebetatur, tabescit, friget, metu tela decidunt. Quare & arrogas idem hic esse solet, Siquidem plura sibi, q̄ suus capus est, arrogat. Et gloriosus simulatorq; uirtutis est, q̄n quod assequi nullo modo potest, fortis uult uideri, e quo è numero sunt quos græco nomine τρωάων dicimus, nostro, milites gloriosos.

Fortem iure medium tenere inter timidum et audacem.

VO' CIRCA Cum et timidi, et audaces et fortes in iisdem, ut dictum est, uersentur, et illi quidem nimium aut timendo aut confidendo à recto rationeque longius abeant, fortes profecto q̄ est inter utrosque medium retinebunt. Quare nõ modo

quæ ferenda sunt, et cuius oportet gratia, et quãdo etiã oportet eorum perpeffores erũt, nec tantũ, ut par est, metuent, atq; confidẽt, agẽtq; pro dignitate, atq; ut ratio, rectũq; docuerit, uerũ etiã bene utiq; recteq; sperabũt, ac nullo modo confundẽtur. Atq; ut ante congressum sedatores sunt, sic in ipsis congressionibus, plane impigri atq; alacres erũt. Idẽ nihil ad ostentationẽ referunt, nihil inane sequũtur. Verã laudẽ concupiscunt. nõ tumultuatur uir fortis, neq; est seditiosus, aut iustu honestiq; contemptor, aut detrectator imperij, neq; rerũ suarũ prædicator, præterq; ubi necessitas, ac ratio aliter tulerit. Atq; ut laudari ab alijs sua non illibenter audiri (nã et si consciẽtia sua contentus esse pot, lætatur tumẽ habere rerũ a se gestarũ testis) sic aliorũ recte facta libẽter comemorat, in qbus laudãdis neq; parcus esse debet, neq; adulator. Vt autẽ habitus ipse q̄ sit plane intelligatur, placet fortitudinẽ ipsam definire, quæ profecto mediocritas quædã est, in ijs periculis obcurdis, rebusq; periculosis, aut peruincẽdis, aut perferẽdis, quæ mortem allatura etiam repente uideri possint.

De timidis.

TQVE Vt aliquanto distinctius rem ipsam exsequamur, habet metus animi fractionẽ, et quasi fugã. Itaq; meticolos non res solum, atq; pericula, uerũ rumores ipsi etiã incerti, & uani, et ipsa, ut dici solet, umbra persæpe deterrẽt. Videre licet illorum ora, atq; artus q̄ pallor, ac tremor occupet. Nãq; ubi animum terror concussit, tum statim pallor sequitur, & tantus aliquando tremor, ut etiã dentes crepitent. Tũ pauor inuadit, & pauoris comes exanimatio, conturbatioq; ut nullus eis locus tutus esse, nullum afferri posse auxiliũ, ac præsidium uideatur. excidunt cogitata, non solũ consilia uariant. Etenim conturbationis proprium est, mẽtem labefactare. Ex quo fonte cogitationes, atq; consilia ipsa manant. hinc formido existit, metus, ut Cicero ait, permanẽs, et pigritia, quæ, ut Cicero etiam definit, metus est consequentis laboris, Impigros enĩ appellare illos maxime rerum scriptores solent, qui militareis labores libenter adeant, & ignauia, quæ à nauanda opera animum deterret, & se gneties plena humilitatis, ac remissionis, & diffidentia, quæ aggredi aut nihil permittit, aut ab incepto turpiter uti desistatur cogit, metu ipsum cõsequũtur. Proprium etiam meticolosũ est (nã quãq; minus usitatũ nomẽ est meticolosus, q̄ timidus utimur tamen non minus libenter, siquidem timor, unde timidus ducitur, metu ipso continetur. Est enim timor, mali appropinquantis metus, ut uideri possit rectius etiam meticolosus, quã timidus. hic ipse à no

DE FORTITVDINE

bis uocari. Sed nec erimus de uerbo solliciti, quod usus iam probauit, utemurq; utroq; pro arbitrio. Est inquam proprium timidorum fragi animo, ubi labores suscipiendos intellegunt, et uiribus statim desinat. Quid enim timido imbecillius? atq; illa quidem infractio, hæc imbecillitas dicitur. Idem periculis, atq; aduersis repente oblati ita consterantur, ut prope uideantur attoniti. Nam doloribus quam succumbant, post uidebimus. Declarant Tyranni quantos impulsus habeat etiam ad crudelitatem metus (quamuis crudelitas ipsa alio fonte manare uideatur) et quam male diuturnus sit imperij custos. Itaque quotus inuentus est Tyrannus, qui non fuerit crudelis atq; grassator? Proponatur ante oculos Dionysius, proponatur Pheræus Alexander, proponatur Phalaris, alijq; innumerabiles. Quam uero referta suspitionibus, atq; insidijs eorum uita sit, ex eo apparet, quod raro fere Tyrannus nisi ueneno perijt, aut gladio. Abstinebo à commemoratione recentium Tyrannorum, ne uiuenter uidear uelle offendere. Timidis igitur uix ulla unquam solet esse securitas, aut quies. Quocirca timidus quisq; Dux, est in primis fugax, atq; ut illi uitio nomen est timiditas, sic hæc fugacitas recte dicitur. Eneat etiam metus, non solum prosternit. Itaq; Lycas ille, dum furentem fugit Hercule, complexus aras ipse tremebunda manu mortem metu consumpsit, ut nimio de metu exanimatus, mortem non sensisse uideatur. Et quoniam dubijs in rebus, ut ait Statius, pessimus augur est timor, necesse est hunc eundem dies et noctes sollicitari. Has animi sollicitudines, ac uexationes, quando omnem auferunt rerum meliorum expectationem, desperatio sequi solet, quæ omni consilio, rationeq; destituta, semper in præceptis rapit, atq; propellit. Omnino meticulose ob summam animorum mollitiam, atq; imbecillitatem, in doloribus cernuntur, quam sint demissi. Itaq; nihil durum tolerare possunt, nihil asperum pati. Statim concidunt foemineum in modum, eorum sunt muliebres illi eui latus, ac lamentationes. Nec uero in uno tantum doloris genere labascit confestim, ac succumbit timidus, sed ubiq; idem esse solet, ac suis similis. Qui mans egens in gressus est princeps amoris uias, is superauit erumnas Herculis, erumnis suis. Vim amoris ferre non potest, atq; adeo non potest, ut erumnas Herculis ferre putet esse facilius. Aspera res dolor est. quis negat? et quem pati, ac tolerare sit perquam difficile, nemo ita inficias. sed aliud est sentire dolorem, ac moueri eo, aliud frangi, ac deijci. Itaq; audiamus quid etiam Nutricula de hac ipsa re sentiat.

Quisquis in primo obsistit

- Pe pulitq; amorem, tutus, ac uictor fuit.
 Qui blandiendo dulce nutriuit malum,
 Sero recusat ferre quod subiit iugum.
 Vides iudicio etiam mulierculæ superari amorem posse? potest initio. Sed ubi semel iugum imposuit, difficile excutitur. An ignoras æquum animum, optimum erunæ condimentum esse? ut sapienter dicitur apud Plautum. Philocteta pati uulnus non potest. Quare mori cupit, et est sillum saxo in fluctus deijci præ dolore ac cruciatu. quid esse dicat infractius? Quando autem sanatus est, tolerabilis certe dolor eius erat. Recte igitur ac uere in Hercule etæo dicitur.
- Pe pulit uires, pondus mali,
 Casus animo qui tulit æquo. Nec prætereatur nutrix
 illa, quæ tantopere de doloris impotentia queritur.
 O quam cruentus foeminas stimulat, dolor.
 Cum patuit una pellicæ et nuptæ domus.
 Scylla et Charybdis sicula contorquens freta,
 Minus est timenda. nulla non melior fera.
 Quid ipsa de se ait Deianira?
 Est aliquid hydra potius, Iratæ dolor
 Nuptæ. Hecuba in canem uersa dicitur in fabulis, in lapidem Niobe, Vtraq; ob luctum atq; mœrorem. Quorsum hæc ut intellegamus muliebri esse, omnino dolori succumbere. In quo uitio, ut dixi, late patet timidorum imbecillitas atq; infractio. Adhibenda est igitur in consilium ratio, quæ ferendum non modo patienter doceat, uerum etiam superandum. Siquidem ut Medæ quoque uerbis loquamur, nunquam potest non esse uirtuti locus. quæ quoniam in mediocritate perspiciuntur, in eo timidi peccant, quod eam in doloribus quamlongissime relinquunt. Quocirca dum amorem, dum paupertatem, dum exilium, seruitutem, carcerem, orbitatem, infamiam, morbos, aliq; molestas atq; erunosa tolerare nequeunt, dum doloribus excruciatu finire semel illos, et cunctis liberari molestijs uolunt, aut laqueo, aut gladio, nonnunquam casibus, aliquando inedia uitam finiunt. Id quod non ad fortitudinem, sed timiditatem potius referendum est. Quandoquidem mollis atq; imbecilli est animi, laboriosa, ac molestas deuitare uelle, quodq; pulchrum est toleratu, non tantum nolle perpeti, uerum quod laboriosum esse appareat, proxis recusare, et sponte etiam fugere. Quamquam autem tolerantia ipsa uideri fortasse potest, aut nihil omnino, aut certe paruum laudis, decorisq; nonnunquam allatura, ipsa tamen molestiarum recusatio, et dolorum su-

- ga turpis atq; indecora censenda est.
- 27 - Non est, ut putas, uirtus pater,
- 28 Timere uitam. - Sic enim Antigone Oedipoden alloquitur mori iã destinantē, Sed malis uigentibus, obstare, nec se uertere aut retro dare.
- 29 Qui fata procul cauit, ac uitæ bona
- 30 Proiecit, atq; abscessit, & casus suos
- 31 Onerauit, ipsi, ceu uideo, nullo est opus,
- 32 Quare ipse mortem cupiat, aut quare petat.
- 33 Vtrumq; timidi est uelle. - Quãmobrem timidi est mortem sibi consciscere, quo molestijs, ac laboribus defungatur. Videamus qd Virgilius de ijs sentiat.
- 34 - Quã inquit, uellent æthere in alto
- 35 Nunc & pauperiem, & duros tolerare labores. Habet Cato defensores suos. quid nã habeat, cum in eo defendendo libertatis patrocinium suscipiatur. Sed certe non ita multos annos Catoni perferendum erat, dum Brutus Cæsarem conficeret. Habeant & illi philosophi, qui mortem sibi consciuisse memorantur, ut corporis carcere effraeto, se in libertatem assererent, cum quibus quanto præstantius, ac melius esset actum, si non ante abire uoluissent e uita, quã ex anclatis prius ijs, quæ sunt hominum, & quidem philosophorum hominum. Labeo Marsus calamitate illa macedonica, cum celer hostis premeret, seq; natumq; gladio traiecit, ne uictoris Octauij uultum sustineret, ut in eius sepulcro hodie quoq; scriptum legitur. Firmioris certe hominis erat, non fugere ex acie, aut in ipsa iam fuga conuerso equo, insequenti hosti armatum pectus offerre. Potuisset Cassius etiã si Brutus ceciderat, reparare exercitum, nec tam repentino consilio fulmo iugulum suum præbere. Sed hæc parcaus reprehenduntur propter authoritatem maximorũ Ducum, qui huiusmodi exẽpla ipsi aut primi edidere, aut ab alijs edita quasi legem quandam suere secuti. Regus etiam mos fuit, uenenum secum ferre ad incerta fortuna. Itaq; & Acnlij Pauli honoratior mors fuit, quod capitale esset Militem Romanum ex acie fugere. Et Iunius Brutus Romanæ libertatis assertor, in prouocantem Tarquinium ipse belli Dux equũ statim adegit, quod hæc laus esset temporum illorum. Nero Claudius sane q̄ seruiliter mortuus est. sed o' uocem omni mollitia liquecentem, ubi est inquit, decoctã mea? aquam decoctã requirebat in fuga. Nuper Mercator cum abnegari sibi depositam pecuniã cerneret, se ipsum gladio traiecit. Qui q̄ seruilis & supra q̄ dici potest humilis, atq; abiectus esset, illud declarat, quod non modo pecuniã q̄ uitam cariori

habuerit, sed quod amissa pecunia, se se uicturum diffideret. nõ multis ante annis Ioannes Salernitanus adolescens cingulo se suspēdit ad fenestram, in quam mulieris à se amatæ prospectus erat. ut non tan topere admirari debeamus, quod de Iphide à poetis scriptum est. si uoluisset esse tolerantior, paulatim aut uim amoris repulisset, aut mulieris forsã in se animum traduxisset. In Salentinis in uico Castriniano biennio ante puella, cui Neæra nomen erat, dum obijcitur in conuiuijs, quod à Lcontio, cui pacta fuerat, spreta, ac repudiata esset, nullo dato responso, se se statim deiecit in puteum. Maiora quotidie & à uiris & à Matronis opprobria sustinentur, & per patientiam ea sæpe quis assequitur, quæ alia ratione, aut uia nequeat assequi. Atq; ut nihil omnino aliud fortiter ferendo adipiscatur, illud certe adipiscitur, quod inuictum se se, quod deniq; uirum esse ostendit. Ad hæc huiusmodi mortes qd habere possunt præclarum, quando proposita est ijs laborum atq; erumnarum fuga, ut sæpius est dictum? Etenim mori ipsi uolunt, non quia pulchrum id iudicent, sed ut morientes mala defugiant, nec uident alios uiriliter tolerãdo, ab exilio in patriam, ad gerendos magistratus reuocatos, alios reparato rursum exercitu, mutata belli fortuna, ex uictis euasisse uictores, multos etiam in tenuissima re uixisse honoratissimos. Abundat huiusmodi exemplis hominum uita. Atq; ut ad rem redeamus, mollissimi ac liquefcentis est animi, hæc similiaq; morte uoluntaria deuitare. Cuius rei illud quoq; certissimum est iudicium, quod in doloribus, atq; aduersa fortuna constituti optare mortem soleant, cum q uoluptatibus abundent, prosperaq; fortuna utuntur, ij uel ipsum mortis oderint nomen. Ac de timidis quidem nunc hæc tenus.

De audacia, & audacibus.

IMIDITATI Contraria est audacia, quando illa nimum metuit, contra hæc nimum confidit, atq; etiam audet. Est autem audacis proprium, & ante q̄ periculum adeat, & postquam adiit, supra quã satis est confidere. Qui quod supra uiris conatur, audetq; ultra, q̄ ratio recta exigit, necesse est in ipsa congressione, atq; inter decertandũ, uiribus, atq; animo deficiatur. Ac tametsi initio uidetur audax habere quiddã forti simile, ac illius animum præferre, post tamẽ ut parũ firmis uiribus, imparq; incepto succumbit, atq; in timiditatem recidit. Etenim audaces ante pericula adita, laboresq; susceptos nimis q̄ acres uidentur, suntq; ad incipiendum præcipientes, post uero ma-

gis, magisq; deficiunt, uideriq; incipiunt similiore hæsitantibus, donec concidunt animus, apparentq; ipsis etiam timidis imbecilliores. Audiamus quid de Phæthonte loquatur Quidius, cuius quã audax inceptum, & uiribus impar esset, filio pater ostendit.

» Magna petis Phæthon, & quæ non uiribus istis
 » Munera conueniant, nec tam puerilibus annis.
 » Sors tua mortalis, non est mortale quod optas.
 » Plus etiam q̄ quod superis contingere possit,
 » Poscis et affectas - Et quæ sequuntur. Luculētissime enim locum huc
 exsecutus est poëta. Quibus tamen Phæthon nequaquam deterritus.

» Occupat ipse leuem inuenili corpore currum,
 » Statq; super, manibusq; leues contingere habenas
 » Gaudet, & inuito grates agit inde parenti.
 Nec multo post, ubi concaluisse equos sensit, q̄ repente infractus est animo, ut nec sciat qua creditas sibi habenas flectat, nec qua iter sit, nec si sciat, equis imperet. Itaq; ut

» - Summo despexit ab æthere terras
 » Infelix Phæthon penitus, penitusq; iacentes,
 » Palluit, & subito genua intremuere timore.
 » Sunt oculis tenebræ per totum lumen obortæ,
 » Et iam mallet equos nunquam tetigisse paternos,
 Nã currum excussus, atq; e coelo præcipitatus in terra ignota ignobilitate mortuus dicitur. Est igitur audaciæ coniuncta temeritas, infelix humanarum actionum & dux et comes. Nihilo minus et audacibus aliquando fortuna aspirat, sed cum uir fortis nihil ad fortunam referat, immo omnia in seipso reposita et collocata habeat, ut quæ forti uiro in aduersis periculis, uisq; superâ dis eadē illa fortunæ beneficio, audaci eueniât, uerã tamen fortitudinis laudē non est adeptus, ut q̄ in spectaculis Histriones cum sint, regum tamē personas gerunt. Quamobrem simulator quidē uirtutis est audax, & tanquã adumbrata quædam persona, quæ qualis sit, res ipsa indicat. Ac tamen si uiro etiã forti fortuna nonnunquã opitulatur, nihilo minus fortuna etiã aduersante, quod suum munus est, edere non recusat. Nec ignoramus (ut etiã Statius ait) esse ubi det uires nimius timor, nam et timidissimæ quædam belluæ, ubi nullum habere se profugium clausæ sentiunt, ferociore factæ, et ob desperationē etiam acerrime pugnant. Quæ res efficit, ut nec desperatio uerum assequi fortitudinis nomen queat, neq; enim per desperationem perueniri ad fortitudinē, ac decus potest, quã donec in Physis quidem dari illud solet, ut eadem ipsa sint ex quibus idem aliquid efficit

aliquid effici solet. siquidem frigus, quod caloris proprium est, non nunquam urit. Ad hæc cum uirtus omnis moralis sit uoluntaria, desperatio coactum quid ac uolentum potius uidetur esse, cuius principia & causæ forinsecus magis proficiantur, quæ uoluntatem ipsam trahant, uexentq; Quid quod desperantes nihil omnino pensi habent, cum fortes seq; suasq; res, atq; actiones bene pensent, ac ratio ne moderentur? Et illi quidem de salute initio ualde solliciti, post desperant. Forti uero quanquam cura uita est, adipiscendi tamen decoris gratia, labor atq; conatus omnis ab eo sponte suscipitur. Licet autem medium nonnunquam efficiatur, quod aliis medium non erat, aliud tamen est desperare, aliud mori decernere. & hoc quidē neq; consilio, neq; ratione caret. Illud uero omnis consilij, omnisq; omnino rationis est expers. Quid quod hic cum mori iam decreuerit, animo composito, minimèq; conturbato accedit ad finem, quem sibi iam proposuit. Contra alter eorum, quæ agit pleraq; non intellegit, cum fortes nunquam nõ intellegentes agant. Quæ quidem res etiam efficit, ne irati fortes esse queant, uti paulo post docebimus. Quinetiam in repentinis, & nec opinatis per habitum fortes agunt, qualis nullus est desperantibus. Igitur nec hi, nec qui e nimio metu strenue aliquid uidentur agere, in fortium sunt numero collocandi. Nec uero quæ de Sabinis mulieribus tradita sunt, iccirco minus pleno sunt ore laudanda, quod Lilius dicit, uicto malis muliebri pauore, ausas in tela se uolitantia inferre, neq; enim inuidendum est tam raro, memorabilisq; facinori. At nõ est muliebris uirtus fortitudo, uidelicet Amaltonides fortes non sunt habitæ, nec illa Scytharum Regina. Rarum est mulierem fortem euadere, immo rarissimum, non tamen ut fieri non possit. Quinimmo quo est rarius, & sexus ille imbecillior, eo præclarior, ac nobilitari dignius factum. Itaq; putandum est, mulieres illas ut foeminas, ut insuetas, statim ad primum armorum aspectum exhorruisse. Nam & ipsa gladiatorum micatio est ipsis etiam uiris horribilis. Post ubi sese in consilium uocauerunt, ratioq; uires suas coëgit, & illinc parentes, hinc uiros pugnare, ac sese, aut coniugibus aut patribus, fortasse etiam utrisq; orbis eo certamine futuras reputauerunt. & quid se in tanto discrimine facere deceret, quid etiã ratio posceret, intellexere, tum quidem non uicto malis pauore, sed fortitum consilio, tum animo in medias acies intulere. At qua mente? ut si impetrare precibus possent, prælium dirimerent, sin minus, ut corpora sua parentum ac coniugum telis, idest morti quam honestissima obijcerent. Vir bello acerrimus Aurelianus Augustus non triumphum

phasset de Zenobia, neq; decem in triumpho mulieres duxisset, quas uirili habitu pugnantis inter Gothos ceperat, cum reliquæ in prælio fortiter dimicantes cecidissent, quas originem ab ipsis Amazonibus ducere, titulus indicabat. Qualis autem Zenobia ipsa fuerit, ea quæ de Odenato uiro eius scribuntur, docere satis possunt. Fuit enim Odenatus uir acer, ac maxime inclytus, quem primam ætatem satis constat exegisse in capiendis Leonibus, pardis, ur sis, cæterisq; syluestribus animalibus, famem, æstus, frigora, pluuias, in syluis ac montibus iusta perferentem, quibus duratum facile postea bellicis difficultates, tum aduersus alios, tum maxime aduersus Persas tulisse, non aliter etiam Zenobia coniuge assueta, quam marito fortio rem fuisse perhibent, solitam etiam inter pedites ipsos uersari, ac plura passuum millia pedibus simul agere, Orientis totius mulierum omnium nobilissimam, & ut Cornelius Capitolinus tradit, etiam formosissimam. Audiamus etiam quæ de Zenobia ipse Aurelianus ad Senatū scripsit. Audio patres conscripti mihi obijci, quod indignum uiro, indignum triumpho fecerim, qui de Zenobia triumpharim. næ illi mediufidius, qui me accusant, abunde etiam laudarent, si scirent quæ illa est mulier, quæ prudentia, constantia, grauitate, liberalitate, seueritate etiã cum usus uocaret. ausim dicere Zenobiæ fuisse, quod uir eius Odenatus Persas uicerit, ac fugato Sapore Ctesiphonem usq; penetrauerit. Possum etiam affirmare, tanto Aegypti, atq; orientis populis mulierem terrori fuisse, ut se non Arabes, non Sarraceni, non Armenij mouere ausi sint. Haud ego illam incolumem esse iussissem, ni scirem quantum inde populo Romano profuturus sim, quippe cuius, liberorumq; eius imperio oriens seruiret. Sed iam ad audaces redeamus, qui quales sint, cum in prouocando, tum post prouocationem ipsam in conferendis manibus, Tauræa ille Campanus docere satis potest, nam uerbis quàm re ferocior, ut est apud eundem Liuium, cum Claudio Asello milite Romano, quem etiam contempto iure hospitij prouocauerat, equo congressus, ubi aliquantum pugna extracta, sine ullo esset uulnere, minitabundusq; dixisset in caua uia dimittendum esse, ubi consertis manibus decernerent, nullo ibidem equis ad euagandū dato spatio, et Romanus confestim equū in uia egressus, ipse repete concitato equo, Caput refugit. In quæ illud in Dramæ Turri dici rectissime potest, quod ei uentosa in lingua, pedibusq; frigebus Maiores esset. Et sane audaces uentosi sunt, ac tumidi, pluraq; sibi arrogant, ut quideri fortes uelint. Quo de genere sunt etiã milites gloriosi. Curate ut splendor meo sit clipeo, clarior quàm solis

radij esse olim cum sudum est, solent, ut ubi usus ueniat, contra conferta manu præstringat acie oculorum in acie hostium. Hic qui tam multa magnaq; uideri uult promittere, ubi in conspectum aduersarij uenit, ut statim se se perisse dicit, ac deprecabundus uapulatur, uincitur, tandemq; ex solutus habere se gratiam dicit. Etenim gloriosissimus quisq; est elata, insolentiq; oratione, atq; ut seipsum iactat, extollitq; sua, sic alienæ laudis est perquam inuidus, & tanquam contemnit absentes. Idem ubi in aduersarium incidit, nec uerbis, nec re substatur, sed perhorrescit, conturbaturq; tanquam deprehensus. Stolidorum uero quæ laus esse potest? in quibus nullus periculorum delectus, nihil in re gerenda pensi, siquidem magis impetu, ac temeritate rapiuntur, quàm certo animi iudicio, & ita quidē se se periculis obiectant, ut uix sentiant quid parent, aut quid sequantur.

Audaciam minus quàm Timiditatem recedere à medio.

NONIAM AVTEM QVALES, Et qui audaces essent, abunde, ut uidemur, expressimus, ac de timidis satis multa diximus, iam ad fortes transeamus.

Nec tamen me præterit, rerum scriptores solere etiam audaciam laudare. Itaq; audaciam in bello pro muro haberi dicunt, et quam audacissime iri in hostem, atq; aduersus pericula uolunt. Est enim facilius audentem moderari, ac retinere, quàm excitare, atq; impellere metuentem. Siquidē audaces non tam recedunt à medio, cuius etiam propter fiduciam uidentur esse quodammodo participes. Nunc quod restat quodq; aperire quam maxime cupimus, exsequamur.

De Fortitudine heroica, deq; uiris fortibus.

EXCELLENTEM, ATQVE Heroicam quandam uirtutem esse fortitudinem plane constat, siquidē in maximis maximeq; difficultibus uersatur periculis, mortemq; contemnit decoris adipiscendi gratia. Et, ut Maro inquit, Vitam pro laude paciscitur. Eadem labores, qui per se molesti sunt, non modo patitur, uerum etiam perpetitur, in quibus per petiendis exsultat, maiorq; existit. Aduersa quoq; ita fert, ut fortunam infra se positam habere uideatur, omniaq; quæ possunt homini euenire, sic contemnit, ut quasi pro nihilo ducat, habita tamen eorum ratione, atq; delectu. Hæc igitur, taliaq; præstare, atq; efficere, gene

roffissimi, & maxime præstantis est animi, qui quod rariores inueniuntur (quãdo præstans omne perrarũ) ideo pleniori quodã ore laudatur, et in honore, atq; admiratione habetur etiã summa. Hos græci ἰπώας dixerunt, quorũ honoratissimũ Herculẽ faciũt, ob toties exanclatas erummas, totq; monstra pdomita, ut nec iniuria, quæ bellica à multis dicitur, heroicã agnominare placuerit ab heroibus. Hãc igitur qui fuerit amplexatus, qui gravissimis rebus, ac laboribus perferendis, quiq; difficillimis belli periculis, aut peruincendis assuevit, aut ita se se instituit, ut si minus id assequi possit, pulcherrima morte decumbat, is ille est sine controuersia fortis, atq; in heroum numero percensendus. Qui quoniam & timet, & confidit, & tolerat ubi & quãdã opus est, & quãdã ob causã debet, atq; ut rectã monet ratio, nimirum medium, ut diximus, inter audacẽ et timidũ tenet locum, quorum alter cum nimis omnia metuat, necesse est ut parum ad modũ fiducia habeat, deterreaturq; ab aggrediendo, alter quia supra uireris, supraq; quãdã ratio ipsa docet confidit, nec quæ debet, atq; ut debet, metuit, turpiter ab inceptis, atq; ab ijs, quæ aggressus est, ut desistat oportet, corruatq; sub mole rerum, quibus est impar, ut hæc, & alia paulo ante de eodem ipso dicta sunt. Et quoniam nisi assuescendo fortis euadere nullus potest, quod idem de temperato, & iusto dicitur, oportet primum ut assuescat pati laboriosa, dura, aspera, difficilia toleratu, periculosa aditu, per quæ fit ad fortitudinem uia.

- » Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes
 » Argolicum terrorem inter, Troiæq; labores
 » Sullatum erudit. = A teneris se annis institutum tolerandis militiæ laboribus ac bellorum periculis, ait apud Virgilium Euryalus, & Camillæ illi armentalis equæ mammas, Ac ferino educatæ lacte, pater metibus, Spicula ex humero late suspendit & arcum, Ac pro crinali auro, & longe pallæ tegmine, Tigridis ex unia per cololum à uertice pendent. Virgilio itaq; auctore etiam mulier huiusmodi laboribus assuetæ, egregiam sibi ex fortitudine comperare laudem poterit, unde & uiragnes dictæ, per has etiam artes gens Amazonum immortale est nomen adeptæ. Quo circa per pessorẽ esse oportet uirum fortem, & contemptorem rerum erummosarum, quibus tolerandis sese intendat ad firmitatem. Idem placide quoq; & sedate adit pericula. Vnde Virgilius ut fuit egregius pictor fortitudinis ait,
 » Olli surridens sedacto pectore Turmus,
 » Incipe siqua animo uirtus, & consere dextram.

Et profecto

Et profecto nisi sedato sit animo, necesse est inter congregiendum turbari eum, atq; confundi. Eundem quoq; uultum, atq; animum in tolerandis malis retinebit, ut non solum non appareat cedere eum, ac ueluti pondere pressum labascere, sed placide etiam, ac sedate ferre, & onus ipsum quodammodo contemnere, atq; ex ipso contemptu sese intendere ad firmitatem. Inter illa, quæ putant cuncti aspera, fortis sui lætusq;. Recte sane gloriatur Thyestes. Irã quoq; abiicit illam, quæ mentem atq; consilium, rationem deniq; ipsam à uero, re-ctoq; detorquet, Atq; ubi uehementior fuerit, prope ad insaniam impellit. Quãmobrem iratus aliquis, aut furoris stimulis percutus, uirum fortem præstare nequit: Cuius rei idem nos admonet Poëta, cum ait.

- » Et si continuo uictorem ea cura subisset,
 » Rumpere claustra manu, sociosq; immittere portis,
 » Ut unus ille dies bello, gentiq; fuisset,
 » Sed furor ardentem, cedisq; insana cupido
 » Egit in aduersos. — Neq; enim uir fortis cæde lætatur, & tanquam saginatur cruore, quod irati est, ac furentis in acie, quanquam enecat uictoriæ, non necis gratia, quod etiam Lilius confirmat cum ait. Cædes inde fugentiu, qualis ubi ira magis, quãdã uirtute res geritur. Vides ut ab ira uirtutem se perat? Itaq; ferarũ est ista sanguinolentia. Et quoniam de heroicã uirtute differimus, heroum quoq; agamus exemplis, à Poëtis ea mutuati, qui fortissimorum hominum facta, præclarissimis sunt uersibus illustrare conati. Quid de Hercule etiam infante in Tragedijs dicitur?
 » — Gemina cristati caput
 » Angues ferebant ora, quos contra obuius
 » Reptauit insans, igneos serpentium
 » Oculos remisso pectore, ac placido intuens,
 » Arctos serenis uultibus nodos tulit,
 » Et tumida guttura tenera elidens manu
 » Prolusit hydræ. — Quid de eodem parante se in pyram conijcere Philocteta refert?
 » Quis sic triumphans lætus in curru stetit
 » Victor? quis illo gentibus uultu dedit
 » Leges Tyrannus? quanta pax obitus tulit?
 » Vultus petentis astra non ignes erant.
 Quædam etiam nationes, & in ijs Lacedæmonij instituisse dicuntur, ut præcipientibus tibijs, cantibusq; remissioribus, milites in pugna

procederent. Sedatis enim ac maxime compositis animis, iri ad conferendam manum uolebant. Et tamen in congressionibus deterret aduersarium uir fortis, ac terrentis speciem praefert, quod de Turno idem Virgilius dicit.

23 - Tremunt in uertice cristae

24 Sanguineae, clipeoq; micantia fulmina mittit.

Cludianus pauorem atq; formidinem Martis aurigas facit. Nec uero Leonis illa pellis, Hercules ornatus, significare uidetur aliud, q̄ quod Hercules, ut erat fiducia, atq; animorum plenus, terrorem is incutiebat, qui secum congrederentur. Idem ille Turnus, de quo supra est dictum, docet fortem uirum, nihil dolo agere, nihil fraude moliri, sed sola niti uirtute, eamq; unam sequi.

25 - Tenebras inquit, & inertia furta

26 Palladij, caesis summæ custodibus arcis

27 Ne timeant, nec equi clausa condemur in aluo.

28 Luce palam certum est igni arcundare muros.

Et Capaneus haudquaquam passus esset, cum hoste dolo contendere, ut de eo scribit Statius. Etenim fortissimus quisq; cum iusti, honestiq; maxime studiosus sit, Necesse est sit non solum non fallax, sed ueritatis cum primis amicus. Quē tamen ut fraudibus uacuum, sic cautum, prudentemq; esse uolumus. Namq; ut à iustitia, sic à prudentia seiungi fortitudo nequit. Quid enim turpius, quàm decipi, praesertim ubi est de uita, gloriaq; contentio? Caesar quanquam toties collatis signis, cum Gallis dimicasset, ubi cum exercitu in Africam traiecit, ad pugnandum cunctator factus dicitur, quod id genus hominum fallax, maximeq; insidiosum esse intellegebat. Quando autem institui, atq; assuescere necesse est eum, qui fortis euasurus est, ac magna est uis exempli, proponendus uidetur huic aliquis, quem imitetur, cuius gloriam tanquam ducem habeat, eoq; quodam quasi auctore nitatur.

29 Disce puer uirtutem ex me, uerumq; laborem.

Quid ultra?

30 Tu facito mox cum matura adoleuerit aetas,

31 Sis memor, & te animo repetentem exempla tuorum,

32 Et pater Aeneas, & Auunculus excitet Hector.

His Aeneas uerbis Ascanium filium hortatur, atq; ad uirtutem inuitat. Euander quoq; ad hunc ipsum Aeneam ait.

33 Hunc tibi praeterea spes & solatia nostra,

34 Pallanta adiungam, sub te tolerare magistro

35 Militiam, & graue Martis opus, tua discere facta

29 Assuescat, primis & te miretur ab annis.

Intellegebat quantum conferret exemplum, atq; imitatio. Caesar cum Alexandri sepulcrum inuississet, ab illo ita discessit, ut iam tum quæ postea gessit, animo conciperet. Alexandrum ipsum liberi patris gloria, tanquam ad motus stimulis impulit, ad decus, ad famam, ad immortalitatem comparandam. Minori Africano maior, Maiori pater, patruusq; exempla domestica praebere. Quamobrem ad fortitudinis laudem adipiscendam, nullam etiam conferret imitatio.

De uirtutibus, quæ fortitudini famulantur.

ASSIDET ITAQUE, ET TANQUAM

Ministrat fortitudini tolerantia, quæ est æqua laborum, ac molestiarum perpeffio, & duritia imbecillitatis, mollitiæq; expultrix. Assidet & patientia, sta-

bilis item & firma perpeffio eorum omnium, quæ dura, aspera, difficilia, graui, erũosa contingere unquam possunt. Firmitas quoq;, quæ periculosis atque aduersis nullo modo succumbendum esse doceat. Item animi magnitudo, quæ nihil humile, nihil abiectum agnoscit. Fidentia quoq;, quæ uiuers, atq; animos ubiq; suggerat, & defficientia, quæ mala omnia contemnenda suadeat, cunctaq; præter uirtutem pro nihilo ducenda maneant. Confirmatio etiam, quæ est robustu, ac uirilis animi institutio urgentibus malis minime cedendi. Generositas item, quæ suadeat, cuncta præter decus, laudemq; contemnenda. Præsto est etiam cautio, animiq; compositio, quarum altera doceat non esse periculis temere obiectandum, altera ne dolore, ira, libidine, aut impetu uicti rapiamur. Quid de constantia dicam? quæ non modo fortitudinis, sed temperantiæ quoq; fida comes est, quando dolores reprimat, uoluptates euagari non sinit, resistit periculosis, non cedit aduersis, compeffcit impetus, iram cohibet, libidini reluctatur, non concutitur repentinis, non opprimitur malorum aceruis, immota, inuictaq;, & ubiq;, ac sibi semper constans. Est huic adiuncta etiam contentio, inde dicta, quod totis uiribus contendat, ut uictrix, composq; euadat.

Qui ob edictum, aut poenæ metum pugnant, fortes non esse.

1 ICET AVTEM ALIO atq; alio modo fortitudo dicitur, ut plenius explicabimus, hic tamen quem nunc instituiimus, quem heroum maxime simi-

lem uolumus, quia nihil habere coactum, nihil arcessitum, sed suis uiribus, suaq; uirtute niti, sibiq; undiq; constare debet, adibit quidem pericula, non ut tirunculus quidam, quem tum edicta Ducum, poenaeq; statutae fugientibus, tum increpationes commouere soleant, sed quia honestum per se, ac pulchrum ducit fortiter facere. Etenim tiro ubi maior hostium uis ingruit, cui sese imparem iudicet, edictorum oblitus, ac poenarum, nihilq; infamiam ueritus, statim in fugam uertitur, praefertq; turpissimam fugam morti quam honestissimae.

Gladiatores fortes non esse.

ADEM FERÉ GLADIATORVM Ratio est, quippe qui exercitatione freti, ac digladiandi peritia non animi firmitate, in certamen prodeunt, facile enim quae quis norit, aggredi parat, tentatq; quae saepius est expertus. Quorum euentus in re dubia et aspera, fere non alius esse solet, quam quibus aliquid praeter spem, opinionemq; euenit. namq; ubi pericula et hostium impetus longe superarint, mentemq; metus concusserit, nihil est eis fugacius. Et gladiatores quidem, alijq; armorum uel usu uel scientia freti, pugnaces rectius, quam fortes dicuntur.

Quod sit uiri fortis propositum.

VO AVTEM Consilio, quoq; animo congredi uir fortis incipiat, apud Maronem Pallas ille demonstrat.

Aut spolijs ego iam raptis laudabor opimus,

» Aut leto insigni.

Congredi in animum induerat, ut aut uirtute uinceret, aut mortem oppeteret quam honestissimam. Quid autem inde quaeratur, quod ut expectetur praemium, apud eundem Poetam Nisus docet inquiring, facti sibi famam sat esse. Siquidem fortis uiri merces, quam appetit, pro qua tantos etiam labores subit, laus est, ac famae decus egregium, quae recte, honesteq; factorum comites esse solent, quanquam et conscientia contentus esse potest, et suas res sic ab alijs laudari audit, ut ad seipsum potius respicere uideatur. Quo circa cum et sciat quid pareat, et quod tendat, intellegatq; quid se deceat, et quo-

modo, et quid etiam praestandum sit. Ad haec cum ab ipsa uoluntate honestae, praeclaraeq; actiones proficiscantur, cumq; ante agendum, et inter agendum, prudens, ac rectum iudicium adhibendum sit, quis dubitet uirum fortem non modo scientem, intellegentemq; ad rem gerendam accedere, uerum etiam uolentem, eligentemq; quo sibi undecunq; ab ipso statim initio continue ad finem usq; quam consumatissime constet?

Fortem uirum maxime in repentinis enitescere.

REPENTINA QVOQVE, et nec opinata, uel cum primus uiri fortis magnitudinem ostendunt, in quibus eo maior cernitur, quod illis sese inuehenti- bus non solum non cedit, aut animo consternatur, sed

quod maximum est, cum nullus in ijs, quae repente accidunt, relinquatur consilio, atq; electioni locus, nullumq; ad colligendas uires, animumq; confirmandum spatium detur, ipso tamen habitu, et obstitit illis, et ingruentibus obuiam procedit, quod praestare eo est praeclearius, quo difficilius. Nam in ijs, quae prouisa et bene ante prospecta sunt, consilium, ratio, ipsaq; animi confirmatio, et ad eligendum, et ad aggrediendum plurimum adiumenti afferunt, Nec quae prospecta sunt, eo ipso parum opitulantur, quod aut omnino nihil, aut certe parum, quod inopinatum sit secum afferunt, quod deijcere, atq; conturbare possit animum, cum ijs, quibus pericula repente obijciuntur, necesse sit habitu solo nitantur, quando nec incipiendo consilio, nec in ratione ineunda, praesidij se habere quicquam intellegunt.

Fortem nihil simulatum, aut inflatum habere, sed aequabilem, ac temperatum esse debere.

VA'MOBREM CVM OMNIA In fortitudine solida esse debeant, sibiq; apte undiq; firmiterq; constare, nihil fictum, nihil fucatum habere fortem par est, neque esse gloriosum, uanumq; rerum ostentatorem, quanquam locus, tempus, fortuna, res saepe ipsa, de se, suisq; ut praedicet meritis exigit. At tum quidem ad rem ipsam, atq; ad tempora non ad ostentationem, quae dicit referre ipsum apparebit.

- 23 Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste penates.
 24 Classe ueho mecum, fama super aethera notus.
 Fuerat enim ad ignota loca, atque ad barbaros tempestate delatus. Et Scipio quo tempore cum Annibale parabat confligere, celsus corpore, uultuq; adeo laeto milites allocutus dicitur, ut uicisse eum iam crederes. Et uero fortis uir quo plura gessit, maioribusq; se dignum laudibus sentit, eo maiorem aequabilitatem, moderationem, continentiamq; retinere debet, seq; intra gyrum rationis coercere. Idem Scipio in medijs difficillim bellii apparatibus, bonarum artium studia non praetermisit, philosophorum scholas crepidatus frequentans, ac post tot uictorias, ne animum tantarum rerum consciuum, sibiq; praesidentem insollescere pateretur, in eruditorum hominum familiaritatibus, multaq; librorum lectione uersatus est. Quanto q; Alexander rectius, quem praeliorum felicitas, rerum humanarum, ac sui ipsius immemorem fecit. Quid autem indignius quam pati eum animum insollescere ob res gestas, quem nunquam casus, nunquam quamuis aduersa fortuna demiserit? ut a quo pectore demissio, humilitasq; aliena semper fuit, in eo insolentia, tumorq; dominetur, cum inflatio ipsa erroribus referta sit, atq; in falsis opinionibus uersata, turpiter ab omnibus irrideatur, atq; ab illis maxime, qui coram adulari consueuere.

Qui ob amorem pugnent, fortes
 non esse.

SED NEC IN ORDINE Fortium col-
 locandi uidentur, qui ob libidinem, amoresq; uel adoriuntur periculosa, uel perpetuuntur tristia. Nam et amantes multa audent, plura etiam, quamuis graua, aequo animo ferunt, in eo tamen peccant, quod uel aggrediuntur, quae aggredienda non sunt, uel tolerant, quae tolerari nullo modo debeant, nec quam ob causam debeant, quippe quibus proposita sit uoluptas ea, quae homini cum belluis est communis, indignum sane pretium. Galeatus Mantuanus uir sane impiger, Papiam cum hybernaret, forte in ponte puellam, quam unice amabat, obuiam habuit. Ea ut per blandam aliquam iocandi speciem, amantem ad colloquium inuitaret, quin tu, inquit, bellissime amator, qui tantum tibi armatus in acie places, e ponte in amnem amoris gratia desilis? hoc ille audito, concitato repente equo, sese demisit in fluuium, quo ex anima

to, uix Ticino natabundus emerfit. An hic tibi magnus uidebitur? cui nihil aliud tanto fuerit quaesitum periculo, q; ut mulierculae, et quidem iocanti satisfacere, quae sese ne id aspiceret, auertisse dicitur. Leuitas haec est, et quidem plena stoliditatis. Galli, Britanni, Germani, sed Galli maxime, dum alius aliam inter amantes amoris causam, atq; patrocinium suscipit, ut quem strenuum nacti sunt, in certamen prouocant, pugnae legibus propositis, interdum adeo duris, ut in certamen prodendum sit, corpore maiore parte exarmato, concurrendumq; hastis, et equis primo, deinde pedibus res gerenda, communis gladio, ac securi. Quo quid uideatur stolidius? quippe cum uitam, ob tam leuem, et quidem turpem causam manifestissimis periculis sponte obijciant. Ad haec adulteri, incesti, atq; id genus legibus damnantur, quas impudentissime uiolant, cum fortes uiri leges tueantur, quippe quae optimis, et fortissimis quibusq; praemia, honoresq; decernunt. In Italiae nobilibus urbibus equestres ludi fiunt simulatae pugnae imagine. His in ludis pulchrum est exerceri, cum sit uerae pugnae meditatio. In quibus tamen nullus quam uictor, potest uerae uirtutis laudem assequi. Siquidem uerum deus ex imaginario certamine comparari nequit. In quo etiam corporis quam animi uires praestare magis soleant. Ad haec in ea concursione emori, quam tantam asferre laudem potest? quando nihil egregium ei est morti propositum. Sed exercitationis huius laus est omnis, quod adolescentibus sit quoddam militiae rudimentum, nec ueteranos patiatur armorum longa intermissione desides fieri.

De pugnantibus ob iram uel dolorem.

ESTAT ETIAM DE dolore, iraq; differere, qui affectus quantos habeant impetus, Poeta declarat cum ait, dolor iraq; mentem praecipitant. Siquidem doloris, atq; irae stimulis agitati, perinde ut caeci in pericula feruntur. Quamquam ira ipsa, qua rationi obsequitur, qua mouet animos praeclearas ad res adoriundas, et tanquam ignis quosdam ex suscitatur, est etiam laudanda, neq; enim frustra homini a natura inest. Sed ubi uehementior fuerit, ubi contempto rationis imperio, amens, atque in furorem acta desceuit, tum quid habet, quod accusari iure non debeat? Est autem ira uilascendi cupiditas quaedam, uel, ut Cicero definit, libido puniendi eius, qui uideatur laesse iniuria. Qui uero reponendae uindictae dat operam, is ut pote

Læsus dolet. Est itaq; etiam iræ comes dolor, qui & ipse ulcisci cupiat. Vbi uero ultus quis est, tum sedata ira, doloreq; compresso, uoluptatem ex uindicta caput, atq; eo maiorem quo acerbior uindicta fuit. At fortes honestatem expetunt, ac decus, non ulciscendi uoluptatem, per quam ad feritatem dilabantur, sequunturq; non motus inordinatos, ac uolentos, sed rectam rationem, quæq; ab ea proficiuntur recta, honestaq; consilio. Quamobrem feritas hæc quidem magis, quam fortitudo uideri potest, siquidem feræ ubi uulnerata telum sensere, dolore, rabieq; præcipites, in percussores rapiuntur. Et huiusmodi quidem homines feri sunt, atroces, sanguinolenti, eorum sunt truces uultus, foedi animi, impetus qualis sæuentium belluarum. Gaudet cruore foedari sanguinolentia. Exultat cædendo atrocitas. nihil est feritate impetuosius, nihil magis rabiosum. Quæ uitia longe sunt à uiro forti aliena. Sed quoniam, ut iam diximus, naturale est homini irasci, ac per iram uigor quidam animo sumministratur, qui alacritatem gignit illam, in qua non parum est ad res arduas aggrediendas, easdemq; superandas momenti, uidentur est, forti quousq; sit irascendum, & quam etiam ob causam, ne rationis præteriens regulam, modum relinquat, quo relicto, non est, cur laudare iram recte possis, à qua ferarum more rapiamur.

Fortis non esse qui præteritis uictoribus confisi pugnent.

PRAETERITAE Quoq; uictoriae, ac facilliter sæpius tentata pericula animos faciunt, uincendiq; spe erigunt. Ob hanc uero ipsam spem sunt qui periculum adeant, quippe cum confidant nullis interim perpetendis acerbis, se superiores euasuros, qui mihi haud quaquam temulentis multum dissimiles uidentur, quibus ex uino nihil est confidentius. Etenim temulentia plena est animorum, & spei. Hi igitur cum omnia prospere sibi cessura sperent, hac spe, fiduciaq; congressi, ubi secus quid accidit, statim incepta deserunt, nec reputant, quam sit turpe terga dedisse, Iudicant enim præstabilius esse ignauiter fugiendo uitam tueri, quam fortiter repugnando egregie cadere. Nec uero multum differre ab iis uidentur, qui rem sibi cum ignaui futuram hoste putant. Itaq; acriter initio rem gerunt, nec tam uiribus freti suis, q̄ hostis ignauia. At ubi aduersariū resistere, telaq; regerere, ac comminus gladio manum conferturum intellegunt, abiectis armis, su-

ga salutem quærunt. Quod de Treueris apud Cæsarem legimus, qui arbitrati Labienum fugere, cum flumen transissent, ubi sensere illum signum suis dare, ne primum quidem impetum sistinere, seq; statim in fugam uertere. Alij ex improviso adorti, aut plures pauciores, aut armati incermes, aut e superiore, sibiq; plane commodo illati loco, his ipsis de causis, certa uincendi spe capta, aduersarium inuadunt, quæ ubi spes frustrata fuerit, ilico pedem referentes uideas, et quidem ad primum aduersarij telum. Quid qui dum se cum imbecillioribus dimicaturus putant, cum alijs præter opinionem, id est cum ignoto congregiuntur hoste? Horum omnium unum uidetur esse consiliū, ut futuros se superiores sperent, nullis tolerandis aduersis, nullo, aut certe quamleuissimo obeundo periculo. Nam fortunæ qui fidit, is externo fauore, non sua uirtute nisus ubi parum aspirantem sibi eam uiderit, statim animum summittit, deq; gradu deijcitur. Quocirca cum ab his longe secus fortis uir sentiat, seq; oppido aliter instituat, an est cur eorum, de quibus loquimur, aliquem in fortium referre numerum debeas?

De fortitudine ciuili, et ijs, qui ob honorem pugnent.

QUONIAM AVTEM IN Bene constitutis ciuitatibus, magna est honorum reuerentia, plurimūq; in ijs opes, ac potentia ualent, egregius quisq; ciuis quo maiores honores consequatur, seq; suasq; actiones ad populi maxime opinionem refert, idq; potissimum & agit, & comminiscitur, quo bene de se ciues sentiant, ut per hanc opinionem honores ipsos facilius consequatur, maioremq; sibi in rep. locum compararet. Quo circa totos se ad populi uoluntatem componunt. cuius auras potissimum captant, nihil opibus, nihil clientelis potius iudicantes, Et hi quidem honorem expetunt, quem quoniam rebus cæteris anteponunt, pati repulsam, atq; inhonoratos uiuere, turpissimum esse ducunt, quin uita ipsis molestissima esse appareat, si uel exigua honoris, aut famæ iactura subeunda fuerit. Itaq; quæ agunt, honoris causa agunt, cuius sunt quam studiosissimi, turpia defugiunt, ne procul à republica ciuilibusq; muneribus uiuendum sit. Quare timent opprobria, fugitant increpationes, nihil magis, quam malam de se populi opinionem ueriti. A deunt etiam libenter pericula, tolerantq; quæ grauias, et acerba uideantur, quod intellegunt fortissimos quosq; à ciuibus maxime honorari, & in pretio esse, ignauissimos uero ia-

cere, atq; contemni. Et hi quidem cum de conseruando nomine, authoritateq; solicati sint, cum patrias leges, improbamq; de se populi opinionem cum primis uerentur, cum deniq; honestatem sequantur. Siquidem honesti ipsius, idest honoris gratia, labores, publicaq; munera suscipiunt, ad fortitudinem propius uidentur accedere. In eo tamen peccant, quod non aut tolerant molesta, aut aggrediuntur periculosa, ut fortiter agant, sed id metuunt, ne si cesserint, ex declinatione, & fuga sequatur infamia, atq; inhonoratio. Quamobrem non id primum agunt, ut recte faciant, atq; ut recte agendo decus adipiscantur, uerum, ut infamiam fugiant, deuinentq; acusatōnes, ac uulgi rumores, & opprobria, illorum similiores qui a turpibus se continent, non honesti, & recti gratia, sed id modo cauent, ne conuictos poena sequatur. Siquidem remotis arbitris, facta spe impune grassandi, nulla honestatis eos capiet reuerentia. In eo igitur a uiris fortibus maxime differunt, quod cum ipsi ciuiles tantum honores & appetiscant, & quaerant, satis habent infamiam defugisse, cum illorum animi in sola decoris comparatione conquiescant, & ita quaedam infamiam, ac turpitudinem fugitent, ut qui decori assequendo tantummodo intenti sint, ad haec noster hic fortis turpitudinē propter se uitat, quam ille ad inhorationem referat, authoritatisq; iacturam. Quamobrem quod labores adit, ac pericula, & quidem pudoris, atq; honesti gratia, ciuilis quaedam appellata est fortitudo, tametsi ut ostensum est, a uera, perfectaq; fortitudine multum distet, Titi, Herminius, ac Lartius fortissime rem gerentem Horatium conspiciat, cum ipsi a fugiendo desitissent, ita quidem pugnauere, ut appareret eos ignominiam magis ueritos, quam ut pro patria fortiter agerent, dimicare. Itaq; ad extremum non expectata pontis ruina, ad suos refugere, quam in incepto persistere maluerunt. Quo circa tanti facinoris laus, ac praemium apud Horatium solum mansit, publico totius populi, patrumq; testimonio. Caesar in insidias delatus, cum suos fugientes cerneret, nunc hos manibus prensando, nunc illos obiurgando, scuto denique e sinistra fugientis militis ablato, pugnam fortiter dimicando restituit, atq; ex insidijs cum exercitu sic euasit, ut solus ipse fortiter fecisse, caeteri ob pudorem magis, quam ob uirtutem rem gessisse uideantur.

De militibus.

DE VERAM ETIAM Fortitudinem proxime uidentur milites accedere, quando labores etiam grauissimos suscipiunt, & pericula aduunt persaepe maxima. Sed cum nunc minis, ac metu poenarum, nunc exhortationibus, precibusq; adducti, aut praedae cupiditate capti, aut exercitatione, peritiamq; rei bellicae freti, magis, quam uirtute ipsa regerant, pugnaces potius, quam fortes uideri iure possunt. Nec uero inficiamur uniuersas aliquando copias uideri fortiter egressas. Sed cum haec ipsa uirtus tam sit rara, tamq; excellens, uidentum est quomodo tanta, tamq; eximia laude exornemus etiam multitudinem, cui ut sit idē, quod forti uiro propositum, singuli tamen ut sibi omni e parte constant, fieri uix potest. Est enim res tum in primis difficilis, tum supra quam dici potest rara. Nam quanquam uirtus expetendam se se omnibus praebet, paucos tamen eius pertingit possessio. Quod si quis unquam uel populus uel exercitus, eiusmodi laudibus dignus fuit, is profecto populus Romanus fuit, cuius haec laudes propriae uideantur, propter tam multa ab eo fortissime gesta, ut quod in maximis populis, nationibusq; uix paucos contingit uel ciues uel imperatores, id Populum Romanum etiam uniuersum contingat. Siquidem non praedae cupiditate, sed pro patria, pro libertate, pro honestate, pro decore bella, & religiose suscepit, et fortiter administrauit. Qua igitur animi magnitudine toties hostem uicit? qua constantia maxime laboriosas, atq; erumosas res, et pertulit et superauit, qua etiam alacritate incurrit in mortē, ubi fugae indignitas uitae honestati obstitisset? Nec sit mihi nunc de singulis Imperatoribus, aut Consulibus sermo, quos non fabulosa commenta, sed res ipsae fecere tam illustres, quam hodie & sunt, & olim erunt. De populo ipso loquor, cuius res gestae quales fuerint, orbis terrarum perdomitus docet. Omnino militaris siue scientia, siue disciplina, praecipis, atq; exercitatione constat. Quae ob causam milites non nisi iussi, castra mouent, iter faciunt, signa sequuntur, ac facta pugnandi potestate, manum cum hoste conserunt, freti maxime exercitatione, atq; armorum usu. Quos nunc ira incensos uideas, nunc fame, tanquam feras in pericula rapi, alibi irritant, eos increpationes, aut proposita praemia, timent ignominiam, uerentur infamiam, si cesserint, ac tum hostis gladium, tum imperatoris seures. Consul Romanus in agrum Gallicum cum traiecisset exercitum, pontem rescindi iussit, ut sublata fugae spe, milites sciret oem in gladio spe positam esse. Qui

reliq̄ fuerūt e' clade Cānēsi, eos Senatus deportari in Siciliā iussit, nisi bello finito sublata facultate i Italiā redeūdi. Annibal cū duce Romano in Africa conflicturus, suis edixit, ut quē ex acie fugientem cererent, habitum pro hoste caderent. Appius Claudius re cum Volscis male gesta, ob militum contumaciam, in desertorem signorum exercitum acriter pro concione inuectus, Centuriones uirgis cecidit, ac securi percussit. Reliqui sorte decimus quisque ad supplicia lecti. Hęc, aliāq; huiusmodi uim, necessitatemq; afferre uidentur. Cogunt enim, cum fortitudo uoluntaria esse debeat. Horum igitur studium, ac munus est belligeratio, & præda, præsertim ubi mercenarij fuerint, qualis est temporis huius militia. Quo'circa exercitatio ipsa, assiduaq; laborum perperio, frequentiaq; certamina, præstant milites pugnaces, impigros, acres, strenuos, alacres, quæ militares præcipue uirtutes esse dicuntur. Etenim pugnacitas est siue studium, siue uoluntas propensior pugnae cum hoste conferendæ. Impigros eos dicimus, qui instructo, paratoq; ad militares labores suscipiendos sunt animo. Acres, qui uehementer præseferunt impetus, & uires quasi maiores. Alacris, qui uolenti, ac læto animo feruntur in hostem. Nam strenuus, quando nomen a sternendo ductum est, a strato sæpius aduersario, aut quod uiribus contendat omnibus, ut illum sternat, dictus uidetur. Ex diuturna itaq; laborum perperio milites tum quæ alijs aspera uidentur, tolerant, tum quod in periculis uersati diutius, plura contemnunt, quæ bellicæ rei imperitos terrificant. Idem quia nouerunt qua ratione ictus aduersarij declinari queant, quomodo etiam petendus hostis sit, nonnunquam armatis inermes occurrunt. Ex quo fit ut fortes uideantur. Non esse autem eos plane fortes, tum quæ supra diximus satis docent, tum quæ ubi acrius hostis ingruerit, aut ubi locus iniquior fuerit, proiectis armis uertuntur in fugam.

Feroces non esse fortes.

SED NEC Feroces in fortium haberi numero uolumus, siquidem maiore ferantur impetu, nec quæ debeant ratione pericula metiantur. Quinetiam ad feritatem dilabantur. Ad hæc ferox ingenium, & gentis quasdam natura feroces dicimus. Nemo autem natura, aut ingenio fortis est, quare ferocia hæc aut militum est, aut barbarorum, non uirorum fortium.

Exempla ueræ

Exempla ueræ fortitudinis.

ERAE AVTEM fortitudinis exempla græca, barbariq; edidere permulti, sed Romanorum longe maximus est numerus, Cuius mihi princeps uidetur Horatius Cocles. Siquidem in summa Reip. calamitate, in maximo, euidentissimoq; populi Romani periculo, urgente grauissimo hoste, pro salute publica, cæteris etiam fugam capessentibus, solus ipse se hostibus obiecit. At quo animo? ut dum pons rescinderetur, hostis impetum detineret, interim pugnando, non quod desperantium est, uitam contemneret, sed simul, & hostem feriret, & corpus suum, in quo salutem patriæ positam sentiebat, tueretur, non tamen ut mori pro communi salute recusaret. Atque ubi pontem rescisum intellexit, nõ arma proiecit, quibus hostes potirentur, non seipsum in tanta ruina deseruit, sed natabundus ad suos salutis armis rediit. Cuius pulcherrimum facinus, non ciuium modo, atq; inimicorum animos admiratione impleuit, sed siquid est, quæ Deos immortales mortaliu uiribus factum moueat, cum primus credendum est, rarissimum hoc, maximeq; admirandum facinus deos mouisse. Sed o' uocem maxime memorabilem, rediens re infecta hostis, se quidem Romano potitum, solo ab Horatio uictum esse prædicabat. Sequitur Publius Decius Murena, quanquam in re satis dispari. Is Tribunus militum, inducto ab Aulo Cornelio incaute in cauam uallem exercitu, circaq; insessam ab hoste, cum omnia metus plena, ipsumq; consulem consternatum cerneret, ductis secum legionis unius hastatis, enadēs in cacumen hosti immenens, pauentibus re inopinata sanibus spatio Consuli ad subducendum agmen in æquiore loco dato, sua exercitum uirtute seruaui. Neq; hoc facto contentus, Macti uirtute inquit, milites estote, qui alios seruasus, uosmetipsos seruate, digni qui quod pauci pluribus salutem peperistis, nullius ope indigeatis, ne fame ac siti moriendum hic sit, ferro uiam aperiamus. Quid cum hostium castra ui perripissent, uictoresq; consulis castris appropinquarent? quando, inquit, milites uestrum hoc factum omnis posteritas laudibus feret, lucem expectemus. Neq; enim ciuium seruatores, hostium uictores, tantis e' periculis reduces, tenebræ, ac silentium decent. Luce, ac die opus est. Ingressus igitur castra triumphanti similis, non expectauit ut moris erat, a consule concionem iam habente laudari, sed confirmato ad hostem inuadendum consule, sanites sua maxime opera suos, cæsosq; et castris exutos reddidit. Postquæ uicto

riam aurea corona, & centum bubus, eximioq; uno albo, opimo, auratis cornibus donatus à consule, ipse bouē Marti eximium immolauit, centum boues in milites diuisit, periculorū, ac uirtutis socios. Vides q̄ hic undiq; sibi constet? Pugna ad Vesperim cū Latinis conferta, cū in magno discrimine res esset, et iam Romanus Miles læuo cornu cederet, cōsul Decius ut corpore suo rē Romanā tueretur, rogato pontifice ut præiret, uerba, quibus se pro legionibus deuoueret, Deos rite precatus, cinctusq; cinctu Gabino, armatus in equū insiliuit, seq; inconfertos maxime hostes immittens signa primo Latinorum turbauit, dein de in totā penitus acie puadens, cum omnia terrore compleret, ibi magna strage edita, hostiū telis obrutus ita cecidit, ut ex eo cōsternatæ Latinorum cohortes in fugam uerterentur. Intellegis quā cōposito animo, uolūtariæ morti pro communi salute se obtulit? q̄ ante q̄ caderet dignū uiro in tā graui periculo munus edidit? Secutus paternū exemplū & filius legitur. Coruinus consul cum in anapiti esse loco rem cerneret, Agite dum Milites, ut me in hostem inuectum, ut ferro uiam sternentem uideritis, sic pro se quisq; operā nauate, statim omnia quam maxime stat acies, patefacta cernitis. Quo dicto ipse primus in hostē illatus, cum quo gradū contulerat, statim obrūtuit. Qua e re accensis militibus, ac renouato prælio, Sānites in fugā se se dedere. Mutiū Scæuolā munus libetè hoc in ordine collocarim, q̄ eius factum uideri potest si uide non caruisse. Illud præclarū, quod errantē dextrā ipse tā atroci supplicio affecerit. Barbarus Miles quasi nouū aliquid afferret, ad Alexandrū Imperatorē Romanū aditu impetrato, gladio illum confecat in tabernaculo. Feritas hæc est, & quidē fraudis, atq; immanitatis plena. Idē à Germano milite tentatum aduersum Augustum Cæsarem scriptum legimus.

De quibusdam uiris fortibus.

ED QVI Romanorum fortissimus fuerit, in dubiū uerti uideo. Alij enim Lucio Siciuo Dētato palmā tribuūt, cuius hæc laus est, ut centies manū conseruerit, octies ex pronocatione uictor, Quadragenta cicatricibus aduerso tantū corpore nobilis spolia ceperit uiginti quatuor. Donatus ipse hastis puris duodeuiginti, Phaleris uiginti quinq; torq; tribus & octoginta, Armillis centū quadragenta. Coronis ciuicis quidē quatuordecim, aureis octo, muralibus tribus, obsidiōali una. Alij Marco Sergio, quod tribus et uiginti uulneribus honeste acceptis, ac neu-

tra manu, neutro pede satis utilis, sinistra manu sola quater pugnauerit, Ferreaq; dextra sibi religata manū conseruerit. Cremonam obsidione liberauerit. Placentiā tutatus fuerit. Duodena castra hostiū in Gallia ceperit. Cūq; alij uictores hominum fuerint, ipse, ut Plinius ait, uicerit & fortunā. Manlij Capitolini decora, eodē Plinio teste, his minora nequaquā fuissent, si nō ad ultimū omnia perdidisset, regno suo inseruiens, Siquidē adolescens bina ex hoste spolia cepit. Eques omnium primus murali corona donatus, Sex ciuicis, septem, et triginta donis, Duodetriginta cicatricibus aduerso corpore acceptis, Magistro equitum Seruilio seruato, humero, ac femore grauius ictis, quodq; omnium maximum, Capitolio à Gallis defenso. Nec mihi silentio prætereundus uidetur Probus, is qui multis post hos seculis Romanum tenuit imperiū. Hic bello Sarmatico tribunus, trāsmissō Danubio, multa fortiter fecit, qua e re pro cōcaone laudatus est, Donatusq; hastis puris quatuor, coronis uallaribus duabus, ciuicā una, uexillis puris quatuor, armillis aureis duabus, torque aureo uno, patera itē una librarum quinq; ad rē diuinā. quo etiā tempore Valerium Fecianū adolescentē nobilē à Quadorū liberauit manu. unde Valerianus Augustus ciuicā eū donauit, addita legione tertia, quæ felix dicebatur, uexis etiā triplicis, ac salarium duplex dari iussit. Cui post Aurelianus Augustus decumanos etiā suos credidit. Tacitus quoq; Augustus eū oriētī toti Ducē præfecit, tradiditq; salariū quicuplex, genuauit etiā ornamenta militaria, et Cōsulē creauit, q̄ illū pro uirtutibus Capitolina maneret palmata. Idē Marmaridas acri pugna uicit. Afros rebellionē parātes cōeruit. Aradionem singulari certamine uicit, occisumq; ingenti sepulcro donauit Trecentorū pedū in latitudine. Uicit etiā Palmirenos, maximāq; orientis partem in Aureliani potestatem redegit. Creatusq; militari cōsensu imperator, Galliam recuperauit, cæsis prope quadrin gētis nullibus Germanorū. Rhoetias pacauit, Illyrios, Sarmatas, finitimasq; gentes ita cōpressit, ut quæ illi occupassent, prope sine bello receperit. Palpherū latronem Isauricū cepit. Blēmers subegit. Ptolemaidem iuri Romano integrā restituit, suiq; conscius, paucis ante q̄ moreretur diebus gloriatus est, breui se facturū, ne populo Romano Milites necessarij uiderētur. Hæc sunt ueræ fortitudinis exēpla, e plurimis hausta et tanq̄ delibata. Reliquū est, ut quando de Heroica, bellicaq; uirtute differuimus, & qui qualesq; fortes essent expressimus, quæ restant quæramus, si prius tamen uiderimus, quod esse uictoris officium debeat.

DE FORTITVDINE
De officio uictoris

VIVS, VT ARBITROR, PRIMA Est
clementia. Est enim uictis parcendum, quatenus ta-
men ratio patitur, siquidem uidentur ne renouari
bellum possit. Atque ut seditionum principes puniendi,
ubi alia ad securitatem nulla est uia, sic imbellis multitudo etiā fo-
uenda. Memnerimus tamen non unam esse animaduertendi rationē,
ac nonnunquam nomini nostro consulendum potius quam peccata uindi-
canda. Quam Annibal crudelis in uictos, tam Pyrrhus humanus, ac
mansuetus fuit. Alexander incendisse regiam illam dicitur, ut furenti
scorto satisfaceret. Alphosus parca Neapolitanis iussit, atque a direptione
ne captæ per uim urbis statim contineri, fraternæ necis oblitus. Mu-
mus, qui Achaicus est cognominatus, non sine magna est nota Corinthū
sustulit. Quod circa post uictoriā nullus iræ, nullus cupiditati locus per-
mittendus est. Temperandi sunt animi, neque insolens ob res ad uo-
luntatē cedentes. Quin cum maxime est sententia fluunt omnia, tunc maxi-
me consideranda est rerum humanarum inbecillitas, fortunæque incōstantia,
cogitandumque hominē esse se, quæ est cogitatione æquabilitas illa gigni-
tur, quæ ubique, atque ab omnibus semper est laudata. Ita tamen amplectē-
da placabilitas, atque lenitudo, ut dignitas retineatur, quæ uacare debet
fastidio. Fugienda cum primis impotentia nihil superbe, nihil arrogan-
ter, nihil auare, improbeque agenda. Tyrannorum hæc sunt, ut iniuriæ,
ac contumeliarum plena. Quid de crudelitate dicam, quæ omni est hu-
manitate exsuta? Quid enim Lucio Sulla immanius? Quid Cæsare
uictore mitius? Itaque illius uictoria nobilitata est direptionibus, exsi-
liis, cædibus. Huius non modo facta, uerum etiam dicta, summam
humanitatem, singularemque placabilitatem præferunt. Videamus
itaque quid ad Oppium et Cornelium scripserit. Gaudeo me
hercule uos significare literis, quam ualde probetis ea, quæ apud
Corfinium gesta sunt. Consilio uestro utar libenter, et hoc liben-
tius, quod mea sponte facere constitueram, ut quam lenissimum me
præberem, et Pompeium darem operam ut reconciliarem. Tentemus
hoc modo, si possumus, hominum uoluntatem recuperare, et diutur-
na uictoria uti, quoniam reliqui crudelitate odium effugere non po-
tuerunt, neque uictoriam diutius tenere, præter unum Lucium Sullam,
quem imitaturus non sum. Hæc noua sit uincendi ratio, ut miseri-
cordia, et liberalitate nos muniamus. Id quemadmodum fieri pos-
sit, nonnulla mihi in mentem ueniunt, et multa reperiri possunt. De
his rebus

his rebus rogo uos ut cogitationem suscipiatis. Nec uero lauda-
mus, quod patriæ bellum intulerit, quando subuertisse omnia uisus
est, cum Regiam sellam insedit, togaque purpurea per urbem processit.
Quod circa dum amicis auctoritatem non tribuit, dum se ciuem obli-
uiscitur, a paucis occisus est. At Scipio tot populorum, ac gentium ui-
ctor, non solum ab æquabilitate non recessit, sed cum uideret ini-
quius secum agi, curia, atque urbe sponte excessit. Occiso Auidio Cas-
sio, qui res nouas in oriente molitus fuerat, qua mansuetudine atque pla-
cabilitate Marcus Aurelius Antoninus fuerit usus, Scripta docet ad
Faustinam uxorem epistola, cum ea immittus consulisset. Tu qui
dem mea Faustina religosse pro marito, proque liberis nostris agis, Re-
legi enim epistolam tuam in Formiano, qua me hortaris ut in Aui-
dij consocios uindicem. Ego uero et eius liberis parcam, et genero, et
uxori, et ad Senatum scribam, ne aut proscriptio grauior sit, aut poe-
na crudelior. Nihil est enim, quod Imperatorem Romanum melius com-
mendet gentibus quam clementia. Hæc Cæsarem deum fecit. Hæc Au-
gustum consecrauit. Hæc patrem tuum præcipue ornauit. Denique si
ex animi mei sententia de bello esset iudicatum, nec Auidius esset oc-
cisus. Esto igitur securus. Diis me tuentur. Diis pietas mea cordi est.
Ad Senatum autem in hanc sententiam scripsit. Deportati redeant,
proscripti bona recipiant, atque utinam possem multos ab inferis ex-
citare. Quare Auidij Cassii liberis, et genero, et uxori ueniam dabitur.
Quid dicam ueniam, cum illi nihil fecerint? Uuant igitur securi sub
Marco Antonino. Uuant in patrimonijs parentum, sint diuites, sint
securi, sint uagi, et liberi, et per ora omnium ubique populorum cir-
cūferant et meæ, et uestre pietatis exemplum. In ipso quoque
uincendi cursu magnopere uidentur, ne studio cædis, aut rapinarum
bellum gerere uideamur. Cæsar etiam in hostes mitis. Multa in ipso ci-
uili bello a Pompeio ac Pompeianis Ducibus foede, atque immaniter fa-
cta. Sunt enim et sua aduersus hostem iura seruanda. rebus uero com-
positis obliuiscendum iniuriarum, induendaque tum amici, tum patro-
ni persona. Cumque moderate omnia, tranquilleque administranda
sint, hoc non alio assequi modo facilius poterimus, quam si diligen-
tissime seruatæ legibus, operam demus, ut æquo inter omnes iure ui-
uatur, secus enim agere, et iniquius se atque insolentius gerere, quid
est aliud, quam uictoriam foedare, hominemque exsuere?

IOANNIS IOVIANI PONTANI
DE FORTITVDINE DO
MESTICA LIBER
POSTERIOR.

VPERIORE LIBRO SATIS,
Vt arbitror, de fortitudine bellica, quam He-
roicam uocauimus, dictum est. Et qui ac qua

S les fortes essent, explicatum. Relinquitur de il-
la fortitudinis parte dicendum, quæ illos potius
spectat, qui procul à bellicis periculis uiuunt,
quanquam & eos quoq; de quibus disserui-
mus, genus hoc laudis pertingit, siquidem magni etiam duces, tum li-
beros amiserunt, tum patria aliquando pulsati, in exsilio uitam egere, aut
deleto exercitu sæuietem in se fortunam experti fuere cum maximo
rerum, uitæq; discrimine. Quæ pars quando nullum non attingit
hominum uitæ genus, de hac quoq; præcepta trademus. Nam quan-
quam maiores ex bellica fortitudine laudes manant, ex hac certe nõ
minus uberes bene informandis, atq; excolendis animis fructus per-
cipi solent. Namq; in ciuitatibus cum alij resp. administrant, alij re-
bus tantum suis studentes, priuatam & quidem otiosam magis uitam
sequantur, quotus est, qui humanos casus, & resstantis fortunæ pro-
cellas nunquam sit expertus? quin singulis pene diebus experiatur?
Quid enim in hominum uita communius, quam ægritudo, luctus, ex-
siliium, egestas, carcer, orbitas, repulsa, infamia? dolores ex patria, li-
beris parentibus, uxoribus, propinquis, amicis? Quæ aliæq; huiusmo-
di cum ratio ipsa toleranda doceat, præsto est fortitudo, quæ omnia,
quæ contingere homini possunt, magnitudine sua inferiora ducens nõ
modo constanter ferenda suadeat, uerum maioribus etiam uiribus
statuat superanda. Placet igitur hanc domesticam appellare, siquidẽ
non in bello, bellicisq; laboribus, ac periculis, sed domi, atque in-
tra priuatos etiam penates exsistit, tum fortuitis, aut naturales ca-
sus ferendo constanter, tum ea agendo, quæ ad patriæ incolumi-
tatem, authoritatis conseruationem salutemq; rerum tum publica-
rum, tum priuatarum spectent, ac tum cognatorum, tum amicorum,
atq; clientium rebus consulant. Nam & huic quoq; labores, mole-
stia, pericula item, et graues sunt casus propositi. Etenim eorum, qui
publicas res tractant, referta est uita, nõ laboribus modo, ac molestiis
plurimis, sed grauibus etiam casibus exposita. Iam uero qd molestius
paupertate? qui acriores morsus, quam amissæ libertatis, ac patriæ?

LIBER POSTERIOR 74

Cuiusmodi rerum perpeffione, an quæ potest in homine civili maior
esse gloria? Huic itaq; suus quoq; hostis imminet. An non turpissimũ
est frangi doloribus? eneruari uoluptatibus? uinci cupiditate? dedeco-
rante humanæ naturæ excellentiã, seq; etiã infra bestias deiciẽtẽ.

Quæ uitanda sint.

QUONIAM Autem, ut ab Horatio recte præcipi-
tur, uirtus est, uitium fugere, primaq; sapientia est ca-
ruisse stultitia, primũ conandũ est, ut uitia deuitemus,
illa præsertim, quæ ipsi fortitudini maxime aduersari
uideantur. Est enim imbecilli, & mollis animi, laboriosa, & mole-
sta fugere, quorum è fuga nascitur desidia, effœminatio, et harum co-
mes nequitia. Iam uero qui uinci se à doloribus sinit, habeat necesse
est in fractum animum, cogitationes plenas langoris, consilia abiecta.
Quid? quod quàm dolores reformidat, tam sequitur uoluptates, qui-
bus etiam se se dominandum permittat. Seruile omnino genus homi-
num horum, atq; in humana effigie belluarum naturam retinens,
à quibus qd est, quod publice priuatim uel expectari laude dignum
queat? Ponatur ante oculos Heliogabalus, aut si externa te magis de-
lectant, sardana palus, indigni qui inter homines referantur, nedũ
ut in principũ numero sint habendi. Quam autem fœda, detestabi-
lisq; uoluptas ista sit, in ijs libris plenius expressimus, qui sunt à no-
bis de obedientia scripti. Cupiditas uero malorum omnium civilium
origo, & fomes est. Cuius tanquam è seminario pullulat ambitio, ra-
pacias, impotentia. Eius etiã illa cum primis noxia, et pestilens uis
est, qd animũ ab æquo rectoq; ubiq; detorquet. Hæc igitur siue uitia,
siue affectus, necesse est domari, & coërceri ab ijs, qd tum rēp. recte
administrare uelint, tũ domesticas facultates conseruare, atq; etiã au-
gere honeste studeant, quibus coërcatis forti necesse est animo, tum fã-
miliaris curas obeant, tum ciuilia munera, quibus obeudis illud statũ
uidendũ est, ne honestas deseratur. Hac enim deserta, nullus esse forti-
tudini locus potest. Quocirca omnis laborũ, ac molestiarũ susceptio
ad honestatem referenda est. Honoris etiã, ac dignitatis ratio tenen-
da. Arrogantia cum primis etiã ab ijs, qui Magistratus gerunt, remo-
uenda est, retinenda tamen maiestas. Quo tempore minime sunt exer-
cendæ simultates. Quod si in contentionem ueniendum fuerit, ita qui-
dem contendendum est, ut appareat, non priuati odij, sed publica bo-
ni gratia, talis suscepta esse cõtentio, quæ etiã acerbitate sit uacua. Sed
hæc plenius ab ijs tractantur, qd de gerenda republica præcepta tra-

dunt. Sicut igitur ciuilia munera fortiter ab illis obeūda sunt, q̄ in magistratu constituntur, omnisq; cogitatio, et cura ad publicam salutē referenda, ita quæ aduersa contigerint ferēda constanter, quæ ut multa ēt contingant necesse est, propter rerū humanarū incōstantiā. Quo tempore maxime debet elucescere ingenij uigor, firmitasq; animorū, et uires ipsæ magis, ac magis intendendæ, Capiendaq; consilia aut plena roboris, aut saltem nequaquam imbecilla. Existunt persæpe et in republica seditioes, quæ arte, industriaq; cōpescendæ sunt, quæ ubi sedari, et cōcēri nequeunt, fortissime eundum est contra, proq; libertate oppetenda mors est. Existunt et aliæ tum difficultates, tum pericula, quibus uigilando, agendo, multa prospiciendo firmiter occurrendum sit. Quæ quidem efficiunt ut urbanae res nequaquā bellicis minores nonnullis uisæ sint, nec minus clara, utiliaq; uideantur, quæ domi geruntur, atq; in toga, quàm quæ foris, atq; in caliga. Quo circa moderantem Remp. cum primis uirilem, maximeq; confirmatum habere animum oportet, propter multa tum laboriosa, et molesta, tum dubia, et aspera, quæ plurimus è locis, atq; causis soleāt tanquam pullulare. Atq; hæc quidem de illa domesticæ fortitudinis parte, quæ rerū publicarū administratores attingit, satis sit admonuisse.

Officia fortitudinis domesticæ.

PRIMA VERO ET PRÆCIPUA domesticæ fortitudinis laus est illa, quod cum nonnulli summum malum in dolore posuerint, Quidam summum bonum in indolentia, doceat non modo constanter ferendo dolori resistere, uerum etiam uiriliter repellendo eum superare. Sed cū sint multiplices dolendi causæ, ac tam aperte fortunæ ictibus sumus expositi, difficile dictu est, cuius doloris morsus sint acriores, cum nō omnes uno modo aut dolorem metiantur, aut doloris causam reputent, et cuiq; fere, in quo tunc est dolor, maximus uideatur. Sed circūspicienti res humanas, et causas consideranti, nimirum ut uoluptatum, ac bonorum delectus est aliquis, sic et dolores inter se differre apparebit, non solum magnitudine, uerum etiam qualitate. Quis enim non iudicet maiorem esse iacturam præstantis filij, ac magnum in republica locum tenentis, quàm infantuli eius, qui sit unicus, quàm qui in aliquo liberorum numero? qui reipublicæ suæ princeps falsis populi accusationibus in exsilium pulsus est, quàm qui priuatus ciuis, et nocens?

De toleranda euersione patriæ.

QUONIAM AVTEM optimus et generosissimus quisq; ciuis patriam cum primis amat, necesse est ut huic ex patria euersa dolor sit quamacerri-
mus, in qua non solum genitus sit, altus, educatus, sed liberos quoq; sustulerit, honores tulerit, magistratus gesserit, ac magnorum uirorum familiaritates, et amicitias iunxerit. Itaque quo maior et diuturnior est ex amissa patria dolor, eo firmiorem habere animum oportet, et tanquam acius futurum sit maiore cum hoste certamen, armis sese ualidioribus instruere. Cumq; non prædā ex agris, sed arcem ipsam peti sentiat, coactis in unū uiribus pugnet. Esse ut hominum sic et urbium interitus, futuram quoq; aliquādo orbis deflagrationem, proponet sibi ante oculos Athenas, Lacedæmonem, Thebas, Crotonem, Tarentum, Beneuentum, Capuam, Syracusas, Numantiam, Carthaginem, Romā, Ipsas quoq; nationes stirpitus esse sublatas, deleta Imperia, Reges extinctos, et genus ipsum hominum aliquando uniuersum, penè ab sortum diluione fuisse, nec indignandum esse, manere nostram quoq; remp. commune omnium futurum. Quæ acciderint, naturalia esse, et quanquam rara, tamen necessaria. Nihil enim, quod aliquando coeperit, non interiturū. Multum etiam ad consolandum conferet illorum enumeratio, qui fortiter et ipsi sustinuerunt. Hiq; tanquam socij ad discendum sunt. Proponatur ante oculos Clitomachus Carthaginensis, qui non ipse tantum forti animo tulit, sed auers quoq; cohortatus est suos ad excidiū patriæ uiriliter ferendum. Proponatur etiam Stilbon Megarensis, qui patriæ capta, ac direpta, interroganti Demetrio nihil se amisisse respondit. Nam Archimedes Syracusarum direptionem ne sensisset quidem uideri potest, qui radium tenens, ac lineas ducens, geometricæ figuræ contemplandæ intentus cum esset, a milite confossus fuerit. Talibus igitur munitionibus, et his tanquam propugnatoribus tutanda est arx, sedandusq; initio dolor, post etiam ex animo repellendus.

De tolerando exilio.

PROSCRIPTIONIS, Exsiliq; facilius consolatio, atq; ut in deleta patria ipsa necessitas, rerumq; humanarum conditio, sic in adempta restituendæ illius spes solari uehementer potest. Plurimi enim ab

exsilio reuocati leguntur, id quod quotidie uidemus. Cicero de se re-
sistito etiam gloriatur. Quid? quod alij sponte in exsilio mansere, ut
Rutilius, alij ipsi sibi illud elegerunt, ut Scipio, qui quam ciuitatem tot
non modo uictorijs exornauerat, auxeratq; imperio, uerum etiam
a calamitosissimo, ac diuturno bello liberauerat, in ea uiuere no-
luit. Metellus quoq; in exsiliū ire, quā Saturnini Tribuni ple-
bis iniquissimas leges pati maluit. Albutium æquissimo animo Athe-
nis philosophatum legimus, Marcellum Mitylenis. Publius Ouidius
exsiliū non solum tulit fortiter, uerum multa quoq; in eo scripsit.

Cuius quid esse potest illa uoce firmus?

» Omne solum forti patria est, ut piscibus æquor,

» Ut uolucris uacuo quicquid in orbe patet.

Pallas Stroetia Florentia pulsus, Patuuij ita uixit, ut exsiliū ad oti-
um literarum conuertisse uideretur. Et superior quidem Tomitanos,
apud quos exsulabat, quanquam barbaros, atq; efferatis moribus,
traxit tamen ad studia literarum, sua etiam illorum lingua multa
scribens, quæ frequenti populo recitauerit. Quid? quod in te græ ali-
quando nationes, desertæ natali terra, sedes alias quesierunt. Quid eni
tot græcorum colonie, nisi uoluntaria exsilia, aut olim fuere, aut nūc
sunt Illyricorum? Qui nuper in diuersa Italia loca in grauerunt.
Urbes quoq; quas incolimus, quo frequentiores sunt, eo plures in ijs
esse uidemus, qui patria sponte excesserint. Ac ne te illud moueat, quod
non ibidem manere ubi natus es potes, illud respice, omnia incessa-
bili motu laborare, ac nihil in teris esse, quod in quo primum cœpe-
rat, consistat. Nam quod carissima multa, et animo tuo maxime gra-
ta relinquenda sunt, consolari te uehementer potest, uel quod uirtu-
tes tuæ, quibus nihil esse carius, nihil tibi gratius debet, tecum profe-
cturæ quocunq; terrarum sunt, uel quod breui non solum multa, ue-
rum etiam omnia necessario tibi relinquenda erunt.

De toleranda repulsa.

» **Q**UONIAM plurimum quidem ab ijs, qui
respublicas gerunt, honori tribuitur, estq; magna po-
puli opinio de ijs, qui magistratus gerunt, necesse est ut
dolor, qui e' repulsa concipitur, et magnus, et acer
sit. Mouet enim indignitas rei, et quod alios præferri sibi difficile est
pati. Sed consolabitur nos, tum conscientia nostra, quod ita quidem
uixerimus, ut digni eo munere uideremur, tum populi inconstantia,
et falsa plerumq; opinio, et quod multorum est caput bellua, ut in

quit Horatius. Ad hæc quod multi et magni quidem uiri, spretis
publicis muneribus, ad uitam se priuatam contulere. Qua constan-
tia tulit Cato etiā duplicem repulsam? Qua Lælius et sapiens, et bo-
nus uir? qua et Publius Nasica uir optimus Senatus iudicio comproba-
tus? Refert Cicero scriptum apud Fannium fuisse, Publiū Rutilium
fratris repulsam consulatus, tam ægre tulisse, ut ob eā causam e' uitæ
recesserit. O' fractum, atq; abiectum hominē. At Diocletianus quæ
erat despicentia rerum humanarū, Romano se imperio abdicauit,
ad quæ gerendū cum reuocaretur, uocatis in hortos suos oratoribus, ita
quidē respōdit, ut rogaret eos lactuculas inspicerent, quas manu sua
et sciuisset, et coluisset. Quo dicto declarauit pluris se uitam illā quie-
tam, et tranquillā facere, quæ redire ad imperiū administrandū. Sulla
quanquā honoris cupientissimus, dictaturā tandē deposuit, passus et
ipse in præturæ petitione repulsam. Augustus non semel cogitasse di-
citur de administratione Reip. Populo Romano reddēda, nec desijt,
ut Seneca tradit, quietē sibi præcari, et uacationē a Republica pete-
re. Ergo quod tempus, quod satietas potest in homine bene instituto, ra-
tio nō poterit? Quo circa non modo patienter ferenda repulsa est, ue-
rum etiā oblatis honores nonnunquā recusandi, ut nobis ipsis uiue-
re aliquando possimus. Nec uero uita procul a Republica atq; a ge-
rēdis magistratibus improbanda est, quādo, ut Horatius recte censet,
» Nec uixit male qui natus, moriensq; fefellit. Nec solū autem phi-
losophi, ac literarū studijs dediti, sed principes quoq; ciuitatum, in
agris procul a publicis administrationibus id sibi uitæ genus consi-
lio delegisse uidentur. Quo tempore haud scio an etiam gloriosiores,
magisq; admirabiles essent, quæ cum in foro, curiaq; uersarentur.

De toleranda paupertate.

» **I**UITIÆ quoq; quoniā tanti habentur, ut in
eis nonnulli bonorū finem collocare sint ausi, pauper-
tas non solū quia difficilis et anxia, sed quod oppro-
briosa sit, et dolore afficere, et contrahere aium solet.

Desunt enim instrumenta, tum ad liberalitatem, splendoreq; tum ad
usus uitæ alios et necessarios. Quo circa minime toleratu facilis uide-
tur. Quinimmo et animū conficit, et pressu suo uehementer deijcit.
Sed præsto erit fortitudo, quæ doceat naturalis illas non esse, imo,
ut quotidie uidemus, multis exitio fuisse, quarū cupiditate et studio ui-
ta hominum in primis uexetur. Quippe cum habēdi libido uix un-
quam satiatur, quoq; plura possideantur, magis augetur, atq; excre-
scat, eius sunt furta, compilationes, latrocinia, fœnora, falsæ obigna-

tiones, rapinae, & pleraq; mortaliū mala. Contra multos in re tenui uixisse honoratos, plenos fidei, probitatis, sapientiae, gloriae. Cumq; paupertas liberior, & magis secura sit, Icarco nonnulli, & praestantes quidem uiri, aut abiecerunt illas, aut parum omnino curauere, in quibus & philosophi permulti, ut Democritus, Crates, Epicurus, Zeno, sed longe maximus est Christianorum numerus, q̄ sorte sua leti, cum intellexerent modicam naturam contentam esse, sprete diuitijs, uiuendi securitatem secuti sunt. Fabritius coenabat letus fictilibus suis. Seranus a gregis mensa, qui tamen et quales tum cives tum Imperatores. Atilius & Cincinnatus ab aratro ad summos magistratus uocati sunt. Atilio Regulo fortissimo uiro exiguus fundus satis fuit. Aemilius Scaurus Romani Senatus sua aetate princeps, in parua pecunia claruit. Aemilijs sedecim uno tempore unam domunculam fuisse, & fundum unum apud Valerium legimus. Pauli, q̄ Perseus duxit ante triumphum, tam exilis census fuit, ut post mortem satis non esset ad uxoris dotem redhibendam. Cn. Scipionis filia ex publico dotata est. Quid? quod Publio Scipioni sumus de publico exolutum ob rei familiaris angustias. Menenio item Agrippae iusta à populo facta, collatis in capita sestantibus. Valerio Publicolae mortuo funebribus lectus, & rogo defuisse dicitur. Itaq; ob domesticas diuitias liberatorum hominum, aut principum in Republica, nemo habitus est melior. Senecam diuitiae non probiorem reddidere, sed maledictis hominum magis expositum. Quare ob amplitudinem pecuniae, quae illum secuta mors est? Quae tot Graeciae principes causa, tot Romanos in exilium expulit, nisi habendi cupiditas effrenatior? Franciscus aliquot ante seculis, nuper Bernardinus tum res humanas despiciendo, tum docendo quam essent contemnendae, uterq; post mortem in deorum numerum hominum consensu relatus est. Nihil possedit Paulus gentium institutor. Socrates oraculo sapientissimus iudicatus, modico contentus uixit. Hieronymo christianae religionis acerrimo asferti, non domus, non fundus fuit, & ne Christum ad exemplum aitem, paupertatis atq; inopiae solitudo & herbae Ioannem Baptistam sic aluere, uti diuina uox eius e desertis eruperit, homines ad Dei cognitionem, atq; ad bene uiuendum inuitans. Sed fuerint hi religioni dediti, atq; in solitudine uiuentes. An tibi uideatur Iulianus Imperator religioni inseruisse, aut in solitudine uixisse, qui et Christum contempserit, & Romanum Imperium tenuerit? Is igitur apud quos homines? palam in exercitu concionabundus. Mihi, inquit, milites, nec facultates suppetunt, nec propinquitas generi, quamuis ortus sim no-

bilis, praeter solum pectus omni liberum metu. Nec pudebit Imperatorem cuncta bona in animi cultu ponentem, profiteri paupertatem honestam. Nam & Fabritij, quanquam re quidem familiari satis angusta, gessere bella etiam grauissima, & gloria mirum in modum abundauere. Haec igitur, aliaq; eiusmodi ante oculos proponentem, licebit non modo paupertatem ferre patienter, sed illam etiam ridere. Sed sit hoc difficilius. Illud certe non modo non est difficile, uerum etiam naturale paupertatem, tranquille traducere, quando natura paucis contenta est, ac uir bonus eam sequitur duce.

De seruitute toleranda.

AM VERO Libertas inter praecipua bona cum habeatur, quid libero homini accidere seruitute indignius potest? Sed si excutere uim fortitudinis uolumus, non alia in re tam se acrem, tamq; robustam, quam in captiuitate uiriliter toleranda praestabit, cum amissa libertate, quae nostra erant omnia simul amissa uideantur, patria, parentes, uxor, liberi, amici, necessarii, domus, fundus, suppellex, pecunia, honor deniq; ac decus omne, ut perferendis ijs tormentis, quae illorum amissorum memoria, ac dolor admouet, eo firmior et contentior futura sit, quo casus hi ut difficiles, grauiioresq; uirilius, contentiusq; ferendi sunt. Quid autem praclarum, quod non idem arduum, ut Cicero ait, quos ut aequius feramus, proponendi ante oculos sunt non priuati modo cives, aut philosophi, sed clarissimi etiam duces, ac Reges. Iugurtha regno amisso Romam captiuus ductus, ad carceris ostium etiam iocatus dicitur. Charolus Malatesta uictus, captusq; a Philippi Mariae Mediolanensis ducibus, admirabilem in captiuitate praefegit animi firmitatem. Alphonsus Rex Neapolitanus non animum modo generosum, uerum etiam regiam dignitatem captiuus retinuit. Quinetiam potentissimos populos seruire saepe contigit, & quotidie etiam contingit. Seruiuit Atheniensis populus Macedoniae Regibus. Carthago Romanis primo, post & uandalis. Ipsa mundi caput Roma, pressis tandem ceruicibus, Gothorum iugum seruiliter traxit. Non multis ante annis Constantinopolis cum reliqua Graecia religandae manus Turcarum insolentiae praebuit. Igitur quod florentissimi populi, maximi etiam Reges passi sunt, & nos ita tolerabimus, ut rerum humanarum conditionem ignorare minime uideamur. An indignaberis homuncule iisdem te, quibus & Reges, & nationes legi-

bus subiectum esse? At graue est seruire, graue profecto, humanum tamen, quod nec uni, sed innumerabilibus, non raro, sed saepissime contingit. Quo calamitosius quid est, in eo perpetuando, tanto maiores, atq; admirabiliores apparebimus. Quid enim spectatus, q̄ contra fortunā obduruisse? Ignis aurum explorat, tempestas gubernatorem, bellicæ Imperatorē difficultates ostendunt Fortem uirum, quem iure uirum dicimus, difficillima quæq; ac maxima calamitosa probant. Nihil potest tam acerbum contingere, quod non æquus animus tolerando maturet. Nihil tam angustum, in quo non euagari animus suapte natura liber queat. Illud quoq; præcipue considerandum, desisse durum, ac miserum esse, in quo nos diutius consuetudo detinuit. Quod olim Spartiatæ sentientes, pueros aris admotos, donec multus è uisceribus sanguis flueret, uerberibus cædendos instruerunt, quo à primis statim annis, assueti comprimendis doloribus discerent patibiles illos esse, nec iudicarent erūno sum, in quo ab in eunte ætate consueuissent. Sed cum sit triplex captiuitatis genus, primum tolerabilius est, quod ei proposita spes est libertatis redimendæ. Quam in re solus fere, aut herus, aut carcer uidetur patienter tolerāndus, ut nuper Brocchardus Persicus nouem circiter annorum carcerem sic pertulit, ut interim plura scripserit, uersibus etiam multo iocatus. Quo in tempore consolari multa possunt, memoria rerū præteritarum, spes etiam futurorum, lectio item assidua, & quod fortunæ siue ludus inconstans sit, siue rerum humanarum conuersiones naturales, ac necessariæ. In secundo uero maius, tetriusq; malum, seruitus proposita est absq; ulla plerūq; spe sui in libertatem uindictandi. Quo circa & consilijs, & rationibus necessitatis utendū erit, nec committendū, ut ægre ferendo, quod eija nulla ratione potest, onus grauius premat, quin uires ipsæ magis, magisq; intendendæ ad firmitatem sunt. Etenim onera contentis uiribus, minus sentiuntur, remissis, pressius grauant. Cumq; cætera nobis bona seruitus abstulisse uideatur, ne animi quoq; bona auferat, uiriliter pugnandum est. An etiam illud uerebinur, ne fidem, probitatem, continentiam, parsimoniam, taciturnitatem, optimas cogitationes, æquam mentem, rectam consulendi, ac sentiendi rationem nobis eripiat? Eripitur quidē libertas inuito, ac repugnanti. Bona uero animi, præterquam uolenti eripi nullo modo possunt. Non extorsit fidem, non integritatem, nõ regendi prudentiam Niceto, amissa libertas, qui Rhegnorum Tyranno, cui seruebat, mortuo, liberorum illius cura ex testamento domini sibi tradita, ea Imperium auctoritate administrauit, uti Rhe-

gnus populus seruo parere non indigne ferret. Post adultis liberis, ea fide, domesticas opes, atq; imperium gubernā dum reddidit, ut uix exiguum uaticum secum detulerit, quo redire Olympiam in patriam posset. Mihi quidē uidetur, Niceto seruitus ornamento, ac gloriæ non opprobrio fuisse. Non detraxit Aesopo captiuitas aut animi firmitatem in neruo apud iudices, aut fidelitatem aduersus herū periclitantem. Cuius constantia eo fuit admirabilior, quod ab ipso nullis extorqueri tormentis potuit, quod postea dominus etiam confessus est. Latitantem in agro Reatino Urbium seruus cum alia saluum facere ratione nequiret, irruentibus qui illum conficerent militibus, domini ornamentis indutus, proq; domino in cubiculo quiescens, iugulum suum præbuit, ac pro domini uita suā sponte obtulit. Quæ unquam pietas, aut animi gratitudo, quæ tanta uitæ rerumq; humanarum contemptio, comparari cum hac poterit? Nescio an quorum aliorum bello punico secundo fidelior, fortiorq; fuerit opera q̄ Volonum. Nobiles quidam grammatici, clari etiam Philosophi, ac Poëtæ serui cum fuerint, docere satis possunt etiam in hac seruilis uitæ conditione ingenijs artibus, ac liberalibus studijs locum suum relictum esse. In tertio mors ipsa, & quidem indignitatis, & contumeliarum plena plerūq; expectatur. Cuius facies eo foedior, ac miserabilior apparet, quod sit etiam sepultura cærendum. Hoc cuiusmodi futurum sit non sentienti, quis non uidet? ac si differre quicquam habeat, uermibus ne, an coruis escæ sit prutridum, ac foetēs cadauer. Mori uero in carcere, an opprobriosum cuiquam uideri potest, in quo Socrates mortuus, è quo Aristides ad supplicium ductus? alter sapientissimus uir, alter innocentissimus. Vnde tot etiam è christianis sanctissimi uiri ad cælum migrauerint? In morte autem cum duo consideranda sint, mors ipsa, & mortis genus, de morte quidem sic est sentiendum, humanorum finem esse malorum. Ac licet arcessenda, aut consciscenda nunquam sit, nec dei sit iniussu è uita migrandū, semper tamen in meliorem partem accipienda est, per quā parata sit bonis æterna quies, fruendūq; cum Dijs immortalibus æuo sempiterno. Quod ut assequamur, petenda est a Deo peccatorum uenia, cuius ea lenitas est, ut facile placetur, si poenitere ex animo senserit. Quam ad rem omnis animi conscientia, cogitatioq; uertenda est, sperandumq; nullum esse tam detestabile peccatum, quod ille non sit condonaturus, dum ex animo nos poeniteat. Quo in tempore id præstandum est, quod præstari ab illis solet, qui longum & difficile iter suscepturi sunt. Hi enim cæterarum re-

rum pene obliiti, solum in iter ipsum intenti sunt, id solum cogitant, id unum meditantur, atq; animo præcipiunt, & opera susceptu conficere student. Quod si quis ita persuasum habeat, ut interire simul cum corporibus animos credat, hunc illa consolari merces potest, quod ærendum sit perpetuo malis omnibus, atq; ut nihil post mortem boni, sic nihil etiam mali. quod autem maius pretium, quàm perpetua malorum omnium carentia? Cui illud fortasse morte ipsa grauius uidebitur, quod cum in uoluptatibus sensuum omnia reponat, moriendo amittat, propter quod uiuere solum uelit. Quod si reputauerit quot, quantaq; ex uoluptatibus pullulent mala, quot afferantur tormenta, & sensibus, & corpori, in quo omnia collocauit, desinet, admirari tantopere uoluptates. Quid obsecro boni habet ebrietas, immo quid non potius mali? quando omni è parte turpissima est. Quid usus ueneris, nimisq; illa resolutio, quas afferre solet ægritudines? quas cœnæ regales, atq; assiduæ? quid enervata mollities, et langor deses, atq; iners? ut facile in his mali plurimum sit, illic minimum boni, aut quicquid est certe quàm breue. quos cruciatus afferunt laterum dolores? quæ tormenta admouet podagra? Quibus sternalis pungit capitis ad pulmones, atq; ad pectus abscessus? Quid suppliciorum est in cruditate? Qui tortus in neruorum doloribus, atq; in urinæ difficultate pugiones? Nam langorem, atq; desidiam muscarum, pulicumq; aculei tantopere turbant, ut ad eorum infelicitatem muscæ natæ uideantur. Quid igitur de ijs sentias, quorum tam expetita bona muscæ, pulicesq; contaminant? Sed iam mortis genus uideamus, an quem mors ipsa non terret, terrere debeat mortis genus? At qui in re militari, bellicisq; difficultatibus maior è maioribus periculis laus manat, ac gloria. Nec uicasse imbecillum, & fugacem hostem, sed strenuum, acriterq; resistentem, manusq; conferentem, hoc illud decus est, hæc uirilis illa, & homine digna, plausibilisq; commendatio. Vbi enim, aut qua è re tanta esset fortitudinis commendatio, nisi tum malorum reliquorum, tum mortis ipsius, quam optimus quisq; numerabit in bonis, tam foeda, ac terribilis species offerretur? Ad eam igitur fortissimo animo, rerumq; omnium contemnentissimo eundem optimo cuiq; est. Qua contempta, & moriendi genus contemnatur necesse est. Iulianus moriens cum uideret qui aderant mortem suam ferre impatientius, uehementer eos increpasse legitur, quod humile esset, cœlo Dÿsq; conciliatum principem lugeri, quin etiam iisdem adstantibus, cum Maximo & Prisco grauissimis philosophis de animorum æternitate subtilius disputasse. Cumq;

tasse. Cumq; ipsum terrere genus soleat, aut propter propositos cruciatus ante mortem, aut quod iacendum sit sub dio, alterum obduratissimo animo ferendum est. Siquidem infracte fereti omnia sunt grauiora. Alterum omnino contemnendum, quando eorum, quæ post mortem corpori accidunt, nihil ad mortuum pertineat. Regulus quo animo ultimos, et longos cruciatus sustinuit? quid sustinuit? qui ita uicerit, ut uix sensisse illos uideretur. Quàm generosa, & uirilis illa Laurentij uox. Verte, inquit, assum hoc est. Ipsi spectauimus annis superioribus Maurisum seruum, cum à Neapolitano prætore cæntenti forape concideretur (liberum enim hominem occiderat) trahereturq; per urbem ad maius supplicium, nullos unquã eiulatus misisse, non uultum mutasse, non statum corporis. Quin cum pectus, brachiaq; ad neruos, ossaq; uisitata, & concisa essent, protento collo, ita os carnifici obtulit, ac si secum non ageretur. At non sentiebat, quid ni, qui etiam ignito ferro cæderetur. Nec breuis erat dolor, sed diuturnior, nec ex una tantum corporis parte, sed simul è pluribus. Omnia tamen uicit animi obduratione, ac pertinacia. Eiusdem nationis seruus, cum domini mortem uindicasset, inter tormenta, ridentis semper speciem gessit. Nobis pueris duo Asculani iuuenes iussu Ioannis Sfortiæ, qui urbi præerat, in carcerem coniecti, cum à custo de carceris accepissent, mane se ad capitis supplicium educendos, Dii boni, quod exemplum posteris reliquere. Lyram sibi afferri rogauere, & cœnam quam maxime opiperam. Quibus impetratis, ubi summa cum uoluptate cœnassent, in cantu, choreis, ac lusibus reliquam noctem exegere. Maçti uirtute, qui non è squalore & lacrimis, sed è conuiuio ad mortem profecti estis. Quid duos Zenones commemorem? quorum alter quanquam conuictus, ipse tamen doloris uictor, nedum ut conscios delendæ Tyrānidis indicaret, Agrigentinos ipsos ad conficiendum Phalarin inuitabat. Alter tanquam supplicij expugnatus perinde, ac conscios indicare Clearcho uellet, aurē Tyranno mordicus arripuit. Quid Anaxarchum, Syracusanumq; Theodotum? è quibus hic omnibus modis excruciatas, tandem uictum se malis simulans, à socijs consilij sui, in Thrasonem, qui Hieronymo maxime carus, fidusq; erat, atq; in insontes quosdam alios auertit indicium. Ille à Timocreonte Rege captus linguam in faciē eius expuit, dum post laceratum reliquum corpus, linguam quoq; excisurum se minitatur. Plena est exēplorum nostra, idest christiana historia, nec duos licet, aut tres ex ea proferre, sed plurimos, nec sigillatim, sed gregatim, nec uiros tantum, sed mulieres, easq; non modo natu grā-

diiores, uerum etiam puellas, quarum animi esse solent maxime imbecilli. Quibus exemplis confirmati, non mortem modo patienter ferendam, sed genera mortis contemnenda esse doceamur. Quid quod alij dum affirmatis animis cruciatus perferunt, & uitæ, & uoti composes euasere? In quibus Aretaphila Cyrenaica, quæ in ueneno deprehensa, dum à Nicocrate Tyranno, à quo in matrimonium ducta erat, Phædimo priore marito per dolum occiso, omni tormentorum genere torquetur, præposita etiam quæstioni Caluia Socru, ita sibi constitit, ut absoluta deniq; per Leandrum generum suum Tyrannum interemerit, quem Leandrum, cum idem ipse post fratris necem Tyrannidem occupasset, Anabilybis opera, quem pecunia corruerat, usa, popularibus suis occidendum præbuit, qui culeo insutum in mare proiecerunt. Itaq; supra muliebre naturam affirmate ferendo, & uitæ suæ consuluit, & patriæ, quam in antiquam libertatem restituit. Puer Alexandro sacrificante, dum candentem carbonem acerra prolapsus, brachioq; exceptum non excutit, Mutius dum errantem dextrâ sponte in ignem iniicit, docere satis possunt, quantum in animis hominum firmitatis sit, ac roboris, si constare ipsi nobis uelimus.

De cæcitate, & malis alijs corporis.

E CAECITATE Oculorum, de manuum, pedumq; contractionibus, de surditate, de totius interdum corporis debilitate, de omni deniq; casu ferendo ubi calamitas, eadem ratio est. Vincenda est sensuum mollietates, adhibendusq; in consilium animus, & ita in acie standum aduersum corporis mala, ut cum imperare animus debeat, ignauiter, effracteq; à corpore uinci, & tanquam in fugam uerti nullo modo patiamur. Nec mihi satis constanter egisse Iob ille uidetur, qui ubi corpus scabie peti sensit, ac tabe, etiam in diem natalem inuectus legitur. Qui mihi non aliter egisse uidetur, quam qui hostiles agrorum incursum, populationesq; fortiter ferunt, ubi uero ad manus uentum est, deterriti præsentia, armis abiectis, aut frangunt, aut manus hosti reliquandas porrigunt, quo tempore totis, ut aiunt, uiribus dimicandum esset. In singulare certamen ituri, armis se ualidioribus instruunt, et quia caput, pectusq; peti hostilius uident, eas partes & obteguunt diligentius, & cautius etiam tuentur. Tunc in singulare certamen cum fortuna descenditur, cum corpus ab ea uexatur, cætera exteriora sunt.

Itaq; tanquam agri populantur. Debilitauit, aut etiã abstulit lumen oculorum, aut casus aliquis, aut ægritudo, uidendum ne animi lucẽ, ac rationis radios hebetet, uel extinguat. Contraxit nervos, aut membrum aliquod, id curandum nequa pars animæ nobilior, utiliorq; contrahatur dolore nimio, cuius morsus acuantur eidẽ cedendo muliebriter. Idẽ quoq; faciendũ in alijs tum corporis, tum externis malis. Qui ab hostibus oppugnantur, ubi fossas impleri, ubi quassari urbis muros uident, alias intus fossas faciunt, alios muros extruunt. Hoc idẽ nobis sequendũ est. Consecit ægritudo aliquã corporis partem, labe factauit fortuna rem familiarem, instruamus animum patientia ad sustinendum, muniamus continentia ad repellendum, & ad peruincendum, pectus armemus fortitudine. Non decrunt illorum exempla, qui non tantũ similia, uerũ etiam maiora perpassi sunt, nec privati solum hoies, & in scholis educati, sed principes ciuitatũ, sed Reges. Marius quo animo secari passus est? Rex Alphonfus, qua constantia uiri? Ioannes qui ei successit Aragoniæ Rex, tam sine ullo pene sensu, candens chirurgi ferrum tulit, ut supra, q̄ oportebat ureretur. Sed hæc sit medici culpa, illius certe constantia qua non laude, atq; admiratione digna est? Nicolaus Picininus, quãuis contracto magna e parte corpore, non tamen minus prudenter, laboriose, imperatorie bella et difficillima administrauit. Fridericus Vrbinas tam æquo animo fert, altero se oculo captum esse, ut interdum etiam in seipsum iocetur. Homerus utroq; etiam oculo captus, ita quidem mentis oculis usus est, ut non modo Poëtis, uerũ etiam philosophis, reliquisq; doctis hominibus lumen, & tanquam lucernam accenderit. Non detraxit C. Druso auctoritatem oculorum cæcitas, cuius domus, ut Cicero meminit, à consultoribus quotidie complebatur, non C. Aufidio, aut Senatoris munus, aut scriptoris. Quippe qui in Senatu sententiam diceret, nec amicus deliberantibus deesset, & græcam historiam scriberet, non Democrito indagatricem illam rerum naturæ solertiam. Nam Diodorum Stoicum familiarem suum idem Cicero refert, multo etiam magis assidue, quam ante in philosophia uersatum, cum & fidibus Pythagoreorum more uteretur, & quod fieri posse uix uidebatur, geometriæ munus tueretur. In Appio, Metelloq; magni cuius et egregij Senatoris dignitas etiam amplificata uidetur. Dij boni quam audientiam Nicolaus Cæcus habebat, cum festis diebus Hetruscis numeris, aut sacras historias, aut annales rerum antiquarum e suggestu decantaret? Qui doctorum hominum, qui Florentiæ permulti tunc erant, concursus ad eum fiebat? Lippus Florentinus puer uidit,

nunc adolescens quanquam utroq; oculo captus, non minus tamen as-
 sidue Rhetorum, ac Philosophorum auditoria frequentat. Mirum il-
 li studium rerum antiquarum, mira cura Latini sermonis, mira et
 in amicorum congressionibus iucunditas, et cum paupertate simul,
 ac cæcitate labore, licet adolescens, quæ ætas minime apta est patien-
 tiæ, utrunq; malum ea æquitate fert, ut neutrum sentire uideatur.
 Nec desunt hac in parte maiorum uirorum exempla. Bellisarius
 ille toties dux, ac uictor, tandem iussu Imperatoris cæcatus, et qui-
 dem ob inuidiam, quæ res eo duriores efficere cæcitate poterat, fre-
 quenti in uia tuurionum sibi statuit, ubi uitam egit, uictum mendica-
 cans à prætereuntibus, cuius ea patientia fuit, ut non aliter questus
 fuerit, quam ut diceret, Viator da obolum Bellisario, quæ uirtus extu-
 lit, cæcavit inuidia. Gloriabatur Ennius, quod cum podager esset, tamen
 bene potaretur. Matthæus Aquilanus, qui nuper obiit, licet pedibus,
 et manibus captus, mirum est quantum Neapolitanis in studiis pro-
 ficere, Philosophiam, Theologiam, naturalis res assidue docens. Ad
 Cosim Florentini amplitudinem non parum uideretur contulisse poda-
 gra. Nam cum se domi contineret, non solum Florentinæ res, sed
 pene Italiæ totius, quæ tunc in magnis erat belli ardoribus, ad eum
 deferebantur, cuius domus non privati cuius, sed curia potius iudica-
 ri poterat, cum interea magnificentissima templa ædificanda cura-
 ret, et libros undiq; in bibliothecis suas congereret, non minore di-
 ligentia, quam sumptu. Vidimus Antonium Panormitam multos
 annos tormina, et urinæ difficultatem tam sedate ferre, ut etiã dis-
 simulare uideri posset ægritudinem. Quocumq; te uerteris, præsidia
 aderunt, quæ pugnatæ opem ferant. Quotus spectatus miles est, qui
 modo aliquid strenue egerit, cui non ab Imperatore periculosa, et
 aspera demandentur? Etenim quis patientiæ, constantiæq; quis conti-
 nentiæ ac fortitudini locus, si nunquam aduersa, nunquam difficilia
 oblata fuerint? Demetrium philosophum dicere solitum legimus, ni-
 hil eo infelicius, cui nihil unquam euenisset aduersi. Euadunt in bel-
 lo Tribuni, Ducesq; non in pace, arma ferendo, non comessando.

- Impiger extremos currit mercator ad Indos
 Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes. Nos in otio et
 plumis, si Dijs placet, uirtutem assequemur? Quis bonus Agricola,
 cui non fodiendo, arando, runcando concalluerint manus? Quis
 nisi per uigilias multas, multamq; abstinentiam factus est doctior?
 Abstulit uenere, et uino qui pythia cantat.
 An existimandum est hominem ad hoc genitum, ut desidia marceat,
 uentiletq;

uentiletq; flabellum in umbra? Quod nisi ad res, magnas illas qui-
 dem, ac laborum, et molestiarum plenas nati essemus, nunquam his
 animis, tamq; eximia corporis fabrica natura nos instruxisset. Equi
 laudantur, non qui ad præsepe saginati uix semistadij cursum ferunt,
 sed qui excursionibus assueti, multa passuum millia sine sudore inde-
 fatigati quotidie penè conficiunt. Quam differt uenaticus ab auli-
 co cane, quiq; in delitijs habeatur? Ille nanq; pernicitate, ac uiribus
 in campis emicat, atq; aduersus feras audax fertur, hic desidia pi-
 ger, ac tardus ubi naribus aprum sensit, in fugam uersus ad uena-
 torem refugit. In surditate uero quid nam est mali inquit Cicero, cui-
 us integrum locum ponam. Erat surdaster Marcus Crassus, sed
 aliud molestius, quod male audiebat, etiam si, ut mihi uidebatur, in
 iuria. Epicurei nostri græce fari nesciunt, nec græci latine. Ergo hi
 in illorum, illi in horum sermone surdi, omnesq; item nos in istis lin-
 guis, quas non intellegimus, quæ sunt innumerabiles, surdi profecto
 sumus. At uocem Citharædi non audiunt. Nec stridorem quidem
 ferræ, cum acuitur, aut grunnitum, cum iugulatur sus, nec cum quie-
 scere uolunt, fremitum murmurantis maris. Et si cantus eos forte dele-
 ctat, primò cogitare debent, ante quàm hi sunt inuenti multos beatos ui-
 xisse sapienter. Deinde multo maiorem percipi posse legendis his quàm
 audiendis uoluptatem, tum ut paulo ante cæcos ad aurium traduce-
 bamus uoluptatem, sic licet surdos ad oculos. Etenim qui secum lo-
 qui poterit, sermonem alterius non requiret. Congerantur in unum o-
 mnia ut idem oculis et auribus captus sit, prematur etiã doloribus
 acerrimus corporis, qui primò per se ipsi plerumq; conficiunt hominè,
 sin forte longinquitate producti, uehementius tamen torqueant, quam
 ut causa sit, cur ferantur. Quid est tandem Dijs boni, quod labore-
 mus? portus enim præsto est, quoniam mors ibidem et unde nihil sen-
 tiendi receptaculum.

De orbitate toleranda.

ORBITAS QUOQUE VEL IN primis
 grauis uidetur, nam et soli esse uolumus, et cum na-
 turalis etiam sit cupiditas procreandi, quibus tam mul-
 ta indulseris, ac tantum studij, laborisq; contuleris,
 quos etiam senectutis tibi baculum promiseris, eorum amissorum
 desiderium ferre constanter, maioris est operæ. Cum autem et qui li-
 beros nunquam suscipere, et qui susceptos extulere, orbi dicantur, illi

unum sentire solitudinis dolorem, uidentur. Hi uero, quoniam quos carissimos habebat, eos amittere, tanto grauius uulnus accipere, quod parca, ac retenta diutius illa demum amittere, & difficilius est, & acerbius etiam angit. Quo circa te ipsum ut consolari possis, respicere praesertim illos oportet, quibuscu longē melius actum esset, si nūquam liberos suscepissent. Non uidisset Priamus tot suas, suorumq; calamitates, ac funera. Sed fabulas omittamus. Marcus Antoninus is, qui philosophus cognominatus est, nihil tulit in uita grauius, quā Commodum filium. Augustus filias, sua Carcinomata palam appellabat, quas tandem cum sustinere non posset, ab oculis remotas relegauerit. Ioannes Rex Aragoniae pene Regno pulsus est, ob Caroli filij ambitionem, ac peruersa consilia. Ludouico Galliae Regi filius, is qui nunc Gallis imperat, tantae formidini fuit, ut de eo in carcerem conuiciendo consilium ceperit, quo cognito filius sibi fuga consuluerit. Francisci Phosari Venetorum principis, quem sua aetas iure sapientem credidit, flagitiosus filius felicitatem insecuit, quem saepius tortum ob paricidij suspicionem, tandem in exilium ut euceret, coactus est. Sed Regias relinquamus. Quae non dicam urbs, sed pene uicinia, non plures domos liberorum improbitatibus miserabiliter affectas habet? Alius parentes ueneno sustulit. Alius alea patriam rem assumpsit. Hic furtis, aut adulterijs, ille falsis obsignationibus, aut paricidijs (sunt autem infinita flagitiorum genera) non parentes modo, sed omnem cognationem dehonestauerit, ac pluribus modis sollicitam habuerit? Optabat ille in quem tam multa Diu immortales contulissent, Augustum dico, coelebs uixisse, atq; sine natis mori. Quamobrem mala plurima, quibus pressi sunt qui liberos habent, consolari poterunt non habentem, quod se carere illis sentiant. Qui susceptos amittere, si quā multa sint uitae hominum mala probe considerauerint, bene et cum illis actum iudicabunt, doloremq; temperabunt, nec tam suis incommodis angentur, quā illorum sorte letabuntur, & cum in uidentis sit, bonis alienis dolere, hoc se crimine liberabunt, nec tam seipso amare ostendent, ut liberos non sua illorum gratia, sed proprijs commodis profecti uideantur. Atque ut amandi sunt liberi, quod naturale est, sic quod naturale quoque est mori, in hoc, ut ceteris in rebus, naturae cedendum est. Ut nox diei, sic uitae mors succedit. Non quicunq; flores uere in ramis nitescunt, ad fructum perueniunt. Ut florum, sic hominum caduca, & fragilis est natura. Serius, aut ocius ad imam properandum est sedem, ut ait Ouidius. Nihil aut tardum, aut immaturum quod naturale. Sed poterat di-

tius uiuere. Primum hoc ignoro. Quis ita exploratum hoc habet? Deinde qui scis an longior uita ad felicitatem magis quā ad erumnas, miseriamq; esset illi futura? Quo quis in portum citius applicat, eo celerius uota debet exoluere. Nauigationis quā simillima est hominum uita. Nunquam cursus adeo secundus fuit, ut non prouentorum arbitrio, uela intendenda essent. Sic uitae nostrae quota pars est, quā ad arbitrium nostrum uiuamus? Quandiu quis in alto tenetur sui iuris non est. Tunc esse liber incipit, cum in portum delatus est. Fortunae, ac miseriarum mancipium est uita. Libertatis initium mors uidetur, postquam nulla fortunae dominatio, nullus laboribus, ac miserijs locus relinquitur, in uiris praesertim bonis, quos maxima etiam praemia manere in caelis, & Poetae, & Philosophi, & Theologi uno simul ore consentiunt. Nec nos ij sumus, qui animos una cum corporibus interituros putemus, Qui tamen si nulli post mortem sunt, idem futurum est, quod ante quā nasceremur erat. Quietis, silentij, ac cessationis plena omnia, ut si mors libertatis initium non sit, finis prorsus sit seruitutis, ac miseriarum. At mortuus est adolescens, nec potuit uitae muneribus frui. Quae sunt ista quae so munerata? an languere? & grotare? angere? premi? sollicitari? nūquam quiescere? nūquā in tuto consistere? Infinitas dolendi, ac timendi causas sentire? ut qui immature mortuus dicitur, non tam bonis ereptus, quā malis liberatus uideatur. At parentes illum suos sepelire, quā a parentibus sepeliri deicit. Ecce ad propria rursus commoda questus tuos reuocas, & naturae ipsi uis praescribere, bene cum illo actum est, noli beatitudini eius inuidere, qui si propterea commoueris, quod non et mori tibi cum eo contigit, lacrimas sedit, & laeto potius animo mortem expectat. Equi metae proximi etiam alacriores feruntur. Poetae uitimos actus maiore quadam hilaritate exsequuntur. Et quoniam ultima magis spectantur, ad illa sic te instituito, ut uideri possis nulla de re in uita magis, quā de morte cogitasse. Non potest ad mortem suam forti animo accedere, qui alienam tantis lamentationibus prosequatur. Obierunt liberi, cognati, amici, cogitato idem te iter breui quoque ingressurum. Dices ereptos esse. Nemo suum eripit, repetit natura quod suum est, qui si inuitus reddas, non illa inique tecum agere, sed tu ipse, qui debitum nolis reddere, iniustus uideare. At solitudo te excruciat, qui scis, an rectius uicturus sis hoc modo? quā multas familias pessundedit frequentia? Quosdam etiam meliores sibi adoptasse, quā genuisse filios satis constat. Non potest in solitudine uiuere qui uirtutes familiaris habeat. Et qui multos amat, is à multis

ametur necesse est. Nec te ex aliena fortasse familia instituendus hæres sollicitet. Horatius et Virgilius heredem Augustum scripsere. At talis Rex populum Romanum. Meliorem neq; hic, neq; illi heredem instituere potuere. Deniq; qui digniores hæredes, quàm Diij immortales? Atq; ut ad rem ipsam regrediamur, Quod tempus facit, cuius proprium est dolores lenire, faciat sapientia. Ad naturæ necessitatem æquitas accedat animi, quæ onus ipsum faciet leuius, ferendo non modo patienter, sed illud etiam elato animo contemnendo, quandoquidem eodem cuncta spectant, ac stultitia summa sit, ut ait Cicero, frustra confici mœrore, cum intellegas nihil posse profici. Mirum etiam in modum exempla conferent. A emilianus Scipio iisdem ferè quibus patrem triumphantem diebus, funera duorum fratrum spectauit, et quanquam adolescens, tulit tamen æquissime. Scipioni Africano in exilio patientia sic commutata est, ut nuntiata fratris morte, quem alijs difficillimus in malis habuerat, animum retinuerit. Sextus Pompeius Cn. fratris, ac sororis, Augustus generorū, nepotum, sororis, filiorum mortes constantissimo animo pertulere. M. Antonius in fraterna morte admirabile præsetulit animi magnitudinem, L. Sullā, quo minus aduersus hostem rem egregie gereret, mors filij non deterruit. Paulus in ipso pene triumpho duorum filiorum obitum ea constantia tulit, ut bene secum egisse deos immortales diceret, quos precatus esset, ut siquid Populo Romano immineret aduersi, in domum suā auerterent, Quod quia præstitissent, gratias illis agere. Iulius Cæsar audita filiae morte in Britania, die tertia imperatoria ad munera redijt. Bibulus audita morte duorum filiorum, ita seipsum uicit, ut die postero ad solita Reipublicæ officia processerit. M. Aurelius Antoninus quinque tantum diebus filium luxit, cum interim alios ipse cōsolaretur, atq; ad publica munera redijt. Q. Martius Rex unico filio, & eo quidem magnæ spei amisso, ea magnitudine animi dolore compressit, ut a rogo iuuenis statim curiam petierit, Senatūq; uocauerit. Horatio Puluillo ædem Iouis dedicanti, posteaq; tenenti, cum filij mors nuntiaretur, idem uultus mansit, tātaq; animi firmitas, ut nec manum mouerit, nec faciem reflexerit. C. quoque Cæsar Augustus, idem & Pontifex maximus filiae mortem pacatissime tulit, quam & pro rostris laudauit, collocato ante se illius corpore, ac tantum uelamento interiecto, ne pontificis oculi polluerentur. Different inter familiares Anax: gora de natura rerum, nuntiata dicitur filij mors, atq; ubi paulum modo tactus substisset conuersus ad illos, Saebam, inquit, me genuisse mortalem. Pericles duobus filijs

in paucissimis diebus orbatus nihilo minus iisdem diebus grauissime concionatus est, candidatusq; de patrio more caput coronatum habuit. Xenophon rem diuinam non intermisit, cum sacrificanti mentia retur filium apud Mantineam occubuisse. Quin ubi acerrime pugnantem cecidisse intellexisset, quam detraxerat capiti coronam reposuit, egitq; Dijs gratias, qui talem sibi filium dedissent, qui pro patria non dubitasset occumbere. Dio in cubiculo cum amicis sedens auditō ingenti tumultu, clamorēq; domesticorū, ubi sciscitanti responsum est, è summo culmine prolapsum filiolum interisse, nullo doloris signo dato, iussit illum ad sepulturam a mulieribus ferri, atq; hoc dicto coeptum continuauit sermonē. Rex Antigonus morte Alcionis filij hæctenus commotus est, ut diceret aliquāto quā putasset serius illum occidisse. quippe quem propriæ salutis, paternorumq; præceptorum immemorē nosset. Hos igitur nobis proponamus oportet, quorum exemplis formati doceamur orbitatem nō modo sedate, ac tranquille ferre, sed mortem quoque ipsam omnino contemnere. Quam ad rem mulierum exempla non minus conferent, atque hæud scio an magis etiam quàm uirorū, siquidem in ibecilliore sexu conspecta constantia plus etiam mouet. Cornelia post duodecim partus amissos Tiberium, & Caium cæsos, atq; in sepultos uidit. Sed quid hac eius uoce generosius? nam miseram eam ob talem, tantamq; iacturā prædicantibus matronis respondit, Numquam me ego felicem non dicā, quæ Gracchos pepererit. Cornelia D. Drusi filium in ipsis penatibus incerto auctore occisum tulit quam pacatissime. Rutilia ea, quæ Cottam filium in exsilium secuta fuerat, cum reducem amississet, eam firmitatem retinuit, ut post elatum funus, eius lacrimas nemo uiderit. Livia quoq; generosissimi filij Drusiposito corpore, finem etiam lacrimis suis posuit. An non rectius in extinctis filiis, hæ tibi fecisse uidentur, quā Artemisia illa in coniuge amisso? quæ diutius uiro superstes in perpetuo luctu, atq; mœrore uixit, quo etiam confecta contabuit. Quæ ut maxime pia fuerit, & supra, quàm dici potest coniugij memor, omnia tamen corruptit, dolori sese discruciatā tam summissese, molliter, effracte, abiectēq; præbendo. Sed quid te ad clarissimorum uirorum, ac nobilium matronarum exempla uocem? cum humiles mulierculæ, obscuriq; homunciones, suorum obitus non modo fortissimis animis sustinuerint, sed Dijs quoq; gratias egerint, quod matris illis morte cōsuluisset. Paucis ante annis foemella Amatriciana, cum intellexisset filium nimis demisso animo ad supplicium trahi, filio oc

currens sedare illum lacrimas, atque abijcere metum iussit, coelū, ac solem ut respectaret subinde admonens, quod ille cum faceret, an inquit, ignoras fili confestim te in arces illas emi graturum? ac uix momenti dolorem, perpetuam tibi et quietem, et uoluptatem pariturum? Eodem ex oppido Homullus, iuris tamen peritus, causam Romae cum diceret, de morte filij nuntio accepto, continuauit causam eodem uultu, uocēq; qua perorata, ad illos, qui aderant conuersus, quæso, inquit, permittite me horam filio, qui diem obiit, indulgere, Ingressusq; prætorij cameram, post horam ad munus redijt. Quid aut huius constantia, aut illius affirmatione maius? Quos imitati, sic quidē quibus mori contigit, gratulabimur tanquam aut beatis, aut humanis miseris penitus uacuis, ut nos ad expectandā mortem, exsiliij et carceris huius finem instituanus, quo liberati, aut perpetuam tranquillitatē, aut saltem rerum omnium cessationem, & ut bonorum, sic malorū cunctorum priuationem simus adepturi. Illud uero uehementer angere, ac mœrore conficere animum solet, si naufragio perijt, si hostili gladio cæsus interijt, si diutino morbo correptus inter dolores, ac morborum cruciatus exspirauit. Primum scire quero cur naufragū, cur gladius horreatur? an fortasse quia mortem afferant? hoc illud ē. Nā si damnum, si mortem nō afferant, nequaquā timeantur. Quid igitur stultius, quā cum mortis solatium inueneris, de illo, quod per se nec damnosum, nec odiosum est, dolere? Deinde quid te uiolentia cruciat, ex qua merces tanta parta sit? perpetua cessatio à laboribus, aut sempiterna tranquillitas. At credo si offenso pede lapidem excusseris, sub quo thesaurus sit abscondus, ex quo inuento diues efficiare, non maledices offensionī, neq; illam ægre feres, quin bene tecum actum dices, etiam si unguem euulseris, si digitum fregeris. Ad sanitatem per ignem, sectionem, et amarissimas potiones peruenitur. Ad uictoriam per pericula, & sanguinem. Messē, ac uindemam, labor, & sudor plurimus antecedit. Hæc est humanæ uitæ conditio. Quid? quod etiam maximī uiri tum græci, latiniq; tum barbari per multi mortem sibi consciuere. In Cantabris, atque apud illos populos, qui hodie Buscaini uocantur, montanæ mulierculæ, dum in fantulis blandiuntur, dum feliciter illis optant. Nate, inquam, nate mi, transeat te tragula. His uerbis bene precantur, si quidem graue apud eos opprobrium habetur in culcitra mori. Vnum autem consolari exemplum uel solum poterit, quod nunc refero. Acceperat Rex Persarum Arpalum in conuiuio, cui filios epulandos, ut suam

in illum iram euomeret, apposuerat. Inter cœnandum subinde quærebatur, an concinna, an opipera conditura esset. Eo satiato, filiorum capitibus in mensam allatis punctatus est, an comiter ab se fuisset acceptus, respōdit Arpalus uultu quā maxime tranquillo, omnem apud Regem cœnam iucundam esse. Viderat filios crudelissime cæsos, in frustra mutilatos, excoctos, in lancibus appositos, ab se comesos, oraq; illa, quæ toties se patrem appellassent, quæ ipse toties exosculatus esset, ante se tam fœde, tam miserabiliter constituta, & tamen non solum lacrimas tenuit, dolorem suppressit, gemitum coërcuit, sed placido uultu, comiq; sermone conuiuæ personam retinens, ac gratias agenti similis cœnam laudauit. Subijciam ex eodem etiam genere alterum. Traiecerat Cambyses iratus simul atq; ebrius Traicæpæ familiaris sui filium sagitta, atq; aperto illius pectore iusserat inspicere, an cor, quod petierat, fixum esset, cui cum infixam sagittam remouissent, tunc ad patrem, qui adstabat conuersus, ecquid, inquit, certam tibi habere manum uideor? Ad quæ ille confestim nullo perturbationis signo dato, ne Apollinem quidem potuisse certius fingere respondit. Vides ut maxime acerbam, ac nefariam filij mortem dissimulando præterijt? quid præterijt, qui adulando etiam risit. Nō quod ad morbi longinquitatem, & cruciatus attinet, sicuti præterita pericula nequicquam metuuntur, ita præteritis nostrorū cruciatibus frustra angimur. Quid enim inanius, quā de amici carcere tristē esse, ubi is se in libertatem uindicauerit? cum gratulationis sit, non tristitiæ locus. Parta uictoria, nemo duces, nemo milites, ob perpeffos labores, erumnasq; miseratur. Sed publicæ gratulationes, sed honores, triumphiq; apparantur. Verum nescio quomodo nimis imbecilli, & leues in hoc sumus, doloriq; assentientes. Moritur ē nostris aliquis repentina morte. Querimur quod non licuerit ultima illum suis mandata dare, quod non inter fomenta, & medicas manus decesserit. At alium miseramur, quod diutius malis quassatus, & tanquam excruciatu doloribus non cesserit naturæ, sed expugnatus potius morbis conciderit. Illum quod procul à carissimorum complexu, in longinqua, & ignota tera decubuerit. Contra hic nos affligit, quod in domo propria ante quā moreretur tot suorum lacrimas, ac gemitus uiderit, matrem deos incusantem audierit, uxorem, quæ illi carissima erat, aspexerit, scindentem capillos, et pugnis pectus tundentem, & ne mariti mortem uideret, præmori cupientem, sororem, liberos, necessarios questibus coelum imple-

tes, omnes deniq; domus angulos, plenos gemitus, lamentationis, planctus, ut hæc ipsa mortem faciant longe amariorum. Diem obiit alius siue filius, siue nepos, siue necessarius, siue notus, in tenera ætate, male habet nos, lacerat, uexatq; animum, quod fructum uitæ non attigerit, quod ante nos destituerit, quàm frui eo potuerimus, quod illam, quam nobis ob egregiam indolem promittebamus, spem frustratus abruperit. Rursum alium miserabiliter profsequimur, quod diutius uiuendo plurima aduersa tulerit, Carissimorum funera uiderit, & ita ad uitæ metam peruenerit, ut interim in ipso cursu omnia referta difficultatibus, periculisq; expertus sit. Deniq; si pauper decessit, in egestate illum uixisse lamentamur, si diues, infelicem dicimus, quod à tanta opulencia abreptus fuerit, milleq; ipsi nobis uias facimus ad questus, atq; mœrores, tanta in animis hominum leuitas, atq; in fractio inest.

De tolerandis iniurijs, & contumelijs.

AM VERO CONVITIA, Iniuriæ, contumeliæ, impotenter dicta aut facta, eadem æquitate toleranda sunt. Quinetiam ridenda nonnunquam. Socrates in Xanthippen tum aliàs, tum cum lotium elueret, etiam dicto iocatus est. Idem pugno cæsus hætenus questus est, ut diceret, iniquius cum hominibus agi, quod nescirent quando galeati domo prodire deberent. Antoninus Pius domum homuncionis ingressus, percunctatusq; unde columellas quasdam porphyreticas sibi comparasset, quid audiuit princeps maximus, & patriæ pater optimus? Cum in domum alienam ueneris, & surdus, & mutus esto. Quod dictum tantum absuit ut moleste tulerit, ut tanquàm præceptum quoddam alijs seruandum tradiderit. Marcus Antoninus, qui Pio successit, ita oblitus dicitur iniuriarum Cassij, qui in Syria rebellauerat, ut & mortem eius grauaretur, & liberos post patris cædem summa humanitate profsequeretur. At filius Commodus foedissimus & uir & princeps, balneatorem conijci in ardentem fornacem iussit, quod lauaturus balneum tepidius inuenisset. Quid hac impatientia, immo impotentia tetrius? Idem Antoninus huius pater grauissimas tum aliorum, tum Faustinae uxoris iniurias etiam dissimulauit. Dictator Maximus, qua confirmatione tulit æquatam sibi magistri equitum potestatem? Non succensuit ac-

cio poëta Cæsar, quod ille sibi non assurrexisset. Q. Valerium Catullum etiam in coenam adhibuit condonata uenia carminum in se scriptorum. Augustus cum multorum maledictis uexaretur, satis habuit respondere, quod in ciuitate libera, & linguas esse liberas oporteret. At quàm imbecille, quàm fracte Fidus Cornelius, qui lacrimas etiam tenere in Senatu nequijt, cum à Corbulone Struthiocamelus depilatus uocaretur. Quanto uirilius Epannumundas, qui nequaquam contumeliose secum actum iudicauit, cum delatum sibi uideret uiarum sternendarum ministerium, quanquam satis sciret esse illud sordidissimum. Alphonfus Rex Neapolitanorum, admirabili dissimulatione præterijt quorundam oblatrationes, ac maledicta. Quin etiam illatas iniurias uindicare cum posset, oblitisci maluit. Adrianus seruum, qui in se armatus irruisset, condonata uenia curari iussit, quod esset furiosus. Cato petenti cuidam ueniam, à quo fuisset in balneo per imprudentiam percussus, Atqui respondit, nunquam tu me, quod meminerim percussisti. Quæ autem contumeliosior esse potest ultio, si ulcisci cupias, quàm iudicare aliquem indignum, de quo ulciscare? Cum improbus quidam Aristidæ os sputo inquinasset, risit ipse hominis improbitatem, ac satis habuit dicere magistratui, qui adstabat, admonendum illum esse, ne post id, simile aliquid faceret. Atque ut à quo Socrate cœpimus, in eo de sinamus, quis plura passus est unquam? Quem Coma etiam ditatissime prosciderint? omnia tamen Socrates risit, quem secutus Antisthenes, matrem barbaram obijcienti, & matrem deum barbaram fuisse, (Idæa enim fuerat) respondit. Sed harum genere laudum Christiani maxime omnium claruere, siue è Martyribus, siue è Confessoribus, siue ex ipsis Apostolis exempla quærantur. Nam ut Christum ad hoc uocemus, nec fas ducimus, cuius tamen unum illud dictum docere mortales satis potuit, quàm essent hæc contemnenda, Pater ignosce illis, quid faciant nesciunt. Nec uero sic toleranda hæc uidentur, ut non aliquando sint etiam uindictanda, ne improbitati ex impunitate addatur audacia, quo tempore illud uindendum est, ne ira, dolore, impotentia ue superemur. Quænam tanti est animaduersio, aut uindicta ista, per quam deserto officio ad turpia, flagitiosaq; impellare? Tedijs Pollio Mancipia murænis obijcebat, quid hoc aliud est, quàm exsuto homine belluam induere? Offendimur, inquit Seneca, si quis sermonem nostrum imitatur, si quis incessum, si quis uitium aliquod corporis aut linguæ exprimat, qua-

16 si notiora illa fiant alio imitante, q̄ nobis facientibus. Senectutem
 17 qdam inuiti audiunt, et canos, et alia, ad quæ uoto puenitur. Paupertas
 18 maledictum quosdam percussit. Quæ sibi obiecit quisq; abscon-
 19 dit, Itaque materia petulantibus, & per contumeliam urbanis deira
 20 hitur, si ultro illam & prior occupes. Nemo risum præbuit, qui ex se
 21 cœpit. Vatinius hominem natum ad risum, et ad odiū scurræ fuis-
 22 se, & uenustum, & dicacem, memoriæ proditum est, in pedes suos
 23 ipse plurima dicebat, & in fauces concisas. Sic inimicorum, quos
 24 plures habebat quam morbos, & in primis Ciceronis urbanitatem
 25 effugerat. Si hoc ille potuit duritia oris, qui assiduis conuitiis pudere
 26 dediticrat, cur is non possit, qui studijs liberalibus, ac sapientiæ cul-
 27 tu ad aliquem profectum peruenerit? Adijce, quod genus ultionis
 28 est, eripere ei, q̄ fecit factæ contumeliæ uoluptatem. Hæc Seneca pru-
 denter, atque ad rem. Quæ mobrem ut cætera omnia, quæ putan-
 tur mala, sic & hæc, & alia generis eiusdem, aut patienter tole-
 randa sunt, aut despicenter etiam contemnenda, quandoquidem
 nullum tam acerbum inferri uulnus potest, cui æquus animus salu-
 briter non medeatur, nec tam grauis morbus, aut dolor accedere,
 quem si non statim sanare, pedetentim tamen progrediendo lenire,
 atq; ad sanitatem perducere queat.

AEC SVNT DOMESTICAE Forti-

tudinis munera, cuius præceptis confirmati, ingruen-
 ti fortunæ reluctemur. Cui licet multiplices sint ar-
 tes, ac nocendi rationes, ubiq; tamen armis his tecti
 fidenter resistemus, siue patriam, aliaq; quæ exter-
 na dicuntur bona, eripere à nobis conabitur, aut etiam iam eripuit,
 siue corpus petierit, pro cuius corruppendis bonis hostili nobiscum
 animo in certamen descenderit, cuius acutissima tela, ac micantis gla-
 dij aciem, clypeo fortitudinis muniti, sic retundemus, ut quod feriat,
 aut non habeat, aut si iam percusserit, non tamen uictrix insultare
 ceruicibus nostris queat, sed leuiore uulnere illato, quod in primo
 conflictu contingere solet, post acri pugna conferta maioribus uiri-
 bus repulsa cedat, defessaq; , ac uicta tandem uertatur in fugam.
 Quid? quod animi etiam bona, ne aut externa ui corrumpantur,
 aut etiam eripiantur, eiusdem fortitudinis armis, ac præsijs tu-
 ti prohibebimus. Neque enim torquebimur inuidia, conficiemurq;
 liuore, ubi in exigua re nostra, quos minime fortasse deceat, bo-

nis plurimis abundare uiderimus, neque superbia efferemur, ubi
 omnia nobis secunda, atque è sententia cesserint. Non rapiet
 nos cupiditas, non pessundabit ambitio, non denique à uia, re-
 ctq; detorquebit auaritia, pestis degenerantium animorum, ut
 non alibi siue in prosperis aut aduersis rebus externis, siue in-
 malis corporis perferendis, aut in bonis animi conseruandis, ma-
 ius homines præsidium, quam in fortitudine collocatum habeant.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI AD
ALPHONSVM CALABRIÆ
DVCEM DE PRINCIPE
LIBER.

p

VBLIVS CORNELIVS Scipio,
Dux Alphonse, cui post ex uirtute Africano
fuit cognomen, cum sibi ædilitatem petenti,
Tribunos plebis uideret obsistere, quod non
dum ad petendum legitima ætas esset, satis,
inquit, annorum habeo, si me Quirites habi-
lem facere uolunt. Fretus enim uirtutibus su-

is, quanquam adolescens, et ante tempus, magistratum tamen petere
a populo non dubitauit. Te autem uix dum annos pubertatis egres-
sum, nec id petentem, pater uicarium regni creauit, decreuitq; pro-
uinciam Calabriam, uidelicet non annis, aut ætati hæc tribues tuæ,
sed uirtutibus, quarum tanta apud omnes sit expectatio, ut cuncto-
rum et populorum, et procerum Regni oculos in te unum conuer-
teris. Et Scipio quidem eum se gessit in ædilitate, ut Quirites postea
non poenituerit, tanto fauore ad ferenda suffragia in tribus suas di-
scurrisse. Te autem decet anniti, ut et patris iudicium, et expecta-
tionem de te omnium exsuperes, quod facile quidem prestabis, si ti-
bi ipse non defueris. Nō deeris autem tibi, si recta præipientibus, si
honestis monentibus obtemperaueris. Si et ij, quibus præpositus es,
et ceteri omnes, iustitiam, pietatem, liberalitatem, clementiam in te
sitas esse intellexerint. Nihil enim ad conciliandos subiectorum ani-
mos tam ualet, quàm iustitiæ, ac diuini cultus opinio. Prudenter igitur
Maro Phlegiam illum suum inducit, iustitiam, religionemq; col-
laudantem his uerbis.

Discite iustitiam moniti, et non temnere diuos.

Iustitia enim in quo fuerit, eius imperium æquo omnes animo patiuntur,
illiusq; moderationi se se etiam sponte subiiciunt, quod de Cyro
illo legimus, quem non iustitiæ solum, sed omnium etiam regiarum
uirtutum exemplum fuisse creditum est. Quantum autem ad popula-
rem comparandam beneuolentiam religionis ualeat opinio, docuit
Macedo Alexander, qui etiam superstitionem laudare solitus est, tan-
quam per eam in plebis animos rectores ipsi illaberentur. Quia uir-
tute et Cyrus hic, de quo dixi, et Camillus et Africanus, et præ-
stantissimi quiq; uiri excelluerunt, et Auus tuus Alphonsus omnes

ætatē suæ, multorumq; ante seculorum reges superauit, quem sacra stantia, ritusq; christianos, ac solennes cærimonias tanto cultu obseruasse certum est, ut ne ab ipsis etiam sacrosanctis Pontificibus in hoc uinceretur.

QUI IMPERARE CUPIUNT, Duo sibi proponere in primis debent. Vnum ut liberales sint, Alterū ut clementes. Princeps enim, qui liberalitatē exercuerit, ex hostibus amicos, ex alienis suos, ex infidis fidos faciet. Peregrinos etiam, & in extremis terris agentes, ad sese amandum alluciet. Clementiā in quo esse senserimus, illum omnes admiramur, colimus, pro Deo habemus. Vtraq; autem princeps deo maxime similis efficitur. Cuius proprium est bene facere omnibus, parcere delinquentibus. Fugienda autem omnino est adulatio. Aureus enim adulantibus qui præbeat, is omnino suus esse desinet, ex aliorum assentionibus, quā ex sua conscientia, seq; suaq; ipse metiens. Ambitionem quoq; ut quæ multorum, ac magnorum malorum alitrix, & parens sit, ab aula tua eiecram exterminabis, de qua idem sentio, quod Thomās Pontanus gentilis meus uir & doctrina, & multarum rerum usu clarus, quem dicere solitum accepi, Urbium Regnorumq; pestem esse ambitionem. Recte imperator Romanus Alexander, quendam ex ijs, qui popularem auram tanto studio captabat, ut in ea bonorum fines poneret, palo affigi iussit, excitatoq; mox igni ex materia minime arida, faucibus fumo conclusis extingui, affirmans iure illum fumo perire, quā fumum & uendere, & emere solitus esset. Princeps qui sese hominem esse meminerit, nunquam superbia effertur, æquabilitatem sectabitur, & cū oīa maxime e sententia cedere sibi uidebit, tum maxime credet præesse rebus humanis Deū, cui superbia ipsa murum in modū displiceat. Quæ promittas, & cui etiam promittas uidebo. Non modo autem sic cultatum, ac meritatum, sed etiam temporum, atq; ingeniorum habēda est ratio. In quo & alia multa consideranda sunt, & illud maxime, quo nihil turpius sit, quā fidem non seruare, cuius tanta uis est, ut etiam hosti si data sit, seruare tamen eam oporteat. Et cum sit fides ut ab antiquis definitur dictorum, conuentorum uel constantia & ueritas, nihil antiquius ueritate ipsa principi esse debere. Declarat id quod a maioribus nostris sapientissime institutum est, ut liber Euangeliorum, quo diuina continetur ueritas, diebus singulis osculandus Principi offeratur, cum in re diuina adest, ut ex eo colendæ ueritatis admonitus, meminerit studiosissimum se eius esse debere. In primis autem studere oportet, ut qui te aduert, facilem esse intel-

legant. Nihil enim tam alienum est a principe, nec quod aliorum in se odium tantopere concitet, quā asperitas, & ea, quæ morositas dicitur. Contra uero in omni uita maxime laudatur comitas grauitate temperata. Auus tuus hac una re potissimum beneuolentiam hominum sibi conciliabat, quod neminem patiebatur tristem a se abire, illudq; Titi frequens in ore habebat, Non oportere quenquam a sermone principis tristem discedere.

Qui temperantem te senserit, turpia nunquam petere audebit. O te fortunatum Marce Cato, inquit Cicero, a quo rem improbam petere nemo audeat. Tū profecto principatu isto dignus iudicaberis, et boni regis spem pollicebere, cum improbos insectaberis, oderis intemperatē, reijcies mendaces. Admonitores quoq; uoluptatum, ut pestem perniciosissimam fugito, sunt enim animi quamuis bene instituti conquinatores. Quibus qui delectetur, impossibile est, illum seruare. Aliquem uitæ modum. Huius erit impudica pueritia. A dolescentia effœminata, senectus infamis. Habebat Nero Claudius plurimos uoluptatum conquisitores, quem tamen ipse exitum uitæ habuit? quem & alij multi, ac fere omnes ab eo non dissimiles.

Ambigam quid fuerit in Scipione laudabilius, fortitudo ne in bellis gerendis, an in omni uita continentia. Altera enim bis, aut ter hostē superauit, altera seipsum semper, quā eo fuit admirabilius, quod plurimi inuēti sunt, et inueniuntur quotidie, quæ hostem uicerint, rarissimæq; sese, præsertim cum uictoria insolentes, intemperatosq; efficiat. Qui alijs præest, omnino uacuus esse debet affectibus. Ira namq; relictum quod sit cernere minime patitur, odium ad iniqua impellit, Amor iudicium impedit, trahit ad uim inferendam libido, simulat ad uindictam dolor, inuidia præcipitem agit.

Maxime autem hominis est, & eius præsertim hominis, qui principatum gerat, præsentis animo in aduersis uti, nec aduersanti fortunæ succumbere. Ferdinandus pater in initio regni, cum multorum simul procerū, ac populorum, nonnunquam etiam integrarum prouinciarum ad Ioannem Andegauensem defectiones nuntiarentur, nunquā mutauit uultum, nedū ut animo consterneretur. In ipsos defectores nullo unquā cōtumelioso dicto usus. Nūtiata rebellionē magni cuiusdā uiri, quæ honoris causa non nomino, tametsi famæ suæ minime ipse perierit, hæcenus cōmotus est, ut diceret dolere se, quod talis uir et e tanta familia ortus, seq; maioribusq; suis indignū fecisset. Cæterū Christo gratias agere, quod ne minimā quæ ipse tanti patrādi facinoris causam illi præbisset. Quid illud, non ne inuicti est, et ex aduersis et ui-

res resumētis animi? Accepta Sarnēsi clade, cum præter pauca admodū oppida uniuersum regnū ab rege desciuisset, cōuenissentq; Enneus Genara Comes Arianensis, et Honoratus Fundanus, habēdi Senatūs gratia in extremis, & prope desperatis rebus. Ferdinandus frequenti senatu adeo magnifice de rebus suis locutus est, ut non modo illorum animos confirmauerit, sed uel affirmauerit, breui se hostem pulsurum, traditurumq; liberis suis regnum multo stabilius, quā sibi fuisset à patre relictum. Illud etiam in aduersis confirmare maxime nos debet, quod ad summa non nisi maximus cum laboribus, & periculis peruenitur. Ad hæc quotus est, qui aut patre, aut præceptore, aut domino ita facili, & leni uti cupiat, ut obiurgari se ab illo nunquam uelit? Sapienter igitur dictum est. Quos deus amat, corrigi, & castigari. Quapropter tenere hoc oportet, quod rerum humanarum & imbecillitatis nostræ moderator, & rector deus, hoc maxime modo temeritati hominum consulat. Multos enim (quod quotidie etiā uidemus) secunda fortuna præcipes egit, cum quibus quanto melius actum esset, si non plenis semper uelis, sed aduerso in terim uento delati essent. Quid? quod non raro uidemus aduersas res magnorum præbuisse causas bonorum. Alphonsus, de quo dixi, & sæpius dictam, nauali prælio superatus, à Genuensē capitur, tanquam Regno Neapolitano, quod postea contigit, ex captiuitate positurus, ac nisi uictus prius, non esset tandem uictor futurus. Adde quā nescio quo pacto parta, ac retenta cum labore magis nos delectant, carioraq; multo habemus, quā si aut casu aliquo oblata essent, aut si curam eorum nullam habere nos oporteret. Secundæ quoq; res sunt tanquam speculum quoddam nostri, quæ ut de magistratu dicere solemus, qualis quisq; sit, apertissime ostendūt. Quāobrem tum maxime seruanda erit continentia, cum qcquid libuerit licuerit. Cohibēdus erit animus ne efferatur, ne insolescat, ne obliuiscatur sui ipsius, atq; ita instituendus, ut se à libertate in seruitutem, à diuitiis in paupertatem, & ex alto, atq; illustri loco in infima, obscuraq; deici aliquando cogitet. Bellerophontes, ut est in fabulis, cum equo illo alato ferretur, & sublimem teneret aëra, præceps excussus est, quo casu, ut est in uetere uersu, miser, ac moerens teris errauit alicnis, quod euenire sæpissime ijs solet, qui secundis rebus inflati, superbe nimis, & intemperanter agunt. Beatum illum Plato dicit, & Cicero refert, cui etiam in senectute contigerit, ut sapientiam, uerasq; opiniones assequi possit. Præclare quidem, sed ut in senectute ualeamus assequi, iacienda sunt fundamenta ab adolescentia, quibus

tia, quibus bene iactis, tanquam in domo bene ædificata, non est uerendum ut corruamus. Optima autem fundamenta sunt adolescentis ad sapientiam assequendam, si cum sapiens id ætatis esse non possit propter teneritatem, atq; inscitiam, quæ nec uidere, nec agere res optimas ualet, quod certe potest, eorum, qui habentur sapientes, consuetudine delectetur, quo de genere est illud eiusdem Ciceronis, cum ait, Ita se à patre deductum ad Scæuolam sumpta uirili toga, ut quo ad posset & liceret, à senis latere nunquam discederet. Primū enī est, ut colere sapientes assuescat. Secundum, ut illorum dictis aureis libenter adhibeat. Tertium, ut eorum se quammaxime similem esse uelit, quorum non modo facta, sed etiam dicta imitari contendat. Ex quibus principijs usus, deinde progressionibus, ad quam contendit, sapientiam uictor consequetur.

Delegit pater tuus tum uiros primarios, tum in omni genere laudis probatos homines, quorum consilijs, & admonitionibus formarere, non quod ipse per te tibi non sufficiat, sed quod nouellæ solent arbores, ut ijs tanquam adnunculis quibusdam innitare. Hi tibi de rebus grauioribus differentes audiendi sunt, non minus quā ipsi philosophi. Quibus enim ad res gerendas melioribus uti potes magistris, quā ijs, qui multa, & magna gesserint? Auus tuus Alphonsus (ne à domesticis recedam exemplis) Antonio poëtæ incredibili quadam uoluptate operam dabat, aliquid ex priscorum annalibus referenti. Quinetiam ueterum ab eo scriptorum lectiones singulis diebus audiebat, ac licet multis, magnisq; interim grauaretur curis, nunquā tamen passus est horam libro dictam à negotijs auferri. Mirum est enim quantum ualeat ad optimam uitæ institutionem assidua, & diligens lectio. Nā si, ut Scipionem dicere de se solitum scribit Crispus, maiorum imagines mirum in modum intuentes, ad uirtutem excitant, quanto magis illorum dicta, factaq; imitatione digna, sæpius animo repetita, & ante oculos posita commouere debeant. Auus nūquam sine libris in expeditionem profectus, tentorium, in quo assuebantur, iuxta se poni iubebat. Cumq; nullas Fabiorum, Marcellorum, Scipionum, Alexandrorum, Cæsarum haberet imagines alias, quas intueretur, libros inspiciebat, quibus gesta ab illis continerentur, cuius te nomen referentem, hoc eius exemplum, ut alia multa, imitari maxime oportet, ut enim Auo turpe non esset uinci à Nepote in literis, sic Nepotem te gloriæ eius deesse turpe sit, & dedecorosum. Neq; illis assentiendum est, qui literas accusant, qui si propterea contemnendas ducunt, quod discendæ nō sint, tanquam non necessaria,

nescio quid sit, quod ipsi discendum putent. Quid est enim per Christum tam necessarium quam multa scire, atque ea tum in cognitione naturae, et rerum occultarum, tum in memoria rerum praeteritarum, et clarorum uirorum exemplis posita? nisi siquid honestum, quid turpe, quid bonum, quid malum, quid expetendum, contra quid fugiendum, quid aegrotantibus iucundum, quid ualentibus noxium sit, scire ipsi non putent necessarium, qua uero ratione lautius conuiuium paretur, scire solum putent esse necessarium. Sin fortasse quod sint indignae homine, ij falluntur omnino, et quod dici solet, tota errant uia. Quid enim homine dignius, quam inter caeteros excellentem esse? Excellere autem doctrina praeditos, uel ex eo iudicari potest, quod in maximis gerendis rebus, consilijsque capiendis, primum semper locum ij tenent, qui docti habentur, Neque enim pueros statim grammaticis esse tradendos, a quibus erudiantur, consentirent oes, si literae indignae illis futurae essent postquam uiri peruasissent. Sed sunt quidam, qui ut ignorantiam suam, de qua etiam gloriari audent, defendant, ipsi de literis, literatisque hominibus male sentiant, malo otio, et languori dediti. Licet autem non omnes, qui inter doctos numerantur, nota careant, uitium tamen non ad literas, sed ad ipsorum ingenia referendum, quanquam literae ipsae propter celebritatem conspectius illud efficiant. Sed hoc necesse est ut et ipsi fateantur. Ex ijs etiam, quos idiotas uulgo appellat, quique literas nesciant, plurimos esse terribiorum uitiorum maculis respersos, inquinatosque, qui ut alijs careant, illo certe non carent, quod indocti ignorantiaque sunt, quo quid aut esse contemptius, aut homine indignius potest? Urbe perterrita, et quid consilij caperet incerta metu Catilinae, coniuratorumque aliorum, plebis, patrumque communi consensu maturatum est ad consulatum demandandum M. Tul. Ciceroni, quanquam nouo homini, et inquilino, primarijs ciuitatis uiris praeteritis, uidelicet non Arpinu, aut maiorum imagines, tantam ei expectationem comparauerat, sed insignes literarum tituli, et adducta e Rhetorum scholis in forum, Senatuumque eloquentia.

Mortuo Nicolao quinto Pontifice Maximo, quod de Marino Tomaello, qui per id tempus Romae agebat, audiui, cum ei successisset Calistus, timereturque ne a Iacobo Picinino bellum moueretur, atque ad eum accessisset magnus quidam uir, nouo tamen quod immineret bello perterritus, non esse, inquit, quod Picininum uereretur. Habere enim ecclesiam Christi tria millia. Et amplius literatorum hominum, quorum consilijs, sapientiaque omnes omnium simul Euro-

pe ductum conatus facile reprimi, atque contundi possent. Sed non sit mihi longus nunc cum his certamen. Neque enim literae patrocinio meo indigent, apud te praesertim, locus hic tantum attingendus fuit, non explicandae laudes earum, in quibus connumerandis finem facio, ne illas laudans uidear de meis studiis aliquid praedicare. Illud tamen nullo modo praeterierim, quod uicto, captoque Antonio Caldora, Auius tuus cum exercitu in Pelignos profectus, cum peruenisset in locum, unde Sulmo poterat despici, percunctatus, An ea, ut ferretur, Ouidij esset patria, et qui aderam affirmassent, urbem salutauit, gratiasque genio loca egit, in quo tantus olim poetae genitus esset, de cuius laudibus cum non pauca disseruisset, tandem fama eius magnitudine commotus, Ego inquit huic regioni, quae non parua regni Neapolitani, nec contemnenda pars est, libenter cesserim, si temporibus meis datum esset hunc poetam ut haberent, quem mortuum pluris ipse faciam, quam omnis Aprutij dominatum. Et quoniam non semper agendis negotijs occupati esse possumus, et a libris secedendum est aliquando, faciendaeque sunt intermissiones, ac quaerendum animi, tum corporis laxamenta, uidere oportet, ut cessatio omnis careat ignauia, ne cum relaxari quaerimus, desidiosi effoeminatique efficiamur, eritque otium, ut sine negotio sic absque seignitia, Nam ut agrum quamuis uberi sit solo, prudens tamen agricola cessare patitur, qui tamen si diutius cesset, sentibus fruticibusque obsitus squalet, sic ubi animi otio torpere nimio patiemur, effiactur ut iure illa in nos dicantur. pluma Sardana pali, Epicuri de grege porcum, et si qua dici, aut fingi possunt indigniora opprobria. In hac cessatione dandus erit locus aliquis iocis, facetijsque, quibus animus recreetur. Quodque ait Laebius, facundum comitem in uia pro uehiculo esse ad istam, quam dico, cessationem transferendum. Adhibendi sunt etiam musici, qui tum cantu, tum chordis oblectent animum, et curas permulceant. dandum quoque aliquid Histrionibus. Auius tuus meridianis horis, arcu secum iuuenibus exercebat, Augustus pila et folliculo. Venatio quoque et aucupium, corpus, animumque maxime reficiunt. Pater tuus istud aetatis equis operam dabat. Cyrus apud Astyagem auum puer equum agere, et conclusas horto feras iaculo ferire doctus, postquam adoleuit, aut aprum aut leonem in syluis petebat. Itaque non iniuria apud Maronem praecipue laudi datur Pico, quod esset equum domitor, de bellatorque ferarum.

Omnium autem primum studere oportet, ut ab ijs potissimum amere, quibus corporis, ac rerum familiarium curam permiseris, quod faciens

uiues securior, & amor iste cum inter familiares altius egerit radices, latius postea euagatus, non modo inter populares, subiectosq; sed externos quoq; diffundetur. Quē enī qsq; amat, eū si fieri possit, uiuere ppetuo expetit, nulliq; minus exercitu opus est, q̄q̄ haud scio an ulli maiores sint copiae q̄ ei, q̄ plurimū ametur. Iure igitur uideri potest dictum, quod Thomas Pontanus libenter usurpabat, Amorem nunquam fecisse stipendium. Illud etiam eiusdem est non minus prudens. Amorem inermum quidem incedere, dormire tamen lorica tum. Ad conseruandum autem, & magis indies augendum familiarium, & eorum, quos intimos habeas, amorē, illud maxime ualet, ut amari se abs te intellegant. Vetus enim est, & prudens, si uis amari, amari. Quod ex eo potissimum iudicabunt, si secundis rebus suis senserint te letari, dolere plurimum aduersis. Deuinciet autem illorū animos, ac in primis fidos faciet liberalitas gratitudini coniuncta, quae in principibus modum non potest excedere, quanquam nec semper, nec cum omnibus eadem sit lex tenenda, ne dū assuescunt quotidie accipere, si retrahere aliquando manum necessitas coegerit, aut honesta ratio suaserit, mutant animum, & tanquam iniuriam aliquam acceperint, quaerant quo nam modo ualeant ulcisci. Multum etiam conferet humanitas, qua uirtute cum exelleas, necesse est, non modo ut ab intimis tuis amere multum, sed a ceteris omnibus. Cyrus hic, quem inuitari te maxime cupio, qua tempestate ob inopiam liberalitate uti minime poterat, beneuolentiam suorum humanitate conabatur assequi. Quippe quibus etiā in faciundo opere adiutor adesset, ac laborū socius. Nam postquam regno Assyriae potitus est, nullum in eos liberalitatis genus exercere praetermisit. Cum non pecuniam, sed amicos, quibus ipse plurimum contulisset diuitiarum, suos esse thesauros duceret. Quanquam non modo familiares, & amicos, sed e subiectis unūquēq; adeo letaretur copia rerum abundare, ut boni regis proprium officium, quin & opus esse diceret, etiam a uitates beatas efficere.

Non tam autem studendum est, ut liberalis habeare, atq; humanus, quam cauendum ab ijs uitijs, quae his uirtutibus dicuntur contraria. Non sentient te auidum alieni, neq; inhiantem ijs, quae ipsi in delitijs, & cura admodum habeant. Dominum enim cupidum necesse est rapacem fieri, iure iniuriaq; uim inferentem, ut cupito potiatur. Hinc proscriptiones, exilia, cruciatus, caedes, hinc etiam postea conigit, uere illud dicit,

Ad generum ceteris sine caede & uulnere pauci

Descendunt reges & sicca morte tyranni.

Ad haec quid magis alienum a regibus, aut ipsorum securitati minus conducens, quam quod cum ipsi praebere se ceteris debeant humanitatis exemplum, difficiles & superbos agant? Inhumanitas enim mater est odij, ut superbia crudelitatis, malus utraq; & uitae, & principatus custos. Me puero Angelotus Cardinalis, quod asperiores se, et nimis etiam tenacem erga suos praebere, a famulo, quem cubiculi curam habere iusserat, iugulatus est. Quid Tyrannis eueniet, quando ij, qui sacrosancti habentur, hunc exitum uitae non euadunt? quae cum semper timeant, quibus eos necesse est curis angere, & tanquam adhibitis tormentis cruciari nocentisq; diesq; Tradunt Massanissam, cuius olim in Africa late patens fuit imperium, cum ne filijs quidem fideret, corporis custodiam commisisse canibus, quos multos, & feroces alebat. Quam hic securus uixerit, ex hoc uno plane iudicari potest, quod canibus, quam filijs plus fidei haberet. Quo ut non securiores, sic non minus infelices uixerunt Pheræus Alexander, & Syracusanus Dionysius, quorum alter ad Theben uxorem, quam perditae etiam amabat, cum introire uellet, barbarum quendam, & eum notis compunctum threicijs, ut Cicero refert, stricto gladio iubebat anteire, praemittebatq; de stipatoribus suis, qui muliebres arculas perscrutarentur, & nequod in uestimentis telum occultarentur exquirent. Alter uero cum duas haberet uxores, Aristomaden & Dorida, neutrius unquam complexum petisse dicitur, nisi uestibus prius excussis. In cubiculū quoq; quod lata anxerat fossa, ligneo pote se se recipiebat. Quin etiā filias, a quibus ante tondebatur, ubi adultas uidit, ueritus cultrū illis committere, candente carbone capillum sibi aduri faciebat.

Vetus etiam sententia est, nec auctoritate carens, nec euentu, alienam uirtutem Regibus semper esse formidolosam. Quibus si tanta esset cura uirtutis honestandae, quantis praemijs minus bonos interdum prosequuntur, profecto regum res quietius haberent, nec miseri cas cereremus, aut regna ipsa pulsus iustis dominis ad ignotos nō raro trāsferri. Quamobrem quoniam regni Neapolitani & ampli, & opulenti successio ad te pertinet, hortor, ac moneo, uti paterna, auitaq; imitatus uestigia, eum te a puero instituas, ut probatissimos quosq; et uirtute praeditos complecti assuescas. Est autem uirtutis ea natura, ut in quo sit, latere diu non possit. Sedebat aliquando Antonius Panhormita de lectione fessus in uestibulo Pliniani sui, quae uilla est haud

procul Neapoli in litore Resinati. Cumq; inter eos, qui aderant, esset de uirtute questio, dixissetq; Antonius splendidissimum eius lumen esse, praeteriens uillicus, nescio quam inquit, uirtus ista, quam dicis, splendeat Antoni, Sed certe scio me diutius illius contemplandae desiderio captum intueri eam nunquam potuisse, Ad quae surridens Antonius. Tu quidem bone uir de asello, quem per imprudentiam amissum nondum inuenisti, dicere bellissime poteras. Sed dic quaeso, quid putes esse in orbe splendidissimum? Solem, inquit ille. At qui solem caeci non uident, non uident respondit, quod ij sint oculis capti. Multo ergo splendidior est uirtus, quam etiam caeci apertissime uideant.

Prima igitur spes, quam polliceri de te populis debes (quod quidem facis) illa sit, ut delectari te praestantissimorum hominum consuetudine intellegant, quod cernentes sperabunt futurum te eum, in quo sint reposita uirtutibus praemia, quam tui expectationem magis magisque indies et concitabis, et augebis, si quo maiorem quis uirtutis opinionem praebuerit, hoc illum in honore maiore haberi abs te cognouerint. Quorum hominum etsi exiguus est numerus (uirtus enim, ut caetera bona, rara est) Idem tamen circa uirtutem contingit, quod circa bonarum artium quaeque uidemus solere contingere. Vt enim si aut Poeticae, aut physicae sit honor propositus, magnus erit illorum numerus, qui clarere in eis studeant, eodem modo plurimi ut uirtutem assequantur, contendunt, si praemia quoque, quae uirtuti debentur, unam se consecuturos sperauerint. Laurentius Valla, cum ab eo quaesisset Nicolaus Quintus Pontifex maximus, cur senex iam et in latinis literis consumatus, tanto studio graecis disceret, Vt duplicem, inquit, abs te Pontifex mercedem accipiam.

Et quoniam fortuna principum in edito, et praelustri sita est loco, praebetque se se spectandam omnibus, studendum est, ut dicta, factaque tua omnia eiusmodi sint, quae non modo laudem tibi, atque auctoritatem pariant, sed et familiaris, et popularis ipsos ad uirtutem excitent. Ad quam nulla eos res magis excitabit, quam spectata ipsis uirtus tua, et mores quam probatissimi. Prudentissime igitur Claudianus, componitur orbis Regis ad exemplar. Quid illud, Nonne prouerbij locum tenet? Dominus qualis sit familiam ostendere.

Maxime autem opinionem, tum subiectorum, tum caeterorum hominum conciliabit ea, quae nunc a quibusdam etiam non indoctis uiris, quamuis parum proprie maiestas uocatur. Sed non sit mihi de uerbo controversia, uulgus in hoc sequar, in quo ueniam mihi dari

a te postulo. Est autem ea principum propria, comparaturque arte, et diligentia multa, habetque ortum a natura. Primum igitur oportet te ipsum ut cognoscas, intellegasque te gerere principis personam, quod intellegens in omnibus tum dictis, tum factis grauitatem seruabis, atque constantiam. Cumque omnis tum consultatio, tum actio sit de consilijs capiendis, aut de rebus publicis aut priuatis, in capiendis consilijs oportet multa audire, plurima circumspicere, causas singulorum, quae dicuntur, exquirere, non statim assentiri, nec semper etiam palam improbare oculis, nutuque multa declarare, multa etiam perstantem animo, uultu praeterferre, sententias aliorum ita examinare, ut mentes dicentium uideare uelle introspicere, quod ipse sentias, aut non statim, aut solum paucis aperire, in dicendo cautum, et breuem esse, pro rerum tamen qualitate, parce reprehendere, rarer, et non nisi maxima ex causa obiurgare, Laudare cum grauitate, iracundiam cohibere, tanquam maiestatis inimicam, in nullo ita efferri, ut, quod aiunt, lineam transeas. Ex his igitur, atque alijs, quae natura, tempus, res et ars docuerit, de quibus nulla certa praecpta tradi possent, nascetur admiratio quaedam, sine qua maiestas esse nullo modo potest.

Publicae uero res (uoco autem publicas, quae ad quietem populorum, et regni moderationem pertineant) arte alia tractandae sunt. Vrbium legatis conspectum tuum aduentibus, mansuetum te, et facilem praebes, mandata referentes eo uultu audies, ut fiduciam eis ad dicendum des, Cum uero dimittentur, ita eos dimittes, ut qui honesta, et iusta facile abs te impetrari posse intellegant. Nec his contentus, honoribus quoque, et donis, quae grata illis esse, foreque cognoueris, honestabis, atque afficies. Quae uero aut minus honesta, aut non satis aequa petierint, ea non semper, nec palam, nec tristiore uultu, aut grauiores uerbis deneganda sunt, sed potius ostendendum est, non ideo ea te non concedere, quod nolis, sed quod illis inutilia iudices, quodque ea ratione ipsorum rebus melius consulatur. Vbi autem de iure agitur, nullum a te personarum discrimen habeatur, sed ipsarum legum personam induas, quae eadem semper sunt omnibus, populos etiam oportet tum literis, tum nuntijs pro rebus, temporibusque saepius ut horteris, moneas, excites, nec semper expectabis, dum rogent quid, sed ultro, et non rogatus beneficium conferes. praemia quoque proponenda sunt ijs artibus, quas celebriores in ciuitate senseris. Praesens, cum te erga ciues geres, ut necessitatibus suis patrem familias, iuridicando praetorem, ciuilibus simultatibus, dissensionibusque compositorem adesse sentiant, gaudentem suis secundis, ac florentibus rebus, dolentem

aduersis, ac totis uiribus pericula uimq; propulsantem, demumq; et absentem, & presentem eam te rerum suarum habere curam intellegant, ut tanquam dominum uereantur, colant ut patronum. In iudicijs autem seuerum, in responsis grauem & circumspectum sentiant, gratum in sermone, acrem in sententijs, minime tamen contentiosum. Sint uerba ut sine supercilio, sic non absq; grauitate, & penso. In facinorosos autem, & eos, quos poenis afficiendos leges sanxerint, sic animaduertas, ut non hominem, sed crimen insectari, ac punire uideare. His atq; similibus amor conciliabitur, & reuerentia fideles, & diuturni Maiestatis comites, quanquam poetæ ex honore, & reuerentia natam eam uelint.

De priuatis quoq; aliquid præcipiendum est, si enim omnia persequi uelim, uereor ne modum excedat præceptio. Ad hæc non pauca sunt, quæ ut hic probantur, sic alibi improbanda sunt. Mutantur enim multa pro locis, rebus, temporibus, quorum quidem natura ipsa erit optima magistra, & ipsarum tum rerum, tum temporum, atq; ingeniorum obseruatio, ex qua ars constat. Priuata igitur, cum aut extrinsecus erga eos, qui priuati sint, aut erga teipsum sint consideranda, quem te gerere erga alios debeas, Lex hæc erit, ut peregrinos humaniter excipias, attentus audias, liberaliter tractes, in omnibus facilem te eis & benignum præbeas, studeas etiam ante quam te adeant, quoad poteris nosse, quod sit suum ipsorum ingenium, quibus cum uixerint, quas artes fuerint secuti, quas etiam sequantur opiniones, factiones uel, tristes uel sint, an hilares, suaves in sermone an duriores, quæ afferant mandata, quid impetrare cupiant, publice ueniant an priuatum, mores quoq; nationum, & studia sunt diligenter noscenda. His enim cognitis facile intelleges quid agere teipsum oporteat, Adhibitos in coenam laute accipies, inter discumbendum alloquere familiariter, multum delectari te illorum sermone ostendes, multa etiam ab ipsis de moribus nationum, de situ locorum, de ijs, quæ inter peregrinandum memoratu digna uiderint, audierint uel, doceri studeas. Inuitandi sunt etiam ex ijs, qui aderint, de rebus tum iocosis, tum grauibus ut aliquid dicant, quod tum admirationem, tum uoluptatem pariat. Cû uero in eum sermonem tecum uenerint, ut impetrare aliquid abs te contendant, tum oportet ut liberalitatem, munificentiamq; præferas, & ubi aut dignitas tua, aut ea, quæ ab illis petentur, exigent, religionem, iustitiam, continentiam, mansuetudinem. Cum autem dimittendi sint, blandis uerbis, & comi sermone alloquere, nec contentus ijs, quibus eos donaueris, multa quoq; &

ipse pollicebere, & per alios offeres.

Subiectis autem, quorum tibi aut ingenium, aut fides, aut multa rerum experientia cognita fuerit, præficies magistratibus, prosequere salarijs, alium belli rebus, alium pacis designabis, bonis consilio, & iustitiæ cultoribus, urbium, aut prouinciarum curam demandabis, probatæ fidei, et ingenij minime uarij præfices arcibus, administrandis pecunijs, thesaurisq; conseruandis, quos frugi, diligentes, industrios absunentis scieris, In hos seuerum, in illos facilem, pro causis, ingenijs, temporibus, locisq; te exhibebis, sciens summum ius, summam interdum iniuriam esse, non raro etiam magis ex æquo, & bono, quam iure agendum. Quædam etiã magis ignoscenda esse, quam puniendâ, nonnulla etiam prætereunda tanquam ignores, aut in aliud tempus differenda.

Optime etiam haberet, si unumquëq; è subiectis domini cognosceret, Nam ut bonis locus, & gratia apud illos esset, sic malis, improbisq; paratum supplicium, quod quoniam tum naturæ humanæ imbecillitas non patitur, tum fortunæ inconstantia prohibet, cum præter opinionem plura contingant, præstandum est, ut si non omnes, plurimos tamen cognoscas, sciasq; quod nullus mercator in capiendis, soluendisq; numis ignorat, quanti quisq; sit expendendus. Summa etiam cura attendes, ut quos iuri dicendo præfecturus es, auaritia, cæterisq; malis libidinibus animum liberum, atq; inuictum gerant. Vim a quoq; ita prohibeas, ut nullius rei acriorem te, quam legum, ac libertatis defensore ostendas, nihilq; nisi quod iustum, & honestum sit ab ullo exigas.

Cum familiaribus quoq; neglegendum non est, qualis ipse futurus sis. Nam ut est apud Iuuenalem.

-Lingua mali pars pessima serui est.

Infamia enim, ut Nicolaus Maria Buzutus eques Neapolitanus dicere solet, domesticum malum est, quæ in domus penetralibus nata, ubi paulum modo adoleuerit, furtim se domo surripiens orbem peruagetur. Quamobrem danda est opera, ut familiares, quiq; aulici hodie uocantur, optime de te sibi persuadeant, quod his moribus, artibusq; facillime assequeris, si facilem, comem, benignum, liberalem, erga eos te præbueris, facile condonantem peccata, ac recte facta in maius etiã extollentem. Si unusquisq; partes suas pro ministerio, opera, ingenioq; suo ualere apud te intellexerit. Si ex ijs, quæ ipse sponte tua, in ipsos conferes, sibi polliceantur te, & non rogatum maiora indie in se collaturum, & à rogato quæ petent facillime exoraturus.

Ludovici Pontani grauiſſimi uiri, & ſua ætate iuriſconſultorū primcipis nobilis ſententia eſt, neminem poſſe in literis clarum euadere, niſi qui plurima legerit, iudicrit, memoriæ mandauerit. Quam ſi ſubtilius intueri uelimus, intellegemus regem etiam bonum eſſe nequaquam poſſe, niſi ſæpe & multum legat, multos multa referentes audiatur, lecta, atq; audita memoriæ mandet, quod etiam Homerus comprobare uidetur, qui Vlyſſem, quem ſapientem effingere uolebat, ab ipſo ſtatim operis initio his laudibus tanquam circumscripſerit,

» Qui mores hominum multorum uidit, et urbes.

Quamobrem ſi amari à familiaribus, quod unum præ omnibus ſtudes, uis, ſi futuri boni regis expectationem concitare, quod ſolum à Dijs immortalibus optas, id de te in primis præſta, ut non uni ex omnibus addiſtus uiuas, quod maxime alienum eſt à Principe, ſed teipſum omnibus tanquam per uices partire palam faciens, unum te eſſe, ad quem referri omnia & uelis, & debeant. Vt enim male actū eſſet cum genere humano, ſi uni ſe Decus, aut paucis admodum præberet exorandum, Eodem modo male cum principum, Regumq; familiaribus, ſi in tanta multitudine uni, aut paucis admodum locus, fidesq; ſit. Nullus enim familiaribus maior eſt dolor, quam ubi cum principe ſuo ueluti p̄ interpretē agendū ſit. Oportet enim qui amari à ſuis, et minime peccare in rep. uelit, plurimisq; auribus ut utatur. Iacobus Caldora dux ætatis ſuæ clariffimus dicere ſolebat, eo die multum ſe pecuniæ cōparaffe, quo multos audiſſet, cum multum audire, maximos theſauros eſſe duceret. Vultus etiam bonus & læta, ut dicitur, frons incredibile eſt quantum adiument. Catum nanq; eſt illud, dextera corpus paſci, animum uultu.

Totius autem maiestatis fundamentum eſt, ſi tecum ita quidē uiuas, ut minime à te ipſe diſſentias, in omnibusq; tum dictis tum factis fidē ut teneas, atq; conſtantia, quodq; in alijs reprehendendū iudices, ſeu rurs in te iudex prius correxeris, animumq; prauis cupidinibus minime obnoxiiū geſſeris. Si quē admodū potestate, et imperio, ſic iuſtitia, pietate, conſtantia, moderatione, præcedere alios contenderis. Si ut fraudulenti, et p̄ſidi nomen abhominabere, ita nec ſemper, nec oibus tantam fidē adhibebis, aut in dicendo, aut in conſulēdo, aut in alijs, quæ plurima in uita mortalium dubia, & incerta contingunt, ut non exiſtmes poſſe aliquando eos decipi, errare, labi, cum ueritas plurima habeat diuerticula, et, ut Narciffus Theologus acutiſſimus uir dicere ſolet, in latebris habitat. Patientia quoque æſtus, algeris, inedia, non modo commendatur in Principibus, ſed tanquam neceſ-

ſaria deſyderatur. Cibo etiam, & potu ut cæteris corporis uoluptatibus maxime temperandum. Quid enim magis contra maiestatem, q̄ qui alijs imperet, eum uino, intemperantiæq; ſeruire? quod monſtroſum eſt. Si enim, ut eſt apud Naſonem,

» Non bene conueniunt, nec in una ſede morantur

Maiestas & amor, - Quanto minus ebrietas & temulentia, quæ ſordidis etiam hominibus maximo uitio datur. Somnus quoque immoderatus, & non conſeſſe uiris delitiæ, omnino fugiendæ, Eneruat enim ſomnus, delitiæ effœminant. Principem nanq; in umbra, & plumis, ut aiunt, aſſidue agentem, multa uitia neceſſe eſt circumsiſtant, cum uoluptatum titillantiū nutritrix ſit culcitra, cui morbo multum adijciunt ſecreta cubiculorum conclauia. Quamobrem recte ab

» Horatio dictum eſt. Otium & reges prius & beatas perdidit

» urbes.

Non parum etiam in geſtu poſitum eſt. Sit igitur inſeſſus non mollis, non concitatus, non diſſolutus, medium inter hæc tenendum. Abſit ab omni corporis motu ruſticitas, & petulantia, manuum comploſio, & brachiorum concitata motio, omnino inepta. Quid uultus illa contortio, quàm uitioſa? quid riſus profuſio, & cachini pene ſingultantes quàm turpes? quid capitis cum ceruice quaſſatio, quàm uulgariſ? & pene dixerim equis hinnientibus, quàm hominibus magis conueniens.

In oculis quoq; non paruam natura poſuit motuum animi declarationem. Quamobrem ab eorum motionibus omnis erit abiicienda leuitas, atq; impudentia, & cum nulla corporis pars uacare debeat cōtinentia, oculos maxime oportet Principem habere continētis, nihil ſædum, uariū, crudele, inuidum, uanū, in illorum appareat motu, atq; obtutu, nihil in ſupercilijs, nihil in fronte.

Veſtitus quoq; & totius corporis ornatus aptus, et decens multum conferet & ad retinendam, & ad augendam, quam dico maiestatem, quem et ſi mutari oporteat, pro locis, negotijs, cauſis, ætatibus, temporibus, non enim idem eſt ſeruum, qui & iuuenum, idem belli, qui, & pacis, idem aduerſis, qui & ſecundis rebus, idem in iudicijs, qui etiam in ſpectaculis, danda tamen eſt opera, ut nos & ubique, & ſemper ij ſimus, quos eſſe conuenit. neu inter triumphantes pulſati, in ſunerum uero pompis ſericati, diuerſicoloresq; incedamus. Utinam autem non eō impudentiæ peruentum eſſet, ut inter mercatorem, & patricium nullum ſit in ueſitu, cæteroq; ornatu diſcrimen. Sed hæc tanta licentia reprehendi poſteſt, cōerceri non

potest, quanquam mutari uestes sic quotidie uideamus, ut quas quarto ante mense in delitijs habebamus, nunc repudiemus, & tanquam ueteramenta abijciamus. Quodq; tolerari uix potest, nullum fere uestimenti genus probatur, quod e Gallijs non fuerit additum, in quibus leuia pleraq; in pretio sunt, tametsi nostri per sepe homines modum illis, & quasi formulam quandam praescribat. Ut non omnis color, nec omne pannorum, aut sericorum genus, sic non omnis uestitus & ornatus Principem decet, cum uestimenta quaedam gregariorum tantum sint, aut remigum, eodemq; modo coloru, alij sunt puerorum, alij senum, seruatorum alij, alij ingenuorum. Inter has igitur tantas uarietates, ac diuersitates eligere oportet quid maxime conueniat. Quod si quando in dubium cadet, tunc illa ratio tenenda erit, ut ea minus probes, quae ad dignitatem hominis, principisq; maiestatem minus facere iudicabis. Calceum enim rostratum, & reiectum, ab occipito ante oculos capillum, quis dubitet non modo principi, sed ne pudenti quidem adolescentulo non conuenire? quae quam remittere aliquid de maiestate aliquando permissum sit, quod licet interdum permittatur, memores tamen esse oportet illius, quod a Nasone dictum praepcepti loco habendum est.

Fine coli modico forma uirilis amat.

Quo enim pertineat muliebris, & in adolescente, et in sene cultus, nimiaq; in comendo diligentia, omnes intellegunt. Sit igitur cultus, qui dignitatem augeat, non formam uenustet, licet forma ipsa de cultu plurimum capiat adiumenti, ac nonnunquam etiam quae insunt a natura uitia, cultus accessione aut minuantur, aut contegantur. Sed quis probet contortos in annulum capillos, & ad humeros usq; deiectos? quis non horreat barbam ad pectus promissam, & prominentes in collo, aut brachijs setas? quanquam haec quarundam nationum propria sunt. E cultu enim uenustatem quaerere mulierum est, horrorem autem barbarorum, nobis uero & uirilis, & italica disciplina tenenda est, non quod ab alijs gentibus, si qua digna apud eas uidebuntur, accipienda non sint, quae quidem quotidie accipimus, sed ut sciamus nullam esse nationem, quae tanto studio, quanto italica homines grauitati inferuiat. Qualis autem ornatus maxime deceat, aut in excolendo quae sit meta, difficile dictu est, cum nihil sit hodie in his perpetuum, nec quod praepceptis aut regulis comprehendi satis queat, nisi forte illud perpetuum sit, ut medium teneamus, quod ego, et si in priuatis quibusq; uiris probem, tamen quoniam in principe augustus quiddam esse et debet, et exigimus, uereor ne medium ipsum parum sit.

Hanc

Hanc conseruandae, augendaeq; maiestatis partem, Dux Alphonse, quam adhuc persequor, uideo totam fuisse ab antiquis philosophis praetermissam, nullus enim quod exstet, aut ipse sciam aliquid de hoc praepcepto. Nam quae a Cicerone & prudenter, & distincte de decore dicuntur multa, ea tum priuatorum, tum magistratuorum, qui a priuatis ad certum tempus geruntur, personas respiciunt, non regum, quamquam multa illinc transferri ad haec possunt. Quam partem si diligentius persequi uelim (non enim ignoro, quam late tractatus hic pateat) necesse esset auocari me ab his negotijs, quibus deesse nec ipse possum, nec a patre permittitur tuo. Quod si illud, quod scriptoribus dari solet, otium mihi concessum esset, nihil, quod ad hanc praepceptio nem pertineret, praetermissem, nec quae nunc attingi, breuiter perstrinxissem, sed diuisa in species, ac partes suas non in una coarctassem epistola, sed uoluminibus pluribus explicassem. Dixissem namque qualem conueniret esse in conuiujs Principem, qualem in ludis, qualem in caerimonijs, qualem in iure dicundo. Nec tacitus praeterissem, qualem eius regiam esse oporteret, aut quibus instructam ornamentis, apparatusq; & cum fama maxime constet maiestas. Nam ne glendum a principibus non est, quid exterarum quoque nationes de se sentiant, hanc etiam partem copiosius essem exsecutus, quod, ut dixi, occupationes meae non patiuntur, et epistola finem quaerit, cui tamen hoc etiam accedet, ut qualem esse principis orationem deceat, breuiter explicem.

Cum igitur duo tantum sint, quibus ab animantibus caeteris magna cum excellentia differamus, animus, & oratio, sitq; oratio index eorum, quae animo aut conceperimus, aut sentiamus, omni arte studendum est, talis ut oratio sit, quae nihil obscenum, stultum, temerarium, inuidum, superbum, leue, cupidum, libidinosum, immitte, animo, cogitationibusq; inesse indicet tuis, sed quae praeseferat in serijs rebus grauitatem, in iocosjs leporem, urbanitatemq; in dubijs circumspectionem, ueritatem in iudicijs, & seueritatem, in aduersis ac tristibus fortitudinem, in laetis, prosperisq; mansuetudinem, facilitatem, humanitatem.

Sint uerba rebus conuenientia, quibus etiam accedat uultus, & totius etiam corporis motus aptus, ac decens. Cauere autem oportet ne uerba ipsa sint plebeia aut peregrina, aut militaria. Plebeia namque sortida sunt, & ridicula, peregrina licet interdum nouitate ipsa placeant, tamen non sine dicentis audiuntur reprehensione. In militariibus uero inest temerarium nescio quid, atq; inconditum.

DE PRINCIPE

Ipsa tamen oratio sit minime concitata, aut trunca, lenem esse cupio, & fluentem, quæq; simplicitatem quandam indicet, & quod uelit paucis, apte tamen colligat, quanquam nonnunquam res ipsa exigit, ut impetum faciat oratio, & tanquam manum conferat, ac nunc feriat, nunc munetur. Sed quoniam non sine quibusdam iræ stimulis, & concitatione animi uehementiore fieri hoc potest, quando cunq; contingeret, ut in dicendo reprehensorem, obiurgatorem uel agere necesse sit, quoad fieri possit, obiurgatio ira uacet, quæ ubi est, maiestas nullo modo retineri potest.

Vocem nobis ipsa natura nascentibus dedit, cui tamen ex arte non parum accedit adiuuenti, maxime autem probatur clara, & suavis, nec languens, nec canora, quam tamen nunc demittere, nunc tollere, proq; affectibus animi, aut inflectere, aut mutare oportebit, ut non solum rebus uerba, sed uox quoq; utrisq; conueniat.

A E C A D T E Scripsi Dux Alphonse breuius, quàm tantæ rei præceptio exigit, nec me fallit, q̄ la-
h tus hic campus sit, & ad differendum, & ad præcipiendum. Sed non fuit propositi mei, regem ut instituerem. Quàmobrè leges hæc tu quidem non eo consilio à me scriptæ, ut aliquid docere, sed ut hæc legens, te ipsum, eaq; quæ cum summa omnium laude agis, recognoscas, teq; indies magis ad gloriam excites. Scias autem qui agendum id cuiquam præcipiat, quod ille agat, eum nõ præcipientis, sed laudantis potius personam induere. Quod ego hac epistola feci, quem si librum appellare malueris, non repugnabo auctoritati tuæ, quemq; si sensero tibi non displicere (nam ut laudari postulè nimis impudenter ingenio suo blandientis esset) breui sequentur alij, quos futuros arbitror non inutiles.

F I N I S.

IOANNIS IOVIANI PONTANI
AD ACTIVM SYNCERVVM
DE LIBERALITATE

LIBER.

CRIBENTEM ME DE Liberalitate Syncere Acti, nona quaedam, sed nec indigna fortasse, liberalitatis ipsius beneficiæq; subijt cōsideratio, ut in primo uirtutum harum loco, & quodam quasi suggestu, bonorum artium magistros merito constituendos censeam, propter beneficiorum tum magnitudinem, tum etiam utilitatem. E qua enim uel opera, uel pecunia, maiora, quam ex optima animorum informatione, aut etiam utiliora, quam ex illis recte institutis proueniunt beneficia? Aut quod externis e rebus collatum bonum cum bonis animi conferendum? Neq; enī spectati mores, laudabiles item actiones, nisi à bene constitutis proficiuntur animis. Tot itaq; ac tantæ informantium curæ, atq; ad excolendos animos instituentium labores, suis in primis honoribus, ac præmijs uidentur merito prosequendi. Detur igitur mihi bona cum legentium uenia, pro suscepto præceptionis huius labore. Vt cum de instituentium laudibus hæc & sentiam, & prædicem, Ne existimer meam in laudem, studiorumq; commendationem tanquam præfatum fuisse, apud te præsertim, uel amicum præcipuum, uel studiorum eorundem tum sectatorem, tum socium. Cum etiam patrem tuum Nicolaum Nazarium mirifice amauerim. Massiliam uero matrem propter morum sanctitatem, educationisq; tuæ singulare, supraq; maternam affectionem studium fuerim etiam ueneratus, uenererq; memoriã. Sed de præfatione hac mea, deq; uitæ institutoribus, uirtutumq; ac disciplinarum magistris, satis sit pauca hæc disseruisse, præsertim sine spe, sine pretio, absq; ambitione scribentem. Omnino enim meus hic præcipiendi labor & fuit semper, & futurus est et apud Reges gratuitus. Neq; enim ignoras perinde ut consiliorum non raro meorū socius, sæpe etiã laborū particeps, e maximis, ac difficillimis nõ semel à me confectis, ac nauatis rebus, præter laudē, recteq; agēdi cōsciētia, nihil me aliud reportasse, sola consciētia, teq; ipso teste, gloriaq; cōtentū. Quibus in rebus quãta nõ industria modo, uerū mode

ratio etiam apparuerit mea, sit Italiae ipsius, sit Galliarum, Hispaniaeque iudicium, atque perpensio. Te uero mihi sincere, haec ipsa de liberalitate a me praecipitur et tradita, ratione sua merentem satis scio propter generis ingenijque tui nobilitatem non nisi indignanter laturum, ubi in mentem tuam uenerit, Regulos quosdam, rerumque publicarum administratores, tantum a uia curriculoque liberalitatis deflexisse, ut rapinae soli intendant, inhientque popularium suorum diuitijs, directionibusque ministrorum. Quae quidem res nequaquam tamen a scribendo me deterruit. Siquidem leges ipsae, recteque uiuendi formulae non ipsis traduntur, qui ipsi et sibi, et alijs lex sunt, uerum illis potius, qui ab iniusto, inhonestoque sunt continendi, atque ad honestatem inuitandi, retinendamque inter ciuicis aequitatem, atque modestiam. Tamen si (quos aequus etiam amauit Iupiter, quosque Mantuanus ille tuus, non minus quam meus, paucos esse uult) et legibus, et institutis, et bonarum actionum praecipitionibus gaudent, seseque adiungere illis student.

ERVUM EGESTATEM, et ipsam humani generis societatem, cuius retinendae plura sunt uincula, homo ipse plurimum, et dando subleuat, et inuicem liberaliter agendo conseruat. Quod si mercatura quanquam pretio seruiens, quia multa tamen undique apportat, iure a plerisque laudatur, quanto laudabilior iudicanda est dandi benignitas? cum gratuita sit, ac solam benefaciendi gratiam spectet. Cui quod libero homine maxime digna esset, liberalitati nomen maiores nostri fecere, et qui ea uterentur, liberales, quod uero potissimum libere agerent, uocauerunt, cum pecuniae seruire auaros putarent.

In eroganda pecunia liberalitatem uersari.

Cum autem artibus etiam singulis materia proposita sit, in qua unaquaeque uersetur, suumque artifex ex ea opus insituet, atque insitutum informet, uidendum est qua in re liberalitas uersetur, et qua sit eius proposita materia, quid etiam qui eam exerceat agendo consequatur. Ita que ut fortitudinis pericula, temperantiae dolores, ac uoluptates, sic liberalitati materies quasi quaedam pecunia subiecta est, in qua ueranda, erogandaque qui sponte, gratuitoque uersatur, illud iure assequitur, ut liberalis uiri nomen adipiscatur cum summo etiam tum ciuium, tum peregrinorum testimonio, ac Reip. in qua uersetur, utilitate. Quin etiam liberaliter agendo id efficit, ut et a singulis et ab una uersa multitudine mirum in modum ametur, et publice, priuatimque carus habeatur. Ne autem nomen ipsum pecuniae, quod a pecunia maiores nostri deduxere, quem fortasse turbet, quod principi Peripateticorum Aristoteli, ac Romani iuris consultis placet, pecuniae ipsius uoce, accipienda cuncta dicamus, quae nummo censeantur.

Liberalitatem, uirtutem esse.

Ipsam uero liberalitatem inter uirtutes collocandam esse, docere hoc satis potest, quod cum pecunijs et bene, et male uti possimus, laudantur, ipsis qui bene utuntur, improbantur qui male, cumque in pretio sine honesta, uituperentur turpia, honesti ipsius ea uis, ac natura est, ut se iungi a uirtute nequeat. Ad haec cum in agendis rebus peccari solet ubi modus, mensuraque minime adhibeatur, idque in usu etiam

peculiarum eueniat, medium necesse est aliquod in ijs utendis, conferendisq; constitutum sit, quod qui teneat modum quoq; mensuramq; retineat. His enim abiectis recte quidem rationi, quæ uirtutum ipsarum & dux, & comes est, locus nullus relictus esse potest. Quibus e rebus plane efficitur, ut liberalitas uirtus sit, tum quia mediocritas est, tum quia ab honesti ui, naturaq; minime recedit. Nam mediocritatem eam esse extrema etiam ipsa declarant, si quidem liberalis ipse, cuius proprie liberalitas est, dandis, utendisq; pecunijs ita est affectus, ut quod inter parum, nimiumq; collocatur, medium semper retineat. Neq; enim aut in exsuperantiam dando prolabitur, aut in angustum deficiendo contrahitur. Quod si extrema sunt uitia, medius profecto habitus mediocritas, & quia mediocritas, ut uirtus etiam sit necesse est.

Liberalem in mediocritate uersari.

Quoniam autem duobus tantum modis à mediocritate receditur, extremaq; ipsa sibi aduersa sunt, altero quidem modo peccatur, parum omnino dando, nimiumq; contrahendo, quo uitio qui sit affectus auarus dicitur, altero uero nimium dando, parum certe capiendo, quod prodigi esse proprium uolunt. Quo efficitur, ut cum liberalis in mediocritate uersetur, modum, mensuramq; in utroq; retineat. contra auarus, quiq; ab eo longe alius est, prodigus, in neutro sibi temperet. Atq; uti fortitudo fiduciam cohibet, metum relaxat, temperantia dolores sedat, uoluptates compescit, sic liberalitas dandi studium, contrahendiq; cupiditatem moderatur.

Pecuniam esse de genere bonorum utilium.

Pecuniam uero ipsam inter externa bona numerari cum uideam, quorum alia quidem honesta dicantur, ut magistratus, honores, sacerdotia, alia uero utilia, ut fundi, gregesq;, e posteriori hoc genere pecuniam esse uolumus, quippe cum ad usum & quidem rectum, honestumq; comparari debeat, qui comparandis diuitijs statutus est finis, quibus tamen quosdam tam anxie inhiantes uideo, ut sola diuitiarum possessione contenti, quibus aut defossis aut in arca sepositis incubant, aut ampliandis ita student, ut nulli parcant turpitudini, non tam illiberales, auariq;, quam iniurij, nefarij; uideri debeant. Nam etsi ubi quid impotenter, improbeq; factum est, quin etiam ubi quid impure dicitur, ut illiberaliter dictum, factumq; criminamur, adeo

illiberalitas odio est, tamen quod hi aliena eripiant, duplici apparent ratione iniusti, Nam & iniuria afficiunt quos minime decet, dum sua illis aut insolenter auferunt, aut dolo subtrahunt, & perperam parte sic parcunt, ut nec sibi ipsis commodi sint, nec quibus maxime prodesse debeant, illud communicet, nec publice, priuatim uel beneficum ullum conferant.

Pecuniam usus gratia comparari.

Rectam autem, honestamq; diuitiarum, tum possessionem tum usum, res maxime faciunt duæ, erogandi ratio, et comparandi regula, quas qui teneant, facile illi quidem alienis abstineant, neq; profundent sua. Quod si Aristoteli philosophiæ magistro assentiri uolumus usus ipse pecuniarum, in ijs ipsis dandis, atque accipiendis perspicitur. si quidem acquirendi cura, ratioq; conseruandi, eo spectat, ut possideas potius quam ut utare, quod etiam Horatio placere intellego, cum ait nullum argento colorem esse teris abdito, nisi usu illud temperatore splendeat. Quoniam autem nomen ipsum liberalitatis unde ductum sit, & quam ea conferat hominum generi, abunde docuimus, ostendimusq; & quod uirtus est, & quod mediocritas quædam in dandis capiendisq; pecunijs. Ad hæc cum quid ipso pecuniæ nomine intellegi oporteat, quodq; de illo genere bonorum sit, quæ ad uitæ usum pertineant diximus. Quin etiam quod comparandis diuitijs usus ipse finis constitutus sit, placet de auaritia statim dicere, ut ex oris eius foedo, ac deformi aspectu, tanto honestior, ac dignior liberalitatis ipsius appareat forma.

De auaritia & auaris.

Auaritia de nimio auendi affectu cum sit dicta, satis quidem præ se fert, quanto habendi, ac possidendi ardore deflagret. Ipsum autem possidendi studium in quo sit uehementius, is tam capiendi cupiditate, atq; et amplius teneatur oportet, quam ab erogandi, atq; impertienti uoluntate detorquet. Quo fit ut hic ipse auarus habendi, ac possidendi cupiditate plus nimio rapiatur, & quam dici potest abhorreat à dandi benignitate, conferendisq; e pecunia beneficijs. Hanc possidendi auiditatem si auarus non magis à pecunia possidetur, quam ipse pecuniam possidet, maiorem, atque acriorem efficere mor

bi solent, & corporis imbecillitas, & ipsa in primis senectus. Ex quo efficitur, ut auaritia insanabilis morbus sit. Senes enim plerique omnes tenaces cum sint, uidetur cum aetate simul auaritia crescere. Ad hæc etiam naturalis est habendi cupiditas, unde auaros longe plures quam largos inuenias. Ad hunc naturæ instinctum anni continue ipsi afferunt aliquid, efficiuntque ut sæpenumero quos adolescentem, ac iuuenes uideris profusiores, eos in grauescente aetate adstrictiores factos intellegas. Sed quamuis auari omnes maxime cupidi sint, teneanturque ingenij auaritate, sintque ad rem intentiores, ac supra quæ oportet, ac decet pecuniæ inuigilent, cui etiam seruire uideantur, sunt tamen aliquot eorum species, neque enim per auaritiam uno tantum modo peccatur. Quamobrem si de singulis pauca quædam dixerimus, uideri non debet ab instituto nostro alienum. Illud autem de auaris recte dictum constat, eos nec sibi commodos esse, nec alij. Quibus tamen si comparandis, conseruandisque pecunijs nimium inest studium, dandi autem uoluntas minima, non æque tamen habendam ad rem idem consilium est omnibus. Sunt enim qui rebus suis parcentes summo etiam studio rei familiari conseruandæ intenti, & quam potest minimum de suo impendentes ab alienis contineant, bonitate quadam naturæ ita uicti, ut re sua contenti, nihil turpe, nihil contra leges, contraque humanitatem habendi gratia faciant. Hos nominare parcos consueuimus, Eamque animi institutionem maiores nostri dixere parsimoniam, quæ in priuatis quibusdam, tenuisque in re constitutis, ac laborantibus multitudine liberorum, humanisque necessitatibus circumuentis, laudari merito potest. In Regibus uero, ac principibus, & ijs ciuibus, quorum res est opulentior, atque autoritas maior, quomodo laudari possit tam minuta diligentia, quæ panis etiam miculas colligat, nequaquam uideo. Scripsit Galbam, qui Domitio successit Augusto, quanquam alieni non appetentem, iure tamen aetas illa plurimum carpsit, quod suæ quidem pecuniæ parcus cum esset, publice etiam auarus foret, neque enim aut secula illa, dignitasque senatoria, aut opulentum Galbæ patrimonium eam parcendi, ac conseruandi diligentiam, nec aurea sella tantam è publico auaritiam patiebatur. Didij Iuliani maximus, & potentissimi uiri sordem quis ferat? qui Porcellum, Leporem uel dono ad se missum in triduanas partiretur cœnas. Sæpe etiam cum nulla religio, aut abstinendi causa subesset, leguminibus, oleribusque solis contentus cœnaret. Quo ut non minus sordidus, sic fortasse magis accusandus Pertinax. At-

gustus qui inter priuatum, & Imperatorem nihil interesse putauerit, dimidiatas Lactucas, carduos etiam dimidiatos apponere conuiujs solitus, ac si quando ad amicos de cœna mitteret, binas tantum offulas, aut paucula poma. Atque ubi pipere magis egisse uideri uellet, galinaceos lumbos mitteret. Quid enim principe indignius, quam ut qui tam late imperet, animum tam angustum etiam in uilissimis rebus habeat? Nec uero quis putet accusari à nobis, tum alios quosdam, tum Fabritium illum, quod magna parsimonia usus dicatur, quem tantum abest ut accusemus, ut summus etiam laudibus prosequendum dicamus, non solum quod aurum singulari quadam animi magnitudine contempserit, sed quod cum uideret maiore se rerum inopia circumseptum, licet è principibus ciuitatis, licet belli Dux, maouerit tamen in paupertate illa sua parcendo uiuere, remque metiendo familiarem ab honesto non recedere, quam per facinus aliquod abundare. Hocque Fabritij factum si recte reputetur, si tempora consyderentur ad probitatem, ad iustitiam, ad animi magnitudinem, singularemque integritatem, non ad auaritiam referendum iudicabitur. Quippe cum non tam parcus, quam paruo contentus, & rerum ceterarum contemptor præterquam laudis, recteque factorum mihi quidem fuisse Fabritius uideatur. Quo consilio, institutoque si quis uitam agat, ne sit qui non illum mea sententia uel mirifice commendet, modo tamen nedum uindicare ab auaritia eum studet, & animum sufficit pulcherrimis liberalitatis laudibus detrahat. Et huiusmodi quidem homines probari merito plurimum solent, at liberales hominum beneuolentiam nec ciuium solum, uerum etiam peregrinorum longe maximam sibi uindiciant, quæ rari, quæ commodi, quod corum benignitas late pateat. Aristides ille cognomento iustus, cum esset à Callia locupletissimo ciue interrogatus, cur ab se nollet accipere, respondit, paupertate se quam Calliam diuitijs multis laudari æquius esse, plures enim inueniri, qui diuitias suas turpem ad usum conferant, quam qui paupertatem generose ferrent. desineret igitur paupertatem obiectare sibi, quæ nisi quibus inuitis accessisset, indecora non esset. Hoc exemplo admonemur quosdam altitudine quadam animi despectis diuitijs, non ut parcos modo, paruoque contentos uiuere, atque à re aliena propter egregiam animi institutionem continentes, sed oblatas etiam pecunias recusare, quod eo est admirabilius, quo rarius. Decreuit diuus Franciscus in summa etiam rerum inopia uiuere, nihil habuit præter solum, & quidem sordidum uesti-

tum. nihil omnino possedit, nō recusabat tamen ab alijs si offerretur, quantum diei unius victui, eidemq; rusticano satis esset, sin minus offerretur, petebat ipse. Nam ut alijs conferret, quomodo præstare id posset, qui nihil omnino haberet? Quo'circa tanta eum homines admiratione profecti sunt, ut post mortem inter diuos retulerint, eiq; aras, ac templa statuerint, sacerdotesq; decreuerint. Parcum igitur hunc, an potius humanarum necessitatum, ac naturæ ipsius victorē nominabimus? Sed redeamus ad auaritiam.

Complura esse auarorum genera.

Eorum, de quibus dixi, ferè similes sunt, adstricti quidam, et tenaces, & aridi, atque attenuati, quos tamen pro amplianda re familiari ne minimum quidem ab honesto recessisse cerneres, ubique probitatis, ac iustitiæ memores, sed in utendis pecunijs nimis effractus, ac minus tos, atque etiam concisos, et, ut ita dixerim, exsangues, quorum exoleta semper uestis, mensa tenuissima, & sordida, suppellex exilis, eaque carie exesa, aut siquid forte in domo splendidius culum fuerit, ab usu ipso se positum, denuum domestica omnes sumptus perquam tenues, atq; emendicati, & minutissimarum rerum importuna diligentia & cura, quos, ut dixi, nemo improbet, quod alienis contineant honesti gratia, cæterum è dandi, atque conferendi usu laus existit, probatumq; illud testimonium tum ciuium, tum peregrinorum. Et hi quidem ab inferenda iniuria tantum abstinere, cum liberales etiam beneficia conferant. Quod quanto pulchrius sit, quis non uidet? ad hæc nihil dare, nihil alteri de suo conferre, nihil publice, priuatim'ue impertiri, omnino abiecti, ac degenerantis est animi. Hos etiam seipfos accusantes uideas apud Comicos, quod seq; geniumq; suum parcendo defraudent. Sunt etiam qui cum nihil ipsi cuiquam de suo conferant, nihil ex alieno rapiant, non tamen contineant honesti gratia, ut hi, de quibus modo dixi, Quin hoc se quidem excusare solent, ne si dando rem minuant, ad turpia, facinorosaq; impellantur. Verum illud magis timent, ne si ab alienis non contineant, non possint tueri sua dum alios in se prouocant, diffidunt autem ipsi sibi, atque ab inferenda iniuria manum cohibent, ne ipsis rursus inferatur. In quibus nihil uideo, quod laudari iure possit, siquidem ob metum, non sponte continent. Hi, ut dictum est, partim tenaces, adstrictiq; partim aridi, attenuatiq;

cum sint, ipso nomine præ se ferunt de suis fortunis aut nihil, aut quam minimum conferre, cum sua omnia tam arcte, atque adstrictè teneant, atque ex arido quidem nullus manet succus, nihilq; prorsus effluat, ipsiq; ut attenuati, atq; abiecti de minima, ac uilissima re, nimis anxie solliciti sint, quorū qui clamores sunt, ubi quid è mensa decidit, ubi quid è penu minus parce promptum, atque administratum est. Eorum quàm ridicula uita sit, quàm etià misera, Euclio ille Plautinus docet, qui aquam plorat, cum lauat, effundere, qui unguium præsegmna à tonstrina domum referat. Audiebam puer de maioribus natu, Martinum Pontificem maximū clanculum cereos solitum extinguere, qui in diuersis Basilicæ locis succensi à ministris essent, nocturni luminis gratia. Ferunt Angelotum sacerdotem Cardinalē, particulam hordei singulis ab equis clam subducere ipsis è præsepibus consuesse, secreto quodam aditu ad stabulum à se facto, donec à magistro stabuli pro fure deprehensus in tenebris uapulauit. Idem Martinus ut oleo parceret instituisse fertur, ut crudi familiaribus pisces à dispensatore in sportula traderentur, quos antea coctos præberi mos esset, Vnde hodie quoq; decantatur familiaris cuiusdam eius uersiculus.

» Vnus quisq; suam digitis contrectat arenam.

Sequitur deterrimum auaritiæ genus, quod partiri plures in species, atque, ut Cicero uocat, formas possumus, neque enim auari omnes pari, atque eodem modo, sed alij magis, alij minus, eius squalore illuuiæ, ac foeditate contaminantur, atque inquinati sunt. Quo de genere sunt Lenones, aleatores, item qui foenerant, qui piraticam exercent, qui latrocinia, sicis, quiq; sordidis, ac turpibus quæstibus dediti sunt, qui etiam lucri gratia flagitiosa sectantur, seq; probri obiectant. His addendi, qui pro quæstu etiam tenui maxima quæq; pericula adeunt, quiq; summa cum perfidia, et infamia in quos benefici esse deberent, in illos uim, aut fraudem exercent. Quorum quidem omnium ea institutio est, idq; consilium, ut dum quærant, dum in domum inferant, nihil sordidum, ac turpe defugiant, nec pro exiguo quidem lucello ab infamia iter de torqueant, sed cupiditate habedi, cōparandarumq; diuitiarū, ac rei ampliandæ ardore nimio incensi, præcipientesq; cuncta undiq; corradunt, non parant illiberalibus, non abstinere sordidis, quippe quibus nullus amicitia, nullus religionis, nullus honesti, nullus deniq; famæ cultus, aut respectus est, lucro, qualecunq; id sit, cuncta post hæc

bentes. Itaq; & unde, atq; à quibus minime licet, & supra quam opus est, & quam decet, quacunq; ratione capiunt. quid capiunt? tolerabilius hoc esset, furantur, depeculantur, compilant, interceptunt, auferunt, extorquent, dolo, vi, fraude, malis artibus, omniq; impunitatis, ac flagitij genere. Siquidem horum ipsorum sunt compilationes, furta, latrocinia, uiolentia, rapinae, falsae oblationes, iniqua iudicia, fraudes, foenerationes, mercenaria pericidia, uenena, quibus effectum est, ut auaritia & habeatur, & sit uitiorum omnium caput, & fomes, quippe cum ad omne flagitij genus uiam aperiat. Quæstus autem cum alij sint turpes, ut qui e' foenore, alij sordidi, atq; illiberales, ut qui e' macello, cauponaq; alij infames, ut qui e' furtis, atq; grassationibus quanquam ubi infamia, illic etiam turpitudine, horum nulli ab hoc genere hominum repudiantur. ac tametsi alios alij quæstus libentius sequuntur, tamen omnes omnia utilitate, proprijsq; commodis, ac lucro etiam quantulocunq; metuntur. Nec uero tyrannos, ac direptores urbium, euersoresq; nec templorum, sacrorumq; spoliatores inter auaros numerauerim. Quippe cum inter impotentis, iniustos, impios, deorumq; contemptores numerari potius debeant, quanquam de evertendis, aut diripiendis urbibus aliud nonnunquam consilium haberi solet, quam bonorum diripiendorum, ut evertendæ Carthaginis. Annibal ob innatam crudelitatem, summamq; iniustitiam magis, quam per auaritiam, quanquam fuit auarissimus, multa fœde, immaniterq; commisit, cuius exemplum nostro tempore secutus uidetur Burgundiorum Dux Carolus, qui humanum sanguinem sitire uisus est. Dionysius ob animi impotentiam magis quam cupiditatem ne à Dijs quidem manus contulit. Brenni factum Dijs immortales maxime impium iudicauerunt. Nesciam in auarorum ne numero an miserorum potius collocare debeam Plautinum illum Euclionem, de quo dixi, cuius quanquam est ficta persona, tamen haud multum abest à uera, cum ipse haud longe dissimilem Euclionis nouerim, qui ut nominetur dignus non est. Angelus Raus iurisconsultus Neapolitanus, nudatis uertebis lignea pala grauius se ab ancilla uerberari iussit, graui poena ni obtemperasset ancillæ propositæ, at quam ob causam? quia delatam ad se à cliente pecuniam, quod argentea non esset, repudiauerit, pro qua mutanda cum à se clientem acerbius obiurgatum dimisisset, ille indigne id ferens statim cum aduersario pactus liti cessit, neq; ad aduocatum redijt. Quid hoc homine dicas abiectius? quem cur auarum

potius, quam seruum nominem, causam nullam uideo. Atq; hæc nunc quidem de auaritia dicta sint. De qua postquam differuimus, ostendimusq; auaros supra quam consentaneum, ac decens esset pecuniæ deditos esse, cum ea, quæ inuicè sibi aduersa sunt, si iusta constituta sint, manifestiora cernantur, placet de prodigis statim dicere, ut hinc auaritia, illinc profusionis facie inspecta, liberalitatis forma tanto nobilior, atq; honestior uisentibus appareat. Siquidem cognitis extremis ijsq; plane animaduersis medium ipsum multo illustrius apparere necesse est.

Auarus'ne an prodigus magis recedat à medio.

Cum igitur dictum sit prodigi, qui est auaro contrarius proprium esse præter modum, ac sine ullo delectu pecunijs uti. parumq; omnino aut capere, aut quærere. Siquidem prodigus in utendis non comparandis exsuperantior est pecunijs, quærendum uidetur eorū uter sit deterior, longiusq; à medio, hoc est ab ipsa liberalitate recedat. Quod tamen per facile iudicatu est, prodigus enim multis prodest, quibus de suo confert, etiam largæ manu, cum auarus ne sibi quidem ipsi sit commodus. Ad hæc prodigus libenter quidem dat, quod est tum liberalis, dum tamen recte id fiat, tum generosus, & magni animi, qui est in auaro pusillus, & sordidus. Præterea cum auaritia indies crescat, prodigus ipse tum ætate procedente, tum quod necesse est, egenum tandem fieri, sæpenumero compositiores mores induit, atque à quo recesserat medio, paulatim ad illud regreditur, quodq; de profusione eius multum demant anni, reuocatur ad sanitatem, cum auaritia insanabilis morbus sit. Quibus e' rebus satis liquet auaros non modo longe profusis esse deteriores, uerum morbo etiam insanabili affectos, quo superati ad sanitatem, id est medium nunquam perueniant.

De liberalitate, uiroq; liberali.

Prodigere, à quo uerbo prodigus ducitur, immoderatum sane usum pecuniarum indicat, quodq; pecuniæ ipsæ in rebus plurimis, ac præsertim ueneris, tum etiã in conuiujs, ac luxu prodigi soleant, hinc fit, ut prodigi etiam dicantur qui luxu diffuentes nimio, incontinentissimi sunt. Quinetiam quod rem familiarem, ac paternum cen-

sum immoderate utendo, & ut ille inquit, abliguriendo dissipant, habentur etiam flagitiosissimi. Quippe cum seipsos per luxum, atque intemperantiam perdant. Quid est enim aliud potando, scortando, luxuriando, profluentem effundendo patrimonium absumere, quam seipsum perdere? Quia de re nobile exstat Valerij Martialis in Cinna quendam epigramma.

10 Dixerat Astrologus periturum te cito Cinna,

11 Nec puto mentitus dixerat ille tibi.

12 Nam dum tu metuis nequid post fata relinquas,

13 Haussisti patrias luxuriosus opes.

14 Bis quartum decies non toto tabuit anno.

15 Dic mihi non est hoc Cinna perire cito?

Atqui non est solum perire, sed quod uel flagitiosissimum est, seipsum per luxum, atque incontinentiam perdere. Ad hæc nihil omnino querere, nihil sibi comparare, nihil in domum propriam inferre, curamque omnem rei familiaris abijcere, desipientis, aut potius dementis uidetur esse hominis. Iure igitur huiusmodi homines flagitiosissimi habentur, præsertim cum exhausta re familiari ad rapinas plerumque conuertantur. Namque ut habeant quod dent, honesti lineam transgressi, rapacissimi que effecti, promiscue auferunt per summum etiam dedecus, atque infamiam. Quin ut profundè di cupiditatem exsatiènt, si satiari possent, ita nihil omnino pensi habent, ut etiam in hostis, hoc est auari castra transeant, cuius est undecumque sine ulla re, atque honesti cura, non solum capere, uerum etiam auferre. Quamobrem cum prodigi etiam dicantur qui per luxum, atque incontinentiam diffluunt, uidetur ut Aristoteli etiam placet, hoc ipsum nomen non satis proprium eius esse, quem auaro opponimus. Sed ne profusus quidem hic proprie dicatur, quando profusionis nomen latius patet, quod tamen nos haud impedit, dum res ipsa intellegatur, quo minus nunc profusum, nunc prodigum, aut profluentem dicamus, uitium autem ipsum tum profusionem, tum prodigiam, aut prodigalitatem, quando hoc etiam nomen à doctis quibusdam receptum est, uocemus. Qui si Ciceronem sequi uolumus, ut uitium ipsum effusione, sic uitio hoc affectum effusum uocabimus. Huius igitur prodigi, atque effusi que auarum contra statum, proprium est modum, mensuramque absque ullo delectu in utendis pecunijs transgredi. deque re querenda minime studiosum, ac sollicitum esse, & hic quidem deficiendo, ut illic exsuperando uehementer peccat. Nec uero unum est prodigiorum genus, cum alij nullo delectu adhibito,

ctu adhibito, & dent & capiant, recti, honestique in utroque oblitii. Alij autem in utendis, uel potius abutendis pecunijs nimij, cæterum qui de quaestu, commodisque proprijs nullam omnino curam suscipiant, donec exhaustis opibus egere se intellegant, quo tempore erratum à se intellegentes, paulatimque ad rem querendam attentiores facti, cura, diligentiaque adhibita in uiam redeunt. Sunt qui poenitentia ducti, ad auaritiam turpius dilabantur, atque omni ratione locupletari studeant, dandi consuetudine penitus ommissa, uel potius repudiata. Horum nulli certum habent nomen, indifferenter tamen in disinctos, tum dissolutos, quin etiam superfluentes uocatos ab antiquis inuenio. Qui uero in ipso cursu ante rem exhaustam effundendi moderantur impetum, persæpe, ut dictum est, regredi ad medium solent, dum adhibito iudicio, atque intra gyrum rationis coerciti, in eos tantum, qui meriti sint liberalitatem exercent, neque præter rectum atque honestum commodis suis student. Inueniuntur etiam qui illinc effusione, hinc auaritia pariter laborent. Nam sua de re admodum solliciti, ne minimum quid in quenquam de proprio conferunt, cæterum ad uim, rapinasque conuersi, alijs auferunt, quod alijs largiantur. Atque hæc ferè sunt prodigiorum genera. Aristoteles putat tyrannos, ac reges, prodigos minime dicendos, quod tam multa possideant, ut dandis, atque utendis illis uix abijcere modum ualeant. Quod quidem, ut ipse putat, non est facile satis, tamen ipsi scimus Alphonsum Neapolitanorum Regem licet plurimis & populis, & nationibus imperaret, ac pace, otioque per multo frueretur, faciendis tamen ingentissimis sumptibus, edendis magnificentissimis ludis, spectaculisque, & omnis generis rerum effusionibus eo processisse, ut conflato ingenti aere alieno cum satisfacere creditoribus nequiret, tandem deoerit. ac dolore, iraque permotus, regij census ministros plerumque multæ nomine, penè bonis omnibus spoliauerit. Domitium Neronem Augustum sumptus immoderatissimi, quo redegerint, cui est ignotum? Quo circa opulentissimi etiam reges, dum profundunt sua, diu nullam facultatum rationem habent, ipsi quoque eo deuenire quam minus sæpe, aliquando tamen solent, ut exinanito aerario rei familiaris angustijs pressi, atque ad rapinas conuersi, ad tyrannidè dilabantur, cuius rei maximum exemplum Nero, de quo paulo ante dixi, præbuit. Lucius Commodus Antonini Augusti filius, ergo alios quamquam paratissimus, luxurie tamen immoderatissimis sumptibus, seque, aerariumque ita exhaustit, ut deficiente pecunia, quo itinerarium æs exigeret, in Africam se ad constituendam prouinciam transmis-

furum finxerit. Alphonſus Rex, ut magnam auri ſummam à ſacer-
dotibus exigeret, traiecit ſe cum exercitu in Græciam aduer-
ſus Turcas ſolemnis uoto, facta etiam re diuina publice profeſſus eſt.
Vides quo Imperatoris optimi, atq; opulentiffimi filium, quo regem
preſtantiffimum effuſio compulerit? Turpiſſimū eſt omnino fallere, in
Regibus uero longe turpius, præſertim quæſtus gratia. Idem hic Al-
phonſus quanquam eſſet, ut oſtendi, profuſior, huiusmodi tamen homi-
nes aſternæ rimosæ perſimiles dicebat, quas ut nullus impletet im-
ber, ſic hos nulli, quamuis magni prouentus, rerumq; compendia ex-
ſatiarent, fieriq; propterea, ut haud multo poſt diſſipando exhauſti
egerent. In quibus illa uehementer ſunt reprehendenda, quod in ho-
mines indignos, in miniſtros foediſſimarum uoluptatum, in aduſato-
res, in mimos, in contaminatiſſimos quoſq; ſua congerant, ab honeſtis,
ac probis uiris manum ſubtrahentes, eos autem diuitijs honeſtantes,
qui diuitijs minime digni iudicentur. Quo circa familiaritates ſagi-
tioſorum hominum ſibi adiungunt, quibus etiam ſeſe totos dedunt,
uoluptatibus capti, atq; aſſentationibus deliniti. Varius Auguſtus, q
Heliogabalus dictus eſt, quemq; ut omnium effuſiſſimum, ſic etiã in-
quinatiſſimum iure poſſumus dicere, libidinum ſuarum miniſtros in
ſenatum legit, ſine ulla ætatis ratione, quaſi parū eſſet honores ipſos,
ac magiſtratus uendere, at quam ob cauſam? ut haberet unde anſe-
rum iecinoribus canes, Phasianis, ac pſittacis leones paſceret, ut in lu-
cernis baſſanum ad lumen nocturnum intingeret. Cuius fuit illa
nox impuriſſima, & ſupra quàm dici poteſt, deteſtabilis. Nam cum
è familiaribus quidam ei diceret quid malum, non ne paupertatē
exhorreſcis? Atqui inquit. Quid melius, quàm ut ipſe mihi hæres
ſim, meaq; uxori? Eiuſmodi igitur homines ni in ipſo curſu habenas
contineant, breui in præceps delati, multisq; ſimul uitijs obruti, peſ-
ſum eant neceſſe eſt, poſſe autem eos ad medium referri, illud docet,
quod donis afficere, quo ipſi delectantur cum ſit liberalitatis, ad
hanc tenendam præter delectum, menſuramq; eis nihil deeſt. Auia
noſtra materna probatiſſima foemina referre nobis pueris in admo-
nitionibus ſolebat, exemplum poſt magnopere diuulgatum. Locu-
pletam mulierem, unicum cum haberet filium, eumq; patre orbatū,
ita illum à teneris educaſſe annis uſq; ad adoleſcentiæ florem ut
ipſa indulgente amplum patrimonium turpiſſimis artibus ante ui-
ceſimum annum abſumptum, ac diſſipatum ab illo fuerit. Adoleſcen-
tem cum egere coepiſſet, aſſuſſe rapere, furari, iuſiurandum uende-
re. Captum autem à prætoſe cum ad ſupplicium duceretur, impe-

traſſe ut ſibi matrem ſine teſte alloqui in uia liceret, quæ ubi aurem
filio admouiſſet, tum illum mordicus matris naſum apprehenſum
auulſiſſe dentibus, atq; in humum exſpuiſſe exclamantem. Sit hoc ci-
ues pretium maternæ educationis. Diſcant igitur matres aliæ libe-
ros ſuos bonis artibus educare. Nō prætor, inquit, ſed mater me mea
ducit ad ſuſpensionem. Videbimur fortaiſſe hac in parte longiores, di-
qui, & quales prodigi ſint, non tantum oſtendere, ſed quæ publice,
priuatimq; mala ex proſuſionibus eueniant, exemplis quoq; ante ocu-
los ponere uolumus. Quamobrem ad liberales, qui medium inter
utroſq; tenent, tranſeamus.

De liberalis uiri officio, deq; delectu habendo.

Erit igitur liberalis uiri proprium in pecunijs adipiſcendis, iſdemq;
dandis, & conferendis, cum delectu modum adhibere. In quibus
etiam erogandis ut prodeſſe quamplurimis ſtudebit, ſic in comparan-
dis nocere nemini, nec à recto honeſtoq; recedere. Ita q; et capiet ipſe
quidem, & emolumenta quæret, fortunãq; ſuas non negeget, nec
per incuriam perire patietur. Idem quoq; libenter admodum de ſuo
tribuet, atq; hæc omnia cum delectu, atq; menſura. Erit autem ita
commodus alijs, ut iuſtitiam, prudentiamq; retineat, ſine quibus li-
beralitas nulla eſt. Quæret igitur & capiet, et re familiariæ tuebi-
tur, ut habeat unde det. Quid enim dementius, quàm quod libenter,
atq; honeſte faciã, non id curare ut diutius, & erga plurimos poſſis
facere? Quo circa et rei familiaris commodis operã dabit. Qua in re
qui effuſi, ſunt peccant, dum ſua hinc per nelegentiã, illinc per ef-
fuſionem perdunt, & in danda pecuniæ, rebusq; familiaribus ope-
ra honeſtatem ſequetur, quam auari plerumq; aut cæca cupiditate
non uident aut præcipites calcant. Idem conferendis etiam muneri-
bus promptus, ac pronus erit, à quibus auari non modo abſtinent,
ſed metu ne ipſis deſit, minutiffimus etiam ſumptibus faciendis animo
deficiunt. Eum quoq; in munerando delectum habebit, ut à recta
ratione non declinet, à qua prodigi quamlongiſſime aberrant, Nã
& quos minime oportet, & largiore, quàm oportet manu perſæpe
donis afficiunt, ut aut paruam, aut nullam, interdum etiam parum
rectam, tum eorum, quibus donant, tum ſua ipſorum qui donant, ra-
tionem habeant. Etenim, ut dixi, liberalitatis fons exſiccandus non
eſt, & honeſtas ipſa ubique amplectenda. Cumq; donandi ratio
eò ſpectet, ut quibus poſſis & ſæpe, & multum proſis, non eſt

in alios ita sinus excutiendus, ut tui ipsius immemor uideare, quanquam ita quidem immemor esse non debes, ut non aliorum in primis recordere, & ita quidem recordere, ut appareat alienis te commodis plurimum incumbere, teq; ac tua sic colere, ut habeas unde subministrare, ac prodesse alijs queas, atque hoc ipsum habere, eo spectet, ut dones, muneres, prosis quamplurimis. Quae re illud efficitur, ut liberalis primum suapte quodammodo natura, deinde ipso habitu ad conferenda commoda, ad prosequendos benemeritos, ad erogandam pecuniam in eos, qui prosecutione, atque erogatione digni sunt, institutus, et confirmatus sit, qua tamen decet rei sua familiaris ratione habitus. Nam etsi dare, quam accipere, & conferre alijs quam sibi comparare liberalis proprium magis est, ne tamen fons ipse liberalitatis exarescat, hinc summo studio prospiciendum est, illinc non minore cura pensitandum potius id sibi conuenire ut alijs prosit, quam ut commodis suis studeat. Etenim alij qui dat, non qui sibi accipit liberalis dicitur. Iure igitur plurimum laudatus est Agesilaus, qui cum ipse minime egere uellet, amicis quammaxime prodesse curaret. Caesar quoq; ubiq; praesulit partas bello diuitias non uoluptatis, ac deliciarum gratia, sed quae uirorum fortium praemia essent, apud se conseruari. Qualis igitur liberalis sit, quam etiam amicum, propinquum, atq; amicis utilis, ac generi hominum pro facultatibus suis commodus, ex ijs, quae dicta sunt, facile apparet. Quonia autem res ipsa nulla re apertius, quam definitione monstratur, liberalitas ipsa finienda uidetur, eaq; ut arbitror, in danda pecunia me diocritas quaedam est, quae quoniam sine delectu esse nequit (neque enim retineri medium ipsum sine recta ratione potest, e qua delectus manat) eiusmodi quidem esse delectus ipse debet, ut & quid des, & quantum etiam des, & cui, & quando, atq; etiam quomodo, & quam ob causam diligenter consideres, in quibus omnibus cum rectam secutus rationem fueris, illud etiam uidebis ne a fine ipso, q. liberalitati propositus esse debet, turpiter deflectas. Namq; gratuitum esse illum uolumus, nullumq; inde pretium praeter rectam benefacendi conscientiam expectari. Dare enim ut post uberius accipias, an est aliud quam foenerare? aut propterea quidem dare, ut eum, cui das, ad uoluntatem tuam large agendo traducas, quod eius est, qui ad utilitatem ac uoluptatem suam omnia referat.

De habendo

De habendo delectu cui dandum sit.

I n habendo igitur delectu, quo undiq; sibi liberalitas constet (nam nec satis est finem gratuitum esse) uidere etiam, atque etiam oportet cui das, in quo ne peccetur, & tua, & illius persona consideranda est, qua nisi considerata, teneri recta ratio nequeat, deinde quae sint illius merita, quae expectatio, quod sequatur uitae genus, quibus delectetur, quae etiam aetas. Item si ciuis, peregrinus, hospes, familiaris, propinquus, uetus, an nouus amicus, & talia quaedam, quae personae ipsi uidentur adiuncta, quaeq; nulla sunt ratione neglegenda. Marcus Aurelius ad paternum patrimonium cum sorore diuidendum a matre uocatus uniuersum sorori concessit, uitis tantum bonis contentus, non ignorauit uirum se, illam uero, & mulierem, & sororem esse. Quid mirum cum in imperio constitutus nihil magis aut timuerit, aut deprecatus sit, quam auaritiae infamiam, quam ueterrimum malum, & imperij labem detestatus semper fuerit. Scipio is, cui postea Numantino fuit cognomen, integram Fabio fratri hereditatem concessit. Agesilaus quae ex Agidis bonis delata ad se essent, cum intellegeret cognatos suos inopia pressos, cuncta ex aequo cum illis diuidere maluit, licet iure, ac cuius iudicio ad se tantum peruenissent. Nos ipsi tametsi tenues homunciones, licet inter tantos uiros qui numeremur indigni, praediorum, fortunarumq; auitarum, totiusq; paternae rei usum, atque possessionem sorori nostrae permisimus, contenti bonis ijs, quae Neapoli, atq; in Campania labore, industriaq; nostra comperassemus. Aelius Adrianus notum sibi olim in militia, cum scabies laborantem animaduertisset in uia, corpusq; ipsum parieti atterentem, quod seruum, a quo curaretur, nullum haberet, statim & seruis illum donauit, & ad uictum necessaria ministrari iussit. Vides ut et se & illum iusta considerauerit. Idem cum intellegeret quosdam, qui Romae docuissent, propter ingrauescentem aetatem muneri amplius satisfacere non posse, aetatis, ac diuturnae professionis ratione habita, eos diuitijs, honoribusq; honestauit, ac uacante uitae reliquum iussit, foemnis etiam plurimis, unde familiam honeste alerent, salaria constituit. nescias liberalius ne, an magis considerate. Antoninus cognomento Pius, quos prouincijs praefecisset, eos & locupletauit, & ornamentis consularibus donauit, rhetoribus, ac philosophis non solum salaria, uerum etiam honores, ac prouincias decreuit. Huius quantum in delectu studium fuerit, illud declarat, quod nonnullis, quos otio abuti cerneret, salaria e publico praebere

uetuerit, dicens nihil esse iniquius, quam in eos rem publicam beneficiam esse, qui nihil ipsi in rem publicam conferrent laboris, ac beneficij. Alexander Seuerus, non modo literatorum genus omne, uerum aruspices, architectos, & in quocunq; ingenij aliquid elucesceret, stipendijs profectus est. Amicos autem, et quos bene de se meritos intellegeret etiam ad petendum inuitabat. Quid est, quod nihil petis? an me tibi uis fieri debitorem? pete, ne sit quod priuatus de me que rare. Non solum autem deligebat aduersum quos liberalis esset, sed etiam prouocabat quos liberalitate sua dignos putasset. Probus Augustus eum se erga tribunos, centuriones, milites gessit, ut in plurimis uictorijs, praeter tela, et arma nihil sibi e praeda retineret, quam inter milites partebatur. Quid enim turpius, quam imperatorem ipsum in partienda praeda sociu se militum suoru facere? Cui praeter gloria nihil aliud e bello reportadu uideatur. Gelatus Maria Dux Mediolanensiu, quo tempore nebulone quenda et pecunia, et uestibus etiam sericis profectus esset, petenti mihi ut e duobus libellis Frideri Sicali gesta continentibus, qui in Ticinensi bibliotheca seruabantur, alterum daret, aut saltem exscribendum permitteret, utrumq; negauit. Quid inter hoc, & quae ante posui exempla inter sit, nemo est qui non uideat. Sed qui uitia sua quam maxime nota esse cuperet, quomodo aliorum egregie facta celebrari pateretur?

Pecari autem hac in parte duplici modo solet, uno, si nec datis nec accipientis ratio habeatur, altero, si in improbos, & minime dignos benignitas exerceatur. Quocirca sapientissime ab Alexandro Seuero dictum est. Malum pupillum esse Imperatorem, qui ex uisceribus prouincialium, homines nec necessarios, nec reip. utiles pasceret. Haec igitur prima lex in exercenda liberalitate teneatur, ut proborum, improborumq; delectus habeatur, neque enim aliter recta ratio teneri potest.

De habendo delectu quid dandum sit.

Secundo loco quid detur, considerandum est. cuius rei quem aut meliorem, aut maiorem magistrum adhibere in consiliu possumus, quam eundem hunc Alexandrum, qui honesto loco natus, & magistratibus, atq; honoribus functos, quos inopia rei familiaris laborare intellegebat, dum tamen neq; per luxu patrimonium absumpsissent, neq; inopiam simularent, alios alijs commodis, agris, seruis, armentis, ut que egere intellexisset, inuabat. Quin et magnificas domos a se ex

eructas, integris, atq; incorruptis uiris amicitia secum iunctis donabat, ut non modo qd daret, sed quibus et daret, exacte adeo pensitare uisus sit, ut Histrionibus, atq; in scena se exercentibus, nihil aureu, aut argenteu, qn perraro numos dederit. No commendamus Opiliu Marcinum, qui in tribuenda annona cum esset largissimus, auri tamen parcissimus foret. Illud reprehendi iure nequit, quod auri, atq; annonae delectum haberet. Quo circa tum principes urbis, tum ipsi Augusti hanc rationem secuti, multi donatiuum, populo congrarium dabant. Aurelianus Augustus tunicas uiritim per populum distribuit, lineas etiam uestes. Quinetiam cum frumentum, oleum, & porcina congrarij nomine dari tantum consuesset, uinum etiam dandum decreuit. Cimon Atheniensis amoueri ex agris suis septa atq; uaceras iussit, quo poma, frugesq; ijs, qui egerent, ciuibus ac peregrinis, legere liberior facultas esset, Quinetiam si quem natu grandiore, quam secum congrederetur, sordide ob paupertatem indutum cerneret, nouis statim uestibus donabat. Alexander Philippi filius in Asiam profecturus non ante nauem ascendit, quam rebus amicorum egregie pensitatis, ut enim cuiq; commodius uisum est, alij uillam alij praedia, quibusdam portoria, aut annuos e domibus prouentus dono dedit. Sentis ut exactissime, quid cuiq; daret, et hic, et illi dimensi sunt. Quo circa diligenter uidendum est, ut quae dono dantur & dante, & accipiente digna sint, Neque enim aut gramatico cataphractus equus, aut multi argento intectus Homerus conuenit, Neq; qui dat ignorare seipsum debet.

De habendo delectu quantum sit dandum.

Consequens etiam est uidere quantum & te dare, & illum, cui das, accipere satis sit, in neutro enim peccandum est. Alexander cum anu aduertisset Macedonem quendam defecto uiribus nullo humeris aurum ferre, ac iam iam sub onere deficere. Atqui, inquit, ut bono sis animo, ad tuum te tabernaculum onus istud ferre scias. hoc non multum fortasse Alexandro, at mulioni multo nimum fuit. illud pensitate, quod Ma Zei, qui inter Darij purpuratos amplissimae dignitatis erat, filio, ad eam, quam habebat satrapiam, alteram adiecit Marci Antonij triumuii filius, munerum magnitudine Philota quendam adeo terruisse legitur, ut ille capere reformidaret. Eius pater tetrarchias, ac regna priuatis quibusdam contulit. Quis hoc laudare iure possit? praesertim cum Reges, ac tetrarchas, regnis, fortuna

uisq; omnibus spoliauerit, ut non minus iniuste, quam sine delectu fecisse uideatur. Alphonfus, de quo multa saepe dicimus, in mare prolapsus è nauicula beneficio remigis liberatus est. Huic meriti gratia, quotannis dum uiueret duodecim unctas pendendas ex aerario statu- it. Satis hoc remigi, parum tamen regi, tale praesertim ob meritum, cum nullam ei praesentem pecuniam numerari tum iussisset, ac saepe numero etiam ob leuissimas causas alijs, atq; alijs magnam pendi i perasset. Igitur ut mensura retineatur, sine qua actiones nostrae rectae esse ne queunt, quanta et dantem, et accipientem summa deceat, ex arte pe- sitandum est, praestat tamen de linea aliquantulum excedere.

In exercenda liberalitate tempus quoq; obseruandum esse.

Cum autem sine tempore fiat nihil, tempus quoq; uti caeteris in rebus, sic hac in re seruandum est, qua ratione et munera ipsa gratiora sunt, et uoluntas dandi maior quodammodo propensiorq; uidetur, cum maiore etiam accipientis utilitate. Pomponius Atticus fugientem e patria Cicerone sestertijs ducentis et quadraginta millibus dona- uit. Cedenti Italia Bruto sestertia centum nullia muneri misit. In Epei- ro agenti sestertia trecenta numerari absens iussit, familiares quosdam Marci Antonij ex urbe profugientes, quibus rebus egere intellege- bat, sponte iunxit. Nam in P. Volumnium tam multa contulit, ut plu- ra proficisci a parente non potuerint. Antoninus Pius cum fame plu- res Italiae urbes laborarent, frumento comportando ex urbe subue- nit. Non minore cura Adrianus cum intellexisset populos quosdam pestilentia affligi, Tempus ipsum haec omnia maiora, gratioraq; red- didit. Quin etiam a principibus ciuitatum, et a regibus seruari il- lud solet, ut solennibus quibusdam, festisq; diebus liberalitatem pu- blice exercent, adeo temporibus obseruandis decorum quoddam ma- gis emicat.

Præ se ferendam esse in dando hilaritatem.

In dando quoq; uide dum est nequid in uultu, gestu, uerbis, appareat, quod liberalitate ipsam perinde ac labe aliqua inficiat, quod iure in ho- spite illo Calabro ridet Horatius, cum porcis ait, qd ille peperisset, ede dum relinqui. Vnum illud Alexandri exemplum docere nos abude po- test, quid in uultu ipso dantis, quid etiam in uerbis positum sit, ut ma- gis, magisq; gratificetur. Offerenti militi caput ab se truncati in pu- gna hostis, apud nostros inquit aureum poculum huiusmodi uirtuti so-

let esse praemium, quod te capere oportet, renidensq; statim subdidit, de more quidem uacuum, est Alexander meri plenum illud tibi propinat. dubitem gratius ne hoc militi, an poculum ipsum fuerit. Quocirca uidendum est, ne qui accipit, tristem te, aut uerbis minus gratis uten- tem animaduertat. Ex ijs enim liberalitas ipsa gratiam, aut omnem, aut magna certe ex parte amittit.

Liberalem alienis necessitatibus commoueri debere.

Quamquam autem illa et prima, et maxima dandi causa esse debet, ut pro- sis, ut beneficia, et quae gratuito, ad hanc tamen causam et aliae quaedam adiungenda sunt, quae te hominem esse, ac rerum humanarum memorem decla- rent, alienisq; necessitatibus commoueri, et graues hominum casus misera- ri. M. Aurelius Antoninus, labentibus uetustate oppidis auxilium tulit, tributa, uectigaliaq; ubi necessitas cogeret, remisit. Alexander Seuerus eop pluribus oppidis, quae terrae motu corruissent, iustaurandis aedificijs tum publicis tum priuatis, pecuniam e uectigalibus subministrari iussit. Quam honestiore seque causam potuere, quam ut in publica iactura, publice benefa- ceret quibus? Liberalitati ac gloriae Alphosi Regis plurimum detraxit, quod aliquot in Sano oppidis terrae motu collapsis pene ad oppidanorum interitionem, ijs quae reliquaerant, remissionem tributorum petentibus, ita respon- derit, an quae uita exarserant, cuncta secum sua detulissent, solueret igitur tot bonorum haeredes relictum. Quanto praestantius Alexander Macedo, quod plurimos aere alieno circumuentos liberauit, in genti summa creditoribus exoluta. Veniamus ad priuatos aues. Cimon Atheniensis quos in foro inuenisset indigna egestate pressos ijs statim de pecunijs, quas ad manum haberet, subueniebat. Anicetus Cyrenaeus captum ab Ege- netis Platonem pecunia sua redemit, ac liberum cum honesto comi- tatu remisit in patriam. Et pia et honesta causa, quaeque summam praeserferrent humanitatem. Quocirca maxime accusandi uidentur, qui in prosequendis Histronibus, et donandis scarris multi sunt; qui non solum in eo peccant, quod quibus minime conuenit, et su- pra quam decet, largos sese exhibent, sed quod cum leui, et parum honesta causa moueantur, leues se et parum consideratos ostendunt. Quo in genere horum temporum reguli maxime peccant, atque eo magis, quod in ornandis bonis, ac de se benemeritis mirifice parcunt. Non tamen ij sumus, qui nihil Histronibus, ijsq; qui artes tractant ludicras, conferendum pro tempore ducamus, quandoquidem et his interdum delectari non dedecet, sed ita quidem conferendum, ne bo-

nis, ac benemeritis fiat iniuria, allicianturq; alij ad id uitæ genus infame, dum turpissimas artes in pretio esse intellegunt. Si gismundus Augustus Burræ Hispanum celebrem scurræ, quodam in conuiuio argento oneravit adeo, ut sub pondere iam deficeret, an cui mirum uideri debet, si Burræ mercede tanta adductus è iuriconsulto ad scurræ transferit? Nihil est autem homine dignius, quam hominum calamitatibus moueri, ac succurrere, neq; aliud, in quo uberiores sibi gratiam comparet benefaciendi ratio, atq; uoluntas. nam hominum necessitates ridere, illisq; cum possis, minime succurrere, qd est aliud, quam hominem exsuere, ac ferarum induere immanitatem?

Quo circa factum Seleucæ Regis ut impium, immane, ferum, quis est qui non abominetur? Hic Demetrio à se capto, quanquam socero, petenti tamen Tyrum, Sidonemq; in quibus agere uitam posset, cum ipse ab indo mari ad Syriæ litora cuncta teneret, dare omnino recusauit, adeoq; inops animi, et supra quam dici potest à misericordia alienus fuit, ut maximo regi in gētibus fortunæ malis prostrato, socero deniq; intra latissimos regni sui finis uix angustum hospitium concesserit. At contra quis non piū Antigoni factum, et memorati dignum, summus etiam laudibus efferat? qui Alcioneum filium, Pyrrhi ad se caput deferentem, baculo percussum à se reiecerit, ut barbarum, ut pollutum inelamans, quodq; aspectu ipso foedari nollet, chlamydē ante oculos obduxit, miserabilemq; Pyrrhi, quam hostis mortem multis lacrimis profectus est. Antigoni etiam, cui, ac Demetrii, de quo dictum est, patris miseriarum inter lacrimandum recordatus. Nequis autem pietatem hæc fictam putaret, Helenum Pyrrhi filiū multa humanitate complexus in Epeirum remisit. hæc igitur causæ ut honestæ, ut piæ, ut perhumanæ quoties ad uitæ liberalitatem mouere uidebuntur, mirum est quantam commendationem pariant. Populo Neapolitano magis, magisq; acceptum fecit Alphonsum, qd in uirgines, quæ deo imitari entur, liberalis esset, pecunia templis oblata, quæ uirginibus dotis nomine dari mos esset.

Liberalem à dando non dimoueri propter ingratitude.

Quoniam autem eius, qui dat, propositum illud esse conuenit, ut nihil inde præter ipsam benefaciendi conscientiam, relaturum se aut speret, aut curet, tamen par est ut qui accipit, si potest, referat, sin minus, habeat quæ potest gratiã, tamen liberalis ipse quod ad habendam, aut referendam gratiã pertinet, si minus sibi responderi uiderit, tacitus etiã, ac negligens, hoc ipsum ita præteribit, ac si sua nõ intersit, et quauis

ingrate se cum actum uiderit, non propterea ab honesto proposito deterrebitur, nec molestum id sibi esse ostendet, ut qui non eo consilio benigne, ac liberaliter egerit. Magis autem dolebit, quosdã ita male institutos esse, ut beneficorum immemores esse malint, q̄ gratiã habendo se se gratos præstare, illosq; in quorum manu est benefacere, gratitudine sua excitare ad beneficia conferenda. Elato eni inopi, atq; ingrato uix aliud in ciuitate aut intolerabilius, aut nocentius inuenias.

Liberalitatis finem gratuitum esse debere.

Omnia quæ in ciuē peregrinum uel sit pecuniæ, ac fortunarum erogatio turpis est, quæ aliu, quam gratuitum finem respexerit, nec solū turpis, uerū etiã periculosa. docent hoc Philippi Regis auara magis q̄ liberalia dona, quibus paulatim græcarum urbium libertatem emittit. Unde nõ temere dictum illud manauit in populos. Philippi auro Græciam subuersam esse. Sed de largitione post illorum certe non minus turpe propositum, qui id agunt, ut aut impurissimas uoluptates, aut parum honestas cupiditates assequantur, unde fit, ut in læones turpissimum genus hominum, plurima congerant. Nam eo consilio dare, ut plura inde referas, hoc quis non uideat, non ad liberalitatem sed ad foenus pertinere? Explicatis igitur quæ ad delectum pertinet re uisa sunt, consequens est ut liberalitatem ipsam partiamur, quo p̄spectiora sint, magisq; exposita, quæ ad usum ipsum liberalitatis pertinere intellegantur.

Diuisio liberalitatis.

Liberalitas igitur cum erga alios sit, ea aut publice, aut priuatim, aut promiscue in multos exercetur. Si publice, aut erga uniuersam ciuitatem, prouinciam uel, aut erga tribus aliquam, quæ pars est ciuitatis. huius exemplum est. Cimon Atheniensis diebus singulis domum mensam iubebat parari, in qua quicumq; Laciadas esset, discumberet, uolebat enim tribulibus suis domum semper patere. Illius egregium præbuit exemplum Pomponius Atticus, qui publicam Atheniensium inopiam suis opibus sæpe subleuauit. Hoc liberalitatis genere duobus uti modis possumus, aut numerando, ut cum Alexander plurimos, qui ære alieno pressi erant, ingenti summa pro ijs soluta liberauit, aut quæ debentur remittendo debitoribus, quod fecit Adrianus, qui aurum coronarium Italiae remisit, prouincijs nuntius, multos etiam populos tributis leuauit. Non minus etiam liberaliter Iulianus Augustus plurimis ciuitatibus debita longa diuturnitate

contracta condonauit. Quin etiam sua illis uectigalia restituit. Utinam sint qui nosse hæc nunc uelint, nedum ut se qui current. Promiscue in multos, ut cum Adrianus ingentem summam, quæ a priuatis debitoribus fisco debebatur, in urbe, Italia, prouincijsq; remisit, syngraphis etiam in foro D. Traiani patris incensis, ne unquam ea summa posset repeti, priuatim erga singulos, siue ciues, siue peregrinos, siue hospites, unde hospitalitas dicta. Est autem non modo priuatorum ciuium, uerum etiam urbium ipsarum summa laus, priuatas domos patere peregre ueniētibus. Quo in genere laudis L. Lucullus in primis clauit, tum erga alios, tum erga græcos summa hospitalitate usus, ut Luculli domus græcorum Romam uenientium, quasi portus quidam esset. Quo genere liberalitatis qui utuntur, quantopere laudandi sint, illud docet, quod maiores nostri hospitij iura sancta esse uoluerunt. Ac reputanti mihi quanta sint hospitalitatis merita, uidentur nunquam satis digne laudari posse Christiani, qui publicas domos constituere, in quibus e bonis, quæ dijs oblata sunt, cuiusq; modi genus hominum paupertate, aut ægritudine laborantium, pascitur, curatur, uestitur. Neapoli in hospitali D. Mariæ domo, quæ amplissima est, exposititias puellas uno tempore noningentas educari uidi, quod quanquam ab uide mirandum, illud multo admirabilius, maioribusq; laudibus prosequendum, quod easdē pudice, liberaliterq; institutas, qui domui præsent, honestis uiris bona cum dote collocant. Dij boni qui Florentiæ, qui Senis, qui Romæ, sed maxime Senis concursus, aut potius profugium est, ad hospitalē eiusdē Mariæ domum, languentium hominum, quod in curandis ægrotis studium, quæ pietas in omnibus, qui egeant tum ciues, tum peregrinos. Hæc ideo retulimus, ut quantopere laudanda sit hospitalitas, his exemplis manifestus pateat. Maiores nostri, quod ad splendorem tum urbium, tum priuatorum ciuium iudicarent hoc non parum pertinere, in ædificandis domibus, illud in primis uidebant, ut hospitibus patere possent. Quo circa in hac parte Alphonsi Regis liberalitas et splendor mirum in modum uidetur extollendus. Siquidem tum oratoribus populorum aut Regum, tum claris uiris ad se publico, aut priuato nomine uenientibus, et ædibus exornari iubebat, et uictum quam diu apud se essent lautissimum ministrari. Quin et nisi egregie a se donatos abire nequaquam passus est.

De liberalitate in deos, in ægrotos, in destitutos.

De toto autem eo genere erogationis, quæ in Deos pietatem præferat, illud principe loco dicendum uidetur, finem quidem esse optimum, non

tamen ut superstitio laudanda sit. Multi etiam in subueniendis pauperibus, ac mendicantibus, quæ erogatio græce est ελεημοσύνη, peccant, dum populi auras inde aucupantur, facinorosasq; cogitationes suas, ac peruersa consilia, stipe in egenos conferenda occultare uolunt. Itaq; quæ laus esse potest, ad fictam aut inanem ostentationem referre actiones suas? Nonnulli erogatione hac in Deos ipsos utuntur, pecuniam, agros, fortunas uniuersas, omnemq; rem familiarem templis offerentes, quibus illud uidendum est, ne dum erga deos pijs uideri uolunt, iniusti efficiantur auferentes hominibus, quæ dijs offerunt. Hoc quid est aliud quam deos ipsos auaros et iniustos existimare? Nec uero pauci inueniuntur, qui ut sacerdotes opipare pascant, familiaribus suis alimenta subducunt. Quo circa etiam, atq; etiam uidendum est, ne dum erga deos pie, erga sacerdotes liberaliter agere uideri uolumus, aduersus coniuinctos iniustitia utamur. In primis autem deo, hominibusq; acceptum liberalitatis genus exercent, qui aduersus inopes, et humana ope destitutas mulieres liberaliter agunt. Quid enim aut Deo potest esse acceptius, quam imbecillum sexum adiuuare? aut gratioris, utiliorisq; in ciuitate exempli, quam prohibere, ne quod unum, ac præcipuum mulieris bonum est pudicitia, egestate expugnata diripiatur? Quo circa Romanus atq; Atheniensis populus dici uix potest, quam grate, quam liberaliter fecerit, quam in publicam honestatem consulerit, cum alter Scipionis, alter Aristidis filiabus dotes e publico contulerit. Versus Comes Nolanus singulis annis, quibus Nolæ præfuit, satis bonam pecuniam puellis collocandis decreuerat, unde et uiuus maxime carus Nolanis fuit, et mortuus ab omnibus desideratur. Proxima est, quæ in eos, qui morbo simul, et inopia laborant, conferatur liberalitas. Quod enim beneficium maius quam homini salutem pecunia sua procurare? quod illinc satis patet, quod et Romani templa Salutis constituere, et græci Ioui Soteri sacra publica faciebant. Quin etiam T. Quintium Flaminiū, quod ab eo Græciæ libertas restituta esset, Sotera in carminibus, in sacrificijs, in pompis testabantur. Puer ipse patria ob ciuitates simultates, ciuilemq; disensionem excedens Neapolim cum uenisset, graui morbo correptus, ita quidem a Iulio Forte Massanensi, qui Alphonsi Regis censui, rationibusq; præpositus erat, adiutus, ac subleuatus sum, ut quod uiuimus, quod hæc scribimus, maxima ex parte ad illum referamus. Adolescentes quoq; quorum angustiores sunt res, et in quibus ingenij uis, et indoles aliqua ad uirtutem præluceat, pecunijs sustentare, uel in primis commendandum uidetur. Quid enim uel priuatum beneficentius fieri potest,

quàm uadentem ad uirtutes uiatice suo iuuare? aut publice utilius, quàm sua pecunia, suaq; opera id præstare, ne naturæ bona, hominū ope destituta pereant? Alphonsus adolescentulos quosdam cum intellexisset ob parentum inopiam, quibus cœperant disciplinis continuare operam non posse, eos in Galliam ulteriorem Parisios misit, pecunia statuta, quæ illis suo ex ærario suppeditaretur. Patrum, auorūq; memoria clari quidam uiri, alij Perusiæ, alij Paduæ prædia ab se emptæ, gymnasijs dedicauerunt, e quorum fortunis paupertas adolescentium sustentaretur, qui philosophiæ, aut civilis iuris cognitioni operam darent. Num aut beneficentius aut utilius excogitari liberalitatis genus potuit? Hoc autem quid est aliud, quàm dare operam, ut multi semper sint, qui rerum civilium, ac naturæ perscrutationi uacent? quàm nolle pati ob ignorantiam rerum cognitione dignarum caligare res publicas? Sed his explicatis ad ea, quæ restant, proficiamus.

Liberalis officium esse præuenire.

Liberalis autem proprium cum sit dare, idq; et rogatus, et non rogatus faciat, quis dubitet, longe esse gratius præuenire muneribus, quàm do et uoluntarium magis uidetur, excelsiorq; ab ingenio proficiat, et qui accipit, quod ex improviso accipit, dantis uoluntatem, ac munus ipsum longe pluris facit, quodq; tanti se haberi putet, ut etiam si nihil petat, donis se tamen honestari sentiat, hoc quoq; plurimum addit gratiæ. Cum autem alij naturali quodam pudore affecti extrema quæq; parati sint sustinere, prius quàm aliquid petere, alij ingenuitate quadam naturæ adducti, et palam et maiore quadam animi fiducia petant, non debet id committere liberalis, ut aut illorum expectet preces, aut dū hos satiat, in alios minus uti liberalitate queat. Neq; enim liberalis est in unum, aut in quam paucissimos omnia congerere, nec iusti, quæ multorum sunt commoda, in paucos ea conferre.

Quæ ratio importune petentium habenda sit.

Quæ autem tum importune petentiū, tum indignorū hominū ratio haberi debeat, prudentia monstrabit. Nā improbe petentibus q̄s dubitet dādū nō esse? Donatellus Florētinus statuarius egregius, homuncio non in urbanus, cū importune mendicanti stipē obtulisset, et ille Dijs acceptā diceret, tūc ipse, nō dijs inquit, sed tuæ importunitati, ne me efflagitando occideres. Crassus ille diues usus est præceptore Alexandro, a quo

ut nihil ille unquam petijt, sic nihil ipse Alexandro unquam dono dedit. De quo quidem fertur. Semel in itinere pileum cum popo scisset, ex itinere reuersum, statim Crasso reddidisse. Incommoda sane ac sine ulla benignitate familiaritas. Alphonsus Rex quam nouam induisset uestem statim e familiaribus cuiusdam destinabat, eamq; haud multo post tradendam curabat. Quo circa uerum nobis liberalitatis exemplum Adrianus præbuisse uidetur, qui amicos et quidem non petentes locupletauerit, et petentibus minime negauerit. Vbiq; tamen suus habendus est delectus.

Liberalis uiri officium esse donare quam sæpissime.

Cum igitur liberalis sit, etiam si possit prodesse omnibus, quis non intellegit non semel, aut raro, sed quam sæpissime dare illum debere? Neq; enim uirtutum ipsarum actiones, ut paucae, ac perquam raræ finiuntur, quas quidem plurimas esse necesse sit, ut habitum constituant. Ergo si plurimis donaturus est, ut sæpissime donet necesse est. Quæ res illud efficit cum et sæpe, et multis liberalis ipse commodus sit, ut quam maxime carus, acceptusq; sit omnibus, cum præsertim de illius commodis etiā qui nihil accipere, bene sibi promittant. Trahit autem adeo amorem ad se omnium liberalitas, ut in extremis terris constitutos, de quibus liberalitatis fama sit, tametsi de commodis eius, nihil nobis speremus, tamen beneuolentia, laudibusq; prosequamur, contra tenaces odio, et obrectatione. Eminebant uirtua quædam in Nicolao Quinto Pontifice maximo. Item in Alphonso Rege, claros tamen atq; amabiles faciebat dandi studium. Mahometum, qui nunc Turcis ac Græcis imperat, quanquam rebus gestis maxime inclytum, tamen propter singularem auaritiam, quis est, qui non improbet? At patrem eius Amorathum liberalitas, splendorq; etiam apud hostes commendauit. Plurimos autem e cuiusque modi hominum genere donis afficere, quanquam est regum, ac siqui regibus sunt pares, eorumq; benignitas quæ latissime pateat, unde magis, magisq; illustris habetur, tamen qui pro et facultatibus suis, quæ abunde suppetant, et quàm petest non minus sæpe quàm libenter dat, an est cur hic ut cuius suis per commodus, ut liberalitatis meritis clarus, non sit etiam suis laudibus exornandus? Quibus tamen minores facultates sunt, hi respicere in primis debent, ut ipsorum liberalitas quo rarior, minusq; plena est, eo exactior ab ipsis delectus habeatur eorū, in quos

pecunias conferūt. Nā qui plurimum habent q̄ dent, ijs fortasse concedendum fuerit, siquid dum non multum, tamen in delectu peccent, minus autem opulentis in hoc peccare non facile permittitur. Veneram ipse aliquando Narniam, diuenteramq; ad meritoriam tabernā cum familiaribus, qui mecum iter faciebant. Tubicen non malus discumbentibus nobis atrium ingressus est. Inualuit enim mos, ut cū peregrinus quispiam, qui dignitatem præferat aliquam, oppidum ingreditur, tubicines, postquam tuba eum salutauerint, donari se expectent. Ingredientem igitur tubicinem carleno donauit, atq; ut taceret iussi. causam requirenti cauoni, respondi me cum erga tubicinem liberalis esse nequaquam possem, si cerneret, eo carleno redemisse, ne liberalis dicerer, & qui tantum non possem, silentium eo argento muratus essem.

Dona ipsa gratis uerbis exornanda esse.

Ad eum autem delectum, quem plures in partes secimus, quo dantis uoluntas manifestior appareat, ipsaq; erogatio gratior habeatur, illud etiam adiungendum est, ut læta fronte, ut uerbis pro loco, tempore, ac persona, quammaxime accommodatis, quæ animi libentiam quandam declarent, & demus, & dedisse uideamur. Alexander Seuerus ubi quem de re publica benemeritum prosecuturus esset, ante illi gratias agebat, & suo & rei publicæ nomine, quod ita quidē rem publicam gessisset, ut bene de ea meritis iudicaretur. Alexandro Macedoni legimus affuisse quandam in conferendis muneribus alacritatem, quæ sola gratificari animum eius abunde posset. Iulius Cæsar, locupletiores se factum dicebat, quoties fortem, & benemeritum quem donaret. Anicetus Cyreneus cum remissam sibi à Platone, qua eum redemerat, pecuniam sensisset, ea repudiata, profecto, inquit, peccatum à me uideri potest, quod maiore summa in Platonem exercenda liberalitas nostra fuit. Quis non intellegat hoc dicto, liberalitatem illam, quanquam magna quidem fuit, tamen altero tanto factam esse maiorem? Tyrannus fuit Phalaris, & quidem crudelitate nobilitatus, uerba tamen eius ex ea epistola, quam ad medicum scripsisse legitur, quis unquam diigne laudauerit?

Epistola Phalaridis ad medicum.

Nesciā Polyclete utrū ne aliquis medicinæ uim, an morū in te fidē potius admiretur. Medendi enim uis ægritudinem, quæ tyrannum consuebat, superauit,

ciebat superauit, mores autem, præmia, quæ tyrannorum cædis causa sunt. His e' rebus iustitia cum progredieretur tua, eum qui duplici periculo premebatur, letalis morbi impetu, & inimicorum præmijs liberauit. Soli nanq; tibi in manu fuit præstare, si morbo fuisset confectus, ubi nihil ex arte remedij adhibuisses, tyrannum uti sustulisse uiderere. Sin minime perissem, tamen cum prompte cuncta abs te tradita ut pote ad salutem acciperem corrupisse. Potuisti itaq; uideri etiam corrupisse ad consequendos eiusmodi honores. Maluisti tamen quàm iniustum pretium, gloriam iustam sequi. An fortasse occasio ipsa, quæ ægrotantem in tua me potestate constituerat, tyrannici di, & quidem pij locum sortita non est? Quo' circa cum penes te esset, quo me uti uelles, neque ipse habeam quam dignam tanta uirtute gratiam referam. Sic ipse quidem sentio, dignam te deo, qui artem constituit, scientiā adeptum esse. Ac nihilo minus cum ipsis medicinæ, ac fidei præmijs ad te misi, quæ animi gratitudinem testarentur mei, puro ex auro phialas quatuor. Crateres argenteos nostratis haud quaquam magisterij duos, poculorum item thericiorum paria decem, puellas quoq; intactas uiginti, cum his etiam atticorum argenteorum quinquaginta millia. Quin etiam scripsi Teucro à dispensatione, tibi ut penderet salarij quantum capiunt, tum nauium præfecti, tum satellitum, cæterorumq; ordinum principes, exiguam profecto retributionem maximo pro beneficio, uerum in quo gratitudo ipsa manca est, illud suppleuerit, confiteri me, beneficio q̄ sit affectus, huic quā parem gratiam referat nullam esse.

Quæ seruanda, quæ etiam uitanda sint in dando.

Quo' circa munera ipsa nonnunquam honestanda uerbis sunt, & dantis animus quàm potest erga eum, qui accipit, declarandus. Quod fieri quidem potest pluribus modis. Nā & munera ipsa quanquam magna, tamen si ad dantis uoluntatem, si ad accipientis merita referantur, exigua quidem esse dicet, contra ubi minora illa fuerint, non munera ipsa, sed eius, qui dat, egregiam uoluntatem, optimumq; in accipientem animum considerandum, atq; alia munera, alio in tempore, & plura & maiora expectanda. Laudat apud Maronem pastor pocula illa quanquam fagina, tamen quod cælatum & quidem diuini Alcimedontis opus esset. Omnis tamen abesse debet iactantia, quippe quæ maxima liberalitatis labes est, neq; aliquo modo commitendum, ut obligandi, ac deuincendi gratia aut dare, aut dedisse

uideare. Quin id potius præteferes, ut tu te quidē habiturus ei gratiam sis, quod munera abs te accipiat, nec pecuniam te magni facere, sed quod plurimi ducas illius te amicum fore, quodq; intellegant homines, quæ tua sint, ea quoq; communia amicorum esse. Abijciendum etiam in dando supercilium, retinendaq; facilitas est, & frontis hilaritas illa quidem aperta, atq; ut dici solet, serena.

Interdum secreto quoq; dandum esse.

Quid quod nec ubiq; palam, atq; in publico dandum est? quædam etiã per alium potius nonnunquam munera ipsa sic mittenda, ut qui ea mittat ignoretur, seruandumq; in quibusdam & erga quosdam ritum illud Christianorū prouerbium ignorare sinistram debere, quã dextera ipsa dederit, quæ quidem seruasse Cosmum Florentinum, cuius liberalitas late erga multos diffusa est, accepimus.

Liberalem debere aliorum inopiam sciscitari, ut illis subueniat.

Quin etiam liberalis uiri cura eò progredi debet, uti amicorum, familiarium, cuiusmodi necessitates, ac uiuendi difficultatem, reiq; familiaris inquirat angustias, quibus inuentis, nunc frumento, nunc panis, nunc pecunia, rebusq; alijs eos iuuabit. Antonius Marci Antonij pater, pressum necessitate amicum, numus cum non posset, argento pocillo inuit. cuius liberalitas quo uideri maior possit, etiã clam uxore, quæ cum furti seruos argueret, non puduit Antonium quãquã uirum ac patremfamilie furtum à se factum dicere, ac petere ab uxore ueniam. Borsius Estësis, qui Ferrariã peregrini diuertissent renuntiare ad se uolebat, demandata ministris quibusdã eius rei cura, ut qui, ac quales essent, diligenter sciscitarentur, ne qui erga notis abunde liberalis esset, erga ignotos & peregrinos parum benignus haberetur, ad quæ multarū Italiæ urbium exsules sic profugebãt, ut ab eo nemo repelleretur. Philippus Maria Mediolanësis, non solũ aduersus hospites, ac peregre ueniens multa liberalitate usus dicitur, sed quæ fortē, et clarũ uirũ in Italiæ urbibus, aut finitimus in regionibus agere intellexerat, munera ad eũ mittebat et se, et illo digna.

Liberalitatē maxime exercendã erga illos esse, quæ ea digni uideãtur.

Quãuis autem late erga plurimos liberalium benignitas diffundenda sit, ac nullum ferẽ genus hominum, dum id ferant facultates, à se

reijciat, illorũ in ratio in primis habẽda est, quorũ fides, integritas, fortitudo cognita est, et in quibus præclara ingenij uis elucet, quod enim præclarius, quàm clarũ se ac nobilẽ, claris & honestis uiris donandis agere? Quid magis secundũ uirtutem, quàm erga eos, qui præcipua aliqua uirtute præditi sunt, exercere liberalitatem? Quàm egregie Cæsar, cum diceret bello à se partas diuitias, quæ fortium uirorũ præmia essent, seruari. Ptolemæus Rex Alexandrimus doctissimos quosq; ad se uocatos, salarijs, donisq; profectus est. Duxit se cum Alexander Macedo, non unum, aut paucos quosdam, sed quasi cohortes doctissimorum hominum. Antoninus Pius non donis modo, ac pecunijs literatos ornauit, sed prouincijs præfecit, honoribusq; quammaximis honestauit. Abudauit eruditus uiris Nicolai Quinti Pontificis maximi, & Alphonsi Regis aula. hic ad ordinariam in Antonium Panhormitam benignitatem, illud addidit, ut mille eum aureis obscriptum de dictis, & factis suis librum donauerit. Poggium Florentinum quingentis, ob conuersum e græco in latinum Xenophontis librum, qui Cyri Pædia inscribitur. Dionysius Syracusanus Heliconem Cylicenum talento donauit, quod solis deliquium prædixisset. Lysander ob pauculos uersiculos Antilochi poëtæ pileum argento impleuit. Ferdinandus Rex grandem pecuniæ summam quotannis ex ærario pendendam statuit Rhetoribus, Medicis, Philosophis, Theologis, qui publice Neapoli docerent, egregiũ sane factum, ac perpetua commendatione dignum, ingenia profecti, uirtutes ornare, & ad excolendos animos excitare iumentum.

Liberalitatem aliquando etiam erga indignos exercendam esse.

Reste quidem atq; e media philosophia Horatius ait, dignis paratam esse debere benignitatem, tamen nescio quomodo interdum debet plus apud liberalem posse dandi ratio, quàm accipientis indignitas. Quo circa etiam aduersus latrones, piratas, & flagitiosos quosdam nonnũq; liberaliter fortasse agendum uideatur, quo eorũ improbitas minuatur. Alexander regiũ esse affirmabat, à quibus male audias, in eos & sæpe, & multum conferre, quod ab Alphonso Rege factitatum scimus, offulam enim obijciendã esse censebat oblatribus canibus. Itaq; superior Proteæ cuidam dicaci homini, cui iure plurimum succensuerat, non modo ueniam petenti dedit, sed quinque etiã talenta numerari concessum iussit, quæ essent reconciliati in eum animi pignus.

DE LIBERALITATE
Etiam erga hostes liberaliter agendum esse.

Cum hostibus quoque liberaliter agendum esse maximorum tum Regum, tum Ducum exempla docent. An tibi uideatur indignum, aduersum quos fortitudine, et firmitate animi utare in periculis adeundis, in praeliis faciendis, in eos quoque ubi res tulerit, liberalitate uti? et quod neque uincere a periculis, neque a mortis metu, uinci patiere a praedae cupiditate, bonisque diripiendis? Caesar Labieno quae transfuga, pecunias tamen et sarcinas deferendas curauit. Scipio Hispanos captiuos sine pretio dimisit. Quin et Masinissae nepotem magnificissime donatum. Quo genere liberalitatis et ipse Scipio ab Antiocho Rege affectus est, filio absque pretio remisso. Ptolemaeus Rex fugato Demetrio, quos praelio ceperat, Demetrii amicos una cum eius suppellectile statim remisit, missis qui dicerent, de imperio et gloria magnis uiris certandum esse. fecit idem Pyrrhus in captiuis populo Romano reddendis. Ea tamen animi magnitudine, uinci se minime passus est Demetrius. Nam classe Ptolemaei superata, eorum, qui ceciderant, corpora magnifice sepeliri, captiuos autem omnes liberos abire iussit. In primis mihi clara et nobilis uisa est Philippi Mariae Mediolanensis liberalitas, et animi altitudo, qui captum nauali pugna Alphonsum cum duobus fratribus altero etiam Rege multis item regulis, non modo liberos esse uoluit, uerum nullum liberalitatis, comitatus, mansuetudinis genus in eos praetermisit. Quid enim pulchrius, quam quos armis uiceris, eos liberalitate, ac beneficentia deuincire?

Erga benemeritos liberalitatem officiosius exercendam esse.

Quod si nullis in se collatis ante beneficijs, liberalis tamen officio suo utitur, quanto et officiosior, et liberalior esse in eos, a quibus prouocatus est, beneficijs, ac meritis debet? cum hic etiam de animi gratitudine agatur, quae quantis efferenda sit laudibus, docere unum illud satis potest, quod in gratitudinem omnes mirum in modum detestantur. Quid enim iniustius quam non respondere beneficijs, aut improbioris exempli, quam per in gratitudinem deterrere alios ab officio, ac beneficentia? Decet igitur liberale quoties praeventum se gratia, ac beneficijs intellexerit, id praestare, ut ad gratitudinem, liberalitatem quoque adiungat, eamque in remunerando tenere rationem, ut acceptorum beneficiorum non solum memor, et gratus appareat, uerum etiam is esse, qui cum praevenire alios liberalitate consueverit, turpissimum

rit, turpissimum ducit praeventum uinci, Quodque non uinci parum sit, id aget, ut uictum a se eum, qui prouocauit, quanquam omnes intellegant, tamen ipse adhuc dubitet, satis ne a se factum grate, ac liberaliter fuerit. Scipio ob fidelm, fortemque Masinissae in populum Romanum operam, quoniam parum uideretur Regnum ei patrium restituisse, opulentissimam partem Regni Siphacis adiecit. Alphonsus Rex Ioannem Vingtumillium, ob egregie nauatam in bello operam multis donauit oppidis, ut non solum grate, uerum admodum etiam liberaliter cum illo egisse ab omnibus iudicaretur. Artaxerxis liberalitas, summaque gratitudo, exemplo esse potest, quam omnis gratitudo munifica esse debeat, cui de siti laboranti Caunius quidam cum aquae utriculum obtulisset, eum ille ita extulit, ut ex obscuro, atque inopi clarum, atque opulentum fecerit. Neapolitanorum Rex Ladislaus puer Regno exsitus a Caietanis sustentatus est, collata ex publico pecunia. Is parta uictoria Caietanos etiam obscurissimos sic extulit, ut non temere, quanquam perurbane, dictum fuerit ab Asinario quodam A sello suo. Poteras, inquit, meus A selle beatus esse, si Caieta natus esses, nam aut ipse Praetor esses, aut arcis praefectus.

Erga benemeritorum liberos, ac superstites liberalitate utendum esse.

Quoniam autem turpissimum est pati gratitudinem extinguere atque interire, id etiam praestandum est, ut gratitudo, liberalitasque manere uideatur etiam illos, qui benemeritorum amicorum superstites sunt. Alexander Macedo, militum, qui cecidissent, liberos, paterna capere stipendia uoluit. Atheniensis populus Lysimacho Aristidis filio argentum centum minas, totidemque consti agri iugera, post patris mortem dedit, adiectis etiam quatuor drachmis, quae de publico diebus singulis praederentur. Non solum autem hoc liberalitatis, ac gratitudinis genere prosequendos esse mortuos, uerum etiam funerum, sepulchrorumque honoribus, ac titulis, multa docent, non quod mortui uis indigeant, sed quod hoc maxime modo et gratitudo testanda sit, et alij ad benemerendum inuitandi. Alexander Macedo, decies mille talenta in Ephestionis funus contulit. Toto hoc genere gratitudinis erga mortuos honorandos Graeci, Romanique maxime celebres fuere, condendis sepulchris, ponendis statuis, inscribendis titulis, quibus illorum uirtus testata esset posteris. Quin etiam ludos, et spectacula in eorum honorem maximis sumptibus singulari splendore edidere, quarum rerum tum Graecorum scriptorum, tum etiam nostrorum pleni sunt libri.

In ijs etiam liberaliter agendum, quæ nihil ad libera-
lem pertineant.

Platæenses publici boni gratia, cum pugna illa nobilis aduersum Per-
sas pararetur, fines suos, in quibus Eleusinae Cereris templum esset,
Atheniensibus concessere, cum in agro Attico Apollinis Delphica ora-
culo moruti essent, uti manum cum hoste confererent. Quod factum
adeo omnium laudibus celebratum est, ut Alexander multis post
annis, cum putaret ad se pertinere, gratiã referre Platæensibus, illo-
rum oppidum sua pecunia mœnibus cinxerit, atq; in ludis olympi-
cis per præconem edixerit, eam se tunc gratiam referre Platæensi-
bus, quod bello Persico, agros Atheniënsibus adiecerint, paratissimq;
ad mortem animis corpora sua pro communi Græciæ salute obtule-
rint. Memoria quoq; proditum est, Senatam, populumq; Ro. aduer-
sum A. carnanes liberalitate non mediocri usum in referenda gra-
tia, post multa etiam secula, quod illi Aeneam authorem & ur-
bis, & generis, extorrem patria, profugumq; ad A. carnaniæ oras di-
uertentem cum classe, portibus, hospitioq; benigne accepissent. Itaq;
donati ob eam sunt causam A. carnanes, Leucade, & Anactorio, quæ
oppida Romanus exeratus Corinthijs ademisset, addito etiam decre-
to, ut A. carnanes, Echinadibus æquata cum Aetolis potestate commu-
niter imperarent. Quæ res plane monet liberalis uiri propriũ esse,
etiam, quæ nihil ad ipsum attineant liberaliter a se ubi res tulerit,
prosequenda esse. Quid enim præstantius quàm quod ubicunque te-
rarum fiat cum uirtute aliqua, putare id ad suam etiam gratiã spe-
ctare, ut qui uideatur honestandarũ uirtutum patrociniũ suscepisse.

Erga deos præcipue liberaliter agendum esse.

Quid si erga homines, hominumq; actiones illas quidem rectas, atq; ho-
nestas ita institutum esse oportet, quæ pietate, gratitudinẽq; liberalis
uir erga deos affectus erit, re publica præsertim bene atq; è senten-
tia gesta. Agesilaus rebus feliciter gestis biennio supra centum talenta,
quasi decimam quandam Delphis Apollini consecrauit. Populus Ro-
manus uictorias suas, q̄ omnes dijs immortalibus adscriberet, de-
clarant tot templa Romæ illis posita, dedicataq; tot ludi à COSS-
uoti tot supplicationes decretæ, tot sacra in capitolio priuatim ac publi-
ce facta. Quod si rectoribus urbium propter iustum administratio-
nem, parentibus propter procreationem, educationemq; amicis præ-

pter beneuolentiam, & coniunctionem, nemo bonus non maxime
gratus esse studet, quales erga deos immortales esse debemus, quo-
rum munera tam late pateant erga genus humanum. Quamquam
autem illi quidem opis nostræ minime indigent, tamen haud scio an
eo magis pietatem, gratitudinemq; erga eos nostram dictis, factisq;
omnibus testari debeamus. Non indiget uiuentium gratitudine Vir-
gilius. Silius tamen Italicus sepulchrum eius quotidie pene inuisi-
bat, atq; adornabat muneribus. Quis autem, qui modo aliquid è phi-
losophia degustauerit, non se Aristotelis manibus gratiã habere quã
maximam intellegat, qua tamen ille nulla indiget. Quamobrem ma-
ximum mihi gratitudinis genus uidetur, eo magis gratum se erga de-
os ostendere, quo minus illi gratia nostra indigens.

Exempla quedam gratitudinis.

Acusatus est Cato Porcius, quod qui domi conseruerat serui, eos ut se-
nectute confectos, ac parum iam utiles uenales faceret. Iure qui-
dem accusatus, ac si utilitate sublata, nihil humanitatis tribuendũ in-
dicaret hominibus. Nam quãquam serui, tamen quod homines, quod
nobiscũ plures annos uictitarint, quod operas suas in nos, libe-
rosq; remq; nostrã familiarem diuturnius contulerint, humanitate,
liberalitate, gratitudine complectendi sunt. Nuper Ferdinandus rex,
equum, quo egregie usus aduersus insidiã tes fuerat, freno liberauit,
uacuũq; labore omni esse uoluit, stabulario cuidã data pascendi eius
cura? Cui non est etiam abunde nota Alexandri gratia in equum
illum suum, in cuius honorẽ urbem ædificauerit de nomine eius di-
ctam. Quibus equabus Cimon Atheniensis tertium uicerat in olym-
pico certamine, ijs sepulchrum statuendum propè suum monumen-
tum curauit. Populus Atheniensis publica alimenta ad extremum uir-
te diem multis decreuit, quorum laboriosis operis in Hecatompedo
ædificando usus esset, qui tametsi ob annositate libertate donati, ua-
cuũq; incederent, tamen ne ipsi quoq; minus grati aut officiosi uide-
rentur, duces se se præbebant et exhortatores itineris, ac laboris iumẽ-
tis alijs ad onera conuectanda. Et nos erga deos i grati erimus quorũ
beneficia tam late pateant? ut ab eis tanquam perenni fonte, bona cũ-
ctã perpetuo quodam cursu profluant, ut si recte dictum est, ut qui-
dem esse constat, Dei metum, sapientiæ principium esse, recte etiam di-
citur, pietatem erga deum ac gratitudinem humanæ felicitatis ini-
tium esse.

Aegre ferendum esse à liberali, ubi munera sua sperni senserit.

Non solum autem gratitudo erga eos, qui bene meriti sunt, propensaq; dandi uoluntas liberalem decet, Verum siquid à se omissum intellexerit in conferendis commodis, si liberalitatem suam, suaq; dona repudiata cognouerit, ægerrime feret. Nam si dandi studio tenetur, iustus, profecto dolor illum capiet ubi quid à se, quod officij esse sui senserit, omissum intellet. Ad hæc si mirificam è benignitate uoluptatem capiat, iure dolore etiam graui afficietur, ac si ereptam sibi uideat fruendæ uoluptatis causam, ubi muneribus suis aditum nullū esse cognouerit. Memoriae proditum est Pyrrhum Regem Epirotarū Aesopi mortem permolestè tulisse, & quamuis cum illo bene actum diceret, mirifice tamen cruciari, seq; improbum dicere, quod dum prosequi illum differt, gratiam uiuenti non retulerat, creditam quidem pecuniam post mortem creditoris hæredibus solui honestè licere, at gratiam, cui ea debetur, nisi uiuenti uir honestus & gratus retulerit, iure plurimum offendi ipsum debere. Subiratus est Alexander Phocioni Atheniensi, quod munera ab se missa repudiasset, ac si inter amicos habiturus non esset. Quo circa danda est opera, ne quid, quod ad officium suum spectare senserit, liberalis uir omittat. Quin illud ab eo præstandū est, ut quæ libenter facit, fecisse etiam diligenter uideatur.

Videndum esse ne priuata liberalitas publice obsit.

Illud etiam uidere liberale oportet, ne liberalitate sua reipublicæ obsit, neque enim committendum est, ut dum unius aut paucorum utilitati consulitur, in publicam peccetur utilitatem. Induxit Domitius Nero Augustus aliquando animum, ut omni genere uectigalis prorsus adempto, pulcherrimo hoc munere mortalium genus donaret, quam Neronis uoluntatem, seu potius impetum Senatores, quod non liberalitatem, sed imperij dissolutionem dicerent continere, prius tamen animi eius magnitudine multum laudata, quæ quod tandem reciderit, omnes norunt. Nō caruit publicæ Campanorum accusatione Ferdinandus Rex, quod dum priuato studet ciui, Capuæ uinariū uectigal instituerit. Absit igitur etiam longus à uiro liberali eiusmodi consilium, ut ob priuati ciuis utilitatem despiciat publicam.

Dandū etiā liberalius esse ubi munera aliquando dilata fuerint.

Quoniam autem, ut dici solet, liberalitas non semper habet ad manum quod det, studendum est, ut siquid distulerimus, cum se se facultas ob-

ulerit & uberius, & alacrius id præstemus, atq; ubi quippiam promiserimus ita memores uidebimur, ut cum faciendorum promissorum occasio se se præbuerit, multo lætiores ad soluenda promissa, quam quibus promissum est ad accipienda uideamur.

Turpe esse in quibusdam liberalem uirum à plebe superari.

Illud etiam uidendum ne quibus in rebus uulgus se largum, ac disfluentem exhibet, in eo se contractiones, ac minus uolentes liberales uiri præbeant. Octavius Augustus ut strenam ab infimis accipere dedignatus non est, sic in ea mittenda largus admodum ac liber fuit. Aelius Adrianus saturnalia, ac sigillaria, etiā inopinātib; mittere solitus est, quæ ipse libenter accepit, ut us magis, ac magis ad parreddendum inuitaretur. Laudatus est Ferdinandus Rex, quod populis quibusdam strenam remississet, antiquis principibus inueterato quodam iure quotannis pendi solitam. Idem tamen magnopere accusatus, quod eiusdem conferendæ familiaribus suis morem maiorum non seruauerit.

Liberales factum regum Alexandrinorum.

Fuit non minus nobile, quam liberale Alexandrinorum Regum institutum, ut qui capitis damnati essent pridie, quæ securi percuterentur, eis munuscula quædam mitterentur regis nomine, quibus uidelicet erga carceris custodes, aut à quibus beneficij quid in carcere accepissent, gratos sese ostenderent.

In testando uidendum esse liberali quid se dignum sit.

Nec uero supremum uitæ tempus prætereundum est liberali, ne, quod Cicero ait, tanquā ab inerti poëta ultimus actus neglectus uideatur. Quo circa in scribendis tabulis, non solum iustitiam sequetur, uerum etiam liberalitatem. Antoninus Pius testamento liberalitatem suam plurimis legatis manifestissimam fecit. Iulius Cæsar singulis ciuibus drachmas quinque & septuaginta tradendas cauit, non solum enim priuatim inter paucos, sed publicæ inter omnes benignitatem suam relinquere testatam uoluit. Quo tempore etiam gratitudinis ratio habenda est, uidendumq; ne mors ipsa aduersum deos homines uel in gratitudinis conuincat. Ac tamen si in ipso testandi genere leges, institutaq; municipalia, quibus obtèperandum est, plurimum ua-

lent, ad liberalitatem tamen, ac gratitudinem exercendam, cui uis prudenti, modo id uelit, locus ultimo etiam uitæ tempore relinquatur.

Liberalitatem neque fictam, neque callidam esse debere, sed gratuitam.

Quoniam autem in ciuitate uiuente, uitaque communi famæ cum primis studendum est, plurimumque opinioni hominum dandum illud in utenda liberalitate, commodisque conferendis in primis, præferendum est, ut erogatio ipsa tum simplex appareat, tum gratuita, ac nullo modo callida, non captet, non mercetur, non emat, non sit ficta ut aliud manu gerat, aliud animo. Quo circa iure maximo laudatus est Pomponius Atticus, cuius liberalitas rebus ipsis iudicari potuit quam esset simplex. Quippe qui non florentibus seipsum uenditauerit, sed afflictis opera, pecuniisque sua semper succurrerit, qui seruiliam Bruti matrem post filij mortem non minus coluerit, quam illo florente, qui Fulviae Marci Antonij uxori pluribus modis, ac litibus uexatæ sic affuerit, ut nullum ea sine Attico uadimonium præsterit, quin ipse sponsor rerum omnium fuerit, necessariamque pecuniam non tantum sine fœnore, sed sine ulla stipulatione crediderit, ut qui iudicaret maximum, atque honestissimum quæstum esse memorem se, ac gratum à ciuibus, atque ab amicis cognosci, eumque sese gereret, qui non fortuna amicus, sed hominum consueuisset esse.

Quæ potissimum cauenda sint uiro liberali.

Non solum autem simplex esse debet erogatio, sed in omni uitæ genere liberalis uir ita se instituet, ut omnem prorsus fugiat auaritiæ suspicionem. Ne quis autem de turpi quæstu, infamæ lucro, illicitis emolumentis solum me putet loqui, consideret quæ à præstantissimis, et clarissimis principibus cauta, diligenterque euitata referam. Adrianus Augustus damnatorum bona, non in priuatum fiscum, sed in ærarium publicum referri iussit. Antoninus Pius ab omni lucri genere abstinuit, quo prouinciales offendi possent, quadruplatores amouit. Siqui repetundarum damnati essent, eorum liberis, bona restitui iussit, dum tamen quæ parentes male acceperant, ipsi prouincialibus redderent. Aurelius Antoninus, delationes, quibus fiscus augeretur, audire contempsit. Exhausto ob bellum Marcomannicum ærario, quod nollet prouinciales extraordinario tributo grauari, auctione

augustalium ornamentorum, in foro D. Adriani facta etiam pocula cristallina, quæque in delitijs habebat, uendit. Exstat Aureliani Augusti epistola, cuius particulam inserere placuit, ut intelligant qui imperant, ex oratione tanti principis, quam procul omnem à se auaritiæ suspicionem relegare debeant. Heraclemonem, inquit, occidi passus sum. neque enim mihi fidem seruasset, qui patriæ non pepercit. Diuitem hominem negare non possum, sed eius bona liberis reddidi, ne quis pecuniæ causa locupletem hominem occidi passum criminaretur. Hos quis nunc laudare satis diigne posset? cum præsertim uideat principes nostrorum temporum, nihil prius, aut potius curare quam quomodo subiectorum pecunias extorqueant, et perinde, ac parum sit illas extorquere, eiusmodi etiam mercaturas exercent, quæ priuatos et obscuros homines, in quibus aliquid inest ingenui animi, exercere perpudeat, quid quod magistratus, honores, dignitates, sacerdotia uenditant, adeoque faciendo quæstui habeant cuncta promiscua, ut nullus famæ respectus, nullus dei nutus eorum in sit animis, lucrum apud eos possit omnia.

De ratione accipiendi.

uenio nunc ad alteram illam partem, quæ accipiendi regulam continet. nam liberalis, ut initio dictum est, capere etiam debet, quod ni fecerit, breui fons ipse liberalitatis arefcet necesse est. Abstinebit itaque à quocumque infamæ quæstu, turpi emolumento, fœneratio redditu, parum licito compendio, ab omni denique inhonesto, atque illiberali commodorum adeptione. Ex ijs enim, quæ turpiter parata sunt, quæque ex inhonestis commodis proueniunt, quomodo proficisci dandi pulchritudo possit, non uideo, cum deceat in primis mundas manus donantem habere, quas fœdari ex illiberali prouentu necesse sit. Non puduit principum terarum uespasianum ex urina uectigalia colligere. Quid fœdus? Pertinax Augustus non aliter, quam priuatus ac sordidus cuius mercaturas exercuit. Quid indignius? Neapolitanis regibus quidam hoc exemplum secuti prouinciales ad inopiam redegere, erepta illis mercaturæ facultate, quid iniustus? Quid quod sordidi etiam quæstus nedum turpes declinandi. Video purpuratos quosdam, oblata munuscula, petasunculos, altulia, poma, uenalia exponere, lucrumque ex ijs querere, quibus familiaris, amicosque pascere par esset. nesciam inuisus, an sordidius comparatum hoc sit. Ex alea, lupanariisque decreto etiam publico tributa exiguntur, quid impurius? tamen si perditissimorum

hominum, ac mulierum damno exiguntur. Quamobrem nedom turpes, sed etiam sordidi quæstus fugiendi sunt. Quid quod ut minuta quædam perinde, ac maiora dona, grato animo accipienda sunt. Artaxerxis exemplo, quæ traditum est, nullum, quamuis exiguum munus, non læta fronte accepisse. Quippe qui haustam è profluenti aqua, iunctis offerentem manibus, aurea phiala, et denarijs mille profectus fuerit, sic quædam quamuis legitime oblata renuenda statim sunt. Antoninus Pius, cum institutus à quibusdam hæres testamento esset, ubi cognouit liberos illis suos esse, repudiavit hereditates. Quædam etiam licet absque ulla capi reprehensione possint, nonnunquam tamen recusanda uidentur, quod Atheniensis fecit Cimon, qui Persam hominem, quod patrocinio uti suo uellet, pateras duas offerentem, alteram aurorum plenam, argenteorum alteram, ea acerbitate ab se reiecit, ut diceret mercenarium se non esse, quin si sua uti uellet amicitia, quæ se cum detulisset, domum referret munera. Intellexit uir liberalissimus, quid liberalem deceret. Ergo quæ capienda sunt, quæ etiam repudianda, uir liberalis uidebit, nequa parte sibi ipsi desit.

Quinetiam ut quæ oblata sunt munuscula ita sibi grata esse significabit, ut plurimum ea facere uideatur, sic in lucris commodis, ac pro uentibus omnibus animum, uultumque, quam potest moderabitur, ne gestire quæstibus uideatur, sed ob id solum eos sibi gratos esse, ut habeat unde sumministrare alijs queat.

Beneficiorum exprobrationem liberali uiro indignam esse.

Quamquam autem liberalem, ac beneficium uirum mutuare beneficium ipsum minime decet, aut gratiam inde reposcere, tamen si casus, aut ratio aliquando postulet, etiam atque etiam uidere debet, nequo modo exprobrare illud intellegatur. Quod quod est aliud, quam pulcherrimam liberalitatis speciem fœdare uelle? Quo circa uerecunde et parce, nec ut qui repetat, sed ut qui benigne agi secum mutuo cupiat. Quo in genere peccasse uehementer Marcum Crassum diuitem illum constat. Qui tametsi pecunias suas multis sine ullo fœnore mutuas daret, adeo tamen acerbe, atque incommode exigere sit eas solitus, ut longe melius consultum ijs, qui mutuati erant, fuisse, si fœnori accepissent. Quod si aut minime reposcere, aut uerecunde et parce petere liberalitas ipsa præcipit, qua eum abstinentia esse conuenit? qua integritate? nequa parte à uiri boni, et honesti ciuis recedat officio? Atheniensis Cimon ab omni genere largitionis, publicæque expi-

lationis sic abstinuit, ut reipublicæ munera caste, incorrupteque obierit. Quæ animi integritate in gerendis magistratibus, et in omni uitæ genere fuisse Catonem Porcum credendum est, qui ex hostili prædâ nihil ad se præter cibum, et potum peruenisse gloriaretur, qui ministris etiam suos ab omni prædâ, uiolationeque continerit? Pescennius Niger ea moderatione, tum seipsum, tum milites rexit, ut in decretis sibi prouincijs, mules non operam, non oleum, ne lignum quidem à prouinciali extorserit, ipse nihil unquam à militibus accepit. Paulus uicto, captoque Macedoniæ rege, cum plurimum argenti, atque auri è prædâ coactum esse intellegeret, ne aspiciere quidem uoluit, dato quæstoribus negotio, ut in ærarium referrent. Horum integritate, continentiamque sibi proponere ante oculos, qui ad liberalitatem institui uult, debet. Hos admirari, ut qui alijs prodesse pecunia, commo- disque suis studet, publicæ, priuatimque continens, atque incorruptus appareat. Qualis igitur liberalis sit, et quod eius propositum, atque institutum esse debeat, hætenus dictum sit.

De largitione, et corruptela.

Licit autem, quod Cicero ait, raro illud detur ut possis liberalitatem, atque benignitatem de ambitu, atque largitione seiungere, tentandum tamen est, ut quam fieri potest secernamus. Contingit autem difficile id esse, non quod ingenio, et ratione non facile secernantur, sed quæ iij, qui pecunijs sic utuntur, consilia sua cælant, ac dum benigni uideri uolunt, id agunt, ut omnem dandi rationem ad opes, clientelas, potentiamque suam referant, propriamque in utilitatem conuertant. Differunt itaque liberales, ac largitiosi. Primum quod largitio uix unquam gratuita est. Quærit enim conciliare sibi animos hominum, suasque clientelas, opes facultates ampliores ratione hac in ciuitate facere. Dum enim permulta largiendo ciues sibi reddit obnoxios, eorum præsidijs ad honores, ad magistratus etiam perpetuos, nonnunquam ad tyrannidem aspirat. deinde quod rarissimi inuenti sunt, quos publici honores, popularesque clientelæ non mouerint. Quo fit ut difficile sit ab ambitu benignitatem seiungere. Nam dum liberalitatis uiam ingressi uidentur, ubi longius progressi sunt, ad populi fauores, ac suffragia diuertunt. Apparetque tum demum non dare eos, sed uendere. Et huiusmodi quidem homines factiosi plerumque euadunt, quos ad occupandam publicam libertatem tantum intentos esse, res tandem ipsa declarat, et Atheniensium, Romanorumque hi-

storiæ docent. Ad hæc non tam bonis, & honestis civibus, quod audacibus, seque ipsos uendentibus largi sunt, & quæ in bonos atque honestos benigne agunt, eo spectant, ut minus aduersos illos inceptis suis habeant. Quod circa iure corruptela dicta est à maioribus, quæ ut malos ad se trahit, sic bonos detorquere à recto querit. Quid quod etiam quæ publicæ sunt improbe, nefarieque largiuntur, raroque largitiosus quispiam inuentus est, quin idem rapax, & uolentus fuerit. Nulla unquam in ciuitatibus aduersus liberalitatem scripta lex est. At ambitus, ac repetundarum leges largitiosos præcipue coercent, eaque in bene constitutis urbibus maxime omnium incorruptæ manent. Quin etiam, ubi opus est, summa cum seueritate uindictantur. Quid quod liberales palam agunt ipsamque animi libertatem præferunt, ac bonitatem cum liberalitate coniungunt. At largitiosi consilia sua cælant, suntque maxime omnium callidi, & bonitate aut fide utuntur, aut uim per iniustitiam afferunt. Namque ubi fraude nequeunt, uel iniuriaque grassantur, cumque illi rectam conscientiam in conferendis sequantur commodis, hi dum ambitioni satisfaciant, recti, honestique obliuiscuntur, atque ad rapacitatem conuersi, alijs auferunt, ut alijs largiantur. Itcirco ambitionis comes, ac tyrannidis ministra largitio est, quæ Cleomenes Lacedæmoniorum Rex, ut Regibus indignam, ut maxime iniustam iure detestabatur, iudicans ciuium animos humanitate, fide, integritate ad beneuolentiam inuitandos, idque Regibus potissimum conuenire. De largitione igitur satis sit, hæc dixisse.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI AD RUTILIVM ZENONEM EPISCOPVM
SANCTI MARCI DE BENE
FICIENTIA LIBER.

IN EXCOLENDIS animis Rutili Zeno institutione plus, an dijs immortalibus debeamus, ut addubitem illud efficit, quod nisi discendo, atque assuescendo, in aliquo uirtutis genere consumatum euadere uideo neminem. Sed cum à fontibus riui emanent, qui longius profluentes paulatim tamen augete implentur, sic mihi uidentur bonarum artium principia, & tanquam ortus ad deos primum immortales referenda, quorum est munus, ut corpore fruamur, & animo, ijsque etiam sensibus, qui rationis, atque intellectus (diuinæ in nobis partis) sunt ministri. Quibus est principijs profecta ratio, disciplinis, institutionibusque adiuta præstat tandem, ut euadamus, qui uita ipsa, idest deorum digni munere iudicemur. Verum apud te deorum ipsorum antistitem, cum aut parcius, aut omnino religiosius diuinarum de rerum opinionibus sit loquendum, sic quidem statuo, cum corporis, tum animi bona, quin hominis ipsius, qui ex utroque constat, aut solum, aut in primis esse ad deos referenda, præcipue autem uirtutem eam, cui à benefaciendo (quod Deorum est proprium) inditum nomen est beneficentia. Ac nihilo minus ad hanc etiam consequendam, institutione quoque plurimum conferre, usque frequentiore opus esse duco. Cum enim ad agendum, atque intellegendum nati simus, nimirum actiones ipsæ nostræ, rerumque cognitio, præceptis constant, atque institutis, ratione quidem, usque comprobatis, à quibus & animorum constituuntur habitus, & ueritas in omni peruestigatione magis, ac magis elucescit. Neque inutiliter igitur, neque ab re de beneficentia ipsa præcepta libro hoc tradidimus te præsertim hortante beneficentissime Rutili, quæ tenui quamuis in re, per exiguoque sacerdotio constitutus, nullam tamen beneficentiæ partem aut omittis, aut non minus etiam libenter, quam frequenter exerces. Quamobrem nostra hæc legens, actionesque ipsas tuas passim recognoscens (sat scio) non tam excitabere ad beneficia in plurimum, quod quidem facis, collocanda, quam ad conscientie tuæ, bonarumque actionum fructum, et quidem quotidianum de lectione percipiendum, eaque pergendum uia, per quam et antiquis et nostris ite temporibus incedentes non pauca iter diuos relati sunt, atque in deorum immortalium numero habiti.

De beneficentia, in quibus differat, in quibus etiam
conueniat cum liberalitate.

LIBERALITATI Finitima est beneficentia, ex eo, quod alijs benefaciendo profit dicta, idq; cum liberalitate commune habet, inter utraq; tamen hoc interest, quod illa pecunia tantum adiuuat, hæc opera, utriusq; tamen propositum cum sit prodesse alijs, utriusq; gratuitus finis est, solamq; benefaciendi rationem respicit, ut si differant materia, in qua uersentur, sine ipso conueniant. Ac tamen si liberali deesse sæpius propter fortuitos casus, atq; indigentium multitudinem dandi facultas potest, benefaciendi tamen potestas rarius aufertur. Nam consilio prodesse beneficus semper potest quamplurimis, cum sit beneficentiæ campus latior. Ad plures enim patet, compluresq; benefaciendi alijs sunt uia. Ad hæc illi necesse est, ut semper ad manum habeat, huic danda est opera non pecunia. In delectu autem conueniunt. Nam nec omnibus, nec quacunq; in causa, aut pecunia, aut opera subueniendum. Quis enim nisi perditissimis moribus Catilinæ aderit, aut Clodio? alteri patriæ paricidæ, alteri incesto. Quos tutari, an est aliud q̄ patriæ manum inferre, q̄ iura diuina, atq; humana uiolare? Est etiam modus retinendus, tempusq; obseruandum, cum sit habēda ratio collocandæ operæ, non aliter q̄ conferendæ pecuniæ. Videre etiam oportet quanta opera, quæ confertur, sit ne remissior quàm causa, q̄ persona exigit, ne ue dum nimia est, ad uim, temeritatemq; declinet. Quo circa in liberalitate, ac beneficentia exercenda, habendi delectus eadem ratio est, eadem etiam tenenda regula, ne aut remissior sit, aut nimia, quod ne accidat ratio prohibebit, quæ omnium honestarum actionum dux est, ac magistra.

De beneficentia & eius extremis.

Restat uidere quæ sit ipsa beneficentia, qui etiam sint qui ab ea recedunt in alterum extremum abeuntes. Nam quia beneficentia uirtus est, mediocritas sit quædam oportet. Quamquam autem beneficentiæ ipsi tota fronte maleficientia opponitur, cuius quidem omnis opera ad malefaciendum conferatur, tamen qui sic affecti sunt, iniuria potius dicuntur, unde qui ab alijs iniurias prohibent, qui nocere nemini uolunt, uiri boni, ciues item probi dicuntur a maioribus nostris. Eisdem etiam innocentes dixere, probitas autem innocentia, bonitas iustitiæ partes

iustitiæ, partes quædam sunt. Quo fit ut malefici ad iniustitiam relegendur. Sed nec beneficentia scerni omnino a iustitia potest. Nam cum homo homini debeat, cognatus cognato, tribulis tribuli, ciuis ciui, hospes hospiti, ijs opera, patrocinio, consilioq; adesse, iura, leges, patrijq; mores iubent. Verum hoc iustus benefico interest, quod cum ipse intellegat sese debere, quia debet, quia iustum iudicat, egenti patrocinium suum confert. At beneficus non id respicit, quod debeat, uerum ita se instituit, ut deesse nemini uelit. Sed uirtutes ut uitia, ut morbi, multa inuicem habent communia, sunt enim eiusdem tum animi tum corporis, & genere plerunq; conueniunt. Ad hæc si bene et male opponuntur, & beneficium maleficio aduersatur, bene facere, & male facere ut impugnent sese necesse est. Cum autem in altero extremo maleficus collocetur, in altero collocandus uidetur qui cum ipse minime omnium noceat, nemini tamen prodesse curet, hunc inofficiosum placet appellare, eritq; uitium ipsum inofficiositas. uidebitur fortasse uerbum hoc minus usitatum, sed aliud non occurrit, quod re ipsam tam plane explicet. Quid enim est aliud nemini bene facere quàm nulli officium suum impendere? præter inofficiositatem autem, & maleficientiam non est, quod aliud ex aduerso beneficentiæ opponas. Nam aut nullam quis alicui operam confert, in quo ab officio deficiat, aut malam, & hic quidem hac in parte nimius est, cum sit uiolentus & impotens. Inter malam autem, & nullam operam, bona constituitur necesse est, quæ quidem quod æquabilis est, iure medium locum obtinet. poteram & suo quidem, ac proprio nomine officientiam dicere, cuius est officendi studium, ut beneficentiæ benefaciendi. Quo minus autem primo statim congressu id opponerem, non temere fortasse illud obstitit, ne quis, ut sunt hominum quorundam ingenia, hoc ipsum nomen nõ ab officiendo, sed ab eo, quod est officium, deduci perperam interpretaretur. Quod si a studiosis uiris in usu recipiatur, non est quod aut magis appositum inueniri queat, aut quæ rem ipsam tam plane explicet. Nã ut beneficentiæ est prodesse unicuiq; inofficiositatis nemini, sic officentiæ est, quæ potest obesse, & qui sic affectus fuerit officiens, ut experiens, ut constans, ut temperans, a quibus experientia, constantia, temperantia deducta sunt, recte uocari poterit. A casari autem nullo pacto debemus, si ut calumniantium spicula libenter cauemus, sic hoc ipsum philosophantium arbitrio, iudicioq; recipiendum nec ne sit permittimus. Dicere autem extremorum alterum quidem esse non male facere, sed nimium benefacere, profecto absurdissimum uidetur, nemo enim quod benefaciat,

videri potest modum excedere. Quin si in hoc peccabitur, erit in delectu ipso peccatum, quippe cum non quantam par fuerit, sed maiorem, quam honestas tulerit operam, patrociniūq; contulerit. Neq; enim peccat, quod benefecerit, sed quod modum in hoc mensuramq; non retinuerit, ut qui conferat longe plus, quam honestum sit, quauia in omni uirtutis genere peccari potest. Præterea inofficiosus ut nemini officium suum præstat, sic nemini etiam opera sua nocet, maleficus autem operam exercet, sed tamen malam, & hoc pacto plurimum nocet. Quo'circa inter hæc ipsa uitia, beneficentiam, ut medium est constituere. Nam cum inofficitate conuenit, quod neminem offendit, differt ab ea, quod operam suam præstat, cum maleficientia uero habet hoc commune, quod agit quidem nec cessat ab opera, differt autem, quod cum illa male agit, eius mala sit opera. Quamobrem inter maleficientiam, & inofficitatem constituta cum sit, recte definitur beneficentia, si eam in conferenda alijs opera mediocritatem quandam esse dixerimus. Quoniam autem primi hæc prodimus, neq; enim a maioribus nostris, præter generalia quædam de beneficentia sunt tradita, ueniam precamur siquid aut minus usitatum, aut nouum afferimus, donec meliora, concinnioraq; ab alijs inueniantur.

Duo esse inofficosorum genera.

Est autem duplex inofficosorum genus, alij enim ob innatum torporem, naturalemq; hebetudinem beneficere nec sciunt, nec uolunt, q; mihi quidem miserandi potius uidentur quam accusandi. alij ob pigritiam, & laborum, ac molestiarum fugam, quos nemo unquam accusare satis queat, homines ad desidiam, & uitæ otium cunctare ferentes, qui cum ad colendam ciuitatem, cœtusq; hominum celebrandos nati sint, ita tamen uiuunt, ut ne minimum quidem laboris propter ipsum hominum genus suscepturi uideantur, qui eo contemptiores habendi, quod idem plerumq; uentri, ac somno dediti sunt. Horū etiam tertium quoddam genus est, quos haud scio an inter inofficosos numerem. hi sunt, qui cum in cætera quidem uita negotia plurima resq; admodum laboriosas gesserint, postea defessi rebus, negotijsq; cedentes, urbanis ac forensibus relictis operis ueluti in secessum uitæ quendam sese conferunt, ut quod uitæ reliquum est, sibi tantum ipsis uiuant. Quibus ante acta uita, ueniam fortasse dederit, seu quod eiusmodi tempora sint, isq; reipublicæ status, ut secedere a publicis, ac ciuilibus curis uiro præsertim bono sit honestum. seu quod

imbecillitas corporis hoc ipsum exigat. Sed nescio quomodo, in hominibus bonis, idem illud, qd in uino exigitur, cum generosum quodq; ad ultimum sit optimum ac probatissimum. Equi etiam laudantur non qui circa primos feruent carceres, sed qui postquam ad metam ipsam peruentum est, uires etiam recenters ostentant.

De maleficis.

Maleficorum, atq; officientium sunt aliquot etiã genera, cum alij nõ tam sponte, quam decepti peccent, ut qui obsunt cum prodesse uelint. Quorum quidem non uoluntas accusanda est, sed quod in habendo delectu, & opera conferenda, non quam debent diligentiam, & studium conferunt. Nam nec opera uacare debet prudentia, nec actio ratione, quæ quidem recta esse nequit, ubi negligentes in habendo delectu sumus. Alij, quod insolentissimum sane genus est hominum, ob animi impotentiam, cupiditatesq; immoderatas, dum sibi studeant, dum suas tantum res agant, totius iustitiæ obliuiscuntur, ab ipsaq; natura rebellant, pestes quidem & urbium & nationum. Sunt qui uicti pretio, ac pollicitis capti alijs noceant, ut alijs morē gerant, aliorum ipsi affecle, atq; alienum ad nutum uiuentes. Quosdam uoluptatis, ac iucundi studium præcipites ad nocendum trahit, qui nonnunquam turpiores inueniuntur, quam quos utilitatis species impulit. Quidam suapte quadam natura, atq; innato uitio, muscarum more incommodi, & molesti sunt, ut gratuito quidem iuuat malefuisse, ipsi quidem degeneres, quosq; natura ipsa ut quosdam corpore, sic animo quodammodo monstroso genuerit. Hæc fere sunt maleficorum genera, quæ quidem ipsa in plures partiri species, quia cuius est facile, nec uideo esse necesse, in præsentia omittam, itaq; q inofficiosi sunt, qui etiam malefici, satis dictum sit.

Beneficium honestum, ac iustum esse debere.

In conferenda autem opera, illud primo uidendum est loco, ut honesta, ut iusta sit, quãquam fieri potest, ut aliquando declinandum sit aliquantulum è uia, ut cum in filij flagitio, paternus amicus, tum publicis, tum priuatis ipsius patris meritis adductus ad eum defendendum operam suam confert, quam ita quidem conferet, ut paternæ uirtutis beneficiorumq; in se, ac rempublicam memor uideatur. Neq; honestatis immemor factus appareat. Nam si laudantur ob clementiam

principes, qui tamen publicæ iustitiæ custodes sunt, ac uix fieri potest, ut clementia non aliquid detrahat communi illi iustitiæ de iure suo, quantopere uituperandi sunt, qui uirtutis, ac beneficiorum in se, aut in rempublicam collatorum immemores esse uolunt, in aduersis casibus amicorum? cum uideamus sub iustis principibus, & in ciuitatibus bene constitutis etiam scelerosis, & palam conuictis, aut principum, aut Senatus, aut Prætoris iussu, decretoq; patronos, ac defensores statui, qui causam eorum suscipiant, ne indefensi perire uideantur. Quod igitur boni principis & bene constitutæ ciuitatis decreta statuunt, an gratitudinis, amicitiaq; lex id non statuet? Videndum tamen ne nimij in hoc simus, ne dum grati, & amicitia memores supra quam par est uideri uolumus, aperte iniuriam efficiamur.

Exempla quædam beneficentiæ.

A lphonsum regem descendere equo, & coenosam in uiam sese inferre non puduit, ut rustici, atq; imbecilli senis prolapsam sub onere Asellum cauda subleuaret. Quæ res declarat, etiam magnis uiris laudi dandum esse, dum aut res, aut casus tulerit, si ad sordidam etiã operam conferendam descenderint. Carolus princeps Nauarræ Ioannis Alphonsi eiusdem fratris filius, etiam infirmis, ac sordidis hominibus opem ferre non recusabat, cum ipse morbi cuiusdam abditæ medicamentum teneret.

Non expectandum esse dum petatur beneficium.

A tq; ut petentibus, rogantibusq; dum iuste, honesteq; id fieri possit opera, auxilioq; deesse nõ debent, qui benefici, et officiosi esse uolunt, sic nonnunquam expectandũ non est, dum rogentur, sed mature, sponte præueniendum. Quo in genere uirtutis Erricus Pudericus Eques Neapolitanus in primis mihi dũ uiueret, præstare uisus est. Idẽ in genium, eadem est consuetudo familiaris nostri Petri compatriis, quos ego noui officiosissimos, quibus non iniuria adiunxerim. Ptolemæum Gallinam Catinensem, quem senem non semel uidi præter ætatem, non solum urbanos labores, ac molestias, uerũ etiam longiora itinera suscepisse, ut amicis, notisq; opera sua prodesset.

Turpe esse ubi opera exigatur, consilio iuuare uelle.

A b his quosdã longe diuersos intellego, qui non solũ nihil operæ sponte conferant,

te conferant, sed rogati, aut tergiversantur, aut cum opera exigatur, satisfacere consilio uolunt, inutile sane amicorum, ac ciuium genus. Nec uero negamus plus interdum beneficij publice, priuatimq; consilio, quam opera conferri. Quis enim ignorat maximas res plerũq; consilio geri? cum uires sine consilio frustrari soleant. sed turpe ducimus dum locus est operæ, consilio uelle subuenire, quod esse tergiversantis apparet.

Quæ beneficium deceant.

I psa uero opera cum præstari soleat, aut agendo, ut cum uel cui, uel peregrino, qui ea indigeat, præsentis adsumus, seu cum per epistolam aut ratione alia causas, negotiaq; commendamus. Aut consulendo ut cum fraude circumuentis, & in causa aliqua laborantibus consilio subuenimus, Vtriusq; uir beneficus, studiosus esse debet, utrumq; etiã sine acerbitate præstare, cum acerbitas plurimum detrahat beneficio, cõtra animi promptitudo facilitasq; et quæ sæpius à nobis appellata est libentia, sit nonnunquam opera ipsa gratior. Icirco nõ solũ iusta & honesta esse debet opera, sed facilis, parataq; & ut ex animo uere appareat proficisci. Consilium autem rectum, & graue pro re, ac tempore, quodq; multa circumspectat, eaq; in consulendo persona induenda, ut cũ res tulerit, nunc monentis, nunc etiã subiniciantis, aliquando etiam subblandientis partes suscipiat, sine leuitate tamen & contumelia.

Exercendam esse cum delectu tamen erga omne hominum genus beneficentiam.

N ec uero in conferendis beneficijs ullum genus hominum excipiendũ est, dum tamen homines sint, non belluæ, quanquam nec eodem modo, nec eadem in causa cum omnibus æque agendũ est, cum sit agnati, ciuis, peregrini, nobilis, ignobilis delectus habendus, nec minus ijs, quibus fortuna spirat, quam quibus aduersus est status, beneficendum sit. Tamen quæ beneficia in aduersis conferuntur, ea mirum est, quam sint iucunda præsertim ubi præter spem, atq; ex imperato eueniunt aut cum cæteri amici pedem retrahunt, cuius rei rarissimum exemplum præbuit Hiero Syracusanus, rebus Romanorum atritis et Italia rebellante Gallis ad Romam diripiendam aduentantibus, in illa fœda, & miserabili fuga, Lucius Albinus cum animaduertisset uirgines uestales de uia, & sub sacrorum onere laborantes, de

statutasq; hominum ope, ipse statim exonerato sarcinis curru uxore, ac liberis, secum pedibus facere iter iussis, uirgines cum sacris, ut currum ascenderent imperauit, & ut quanta maxima possent celeritate sibi sacrisq; consulerent. Sane piuum et admirandum facinus. Maxime autem imbecillis, & humili loco natis, ac tenui in re constitutis opitulandum est, atq; eo libentius, quo magis indigent, quo rarioribus praesidijs subnixi sunt. Docet hoc tum rerum natura, & ipsa humanitas, quae propria est hominis, tum instituta, legesq; ciuiles, quae pauperibus e publica pecunia aduocatos statuunt, quae praetores inuendis magistratibus, iure iurando adigunt, uti pupillorum, uiduorumq; iura praecipue tueantur. Velle autem complecti, quot, quibusq; modis, ac quibus in causis, negotijsq; beneficentia uti quis possit, sane difficile est, minimeq; necessarium, quod ut una absolua sententia, nullum esse uitae genus potest, ad quod beneficentia non penetret, nullus tam diues, aut potens, qui non alterius indigeat opera, nullus adeo inops, & imbecillus, qui non conferre aliquid beneficiendo ualeat. Quo circa beneficiendi campus ut amplissimus est, sic in eo se se exercere unicuique est permissum. Sed in omni beneficiendi genere illud praecipue uideendum est, ne alijs obsis, ut sis alijs commodus, Nam quanquam saepe accidit, ut quod huic utiliter feceris, id alij uertat incommode, tamen id non debet tuum esse propositum. Illud etiam magnopere improbandum, quosdam non tam studere ut commodi sint, quam ut uideantur uelle alijs commode facere, quod leuitate, atq; ostentatione non caret. Sunt qui ipsi quidem ostentare beneficentiam suam nolunt, sed arte quadam uendere, & hi quidem captatores dicuntur, quos ut improbissimos & fallacissimos iure insectantur satyrica. Quod quid est aliud quam fallere, & aucupum more, escam effundere, ut paulo post irretias? Itaq; non semel, sed iterum, ac saepius dicendum est, finem ipsum beneficentiae gratuitum esse debere, quippe qui propter se tantum quaerendus sit, neque aliud inde praemium quam rectae conscientiae expectandum. Quin etiam interdum grauiam rei familiaris damna subeunda, & in odia etiam aperta incurrendum, ut recte, ut officiose facias, neq; enim male apud Terentium dicitur, non si mihi sciam omnes mortales inimicos capiendos.

Etiam inuitis beneficiendum esse.

Est etiam benefico quoties ratio ipsa docuerit, idem quod medici

seruandum. Namque ut illi quos obstinatis cedere animis aegritudini uident, etiam inuitis medicamenta afferunt, & quantum in ipsis est, eos facere saluos student, sic studere hic, atq; anniti debet, ut consilio, patrocinijq; & publica & occulta profit opera. Nam etsi, ut dicunt, beneficium non confertur in inuitum, tamen non semper id uideendum est, quam illi gratum sit cessurum, sed quam deceat beneficisse, quam sit honestum saluum facere eum, qui rebus suis desperans mortem ipse sibi arcessat.

Quibusdam occulte beneficiendum esse.

Est & alia quaedam ratio beneficentiae exercendae, nam cum sint non nulli partim ingenio adeo pudenti, ut in maximis etiam necessitatibus constituti nihil petant, alij ingenio sic generoso, & nobili, ut potius uideri uelint, ipsi in alios esse benefici quam alienum beneficium expectare, ne aut illorum pudor, aut horum obstet generositas, quo minus benigne cum illis agatur, non palam, sed occulte, non recta, sed obliqua uia ad eos proficiendum est, ut ipsis magis ignorantibus, quam ullo modo suspicantibus auxilium afferatur.

Beneficium obliuisci debere iniuriarum.

Omni magno est animi obliuisci iniuriarum, atq; ubi res tulerit, praeter spem, atq; opinionem illis adesse, cum quibus simultates interueniunt, aut aperta etiam odia. Quo tempore beneficium ipsum uideatur eo maius, quo minus expectatum, eo acceptius, quo minus debitum, quod minutius declarauit, cum Fabium Maximum patrem salutauit, depositaq; potestate, illius se subiecit imperio.

Accusatur Pericles & Nicolaus Pontifex Maximus.

Periclis nec humanum sane, nec probum factum declarare nobis potest, non ultimum expectandum esse tempus, sed cito, & mature succurrendum, quod enim sero confertur, perinde, ac si collatum non esset, iudicari potest. Nulla namque sunt, quae tarde admouentur remedia. Redactus est Anaxagoras ad ultimam egestatem, ut mori iam destinauerit, cuius consilio tamen Pericles tum Atheniensium princeps potissimum utebatur, tamen in maxima fortuna factus est annua immemor. accessit nihilominus ad eum cum intellexisset id agere, ut mori uellet, a quo ita

discessit, ut non solum intellexerit sero se poenitere, sed male etiam ab amico iure quidē accusante audierit. Nicolaus Quintus Pontifex Maximus, dum Constantino serius succurrit, illū cum urbe Constantinopoli, Mahometo Turcarum Regi trucidandum obiecit. Recte itaq; usurpatum est, beneficium qui mature contulerit, duplicatum contulisse. Quod ut potissimum studere benefici debent, sic nunquam committere, ut à quo beneficijs prouocati sunt, uinci se ab eo patiantur, idq; si prestare minus poterunt, illud tamen præstabunt ut uelle, ut id agere præcipue uideantur.

In opera conferenda ignotos notis quandoq; præferendos esse.

Quanquam autem iure quodam naturæ, nostris quàm alienis, ciuibus, quàm peregrinis, notis, quàm ignotis magis deuincti sumus, tamen eiusmodi se se negotia, ac tempora offerre possunt ut noto ignotus, cui peregrinus alienus necessario præponendus uideatur. Accusantur Veneti, nesciam quàm recte, quod peregrinorum in negotijs forensibus, in reddendo iure, uix aliqua in eorum urbe ratio habeatur. Quid turpius, aut iniquius, quàm ita se & suos amare, ut iustitia, ut humanitas excludatur? Franciscus Sfortia Dux Mediolanensium, in publica constitutus audientia exteros, & infimos quosq; primos audiebat, ciuibus ac primarijs uiris præteritis, quorum ultimus erat locus. Hæc humanitatem mirifice ab omnibus prædicatam uix hodie inuenias imitari qui uelint.

Laudantur qui publice beneficiunt.

Quod si ergo singulos officiosi qui sunt, tantopere laudantur, quia laude, aut potius obligatione prosequendi sunt, qui publice beneficentiam suam exercent? qui studium, curam, cogitationem, omnem denique operam suam publicam ad bonum conferunt, quos non tam sibi, q̄ ciuibus ac reipublicæ natos, ut ciues ipsi constituentur, sic illorum actiones palam testificantur. Itaq; ut in uendicando iure suo prima est patria, sic prima ac præcipua laus est publicolarum, placet enim quæ sic affecti atq; instituti fuerint, publicolas appellare.

Laudantur legum, disciplinarum, bonarumq; artium institutores.

Quo'circa uel in primis ciues ipsi, & hominum uniuersum genus ijs debent, qui statuendis legibus, aut ijs interpretandis, qui instituendis ci

uibus, & ipsi hominum generi, operam suam atq; ætatem occupant, quorum beneficij est, ut quos natura sociauit, ij æquabili iure firmatus uiuat, ut deniq; qua ratione à belluis differimus, ea nobiscum inter nos ipsi potissimum utamur, quorum etiam industria per labores, ac uigilias plurimas, naturæ ipsius arcana nobis aperuerit, Deū ostenderit, pietatem, iustitiam, continentiam, cæterasq; bonas artes docuerit, res memoratu dignas memoriæ mandauerit, ne tanquam in tenebris constituti, uix præter ea, quæ ad pedes essent, cerneremus, ad uiuendum necessaria inuenerit, inuenta ad posteros extenderit, artes excogitauerit, morborum remedia conquiescit, disciplinas constituerit. Quibus effectum est, ut homo mortali conditione genitus, quæ deorum immortalium est, diuinitatem affectus uideatur, quod memores, ac grati homines aris, templis, sacrificijs, statuis, & olim testati sunt, & hodie testantur, ac testabuntur in posterum. Diximus et quidem abunde, ut uideatur, de liberalitate, de largitione, de beneficentia. Reliquum est, ut de magnificentia, hospitalitate, munificentia deq; splendore, ac deinceps, de alijs etiam partibus, quæ liberalitati cognatæ uidentur, eodem ordine differamus, Et primo quidem de magnificentia.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI AD
CHABRIELEM ALTILIVM EPI-
SCOPVM POLICASTRENSEM
DE MAGNIFICENTIA
LIBER.

m MAGNIFICENTIAM Pecuniae fru-
ctum esse qui dicunt Chabriel Altili, recte
mea sententia, atq; ex ipsa rei cognitione et
dicunt, et sentiunt, quod publica monimen-
ta, In primisq; portus manufacti, iactaeq; in
mare moles, et Augusta Deorum immor-
taliu[m] templa declarant, aliaq; item aedi-
ficia, quibus hominum utilitati, nec minus etiam saluti prospectum
videtur. Peragrasti mecum bonam Italiae partem. Vidisti portus in
oris maxime fluctuosos a nostris maioribus manufactos. Transisti flu-
mina firmissimis, atq; longissimis pontibus superstrata, Peruasisti pa-
ludes olim maximas, ab illis post expurgatas. Balneas admiratus es
comodissimas, atq; sumptuosissimas testudinibus conclusas, praeruptis-
sima loca, peruia effecta satis admirari non potuisti. Moters quoq; ad
iter faciendum magno labore, maiore arte, maximis sumptibus per-
foratos. Quid his aut commodius, aut etiam vitae hominum salutaris?
Itaq; recte atq; e re ipsa pecuniaru[m] fructum esse magnificentiam di-
xere. Cum ad communem tum civium tum peregrinoru[m] late spectet
commoditatem, ac salutem, etiam cum uoluptate quam honestissima.
Romam quoq; ad Innocentium octauum Pontificem maximum te
comite profectus cum officio conciliandae cum Ferdinando Rege pacis
gratia (Dij boni) tantos illos aquarum ductus, tantam spectaculoru[m]
amplitudinem, totq; aliorum et priuatorum, et publicorum ope-
rum pulchritudinem, atq; ut ita dixerim, maiestatem, quam perspe-
ctissime examinaisti, ut iudicares aedificiorum magnitudinem, cum
Imperij magnitudine potuisse quodammodo contendere. Post de templo-
rum uetustate multa cum dixisses, habitus a te est etiam de religione
sermo, quam ipse existimares homini a natura insitam, ac mortu-
lium generi maxime consulentem. Ad eam autem uim, quae homini
a natura esset indita, plurimum quidem ab institutione adiungi,
utriq; tamen maximam accessionem fieri a templorum maiestate, san-
ctimoniisq; antistitum, quando apud maiores nostros opera multa,
quae magnificentiae sunt, Pontificum cura, ac muneri a civibus per-

missa essent. Eoq; tandem oratio progressa est tua, ut ignorare te
profiterere, plus ne ad cuius urbanas commoditates, an ad pietatem
ac Deorum cultum afferret adiumenti, uenerabilis, atq; augusta sa-
crarum aediu[m] magnificentia. De qua hoc libro dicere aggressus sum,
hortatu praesertim tuo, q antistitis fungens officio, deq; ea ut scriberem,
et coram persaepe hortatus es, et per amicos etiam flagitasti.

In quibus magnificentia cum liberalitate conueniat, in
quibus etiam ab ea differat.

m MAGNIFICENTIAE NOMEN ipsa
qualis ea sit, declarare nobis potest, et in quo
etiam a liberalitate differat. Nam cum a magnis
faciendis nomen sit inditum, in magnis eam uer-
sari sumptibus, par est. Neq; enim tenui impensa
fieri magna possunt. Quo circa materiam ipsam,
in qua uersatur, habet cum liberalitate communem, neq; enim nisi e
pecunia sumptus fiunt, ac tametsi fortitudo quoq; magna ex se praes-
tat, atq; efficit, alijs tamen uersatur in rebus. Fortis enim obeudis perre-
culis magna facit, At magnificus magnis faciendis sumptibus ma-
gnus euadit. Quamobrem magnifici quidem opera uidentur, nobi-
les aedes, egregia templa, theatra, porticus, uiae, stratae, moles in ma-
re iactae, et siqua sunt alia generis eiusdem, quarum rerum nihil
ad liberalem pertinet, confert enim hic pecuniam solum, ut det, ac da-
do alijs profit, magnificus autem magis impendit, quae dat, et sumptuo-
sus potius, q dator uidetur, tametsi sumptus qdē ipsi e dandi sunt gene-
re, et qui magnificus est sit idē liberalis, quauis non statim qui li-
beralis est, sit et ipse magnificus, siqde liberalitas a magnificentia
magnitudine superatur. Ad haec liberalis utilis esse alijs, et comodus
magis studet, cum magnifici plura saepe ad aliorum uoluptates faciant,
ut cum ludos ac munera in theatris edunt, et publicas uenationes
in arena exhibent, qui mos Romanoru[m] maxime principu[m] fuit. Quae
quam autem magnificus liberalisq; iucundus est uterq; popularibus,
liberalis tamen propter solam utilitatem, qua eum cui dat, et saepe,
et multum afficit, magnificus uero etiam propter uoluptatem, Nam
et porticus et stratae uiae cum publicis, et priuata utilitate, et ma-
gnifici dona cum accipientis commodis sunt, et ludi, uenationesq; ac
cetera spectaculoru[m] genera cuius uoluptatem, atq; animoru[m] relaxa-
tionem, a negotijs, ac laboribus quaerunt, Ad haec liberalis erga alios

non aduersum se liberalitatem exercet, cum magnificus etiã sibi sumptuosus sit, ut cum egregias sibi, liberisq; domos aut amplas uillas ædificat, porticusq; priuatas statuit. Quibus e' rebus facile apparet in quibus differant, in quo etiam conueniant liberalitas & magnificencia. De qua nobis dicendum relinquatur.

Definitio magnificentiæ, & qui sit eius finis.

Ea, ut arbitror, mediocritas quædam est in sumptibus, & quidem magnis cum delectu faciendis, quanquam nec omnibus quidem, nec eadem uia. Namq; in paranda classe plurimæ impediuntur pecuniæ, & quidem belli gratia, & in muniendis urbibus maximi fiunt sumptus, quo caues ab hostibus tutiores sint. Sed classis comparanda uictoria, urbium muniendarum securitas, ac salus ciuium, finis uidetur, cum magnificentiæ finis sit, ut cæterarum uirtutum gratuitus. Siquidem magnificus magna efficit, quia per se pulchrum id sit, quia dignum, quia generosum, hoc solo contentus, quod magna effecerit, quodq; in illis efficiendis decenter sese gesserit, potest tamen et magnificentiæ locus suus esse, in ædificanda, atq; instruenda classe, quæ M. Antonius, qui Aegyptum cum Cleopatra tenuit, declarauit et in construendis moenibus, id quod Babylonis muri maxima cum admiratione hominum docere.

Quæ sint magnificentiæ extrema.

Recedunt autem ab hac ipsa mediocritate, genera hominum duo, & qui dicuntur modici, cum non satis pro dignitate, ac decore sese gerant, & qui faciendis sumptibus expleri nesciunt. Quorum nomen etsi hætenus non satis proprium habetur, appellari tamen eos uenturos à quibusdam animaduertimus, licet ydem ipsi etiam in ijs, quæ magnificentiæ non sunt, profundendis pecunijs mirifice delectentur, modicitas autem ipsa, aut ab animo, qui in eis pusillus est, oritur, aut ab angustijs rei familiaris, & illius quidem uoluntas est in culpa, huius externa uis, & ea necessitas, quæ alumna est inopiæ. Quo fit ut pauper magnificus esse nequeat, sunt enim ipsæ diuitiæ instrumentum ad magnificentiã. At uentusitas, & uitium illud non dũ suo nomine satis expressum inexplebilis profusionis in huiusmodi sumptibus, ab animo totum est. Ac tamen si facultates ipsæ defuturæ non sunt, quod difficillimum uidetur in tanta dissipatione, tamen quæ

laus eius esse potest, qui modum, ac mensuram sponte abiicit, qui nullum deniq; delectum habet? Est enim ut rerum cæterarum, sic sumptus ratio tenenda, & operum, ac munerum delectus habendus. Nam etsi magni sumptus magnificum decant, quando ijs sine, fieri magna nequeant, nihil tamen iure magnum in ijs, quæ ad laudem pertinent, dici potest, quod modo, ac mensura sua cæreat. Peccatur igitur hac in parte primum, quod nec modi, nec mensuræ ratio habeatur. Deinde quod pecuniæ ipsæ nec quibus in rebus oportet, nec honesti gratia effundantur. Quo fit, ut nullus omnino sumptibus ipsis delectus adhibeatur. Dij immortales quantam pecuniæ summam, quanta cum turpitudine Nero Domitius Augustus effudit, cum impurissimum illud spectaculum commentus lacum effodit, triremesq; deduxit, quas nudæ mulieres, nocturno tempore ad incensos cereos remis agerent. Quid spectaculo hoc impurius, aut sumptibus tantis perditius dicas? Atheniensem Demadem tradunt, mirificam pecuniæ uim in res turpissimas contulisse, cuius illa una profusio docere satis potest, quàm non solum immoderate, uerum etiam improbe pecunijs usus fuerit. Nam lege cautum Athenis cum esset, ne qui peregrinus ludis publicis in theatro saltaret, mille drachmarum multa indicta ei, qui ludos ederet. Demades ludis suis centum peregrinos, qui saltarent mercede conductos in theatrum induxit, centies mille drachmis exsolutis. Quid hac profusione improbius? Nec mihi Alexander Macedo probandus omnino uidetur, cum Promachum bibacissimum hominem uictorem in uini certamine, talenti corona donauit. An cuiquam uideri iure potest, dignum id pretium fuisse tam foedæ uictoriæ? quanquam funebri illi pompa, in qua hæc gesta sunt, excusare aliquo fortasse modo potest. Varius Augustus, qui Heliogabalus agnominatus est, nauis onustas mergi in portum iussit, magni animi id esse dicens. Quo quid uanius dici possit, uix intellego. C. qui Tiberio Augusto successit, intra annum, opes illas immensas à Tiberio congestas, ac uicies septies millies sestertium absumpsit. Quid mirum? qui Liburnicarum nauium gemmatis puppibus, ac diuersicoloribus uelis uteretur, in quibus etiam Thermas, porticus, ac triclinia magna laxitate statuisset, uitibus etiam, ac pomiferis arbusculis dispositis, quarum umbra de die tectus, atq; inter choros, & cantus litora Campaniæ comessabundus discurreret. Idem in extruendis prætorijs, ac uillis nihil pensi habuit, excisæ rupes durissimæ silicis. Montes alibi ad planum usque subuersi. alibi terræ aggestione campi montium iugis æquati. Moles iactæ profundo, & æstuoso mari. Atq;

hæc omnia tanta celeritate, ut capitale esset causam tarditati dedisse, deniq; ad ea efficienda intentissimus erat, quæ quidem fieri nequam posse ex aliorum iudicio intellegeret. His exemplis abunde manifestum fit, huiusmodi homines perdere pecuniam, & per infamiam dissipare, non ea magnifice uti, atq; id totum, quod agunt, ad turpissimam uoluptatem, ostentationemq; referre, dum aut magni animi uideri uolunt, aut diuitias suas ostentant, non minus turpiter, quam inaniter, a quibus quidem ipsis delectum nullum haberi, multa docent. Quippe cum in ijs, quæ aut parum honesta sunt, aut quæ publice priuatimue nullo modo conducunt, aut in quibus nihil uerae laudis, nihil inest decori, effusissimi sunt, ac tamesi hæc ipsa fortasse insunt, tamen dum ostentare pecunias, & facultates suas uolunt, atq; ad sui admirationem trahere multitudinē student, alium quam qui magnificentiam esse debet, finem quæruunt, & præter modum, ac decus plurima effundunt, cum iidem ipsi, in quibus largos esse par esset, manum sæpe contrahant. Quid quod in paruis persæpe, & in quibus minime decet, supra q̄ par est, multa conferunt, in magnis autem, nunc nimij, nunc remissi admodum sunt, adeo nihil cum ratione agunt, nihil retinent pensi. His dictis ad magnificentiam redeamus.

Magnificentiam mediocritatem esse in magnis sumptibus faciendis.

Ea quoniam mediocritas quædam est, ut dixi, ac satis constat magnificum ipsum, ut pro decore, ac dignitate agat, magnum se & quidem in magnis sumptibus præbere debere, placet hac in parte, & hoc potissimum loco quæere, quo nam pacto, si magnum eum esse, & in magnis uersari sumptibus oportet, mediocritatem secutus, ac retenturus sit, cum acuti quidam magis, quam docti homines, nimis etiã superaliose contendant, mediocritatem, ac sumptuum magnitudinem nullo modo posse simul consistere. Mediocritatem nimirum a medio duci, nomen ipsum indicio est, qui enim in actionibus ita uersatur, ut neq; in hanc, neq; in illam partem a medio declinet, eum mediocritatem secutum dicimus. Quod si medium hinc, atq; illinc declinationem habet, necesse est, ut & ipsum latitudine contineatur. Ipsa autē latitudo cum de genere quantitatis sit, indicio est & medium ipsum generis esse eiusdem. Porro magnum, & paruum ad idem genus referuntur. Quo fit ut cum medium, magnumq; eodem contineantur genere, mediocritas, quæ a medio ducitur, ad quantitatem referen-

da sit, ex quo plane consequitur, ut in magnis etiam sumptibus sit medium inuenire, quod qui sequatur, ut mediocritatem idem ipse sequatur necesse est, nihil autem magnum, cuius non sit medium aliquod, neq; ulla sine medio magnitudo est. Ad hæc si parum, ac nimium quæ quantitatis quidem sunt, dicuntur ratione mensuræ, omnis enim quantitas mensurabilis est, & magnum quoque cum mensura comprehendatur, dimensionem suam habebit. In omni autem dimensione est plus, ac minus inuenire, ergo & medium quod inter utrumq; constituitur, cum in neutram partem recedat, idq; in magnis etiam impensis contingere necesse est. Quo circa etiam in magnis sumptibus, in quibus magnificus uersatur, mediocritas sequenda est, quæ ut cæterarum uirtutum, sic etiam magnificentiam moderatrix est.

Quibus in sumptibus magnificentia uersetur.

Cum autem magnos fieri sumptus pluribus in rebus contingat, uidentur relinquitur, quibus in rebus magnificus pecuniam suam impendat, quam non solum libenter ab eo impendi, uerum etiam singulari cum uoluptate, & studio uolumus, delectant enim pulchra & magnifica, quid autem pulchrius, ac delectabilius quam magna facere? quæ si delectant, cum summo etiam studio, ut fiant necessarium uidetur. Impenduntur autem pecuniæ, ut dictum est, pluribus in rebus, ut in comparandis prædijs, quod est locupletis, & boni patrisfamilias, ut in coemendis mercibus, quod est diuitis mercatoris, in quibus quidē plurimi, ac maxima fiunt sumptus, quod tamen magnifici non est, cum sint eius magna potius tum opera, tum dona, a quibus magnificus dicitur, quamuis autem in magnificis operibus potius, ac libentius uersetur, tamen in magnis etiam conferendis donis animi sui magnitudinem non minus sæpe, quam libenter ostendet. Erit igitur hic magnifici uiri campus, in quo et animi magnitudinem exercabit, et sumptus magnos illos quidem faciet, ac tum facere se, tum fecisse lætabitur.

Magnis sumptibus opera ipsa respondere debere.

Ipsa autem animi magnitudo, quam inesse magnifico dicimus, non solum in faciendo sumptu, uerum etiam in ipsis, quæ fiunt, operibus perspicitur, quæ magnitudinem ipsam ut testentur oportet. Quo circa in primis uidentur est, ut ea sumptibus respondeant,

sintq; ut sumptus magni, & ipsa quidem magna, ac digna sumptibus iudicentur. Si quidem uarum esset, & multa reprehensione dignum id committere, ut quæ magnitudo in sumptibus perspecta est, ea in operibus, propter quæ tanti facti sumptus sunt, non solum non perspiciatur, uerum etiam ab omnibus desideretur. Quin etiam id esse magnifici ingenium, ea uoluntas, & studium debet, ut dum operis dignitati consulat, sumptuum ipsorum obliuiscatur. Quippe qui id solum cogitet, qua ratione susceptum opus quam pulcherrimum euadat, cum sit modici hominis pecuniæ in ijs parcere, ac computandi, & comparandi ratio sit ab eo longe aliena, neq; enim aliter opera ipsa euasura sunt cum dignitate & decore. Quinetiam id studendum, ac præstandum est, ut illa uisentibus ac contemplantibus admirationem pariant, quod Virgilius quoq; uult ostendere, cum ait,

n minæq; Murorum ingentes, æquataq; machina cœlo.

In faciendis etiam sumptibus honestatem sequendam esse.

Sumptus autem ipsi suscipiendi sunt honesti gratia, quod ut uirtutibus cæteris, sic magnificentiæ propositum esse debet, se cuius enim ne opera quidem ipsa probari recte possunt, ut cum Alphonsus decreuit nouis, atq; amplis muris Neapolim cingere, clam tamen id studeret, ut noua uectigalia ratione hac ciuibus imponeret, quæ res non nihil de illius beneuolentia, & gloria detraxit. Sed nec laudari quæuis honeste suscepta possunt opera, si quæ in ea conferuntur pecuniæ, per rapinas, ac ciuium iniuriam comparentur. Robertus princeps Salernitanus cum magnificam Neapoli domum ædificasset, ad cædendam, comportandamq; e' Lucania materiam, auare, atq; impotenter popularibus suis usus dicitur. Contra Ursus Nolanus ea iustitia usus est, ut ne lapis quidem unus in Nolanas illas ædes a se incohatus nisi soluta mercede coniectus fuerit, tametsi Robertus famam quidem liberalis principis sibi uindicarat, Ursus autem astrictior habebatur. Aedificasse egregias quasdam domos, & uillas Borsium Estensem de Ferrariensibus audio, quibus familiares quosdam suos donauit. Quis hoc non laudet? donandi tamen atq; ædificandi causa, non caruit turpitudine, si quidem conciliatos illos ei per florē ætatis satis constat.

In faciendis sumptibus sequendam esse utilitatem etiam publicam & ornatum retinendum.

videre etiam oportet non modo ut honesti gratia sumptus suscipiantur, careantq; iniustitia, uerum ut in ea conferantur opera, quorū usus tum utilis, ac necessarius uideatur, tum ratio cur suscepta fuerint, probari iure possit, profundere enim multam pecuniam, in quæ minime opus sit, quæq; nullius sint usus, hominis est inconsiderati, atq; ingenij paruum compositi. Multa tamen a principibus ciuitatum, ac Regibus fiunt, non tam utilitatis, atq; commodorum gratia, q̄ ipsius ornatus, unde qui magnificentiæ student, aspectui plurimum consulunt, quamuis & opera quidem ipsa, quæ publicæ utilitatis suscepta sunt gratia, dum ea sint, quæ ad magnificentiā spectent, magnitudinem quoq; præferre debeant, & speciem illam, quæ decorem, atq; ornatum referat. Tulere laudem Romanorum quidam principum e' cloacas, quarum ut usus solus quæritur, sic nullus exigitur ornatus. Amplitudo tamen ipsa, & excursus spatiosus, firmaq; conueneratio possunt authorem de magnificentiā commendare, & quæquam cloacæ quidem ipsæ carent ornatu, non mediocri tamen ornamento sunt urbibus.

Quibus rebus comparetur dignitas.

Cum igitur magnificentiā in sumptibus magnis illis quidē faciendis ueretur necesse est, hanc ipsam magnitudinem cum primis sumptuosam esse, etiam cum dignitate, sine qua nec admirationi esse, nec commendari recte potest. Dignitas autem ipsa rebus his præcipue comparatur, ornatu, amplitudine, materiæ præstantia, operis perennitate. Nam sine artificio, nihil neq; paruum, neq; magnum laudari recte potest. Quod enim caret ornatu, ac pusillum est, quodq; uili constat e' materia, nullamq; perennitatem promittit, magnum profecto neq; esse potest, neq; haberi iure debet. Et in ornatu quidem cum hic maxime opus commendat, modum excessisse etiam laudabile est, cum uideamus naturam ipsam ornatui, ac pulchritudini mirum in modum studuisse, quod in amplitudine ubi ea exsuperantior fuerit, laudari non potest, cum detrahat operis dignitati, nec authorem operis minus, q̄ Architectum accuset, singulis enim in rebus modum, ac mensuram inesse par est. In materia quoq; multum est collocatum, quæ ubi uiliior, ac minus spectata fuerit, detrahit auctori, qua in parte mini

me decet. Siquidem in avaritiæ suspicionem eum adducit, quod eo est deterius, quod magnifica proprium est non id uidere, aut curare quâti quid ueniat, aut qua uia pecuniæ paratur, sed ut opus quam pulcherrimum euadat. Robertus princeps Salernitanus non mediocriter accusatur, quod in ædibus Neapolitanis multa è lapide ignobili, quæ marmor requirerent, fieri passus sit, quod Antonellum filium eius accusantem non semel audiui, cum id se emendaturum diceret. Perennitati quoque prospiciendû quàm sit, docere illud potest, quod nomenis, ac famæ perpetuitati generosissimus quisque præcipue intentus est, cuius etiam cupiditas homini est insita, ad hæc ædificia præsertim publicæ, quo diuturniora sunt, eo maiorem laudem ædificanti afferunt. Quibus autem rebus perennitas ipsa aut constet, aut comparari possit, de quibus his omnibus subtilius differere, aliarum est facultatum, quarum tamen rerum magnificum ipsum, studiosum ac scientem esse oportet, quandoquidem turpe est ignorare quibus rebus ad id perueniendum sit, quod assequi summopere cupias. Et scire quidem, id quod artis proprium est, si est artificis, quanto magis qui uirtutes sectatur, qui magnis rebus intentus est, rerum ipsarum habere cognitionem decet: nemo enim insciens agere recte potest. Nec si quid casu, aut temere recte successerit, ea laus agentis est. Quo circa magnificum ipsum, et harum rerum studiosum esse decet, et in primis scire quid se dignum sit. Est autem Magnifico dignum non in paruis modicis uel, sed in ijs, quæ et sint et uideantur magna cum dignitate sese gerere.

Rationem dignitatis in primis habendam esse.

Ipsa autem dignitas, de qua nunc agimus, nec uno modo consideranda est, et pluribus simul rebus comparatur. Nam et authoris personæ ratio habenda est, ac uidendæ facultates, ne ridiculus fiat, si aut sui, maiorumque obliuiscatur, aut operi incepto facultates maxima impares sint. Decent enim Reges regia, et magnos sumptus facere eius est, cui pecuniæ affatim suppetant. Secus autem agere quid est aliud quàm à recta ratione longius deflectere? Belflorius Siculus homo non indoctus, ingenio tamen non satis constanti, cum non malam pecuniæ summam sibi comparasset, senex iam magnificam Catinæ domum incohauit, in cuius iaciendis fundamentis omnem illam summam absumpsit, qua absumpta cum ab incepto desitisset, accusareturque à familiari quodam suo, quod tantam molem, quæ regias

facultates exigeret uir privatus et haud magna cum re aggressus esset. At, inquit, hoc ipsum ago, ut ubi è uita excesserim, magnum quendam me fuisse uirum his è fundamentis posteri suspicientur. Vanum sane ac ridiculum propositum. Videndum est igitur, ut sumptus pro facultatibus fiant, et opus ipsum authorem deceat. Licinius ille tonsor quamuis ditissimus effectus esset, sepulchrumque eius facultatibus responderet, ætas tamen illa nihil indignius iudicauit, quàm ignobilissimum hominem iacere tam regie, unde rei ob indignitatem poetæ ille,

Marmoreo Licinus tumulo iacet, at Cato paruo,

Pompeius nullo credimus esse deos?

Et hæc quidem retinendæ dignitatis, quam quibusdam placet appellare decentiam, consideratio prima est. Habenda est etiam operû ratio, ut digna ipsa sint. Ac mihi quidem dignitas operû uidetur duplici modo quærenda esse. Altero si quæ opera digna factu, ac susceptu sunt, faciendâ suscipiantur, altero si ubi digna ipsa uisa fuerint, accedat dignitas illa, quam ex amplitudine, materiæ præstantia, ornatu, perennitate, artificioque comparari, atque accedere operibus ipsis diximus. Locus etiam ipse ubi quid ædificetur, et tempora ædificandi consideranda sunt. Nam et loca, et tempora dignitatem afferunt, si eorum ratio habeatur, contra indignitatem ac recte sententium hominum accusationem pariunt si neglegantur. Athenis in arce, Romæ in Capitolio, Athenienses Palladi, Romanus Rex templum Ioui posuit, magna cum dignitate locorum ipsorum. Annibale rem Romanam uexante quid fieri potuisset indignius, quàm ædificandi in urbe Theatri, aut sternendarum per Italiam uiarum curam suscipere? quæ quidem non calamitosorum, sed felicium sunt temporum. Siquidem in publico luctu iustitiam indicitur, non exornatur scena. Videndum etiam non solum ut habeatur ratio facultatum in suscipiendis operibus, uerum ut sumptus ipsi, ut quidem fuerint, sic etiam appareant magni, intellegaturque, ut dictum est, cum uoluptate fieri, et quidem tanta, quæ dum operi intendit, dum pulchritudini, atque ornatui prospicit, indicet despicientiam quasi quandam pecuniarum effundendarum. Tradunt Cossimum Florentinum sæpius ad se uocare consuisse fabros operarios, architectos, eosque blande, ac comiter alloqui, atque hortari solitum non solum ut probe, uerum ut propere operam nauarent. quid cessarent ac si pecuniæ uellent suæ parcere? Ex his potissimum rebus, atque in his quærenda, ac consideranda mihi dignitas uidetur, et quæ à nonnullis, ut dixi, decentia uocatur. Ut au-

tem hæc ipsa pariunt dignitatem, sic dignitas undiq; sibi constans ad mirationem. Magni enim sumptus, & opera ipsa magna, eademq; ex egregia & peregrina materia, artificiose, varie, ac decenter ornata, locis editis imminentiâ, firmiter, & ad perpetuitatem posita, non ipsa modo censentur admirabilia, uerum authores ipsos admirabiles faciunt, quos æque genus omne hominum laudibus etiam mirificis prosequatur. Quid quod ædificia ipsa ubi eiusmodi fuerint remotissimus è terris homines ad sui spectaculum atq; admirationem trahunt, ac tum poëtas tum rerum scriptores ad sui commendationem inuitant.

Quæ sint magnifica uiri opera.

Quæ autem opera magnificorum sint propria, distinctius dicenda sunt, quorum alia publica sunt, alia privata, publica ut porticus, templa, moles in mare iactæ, uisæ stratæ, theatra, pontes & eiusmodi alia, privata ut ædes magnificæ, ut uillæ sumptuosæ, turres, se pulchra. Quo fit, ut qui magnifica sunt, in illis præcipue uersentur operibus, quæ diutius sint permanitura. Quo enim diuturniora, eo præclariora sunt, & eorum quidem usus quo diuturnior, eo magis & opera, & authores ipsos commendat. Non satis habuit Cæsar exsiccare Pontinam paludem, qua è re mirum in modum uicinis populis consuluit, sed per mediam illam strauit uiam pontibus plurimis erectis, quo iter in urbem & breuius esset, & commodius. Quorum uestigia cum hodie quoq; singulari cum magnificentia pluribus in locis exstant, ipsa etiam ruina admirationi uidentibus, atq; contemplantibus sunt. Imperator Claudius triginta hominum millia undecim annis in opere continuo habuit, dum Fucinum lacum emittere studet, qui finitimos a gros sæpenumero inundabat. Manent nunc quoq; uestigia, & beneficium multis etiam seculis permanebit. Quid admirabilius inter Urbis Romæ monumenta, quam tot aquarum ductus, quorum altitudo quibusdam in locis pedum centum nouem fuisse traditur. Proditum est memoriæ Constantinum Augustum quo moles illa Byzantina diuturnior futura esset, è litore Baiano, Puteolanum puluerem nauibus comportandum curasse, ut eo calci inuulso structura esset solidior, adeo pecuniæ nõ pepercat. Apulia, Samnium, Campania, testatur magnificentissimos Neruæ, ac Traiani sumptus in uis sternendis, in pontibus faciendis, singulis passuum nullibus columna erecta, qua passuum numerus notabatur. Memoria mea multis in locis inter Baianas, atq; Puteolanas ruinas fistulæ plumbeæ miræ crassitudinis

crassitudinis inuenta sunt, in quibus Claudij Augusti nomen scriptum erat. uestigia enim ipsa lateritiæ substructionis, in Sarnensibus Nolanis, atq; Aërranis finibus, ac tum subterranei specus, tum montes pluribus locis perforati ostendunt à quadraginta millibus passuum continuatum & quidem amplissimum aquarum ductum, qui Neapolim primo, deinde Puteolos, Baias, Cumas, & sparsa per litus ædificata deriuatus est. Quid thermas referat à Romanis principibus ædificatas Romæ, aut in Baianis, Cumanisq; litoribus? quid portus manufactos ut Hostiensem, atq; Pirgensem. Quid molem illam Iuliam Lucrinum ad lacum? Et, ut inquit Virgilius, Tot munita manus præruptis oppida saxis. Annibal murorum magnitudine deterritus, mutauit consilium obsidende Neapolis. Nam Babylonis muri inter illa orbis spectacula referuntur. Refertur ad Marcum Cocceium (nesciam an is fuerit Marcus Cocceius Neruæ Augusti auus, qui Romæ aquarum curam habuit, tulitq; maximam Architecturæ laudem) refertur inquam ad hunc siue ad alium Cocceium, crypta Neapolitana, sic enim ab accolis uocatur, mirum quidem opus, & iter faciendis commodum. Exstat altera etiam crypta, quæ Seiani dicitur, qua parte Pausilypus mons in mare protenditur, cuius transitus ob ruinas impeditus est. In agro Cumano & secundum Auernum lacum, simili opere duobus in locis nobilissimæ exstant cryptæ, quas uetustas magna ex parte confecit. Quæ quidem murum artificium, ingentes sumptus, magnum publici boni studium præferunt. Inuenio apud bonos authores Carolum Gallorum Regem cognomento magnum, Rheni ad Maguntiam ripas ponte iunxisse, qua parte quinque gentos passuum fluminis latitudo patet. Ad urbis magnificentiam & ciuium, ac etiam peregrinorum usum plurimum contulere tot portus tum à priuatis ciuibus, tum à principibus factæ. Nec in urbe solum Roma, sed in diuersis Italiæ locis amphitheatra exstant, quamuis maiori è parte diruta, quibus ædificandis nullos ætatis nostræ Reges satis esse dicat Ruinæ Baiani, ac Puteolani litoris deterrere ab ædificando locupletissimos quosq; possunt. Aetate nostra Cosmus Florentinus imitatus est prisam magnificentiam, tum in condendis templis ac uillis, tum in bibliothecis faciendis, nec solum imitatus, sed, ut mihi uidetur, is primus reuocauit morem conuertendi priuatis diuitias ad publicum bonum atq; ad patriæ ornamentum, quem non pauci, quanquam minore in re constituti imitari student. Sumptuosissimus fuit in cogendis libris Ptolemæus, statuendaq; Alexandria bibliotheca. Tulit Lucullus inter alias splendoris, ac ma-

gnificentiae laudes hanc quoque, comparata numerosa, et ornata bibliotheca, quae cunctis pateret, statutis etiam porticibus ad deambulandum. Parum contentus Augustus templum illud nobilissimum Apollinis in palatio aedificasse, et fori cum aede Martis ultoris, aedemque tonantis Iouis in Capitolio, ac porticum cum latina, graecaque bibliotheca, multa etiam de sua pecunia alieno sub nomine aedificanda curauit, ut porticum, basilicamque sub Lucij, et Caij nomine Item Liuiæ, et Octauiae, ac theatrum Marcelli. Quin etiam ad coercendas Tyberis inundationes, eius alueum non solum repurgauit, sed ripas quoque, quo liberior cursus esset, laxauit. Via item flaminia Ariminum usque munuit. Ad haec aedes sacras uetustate collapsas aut incendijs absumptas restituit, restitutasque opulentissimis donis ornauit, siquidem, ut Suetonius refert, in Capitolini Iouis cellam, sedecim millia pondi auri, gemmasque ac margaritas quingentes HS una donatione contulerit. Quin etiam principes tunc ciuitatis ad magnificentiam hortatus est, in ijs Marcum Agrippam, a quo conditum Romae templum etiam nunc integrum exstat. Haec sunt publicorum monumentorum exempla, in quae uidetur magnificentia exercenda. Reliquum est, ut aliquid etiam de priuatis dicamus. Nam etsi magnificentia in publicis maxime operibus enitescit, tamen tum urbanas aedes, tum uillas magnificas, ac pro dignitate structas, exornatasque habere magnificum uolumus, quae et urbi sunt ornamento, et domino pariunt auctoritatem, ad haec qui diuitijs affluat, qui sit et principibus ciuitatis, huic sordida, et angusta domus dehonestamento est, uidetur enim indicium esse tum auari, tum abiecti animi, parcius tamen propter hunc ipsum Augustum loquimur, quem modicis habitasse aedibus constat grauatum ampla, et operosa praetoria, quippe quem Suetonius referat diruisse ad solum ea, quae a Iulia nepte profusius aedificata essent. Contra Iulius Caesar, uillam a se magnis sumptibus in Nemorensi aedificatam atque absolutam, dirui iussit, quod animo suo non plene satisfaceret. Refert Cicero multum contulisse auctoritatis, et gratiae inter ciues C. Octauio quod domum magnificam aedificasset. Ad Cosm auctoritatem addidere plurimum tum uille diuersis in locis ab ipso aedificatae singulari cum magnificentia, tum domus, in qua condenda per uetustum atque oblitteratum iam structurae morem modumque reuocauit, qui mihi id uidetur egisse, ut discerent posterij, qua uia aedificarent. Nero Augustus in ijs omnibus fortasse etiam nimius fuit, cuius magnitudo, tantumque magnificentiae studium accusandum non est, illud desiderandum potius, ut modum in ijs retinuis-

set. C. Meoenas tum in alijs multis tulit magnificentiae laudem, tum in turri illa editissima, quae a posteris Meoenatiana dicta est. Perusia, Senis, et in alijs quibusdam Italiae urbibus, quae hodie etiam manent, editissimae turres praeferre uidentur laudi fuisse datum egregijs ciuibus quadratam turrim erexisse, qua in re uidentur mihi de altitudine potissimum, inter se contendisse. Sepulchra iter priuata memoramus opera, quod ea aut unius sunt, aut singularum familiarum, mirum tamen in modum ad urbium ornatum conferunt, quae maiores nostri sacra esse uoluerunt, ea mirificam quandam uim habent excitandi ad uirtutem et gloriam, praesertim ubi benemeritis posita sunt, tantum tamen potuit iniquitas temporum, et hominum ipsorum ignauia, atque improbitas, ut in eorum ruinas aetas superior, tanquam instructo milite, ac tormentis erectis irruerit, adeo per totam Italiam passim diruta et prostrata iacent, in quibus quidem statuendis uidentur, ea ut ratio habeatur, qua fama tum eius, cui statuitur, tum eius, qui statuit, recte consulatur. Mausolei, ac Pyramidum fama nisi cum ipsis literis non extinguetur. Mos fuit et quidem probatissimus exstruendorum siue trophaeorum, siue arcuum, qui hodie triumphales dicuntur, quippe qui essent rerum gestarum monumenta, in quibus quanta magnificentia maiores nostri usi fuerint, arcus ipsi docent. Quid admirabilius marmoreis illis columnis, quae duae Romae sunt reliquae, quae mihi quidem tum ob altitudinem, tum ob sculpturae elegantiam, ac uarietatem, et ob ipsam in primis raritatem, uidentur non urbi solum, sed orbi ipsi ornamento esse posse.

Enumeratio quorundam magnificorum.

Quamuis autem in his explicandis paulo fuerimus longiores, placet tamen, quoniam de ijs operibus, quae magnificorum sunt, disseruimus, quosdam etiam ex ipsorum magnificorum numero referre, ne suis eos laudibus omnino defraudasse uideamur. Pompeius omnes sui temporis hoc genere laudis superauit, structa porticu nobilissima, teatroque magnificentissimo. Augustus Caesar condendis, aut instaurandis templis, exornanda urbe omni genere magnificentiae, adeo excelluit, ut iure gloriatus fuerit, urbem se marmoream relicturum, quam lateritiam accepisset. Claudius Caesar ducenda in urbem aqua, quae ab eo Claudia dicta est, multisque alijs operibus claruit. Nero Caesar etiam nimius in toto hoc genere fuit. Domitianus uidetur cum superioribus Augustus uoluisse de magnificentia certare. Traianus ut in

nullo genere laudis, sic in hoc passus non est, se ab alijs superari, nisi Adrianus filius, et patrem, & omnes, q̄ unq̄ fuerit longissime antecessisset, cuius operibus cum orbis terrarum magnificatus, atq; illustratus esset, ipse in uno tantum Traiani patris templo nomen suum inscribi uoluit, nec uero minor fuit Adrianus instaurandis ueterum aedificijs, quàm nouis à se construendis. Quod exemplum secutus est etiam Seuerus Augustus, qui omnes aedes publicas, quæ uicio temporum labebantur, instaurauit. Inter Græcos autem maximam uideatur laudem tulisse Atheniensis Nicias. Nam in Pericle non paruum fuisse magnificentiæ studium significare hoc potest, quod uocatus à populo in iudicium ob plurimos aedificiorum sumptus, sint, inquit, mihi ipsi, non populo Atheniensi, tanti sumptus facti, meumq; operibus ipsis nomen inscribam. Artemisia mulierum omnium magnificentiissima merito dici posset, ni forte laudem hanc inuidere ei uelit Semiramis Assyriorum Regina. Aegyptiorum atq; Assyriorum Regum magnificentiā testantur Pyramides. E posterioribus Augustus, Probus Imperator mirum in modum laudatus est, quod diuersis in locis, pontes, templa, porticus regias construxerit, multorum fluminum hostia patefecerit, paludesq; excauerit. Quin etiam in sepeliendo Aradione, quem singulari certamine uicerat, animi magnitudinem testatus est, structo sepulchro, cuius latitudo trecentorum esset pedum. Diocletiani etiam non pauca exstant Romæ, atq; in Dalmatia monumenta. Theodosius quoq; inter magnificos principes iure collocandus est, tametsi capta nuper Cōstantinopoli, multa eius monumenta Turcarū imanitas diruit. Fridericus Siculus, arces, templa, Regias etiam plurimas magnificentiissime à se factas reliquit in Apulia, Calabria, atq; Sicilia. Paulus secundus Pontifex Romanus splendorem quidem maximum, atq; elegantiam pluribus in rebus declarauit, ne aedificandi magnificentiā relinquere testatam posset, immatura mors effectit. Fuit etiam Nicolaus Quintus magnus & sumptuosus in paranda bibliotheca, quam successor eius Calistus paucis diebus dissipauit. De quo Dominicus Capranicus, sacerdos Cardinalis, cum intellexisset eum pōtificem creatum à collegio Cardinalium, quod eius degenerantem cognouisset animum, quam fæuie inquit, fatui, fatuum creauere. Xystus pontifex, qui Paulo successit, pōtem, qui ab eo dictus est, fecit, uias urbis magna e parte strauit, templa quædam noua aedificauit, uetera instaurauit, nullisq; in exornanda urbe sumptibus pepercit.

Quæ consideranda sint uiro magnifico.

Ne autem in ijs præstandis, atq; efficiendis aliqua sibi e parte magnificus desit, siue in magnitudine præferenda, siue in dignitate retinenda, admirationeq; comparanda, metiri eum et minutatim, ut dicunt, expedere oportet, quid dijs, quid etiam hominibus debeatur. Ad hæc aliâ templorum, aliâ porticum rationem esse maiores nostri imponendis statuis, quarum alias equestres, alias togatas ponebant, alias alio habitu declarauere, qui etiã delectus hominum ipsorū, et rerum gestarum in ijs sit habendus. Videndum etiam quæ sit ciuiū aut omnium, aut complurium opinio, atq; sententia, quid publice probetur. Quæ sit etiam expectatio, ne aut famam parum curasse uideamur, aut hominum de nobis opinionem, quod temerarij, ac paruipudentis est. Quo fit ut idem hic & magnos & decentes sumptus, etiam in ijs, quæ ad ritus, mores, publicaq; instituta pertinent, facere debeat. quæ pars à magnifico non modo neglegenda non est, uerum etiam diligentissime curanda. Quid enim decentius q̄ cum dijs immortalibus magnifice agere? In toto hoc genere ueteres tum Romani tum Græci mirum in modum claruere, quod ostenderunt tot, tantaq; munera Delphos ad Apollinem missa, tot ludi non solum religiose uoti, uerum magnificentiissime editi. septem illi publicis epulis præfecti, quid nisi summum magnificentiæ studium hac in parte ostendendæ declarauerunt? Quid magistratus illi, quorum pene omnis erat cura publice edendorum munerum? Suis temporibus Rex Alphonfus uicit omnes ætatis illius reges tum in ijs comparandis, atq; exhibendis, quæ ad sacrificiorum apparatus & sacerdotum spectarent ornatum, tum in deorum, ac dearum statuis quas plurimas, & in ijs duodecim apostolorum ex argento conflatas habuit, nihil ætas illa aut sacris solennibus, aut publicis ludis ab eo editis uideat magnificentiū.

De ludis publicis.

Quoniam autem in ludorū mentionem incidimus, ne hæc quidem pars silentio à nobis prætereunda est. Ludi ipsi, alij qdē pietatis gratia suscipiuntur, ut quos Romani uocabant COSS. ut seculares ut q̄ hodie in sacris solēnibus Ioannis Baptistæ Florētiae celebrantur. Romæ itē, ac Neapoli & in plerisq; Italiae urbibus in honorē diuinæ eucharistiæ. Alij in publicam fiunt ciuiū gratiā, ut equestres, ac scenici, qui

bus uoluptas spectantium proposita est, unde spectacula sunt dicta. Horum etiam e genere sunt uenationes, quae in arena exhibebantur, et naumachiae, in quibus omnibus, quod olim Romanorum studium, quae sumptuum magnitudo fuerit, ex ijs, quae subiiciam exemplis facile intellegitur. Pompeius in spectaculis illis celeberrimus uenationem etiam exhibuit, ducti in arenam Elephanti, horrendum sane spectaculum, ac leones, quorum magnus numerus caesus. Adrianus mille Athenis feras in stadio, mille item natali suo, et gladiatorium munus per sex dies Gordianum seniore tantam magnificentiam fuisse comperio, ut eodem tempore eiusdem etiam diebus in omnibus Hetruriae, Campaniae atque Umbriae urbibus, Scenicos, ac Iuuenales ludos quadriuo dederit. Quid dici aut excogitari in hoc genere magnificentiis potest? Iulius Caesar edidit spectacula uarij generis, munus etiam gladiatorium, ac ludos per singulas etiam urbis regiones, omnium linguarum Histriionibus adhibitis, Circensers uenationes dicrum, quinque naumachiam quoque effosso lacu, in quem deductis triremibus, ac quadriremibus, pugnatu est, tanto hominum ad spectandum confluxu, ut quae tecta eos non caperent, sub tabernaculis agerent.

De donatiuis, de congrarijs, ac etiam de funeribus.

Quibus e rebus quoniam id efficitur, ut qui magnifici esse uolunt, nihil praetermittere, aut ne glegere eorum debeant, quae populo placere, et quibus spectandis delectari aues senserint, non erit alienum de triumphis, de nuptijs, de funeribus, de congrarijs, donatiuisque aliquid dicere, exemplis propositis, quibus quid in ijs deceat, intellegi clarius possit. Congarium populo, donatiuum militi a principibus dabatur, ut et magnificentiam suam testarentur, et illorum sibi animos ratione hac conciliarent. Aurelianus Augustus, cuius illud dictum prouulgatum est populo Romano saturo nihil esse laetius, ter populo congrarium dedit, ad oleum, ac panem, addidit etiam porcinam, et tunicas albas manicatas, item alteras tunicas ex Aethiopia, atque Aegyptio lino, ad haec oraria, quibus populus uteretur ad fauorem. Alexander Severus ter militibus donatiuum dedit, item populo congrarium, in quo carnem quoque distribuit uix antea praebere solitam. Caesar non semel aut plebi epulum ac frumentum, aut militibus donatiuum. Rex Alexander nouem millibus Macedonum ad conuiuium uocatis, singulos aurea phiala donauit. Sed ueniamus ad funera. Inter praecelera ueterum instituta illud in primis commendatione dignum, quod

quorum uita fuisset perspectior, eorum funera tum e privata, tum e publica pecunia magnificentiis prosequerentur, ludis etiam editis, qui funebres sunt dicti. Adrianus in ijs spectaculis, quae in honorem Traiani patris edidit, balsama, et crocum per theatri gradus diffundi iussit, in honorem etiam socrus aromatica populo dedit. Senatus, eques, populus, miles, nihil omisit, quod praestari posse L. Sullae fieri uideretur. A praeruit non minus studium, pompa etiam maior fuit. In Iulij atque Octauij funere. Sed in toto hoc genere illud mihi quae optime institutum uidetur, quod eloquentes uiri adhiberentur, qui mortuorum laudes, benefactaque maiorum, oratione sua prosequerentur, dignum sane testimonium uirtutis, et ad benemerendum de hominum genere non paruum incitamentum. Omnis autem funebris honor ad uiuētes pertinet, quod enim aut nihil sentiēti conferat, aut nullo modo curati res humanas siue cum Dijs ipsis tranquillitate perfruatur, siue contra crucietur apud inferos. Maiorum enim laus haereditarium bonum est, quippe cum liberi nepotesque ab illorum meritis commendari soleant. Itaque iam inde Atheniense a Cecrope institutum fuit, uti de mortui laude in funere praedicaretur inter propinquos. Ad haec posteriorum gratitudo celebrandis maiorum funeribus non parum agnoscitur. Quid? quod tum his ipsis posteris, tum ciuibus alijs stimulus admouetur quasi quidam ad benemerendum de suis etiam minoribus. Quin etiam quod iniustum uideretur aduersus mortuos in grate agere, quod privatim, et publice plurima perpositi essent inuita acerba, et grauiora, longeque plurima, eaque etiam maxima dedissent beneficia, exequias ipsas, quaeque inferiae dictae sunt, iusta uocauerunt. Digna sane appellatio, res aut ipsa dignior, populi que bene constituti maxime propria. Quid enim ciuibus ipsis aut utilius aut decētius quam in qua urbe suus est uirtuti locus, eos, qui genuerint, aluerint, instruxerint ut optime meritis honoribus suis prosequerentur, aliosque e posteritate etiam ipsa, uniuersaque ciuitate, de ipso denique hominum genere ad hoc ipsum imitari? Haec eadem ratio bene meritis ciuibus et uiuis, et mortuis statuas erexit, ac sepulchra. Si quidem in bene constitutis urbibus publice, privatimque imaginum, ac sepulchrorum maximam curam cunctis seculis uideo fuisse habitam. Sed redeamus ad funera. Annibal quam barbarus atque immanis Romanos a militibus suis belli iure caesos, honore tamen sepulturae, atque exequiarum uacuos esse noluit, et in medio belli ipsius aestu. Probus Augustus, Aradione, quem singulari certamine, ut iam dixi, pugnas confecerat, magnificentissimo etiam sepulchro honestauit. His exemplis, quibus res superpetit tanto ipsi uehementius excitari debent, tum ad funera magnificenti-

ce edenda, tum ad extruenda sepulchra, ponendasq; imagines. An poëta quoq; non ipsi in commendationem uirtutis, atq; illustrium uirorum testantur carminibus, et ludos editos in Heroum funeribus, et conuiuia etiã habita? Eoq; ab Heroicis illis temporibus manasse arbitror, quod hodie quoq; compluribus in Italia oppidis seruatur, uti illis ipsis funerum diebus propinqui comparatis epulis in mortui aedes conueniant ad discumbendum, nequo genere honoris funus ipsum defraudetur, quod ipsum ad eundem etiam Cecropem refertur, humato corpore, ac post obductam terram, postq; satas illic fruges, epulæ ut sequerentur, quas mirent, ut Cicero refert, propinq coronati. Alibi ab iisdem propinquis epulæ opiparæ, concinnatæq; tantum mittuntur, quibus familia ipsa, quæ funesta est, uescatur, ac dolore sedet. Humanum sane consolationis genus. Ferdinandus Rex Neapolitanorum, non Isabellæ solum uxoris, aut Helionoræ filia, atq; Hippolytæ nurus funera singulari pompa edidit, uerum et Francisci, et Blanca Mediolanensium Ducibus, Hippolytæ ipsius parëtib; ac Ioanni Aragoniæ Regi patruo, Matthiæ Hungariæ Regi genero, Friderico quoq; imperatori, qui diuersis ac longinq; in locis e uita migrarât, exequias rara quadã magnificentia, splendoreq; psoluit. In hunc autem ipsum Ferdinandum Alphonsus filius difficile explicatu est, quæ fuerit etiã effusus cum supra decem ac septem aureorum millia in illius funus effuderit. Quo in genere laudis Christiani maxime excellit, qui quotannis bene de religione meritorum hominum funebres dies religiosissime colunt, memoriæq; eorum diuinam rem faciunt, aris etiã ac templis dicatis, addita quoq; ludorum editione, ac uacatio operum. Toto tamẽ hoc in genere honoris, ac gratitudinis illud diligenter uideandum est, ne obliuisceris, atq; ordinis uideamur, tametsi aliquatulum in hoc excessisse pietati fortasse concedendum uideatur, eiusq; cui funus fit, memoriæ, quã do ratione alia meritis illius gratia referri nequeat. Iam uero imagines, ac magnificum ipsum sepeliedi genus, quod aliud quod publicum sunt, ac perenne testimonium uirtutum, recteq; factorum eius, quod excessit e uita, gratitudinisq; eorum ipsorum, qui statuas posuere, aut statuere sepulchra: maximo cum excitemento uiuentium ad uirtutem, et gloriam, eiusmodiq; ad honores in uita, obituq; adipiscendos. Georgius Trapezuntius, rerum uetustarum uir abude studiosus, audientibus nobis adolescentes cum essemus non semel retulit legisse se apud bonum authorem, Tomitanos ciues, Ouidio poëta, qui apud eos diem obiisset, collata e publica pecunia propter ingenij nobilitate, tymbon, (græco enim uerbo utebatur) magnifice struxisse ante oppidi portam

in loco maxime celebri, quamuis Ouidius et peregrinus esset, et ab Imperatore Romano proscriptus. Constat etiã Theodoricum Regem quamquã barbarum, Romanisq; euersorem imperij, ac Rauenne constituentem regni sui sedem, Augusti tamen sepulchrum Romæ instaurandum curasse. Quid? quod uetustissimus mos fuit in honorem amici, ac benemeriti cuiuspiã uiri sepulchrum ei statuere, non quod conditi illic eius essent cineres, atq; ossa, sed memoriæ tantum id tributum, illustrandiq; nominis eius gratia. Quæ e re contigit eiusdem persepe uiri, diuersis locis plura etiam sepulchra inueniri. Verum hac in parte quocunq; te uerteris, tum priuata, tum publica multa sese tibi exemplum offerent, quamobrem ad ea, quæ dicenda restant, transeamus.

De nuptijs.

Ac ne partem eam, quæ ad nuptias pertinet, intactam præterisse uideamur, siqua in re homines rationem secuti sunt, ut a bestiis plurimum differrent, in primis mihi uidentur in quærenda prole socia, eã secuti, qua in re palam ostenderunt quãtum ipsis a natura inesse pudoris studium, quãtum etiã temperantiæ, atq; prudentiæ. Nam ne promiscue, ut illæ cœrent hac primum uia cœuere, deinde, quæ cuiusq; proles esset, hac potissimum ratione scire se posse arbitrati sunt. Quo circa statuere certas nuptias, quibus et naturæ in quærenda prole honeste satisfaceret, et ciuitates firmitus constituerentur, dum familiæ, cognationesq; totæ deniq; ciuitas eiusmodi uinculis una obstringatur. Iure igitur nuptiæ et a principibus et a priuatis hominibus tam antiquis, quã nostris temporibus magno in honore sunt habitæ, iure in illis celebrandis singularis quidã splendor, et magnificentia adhibenda. Declarauit hoc annis superioribus Neapolitanorum Rex Ferdinandus in Hippolytæ Mariæ nurus, et Alphonsi filij nuptijs, qui principes, ac populos Italiae omnes ad eas inuitauit, missi ab ijs oratores, singulari comitate accepti. Ludi pluribus diebus editi, orchestris, ac gradibus ad spectandum magnis sumptibus dispositis, ijsq; partim purpura, ac serico, partim uariato panno intectis, equestres concursiones magno apparatu hominum, atq; equorum factæ. Epulæ lautissimæ, ac largissimæ præbitæ, quibus tamẽ quãuis nihil defuisse uideretur, longe tamen spectatiores fuere nuptiæ, quas Alphonsus pater fecit collocata Helionora nepte Friderico Tertio Germanorum Imperatori, in quibus Imperator ipse cum omni fere Germaniæ nobilitate affuit, compluribus item Hispaniæ principibus, quæ Helionorã ex Hispania deduxerunt. His in nuptijs, ut alia taceã, uenatio exhibitæ est, quatuor millibus passuum a Neapoli, qui locus a Regibus uenationi statutus est. Fixa tentoria in

campis secundum Anguianā paludē, fontes e' uario uini genere passim ad litus facti, mensæ apparatus, in quibus supra triginta hominum millia discubere. Huc accedit, quod qui spectandi gratia conuenerat, plurimi mortales, onerati esculentis plurimorum dierum domum rediere. Nesciam an sol in hoc magnificentiae genere quicquam uiderit magnificentius. Sed Reges omittamus, quis est e' media plebe homuncio, qui non aliquo apparatu nuptias celebret? Quo magis uidere oportet eum, cui facultates suppetunt, non solum nequo modo sordidum, uerum, ut quod potest magnificum sese in illis agat. Decet tamen in primis esse sui ipsius memorē, accusatus est enim Atheniensis Demades, quamquam ditissimus, quod in filij nuptijs regium magis, quam honesto ciue dignum splendorem adhibuerit.

De triumphis.

Triumphandi autem ratio tota uidetur hinc suscepta, quod uirtuti priuati ciuis honos publice referendus esset, alijque exemplo ipso incendendi ad uirtutem, ac gloriam. Traiano etiam post mortem, debitus illi triumphus est redditus. Quo circa triumphalibus in pompis, quo uictoris species illustrior appareret, permixtae sunt triumphanti habentiae, quo apparatus ipsae esset quam magnificentissimus, et quidem iure, ut in publica laetitia, ut in incolumitate exercitus, ut hoste capto, ac caeso, et uictoria per uirtutem parata. Quin etiam permixti ioci liberiores, adeo in ijs pompis laetitia publica indulgebatur. Quae autem in bello, atque in grauissimis periculis magnitudo animi retenta est, eam in huiusmodi pompa non retinere, patique ab auaritia uinci, an est aliud, quam dedecorare uictoriam et altitudinem illam animi comparcendo deicere? Fuit in triumphis suis magnificus Pompeius, non minore magnificencia usus est Caesar, ne autem ferie triumphantium exsequelle uidear, placet unius Aureliani triumphum referre, Odenato, atque Zenobia, quae sibi Aegyptum occupauerat, superatis, et item Tetrico, qui Gallias. Ascendit igitur Capitolium curribus tribus, argento, atque auro, gemis item plurimis distinctis, luxu quidem regio, quorum alter ipsius Odenati fuerat. Alterum sibi Zenobia parauerat, eo urbem ingressura, quod sibi per insolentiam promiserat. Tertius a Persarum Rege dono missus ad eum fuerat. Quarto quoque curru adhibito quod Gothorum regis fuerat, quatuor etiam ceruis curru iunctis, quos sacrificasse Ioni Capitolino ex uoto memoriae proditum est. praecedebant Elephantum uiginti, ferae item mansuetae ducentae, ex Africa, Aegyptoque conuectae, diuersi admodum generis. Tigrides quatuor, Camelopardali,

suo quaque ordine gladiatorum paria octingenta. Denique gentes cum titulis, Gothi, Alani, Rhosolani, Sarmatae, Franci, Sueui, Vandali, Germani, Palmireni, Aegyptij. Inter hos captiuos mulieres decem, quae uirili habitu pugnantibus inter Gothos captae fuerant, cum magnus earum numerus caesus esset in praelijs, easque ab Ammonibus origine ducere, titulus indicabat. Tetricus ipse ducebatur chlamyde cocina, tunica galbina, braccis gallicis indutus, cum Tetrico filio, quem Imperatorem Galliarum declarauerat. Ipsa Zenobia gemmis etiam plurimis insignita, aureisque catenis iuncta. Coronae aureae ciuitatum praeferebantur, praeter ipsos etiam captiuos Bleemes, Exomtae, Arabes, Eudamones, Indi, Bactriani, Hiberi, Sarraceni, Persae cum muneribus quique suis incedebat. pompam ipsam illustrabant maxime Senatus, populusque Romanus in ordines distributus, uexillationesque collegiorum, equites item cataphracti plurimi cum omni exercitu, ut nona hora ex quo ingredi pompa coepit, uix ipse in Capitolium peruenerit. Triumphum ipsum secuti sunt ludi scenici, Circenses, uenationes item, Ludique gladiatorij, et naumachia, coronae etiam siliqneo e' pane populo datae.

De accipiendis hospitibus

In accipiendis etiam hospitibus, cum hospitalitas ipsa iure data sit laudi, magnaque ciuitati ornamentum afferat, non solum uidentium id est, ut liberales in eos simus, uerum etiam, ut magnifica, quae res si in priuatis hominibus iure plurimum commendatur, quanto magis in principibus, ac Regibus debet splendescere? cum in ijs satis non sit si hospitalitas ipsa liberalis fuerit, nisi sit etiam splendens, atque magnifica. Sed de splendore post, nunc de magnificentia, in qua exercenda, ut dignitas illa, de qua tam multa dicta sunt, retineri possit, persona eius, qui hospitio acceptus est, et tua qui acceperis, est uidentia. Genus etiam uitae, aetas quoque ac tempora diligenter consideranda. Fuit in hac parte magnificus Rex Alphosus, quippe qui eos, qui ad se diuertissent, non solum accipiebat liberaliter, ac splendide, uerum donis magnificentissime pro cuiusque dignitate nullum adeo honestandi, ac munerandi genus omittens in illis exornandis. Et quoniam in eam partem incidimus, quae ad munera pertinet ac donandi gratiam, eaque tanquam condimentum quoddam est magnificentiae totius. De hac deinceps dicemus.

De muneribus.

Principio munera ipsa, et dante, et accipiente digna esse debent, quibus quae gratia inesse potest, si neutrum deuerint? deinde etiam magna.

Quid enim magnificum habere possunt ubi pusilla fuerint, quamuis interdum, & pusilla plurimum gratiæ apud eum, qui accipit, inueniant, quod persona ipsa, aut affectus accipientis, præstat, pueros enim, ac puellas non tam doni ipsius pretiū mouere solet, quam pulchritudo, atq; ornatus, & quæ hodie dicitur elegantia. Siquidem pocula ex nobilissimo uitro, quod nunc crystallinū uocamus, amplius, quàm argentea puellâ delectauerint, et puerū pusillus equus magis, quàm turritinus. Interdum etiam ipsa raritas pretiū facit. dicitur de nimia uoluptate exsiluisse Alphonsus cum Anconitanus Cyriacus, succino eū donauit, quo pansis alis musca includebatur, parua immo pusilla sane res, at raritas apud principem, qui nō tam pretiū, quàm ipsam raritatem metiebatur, maximā fecit. Nonnunquā etiam artificiū ipsum commendat munera. Quid tam habuit in delitijs idē hic Alphonsus, quàm tabellam Ioannis pictoris? Sunt qui minutissimum uasculum ex ijs, quæ porcellanica dicuntur, argenteis, atq; aureis etiā pretij maioris anteponant. Quæ res efficiunt, ut aliquādo muneris præstantia, non tam ab ipso pretio quàm a pulchritudine, raritate, elegantia, artificiōq; iudicetur. Proinde magnitudo illa, quæ magnificum decet, interdū non tam pretio censenda est, quàm his ipsis, quibus dicimus commendari solere munera. Dicitur Alexander Macedo in honorem Phaili impigri, & fortis athletæ, multas exuuias dono Crotoniatis misisse, quas uidelicet uictoria ipsa magis quàm pretiū magnas, ac gratas faceret, contra ut gemmas, unionesq; non magnitudo ea, quæ quantitas dicitur, sed pretium ipsum, quædam commendat, adeo munerū magnitudo nunc à pretio, nunc à raritate, dignitas autem ab eo potius, qui accipit, metiendā est. quarum rerum diligentem æstimatorem magnificum esse decet. Nuper Assyriorum Rex ad Ferdinandum inter alia munera Camelopardalim misit, & asinum, quem ex ultimis orientis partibus adductum constat. Quid asino uilius? Ad eum tamen spectandum multi remotissimis è locis uenere. Fecit autem spectabile res una, quod cum esset maculoso pilo uirgatum corpus ostentabat, diuersicoloribus, ac paribus lineis. Fuere in his muneribus res quædam multæ et pretiosæ, duo tamen hæc animalia, ut peregrina, ut non ante uisa reddidere donū ipsum etiā spectandū. Facit interdū munerū magnitudinē uarietas ipsa, interdū et multitudo, ut cum Hiero Syracusanus tantam tritici, atq; ordei uim, tantum etiā uestium numerum Romam deferendum curauit. Aliquando uoluntas dantis longe pretiosius donū ipsum efficit, ut cum in tanta populi Ro. calamitate, in tot populorum defectionibus, ordo, & populus Neapolitanus,

Neapolitanus, quadraginta aureas pateras eidem dono misit. Quis etiam dubitet cui dona mittentur, si is liberali, ac magnifico sit animo cum eo magnificentiū agendum? Si enim ubiq; magnificum decent magna, honestum sane erga magnificos gerere sese quam magnificentiū. Pompeio Magno Tigranes Rex sexies millies talentum dono dedit. Videtur tum Græciæ principes, tum Aegypti, atq; Assyriæ Reges in mittendis ad Apollinem muneribus de magnitudine certasse. quidam tamen non tam id agere uoluerunt, ut uideretur magnifici, quàm ut erga Deum grati, qualis fuit Agesilaus, qui rebus à se feliciter, atq; è sententia gestis, decimæ nomine, plura quàm centum talenta biennio mittenda Deo curauerit. Alphonsus non erga alios modo, uerum etiam aduersus milites magnificentiā usus est, quos tum auratis loricijs, ac saleris, tum sericis uestibus pro cuiusq; dignitate ornabat, interdum etiam auro, argento uel intextis aut bracteatis. Itaque eius exercitu nihil illis temporibus uisum est splendidius. Ferunt Mutuum Sfortiam cum aliquando conferturus cum Alphonso manum esset, petentibus militibus signum quo ab amico hostem discernerent, respondisse, ut quem magnifice ornatum, splendideq; saleratum uidissent, eum hostem putarent. Dona etiam quædam non tam ipsa per se magna sunt, quàm quod eorum, qui mittunt, auctoritas. Maiestasq; magna efficit, ut cum Senatus, populusq; Romanus sella eburnea, uestibusq; Senatorijs Regem aliquē benemeritum donabat. Ipsius enim Senatus ac populi terrarum principis iudicium, donum illustrabat, eiusmodi autem dona eo illustriora sunt, quo rariora, nec tam petentibus dantur, quàm sponte benemeritis mittuntur. Omnino autem munerum finis gratuitus esse debet, qui si uoluptatem aliquam, quæ parum honesta sit, respectet, nequaquam mihi, qui finem hunc sequatur, magnificus iudicabitur, sed uoluptarius quispiam. & Mercator rerum earum, quæ sunt homini cum belluis communes, quo nec melior uideri potest, qui utilitatem secutus magna dat, ut paulo post referat maiora, quod in regibus præsertim est turpissimum, quorum animos etiam suspitione auaritiæ uacuos esse decet, quanquam seculo nostro uix aliud genus hominum tam libenter, atq; assidue mercaturam exercet, qui tamen dum ostentare uolunt magnificentiā, Histiones, Scurras, Tibicines maximis donis prosequuntur. Quin si quos benemeritos muneribus aliquando affecerint, non tam uolentes id agunt, quàm ut suspitionem deuitent auaritiæ, aut aliam secuti rationem consilium suum cælant. In utroq; autem maximum inest uinum, nihil enim fictum, aut fucatum habere uirtus debet, nec sine de

lectu recte agi quicquam potest. Aulus Vitellius dicitur nullo modo, nullo delectu habito, non solum donasse sua, uerum etiam largitus aliena, qui ubi dissipator, ac tyrannus uerius quam magnificus dicendus uidetur. At Adrianus, quæ tradunt Reges omnes uicisse munerum magnificencia, nihil tale admisit. Namque ut fuit in conferendis muneribus magnificientissimus, sic alieni continentissimus, & in delectu habendo etiam prudentissimus. Tacitus Augustus columnas centum è lapide numidico Hostiensibus dono dedit, quarum singula pedum trium ac uiginti fuisse dicuntur, domum undique circumscriptam. Fuit enim & magnum, & ipso, atque Hostiensibus dignum, & finitum gratuitus, tum res, cuius gratia donum datum est, quam honestissima, uoluit enim bonus princeps Hostienses muneribus suis iuuare in condendo publico opere, quod ab illis fuerat inchoatum.

De pascendis domi belluis.

Est etiam quasi quoddam magnificencie ornamentum pascere domi urfos, pardos, leones. Multus fuit Alphonsus in pascendis accipitribus, cuius filius Ferdinandus & patrem & Reges omnes, de quibus fama est aliqua, superare iudicatur non accipitribus modo, sed equis, canibusque pascendis, quos ab extremis etiam terris plurimo ære conquirat. Nec uero laudandos eos ducimus, qui ut aues, ac mansuetas pecudes pascant, ut spectacula edant, ut donis plurimos afficiant, ut ædificent eleganter, ac magnifice, aut auferunt à quibus etiam minime debent, aut quæ amplectendi sunt, eos desertos patiuntur. Neque enim magnificencia uacare debet iustitia, qua seruata non solum in honore, & pretio habenda est magnificencia, uerum propter præclara opera in admiratione tum ciuium, tum peregrinorum, quos uirtutis huius fama trahere in admirationem solet. Nam quæ suo in genere magnifica sunt, ea quæ non admiretur? præsertim cum magnifica ipsi quidem ita instituti sint, ut quæ faciendum susceperint, in eo non solum non parcat pecunie, uerum id agant, ut obliuisci sumptuum uideantur, dum opus ipsum exadat magnificum, atque excellens in genere suo, ut si qui contendere etiam uoluerint, difficilis admodum partem suscepturi sint, neque enim facile superari potest, qui ut dignitatem, de qua diximus, assequatur, sumptuum ipsorum uideatur oblitus, quæque in magnis operibus maior ipse appareat, efficiaturque hoc pacto magnificientissimus. Sunt etiam uirtutis huius alie species duæ, quarum altera uersatur in ornatu, domesticaque suppellectile, altera in conuiujs, de quibus statim dicemus.

DE SPLENDENTIEM Hominem de splendore differere Charitee dulcissime, etiam si nulla intercedat beneuolentiæ, ac familiaritatis gratia, ipsa tamen ratio præstari hoc à me debere, & hortatur et iubet. Quippe cum materia ipsa consentiat cum artifice. Ac tametsi familiaris res, tua domesticaque suppellex sit etiam mediocrior, in hac tamen ipsa domestica rei mediocritate, splendendum te quacumque in parte domestica suppellectilis, ornatusque familiaris, ita præstas, ac geris, ut admirari non minus nitorem, quam laudare modum, ac mensuram in illis tuam & uelimus, & debeamus, præsertim cum hunc ipsum nitorem tanquam natura tibi insitum etiam in ipsis, quæ solius sunt ingenij ubique, ac semper præferas. Iure igitur librum tibi hunc de splendore uindicasti, immo & fecisti tuum. In quo quidem (cultum enim, atque elegantiam noui tuam) satis scio multa desiderari à te posse, quæ à me sunt aut neglegenter ommissa, aut per inscientiam ignorata. Tu uero Charitee, quæ tua est lenitas, quodque in carminibus etiam nostris facis, ut siquid inertie in illis deprehenderis, facilitate id tua indulgenter condones, in hac item disputatione siquid aut prætermisum à nobis fuerit, aut forsitan ignoratum, uel sponte id tua, uel rogatus etiam atque etiam condonabis.

VM IGITUR In apparatu domestico in cultu, atque ornatu corporis in suppellectile familiaris, magni etiam sumptus fiant multos enim inuenias, quibus satis non sit habere aptam, & necessariam suppellectilem, nisi ea sit etiam præclara & multa, in hoc quoque genere sumptuum peccari potest, dum ipsis apparandis, comparandisque aut pecunie nimis quis parcat, aut eam effundit immoderatus. Quo circa medijs ille habitus, quæ mediocritas dicitur, etiam in his quærendus est. Quod si maiores nostri, quæ mediocritate hac præditum cernerent eum, splendendum uocauerunt, qui autem modum prætergrederetur initio elegan-

tem. Nam id nomen olim in malam partem acceptum fuit, post luxu-
riosum, huic uero aduersum sordidum dixere, profecto mediocritas
ipsa splendor, ex superantia luxus, defectus uero tum sordes, tum sor-
dities recte uocabitur. Non inepte autem magnificentiae splendor sta-
tim subiungitur, quod et ipse in magnis uersatur sumptibus, et ha-
bet pecuniam, communem quidem cum illa materia. Sed magnificen-
tia ipsa sumpsit nomen à magnitudine, uersaturque in aedificijs, specta-
culis, muneribus. At splendor, quod in ornamentis domesticis, in cul-
tu corporis, in suppellectile, in apparatu rerum diuersarum prae-
luet. Inde nomen à splendēdo duxit, atque ut magnificentia à magnis
faciendis, sic uirtus haec à splendidis traxit uocabulum. Quinetiam
magnificentia in publicis operibus, et ijs, quae diutius permanfura
sint, magis uersatur, cum splendor priuata potius curet, nec momen-
tanea quaedam, ac minora neglegat. His explicatis ne ab instituto
nostro recessisse uideamur, ante quam de splendore ipso praecipua tra-
dimus, qui et quales sint sordidi, qui etiam luxuriosi pauca differē-
mus.

Duo esse sordidorum genera.

Sordidorum duo sunt omnino genera, alij enim uolunt ipsi quidē ha-
bere bonam, et utilem suppellectilem, sed dum eam commodam ha-
beant, dum parum in illa comparanda impendant, egregiam, ac
splendentem habere neglegunt. ijdem bene uestiunt, non tamen ele-
ganter aut sumptuose. Alij uero aut habere nullo modo eam curant
solis numus inhiantes, aut siquam habent, ea est perexilis et sordē-
tissima, quos auaritia fecerit iure uocaueris. In omni autem uitio et
uirtute, quando, ut dictum est, nec uirtus, nec uitium latitudine caret,
est et plus et minus inuenire. neque enim quod in libro, qui est deli-
beralitate, diximus auari singuli totam auaritiam sunt complexi. Ic-
circo luxuriosorum quoque qui maxime sunt sordidis contrarij, sua
etiam sunt genera. Quidam enim in una aliqua splendoris parte ni-
mis luxuriantur, ut qui corpori exornando plus nimio dediti sunt,
qua in re nec suam nec maiorum dignitatem retinent, obliuisci etiam
aetatis, ac temporum, item ordinis, ex quo ipsi sunt, et ciuitatis, in qua
haec agunt, qualem fuisse C. Caesarem Augustum apud Suetoni-
um legimus, qui ne uirili quidem, nedum humano uestitu, calcia-
tuque, ac cetero habitu usus fuerit. Quippe qui ut armillas, ac gemma-
tas penulas, ut cycladas, ac cothurnos, ut speculatoriam caligam, ut
denique muliebrem socum taceamus, saepenumero conspectus fuerit
in deorum

in deorum habitu nunc aurea barba fulmen tenens, nunc fuscina,
aut caduceum, aliquando etiam Veneris habitu in publicum proces-
serit. Alij tanquam equi dissultantes undique diffluunt, atque in lu-
xum praecipites tanquam laxis habenis feruntur, nullo modo patien-
tes se intra gyrum rationis, ac mensurae coerceri, uanum profecto ge-
nus hominum, totumque in ostentationem conuersum. Nullam uestem
Nero Augustus bis induit, piscatus est rete aurato. purpura et coco
funibus nexis, usus est et soleis muliarum argenteis. Fuit domus eius
non solum auro perlita, sed gemmis, atque unionum conchis distincta,
cuius caenacula tabulis eburneis, iisque uersatilibus laqueata fuerint,
quo tum flores per fistulas spargi, tum unguenta desuper defluere pos-
sent. An hic tibi ex omni parte diffluxisse uidetur, qui etiam gemmas,
ac margaritas, nedum aurum, atque argentum, ludis circensibus in po-
pulo sparserit? sunt qui ipsi quidem modum retineant, et splende-
scere donum suam uideri uelint, id tamen agunt, ut auaritiam te-
gant. Itaque comparant gemmas, uniones, uasa argentea ut praesferant
splendorem, ac dum numos in haec ipsa conuertunt, et abacum in-
struunt, purgata auaritia suspicione splendidi uideri uolunt. Hos quis
splendidos uocet, cum eorum sit ficta persona? qualis fuit Galeacius
Maria Dux Mediolanensium, qui nuper a Ioanne Andrea Lam-
pugnano confossus est. Is enim adulterinas gemmas clam a se emptas
ostentabat ut raras, et admodum pretiosas. Sunt qui aerea uasa in-
aurent, quibus mensas exornent, quae quidem uanitas est etiam frau-
di coniuncta, non splendor. Hi autem auari cum sunt, arte hac ani-
mi uitium caelare alios uolunt. Ceterum a splendore ipso, qui sordi-
di uocantur maxime alieni sunt. Siquidem luxuriosis, et diffluentibus
modus tantum abest, ac delectus. Et hi quidem ad medium reuo-
ari saepe solent, cum uitium ipsum in sordidis non secus, ac in auari-
is indies augetur.

Qualem esse deceat uiri splendidi suppellectilem.

His dictis ad ea, quae splendidorum sunt, transeamus, ac primo loco de
suppellectile, deinde de ornamentis, deinceps de cultu et ornatu cor-
poris, ultimo de apparatu dicemus. Suppellectilem uocamus omne do-
mesticum instrumentum, ut uasa, lanceae, textilia, lectos et id genus cae-
tera, sine quibus commode uiui non potest, haec quanquam homines
usus et commoditatis gratia sibi comparant, splendidorum tamen
officium est non usum, aut commoditatem solam respicere, sed ut ea,

rum multa domi habeant, quibus etiam cum opus fuerit, amici, notique commode uti possint, tum egregia cum aliqua etiam uel artificis, uel materiae uel utriusque praestantia, gladiolum enim sordidus, ac splendens aequae sibi adhibent in mensa. Illud autem interest, quod sordidi cultellus est immundus et corneo capulo, at splendor nitor, et capulo autem est praestanti materia, aut assabrefacto. Erit igitur splendori supellex nitida, et multa, ac non solum pro facultatibus, uerum etiam pro expectatione, atque auctoritate, in quibus quidem aliquantulum excessisse fortasse fuerit non indecorum. Et quoniam Senatoriam dignitatem, ac principis domum, decet excellentia quaedam, erit supellex ipsa non solum, ut dixi, nitida et multa, uerum etiam rara, et excellens. Quae res efficit ut splendidum oporteat sumptuosum esse, rara enim et excellentia maximo ueniunt pretio. Fuit liberalis, atque magnificus in plurimis Alexander Severus, non caruit tamen nota, quod in conuiuiis aurum nescierit, et pocula ipsa quamquam nitida, mediocria tamen semper habuerit, cuius exemplum hac in parte ut laudandum non est, quippe cum esset Augustus et princeps orbis. Sic quam potest detestandus Varius Helio Galus, qui aureo uase utebatur ad excipienda corporis excrementa. Idem etiam uideri supremum in modum ridiculus potest, qui gemmas ab optimis sculptis artificibus in calciamentis habuerit, ac si nobilis sculptura cerni posset, quae in calciamentis ferretur. Vide luxum hominis perditissimum. uti autem Romanum Principem auratis frenis, atque habenis sericis, faleris item bracteatis splendidum quidem est, at soleis mularum eorum uel argenteis summam uanitatis, ne dicam diffluentis tantum luxuriae. Quo fit ut supellex ipsa ad honestum etiam usum comparari a splendido debeat. Quippe qui et utetur ea cum opus fuerit, et ubi ratio suaserit, etiam multa ex ea donabit. In quibus omnibus eam rationem sequetur, quae probari iure possit. Erit etiam supellex ipsa talis, quae habentem non dedecet. Quid enim indignius quam rusticum hominem bibere gemmato poculo? Illud etiam praestandum est a splendoris, ut re ipsa appareat, non sibi soli, sed familiae quoque, et amicis, cognatisque, et cum publicus etiam usus uocauerit, populi usui, atque commodis comparasse supellectilem. Audio de maioribus natu Philippum Mariam Ducem Mediolanensem quodam in conuiuium statuisse, ne argenteis quadris, sed ligneis tamen nouis, carnes in mensa conuiuii apponerentur, ipsas autem quadras alias post alias statim mutari, mutatasque abici iussisse, eaque ratione grandem quandam summam effudisse.

Itaque non lignea quadra uili comparata, sed effusio ipsa, tantusque numerus reddere eum splendorem potuit. Rex Alphonsus et ceteros, et dolia, et situlas ex argento habuit, crateres etiam ex auro, toralia, et mappas est tela conquistissima. Itaque eius mensis nihil splendidius, nam de cetero apparatu post dicemus. Talem igitur splendidi hominis supellectilem esse uolumus, cuius quidem tamen proprium est curare ut sit multa et peregrina, ignorare tamen debet quanta ea sit, dummodo sit maxima, quaeque rationem habeat facultatum, ac dignitatis. Est enim modica cuiuspiam non splendidi, quantum sat sit habere supellectilis, atque ornamentorum. Quinetiam laudari admodum solet ubi ad multitudinem, raritatemque supellectilis illud accesserit, ut quae sunt eiusdem generis, ea sint uario ex opere, artificio, atque materia. Neque enim hoc solum exigitur, ut plurima pocula niteant in abaco, uerum, ut uaria, eaque uel aurea uel argentea, uel porcellanica. Itemque aliae, atque aliae formae, calices item crateres, gutti, paterae, carthesia, scyphi, quorum etiam alia uideantur comparata ad usum, atque ornamentum, alia solius ornamenti, atque elegantiae gratia, quaedam etiam pretium, ac magnitudo commendat, quaedam sola elegantia et raritas, aut artificis manus, aut item laus alia. Sed iam ad ornamenta ueniamus. quamquam et haec ipsa magna est parte supellectile continentur.

De ornamentis.

Ornamenta autem uocamus ea, quae non tam ad usum comparata sunt, quam ad ornatum ac nitorem, ut sunt signa, tabulae pictae, auleae, fulcra, eburneae sellae, stragulae gemmis intertextae, pixides, et arcule ex arabicis pigmentis, uascula est crystallo, et huius generis alia, quibus domus pro tempore ornatur et abaci, mensaeque instruuntur, delectat autem eorum aspectus, ac domino pariunt auctoritatem, dum multi ut ea uideant, domos ipsas frequentant. Sed ut ipsa ornamenta, quam potest exigitur, ut sint magnifica et uaria, sic ut collocentur suis in locis. Aliud aulam decet, aliud gynaeceum. Quin etiam alia sunt ad quotidianum ornatum, alia seposita ad festos ac solennes dies. Munditiarum quoque ac nitelae, quae splendoris comes est, cura in primis uidetur habenda. Quarum Iulium Caesarem studiosissimum fuisse constat, eundemque torremata signa, tabulasque antiqui operis magna cura, pecuniaque comparasse. Quo circa splendidi uiri domus ob mundum, atque ornatum ridere semper uidebitur, nec solum domus, uerum uniuersa familia praeserret domini cultum, ac nito-

rem, qui ut in mulieribus uenustatem ostendet & elegantiam, sic in uiris cum dignitate ornatum. Testabuntur etiam equi domini splendorem, non solum nitore cutis, uerum etiam ornamentis ipsis. Est etiam splendorum habere domi permulta, & quidem nitida, & culta, quæ ad aucupium, ac uenatum, et ad canes, atq; accipitres pertinent. Nihil enim horum neglegendum est eis. Secutus est auum Alphonsus Ferdinandi filius in excolendis libris, quos non solum multos, sed luculenter ornatos habere uoluit, ad quod tum alios quosdam, tum etiam patrem prouocauit. Eiusmodi autem ornamentorum studium ac diligentiam, & ipsam hanc munditie, ac nitore curam placet appellare Luculentiam, & qui ea utentur, Luculentos, qualem fuisse Mithridatem Ponti Regem ex hoc ipso iudicari potest, quod eo mortuo in Regia eius inuenta fuerint, ad duomillia poculorum ex onychite lapide, auro perlitorum, phialæ ad hæc permultæ, et uascula myriuarietate, item mensæ, ac sellæ elegantissime ornata, equorum quoq; freno, & faleræ, non solum auro, uerum etiam gemmis, ac margaritis artificiosissime uariata, quantus etiam fuerit rerum cæterarum apparatus declarare illud potest, quod diebus uix triginta explicatus ab eis est, quibus ea cura demandata fuit. Quæ quidem omnia ab illo magno studio conquisita & comparata fuerant unius ornatus, ac splendoris gratia. Ac de ornamentis satis sit hæc dixisse. Neq; enim domum splendidi hominis institimus, sed qualem eum esse uelimus, liniamentis quasi quibusdam inuolumamus. Quocirca de apparatu statim dicemus.

De apparatu.

Est igitur splendidi hominis non solum curare ut dignam, atq; elegantem supellectilem habeat, domesticisq; ornamentis abundet, sed quod turpe sit imparatum offendi, siue ad priuata, siue ad publica munera, habebit quidem domi apparatus rerum plurimarum, quæ ipsius luculentiam declarent, ut si hospes aduenerit, præsto sint ea, quibus opus fuerit, ad illum non comiter tantum, uerum etiam magnifice accipiendum, si publice edentur ludi, sit domus eius tanquam horreum quoddam è quo ministrentur, ac suppeditentur ea, quæ theatris artificibus, pompisq; usui, atq; ornamento esse uidebuntur. Deniq; ut pluribus si eodem tempore plures indigerint, subuenire possit supellectile, atq; apparatu suo. Qualis autem, & quam multiplex esse apparatus debeat, ostendit Lucullus, in cuius, ut ita dixerim, armario, ad quinque millia sceniarum uestium inuenta memorantur. Rex

Alphonsus eodem tempore, & regiam, in qua habitabat, & templum ubi sacra faciebat, & multorum legatorum domos mirifice ornabat, & quidem uario ornamentorum genere, ac nihilo minus tantam quam parum abundaret, Galliam ulteriorem aulæis, Syriam gemmis pene spoliavit, ingentibus pretijs propositis. Quinetiam artifices, ac mercatores corrupit, nequid præter cætera insigne, nisi soli sibi uenderent. Quo tempore Helionoræ neptis nuptias, de quibus diximus, celebrauit, dii boni, non regiam modo suam, non Friderici Augusti, non tot procerum modo domos, sed pene urbem omnem luculentissime exornauit. Quin etiam miri operis tentorium secundum Anguianam paludem statuit die uenationis, quod magni etiam oppidi instar erat, quo die uidere licuit non tentorium modo ipsum, sed paludis oram omnem splendere tapetis, aulæis, abacis scenis è frondibus, è pannis, è uarijs etiam textis. Docuit igitur Alphonsus qualẽ splendidi Regis domum esse deceat, & qualem quantumq; apparatus habere. Cuius exemplum pro facultate, ac dignitate sua qui sequetur eum iure ut splendidum commendabimus.

De cultu, atq; ornatu corporis.

De cultu autem, ac uestitu, & cætero ornatu corporis prima hæc ratio habenda est, ut in regibus uestitus, atq; ornatus omnis retineat etiam maiestatem (Augustos enim decent augusta) In uiris pro ætate, atq; auctoritate dignitatem. In iuuenibus nitorem, elegantiamq; quæ tamen minime muliebris uideatur. In puellis uenustatem, et comptum. In matronis decus quoddam matronale. Quod autem iure accusat Martialis non bene olere eum, qui semper bene oleat, idem nos in uestitu, atq; ornatu accusandum ducimus, si nihil unquam de cultu, atq; ornatu remittatur. Sordes tamen, & illuuiæ nunquam est probanda. Videnda etiam sunt tempora, considerandusq; status ciuitatis, & fortuna cognatorum ut seruari hac in parte decorum ualeat, neque enim nuptiales ornatus decent funera, aut pullatæ uestes hymenæum. Dicere autem de genere uestitus, et qualis ornatus quẽ deceat, nõ est instituti à me operis. ad hæc indies mutatur, non erat eiusdem palmata, cuius toga, trabeæ regum fuerunt. Quocirca alius magistratum, ac Regum, alius priuati hominis ornatus esse debet, diebus præsertim solennibus. Caius Germanici filius Augustus, nunc in speculatoria caliga, nunc in habitu ueneris sese populo uidentum præbuit. Præsedit certamini in stadio Domitianus Cæsar, cre-

pidatus, purpureaq; amictus toga græcica, capite gestans coronam auream cum effigie Iouis, Iunonis, ac Mineruæ, assidente Diali, & collegio Flauialium sacerdotum. Quid indecentius, ne dicam detestabilius? ut autem nihil molle, effœminatũq; sic nihil in ornatu corporis, decet moderantem populos, quod arguere possit ipsum humane conditionis oblitum. Splendor generosum præsefert animum, molli- ties effœminatũ usurpare deorum habitum summam tum stulti- tiam, tum insolentiam indicat. Sed nec est splendidi pati ueterasce- re secum uestes, neq; enim ueteramenta possunt splendescere. Quo- circa ante quàm nitorem amittant, eas conuertet in liberalitatem, do- nabitq; ijs familiares notos, benemerites, nonnunquam etiam pere- grinos.

De habendis gemmis, ac margaritis.

Ante Alphonsum Regem Dux Bituricensis in con-
quirendis & cœmendis omnis generis gemmis, atq; unioibus prælu-
xit cæteris temporis sui principibus. Fama splendoris eius per or-
bem terrarum erat diuulgata. Quicquid ex hoc genere ubiq; præ-
stans inueniebatur, ad eum deferebatur à mercatoribus, nunquam
pretio pepercit, dum res digna pretio uideretur. Hoc mortuo, nunquã
quieuit Alphonsus, donec eam laudem ad se transtulit, præstantissi-
mis quibusq; gemmis, lapillisq; ab se emptis. Quin etiam cum ali-
quando compertum haberet insignes quasdam gemmas uenales nõ
esse, magna pecunia ut eas uidere possit redemit. Paulus secundus
Pontifex Maximus uisus est hac in parte, gloriæ horum inuidisse, et
quamuis id agere se ostenderet, ut in pontificis ornatus, ac templo-
rum ornamenta splendorem hunc suum conferret, iudicatum tamen
est supra pontificis grauitatem huic rei indulgisse. Gemmarum igitur
atq; unioinum, & omnis generis lapillorum comparatio maximam
uidetur splendoris gratiam afferre, tamen si hoc in genere nisi qui ad
modum diues fuerit splendescere nequeat, cum non satis sit habere
pauculas gemmas quanquam præstantes, nisi multæ simul, ac uariæ
habeantur. Atque ut purpura, sericumq; splendidi hominis uestitum
cœmendat, sic gemmæ, lapilliq; tum nonnulla corporis ornamen-
ta, tum domesticos quosdam apparatus, nec eos solum apparatus, qui
ad uiros, ac mulieres spectant, uerum etiam qui ad supplicia, & or-
natus deorum immortalium. Quidam tamen quanquam liberales,
ac magnifici, qualem Syracusanum fuisse Dionem legimus, non gem-
mas modo habere neglexerunt, sed in ornatu, ac uestitu corporis

splendorem hunc omnino abiecerunt, ut qui popularibus, ac ciuibus
suis hac in parte modici potius, ac continentes uideri uellent quàm
splendidi, quorum consilium tamesi non improbamus, tamen in di-
uitijs, atq; in magna opulentia sordescere principem ciuitatis indi-
gnum duamus.

De hortis, ac uillis.

Quem etiam hortos habere uolumus, in quibus exerceri deambulatio-
nes, & conuiuia fieri pro tempore possint. Erunt autem horti hi ex
peregrinis, & egregijs arbusculis artificiose, decenterq; dispositi. In
quibus è myrto, buxo, atrio, rore marino topiarium opus potissi-
mum commendatur, neque enim quæ parco, ac lucroso patri fami-
liæ, eadem splendido homini hortorum ratio esse debet. Conferunt
etiam mirum in modum ad splendorem ipsum uillæ, non illæ qui-
dem rusticitate ex opere, sed urbano, & magnifico. Oportet enim
non in urbe solum, uerum etiam rure splendescere nitidi hominis
supellectilem, ne si quando secedendum fuerit ab urbanis negotijs, tan-
quam è luce in tenebras migrasse uideatur. Quoniam autem etiam
in secessu oblectamenta quæruntur, animiq; relaxationes tum sibi, tum
comitibus, & ijs, qui uisendi gratia, aut alia de causa ad eum diuer-
terint, ne offendatur uir splendens imparatus, uinaria sibi ante com-
parabit, & item cohortes puonum, phasianorum, perdicum, auiumq;
aliarum. Quin etiam retia, & canes ad uenandum, & si qua sunt
alia, quæ honesta uoluptate afficere animum, & recreare languen-
tem possint. Idem familiam suam non solum bene, & laute pa-
scet, sed multos ut dici solet, auers, peregrinosq; participes quadræ
sue habebit, atq; ut argenteas lances ius hesternum dedecet, sic quo-
tidianam brasicam principis uiri olla recusat. Itaq; ut mensa eius ar-
gento & auro, sic splendescere epulis debet. Quas quidem conuiujs,
et ijs, qui ad cœnam adhibiti fuerint potius, quàm sibi parasse appa-
reat, in quibus tamen ut cæteris in rebus tenendus modus est, ne ui-
deamur ad uoluptatem corporis referre omnia, aliud est enim splen-
didum esse, aliud comedonem, cum nonnunquam splendidi officium
sit, inter lectissimas dapes, holusculo, & pisciculis contentum esse, quæ
ut probandum est, dum non fiat ob auaritiam, sic aliquando comi-
ter. Quinetiam aliquando lautius secum egisse, dandum est splendo-
ri, quod Lucius Lucullus docuit. Nam cum dixisset ei dispensator,
quid sumptuoso tibi opus conuiuio, cum solus sis cœnaturus, quid in

DE SPLENDORE

quit Lucullus ex te audio? an ignoras apud Lucullum hodie, coenaturum esse Lucullum? neque enim dedecet, qui alijs frequentissime splendescat, splendescere aliquando et sibi, cum uideamus etiam in optime constitutis urbibus, certis diebus permissum esse, domi quocumque sua lautius, ac diffluentius coenare, ac largioribus epulis familiam pascere. Quia uero in eam partem, quae ad conuiuia pertinet, non temere incidimus, de hac ipsa re, postquam ea, quae de splendore necessaria uisa sunt, diximus, deinceps differemus.

FINIS.

141
IOANNIS IOVIANI PONTANI AD
IOANNEM PARDVM DE
CONUIVENTIA
LIBER.

AMETSI IOANNES Parde hominem homini natura conciliat, ad hanc tamen naturae conciliationem, duae cum primis res mihi uidentur plurimum conferre, eorundem scilicet studiorum societas, consuetudoque conuiuendi. Inter ipsa uero artium, atque ingeniorum studia, quae diuersi admodum sunt generis cum eadem natura sciendi, atque intellegendi cupiditatem in hominum animis uel maximam ingenerauerit, non temere fortasse dixerim, bonarum artium studium, rerumque naturae cognitionis, primas merito partes tenere. Quippe quae ad animum maxime spectent, cuius in hominum actionibus late imperium ad maxima quaeque pertineat. Conuiuendi autem consuetudinem, et eam, quae familiaritas dicitur. Iure quidem secundas ferre non est cur addubitem. Cum uita ipsa, ususque uiuendi, qui tantopere communis est, uel ad paucissimos in tanta multitudine tam arcte etiam restringatur. Vnde apud Scythas potissimum conuictus ipse religiosissimus habetur, ac per conuictum iurare sacrum, et sanctum est. Quapropter cum utroque hoc conciliationis genere mecum ipse coniunctus sis admodum, merito quidem de conuiuendi ratione differens disertionem eam tibi inscripsi Parde iucundissime. Quae in re et studiorum eorundem societati, et uiuendi consuetudini satis mihi fecisse non iniuria uideo, dum ad familiarem de familiaritate conuiuendi, ad bonarum uero artium studium de ipsis sciendi, atque intellegendi studiis scribo. Nam et de conuiuendo ratio quaeritur, quando uehementer quoque peccari in hoc nec una potest uia. Quo circa disertionem hanc ita leges, ut et communia in ea recognoscas studia, nec a conuictus nostri consuetudine recedas. Quam potius ad ipsam magis, ac magis retinendam legendo exatere. Cum ea maximam, iucundissimamque cum philosophia coniunctionem habeat, utque utraque hac philosophandi ratione coniunctissime inter nos uiuamus, et una uixisse, ac philosophatos simul nos esse testatum posteris relinquamus, si qui fortasse nostra haec legere non recusabunt.

VM IGITUR Alij quidē genus hoc convi-
ctus omnino fugiant, qualē fuisse Atheniensem Pe-
riclem legimus, quem à cœnarū, ac conviviōrū ap-
paratibus, cōsuetudinēq; sic abhorruisse traditum est,
ut ne apud amicū unq̄ cœnauerit, præterquā apud
Eurytolemum nuptiarū die, licet ipse admodū liberalis esset, ac suis
opibus plurimos sustentaret, alij uero contra nimij in hoc inuenian-
tur, ut nati ad in gluvie tantum uideri possint. Est etiā in hoc genere
mediocritatē inuenire. Nāq; ut fugere convictū uitiosum est, cum nō
solum natura, uerū etiā amicitia hāc uitæ, cœnarūq; consuetudinem
postulet, quē maiores nostri convictum à cōuiuēdo deduxere, sic oēm
uitam in epularū apparatibus exercere, in ijsq; rem familiārē pro-
fundere summopere reprehendendū est. Quid enim aliud bestiarū
similes tantopere nos efficit, q̄ palatus, et gula, popinæq; ipsius studiū?
quia uero tum uitia hęc, tū ipsa mediocritas apud nostros hodie no-
minibus carēt, tentabimus proprie q̄ fieri poterit, nouis ea nominibus
appellare, ne innoxiata relinquamus. Defectū igitur ipsum nūquā
conuiuendi appellabimus inconuiuentiā, ut inconstantia, incontinen-
tiamq; quod à convictu ipso prorsus abhorreat. Quod uitū plerūq;
ab auaritia ortum ducit, quæ ubiq; sordida est, quanquam et auari
quandoq; splendiores uideri uolunt in conuiujs, ut auaritiā dissi-
mulent, nonnunquā et à quadā animi tristitia, et studio solitudinis
uitū ipsum gignitur. Ipsius autem ex superantia, atq; excessus nomē
erit comessabilitas. Nā uoracitas, et in gluvies ad corpus magis referū-
tur, suntq; homini cum belluis cōmunes. Ipsa uero comessabilitas, q̄
animum labe sua ificiat, ac perdat, solius est hominis, hoc enim uitio,
ac labe infecti q̄ sunt, curare id solū uidentur, ut comedant, neq; cō-
uiuia exercent conuiuēdi gratia, sed comessandi, dumq; assidue, ac
liberaliter potent, dū uentrē impleant, dum palato indulgeāt, cetero-
rū obliuiscuntur omnium. Varius Helioabalus, de quo etiā supra dixi,
familiari cuidā suo, uti temperaret cōsulerenti, uideretq; ne aliquando
res familiaris defutura esset. Quid, inq; Dij boni melius, q̄ ut ipse
mihi, atq; uxori hæres sim meæ? Sed animaduertite quæso hominis in
gluvie, ac palatū nō modo intemperatissimum, sed luxū etiā perditis-
simū, nunquā minus centū HS cœnauit, hoc est triginta argenti li-
bris, nonnunquā tribus millibus cœnatus est, sexcentorū struthionū ca-
pita multis in cœnis exhibuit, ut conuiuæ cerebellis illorū uesceren-
tur. Ad mare cum diuersaretur, piscem nunq̄ edit, cum à mari long-
us, omnia e mari. Quin etiā nō conuiuas modo, uerū rusticos in cœ-

naculum intronissos luporū, ac murenarū lactibus pauit. Tenuit et
hunc morē, ut quibusdā in cœnis, solis phasianis uesceretur, ex eaq;
aut sola dapes omnes concinnari, ac missus uniuersos e phasianis eē
uellet, alibi omnia ex eadē una pecude, nonnunquā e solis pomis, aut
lacte, aliquando ex mellitis oīa, adeo totum se in hanc unā rem con-
uerterat. Nō longe dissimilis Varij huius fuit Galienus Augustus, cu-
ius unum hoc dictū declarare potest fuisse illū in hoc uitio perditissi-
mū. Nā cum relatū ei esset populū Romanū indigne ferre, quod Va-
lerianus pater eius apud Parthos seruiret, cōuersus ad astantes. Ec-
quid nam habemus, inq; quod prandeamus, o uocem maxime abo-
minandā. Idem cū se uoluptatibus immerisset querētibus nonnullis,
q̄ Ægyptus rebellasset. An, inq; sine lino Ægyptio esse non possu-
mus? Ipsa autē ex superantia non una tantum ratione potest in cōui-
uijs contingere, in q̄bus tametsi exiguntur ferula uaria, multa, opipe-
ra, lautæ, tamen q̄ Antonij, et Cleopatræ perditissimos sumptus non
accuset? Quis immanissimā Caij gulam ferat? quē Traquillus affir-
mat nepotinis sumptibus omnium prodigorū ingenia superasse, commen-
tū etiā nouū balnearū usum, ac portentosissima ciborū, ac cœnarum
genera, ut q̄ calidis, frigidisq; unguentis lauaretur, pretiosissimas etiā
margaritas aceto liquefactas sorbillaret, conuiujs et ex auro panes,
atq; obsonia apponeret. Sulla superfluens adeo in apparandis cœnis
fuit, ut uinū etiā quadragenariū populo exhibuerit. Quin etiam in
condimentis oīs generis, ac dapibus ministrandis, ita redūdauerit, ut
post ex saturatū populū magnā reliquiarū uim deici in flumen iusse-
rit. Hoc quidē perdere est potius, q̄ abundanter accipere. Aulus Vitel-
lius epulas trifariā semper, interdū et quadrifariam partitus est. in
ientacula, prædia, cœnas et comessationes, q̄bus omnibus ut satis esse
posset, sæpius euomebat. Eodē quoq; die aliud alij indicebat, ita ut
singuli appatus minus quadringenis millibus nummūm staret nemini.
In cœna illa famosissima, quā frater ei dedit, apposita dicuntur duo
millia lectissimorū pisciū, septem auiū. Allata etiā patina immensæ
magnitudinis, eaq; referta scaturorū icinoribus, phasianorū, ac pauo-
nū cerebellis, linguis phœnicopterū, murenarū etiam lactibus, quas
illinc à Carpathio mari, hinc à freto Gaditano triremibus aduehē-
das curauerat. Ad hanc gulæ profunditatem accedebat et in gluvies,
atq; intempestiuitas cum persæpe inter sacrificandum e foco pene ra-
pta manderet, et iter faciens e popinis, fumantia obsonia nonnun-
quam etiam pridiana, atq; semessa auidissime uoraret. Nero à medio
die ad mediā noctem protraherebat epulas, cū interim calidis piscinis

Sæpius est inuatis æstate foueretur. Interdum præclusa Naumachia, non nunquam Martio in campo, aut circo maximo coenabat inter scortorum, ambubaiarumque ministeria. Itaque non uno modo in hoc ex superantiæ genere peccatur, cuius moderatrix erit conuiuialitas illa quidem, ut sordis inimica, sic nequaquam profusa et perditâ, quam etiam conuiuientiam non inhoneste quis uocauerit, de qua ea sic quidem nobis præcipiendum uidetur.

Diuersa esse conuiuiorum genera.

Conuiuia igitur, in quibus conuiuialitas uersatur, alia conuiuendi gratia, atque inter paucos cum quadam familiaritate, ac uictus suauitate fiunt, alia tum ut multorum simul gratia comparetur, ut cum populo epulâ paratur, tum ut ciuili consuetudini satisfiat, ut cum in nuptiis cognati, familiaresque, ac noti adhibentur ad cœnam. Nonnunquam etiam instituuntur conuiuia, ut splendori tantum ipsi fiat satis, qualia sunt Regum, ac principum conuiuia in hortis, ac locis amœnioribus. Aliquando ut hoc honoris, atque hospitalitatis genere tum alios tum peregre aduenientes prosequamur, quod etiam apud Virgilium Aëolus innuit, cum ait.

-Tu das epulis accumbere diuim.

Quorum quidem generum uir splendidus, ac conuiuialis nullum repudiabit, Nam, etsi splendor ipse, et hæc, de qua differimus, conuiuialitas, per se honesta, et laudabilis est, ac gratuita esse debet, tamen ex hac etiam laude comparare sibi beneuolentiam plurimorum tum ciuium, tum externorum est non solum comitatus uerum etiam prudentiæ. Cum autem splendidi uiri mensa, non debeat esse sola, neque enim maiores nostri triclinia temere statuere, uidetur ab eo maxime primum genus conuictus exercendum. Itaque notos, familiares, et in quibus inest aliqua ingenij uis, ac uirtutis opinio, ad mensam illam ordinariâ, quæ nunquam est sordida singulis fere diebus nunc hos, nunc illos adhibebit, ipsa uero mensa talis semper erit, ut etiam repente oblatos, plures eodem tempore possit honeste accipere. Crassus ille diues, quamuis admodum frugi esset in uictu, consueuit tamen plures in cœna secum habere, et eos quidem e media plebe, maluisse etiam e nobilitate, tamen quis non illum merito plurimum laudet? Iacobus Caldora singulis fere diebus dum in castris ageret fortissimum quem nunc hunc nunc illum uocabat ad mensam, res sane Imperatore digna. In hoc genere conuictus, tametsi splendescere semper debet conuiuialis uiri mensa, in si quaedam fuerint populariora, et minus, ut ita dixerim, apparatus, reprehendendum non est, dum in quadam præferat familiarē negligentiam

tametsi negligentia illa quidem non est, sed remissior quaedam cura, ex familiaritate, et assuetudine conuiuendi profecta. Ornabit autem et ut ita dixerim, hilarabit cœnam uultus placidus, et sermones admodum familiares, ac iucundi, quales eiusmodi mensa uidetur exigere, quod Titus Vespasiani filius secutus est, cuius conuiuia non profusa, sed iucunditatis plena fuisse referuntur. Augustus quoque maiore comitate, quam sumptu conuiuia exercuit. Nam et tacentis prouocabat, et triuiales ludos interponebat, e circo, frequentissime etiam aretalogos. Quod circa non pauca in hoc peccant, qui tristitiam, ac supercilium ferunt ad potula. Vnde recte sane Virgilius Bacchum in conuiujs adesse uoluit, lætitiæ datorem. Quin etiam priscorum mos fuit audire ad mensam laudes magnorum uirorum. Rex Alphonso statim post prandium, uel Antonium Panhormitam uel e doctis aliquem audiebat, ut qui dignum iudicaret animum quoque abo suo, post pastum corporis reficiendum esse. Quoniam autem hac in parte diligentiores esse nolumus, cuiusmodi conuictus nobis placeant, quales etiam esse debeant, satis dictum sit. Nam quibus e conuiujs gratia multorum, ac ciuium beneuolentia quaeritur, in ijs epularum copia maior exigitur, et splendor ipse ad abundantiam maxime referendus est. Quin etiam si aliquid de lautela remissum fuerit, neque enim facile in tanta copia retineri ea omnino potest, concedendum uidetur, dum, ut Hispani dicunt, mensa ipsa facta sit, cum populi saturitas ijs conuiujs proposita sit, eaque sola tantis sumptibus quaeratur, qui uero utrumque seruauerit, ut laute ut opulenter populum accipiat, munus profecto suum omni e parte implese uideri poterit, quod quidem præstitit Petrus Genara Comes Arianensis, cum uxoris nuptias Ariani celebrasset, dies enim octo non populares modo suos, sed finitimos, qui ad nuptias uocati uenerant, ita accepit, ut nihil uisum fuerit in eo genere opulentius, fuitque opulentiae admixta lautities. Et quia princeps quoque multi conuenerant, certatum est etiam, ut neque ciborum conquisitio, et concinnatio, neque apparatus domesticus uinceretur a copia. Itaque fuisse omnia admodum condita, lauta, opipera, conquisita. Illud rarum quod sine strepitu, et turbis, quod uideri etiam mirum potuit, in tanto hominum conuentu et uarietate. Institutum etiam fuit Regum Neapolitanorum annis singulis, statis quibusdam diebus parare nobilitati epulum ad ædem Mariæ Coronatæ, adhibitis etiam præstantissimis matronis. quod ab Alphonso summo cum splendore seruatum meminimus. Mirum quam hæc res nobilium animos conciliaret. Quin etiam popularium, cum ex eius conuiuij apparatu re

liquijsq; liberalissime distributis Vrbs ipsa saturaretur. Quæ quidem consuetudo perinde, ut alia quædam digna exempla, omnino est intermissa. His igitur in conuiujs, siue, ut uerius dicam, epulationibus quoniam multitudo quàm potest uoluptate afficienda est, adhibendi etiam sunt, qui artes tractent ludicras, utpote condimentum quoddam epulationis, uenter enim plenus, ut dici solet, tum uidere, tum audire aliquid cupit, quod oblectet et sensus, animumq; declinat.

Non esse repugnandum consuetudini in conuiujs.

Velle autem repugnare consuetudini, quæ etiam à præstantibus uiris teneatur, non solum est turpe, uerum etiã hac in parte summæ auaritiæ dari potest. Quo arcet, et consuetudini satisfaciendum est in conuiujs exhibendis, et is splendor retinendus, ut aut superiores alijs simus, aut saltem pares. Quod enim multi et ferè omnes faciunt, an nitendum est, ut pro facultatibus, dignitateq; cum laude, et decore fiat. Raræ sunt in unaquaq; ferè domo nuptiæ. Quo igitur rariores, eo in ijs splendidiores esse debemus. Ac tamen si inter cognatos, ac familiares res agitur, licet nuptiæ ipsæ nonnunquam publice celebrentur ut Regum, ac Principum, tamen nec ipsa familiaritas detrahere debet de splendore, nec in nostra aut liberorum causa, cum sit dies ipse nuptiarum celeberrimus, sordidi, ac restricti esse debemus. Ad hæc exemplo etiam nostro magis excitare alios ad honesta, quàm retrahere consentaneum uidetur. Solent etiam nuptiales epulæ, quoniam, ut dixi, dies ille celeberrimus est, parere in populo infamiam, et inter agnatos, affinesq; contemptum, atq; odium, si quibus facultates abunde sunt, contractiores in eis fuerint. Quo arcet cum primis curandum est, ut opipare, large, laute, splendideq; agantur, atq; ministrentur omnia, maxime tamen consulendum est copiæ, quoniam ea maxime ab auaritiæ suspicione liberat, in ijs præsertim conuiujs. At in conuictibus et familiarioribus coenis dum elegantia, lauteq; dum maius quoddam appareat comitatus studium, si nõ omnia diffuenter aggerantur, frequentia tamen ipsa affert excusationem, ut dici recte possit, sat quidem large, si sæpe et laute.

De conuiujs splendoris gratia susceptis.

At cum solius splendoris gratia conuiuia parantur, tunc non modore mittendum, aut omittendum nihil est, uerum etiam habentia ipsa li-

berius laxandæ sunt, neq; passibus, ut dici solet, plenioribus accedendum, sed currendum potius. Explicandus tunc est domesticus apparatus, onerandi auro atq; argento abaci et plutei, coenationes exornanda, sternenda pauimenta, et ita quidem omnia disponenda, ut, quod ait Horatius, domus ipsa rideat. His accedat ministrorum egregius ac liberalis ornatus, quorum ea sit institutio, ut res ad nutum geri uideantur. Quid enim inconcinnius, quàm in conuiujs obstrepenter administrari? De epulis autem, uniuersoq; apparatu, illud hac in parte præcipi à nobis in uniuersum potest, ut certare inuicem uideantur omnia, ut nec apparatus domesticus uincat dapum abundantiam, nec abundantia lautelam, aut elegantiam, nec sat fuerit contentum esse patrijs, ac uernaculis rebus nisi peregre quoq; multa uideantur apportata, ut etiam rerum studiosa quædam uarietas cernatur, et elaborata conquisitio, atq; cura. non tamen ut Vitelliana illa patina, et Gaditana, Carpathiaq; piscatio laudanda unquã sit. Missus ipsi requiruntur tum multi, tum rerum uariarum. Varietas enim multum adiungit lautelæ, paritq; magnam inter coenandum gratiam, neq; absq; missuum multitudine abundantia et splendor facile cernitur. Vbiq; tamen suus modus retinendus est, neq; enim affectatio præsertim ubi nimia fuerit, ulla in re probanda est, quam quis laudet in conuiujs, si ne in deorum quidẽ cultu, à bonis, ac probatis uiris admittitur? Quid enim superstitione damnatius? Recte etiam, ac splendide institutum uidetur, ut procedentibus ferculis tubæ, tibiæq; prægrediantur, quæ conuiuas, astantesq; oblectent cantibus, et signum dent incedentium ferculorum, ut uoluptati etiam ipsi ordo uideatur adiunctus, qui si defuerit interturbari, atq; confundi necesse est omnia. Ordini quoq; illud accedet, ut astantium, ac ministrorum ea disciplina sit, quæ conuiuiorum est propria, absint nõ modo dicta, uerum etiam gestus, qui tristitiam, aut turbationem asferre habeant aliquam. Quæ e re mihi uidetur introductum, ut his in conuiujs adhiberentur musici, qui non solum oblectarent cantu, uerum ut dum astantes ad se audiendos trahunt, silentium parerent, atq; e silentio tranquillitatem. Quorum omnium regula, ratioq; in dispensatoris, atq; aulae magistri prudentia, curaq; potissimum reposita esse uidetur.

De secunda mensa.

Secunda mensa magnum affert conuiujs splendorem, cui mihi uidetur magnopere intendendum. Nãq; ut optimo cuiq; poetæ ultimus actus

magnæ est curæ, sic ab ijs, qui conuiuia parant, secunda mensa diligenter uidenda est. Ex inuento SUCARO, quod ad uarios conuersum est usus, magna conuiujs, ac coenis, accessio facta est, eaq; elegans, ac magnifica. Multa enim inde non ad gustum solum conficiuntur, uerum ad oculorum, ac spectantium uoluptatem, ut ea, quæ conferuntur in comessatiunculis, quas hodie collationes uocant, quibus quod magnificentiae locus in ijs sit, principes ipsos studere magnopere uideo, eiusq; rei initium coepit ab ALPHONSO, cuius in hac, ut in cæteris splendoris partibus magnum studium fuisse cognouimus. IOANNES VRSINUS Abbas Farsænsis, profectum Romam ad Xystum Pontificem Ferdinandum Regem, atq; inde ad se in Agrum Tyburtinum diuertentem, ita accepit, ut ex omni parte iudicari potuerit, & splendidorum lautissimus et lautorum splendidissimus, singulis in domibus eis, qui regem comitati sunt apparatus sumptuosissimi, elegantissimq; instructi sunt. In quadriuijs, & publicis quibusdam oppidi locis mensæ positæ epularum omnis generis. Quin etiam horreum quasi quoddam statutum fuit, equo omnia omnibus tum cocta, tum cruda large præberentur. Vt autem de mensa regia, deq; ferculis, ac missibus taceam, unum mihi memoratu dignum uidetur, quod ante ædes in propatulo, tanquam trophæum quoddam uenatorium positum fuit, in quo affixæ pendebant capræ, damæ, cerui, apri, lepores, cuniculi, Quorum ea quidem copia fuit, ut ipsæ Hernicorum syluæ tot ferarum uix altrices fuisse uiderentur, quas tamen illæ perpaucis diebus aut uenatu compararat, aut seruata in septis ad hos usus aluerat, quem morem seruari a splendidissimis quibusq; & hic ipse ætate nostra, et sua Lucillus docuit. Certabat cum hoc uenatio paratu, pauonum, perdicum atq; altilium copia, auiumq; lectissima rum, ut id conuiuium iure illustre dici possit. Vt autem Sullanæ ille in fluuium deiectiones lautissimorum ciborum, uehementissime uidentur improbandæ, sic illud exigendum est, ut post coenam multa supersint, ac non modo postquâ coenatum est reliquæ ipsæ, sed ex ipsa mensa, atq; e culina epulæ intactæ ad amicos mittantur, quæq; etiam a ministris dispensentur inter eos, qui spectatum uenerint. Cœnas illas Neronianas & uoluptarias, quibus scorta adhibentur, laudent Epicurei, & intemperantes. Acubuit Augustus sub Apollinis imagine secretam ad mensam. Acubuere simul Diu numero duodecim ciuitate etiam laborante ob annonæ difficultatem. Quo circa maledictis ita discriptus est a populo Romano, ut Apollo tortor palam in clamaretur, eumq; cum Dijs frumentum omne comedisse dictarent. Quin

tarent. Quin etiam notissimis uersibus profectus est.

» Cum primum istorum conduxit mensa Choragum,
 » Sexq; deos uidit Mallia, sexq; deas.
 » Impia dum Phœbi Cæsar mendacia ludit,
 » Dum noua diuorum coenat adulteria,
 » Omnia se a terris tunc numina declinarunt.
 » Fugit & auratos Iuppiter ipse thronos.
 Quo circa splendoris, atq; conuiuialitatis studium recedere ab honesto non debet. Quo deserto laudari nihil recte potest in aliqua hominum uitæ parte.

De conuiujs honoris gratia susceptis.

Quæ autem coenæ honoris gratia parantur, quales esse deceat, docuit nuper Ferdinandi filius Alphonsus in eo conuiuio, quod Caroli Burgundiorum Ducis oratoribus exhibuit, in quo nihil non modo defuisse, sed ne desiderari quidem potuisse ab ijs, qui affuere iudicatum est. Post plurimos rerum uariarum missus, tantumq; apparatus, post suauissimos cantus, post secundam mensam longe splendidissimam introducti mimi, editumq; ad lychnos spectaculum tandem magnificentissima illa comessatiuncula, quæ collationem hodie uocari dixi, plurimus ferculis allata est, ac deinde inter astantes diffusa & passim etiam iactata, ut omnibus ex ea esse liceret. Vltimo donati oratores splendidissimis muneribus.

Qui & quales adhibendi sint conuiuæ.

Fuisse in toto hoc genere diffusissimum (neq; enim dicam splendidissimum) Marcum Antonium, longe etiam luxu diffluentiore Cleopatra, memoriæ traditum est. Quorum coenas cuius in promptu est legere. In primis autem uidendum est, qui adhibeantur & quot, de numero apud Priscos quæsitum est, cum nec pauciores tribus, nec plures nouem adhiberi placeret. Attulit aliquando magnam laudem Alphonso huic, quod literatos quicumq; Neapoli per id tempus essent, in hortos ad coenam uocauerit, lautissimeq; acceperit. Sane in hoc genere laudis etiam delectus suus habendus est. Namq; ubi ad conuictum, præsertim frequentius uocati fuerint indigni homines, absq; infamæ nota fieri uix potest. Arguitur enim morum similitudo, & eorundem uitiorum studium. Aetate nostra Galli dicuntur

convivialitati admodum dare operam. Quos quis non laudet, dū id faciant cum delectu? tamen nescio quomodo Galli habiti sunt hac parte aliquanto intemperantiores, quod non tam splendori seruiant, quàm gulæ. Conuictus tamen ipse, quàm sit laudandus Scythæ docent, ut dixi, quibus per conuictum iurare mos est. Quibus igitur facultates suppeditantur, frequens hæc & pene quotidiana conuiuēdi ratio si delectus adiungatur magnam & laudem, & benevolentiam conciliare inter cives solet, quæ si in ijs, qui priuatam, & civilem agunt uitam, tam est laudabilis quàm certe est, quanto laudabilior est in principibus & dynastis. Quo in genere Lucius Lucullus primas partes tulisse uideri iure potest, qui domum suam ita instituerit, ut cum uideret propter conuiuiarum diuersitatem, non unam conuiuiorum rationem sequendam esse diuersa coenacula statuerit, definito singulis pretio & apparatu. Siquidem in Apolline, quod coenaculi nomen erat, quinquaginta millibus cœnari consuevit. Habebat etiam cuncta adeo apparatus, ut satis esset admonere dispensatorem de coenaculo ubi esset conuiuendum, ac de convivialitate quidem dictum sit hæcenus.

Absoluta est, ut arbitror, ea pars morum, quæ pecuniam tanquam materiam sibi subiectam habet. Diximus enim de liberalitate, & ci uersantibus uitijs, cui accessit etiam de beneficentia disputatio, post de magnificentia, & qui, et quales essent tum modici, tum uentosi differuimus. Deinceps de splendore, de sorde, de luxu, postremo de mediocritate, quæ in conuiujs uersarctur. Reliquum est ut cum ante de obedientia libris quinque explicauerimus, de fortitudine duobus, ad alias morum partes explicandas studium nostrum conuertatur, ne quantum in nobis ipsis fuerit, atque occupationes ipsæ nostræ tulerint, alicui defuisse philosophiæ parti uideamur.

F I N I S.

PETRVS SVMMONTIVS NEAPO
LITANIS SVIS. S.

IOVIANVM Pontanum inuitarunt ad se pene puerum Sire-
nes, tenuitq; ut scitis, nostra Parthenope, ubi ad senectutē usq; sua
uiffime is uixit, haberiq; et dici uoluit cuius noster, ductaq; hic uxo-
re e' nobili familia, ciuitatem nostram præclaro suo adauxit gene-
re, atq; immortalibus scriptis res nostras, quoad potuit, illustrauit.
Quo fit, ut quæ e' ciuium uirtutibus patriam sequi gloria solet, ea
quoq; nos non parua e' nostro sequatur Pontano, & iccirco nos il-
li plurimum omnino debeamus. Fuit enim reuera Iouianus non ho-
rum temporum fœtus, sed tanquam reuirescentis iam naturæ speci-
men, & in re literaria quidam quasi heros. Nobis igitur tanto ciue
summo opere gaudendum est, tantaq; hæc gloria, & uelut patriæ no-
stræ insignia ornamentis cæteris anteponenda. Etenim si erudito il-
lo, ac felici sæculo, gloriari M. Cicero iure potuit, quod Latinæ ipse
philosophiam fecisset, quantam & hinc ferat Pontanus laudem, qui
accessionem huic rei tam magnam ætate nostra fecerit, iudicare o-
mnes facile possunt, quicumq; tum alia ab ipso olim edita, tum uero
noua hæc, diuinaq; legerint. Quare quod ad philosophiam ipsam
attinet, prioribus illis, quos de Obedientia, de Fortitudine, de Prin-
cipe, de Liberalitate hæctenus legistis, addite & reliquos de Pruden-
tia, de Magnanimitate, de Immanitate, de Sermone, de Fortuna li-
bros, quos nondum plane omnes ab eo expolitos, sicuti erant, post
ipsius obitum, qui reliqui sumus amici, collegimus. Eos autem uobis
hac ediderim conditione, ut & uos meritam illi, more maiorum, sta-
tuam in celebri urbis loco ad perpetuum reipublicæ nostræ decus,
omnino erigendam curetis. Valete.

147
IOANNIS IOVIANI PONTANI AD
TRISTANVM CARACIOLVM
ET FRANCISCVM PVDE
RICVM DE PRVDEN
TIA LIBER
PRIMVS.

N LYCIO DEAMBVLABAT
Philosophans senex ille philosophorum o-
mniū disertissimus, audiendumq; ad eū uni-
uersa etiā Græcia consuebat, nominis eius
admiratiōe cōmota, ac disciplinæ. Nobis ue-
ro Tristane Caraciale, tuq; Franciscæ Pude-
rice haudquaquam parentes sunt Athenæ,
neq; ulla utiq; Campania in tera est Academia, ipsiq; haud magna
sanè cum mentis, atq; ingenij re, senes tamen sumus, philosopha-
murq; & quidem cum paucis, ac nunc domestica in porticu, nunc sa-
nulo in hoc, deambulationeq; quod si per religionem liceret, liben-
ter id quidem fecissemus, ne Lyciū tamen appellaremus, tanti uiri me-
moriam nos deterruit, quodq; et si nequaquā in Academia, in celeberrima
tamen urbis huius parte, nostris est sumptibus positum, ac
dedicatum. Quo in loco liberum me penitus regijs ab administra-
tionibus, atque omnino uacuum, & ipsi quoque publicis (ut uideo)
muneribus uacui, conuenire, ni fallor, uoluistis, postulaturi de felicitate.
quidem alter, alter uero de prudentia, Dijs ipsis præsentibus,
qui promissorum sunt, hominumq; ipsorum fidei inter ipsos, ob-
sides, ac testes. Quam ad rem non nihil fortasse uos Adriane con-
iugis cineres sunt etiam cohortati, quos hoc ipso in fano conditos
quantopere ueneremur, ipsi profecto scitis. Nihil est autem, ad quod
penetrare ingenij uis nostri queat, quantulacumq; ea est, quod non
in illius simus memoriam & præstituri libenter, & habituri etiam
ijs gratiam, q ad illam nos exornandā, honorandamq; inuitarint.
Quod uestrum esse consilium, de uultu utriusq; assensu, hilarita-
teq; plane quidem intellegimus. Ita q; qua animi ingenuitate, pro-
missa confitemur, eadem & fortasse maiore, pro ingenij tamen uiri-
bus, promissa ipsa et facturos spondemus, et Dijs etiam testibus recipi-
mus. Nec fuerit necesse uxoris manes euocare de tumulo, dum ta-
men à uobis, quod in omni promisso primum est, uirium habeatur, ac
facultatum ratio. Quanquam nec ij quidem uos estis, q ad ea nos,
t ij

quæ ingenij nostri minime sint, quæq; maiora his existant, subeunda humeris onera compellatis. Quo circa uerecunde, moderanterq; petentibus uobis, ut ex postulatio omnis absit, si modeste uicissim pudenterq; morem gesserimus, id uero & uobis satis esse debeat, & uoluntati meæ acceptum referri. Nam plene quidem ut satisfaciamus, neque sacellum hoc, neque perbreuis ipsa, quæ ante delubrum est deambulatio præstare id ullo modo ualeat. Vetus inquam, ac peruetus illa quidem Academia, maximèq; Aristotelica, tantum ad munus, à uobis & desideranda est potius, & summis etiam precibus inuocanda. Itaq; me ipsum audientes, non philosophum audietis, neq; uersatum in Lycio & Platonis, Peripateticisq; in deambulationibus hominem, sed differentem de ueterum maxime Græcorum, ac nostrorum disciplinis, ut qui earum magis fuerit admirator, quàm ut in illis solis aut ipse incubucrim omnino, aut adultus consenuerim. Scitis enim quibus ipse in negotijs uersatus sim, quodq; otium fuerit perdiscendis, atque indagandis illis meum. Agemus igitur uobiscum uerecunde, & parce, nec tam argute, examineq; quàm aperte, atque experienter. De humanis enim differentes actionibus ita quidem agemus ut qui actiones ipsas, earumq; principia magis à fronte, orèq; ab ipso nota esse uelimus, quàm ut ea cupiamus introspicere, ac rimari, quæ huius minime quidem sunt aut disputationis, aut temporis, nostriq; neutique ingenij. Cæterum ornatissimi uiri, ijdemq; amicosim sic habete, permulta quidem partim non ab indoctis uiris, partim ab ijs, qui in otio uiuunt, rerumq; ubertate, atque affluentia adiuuenta, uel arcessita esse potius, quæ felicitatem magis ipsam insiciant, quàm exornent, auertantq; illam longius à nobis, quàm ut aut propitiam faciant, aut adeptu faciliorem, minusq; alienam reddant. Non dubitat igitur apud Herodotum Solon, post Atheniensem Tellum, felices dicere Cleoben atq; Bitonem fratres, quod Argis nati, urbe bene instituta & nobili, quod locupletes fuissent, req; abundarent familiarum, quod uiribus adeo corporis ualidis, ut uterq; etià uicerit in certamine, quod deniq; Diij etiam immortales in eorum erga matrem pietatis meritum, matre ipsa quod optimum homini esset, illis tribui ab Dijs optante contulissent, mortem scilicet, quos inde conuentus ille Græciæ fere totius qui ad sacra conuenisset, felices iudicasset. Sane quam consyderate à Solone omnia. Sed quid si nunquam fratres illi uicissent in certamine? an non felices esse poterant? quid si in Umbria nati essent, aut in Sabinis ubi nulla Isthmice erat, aut Olympice certamina? Nonne ita instituti, ornatiq; fortune,

corporis, atque animi bonis felices esse poterant? Addiderit fortasse ad illorum felicitatem aliquis, quod in patria magistratus etià bene gesserint. Quid si in ea nati essent urbe, in qua ciues ipsos magistratus gerere non sit permissum? (nam et felices obtemperare legibus par est) num felices illi futuri erant, talibus ac tantis bonis præditi? Demat forsitan & de illorum felicitate quispiam, quod iuuenes sine mortui, atq; in ipso ætatis flore, ne peruenire ad fructum uitæ potuerint. Quis sciat, an diuturnior uita longe diuersam illis uiuendi sortem fuisset allatura? Demat etiam de gradu felicitatis, quod digitulū ambulantes ad lapidem aliquando offendissent, quod iter facientes imbres, procellasq; passi essent, quod uiderint audierintq; non pauca, quæ parum omnino sensisse ipsi uoluissent. Quod quid est aliud, quàm uelle hominem, humanam abijcere conditionem, & quæ deorum sit, illam induere? quod dolere nunquam debeat, nunquam tristari, minime etiam lætari, atq; explicare frontē, non irasci, non miserari, non deniq; moueri ad humanos casus, naturæq; ipsius ministeria, & opera. Deniq; muscæ, culices, pulicesq; felicitatem contaminabunt humanam. Et profecto contaminabunt quando nos ipsi felicitatem hominis, quæq; ciuilibis dicitur, ita consyderare uidemur, ac metiri, ut hominis ipsius naturæ, captusq; omnino humani obliuiscamur. Quod si naturam rerum, quæq; & qualis ipsa sit, consyderauerimus, & qui sit eius cunctis in rebus modus, de sinemus profecto, desinemus res nostras omnes, ipsamq; potissimum felicitatem adeo adamusim uelle, ac pensitatim expendere. Agnominatur Arabia illa *أرض الحناء* felix scilicet, ac beata, propter rerum plurimarum copiam, ac præstantiam, Atqui in ea nec nux nascitur castanea, nec unedo. Sit igitur sterilis, infœcunda, etiam infelix Arabia. Sed o' maxime imperfectam terræ felicitatem, cui arbutus desit, ac castanea. Laudatur à soli fœcunditate Aegyptus, ab æeris serenitate, à Nili irrigatione, ab antiquitate, ab incolarum moribus, institutis, legibus, à Deorum cultu, sacrorum mysterijs, rerum item cœlestium cognitione, ac scientia. At nullæ sunt Aegypti laudes, nulla rerum eius commendatio, quod caprearum creat uenatu, piscatuq; turturum, piscium, aut micularum fortasse aucupio. Nemo erit unquam in Britania felix, quod sit regio maxime frigida, oporteatq; non exigua anni parte calidarijs agere sub fornibus, expectareq; ex Italia, Galliaq; uini uecturam, ac cõportationem. O felicitatem maxime deficientē, ad quam perficiendam uini solius desit usus, quo quidem quota hominum pars globum hunc te-

rarum inhabitantium utitur. ut qui abstemij sunt, felices esse nullo modo queant. Adsit modo animus, adsit inquam animus, multo quidem minus Britanis deerit ad felicitatem unum, quam Italicis aqua Niloticæ tantopere commendata. Dii boni, felicem esse volumus iustum, temperantem, fortem, scientem, rerum naturæ peritum. Atqui maxime laboriosum est, administrare iustitiam, summopere difficile temperare uoluptatem, quæ nobis est à natura insita, supremum in modum periculosum uersari in prælijs, in quibus de uita agitur, deq; honore, & gloria. Quæ uero sint uigiliæ, ieiunia, corporis langores, defatigationes animi, ac uersiones eorum, qui cognoscendæ rerum naturæ dant operam, & ipsi scitis, neq; nos etiam ignoramus. Comparatur igitur felicitas per difficultates, labores, pericula, maximq; inquietas actiones, uigilias, incendiam, perpetuasq; illas animi cogitationes, ac sollicitudines. Nihil itaq; his omnibus actum fuerit, si aut uestis nobis sericæ, aut Torcellanicum desit poculum. In animo, mihi credite, felicitas maxima e parte collocata est, in animiq; ipsius constitutione, q; male ubi constitutus fuerit, sibiq; ipse defuerit, exteriora hominū iudicia, externæq; opiniones quantum diuiti, quātūuis ualēt hoiem corpore, natumq; in patria quāuis nobili, maioribusq; quantumuis illustribus, felicem tamen nunquam constituent. Itaq; ut minime felicem præstebunt, sic à felicitate illum minime auellent, ubi nec Caietæ habuerit hortulos, allaqueabit ue ulnum falernam, nec lanam totonderit Marucinam. Nam quod Cæsarem permultis etiam caluum conuitiarentur, num minus ipse propterea clarus imperator exstitit, ac dux eximus? Male audiuit etiam Pompeius, quod digitulo capillum scaberet. An propterea parum aut cuius, senatorq; egregius, aut dux & consul illustris fuit? Alexander Imperator Romanus minime aut poculis, aut lancibus usus est aureis, uidelicet haudquaquam propterea clarissimus, aut minus inclytus princeps est habitus. Itaq; comparandam ad felicitatem, si hominum sequamur opinionem, nunquam deerit accessio, nihilq; pficiendæ illi erit unquam satis. Cū tamen & actiones ipsæ humanæ ratione sint finitæ, & certo quodam limite terminentur, Nam & felicitas infinita non est, perinde, ut neq; sanitas, neq; corporis proceritas, nec bona alia humana, Quippe quæ & ratione finiantur, & terminis sint comprehensa. Quamobrem in ijs, quæ ad felicitatem pertinent, nō parū etiam opinione laboratur. Quæ in disputatione qui locus esse ueræ potest, rectæq; rationi, cum ad opinionem pleraq; referantur. Itaq; nequaquam nos poenituerit uobiscum

hæc familiariter prolocutos. Quod uero ad prudentiam attinet, ea cum recta agendi sit, ac uera ratio, aut sine recta constitui, ac uera ratione nequeat, actiones quidem omnes sic moderatur, ac regit ut uirtutum omnium, quæ à moribus nomen habent, dux sit, ac magistra. De qua non ante dicere aggredimur, quam rerum uobis moralium principia aperuerimus. De quibus in hunc exordiri maxime modum placuit.

T ELECTI ONIBVS Quibusq; & actionibus nostris omnibus finis constitutus est aliquis, cuius ipsi gratia moueamur, ubiq; enim rei alicuius species, quæ optanda quidem appareat, & in agendo & in eligendo sese nobis offert. Cum enim in summa rerum omnium inopia constituti simus, quæ ad

uictum, cultumq; & usus uitæ alios necessaria sunt, earum ut cupiditate teneamur, uel maxime quidē necesse est, sine quibus uita ipsa nec commode traduci, nec bene nobiscum agi, ulla ratione queat. Ad hæc cum ob hanc ipsam fortasse inopiam, aut natura ipsa tantum duce nati simus ad cœtus colendos, societatemq; conseruandam, ne civili huic uitæ, sociabilitq; consuetudini desint opportuna, multa quoq; comparanda sunt, quorum etiam habendorum cura trahamur, atq; incendamur studio. Nec uero solum ea ne desint nobis in uita, uerum abunde quoq; ut suppetant liberis, propinquis, familiaribus, atq; posteris. Est enim à natura homini insita posteritatis cura, quod prolis quidem studium declarat, ac præsertim optimo cuiq; beneq; instituto.

Quod utilia quæ sint, naturaliter appetantur.

Hinc igitur ingenita est homini rerum utilium cura, quando ex hoc uocata sunt utilia, quippe quæ ad huiusmodi usum & cupiuntur, & comparantur, magnis etiam cum laboribus. Hinc tot artes inuente, tot etiam manuum opificia, & ipsa quoq; ab ingenio, naturaq; profecta, quorum tamen non exigua e parte, humanarum initio rerum excitatrix fuit inopia, summaq; uiuendi difficultas, ut agriculturæ, ac fabriliū ferme omnium, multaq; post adinuenta maioris commoditatis, atq; copiæ gratia (aliud est enim nolle egere, aliud

affluenter abundare uelle) non parua etiam uoluptatis, quæ nescio quomodo sociata data est à natura hominibus non solum in agendo, uerum etiam in cogitando, & contemplando, eaq; ita quidem utilitati ipsi coniuncta, ut seiuungi ab ea uix queat, dum uoluptas tamē non sit ipsa quidem arcessita, ac parum sobria utilitatis custos. Ita q; cupiditates ipsæ nostræ, atq; appetitiones, in ijs, quæ ad utilitatem pertinent, potissimum uersantur, nec sanè à uoluptate disiuunguntur, ac iucundi specie. Vtilitatis autem nomine intellegi cuncta uolumus, quæ ad uitæ usum, atq; commoditatem spectent, ciuilib; uitæ conseruationem. Quæ quod & delectant, & uoluptatem afferunt, ubi eorum possessionem assecuti sumus, iucunda etiam dicuntur, suntq; ad modum possessoribus grata. Quo fit, ut utilia, quæ appareant, ac iucunda, naturaliter & capiuntur, & eligantur à nobis. Nā de honoribus, præfecturis, magistratibus alia uideatur fortasse ratio tractandum. Nos enim principia tantum hac præsertim in parte querimus, quibus natura duce homines moueantur ad cupiendum primo atq; eligendum, post etiam ad agendum, assequendi gratia, etiam cū sudore ac periculis.

Singulis artibus atq; actionibus finem constitutum esse suum.

Quibus è rebus efficitur, ut artes, ciuilesq; exercitationes cunctæ finē respectent & ipsæ quoq; aliquem, ac maxime suum, Cum illarum principia ab ijs, de quibus dictum est, causis sint profecta, inopia scilicet, ac natura. Namq; non actioni cuiq; modo, uerum etiam arti, atq; facultati suæ cuiq; constitutus est finis. Quo arcet cum uariæ sint atq; multiplices hominum tum exercitationes, tum artes, ac studia, fines quoq; & ipsi constituuntur non uni.

Omnes fines ad unum tandem referri.

Cæterum uti summa totius reipublicæ administrandæ ad unum, eumq; summum refertur magistratum, militiæ quoq; ac gerendi belli ad imperatorem, sic fines & ipsi omnes ad unum eumq; summum, ac præstantissimum referuntur finem, propter quem omnino omnia suscipiantur & officia, & opera, ad quem quidem ipsum, suum quiq; dirigant cursum, perinde, ut in portum qui nauigant. Atque ut inter magistratus, alius cedit alij, minorq; maiori, atq; inter a-

ues, iuuenis seni, ignobilis nobili, priuatus in magistratu agenti, sic finium suarum quoq; ratio est habenda, præstabitq; alteri is ipse, ad quē alter ille refertur, ut res familiaris rei rusticæ, & hæc ipsa res rustica, faciendi aratri, ac uomercis officinæ, quando uomercaria officina subseruit agriculturæ, ipsa autem agricultura rei familiari. Omnium autem erit præstantissimus, maximeq; optabilis, atq; expetendus is, qui gratuito quidem, ac propter se ipsum tantum & queritur, & expetitur, & cuius assequendi gratia cæteræ omnes actiones sunt, curæq; susceptæ. Videntur autem homines id maxime & cupere, & querere, ut bene ipsi uiuant. Nam uiuere commune est animalium quidem omnium, bene uero uiuere hominis est solius.

Vnumquenq; finem bonum aliquod esse.

Quo arcet fines & ipsi, è quibus existit bene uiuere, bonum quoddam sunt singuli, ex bono enim sequitur bene, perinde, ut ex honesto honeste. Nam & qui bonum præstitit officium, bene dicitur egisse, & qui honestum aliquod egit facimus, honeste. Inter ipsa autem bona, quod idem dictum est de finibus, est aliud alio melius, ac præstantius, illud uero & optimum et præstantissimum, et omnium maxime optabile, quod cætera complectitur, continetq; omnia, quod & summum, & ultimum merito est suo habendum, quod adeptus qui fuerit, non aliter, quam qui in portum ex alto delatus est, finem sit postremum assecutus. Id quod in gubernandis populis, regiaq; in administratione usu uenit, ut pastores, agricolæ, mercatores, artifices, urbium præfecti, aues deinum omnes, milites item, ordinesq; & ipsi centuriones, tribuni, duces, uniuersus deniq; exercitus regi pareat, rexq; illis præscribat, & publice omnibus, & priuatim singulis.

Fines alios esse extrinsecus positos alios inesse actionibus.

Quorum quidem omnium ea diuisio est, ut fines alij sint extrinsecus quidem positi, quemadmodum in exercitatione, & usu medicinæ, sanitas, alij uero ipsis insint actionibus, sintq; actiones ipsæ fines, ut eius, qui fortiter se gesserit, feceritq; aut facit fortia, actio ipsa fortis, fortiterq; egisse, uel agere, est finis, quem qui assequitur, fortis dicitur, & qui magnifice agit, magnificus, cum medicus qui ægrotum sanauerit, non ipse propterea sanus quidem dicitur, uerum bonus, atq; pe-

ritus medicus, sanitatisq; solers, seu procurator, seu artifex.

Fines alios esse opera, alios officia.

Nesciam ego quam ab alijs quæ dicturus proxime sum probabuntur, dicam tamen, eritq; suum cuiq; arbitrium, de ijs ut uoluerit, & iudicandi & sentiendi, utemurq; distinctione hac, ut quæ existunt ex administrationibus aut artis, aut facultatis cuiuspiam, rebusq; uel faciendis uel constituendis, earumq; præcipue artium, quæ manu exercentur, opera ea uocemus, ut telam opus esse texturæ, architectonica ædificium, industriarum, indumentum, eruntq; opera ipsa, sui artis cuiusq; fines. Quarum uero nulla existunt præter actiones ipsas opera, non uerebimur eas ipsas actiones finem assecutas, appellare officia, eaq; fines esse dicere, ac finem liberalitatis esse, eiusdem recte utendæ officium, similiterq; fortitudinis, atq; magnanimitatis. Recentiores enim philosophi quàm præstantissimi quidæ maximeq; acuti uiri, dum Græco tantum modo, quibusq; ab Aristotele traditum est uerbis, philosophantur, parum curauerunt uidere, quid Latine etiam dici, & quonam modo, quaq; etiam ratione ac uia aut possit aut etiam debeat. Nec uero eum me ego esse aut dicam, aut sentiam, qui philosophum profiteri aut possim, aut debeam, aut omnino ausim, tamen ut consueuere, qui periculosa tranant, atq; ignota flumina, quibusdam quasi contis tentabundus amnem ingredior. Quid enim obsuerit uadit quærere, si non magis fortasse certum, at minus omnino lubricum ac uorticosum? nullum autem in euentum reprehendendum fuerit horum alios admonuisse.

Materiam, formam, ac priuationem conuenire ad uirtutes constituendas.

Ad hæc quanquam idem Aristoteles, quæ de moribus differuntur, neq; eruditius, neq; exactius quærenda esse censet, sed crassa quadam & pingui potius pscrutatione, atq; ut maiores nostri dixerunt, Minerva, nihilominus audacius fortasse, tamen in ostendendis, explanandisq; principijs nõ dubitabimus remotiora quædam, significantioraq; sciscitari et quærere, quorum ex indagatione principia ipsa clariora appareant, sintq; illustriore in loco posita. Idem ipse igitur & indagandi solertissimus, & præcipiendi optimus magister Aristoteles tradit, ad constituendam generationem tria simul conuenire, Materiam, Formam, & quam

& quam recentiores e nostris uocant priuationem, quæ & rectius & expressius, & iudicio etiam meo, proprie magis, Carètia dicta est à uetustioribus quibusdam Latinis. Sed non sit de uerbo controuersia. Ego uero hac nunc in parte, & in hoc, qui est de moribus, tractatu, & indigentiam, & inopiam indifferenter, et cum libuerit, etiã penuriam appellabo, ut quod moralibus sum de uirtutibus disserturus, quæ honestis constituuntur, & præclaris ex actionibus, intellegatur apertius, uirtutum ipsarum principia, & quæ sint, & qualia. Tantum uero abest, ut ratione hac disciplinas ipsas perturbemus, ut magis, magisq; alteram alterius sustentemus præsidio.

Inopiam esse unum è principijs.

Nasci igitur hominem cum summa rerum omnium inopia, quis est qui neget? addam & illud, maxima etiam cum ignoratione. Namq; solus cum sit ad eloquendum natus, septimo uix anno eloqui quæ sentit exacte potest. Animalia fere omnia, ubi alia progredi, alia aut uolare, aut natare, aut reperi apta sunt, uictum ipsa sibi per se comparant, solus homo postquam & pedibus & manibus, & lingua, qua excellit, commode utitur, uiuere tamen nec ipse adhuc per se, aut à se solus potest, neq; conseruandi sui munus aut obire, aut tutari, neq; quas ad res natus est, nisi multos post annos eas attingere. Itaq; diutius à parentibus alitur, uictitatq; annos complures aliena & opera, & cura, discitq; laboriose eloqui, cum animalia cætera sponte uoces suas, suaq; signa, nullo docente, proferant. Laborat itaq; homo solus, postquam instrumenta corporis pfecta sunt omnia, etiam extrema illorum omnium inopia, quæ ad uiuendum sunt per necessaria, quodq; grauissimum est omnium, summa premitur rerum ignoratione, atq; inscitia, tum etiam ad sciendum sit, atq; ad contemplandum natus. Itaq; alia ad animalia cum respexeris, nihil homine nascitur à re præsentis destitutus, ac, si non displiceat uobis, q maxime docti estis, etiam inscitius, ignorantiusq;. Est igitur data homini indigentia, comes quasi quædam, uel excitatrix potius ad ea comparanda, quibus seq; uitamq; & corpus tueatur, abijciatq; ignorantiam.

Hominem natum esse ad agendum, agendoq; informari.

Eundem hunc hominem nasci ad agendum docent, è quibus ipse constitutus est, partes, ac membra, Sunt enim nati pedes ad ferendum cor

pus reliquum, atq; ad inambulandum, manus ad tractandum, laborandumq; ad uidendum oculi, ut ad audiendum aures, ad olficiendum nares, aliq; ad munera membra item alia ac partes corporis, quæ post subseruiant ei, consequendis illis, ad quæ natura duce, ac ratione, inopia etiam impellente trahitur. Agendo itaq; formam, illis indit, ipsæq; actiones, quæ ab agendo dicuntur, informatrices sunt quasi quædam eorum. Quo circa & uirtutum quoq; omnium, quippe quæ honestis consumatisq; constituantur ex actionibus, n̄ forte uirtutes ipsæ eadem, honestæ sunt, ac laudabiles actiones, quæ formam quoq; suam pro subiecta materia referunt.

Singulis uirtutibus suam attributam esse materiam.

Singulis enim uirtutibus sua attributa est materia, tametsi nonnunquam eadem ipsa materia alijs quoq; subijcitur actionibus, atq; uirtutibus. Siquidem magnificentia, & liberalitas in pecunia uersantur eroganda, sed illa tantum dando, hæc uero magnifice potius ædificando, qua de re post fortasse uberius. Habetis optimi uiri, planeq; ut arbitror, intellegitis, perinde, ut in constituenda generatione, informandis quoq; uirtutibus, materiam, formam, ac priuationem simul conuenire. Itaq; ad ea, à quibus digressi fortasse uidemur, redeamus.

Moueri appetitionem ob inopiam.

Nascitur igitur homo egenus, inops, omni etiam e parte necessarijs carens, quanquam quibus ipsi caremus, non egenus tamen omnibus, neq; enim flabello si caruerim, egeam illo in frigoribus, ac sub brumæ tempestates. Hinc itaque appetitio suscitatur eorum omnium, quibus aut ipsi caremus, aut eorum egeamus usibus. Hinc etiam expetitio eorum quoq; quæ & commodiora & uitæ magis opportuna uisa sunt, magisq; honoratu digna iudicantur, in primis rerum cognitionis, atq; scientiæ. Nam cum rudes nascamur, ignariq; simus etiam propter animum à ratione minime alieni, ob hanc ipsam consequendam rerum cognitionem, causasq; earum, ac rationem, tum intellegendi, tum sciendi maxime cupidi, & studiosi sumus. Laudabilissima sane res, supremumq; in modum spectanda, atq; honestanda expetitio rerum huiusmodi, atq; ut proprie fortasse magis loquar, exoptatio. Quotus enim siue à natura, siue ab institutione, siue Dei dono, ac munere, siue ab ijs simul omnibus (quanquam quæ à

Deo tribuuntur, omni sunt e parte perfecta) quotus inquam sic est uel præditus, uel institutus, uel adornatus, ut expetisse ea magis iudicari debeat, quàm optasse? Quando eorum, quæ optantur, non tam actiones ipsæ nostræ futuræ per se ipsæ sunt affectrices, quàm aut fortunæ opera, aut Dei beneficentia & munere.

De Fortuna.

Verum in maxima re, eaq; perdifficili, & rara, fortunæ habere rationem, nec pi esse, nec Christiani uidetur hominis. Atq; hæc quidem nequaquam eo consilio dicuntur à nobis, quo Peripateticorum sententijs aduersemur. Sed quod dum illis assentimur, uideri nolumus religionis nostræ immemores. Cum etiam quæ fortunæ attribuuntur, eorum multæ, fortasse & plurimæ, si per se ipsa consyderentur, ac non perinde, ut præter propositum, ac finem à nobis ipsis constitutum eueniunt, uideri possint ad rerum naturam prorsus referenda, uel ad secretiorem, incomptioremq; quandam constitutionem, cum tamen natura ipsa, ut mundus uniuersus deo pareat, obtemperetq; præscribenti. Necesse est enim & regere & moderari unum omnino omnia. Nam quod ad fortunam attinet, quis quæso modo sit aliquo ingenio præditus, quis inquam fortunam ipsam aut incertum, aut temerarium, aut sine causa, ordine, serieq; omnino ulla uagum, ac palans quippiam esse asserat? nemo profecto sanæ, sibiq; constantis mentis, atque consilij, hoc aut sentiat, aut profiteatur. Quid enim absq; causa? quid porro e causa ortum ducens, incertum? siq; nec gradus processu & ordine, aut temerarium? licet temerarium, quoad nostra intersit, uideatur. Verum enim latent nos & rerum causæ, & origines, earumq; progressus, atq; conuersiones sunt omnino incognitæ. Itaq; fortunæ nomen ipsum popolare initio, atq; ab ignoratione ductum fortasse non temere quis arbitretur. Serunt agricolæ, neq; est prorsus annuus sationis prouentus, multaq; interim ante messem accidunt, præter illorum opinionem, & quam sunt prognosticorum, ac temporum obseruantissimi, aduersus opinionem tamen illorum, atque obseruationem contingunt non pauca, quæ quidem ipsa æque dicuntur, ac si uedines tempestates, nimbi e certis, constitutisq; minime proueniant causis, ac tum e cœli ipsius, ac stellarum conuentionibus, tum ab elementorum inter se alternationibus pro seminum, ac soli ipsius natura, & habitu. Itaque dum fortunam uel accusamus uel causamur, & naturam & Deum ipsum criminamur, etiam calumniose, atque,

ut uerius fortasse loquamur, ignauiam nostram, detegimusq; criminando ignorantiam, simulq; uitæ conquerimur tum imbecillitatem, tum breuitatem, quodq; tanta etiam causarum ipsarum, coelestiumq; progressionum abstrusio sit, ac latibulum tantopere tenebriofum, conditionis penitus nostræ, mortalitatisq; ipsius ob superbiam, arrogantiamq; obliu. Verum ad nostra redeamus. Nascitur idem, ut dictum est, homo ad agendum, utq; agendo assequatur, comparetq; sibi ea, quæ deesse iam sentiet, unde actiuus est dictus. Cumq; anima sit corporis ipsius humani perfectio, imperetq; ipsa corpori (perfectio enim imperium est) eiusq; membra, ac partes omnes cum ad agendum pariter, ac faciendum sint appositæ, utetur & illis anima, perficiendi, atq; assequendi eius, ad quod intendit, quodq; auct, atq; expetit gratia.

Vsus rationis homini tantum esse concessum.

Huius igitur ipsius animæ triplex cum sit uis, atq; potentia, & uegetandi, & sentiendi, & ratione utendi, uegetatio quidem & herbis & stirpibus cum homine est communis. Nam & illæ quoq; dicuntur uiuere, & quod hac præditæ sunt anima, dicuntur animantes. Sentiendi quoq; uis ipsa communis est homini cum belluis. Sola igitur actione, ac ratione animæ pars utens hominis est unius, huiusq; ipsius omnino propria. Quo'circa suum ac peculiare hominis est cum ratione agere, illamq; in agendo sequi, eiusq; se dictis accommodare. Nulla enim absq; ratione actio est perfecta, finis autem perfectum quiddam est, et perfectissimæ cuiusq; actionis finis etiã perfectissimus.

Finem expeti quia bonum.

Cumq; sit perfectio de ratione boni, id efficitur, ut finis iccirco quia bonum est, expetatur, quodq; aliud alio perfectius, illud perfectissimum iudicandum est, quod & idem optimum. Perfectissimum igitur, atq; optimum idem quoq; est, & summum, ac bonorum omnium maxime uel expetendum, uel exoptandum, ad quod omni etiam sit studio contendendum, finisq; idem ultimus, ad quem cæteri referantur omnes. fructus igitur uitæ humanæ totius actiones ipsæ sunt, ratione temperatæ & rectæ.

De ratione.

Ratio enim regendis, moderandisq; hominum actionibus idem prorsus exercet ius, eademq; autoritate utitur, qua in moderanda nauis, qui dicitur

qui dicitur gubernator, quippe qui clauo inherens, & uentos explorat, & cursum dirigit, & futuris de tempestatibus sollicitus omnia simul circumspicit, & quæ timenda sunt, cauet, & quæ administranda, quoq; administranda modo, et decernit, & imperat. Quo'circa uita ipsa hominis, et in actiõibus homine dignis uersabitur, unde actiua est agnominata, & actionum ipsarum, uitæq; totius ratio dux erit, ac magistra, quando rationalis animæ pars homini solum est concessa, cum animalium cæterorum excellentia, & actiones ipsæ uitam hanc sic constituent, ut qui ita uiixerit, & bene uixisse, & finem affectus iudicetur illi, qui est nobis à natura propositus, ac per usum, habitumq; ratione dictante comparandus, Quia uia futurus est finis ipse & perutilis, & iucundus admodum, ac natura ipsa humana dignus ac proprius, & à ratione constitutus, atq; in ætate bene constituta, ex eoq; etiam perfectus, quod agendo, ac diu multumq; exercendo fuerit comparatus, deniq; et summus et optimus, & iusti possessoris etiam iusta possessio, qui quidem ipse sit maxime consumato & iudicio, & officio.

Ex actionibus à ratione perfectis uirtutes morales constitui.

Vt igitur uegetantis proprium munus est uiuere, sentientis uero sentire, sic eius quæ ratione utitur, agere cum ratione, vsus autem ipse morem inducit, quo fit ut actiones ipsæ à ratione perfectæ illum sequantur, sintq; ex eo etiam morales dictæ. Eadem igitur actiones et morales, & secundum rationem progressæ ipsæ quidem uirtutes erunt, quando et rationem sequuntur, & à moribus nomen habent. Cumq; rationis proprium munus, atq; officium sit, honestatem complecti, sitq; ratio ipsa norma quasi quædam recti, ea deniq; selectrix boni, & iudex honesti, erunt hæ ipsæ morales uirtutes, atq; actiones, tum honestæ, & rectæ tum ad bonum contendunt. Honesti uero comes est laudatio, recti æquitas ac iustitia. Est enim rectitudo iustitiæ temperatrix, uel ipsa potius iustitia. Humanarum igitur actionum à ratione perfectarum, illiq; se accommodatum finis est uirtus, uel eadem actiones sunt ipsæ sibi & finis, & bonum, quod ipsum homines etiam à natura ducti appetunt, illoq; ut potiuntur, contendunt. Cum autem uirtutis ipsius moralis existat proprium, ac suum cuiusq; uirtutis munus, & definitum officium, ipsaq; in plures uirtutes sectur partes, quemadmodum ipsum quoq; diuiditur, bonum, sic aliarum

quidem uirtutum alia sunt & officia, & munera, ut temperantia, modestiaq; temperare appetitum libidinis, modumq; adhibere tum uoluptatibus, tum doloribus, quæ non tam animum, quam corpus ipsum, ac sensus male afficiunt, hominemq; ipsum, qui ex anima constituitur, ac corpore, ut etiam fortitudinis in periculis, ac maxime asperis belli laboribus, tum retinere, ac confirmare fiduciam, tum sedare metum, formidinemq; repellere, et confirmato animo mortem optere, dum ratio id ipsum suadeat, ut etiam prudentiæ, de qua præcipere hortatu præsertim uestro decreui, atq; intellectus, cuius prudentia ipsa aluna est, proprium ac peculiare est, quæq; in actione, ac re administranda & metiri, & pensitare, & cuncta simul attendere, & ante quam agendum quid suscipitur et postquam susceptum id est, & in eius progressionem quid utile, quid contra inutile, quid sequi, & quid uitare, tum in eligendo, & decernendo, tum etiam in agendo, ac proficundo debeamus. Cum uirtutis sit huius studium, intellectusq; ipsius officium multo ante, prospiciendi quæ obesse, quæ contra prodesse ualeant, quæ profutura sint, quæ uel etiam offutura. Quo circa uirtutum omnium & dux, & comes, & magistra quasi quædam merito est à doctis uiris habita, & ore pleniori à peritis, imperitisq; pariter laudata. De qua tamen ante quam dicere ipse aggredior, quoniam actiones eò spectant nostræ, ut publice, ac priuatim bene uiuatur, uidendum est, ac si non plane explicandum, quod maioris est operæ, innuendum tamen, quodq; in pictura usu uenit, adumbrandum quibusdã quasi coloribus, quod sit ipsum bene uiuere, quodq; permulti etiam, non bene solum, uerum beate quoq; quæruunt uiuere, an alterum sine altero sit uiro bene constituto per se satis. Ad hæc in quo differre uideatur, atq; ubi utriusq; cõpositus fuerit, qualis hic ipse sit habendus, quæq; appellatione affectio ipsa bene, beateq; uiuendi sit etiam uocanda.

Quid sit bene uiuere.

Ex ijs igitur, quæ dicta sunt, efficitur primum ut bene uiuere sit non cuiusq; hominis, sed eius tantum, qui est bene ipse quidem constitutus, deinde ut ipsum bene uiuere, sit bene atq; cum ratione agere, & assidue quidem bene agere, continuoq; studio, & operam in uita ipsa civili, hominumq; societate & cõtu. Neq; enim bene constitutus uir existimandus est aut solinagus, aut sui tantum studiosus, atq; amator, uiuensq; in solitudine. Qui igitur ea agat, quæ et uiro, et ciue digna sunt bono, et patrefamilias frugis, quiq; pietatẽ colet, atq; iustitia, Deo, patriæ,

parentibus, cognatis, amicis, ipsi hominum generi, quo ad eius facultates tulerint, iusta honestaq; præsterit, qui laboribus, atq; erumnis non cesserit, neq; succumbet aduersis, abhorrebit à turpibus, sequetur honesta, atq; commendatione digna, ipsamq; in primis naturam ratione & duce, & comite, aut hic bene dicitur uiuere, aut nomen ipsum bene uiuendi futile iudicandum est, atq; omnino uanum. Poteram et breuius complecti definiens, bene illum uiuere, cui nihil desit, uirtutibus omnibus publice, priuatimq; exercendis. Sed magis placuit illum circumscribere. Nam quibus eum circumscribimus, in ijs uniuersis uirtutes ipsæ pro sua cuiusq; sibiq; subiecta uersantur materia, quæ ubi minime defuerit, nec singulis uirtutibus, nec item uniuersis pro loco, re, ac tempore publice, priuatimq; exercendis, huic quomodo deesse poterunt facultates ad uictum, ad uisum, ad cultum, ad tutandam, conseruandamq; tum honeste, tum abundanter rem familiarem, ac propriam, quæ etiam prodesse alijs ualeat? Atq; hæc quidem ipsa satis esse ad bene uiuendum iudicari recte quidem possunt, cum usus ipse uirtutis sit uel etiam plenissimus honestissimæ uoluptatis, nullaq; existat uoluptas, solidior, quam quæ ex honestis & claris capitur actionibus, eaq; ipsa è fonte uirtutis manet, ut hic ipse bene constitutus uir, comitem ad bene uiuendum secum habeat etiam uoluptatem, seq; & rationis usu dignam. Quod si, ut principi doctrinæ huius Aristoteli placet, summum hominis bonum est agere secundum uirtutem, eamq; optimam inter alias ac perfectissimam, qui secundum omnes bene agat, iure meritoq; suo nonne hic et uere dicitur, & recte iudicabitur bene uiuere? nonne & ille quoq; ipse optime, qui secundum cæterarum omnium præstantissimam? Pictorum quidem numerus, atq; officium est omnium pingere, boni uero, bene pingere, & alius quidem (ut de Apelle tradit Propertius) In Veneris tabula summam sibi uindicat, alius alia in re depingenda. Excellentissimi uero pictorum est omnium, in omni picturæ genere retinuisse excellentiam. An fortasse seruare quispiam illud maluerit in hac, quæ est de bene uiuendo dissertione, quod Græci pariter, ac Latini seruant, ut cum dicitur absolute poëta, Homerus à Græcis, Virgilius à nostris intellegatur? Non quod illi in omni poëtica genere fuerint eminentissimi, sed quod in heroo tantum maximeq; generoso carmine præferantur. Quando nec exacte in hac ipsa quæstione singula ita sunt quæreda, ut ab Oratore exigas syllogismum, qui est Dialectica, cum illius sit proprium Enthymema. Et mercator quidem numeros digerit ad utilitatẽ uidelicet, ac mercaturæ usum, ab Arithme

tico uero numerorū ipsorū proportio, quæ et quãtz sit, quæritur. Cõmune igitur est homini quæ uiuere cum herbis, fruticibus, arboribus, itē belluis ferisq; at hæc alitibus, piscibus, addo & reptantibus. Bene autē uiuere hominis est unius, quia unus ipse ad agendū, atq; contēplā dū est natus, atq; ob utrūq; reliquis excellit, quæ uitæ ut utur muneri bus. Huiusmodi uero excellentiæ possessio, ut bene, ut perfecte, nequaquam tamen omnibus, uel paucis admodum potius contingit hominibus, ut non pictorum è numero cuiq; aut poetarum, aut medicorum contingit esse suo in genere, artificioq; excellentem. Omnia enim perfecta rara, quod eadem ipsa sunt admodū difficilia, quæ quadrasse ex omni parte, uidetur diuino quodam beneficio, potius quam humano ingenio, atq; opera contingere, & quadrasse illa bene instituti est hominis, non ad se ipsum, uerum ad Deum optimum maximum prorsus referre, Ac de bene uiuendo hac nunc in parte hætenus.

De beate uiuendo.

Quod uero ad beate uiuendum attinet, rei huius opinio ac mentio introducta est ab ijs, qui posthabita, despecta q; ratione, uitam admirati sunt illorum, qui agerent in potentatibus, abundarent q; copia generis omnis rerum, dum affluenter ipsi uiuunt magis quam bene, abutuntur q; potius quam utuntur rerū ipsarum copia, eamq; non tam ad frugem conuertunt, quam in suam ipsorum, ac rerum simul perditionem, ut magis ipsi trahantur à sensu, quam ducantur à ratione. Quod mihi quidem uidetur inde ortum ducere, quod in generatione hominis, prima cum sit animalis pars ea, quæ uitalis est, communisq; animantibus omnibus sequatur autem secundo loco pars altera, cuius munus est sentire. Ex hac coniunctione, ac propinquitate hæc ipsa sentiens uis admirabili afficitur cupiditate & studio uitæ, ad illaq; mouetur semper maxime, quæ uitæ cõferre censeat. Tertia uero pars, quæ à ratione nomen ducit, sic accedit atq; annectitur sentienti, ut tanquam perfectior imperare debeat inferiori, ac minus perfectæ. Et sentiens quidem illa pars, quo uitali propinquius conalitur, eo minus rationi obsequitur, digreditur q; ab illa longius, quo uero fit rationali cognatior, eo obedientius rationi sese accommodat. Quo' causa corrupta pars ipsa quæ media est, deprauata q; illud unum querit, tota q; in eo est, refertur q; ad illud, ut otium sequatur, turpēs q; uoluptates. Otium autem aduersatur negotio, uoluptas mala labori, qui actionum omnium est comes. Quid quod ut honestū quod

est, illud hominis tantum est, propter rationem, sic quod turpe belluarum? quippe quæ illa careant, ac magis, magisq; inclinent ad uegetalem. In hac uero ipsa deprauatione illud usū uenit, quod in bilanci bus, quarum altera quo propendeat, eò trahit, præcipitatq; secum alteram. Accedit huic malo inhonesti sæpe institutio, maleq; ipsa temperata, quo fit ut relictis actionibus, pessundataq; ratione, illi ipsi ferantur, qui sic affecti fuerint à sensibus magis, quam ut à ratione temperentur. Nec uero agere illis propositum est, sed cessare, nec rationali dare operam parti, illiq; inherere, atq; animum colere, sed belluarum more, corpori tantum incumbere, omni studio, & opera. Quæ è re uitæ illa manant omnia, quæ otij sunt, uoluptatisq; male affectæ, tam hominum propria, quam, ut dixi, belluarum, quæ nunquam quidem quiescunt, nisi cum repletæ sunt, etiam supra saturitatem, à qua grauissime premantur. quibus eo deteriores sunt homines, quod ratione contaminata, rationis ipsius munera conuertunt ad assequendas, atq; abutendas turpissimas cupiditates, copia ipsa rerum sufficiente materiam. Quo in genere uitij atq; in tanta hac declinatione humana ab excellentia, tantoq; in abusu cum rei familiaris tum sensus, animiq; ac rationis ipsius, è Romanis principibus Helio-gabalus, Gallienusq; ante alios emunere. Hic igitur abusus, tantaq; & appetitus & rationis contaminatio cum uerteretur in admirationem, extolleretur q; à quibusdam, qui docti, sapientesq; haberentur, cum & illi propter rerum copiam, uoluptatumq; affluentiam tantam, in primisq; ob molestiarum uacuitatem, ac laborū, beati putarentur, causam attulisse uidentur, beate uiuere ut putarentur esse aliud à bene uiuendo, de quo paulo ante diximus. Quod si beate uiuere est, curis, molestijs, laboribusq; uacantem esse hominem, & inertia, desidia, lasciuiaq; languescere, abutentem & corporis & fortunæ, & animi bonis, tollitur ut uiuere secundum rationem ac uirtutem, sit ipsum bene uiuere. Quota enim uirtus, in qua exercenda non & curæ multiplices, & labores permulti, & molestiæ admodum etiam graues suscipiantur? An quæso quæ obeuntur pericula, qui suscipiuntur à forti uiro labores, uacare eos dicemus, etiam supremum in modum argentibus curis? cum sit aut gladio cõparanda uictoria, aut subeunda mors, cum pugnetur de sanguine, de honore, de libertate, quibus in uita ducenda, ac gerendis rebus nihil sit omnino carius, nihil etiam optabilius. Age temperare appetitum libidinis, sedare dolores, no'ne est in primis difficile? quod si difficile, nunquid non & laboriosum & graue? Itaque labores qui tollunt,

Et honestas et praeclaras actiones tollunt, quae sunt vitae ipsius humanae fructus, tollunt et uirtutem, denique et laudem, et gloriam, quae lux quasi quaedam et actiones illustrat, et ipsos etiam auctores. An non gerere magistratus, atque in summis uersari honoribus, est quasi se ipsum laboribus mersare, atque molestiis? de quibus recte quidem dici illud potest, quod in fabulis de illis legitur, qui apud inferos in Phlegethonte cruciantur.

De Voluptate.

Locus autem hic ipse admonet, de uoluptate aliquid ut explicemus, de qua in ijs quoque libris, qui sunt à nobis scripti de Fortitudine, non pauca sunt etiam disputata. Eam scilicet esse duplicem, ducereque à natura ipsa ortum. Utilia enim ac bona quaecumque naturaliter uoluptatem afferunt, et alteram quidem, cuius principia, atque ortus sunt à laboribus, molestiis, difficultatibus, post uero incrementum eius, atque progressio sit maxima cum iucunditate et laetitia, alteram uero, cuius educatio sit à mollitie, langore, desidia, exitusque plerumque dolorum plenus, ac tristitiae, non raro etiam calamitosus. Atque haec quidem ipsa uoluptatis species uitiorum est comes, ac turpitudinis socia, at altera illa uirtutis, atque actionum omnium, quae sunt secundum uirtutem. Quae enim est re aut maior capiatur uoluptas, aut plenior, aut optabilior, aut naturae congruentior, quam est iustis, liberalibus, fortibus, magnanimisque actionibus? Quid enim iucundius, quam pie egisse? quam in homines benefice? in Deos religiose? Atque hanc quidem ipsam uoluptatem nulli dolores corrumpere, nulla uis eripere, nulla fortunae procella impellere in scopulum potest, nostra est, permanebitque nobiscum, quandiu memoria ipsa, recteque factorum recordatio permanebit. Deducitur ad Grammaticum ingemiscens, ac plorans puer, eripitur illi ludus, qui eius aetatis est proprius, sentit saepius doctoris, atque correctoris ferulam, obiurgationesque grauissimas, cogitur uigilare ad multam noctem, matutino tempore expergisci, in librum incumbere, et omni fere uigiliae, ac diei tempore, nunc ingenium exercere, nunc memoriam, post et uocem, dum recitare quae à doctore accepit cogitur inter increpationes, et scuticam. Quid his omnibus molestus, grauius, tristius, addam et lacrimosius? Haec omnia perpeffus est Virgilius, aduice et summas rei domesticae, ac natalis soli angustias. Sed quae nam quae so maior, quae inquam maior, solidior, exquisitior, optatior, atque omnia

est parte perfectior uoluptas, quam cum princeps orbis terrarum Augustus, senatus item, ac populus Romanus gentium dominus assurrexit in publico recitanti? Quae Aristotelem comitabatur uoluptas, mulcebatque instrumentem non Athenas modo, non Graeciam totam, uerum orbem ipsum terrarum uniuersum? aperientemque secreta naturae ante penitus incognita, ac latentia in abstruso? seque ipsum reputantem, ac merito etiam glorientem, sua peruestigatione, suis uigiliis ad ea peruenisse, quae Graecorum aut Aegyptiorum nullus esset antea consecutus? Quae illius magistrum Platonem, quem Graecia, Sicalia, Italia supra hominem uenerata est, quem Reges propter ingenij excellentiam suspexerunt, admirati sunt populi, coluerunt quicumque diuinarum, humanarumque habere rerum cognitionem uolebant, cum omnis recta cognitio ab illius institutione, atque doctrina duxerit exordium. Quod quidem ob meritum id pretij ab hominibus retulit, diuinus ut appellaretur. Sed redeamus unde digressi sumus, confiteamurque bene qui uiuant, id est qui uirtutem colant, honestisque uersentur in actionibus, uera illos, perfectaque, et homine digna uoluptate frui. At uoluptatem illam, quae in popinis, ganeis, plumaque domicalium sibi constituit, et fallacem esse et imperfectam, et summorum etiam dolorum altricem, atque administram, eiusque plerumque fructus esse calamitosos. Cum haec ipsa, quae honestatis est socia, plurimum ubique conferat, et ad beate uiuendum, quae de re nunc agimus, et ad felicitatem, quae summum est bonorum omnium. Eam igitur ipsam uoluptatem, quod in animo, honestisque est actionibus constituta, quod tranquillitatis est amica, ac ueri boni comes, quod de telure Poetae dicunt, almam iure suo uocabimus. Quin etiam quod rectores urbium, ac populorum principes, locupletissimos item homines, abundare plurimis, indigere nullis cernerent, atque in uoluptatibus agere, beates uocauere, eadem qua deos appellatione, decepti sane multis de causis. Siquidem nulli hominum generi plura desunt, deestque illis cum primis animus bene constitutus, ac plerumque honestus ille rerum ac diuitiarum usus, qui est secundum rationem, ac rectam et utendi et uiuendi regulam, desunt artes bonae, ac rectae praesertim cogitationes, et mentis illa sanitas, sine qua nec beate quis uiuere, nec felix esse potest. At contra ijs abundant, quae non modo superuacanea, uerum etiam perquam inutilia sunt, maximeque perniciofa. Abundant assentatoribus, lenonibus, malarum, turpissimarumque uoluptatum ministris, qui rapinarum admoneant, qui ad improbitatem impellant, qui etiam ad auaritiam, atque ad deorum contemptum, flagitiaque ad alia, quae ciuibus prima

tisq; hominibus uix in mentem ueniunt, illorumq; prætereunt cogitationes. Videas quosdam in summa copia maxime inopes, alios in maxima potentia, sibi ipsis, rebusq; suis ubiq; diffidentes, omnia formidare, odio cunctos prosequi, nulli credere, de suspitione, ac metu somnum non capere, hos aut ueneno, aut aperta uis filios sustulisse, illos aut fratres, aut parentes, aut ex coniunctissimis aliquem, quin etiam ipsi sibi qui manum consciauerint. Quis igitur beate dixerit horum quempiam uiuere? Quis uitæ sibi beatæ, felicitq; eos exemplum statuatur nisi qui illis ipsis fuerit longe deterior, atq; a ratione magis alienus, multoq; etiam ignorantior? Diuitijs quidem si careas, uocabere tantum pauper, Sin illas cum possideas, minime utare, earum possessio quem afferat fructum? quibus male si utare, abundas iam instrumento ad omnem & nequitiam, & malitiam, atq; ad postrema quæq; flagitia. Quæ e' re & diuitiæ pessum dedere sæpenumero diuites non paucos, & principatus, exitium non raro peperere domnantibus. Ac pauperi adesse quidem probitas potest, & recti, atq; honesti studium. At male utenti diuitijs, abutentiq; principatu, contraria his insunt studia, & artes, atq; cogitationes contrariæ. Itaq; dum falsa creditur existimatione nihil illis deesse, desunt re ipsa plurima, et optima etiam quæq; eademq; pulcherrima, sine quibus beate uiui nullo modo possit. At utetur diues & recte, & bene diuitijs, ac rebus partis, utetur & principatu in illo qui est constitutus. Et bene quidem, ac beate ab utroq; & agitur, & uiuitur. Verum beatitudo hæc nõ tam a diuitijs manat, atq; a dominatu, quàm a iustis, honestisq; actionibus, atq; ex usu, qui sit rectus, ac secundum rationem rectam. Nam diuitiarum, ac potentia sola quidem est materia subministratio, bene uero agendi, atq; utendi recte modus, animus, ac rationis proprium munus est, atq; officium, eiusdemq; ut recte, sic & perfecte, & cum iucunditate. Itaq; ad beate uiuendum, diuitiæ, ac principatus materiam tantum conferunt, usum autem, rectamq; administrationem, quæ uirtutis est ipsius forma, e' qua laus manat omnis, & boni, & perfecti magistra ratio docet, & animus ipse exercet, temperatq; bene quidem ipse constitutus, cuius illud proprium est officium. Neq; enim laus statuæ est in ære, aut marmore, sed in artificis opera, idest in opere ab artifice e' marmore informato, uel in ipsa potius informatione, lausq; atq; suspensio operis ab eo quidem existit, proficiturq; bene qui sculpsit, expressitq; naturam, minime uero e' marmore, ac materia. Tamen si laudari quidẽ potest materia ut appositæ, ut peridonea, statuæ tamen perfectio, & uiuenti similis

forma tota est ab informante. Vt autem similitudine magis fortasse utamur propria, laudatur Homeri pœsis a' forma, non a' subiecta re, hoc est Troiano a' bello, in quo pleraq; referuntur fabulosa, minimèq; uerisimilia, cum inuenti etiam sint, qui dixerint, nullum illud omnino fuisse bellum, ueruntamen ut bellum ipsum fuerit, utq; Europæ, atq; Asiae orbis satis concurrerit, commendatur tamen Homeri pœma a' sola informatione, præclarissimaq; et absolutissima operis totius constitutione. Id quod non ex omni contingit parte in Lucani pœmate, propter formam neq; absolutam, neq; sibi parte ex omni constantem. Etsi materia ipsa neq; conspectior offerri, atq; haud scio, an uberior potuerit. Quo fit, ut beate uiuere nullo modo queat, qui non & ipse bene etiam uiuat, cum tamen beate possit, qui bene. Nam si nec beate, ubi illi defuerint ad bene agendum facultates, semper tamen bene, beateq; cum recte utenti affuerint. Quam ob rem bene q; uixerit, & beate illum, & bene uixisse satis constat. Dici enim uere nequit, bene illum, ac beate uixisse, cui materia defuerit ad agendum. Recte nanq; & bene, & secundum rationem agentes, et beate, et bene dicuntur uiuere, neq; enim agit, materia cui desit agendi. Itaq; bene, ac beate uiuere non uidetur aliquo modo seiungenda. Tamen si apud Terentium populariter ille inquit, uixit, dum uixit bene ad uoluptatem illud referens, uitamq; luxu diffluentem. Quantopere autem luxus sit accusandus, colendi agri studium docet, prudens enim Agricola, ac rei suæ rationem habens, Luxuriam segetum tenera depascit in herba. Omnis enim superfluentia uitium est.

An qui bene, ac beate uiuunt, dicendi sint beati.

Quibus explicatis restat quærere, num ut qui fortiter agunt, fortes, qui temperanter, temperati, hi ne ipsi beati dicantur, qui bene, ac beate uiuant? Atqui nomen ipsum ducendum potius uidetur a' causa potiore. Nam beatitudo fere præ se tantum fert & molestiarum carentiam, & rerum omnium affluentiam, cum maxima etiam uoluptate. Sed nos bene uiuere, uoluptatem esse, nec ponimus, nec esse uolumus, & rerum copia commendatur ab honesto usu. Verum uoluptatem ipsam bene uiuendi comitem esse dicimus, honestarumq; actionum. Honestæ autem omnia iucunditatem afferunt. Itaq; quemadmodum uidemus sub sole umbram naturaliter corpus sequi, cum umbra tamen ipsa non constituat corpus, sed ea potius de corpore constituatur sub sole. Sic uoluptas sequitur eas, quæ uirtutem constituunt actiones,

Quippe quæ nunquam discedat a bene uiuendo, non tamen ut bene uiuere, ac secundum rectam rationem agere, susceptum sit propter uoluptatem, sed propter seipsum. Laudantur præclara facinora, ac nobilissimæ quæq; actiones publice, priuatimq; commendantur, non quod actiones ipsæ susceptæ fuerint aucupandæ laudis gratia, sed uirtutis. Cum tamen honeste, generosèq; factorum fidelissima ubiq; comes sit laus, atq; commendatio. Erit igitur alio hic nomine, et suo, ac maxime proprio exornandus, quem maiores nostri felicem uocauerunt, non pauci etiam beatum. Nam et uitam beatam dixere quidam libentius, quam felicem. Sed nomen ipsum felicitatis magis sibi constat, et hodie apud Philosophantes pro summo accipitur bono. Quocirca ut quid ipsa sit, et quæ felicitas facilius, atq; apertius declaretur, prius qui, et qualis felix sit uir, uidetur circumscribendus.

Qui, et qualis sit homo bene constitutus.

Censet Aristoteles summum esse hominis, civili in societate agentis bonum, secundum rationem agere, seq; ac res ad illam suas referre debere, bene uidelicet constituti hominis, et in ea ætate constituti, ut norit, intellegat, sciat, quid ratio ipsa sit, quid secundum rationem agere, quod sit ipsum quoq; bene agere, et quam ob causam bene sit agendum, qui sit, et qualis bene agendi finis, et quam ad metam actiones dirigendæ, cur deniq; ad felicitatem undiq; contendatur. Quo igitur felicitatem ipsam facilius, ac distincte magis intellegatis, qui eam sit adepturus, primo quidem amatorem illum constituimus civilis societatis, uiuentemq; in hominum coetu, sub legibusq; communibus. Ad hæc studio sum iusti, honestiq; ac ciuiliu consuetudinum, cum primisq; publici boni, demum referentem ad rectum, honestumq; omnia, id est ad rationem, quæ sola est hominis, habetq; nihil omnino cum belluis commune. Secundo autem loco puerum esse eum nolumus, neq; annis, neq; moribus. Nam neq; puerilis ætas apta est rationis, cum uim se turpibus ab affectionibus patiat, neq; auilibus est apta muneribus propter teneritudinem, atq; inscitiam. Summum enim queri ab eo bonum oportet, qui et illud noscitet, peruestigetq; et animum continuo exerceat, in ijs, quæ rationis tantum sunt, ac secundum eam ipsam et agenda, et cogitanda, cuius etiam uestigijs ubiq; inhaereat. Nam pueriles in sene mores, multo quam ætas ipsa puerilis, minus sunt consequendam ad felicitatem idonei. Qui igitur ita sit affectus animo, bene eum constitutum dicimus, quodq; bene constitutus sit, adipiscendæ fe-

licitati omni è parte idoneum, muneriq; tanto appositum. His igitur, talibusq; erit artibus initio præditus is, quæ nos quidem assequendæ ad felicitatem instruimus, id est ad comparandum summum mortaliu actionum, ac desideriorum omnium bonum, nec solum summum, uerum etiam honestissimum, ac multo maxime iucundum. Huic item ipsi inesse, atq; adesse uolumus partes, ac uires omnes corporis integras, beneq; ualentes. Ager enim glarcosus, atq; ex arena constans, male etiam situs, minime est fertilitati accommodus. Præterea corporis ipsius speciem cum dignitate. Turpitudine enim, atq; deformitas per ridicula est. At felicitas nihil in se habet ridiculum aut despicabile, cum sit ipsa maxime per se admirabilis propter raritatem, atq; excellentiam. Itaq; foeda hominè facie, ac deformi corpore, adipiscendæ felicitati esse haud satis idoneum, ut atinius ille declarauit, quod non risui solum, atq; contemptui permultis è partibus erat expositus, uerum etiam cunctis fere quibus odio fuit, atq; inuidiæ. At felicem et admiramur omnes, et colimus, et summo in pretio habemus. Quis autem magistratus, aut honor tantam præ se fert maiestatem, quanta felicitatem comitatur et auctoritas, et dignitas, et reuerentia? Ut igitur partes ipsæ omnes corporis bene, decenterq; dispositæ, et conformatæ speciem constituunt, species uero ipsa undiq; sibi constans primo indolens, post uero dignitate, atq; expectatione, sic partes simul singulæ, quæ quoddam quasi corpus maxime absolutum, felicitatem constituunt, necesse est undiq; sint omnes et uniuersim, et particulatim bene, decenterq; appositæ, et cum dignitate collocatæ, etiam ad ornatum, et cultum, nedum ad formam ipsam, et speciem constituendam. Itaq; nec nobilitas huic deerit, nec genus, aut maiorum commendatio, domestica uero ad uirtutem exemplum. Uolumus enim quod Cicero in inquirendo, ac describendo oratore facit, proficere felicem, qualis fortasse fuerit nusquam inuentus, qui tamen esse, et qualis debeat, aperte ut intellegatis, nihil illi neq; corporis, animiq; neq; externis è bonis quibus opus est, aut quod deceat omnino defuturum, sciatq; ut summum, sic rarissimum, et adeptu difficillimum bonum esse felicitatem. Sed quod admiremur hæc in ea, de qua nunc agimus, felicitate? Cum natura ipsa in corporis, sensuumq; absoluta constitutione fabricanda sic laboret, ut perfecta undiq; species nullo unquam in homine compta fuerit, aut uisa, et si quando uisa, non tamen diu sibi constans, cum omnia sint in motu posita, nec eodem in loco, status illorum paulo sit etiam diuturnior. Erit igitur huic ipsi homini, quem, ut dictum est, quasi ad felicitatem instruimus, genus clarum, parentes etiam clari. Nam etsi tum Poëtæ, tum rerum gestarum scriptores ad Romuli

accumulant excellentiam, quod fuerit Marte genitus, atq; à lupa educatus, tamen quibus credas Romulum agitatum doloribus, quâq; ira percitum, cum ab Sabinis hostibus palam increpitaretur, conuictantibus mentitum Dei genus, natum ex incesto coitu, incerto patre, nutrice maxime foeda, & fera alitum. Quid enim auili in uita opprobrii sui, q̄ non legitime esse genitum? q̄ ferarū more, ne dicam à feris esse eductum? ut Romulum, ac Cyrum ferunt. Cum contra ad Gracchorū exquisitam laudem, magnā accessionem fecerit Cornelia mater. Et quoniam felicem hominem, ut Cicero eloquentem, perquirimus, quā nā exstiterit artifex, q̄s inquā aut artifex, aut faber exstiterit, materia si defuerit, q̄s deniq; perfectus, ni materia ipsa parte ex omni idonea fuerit, et accommodata? quæq; nō solū bene informari possit, uerū etiā eleganter, digne, conspecte, pulchre? Quid uero dignius, aut elegantius, quid itē felicitate pulchrius conspectius uerū? Quo circa adesse huic uiro materiā uolumus, diuitias scilicet, atq; externa bona, quibus pro materia utatur, quæ si fuerint paterna, auitaq; sintq; ut uulgus definit, non parua labore, sed relicta, felicitatem multo qdē ille ipse sibi comparabit facilius. Sim et materia quoq; ab illo ipso p̄ uirtutē, honestasq; atq; homine dignas cōparabitur actiones, felicitas ipsa, sua nimirum illius, & propria, peculiarisq; magis fuerit, tituloq; magis legitimo uindicta, ut qui nati à naturāq; quodammodo instituti ad uirtutem sunt, & à seipsis perq; semet ad illam se accommodant, laudabiliores, atq; admirabiliores multo sunt, itemq; conspectiores, quā qui ab institutore, ac magistro aliquo. Ipsas uero diuitias, externorumq; bonorum abundantiam, ad copiam referri, non ad superfluentiam, ac luxum uolumus. Nam si felicitas uirtute maxime comparatur, perq; honestas, ac rationabiles actiones, ipsa uero uirtus mediocritas cum sit quædam, & copia quoq; bonorum, ipsaq; esse materia mediocritas debet. Est enim superfluentia, ac luxuries uitium è nimio profectum, è quo & ægritudines tum animi, tum corporis magna è parte profluunt. Ipsa uero externorum bonorum, ac maxime diuitiarum mediocritas, erit eiusmodi, ut nihil possidenti desit, ut satis ipsa sit, beneq; sufficiat opportuna omnia, & quoties usus uocauerit, sit etiam præsto. Neq; indignabimur quod formosa in muliere usu uenit, estq; commendatione dignum, ut sit etiam honeste ornata, ac decenter culta. Etenim ut in corporis bonis uires requirimus, partiumq; omnium corporis ualentiam, ac bonum robur, non tamen ut quæ nūc ad felicitatē dirigimus, u habeat Milonis robur, aut Ladæ celeritatem. Nā nec felix hic ipse, de quo agimus, ad currendū in stadio

in stadio natus est, uerum si currendum forte fuerit, bene curret, neq; ad ferendum humeris taurum, quod ne baiulatoris quidem munus est, aut fossoris, nedū ut sit bene constituti ciuis. Sed quoties usus, honestasq; uocauerit, & clypeum feret, & iaculum, beneq; & iaculabitur, & pugnabit sub clypeo. Sic bonorum externorum sua quædam est mensura, quæ tamē plena sit, abundeq; cumulata, atq; ubi, & quoties opus fuerit, suppeditet usui materiam etiam uberē, honestisq; actionibus. Ea q; ab usu honesto, & recto magis est terminanda, quā dialecticis disputationibus. Et quoniam huic ipsi, quem circumscribimus, ducenda uidetur uxor, prolesq; honeste suscipienda, ne aut naturæ aduersetur, aut legibus, ea quidem ita suscipietur, liberis ne careat, quin ut plures etiam habeat, qui tamen singulis fueris gemini si nascantur, aut trigemini, bene quidem cum illo actum fuerit, non tamen ut aut hoc illi sit desyderandum, quod quidem uerendum est potius, aut si contingat, non in bonam uertat partem. An fortasse ut absq; centenis esse liberis felix poterit, quippe qui etiam sine filiorum Herculis numero felix quidem erit, sic absq; diuitiarum superfluentia, atq; luxuriæ? Nam & nimia lux prospectum eripit, qui tamen esse absq; luce omnino nequeat. Itaq; ut uires corporis eiusmodi esse uolumus, quæ bene, & ualide sibi consent, ad obeunda animi imperia, corporisq; ipsius munera, sic et diuitiarum, externorumq; bonorum copiam talem, ac tantam, quæ abūde etiā suggerat necessaria, quoties usus, honestasq; postulauerit, et recte agēdi ratio.

Quid, & quale sit satis.

Nec uero hoc ipsum quod recte quidem satis dicitur, quodq; recentioribus à Philosophis sufficiens dicitur, sic intellegi uolumus, ut qd̄ indusiarijs, sutoribusq; contingit, satis habere materiæ putetur, dum tantum ei sit alutæ, ut inde calceus, tantum panni, ut inde pallium fieri possit, ultra uero nihil omnino sit reliquum. Quin & sutores bonum, quo concinnet calceum etiam bonum, è lato corio, ac pelle, & indusiarium è panno superante & amplo, alterum calceum incidere, alterum uestimentum malumus, ut reliquiæ etiam super sint, ne ue laborare uideatur inopia. Ne mihi quidem conuiuium illud esse uideatur, nec conuiuia Luutus, aut splendidus, è quo, discubitus ubi fuerit, nihil supersit reliquiarum in mensa. Prædia quoq; ita habentur à locupletibus, & fortunatis ciuibus, ut non familiæ solum fundant quæ satis tantum fuerint (inde enim fundi dicti) uerū ad usum

quoque uberiorem, largiorēque. Bona igitur externa, quæ procedenti ad felicitatem pro materia seruiant, ad possidendum, utendumque secundum rectam rationem, et ipsa quoque copiosa, et possidente digna erunt, perque utenti accommodata.

De bonis corporis.

Corporis quoque bonorum ea habenda est ratio, ac tenenda regula, ut species ipsa eiusque constitutio sit et decora undique, et partes tum singulæ, tum simul cunctæ sint ad munus quæque suum appositæ, etiam sua cum dignitate, et gratia. Nam si tota species decora, et partes singulæ erunt item decore. Igitur ubi conformatio ipsa corporis, posituraque partium omnium, undique fuerit absoluta, ac vires ipsæ integræ, neque Miloni robur, Ladæque si affuerit celeritas, felicitatem multum adiuvant, neque si defuerint, labefactant illam. Quippe quibus nullo pacto felix indigeat, ac multo minus Pyrrhi Epirotarum regis pollice, aut eius oculis, qui è Lilybæo Siciliae classem Carthaginiensium è portu soluentem conspicabatur, dinumerabatque uelorum numerum, ac nauium seriem. Hoc est igitur quod Aristoteles, quique alij illum secuti de moribus differunt, pingui aiunt Minerva agendum in ijs esse, uidelicet dissertationibus minime dialecticis, sed quas probare usus, et commendare ratio civilis possit. Igitur cum de fortunæ id est externis, deque corporis, quæ necessaria uisa sunt, bonis differuerimus, ad animi transeamus bona, quæ aut ipsa felicitatem constituunt, aut eadem ipsa potius sunt felicitas. Tria enim tantum bonorum sunt genera, civili ab homine, beneque constituto, ac civili in societate uiuenti quærenda, atque expetenda. Nam quæ ad Deum spectant, atque ad eundem ipsum hominem, utpote cum cœlitibus communitatem quandam habentem, alterius fortasse quam civilis facultatis, disciplinæque munus fuerit id ipsum quærere. Tamen si qui iuste erga homines sese habet, erga deum quoque ipsum pie, reuerenter, religiosèque sese habeat necesse est. Quando absque religione, dei que optimi maximi cultu felicitas existere nullo modo potest, nec ratione aliqua comparari.

Felicitatem pertinere ad hominem tantum.

Bona igitur illa, de quibus est iam dictum, animi bonis inferiora sunt, minusque præstantia, illique ob hoc subseruiunt. Quo enim aut in furioso robur, nisi ad maiorem eius infelicitatem? aut in torpenti, et

stupido diuitiæ, præter quam ad infamiam? qui neque illis utatur, neque sciat omnino uti. Nam furiosus ignem illis immiserit, seque post iniectum conflagrantibus. Cui igitur animi, externis præstant bona, illaque sint ad usum tantum comparanda, usus autem ipse minime laudetur, nisi fuerit ratione temperatus, hæc uero ipsa temperatio animi cum sit rationi sese accommodantis, nimirum animus est, ad quem alia illa omnia referantur. Homo igitur cum sit ipse ad agendum natus, solusque animalium omnium ratione præditus, animi profecto, qui in homine ipso præstat, præluetque actiones, bonum illud, ad quod alia referuntur, aut ipsæ adipiscuntur, hoc est per eas ipsas homo, aut actiones ipsæ erunt ipsum illud summum, et honestissimum bonum, ac maxime omnium homini expetendum. Quem quidem hominem solum utique qua parte anima rationalis est, seorsum ab alijs rationale constituit animal. Quo fit ut homo solus appellari, et esse felix possit, quando ratione solus utitur, usque actionibus, quibus solis felicitas comparetur.

Actiones ipsas oportere honestas esse.

Quæ, quoniam non modo summum humanorum est bonorum omnium, cum cætera ad illam referantur, uerum etiam honestissimum, oportet ipsas quoque actiones ubique ad honestatem sese adiungere, neque ab honesti curriculo pacto ullo deflectere. Quid quod civili in consuetudine, et uita tum honestas, tum iustitia primum obtinent locum? Igitur si civile, et humanum est bonum felicitas, et actiones esse humanas oportet, uidelicet tum honestas, tum iustas, cum honestas turpitudinis, iustitia iniquitatis, improbitatis, uolentia, rapinaeque sit ad uersaria. Quo circa qui ad felicitatem instituitur, et honesti, et iusti erit cum primis studiosus, quæ duo et uincula sunt societatis humane, et per ea actiones ipsæ commendantur. Ad hæc rationis eius, quæ in ciuitatibus uersatur, uitaque sociabili, prima est iusti, atque honesti cura. Neque enim consistere aliter humana societas, hominumque ipsorum inter se coetus ualeat, nedum ut absque illis consequi felicitatem quis nequeat, quæ quidem aut fortasse nulla in solitudine agentis contingit, aut multis è partibus manca, et mutila. Videte obsecro quanta uis sit honesti, quod maiores illi nostri laudatissimi uiri cum laudare insigni aliquam specie mulierem uellent, honesta eam facie esse dicerent, et cum genus cuiuspiam, ac familiam commendare, honesti illum è parentibus ortum prædicarent. Iure igitur actiones cum primis sunt ab honestate commendandæ, atque à iustitia, quæ uincula

lum est ciuitatum omnium, totiusq; societatis humanæ, qua sine neq; rectum, neq; æquabile, neq; quod molestat, & crescat cum diurnitate aliqua prorsus est nullum. Id quod in bona, & mala corporis ualitudine declaratur. Inæqualitas enim humorum, uisq; illorum in-temperantior ægritudinem gignit, secus uero æqualitas sanitatem. Quid quod rectum præter iustum omnino est nullum? recta enim quæ sunt, plus minus'ue in hanc, quàm illam in partem dextra sinistra'ue nullo modo declinant. Et in altero quidem hoc est nimio, exceditur, quod est uim afferre, In altero peccatur deficiendo, parûq; reddendo cuiq; quod suum est. Et quoniam iusti, honestiq; potissima habetur ciuilibus à legibus cura, fuitq; uel maximum hoc ipsum illorum studium qui leges condidere, eundem hunc, quem ad felicitatem dirigimus, uolumus ciuiliu legum maxime studiosum esse, ad easq; actiones illum suas publice, priuatimq; accommodare, ut non solum sciat quid patriæ, quid parentibus, quid ciuibus quoq; uerum etiã quid aduenis, atq; peregrinis debeat, quo munus implere, atq; officium suum omni e' parte ualeat. Est enim felicitis hominis maxime proprium officium & bene agere, et ergo plurimos bene agere, idq; assidue, & cum iucunditate. Iure igitur indoluisse fertur Scipio Africanus, quod amici diem amisisset, in quo beneficium contulisset nemini. Itaq; quod natus sit hic ipse sociabilis, erit societatis conseruandæ omni qua possit arte, atq; officio studiosus, conserens publice, priuatimq; multis & dando, et beneficiendo, quantum tamen facultates tulerint, delectu adhibito, atq; usu à ratione temperato. In primis autem dabit operam amicitie tum comparandæ, tum etiã honestis artibus conseruandæ. Habetis iam qualem eum esse oporteat, quem bene constitutum dicimus, ad ipsamq; ad felicitatem idoneum.

Bene constitutum hominem, nec puerum, nec adolescentem esse posse.

Quod autem pueritia præter ludos, quædamq; ætatis eius delinimenta, aliud quærat, aut probeat nihil, quodq; adolescentia quoq; plerumq; inhonestas sequatur uoluptates, quibus capta regendam sese turpibus permittit cupiditatibus, accedat oportet ijs, de quibus iam diximus, ætas appositæ, ac peridonea honestis, laudabilibusq; actionibus, rectaq; à ratione temperatis, & quarum ratio sit magistra, dux uero prudentia. Puerilia nanq; oblectamenta uana sunt, & ludi ipsi cessationes quasi quædam esse debent, ac breue quidem tempus, ab actionibus

actionibus uacandum, ad quas geniti à natura sumus. Conceduntur autem pueris ludi, non aliter, quàm equinis pullis uacationes à feriis oneribus, quod nondum eorum corpus sit deuehendis illis bene aptum, hoc ipso quem bene esse constitutum uolumus, prorsus indigni, ni quantum spectent ad relaxationem animi, uiriumq; refocillationem, quo post ualentior redeat ad pulchra, et se digna munera obeunda. Omnis igitur cessatio ab agendo turpis, nisi quæ relaxationis, ac reparandarum uirium gratia, perinde ut somnus ipse, qui à natura tributus est, quo per eum cessetur à laboribus, ad quos fiat postea reditus recentiori cum uigore, & robore. Ad hæc pueri, adolescentuliq; propter teneritudinem, rerumq; ac uitæ ignorationem, nec cognoscendæ apti sunt ueritati, neq; perapiendo honesto, minimeq; accipiendis rationis præceptis, sequendisq; illius monitis, quod uirtutes etiam morales sunt in mediocritate positæ, sitq; ætas illa maxime rudis, plusq; in ea polleat appetitus, quàm ratio, quàm mens ipsa, quo fit ut à malis rapiatur cupiditatibus, decipiaturq; honesti, ac recti specie, à prauo, turpiq;. Quo circa propter ignorantia labuntur, ac peccant.

Oportere agentem intellegere, scire, & uelle.

Hæc itaq; ob res & intellegentem, & scientem, & uolentem esse oportet eum, qui ad agendum moueatur, ut agere cum laude possit, rectamq; sequi rationem. Nam neq; agere recte potest, qui parum intellegat, quid sit rectum, neq; honeste, qui honesti naturam ignoret, neq; sponte, qui à prauis trahatur affectionibus. Denique neq; exercendis honestis delectari, qui ignoret, quæ sit natura uoluptatis, quæ etiã homine ratione utente digna, neq; felicitas ipsa quid tandem sit, noscat, aut quo itinere ad illam accedatur, perinde ut nec est, nec esse miles bonus potest, qui ignoret, quæ sint strenui militis partes, suaq; ipsius munera. Itaq; quo actiones ipsæ perfecta ualeant, earumq; fructus maturescere, annis opus est solidioribus, qui in puero, atq; adolescente sunt infirmi, quibus in ætatibus uoluntates maxime inconstantes sunt, atq; assidue fluctuant. Cum actiones nullæ, nulla facinora laudari iure possint, quæ non sponte fiant, proficianturq; à uoluntate maxime libera, suiq; iuris, atq; omni e' parte confirmata.

Qui sit uir felix.

Igitur qui assidua, recteq; continuata opera, et studio pro loco, tem

pore, atq; facultatibus sciens ipse, uolensq; ac libens honestis uersabitur in actionibus, uirtutis gratia, ac beneficiendi studio, rectamq; sequetur in cunctis rationem, ad eamq; ubiq; seq; actionesq; cogitationes quoq; ac curas accommodabit suas, corporisq; ac fortunæ bonis honeste, abunde; affluentibus secundum rectam utatur rationem, ut bene, et beate his ex ipsis uitam ducat, publicis, et priuatorum commodis intendens, dei optimi maximus in primis memor, animiq; qui ipse in bonis uiris numen est quasi quoddam ubiq; familiare, et presens, nimirum felix hic et erit et merito ab alijs censendus est, quales uiri, quod quamrarissimi aut nulli potius sunt usquam inuenti, quodq; diuinum prorsus quiddam magis quam humanum uideatur esse felicitas, ideo coelitem muneri ab antiquis hoc est ascriptum. Et uero quid diuinius, quam uitam omnem exercere in pulcherrimis cogitationibus, atq; in beneficiendo? quo quid maius habeant coelites, nullius etiam opportuna rei esse indigentem, quin habere abundanter, unde beneficia quamplurimis.

Felicem fieri non posse miserum.

Quo fit, ut felici cui semel esse contigit, is esse post miser nulla conditione queat, cum se se quocunq; uerterit, mens, cogitatio, recordatio, animus ipse sibi conscius, lucem illi offerat, ac diem absq; ulla caligantione, et nubibus, uel potius tanquam quibusdam in speculis representantem innumerabiles operas, infinitas actiones suas, diuinarum quidem actionum maxime similes, publice, priuatimq; beneficiendi. Quodq; ita quidem uixerit, ut bene ipse, et beate uixerit, nec quicquam omnino egerit, aut praetermiserit, cuius ipse ducatur poenitentia, cupiatq; id infectum, quin mentem ipsam exercendo, diuinarum, atq; humanarum rerum naturas considerando id quoq; consecutus fuerit, ut quod maxime diuinum est, mundum omnem, quæq; mundo contineantur, ingenio ipse suo subiecerit, habueritq; comprehensa. Tantum igitur abest, quo fieri miser queat, ut in illis ipsis rebus, quæ asferre miseriam uideantur, praeseferat animi sui generositatem, et fortitudinem illam quidem insuperabilem, summa cum toleratione illarum, ac despicentia, non quod illas non sentiat (est enim homo, nec quisquam magis sentit aduersarium, quam qui uersatur in acie, ac manum conferit) sed quod felicitas est hominis eum sese gerere, ut miser fieri nequeat. Neq; si quaedam contingant, quæ ab agendo uel repellant eum, uel impediant, quo minus bene agat, ideo de gradu

decidet, atq; conculcabitur. Neq; enim muscæ aculeus pictorem ducentem peniculum, in digito si infederit, tantopere aut turbabit eum, aut molestia tanta afficiet, ut retrahere ab incepto illum opere aut omnino ualeat, aut ne pictor ille ipse sit, possit efficere, diuertatq; penitus a pingendi officio. Maior est res, mihi credite, felix uiri status, quam ut excuti ipse ex illo queat. Quod si aduersitates maximæ illæ quidem ipsæ fuerint, atq; Aetnae montis et onus, et incendium secum ferant, sub onere tamen illo minime succumbet, quin illud contentis etiam uiribus perferet. Nam quanquam agere fortasse, quod suum esse intellegit, quodq; est solitus ipse nequit, illud tamen agat, obtinebitq; ne superetur ab onere, corruatq; sub sarcina, praestabitq; aequè, ac fortiter perferendo sese omnino inuictum, atq; insuperabilem, etiam aduersus flammarum globos, et saxa igne liquefacta, quæ montem eum uomere Poëtae tradunt. Quo quid maius? quid etiam diuinius? efficietq; quod Sol ipse, ut quo radijs inferre suos nequit, splendorem resurgendo immittat, qui è radijs eius manat, quo tenebrae discutuntur. Non poterit itaq; uir felix his aduersantibus assueti munera, honestissimaq; quibus insuevit, praestare officia. At illud summa cum admiratione praestabit, ut malis urgentibus, atq; undiq; incursantibus, cum tempestates adeo etiam foedæ ipsæ fuerint, ut Eripiant subito nubes, coelumq; diemq; generositatis tamen ipse suæ, atq; fortitudinis lumen etiam quamclarissimum uel profundissimum ostendat in tenebris. Agricola ubi uidet ab imbribus repelli se, atq; tempestatibus, ab arandi aut sarriendi officio, manum retrahit ab aratro, et sarculo, ac sub proximum sese tectum inferens, aut sub dio ipso, arbore uel sub aliqua, baculo innisus perstans, tantum animo turbatur, aut frangatur, ut nonnunquam etiam renidens obloquatur hactenus, et coelum, et nubes suum quoq; facere officium esse permittendum. Nam quæ de Hercule à Poëtis referuntur, totq; ab illo ex anclatis laboribus, huc omnino spectant, ut qui semel felix, nullo pacto effici miser queat. Quod quia supra hominum putetur uires existere, diuinum ex hoc et habetur illud, et iudicatur, unde et Hercules inter deos à mortalibus fuit relatus. Quod autem fabulosa hæc habeantur, qui audit uocem illam Laurentij dicentis inter carbones quam candidissimos, Verte iam, assum hoc est, intelleget profecto, maiora his ab historicis etiam Christianis, hoc est nostris referri. Merito igitur diuinæ rei compos effectus, felix dicitur, qui quod deorum est proprium, miser effici prorsus nequeat, nec ipse permittat. Cum igitur felix uir sit huiusmodi, summumq; hominis bonum

fit animi seu operatio (ut qui recentius Philosophati sunt, loquuntur) seu *δύσπειρα*, ut Aristoteleo, & græco utamur uerbo, siue effectio, quod uerbum satis placet, ducitur enim ab efficiendo, ut officium siue perfunctio, siue actio secundum uirtutem, aut si plures sunt uirtutes, secundum optimam quidem, ac perfectissimam, nimirum felicitas ipsa huiusmodi quidem effectioibus, atq; artibus ab homine & comparabitur, & iure censebitur comparata. Ac felix ipse bene, & recte & uiuet, & aget, & uiri, ac cuius boni singetur muneribus, in primisq; uirtutes colet, ipsamq; illam maxime perfectam summa, singulariq; continuatione, cæterorumq; cum cuius excellentia, in eoq; uinca se ab alijs minime patietur. Externis quoq; bonis satis abundabit, recte illis in publicas, priuatasq; commoditates, atque honeste utens. Idem etiam aduersos, atq; acerbos casus æquissimo feret animo, præstabitq; inconcussus, immotusq; se cutus uitæ præsertim genus illud, quæ uirtute ex ipsa merito agnominetur perfecta.

Quæ sit uita, ac uirtus perfecta.

Quo fit, ut quærendum adhuc uideatur, quæ sit uita perfecta, quæq; item uirtus illa cæterarum omnium maxima, & optima, & supremum in modum perfecta. Quibus perscrutandis, offeret se se duplex fortasse genus felicitatis, alterum uitæ eius, quæ tota uersatur in agendis rebus, quamuis perfici ea sine mentis agitatione, atq; officijs, nullo pacto queat, alterum uitæ, quæ maxime quidem contemplatur, in eoq; uersatur tota, etsi ne hæc quidem ipsa se perari omnino ab agendi potest muneribus. Homini enim utrumq; à natura est insitum, ut et agat, & mente perspiciat, atq; ita quidem insitum, ut alterum alterius auxilio indigeat. An quæso quispiam mentem occupatam in maximis, ac pulcherrimis perscrutationibus, inquirendisq; officijs habebit adeo, ut loquendi usus & conferendi cum alijs cogitationes suas, communicandiq; uitæ consilia, sit ei omnino nullus? nullus etiã rerum aliarum, quæ naturales sunt, & sine quibus uiui nulla ratione potest? An igitur in uita, quæ actiua dicitur, qui honeste uersabitur, rectamq; ubiq; sequetur rationem, morales complexus uirtutes, præditus & ipse corporis, atq; externis bonis, quibus recte, beneq; utetur, animiq; & rectis, & bonis effectioibus insisterens, seq; pro loco, tempore, ac facultatibus honeste gerens, patriæ, parentibus, liberis, amicis, ciuibus, peregrinis opera sua assidue, atq; accommodanter conferens, an quæso sine hic suo fraudabitur? At non est perfecte

contemplatus, primum nec recte, nec honeste agere, nec recta cum ratione, nec secundum uirtutem quis potest, nisi ipse quis sit, & qua conditione, quem etiam ad finem genitus, & cognouerit, & bene etiam fuerit contemplatus. Prima enim recte agendi ratio est, ut rectum ipsum quid sit intellegatur, deinde delectum, ordinem, mensuram quomodo adhibebit? quomodo temporum, locorum, facultatum, & sui, & aliorum rationem habebit? nisi ea omnia diu, multumq; cogitando, pensitando, ultro, citroq; uolutando, bene fuerit, exacteq; secum, ipsaq; cum ratione commentatus? ut ea mihi uideatur fere habenda felicitatis ratio, quæ & doctrinæ, & scientiæ, quæ in re si nõ omnia usquequaq; fortasse inter se quadrant, tamen in hac, ut dictum est, quæstione non est exactiore agendum Minerva. Sciëntia est, quæ habet rerum naturæ omnium cognitionem & dei, & uniuersorum, quæ cælo, terra, aquis, aëre continentur, ex ijsq; & ab ijs gignuntur. Erit fortasse aliquis, qui rerum harum omnium assequatur cognitionem, eamq; perfectam, hic erit ille omnino perfecte sciës, cui nihil deerit ad ueram, & perfectam scientiã. Qui uero ex hac ipsa maxima, & perfectissima scientia ea fuerit adeptus omnia, quæ ad physicam cognitionem spectent, non ne hic eam assecutus dicitur scientiæ partem, quæ ad physicam cognitionem spectat? non ne & ipse physicus cognominabitur? Qui Arithmeticam, Musicam, Geometriam, Astrologiam, non ne Mathematicus? Verum transeamus ad disciplinas paulo humaniores, magisq; ciuiles. Ex Oratoria facultate è latinis hominibus assecutus est Cicero, quantum asseq; maximus Orator potest in agendis causis, in explicandis rebus, quas scribendas suscepit. In describendis uero rebus gestis Liuius, ac Sallustius. Itaq; ille suo in genere summus Orator, hi diuersis tamen artibus suo in genere summi Historici. Nihil igitur aut Physica, aut Mathematici? nihil aut Aristoteles, aut Plato, aut Ptolemæus? nihil hi, quos dixi, Cicero, Sallustius, Liuius sunt assecuti, quod horum nulli integram, totamq; sunt scientiam complexi? Immo & assecuti sunt, & de hominum genere optime meriti, ostenderunt enim, uel fecerunt ipsi potius uiam alijs, ut assequi idem ualeant. Quamobrem & sunt, & diuissime erunt in hominum admiratione, & cultu. Sunt igitur ut scientiarum, & doctrinæ gradus quidam, sic & felicitatis, quod ni esset, frustra & natura nos ad agendum procreasset, & actiones uanæ ipsis cum uirtutibus simul essent. Atqui uanæ minime sunt, nam & uictor uictoriam adipiscitur, & magistratus honorem, uictoria uero tanta erit, quanta uictorum hostium multitudo, ac subactarum gen-

tium. Honor quoque pro amplitudine magistratus ipsius, qui si fuerit summus, et honor ipse summus, sin mediocris, et honor quoque ratio nis eiusdem, pro nobilitate etiam, ac magnitudine patriæ, ac populo rum. Fuit P. Scipio natus in urbe Roma, urbium omnium maxima, et gentium plurimarum domina, nobilissima est familia, clarissi misque est parentibus, et cuius pater, patruusque, ac maiores domi mili tiæque multa, et magna gesserint, ipse bellorum confector, uictorque du cis omnium maximus, qui ante se fuissent, triumphator denique, et pa triæ, Italiæque, ac Romani imperij liberator, instaurator, erector. Coe continentiae, fortitudinis, pietatis, diuini cultus, liberalitatis, moraliumque uirtutum omnium exemplum, et specimen, doctrinarum, ac rerum naturæ cognitionis maxime studiosus, quippe qui summos qui tunc es sent et Philosophos, et Poetas secum habuerit, fueritque illis famu liarissime usus. Ac post tot, tantaque a se gesta in rerum inquisitione, naturæque contemplatione, eiusque ac rerum plurimarum cognitione conquierit, utque idem ipse ducibus alijs, ac bellorum administratori bus, et continentiae, et fortitudinis, et gerendi belli sese exemplum præbuerat, sic in quiete, ac maxime honesto otio, ciuibus item suis ho nestissimarum artium, studiorumque immo orbis totius ciuibus, atque il lis omnibus, bene qui uolunt uiuere, uiri que boni esse, uirtutumque fieri, et authores, et patrocinatores. Talis hic igitur, ac tantus uir erit ne a suo, ac naturali fine repellendus? tantis a se cum laboribus, ac laudibus comparato? At expertus est ciues ingratos. At quo ipse ani mo tulit in gratitudinem? maxime scilicet forti, et popularis ignora tiæ contemptore. Etenim in se coacta, et in aëre sub Solem diffusa nubecula, nec illi lucem eripit, nec diem foedat. Quin ingratitude hæc causam illi ad felicitatem perfectius adipiscendam attulit, quod ab gerendis rebus, urbanisque administrationibus, quibus abunde fuerat iam persunctus, ad uitæ humanæ considerationem, rerumque cognitionem naturæ, summa cum honestate, et laude auocauerit, qua in contemplatione et quiete est postea mortuus, perpetuo cum testi monio Europæ, Africæ, atque Asiæ hominum. M. Aurelius Antoni nus Augustus, si quis unquam alius, genus hoc ipsum felicitatis maxi me integrum et bene agendi, et contemplandi summa etiam cum perfectione uidetur consecutus. Nam et rei publicæ Romanæ omni um, quæ unquam fuerint maximæ, et præclarissimæ præfuit, uel orbis potius imperio, quandiu uixit, atque ex quo die imperator crea tus est, præfuit, atque ita quidem præfuit, in eoque administrando men tem sic secutus est, atque animo contemplatus ea, ad quæ natum se in-

tellegebat, nec a rebus tamen gerendis sese auocans, neque a perue stiganda rerum natura, ingenijque nobilibus studijs, ut ob maximam, maximarumque rerum cognitionem sit Philosophus cognominatus, et optimam ob administrationem, pater fuerit et senatus, et populi, et imperij totius habitus. Cuius dicta, factaque, uita denique omnis fuerit suprema in hominum admiratione, et cultu. A quo et se natus, et populus uiuendi regulam, legesque acceperit. Quisque ipse sibi in imperio, et in uita omni, cum domestica, tum ciuili uiuendi regu la, ac lex fuerit. Atque ut omnium ipse maximus, sic etiam et opti mus, et sapientissimus communi omnium sententia iudicatus, et ha bitus. Quisque et moriens fuerit ob merita inter deos relatus, tem plaque ei sint posita, et sacerdotes decreti, uidelicet in uitæ testimoni um, et commendationem. Nam de uxore parum continente, ea sibi animi æquitate consuluit, ut suadenti acerbius aut morte, aut repu dio in illam animaduertendum, responderit. Si uxorem dimittimus, reddamus et dotem. Dos autem erat imperium Romanum. Oportet autem in toto hoc tractatu, qui humana de felicitate habetur, mem nisse, ea nos conditione genitos, ut mortalium simus, non coelitemus numero, quique et moueamur, et afficiamur, et perturbemur, casibusque subijciamur fortuitis, ita tamen ut prosterni minime, aut expis gnari prorsus ab illis patiamur. Quando enim tanta exstitit aëris perturbatio, ut non sol tandem radios suos immittens et nubes dis spulerit, et aërem serenum reddiderit? An quod tempus præstat, ut nullum quamuis magnum non sedet animi dolorem, non etiã præstabit et ratio, et animus ipse bene, fortiterque institutus, ac rerum humanarum memor? quod fortissimi quique uiri præstiterunt, eorumque officium est præstare.

De uita perfecta.

Sed, ut dixi, queramus adhuc quæ nam sit uita perfecta, in qua felix ipse uersetur, ut alterum quoque felicitatis genus quod sit, et quale etiã, ostendamus. Videtur autem perfectum id esse, quod undique sibi constat, impletque omnes numeros. At qui ratione hac, felicitas utraque est uita agente, et contemplante comparata, quod homo sit ad utrumque a natura genitus, et integra quidem est, et perfecta hominis in so cietate humana uiuentis felicitas, cui et corporis, et fortunæ bona assint, quanta satis sunt, eaque ad copiam, et animus semper in actionibus honestis, pulcherrimusque agitationibus cum iucunditate uersatus, uel illis

potius deditus, q̄ et fruatur recordatione præteritarum actionum, re-
 cteq; a se factorum, sitq; in bene collocandis officijs, & cum ratio-
 ne administrandis rebus frequens, assiduus, atque indefatigatus, ut
 nec tamen propter contēplationis studia distrahatur ab agendo publi-
 ce, ac privatim bene, nec propter actiones, a rerum humanarum na-
 turæq; peruestigationibus, contemplandisq; ab illis, ac mente, &
 animo perfruendis. Sed fortasse perfectum ipsum alia ratione quæ-
 rendum est in hac ipsa perfectæ uitæ quæstione, ac uirtutis etiam
 perfectæ, dicendumq; uirtutem contemplandi esse per se præstantio-
 rem quàm agendi, quod minus perturbari queat, & cum paucioribus
 indigeat, & mentis illa delectatio, uel perfunctio potius an magis frui-
 tio (ut Christiani loquuntur Theologi, quod uerbum & grammati-
 cum est, & recte deductum, a uerbo enim fruor, teste etiam Priscia-
 no, deducuntur indifferenter fructurus, & fruiturus, unde fruitio)
 integrior ipsa sit, firmitusq; sibi constet, neq; quæ in uita contingunt
 actiua obnubilationes serenitatem tantam obscurare, ac foedare ha-
 beant. Quæ è re & uitam quoq; esse præstantiorem, & quia sit
 præstantior, etiam perfectiorem. Etenim inter homines bene agere nõ
 est ab homine ipso, humanaq; a natura discedere. At mente, indaga-
 tioneq; rerum maximarum cognitionem complecti, et earum causas,
 naturas, ac rationes habere comprehensas, mundumq; ipsum cogitatio-
 nibus subiecisse, ac perquisitionibus suis omnem, quæ summa quidẽ
 sapientia est, hoc profecto supra hominis uidetur esse conditionem, ac
 ceditq; ad diuinitatem, quando hac ipsa uia coelitis maxime simi-
 les efficiamur. Itaq; quanto diuina præstantiora sunt humanis, & uir-
 tus, & uita, tanto etiam ipsa præstantior, ex eoq; etiam perfectior. Be-
 ne igitur dictum comparari felicitatem per uirtutem perfectam, etiã
 in uita perfecta. Vos uero optimi uiri meam hanc dissertationem sic om-
 nem accipite, ut cum de qualitatibus corporeæ constitutionis habetur
 sermo, biliosum, aut pituitosum aliquem dicimus, non quod non alijs
 quoq; constitutus sit ex humoribus, uerum quod uel bili pel pituita
 abundet amplius, sic uitam contemplantem, atq; indagatricem non
 adeo perscrutandis cogniti dignis rebus deditam ut nihil omnino
 agat, quando, quod homo est & inter homines uersatur, & oratione
 erga illos utitur, & cogitationes alijs etiam aperit, & ostendit suas,
 & docet, & monet, & hac uia benefacit etiam quamplurimis, &
 ignorantiam, ruditatemq; ex aliorum pectoribus excutit, tum dis-
 ferendo, tum etiam scribendo, ac transmittendo ad posteros inuenta,
 & comentationes suas æternitate dignas. Quo effectum est, ut etiã

fortiter, prudenter, continenter quæ gestu ab alijs, atq; administrata
 fuere, ea quoq; contemplantium studijs, atq; opera perpetuitati com-
 mendentur. Sed ita quidem accipite, ut contemplator ipse supremum
 in modum uersetur in exercenda, & colenda mente, sitq; eius com-
 mentationibus maxime, atq; etiam constanter deditus, atq; ita quidem
 deditus, ut pene illis uideatur affixus, Nequaquam tamen ut ab hu-
 mana societate abhorrens amicitias fugiat, parentibus morbo, aut
 egestate laborantibus opem, operamq; suam ferre deneget, patriam
 periclitantem, cum possit, non adiuet, tueaturq; consilium honesta
 in causa petenti dare renuat. Quæ si non præstiterit, & impius, &
 maxime iniustus sit, uiuendiq; genus hoc eius sit uel maxime dete-
 standum. Nec uero hac nos potissimum in parte de illis loquimur,
 qui negotijs humanis omnino relictis, deo famulantur, diuino tan-
 tum cultui intenti. Verum cum omnis hæc oratio suscepta sit de ho-
 mine civili, atq; in societate uiuente, qui ita se societate ab ipsa retra-
 xerit, ut præter mentem indagacionemq; aliud curet nihil, in solitu-
 dine ac sibi soli uiuens, ferino etiam more magis quàm humano
 utens, felicitatem quo nam modo consequatur? summum scilicet huma-
 num ac civile bonum, cum in ciuitate neq; uiuat, neque boni aliquid
 in commune conferat, atq; ab hominis uita transferat se ad ferinam.
 Itaq; hic ipse contemplator sequetur in illo ipso uiuendi genere etiã
 munera, atq; officia boni uiri. Scimus non paucos defessos rebus ur-
 banis, senectute iam aggrauante, relicta urbe se se in agrum con-
 tulisse, illicq; uitam egisse tranquilliorẽ, laboribusq; ac civili uita
 iã defunctis uiris digna, eosq; nihilo secius et uiri boni, et senis probi,
 & cuius de patria bene meriti munia, non ita quidem abieçisse, ut
 a se ipsis omnino discesserint, ac bonitatem, probitatem, patriæq;
 charitatem sic exuerint, ut consilia, responsa, sermonem deniq; suum
 aduentibus deneget, seq; ab illorum conspectu subducant. Quod
 qui faciunt, ut in agros se conferant (nam id facere sæpenumero
 aut in grauescens cogit ætas, aut tempora ipsa, propter malum rei
 publicæ statum, suadent, cum nec publicis in actionibus ingenij uis
 clucescere, nec locum retinere uirtus suã possit) uidentur terræ bene
 cultæ usum ac morem secuti, cuius bene quidem aratæ, multaq; di-
 ligentia oratæ, sartæ, expurgatæ, ut fructus est seges, sic actio-
 num plurimarum fructus est cessatio a laboribus, requiesq; in
 colendis tantum mentis agitationibus, & præteritarum actionum
 perfunctio, & presentium perscrutationum otio, ac uoluptate,
 & (de qua dictum est) fruitione. Quo quid aut optabilius, cum in

portum peruentum iam sit? aut suauius, cum ad quietem, & otium, qui fructus non inexpectati laborum sunt præteritorum omnium? aut perfectius, cum nihil iam sit reliquũ, quod desiderari queat? præterquam si indignemur emori, quod quidem ipsum est uelle natura repugnare, & uitæ bene actæ fructum suum amittere. Quod si perfectum, de quo nunc agimus, accipiendum forte icirco est, quia sit ad finem iam peruentum (finis enim perfectio est) uita hæc ipsa, de qua loquimur, quod ad finem sit iam peruentum actionum, siq; requies constituta in mentis suauissimis commentationibus, isdemq; cum recte actorum memoria perfruendis, erit icirco perfecta, & uirtus, quæ ei ætati aduenit perfecta, & uitæ totius fructus etiam perfectus, & ætas quoq; quam senilem esse necesse est, propter defunctionem rerum antea actarum, usumq; rerum maximarum, ac diuinorum, humanorumq; cognitionem, summamq; ob sapientiam, etiam ipsa perfecta. Quod enim parte ex omni consumatum, atq; undiq; affabrefactum est, id uere, recteq; perfectum dicitur. Atq; hæc quæ uita talis omnino est, iureq; perfecta dicenda. Qui uero fructus, quæ etiam uoluptas capiatur, ubi ab administrandis maioribus rebus, ciuilibusq; negotijs pertractandis in hanc quietem, et tanquam in portum ex alto mari sit applicatum, poterunt uberius dicere, & certius testificari quibus contigit, & fortunæ statu secundiore uti, & maiores res, atq; in excelsiore loco positas administrare, & tanquam in luce uersari maximorum, maximeq; illustrium negotiorum. Ego uero in genue quo uobiscum agam, meaq; pro consuetudine, nam & uos ipsi uitam, mores, studia, actionesq; iam nouistis meas, nunc demum ante actæ uitæ capio, laborumq; præteritorum, quos plurimos ac maximos inter agendum subiij, fructum etiam suauissimum. In tranquillissimo enim otio constitutus coelitus mihi ipse uideor sortitus uitam. Nam septuagenarius iam, ualido corpore, bonis externis, quantum satis est, modestæ præsertim meæ suffultus, animũ solum exerceo, eumq; continenter, præterquam cum, nec tamen quotidie, uillam inuiso, & hortos, gladioq; expurgo arbusculas. Mente autem sic fruor, ut solam hanc meam esse ducam, soli huic inhæream, eam unam exerceam, ac colam, quotidie aliqd ætate hac studiisq; meis dignum contemplatus, cogitationes ipsas meas aut scriptis mandans, aut cum amicis eas conferens. Meaq; hæc exercitatio, curaq; quam suauissima contemplandis diuinis, atq; humanis rebus tantum est intentæ, ni uobis fortasse secus uideatur, quod huic sacello adornando sim intentior. Sed concedatis hæc Adriane uxori, quam uiuam me-

rito amari plurimum, & mortuam monumentis his prosequor. Isq; (ut dixi) fructus est, & quidem bene suauis eorum omnium, quæ & iuuenis olim egi, & nunc senex ago. Ipsiusq; ante actæ uitæ re cordatione magis magisq; incendor, tum ad res cognitu dignas, quæq; sapientiam constituunt, maiori quodam studio perquirendas, tum ad suauissimos illos fructus, qui inde proueniunt perfruendos. Namq; ut scitis, adolescentulus patria cedens propter ciuilem dissensionem, magna rei domesticæ iactura facta, ob aduersariorum impotentiam, ad Alphonsum me Regem in Hetruriam contuli, aduersus Florentinos bellum gerentem, & cum illo haud multo post Neapolim. In qua literis ita dedi operam, ut annos natus uix quatuor & uiginti etiam inter senes, eosq; qui in literis consenuerant, iudicaret excellere. Alphonso inde mortuo, cum à Ferdinando eius filio arcesserem, graui bello implicatum, eum plures annos grauissimus cum laboribus, atque erumnis maximis sum secutus. Inde Alphonsum etiam filium iubente patre. Quibus cum ita uixi, ut eorum causa pericula etiam non mediocria adierim. Inter quæ tamen diutius uersatus non pauca etiã scripsi. Quodq; uel cum primis fuit difficile, attritis, ac pene ad interitionem perductis Ferdinandi rebus, bis inter illum, et Innocentium octauum Pontificem maximum exortum, & conflatum bellum composui. Ferrariensi uero in bello, quod acerrime illatum à Venetis fuerat, eum me gessi, ut mea potissimum opera, meisq; consilijs in ipso belli ardore secuta pax fuerit, cum Italiae totius quiete, & otio. Ex eoq; in rerum administrationibus & Ferdinandi, & Alphonsi, ita domi, militiæq; me ipsum gessi, ut primum locum in deliberandis, & consultandis rebus, capiendisq; consilijs permultos annos tenuerim, ea cum integritate, & fide, ut meis de administrationibus neque tunc sit questus, neq; hodie queratur ullus. Quin palam multi, clam omnes & damnant tempora, & fortunam accusant, quod Caroli Octaui Gallorum Regis aduentus, qui regnum hoc Neapolitanum occupauit, quamuis annum uix illud tenuerit, ab regijs me, ac regni administrandis rebus omnino distraxerit. Quæ profecto res quieti, & otio huic meo, menti q; perfruedæ causam attulit. Estq; deo optimo maximo gratias ex hoc ut agam. Nam, quod uos ipsi scitis, ter sub Ferdinando cedere negotijs cum tentassem, quod mihi ab illo nullo modo fuit concessum, hostilis uis diuino quodam beneficio mihi otium peperit, publicasq; ab negotijs cessationem. In qua, ut dixi, fruor ante actæ uitæ, nihilo tamen administrationibus ex ipsis locupletior factus, mentem autem

ipsam sic exercens, & colens, ut è procellis illis maxime turbidis, in portum quietissimum pariter ac securissimum sim delatus. Quo in otio & coelitis ipsis mihi frui uideor, & in ea tranquillitate uiuere, ut et nunc demum, et mihi ipsi, non regibus uidear omnino uiuere. Possum itaq; ex me ipso fidem uobis facere, bene constituto homini nihil esse optabilius, quietius, felicius, q̄ ubi ab negotijs, ciuilibusq; ad ministracionibus honeste secedenti otium contigerit, in quo mente fruatur, idest diuinorum numinum familiaritate, atq; amicitia. Sed iam tempus est, alterum illud felicitatis ut aperiatur genus, quod sit, & quale, quodq; & merito perfectum dicatur, & sit suo iure summum bonorum omnium, finisq; & ultimus & perfectus.

De perfecta felicitate.

Animalia cætera præter hominē omnia, quod ratione careant, ac mente, felicitatis sunt expertia. Itaq; hominis solius proprium, ac peculiare bonum est felicitas. Cuius adipiscendæ causa, est ad rationem omnino referenda actionum cunctarum directricem, ac magistram, atq; ad mentem, per quam coelitis ipsis cognatione quasi quadam iungimur. Itaq; quod ratione, menteq; differimus à belluis, differimus etiam felicitate. Contra uero & quidem non pauca docent, coelitis hominem esse quam familiarissimum, maximeq; acceptum. Atq; ut ex uitæ communitate, ac sensu, quædam quasi familiaritas existit homini cum belluis, sic è coelestium cognitione, ac diuinarū maxime rerum quædam etiam emanat cum coelo, coelitisq; communitas, quodq; uix ausim dicere, agnatio. Quo circa illud ipsum, quod hominem belluis coniungit perinde ut uitale, atq; sensorium & uocatur, & est, sic & est, et uocari diuinū debet, quod hominem dijs conciliat, atq; amicum facit. Inest igitur homini, quod diuinum quidem ipsum sit, aut eorum, quæ homini insunt, maxime diuinum aliquid, aut diuinitati simile ipsum admodum. Nihil autem coelitis tam simile, aut quod diuinitatem tantopere repræsentet, q̄ mens, nihil deorum actionibus tam cognatum, q̄ mentis illa ipsa sapiens agitatio & studium, nihil, quod ex omni adeo parte coelestem, ac diuinā illam beatitudinem referat, quàm mentis ipsius beata, & felix illa perfunctio, quæq; nostris à Theologis fruitio recte dicitur. Igitur si deorum est tranquillitas, quies, oblectatioq; maxime sedata, & à curis, sollicitudinibusq; omnino absterfa, & uacua, hæc eadē ipsa sedatio, oblectatio, atq; tranquillitas, quies itē, quādo nihil quæritur, quā nihil deest, diuina prorsus

diuina prorsus ea esse res uidetur, per quam felicitatem adipiscitur, uel ipsa potius esse uidetur felicitas, quam neq; afferunt principatus quamuis ampli, neq; diuitiæ etiam perquam multæ, neq; sensuum delinimenta uel omnia simul cumulata, non uires corporis etiam uastissimæ. Habent enim se cum plus tristitiæ, quàm iucunditatis, molestiarum, quàm uoluptatis, laborum, quàm quietis. Demum hæc ipsa, et simul cuncta, & se peratim singula plena sunt satietatis, atq; poenitudinis. Et satietas quidem affert fastidium, cum felicitas, quid nam aut fastidium sit, aut satietas, ignoret penitus. Poenitudo uero infectum cupiat, quod est iam factum, contra felicitas, quæ est cum uoluptatis uere, ac synceræ perfunctio, quo nā modo infectū cupiat quod quidē et sit, et esse utiq; intellegatur tum optimū, et pulcherrimum, tum etiam iucundissimum? Ad hæc mens ipsa diuina prorsus res est, at sensoria delinimenta animalium sunt, quorum uita etiam quam breuissima. Nam bona externa fortunæ sunt addicta, eaq; incerta, minime propria, quorum è possessione facile eiciamur. Potentatus, ac magistratus periculosi, præcipites, molestiarū pleni, calamitosi. Mens uero sibi sua, & propria est, hominiq; cū coelitis communis, et cuius natura sit inuiolabilis, expers calamitatis, ac periculorū omnium, ipsaq; sibi, et abū de cuncta sufficiens, et hominem ipsum ex se se perficiens, et cū omnia complectatur, et proficiascatur, penetretq; quo uelit, nullis tamen ipsa finibus circumscribitur, nisi quibus coelites ipsi, nec spatij cōercentur alijs. Quin etiā uirtutes, quæ de moribus nomen habent, comparanturq; agendo, materia si defuerit, exterioraq; adminicula, frustra quidem amittentur, eruntq; illarum conatus omnino irriti. Quis enim erit liberalitati locus, atq; magnificentia, pecunia ubi defuerit? Quis iustitiæ, ubi ad retribuendum nullus fuerit omnino aditus, aut oportunitas? Ad hæc iustitiæ munus, atq; officium erga alios existit, qui ipsi si defint, nullus prorsus eius ipsius erit usus, nulla effectio. Ast mens ipsa sola, ac sine alio contemplatur, munusq; & exercet, et perficit suum. In periculis potissimum bellicis perficitur fortitudo, quæ ea nulla si offerantur? Quid quod corporis quoq; auxilio ac uiribus opus est forti, sine quibus nauare operam omnino suam nequeat, cum contemplantis opera illis uix indigeat, nisi qua contemplator ipse homo est, existitq; è corpore, in quo mens ipsa resulgeat, quemadmodum solaris in mundo resulget lux. Nam mens, qua diuina ipsa quidem est, eo minime indiget. Itaq; morales uirtutes humanæ ipsæ quidem sunt, quæ uero uersatur in contemplatione uirtus, prorsus diuina, quippe quæ coelestium munus, deiq; ipsius est munus. Et

enim coelites cum ipsi & sint, & uitam uiuant sempiternam, nec dormiunt profecto, relanguescuntq; cessando otio ipsi dediti, nec nauigationem exercent mercaturæ gratia, ut quæ deesse sibi sentiunt, ijs comparatis, post quiescunt, atq; abundant otio & quieto, & marcido, nec bellum gerunt, ut pace parta, uiuant securi, quibus nullus insit metus, nulla cupiditas. Ni fortasse assentiri Homero uoluerimus iocanti in carmine, & res humanas ad deos transferenti, Illud tamen pie, sancte q; suadenti, habere deos rerum mortalium curam, illasq; moderari, & regere. Reliquum est igitur coelites ut ipsi contemplentur, sitq; illorum propria contemplationis perfunctio, atq; fruitio. Quod cum ita sit, uita hominis, quæ uersatur in contemplationibus, & cuius officium est mentis ipsius cultus, atque effectio, coelitem nimirum uitæ est perquam similis, & quia diuina, iccirco & potior, & præstantior quam humana, quando hæc quidem hominis, qui mortaliu[m] est e[st] genere, illa uero dei, ac per se quidem nullius indiga, nisi qua (ut dictum est) contemplator ipse homo est, & uita animali, eaq; ad breue tempus utitur. Itaq; ut contemplantis hominis uita est præstantior coelitem ob similitudinem, sic & uirtus, ipsaq; mentis effectio, hoc est contemplatio, est etiam præstantior, igitur & perfectior, tantoq; etiam perfectior, quanto diuina sors præstat humanæ, estq; ea perfectior, tum propter boni perfuctionem absq; perturbatione ulla, tum uel maxime propter æternitatem uiuendi. Habetis iam quid sit & uirtus perfecta, & uita etiam perfecta, & genus hoc felicitatis, quæ a contemplando nomen accepit, quantum etiam, & quo modo ab illa differat, ad quam ciuiles uidentur actiones contendere. Quocirca, bene, exacte, uere, atq; enucleate ab Aristotele philosophantium omnium consumassimo uiro definitum est, felicitatem mentis esse effectio[n]em, secundum uirtutem perfectam, atq; in uita perfecta, cum pfuctione uidelicet ante actæ uitæ cognitione q; diuinaru[m], atq; humanarum rerum, eorumq; fruitio[n]e omnium. Et quoniam Christiani ipsi sumus, cum spe etiam celestis uitæ, qua ipsis quoq; cum coelitis, æuo sit fruendum sempiterno.

Hæc habui apud uos de felicitate quæ dicerem, quam tamen Christiani alia quadam uidentur ratione, & uia querere, uitam omnem, uitæq; ipsius actiones ad deum referentes. Quam ob rem & mortuos qui pie, caste, religiosèq; deo addicti uixere, cultuq; eius dedicati, aut pro religione mortem oppetere, beatos eos uocant, & felicitate cum coelitis frui, beatèq; cum illis agere uolunt. Pontifices item, antistesq; beatam quoq; ducere uitam hanc putantur, qui integritatem se cuti, mo-

rumq; sanctitatem, deo famulantur. Nec profecto aliter de religione, religiosiq;, & castis sacerdotibus est censendum. Mihi uero ipse sic persuadeo, si non felicem (nam humanæ felicitati opus est quamplurimum) beatam omnino illos uitam agere, ac uitæ huius fructum assuetos. Siquidem quantum honestæ uitæ satis est, procul ab ciuilibus molestiis, ac laboribus, de teploru[m] bonis, ac fortunis absq; labore, sine sudore ullo, eis suggeritur, & actiones, curas, cogitationesq; suas omnes diuinum in cultum conuertunt, sacrisq; tantum rebus dant operam, pie ipsi, sancte q; instituti, qua ratione hominum quoq; generi dum pie uiuunt, dum sacra caste administrant, decum propitiu[m], atq; placatum reddunt. Verum enim humana felicitas, qua uidelicet homines ipsi sumus, qua ad agendum, atq; ad contemplandum nati, qua uita ipsa in hominum societate agitur, ipsiq; mortales sumus, illis ipsis, quas attingimus, alijsq; etiam rationibus ab antiquis Philosophis est quæsitæ. Per multa quoq; felicitatem circumsistant alia, quæ magis fortasse ad hominum alioru[m] opinionem, quam ad eos ipsos, quos felices dicimus, uideantur referenda. Nemo enim felicem putat eum, qui sit mortuus, quippe cum sit uiuentium felicitas, tamen spectare uel multum ciues alij ad eam arbitrantur, si post felicium uirorum obitum, liberis integra p[ro]p[ri]a serint bona, honores, amicitia, tituli, taliaq; per multa. Suus tamen & felicitati statuendus est terminus. Ad hæc felicitas minime opinione, uerum re ex ipsa constat, comparaturq; ijs, de quibus supra dictum est artibus. Et mors quidem ipsa felicitatis est humanæ terminus, desinitq; statim homo esse, ubi quis fuerit uita functus. Reliquum est de Prudentia ut differamus, quæ sola cum in moralibus uersetur actionibus, actiones nostras omnes pariterq; & publicas, et priuatas, ciuilesq; ac familiares dirigit, ac componit. Quia uero ad uesperascit iam, ac satis multa hodie dicta sunt a nobis, & meus hic ipse dicendi uesterq; ac cæteroru[m], qui hic assunt, audiendi labor aliud in diem, confessumq; in alium referuetur.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE
PRVDENTIA LIBER
SECVNDVS.

INGREDIENTIBVS HANC

In ædiculam uobis Trifane Caracole, ac
Franciscæ Puderice, deq; more confessus huius
differentibus de uirtute, ac de hominum mo-
ribus, assum ipse promissa seruaturus, quorū
debitorem hesternā me disputatione constitui
de Prudentia uidelicet disserturus, re sane q̄ dif-

ficali, nostrisq; à maioribus aut parum explicata, aut minime omnino
tractata luculēter. Verū ante quā rem ipsam aggredior, permulta
quidem perinde ac rei ipsius magnitudo fert, explicabo, digressim
quidem, sed tamen (ut ita dixerim) pedetentim progrediens. Ac pri-
mum quidem dicere nequaquam uerear, ut ab homine humanita-
tem, sic à uiro dictam esse uirtutem. Cumq; tum stirpes, herbæq; tū
pecudes, brutaq; animalia genus quæq; suū habeant, solius tamen ho-
minis moralem esse uirtutem, Quippe cū nec brutorum genere, nec
stirpiū animantiūq; cæterorum homo contineatur. Atq; ut nare suū
est pisciū, uolare auium, propriū deniq; generis cuiusq; ac peculiare
quoddam munus est, sic solius hominis peculiare, ac propriū officiū
esse agere, uersariq; in negotijs obeundis. Actiones uero ipsas atque
agendi uim hominis naturæ sic inherere, ut in morem, qui habitum
post constituit, conuertantur. Quæ e re uirtutes ipsæ morales sint
dictæ, agendo enim, atq; assuescendo comparantur. Cumq; homo ex
anima constituatur, ac corpore placuit maioribus nostris, uirtutes
ipsas ad animam omnino debere referri, animamq; ipsam trifariam
partiedam censuere, in eam, quæ alat, quæ sentiat, quæq; ratione uti-
tur. Ac primam quidem illam, cuius tantum est alere, inesse solā her-
bis, ac stirpibus, quæ quod loco minime moueatur, soloq; infixæ sint
hac ipsa tantum uia alimoniam sibi comparent. Secundam uero cum
altrice illa uegetabiliq; coniungi, atq; in unum coactam, constitue-
re animal, quod à potiore quidem parte sit sentiens appellatū, quodq;
et loco moueatur, et incedat, pro insita generis eius cuiq; uis ac natu-
ra. Duabus his naturis tertia illa innexa, quæ rationalis est ab in-
dita ratione dicta tertium constituit genus, quod excellentiā ob ipsam
uocatum est rationale, perinde ut alterum illud à sensu sensuale, cæ-
terum homine ab ipso, humanum quoq; appellatum est genus, utq;
deorum quæ

deorum quæ sunt ea dicuntur diuina, sic quæ hominum sunt, huma-
na. Quo fit, ut quemadmodum actiones ipsæ humanæ quidem sunt;
idest hominum, sic etiam et uirtutes, quæ agendo comparantur, quodq;
ipfos inter homines qui excellunt, dicti à latinis sunt scriptoribus ui-
ri, inde excellentia quoq; ab ipsa uirtus est agnominata. Nec uero
me præterit ab iisdem quoq; scriptoribus et aquarum uirtutes, et
arborum, atq; herbarum dici, quod licenter quidē dictum, nō est qui
neget, quadamq; sub similitudine uocum, ac translatione, ut cum
legitur,

Nare per æstatem liquidam conspexeris agmen,
Transtulit enim Poëta eximus ad apes motum illū, qui proprius est
piscium, et Pelagōq; uolamus, ad homines, cum uolatus ipse tan-
tum sit auium. Quoniam autem anima (ut dictum est) ipsa in tres
diuisa est partes, nec primæ illius partis munus est aliud quā ale-
re, crescere, procreare, secundæ uero cernere, olfacere, audire, gusta-
re, tangere, neutiq; in harum animæ uirium aliqua, quæ ab alijs
potentiæ, potestates ab alijs dicuntur, neque in cunctis simul, collocari
uirtutes ullo pacto morales queunt. Etenim uires illæ, quæ natura ab
ipsa sunt insitæ, quæ e re naturales uocantur à Physicis, nec rationi
subiiciuntur, nec rationis ductu, de statu modo aliquo dimoueantur
suo, cum tamen hæc ipsa ratio nostras et dirigat, et moderetur
actiones. Ad hæc quod ualenti quis utatur stomacho, quodq; proce-
ram excreuerit in staturam, sitq; abunde etiam fecundus, neq; ut
temperatus laudari, neq; ut liberalis, fortis'ue, aut potest, aut debet,
neq; ut intemperans meticulosus'ue, aut ut auarus accusari, huiusmo-
di enim uirtutes, ac uirta morum sunt, haudquaquam naturæ. A
sensibus quoq; quantumuis acutis, aut contra obtusis nemo ut bonis,
ac probatis institutus moribus comendatur, aut ut turpibus improba-
tur, ac peruersis. Licet autem sensuum sit ipsorum etiam abusus, om-
nis tamen improbatio inde ducit ortum, quod ab ipsa fuerit ratio-
ne recessum, cuius subductu, atq; imperio nullus huiusmodi contin-
get abusus. Siquis enim aut surdus matris utero prodijt, aut cæcus, ui-
tio id naturæ dari solitum est, non homini. Contra uero eidem na-
turæ laudi siquis præter cæteros, et acutius uideat, et prospiciat etiā
longius, Etenim habetius cernere, aut perspicacius, naturæ ipsi attri-
buitur, quod in pueris ostenditur, qui acutius, et in senibus qui ob-
tusius uideant, cum iisdem in senibus summa inesse soleat pruden-
tia, summusq; rerum humanarum usus, atq; peritia, quibus in rebus
adolescentuli manci prorsus reperiuntur. quid quod nullo docente, nul-

lo etiā institutore adhibito, sed natura tantum monstrante, insitaq; a ui, sensibus ipsis utimur. Cum uirtutibus comparandis opus sit institutoribus, ac magistris. Nemini præterea ut olfaciat, audiat, gustet, digladiandum est, cum fortibus uiris, ubi ratio ipsa tulerit, sit etiam in acie occumbendū. Namq; sensibus ut utamur, natura ipsa magistra nobis est, non ratio. Quod in belluis manifesto apparet, quarum sensus nullo prorsus rationis beneficio, quam qui hominum, esse plerūq; consueuere uegetiores. Videlicet cōparandis uirtutibus, non in plurimis obstandum est, ac repugnandum naturæ? cum nulla tamen naturæ inferenda uis sit, adhibenda uē repugnantia, quo aut aurium utamur, aut oculorum officijs. Quo'circa uirtutes hæ, de quibus nunc habetur sermo, neq; à natura illa animantium genitrice nobis insunt (quid enim probitati, continētiaq; cum stirpibus?) neq; à sensibus, quorum opera nullo nostro conatu adhibito, ipsa tantum per se suoq; existunt impulsu. Reliquum est igitur ut uirtutes, ac uicia, de quibus uel probi habemur, uel improbi, commendamurq; aut uituperamur, ad eam sint animæ partem referenda, cuius propria est ratio. Si enim rectam prudentia sequitur rationem, ipsiusq; rationis peculiare officium est, a recto non recedere, quo relicto in defectum abire, aut in excessu peritiam est necesse, cum sit ab ipso deterquendum itinere, ni mirum ratione utentis animæ, laus hæc est propria, cum propria etiam sit hominis, qui animantibus ex omnibus solus est illius particeps, solus etiā intellectu præditus, ac mente. Quæ quoniā sola est hominis, hæc ipsa quoq; ad omnem excellentiæ humanæ partem sola est amplectenda, ad eamq; et agendi, et contemplandi munus omne referendum. Quo fit ut duplex etiam in homine uirtus existat, altera contemplatrix ipsa quidem semotaq; ab actionibus, altera uero actionibus ipsis usq; dedita, ab illisq; merito agnominanda. Quam ob rem intellectus et ipse, qui utranq; complectitur uirtutem, est etiam distinguendus in agentem scilicet, et contemplantem. Cæterum è tribus animæ partibus, cuiq; pro sua tamen natura appetendi uis est indita, et si de altrice, et progignente illa tacendum parte in hac omnino uidetur. Quomodo enim appetat, quæ nec sentiat ipsa quidē, nec cognoscat? Ita q; sensualis illa in ea prorsus inclinanter et mouetur, et fertur, quæ sibi ipsi profutura esse sentiat, quæq; adepta ubi fuerit, appetitio tunc ipsa et sedatur, et conquiescit. Inest igitur homini duplex appetitus, a sensu quidem alter, alter uero a mente, atque intellegentia. Et qui a sensu, ipse quoq; duplex est, alter cupiditati sese accommodans, alter iræ. Concupiscimus enim bona quæ

appareant, quibus adipiscendis, quamuis difficultas sæpe uero proposita sit, labores tamen maximi, periculaq; grauissima etiam sponte subeuntur. Etenim commotio ipsa, quæ est ab ira, ad difficilia, eaq; erummosa, et ardua nos impellit, quæ uero a cupiditate, ad grata, ac periucunda. At appetitio illa, quæ mentis siue comes, siue elicens est, et assecla, simplex est dumtaxat, ac Latino nomine uoluntas. Ita q; quod ea propria est hominis laus, quæ a mente proficitur, quæ administrandis rebus dant operam, ubi longius ab ea discesserint, ut dementes passim increpantur, atque insani, quod ab illa agendi sanctas omnis manet. Virtutum itaq; moralium in ijs sedes est constituta, namq; aut in ipso tantum constituuntur intellectu, ut prudentia, aut in appetitu, intellegentiæ comite, ut iustitia, aut in ea appetitione, quæ cupiditatis est alumna, accommodat se tamen rationi, illiq; obsequitur, ut temperantia, aut in irascibili, qualis est fortitudo. Nesciam tamen quomodo prudentia ipsa mediam quasi quandam inter eas sese uirtutes exhibet, quæ hinc ab intellectu, illinc a moribus nominantur, quadam cum sua ipsius communitate. Quo'circa nec moralis proprie dici uirtus potest cum ab intellectu ducat ortum, nec etiam improprie, cum nisi in bonis, ac probatis uiris inesse nequeat, quando uiri boni sunt a moribus tantum rectisq; atq; honestis ab actionibus appellati, ab ijsq; etiam probantur. Quia uero ubiq; a calumniaribus cauendum est (nullum enim tam cautum est, tamq; appositum dictum, ad quod uiam non sibi faciat cauillatio) non pigebit, in hoc ipso dissertationis nostræ principio, et tanquam lumine, quasi testatum relinquere, licet sensus ipse sit a sentiendo deductus, licet sentire cum brutis sit nobiscum commune, qui aliud quidem genus constituimus, tamen hoc ipsum sentiendi uerbum, et de illis quoq; recte dici, usurpatumq; sic esse a maximis, præstantissimisque Philosophis, quæ mentis quidem sunt, atq; intellegentiæ, ne dum sensualis naturæ, ac ferinæ, ut cum legitur, male de animæ immortalitate sensit Epicurus, et neglegendum non est, quid de nobis quisq; sentiat, et uicit in senatu Catonis sententia, et Aristotelis sententia est, ac Platonis. itaq; uerbum sentio, a quo est sententia, etiam ad ea, quæ mentis sunt, ac iudicij, usurpatissime accommodatur, idq; inde mihi uideatur profectum, quod duplex cum sit appetitus, alterq; a sensu, ab intellectu alter. Is qui existit a sensu, suapte natura rationi obtemperat, illiq; sese adiungit, etsi ueteres illi parum adhuc expoliti rerum naturæ indagatores, quæq; sensus, quæq; intellectus sunt, eadē solius sensus esse censebant. Nec uero hac potissimum in parte omit-

tendū duximus, concessum esse Grammaticis dicere actiuum, ac passiuum, inceptiuum, ac meditatiuū uerbum, genitiuos item, atq; ablatiuos casus, Rhetoribus demonstratiuum, ac deliberatiuum genus, rerum scriptoribus natiuum saxum, satiuum holus, furtiuam pecuniam, Dialecticis affirmatiuam, seu dedicatiuam, ac negatiuam enuntiationem. Philosophantibus uero secundū hanc ipsam similitudinē, negari nulla prorsus cum ratione debere, quo minus uegetatiuam dicant, & sensiuam animam, alterum à uegetatu, alterum à sensu (nā sensitiuū omnino est barbarū, quod origine careat) itemq; ab intellectu intellectiuum à generatu generatiuum, & huiusmodi multa. Nam quanquam & generans, & intellegens, & sentiens, & uegetans, recte admodum, ac latine dicitur, tamen hæ terminationes cum sint participantium uocum, non tam uidentur explicare insitam illam rebus quibusq; uim, quā actionem ipsam cum intellectuus, atque actiuus, quod nomini habeant terminationem, illam ipsam uim uocibus insitam, manifestius indicent, declarentq; significantius. Sed nos legem nec Philosophis statuimus, nec rerum scriptoribus. Sequatur facultatem libere, ac dicendi genus quisq; suum. Ipse uero arbitrato meo, quæ à recentioribus usurpatur Philosophis parum ubi probabuntur, constituam mea mihimet uerba, ueluti à sensu sensiuum animal, & sensiualem, ac uegetalem naturam, perinde ut rationalem, atq; animalem. Hæc habui quæ de Prudentia diciturus, apud uos, aliosq; qui hic assunt, tanquam iaciendis præferer fundamentis. Itaq; ad illa statim transeo, quæ secundo loco uidentur explicanda, ac prius quidem quā, & quæ & qualis prudentia ipsa sit, dicere iam aggredior.

PRINCIPIO SATIS CONSTAT Prudentiam, de qua dicturi è uestigio sumus, uirtutem quidem & ipsam quoq; esse, quippe quæ dux sit, atq; magistra cæterarum uirtutum omnium (utq; Erricus pater tuus dicere Franciscæ solebat) materfamilias. Nam cum è

nomen duxerint, ut iustitia, liberalitas, temperantia, à mente aliæ, atq; ab intellegentia, ut scientia, ut sapientia, earum quæ morales sunt uersanturq; in actionibus, ita quidem & comes ipsa est, & socia, tantq; illis familiaritate coniungitur, tantoq; in honore habetur, & pretio, ut perinde ac ducem, natuq; maiorem & sequantur eam omnes, & eidem pareant admonenti. Quod qua ratione, quibus etiam assequatur meritis (otiosi enim sumus, & hoc ipsum agi hodie à me sumus etiam adhortationibus uoluistis) etsi non adeo fortasse multis, uberioribus tamen uerbis explicare constitui, Aristotelemore harum rerum & causas, & principia, & rationes secutus. Namq; ut ad agendum nati, atq; educti sumus, rationis etiam participes, sic natura hac duce trahimur actiones ad ipsas, ratione quidem recta, sibiq; undiq; constante moderandas.

Virtutes morales neq; inesse à natura, neq; esse contra naturam.

Ne autem propter hæc ipsa naturæ principia, ex ijs, qui differentibus hæc nobis hoc in confesso astant, quanquam docti ipsi quidem omnes & ingenio maxime ad intellegendum perspicaci, ne inquam quispiam fortasse censeat, uirtutes esse homini à natura insitas (neq; enim aliud sunt uirtutes ipsæ morales, quā actiones, ratione temperatæ aut ipsis ex actionibus cum ratione, & quidem recta constitutæ) Primum quidem res ipsa, uobis indico est, facitq; usus ipse fidem, agendo, assuescendo, diu multumq; exercendo, illas comparari. Eorum enim, quæ à natura insunt omniū, nihil se habere, alio quā quo à natura ipsa constitutū est modo, aut uia, aut arte pot ulla. Indidit saxo natura grauitatem, eadem ipsa leuitatem flammæ grauitati deorsum ut feratur, ac decidat, leuitati sursum ut euehatur, & euolet, aduersis omnino commotionibus, atq; impulsibus. Nam nunquam non solares radij authores erunt caloris, nunquam contra excitatores frigoris. Itaq; non inesse nobis uirtutes à natura, primum illud docet,

quod pueri rudes admodum cum sint, instituere eos in scholis oportet. Sensim enim ut mouendis passibus ad inambulandum, humanis etiam adhibitis adminiculis à nutricibus, ac parentibus, sic discendis ijs, quibus est opus, sub ipsis paulatim admonitoribus instruantur, ac magistris, magna quoque adhibita diligentia, & cura. Cuique ignoremus ipsi ab initio agendi modum, ac uiam, nesciamusque quid sit bene, quid contra male uel agere uel facere, uel sentire, uel discernere, & doceri prorsus opus est, quid sit bene, atque honeste, & quibus etiam assequamur illud artibus, ac rationibus. Ac nunc quidem blandiendo, pedetentimque, ac pellicenter ad honesta inducimur, nunc uero contra minus exterrimur, atque clamoribus, nequid turpiter, improbecque admittamus. Itaque ob hanc ipsam causam, & quod nati ad agendum sumus, et quod ignorantes, ut iam diximus, indigentesque institutione, natura ipsa, ne ab artificio suo recederet, idoneos nos, maximeque appositos fecit ad ea perdiscenda, quae muneri, atque officij essent nostri. Nemo igitur aut à natura fortis aut magnificus. Quid quod ad eloquendum etiam instituimur sub præceptoribus? etsi oratio est homini tantum inter animalia cetera à natura concessa. Quod quamuis ita sit, non tamen uirtutes ipse homini sunt à natura negatae, aut uentitæ. Quod si esset, assequendis, atque comparandis illis aditus nobis permissus esset omnino nullus. Quis enim instituet aut lapidem, aut uentum sursum contendere cum uentus naturaliter ad latera, lapis uero deorsum sponte feratur sua. Itaque ut à natura uirtutes ipse minime insunt nobis, uerum discendo, potius, itemque & exercendo, & assuescendo comparantur eadem ipsa natura minime reluctante (Quis enim instituitur, quomodo aut uisur oculis, aut auribus, aut naribus, aut quomodo etiam lingua?) sic illas minime nobis innatas esse uoluit, aut tanquam animis nostris infixas. Quia in re mediam se se ipsa nobis præstitit, summa etiam cum liberalitate, & magnificentia nec solum mediam, uerum etiam adiutricem. Non instrumenta enim ad agendum modo idonea per necessariaque nobis contulit, mentemque insuper diuinam, iudicem quidem, atque indagatricem omnium, uerum ingenuit in nobis ipsis affectus quidem illos, quibus & moueamur, & impellamur ad ea cuncta, quae utilia, honesta, iucunda bonaque uideantur. Bona enim suapte natura ad se expetenda hominem trahunt, ad quae uolens ipse rapitur, us illis de causis, quas haud multo à me ante audiuisistis. Neque igitur homini morales à natura insunt uirtutes, ut lapidi grauitas, ut flammæ leuitas, neque illius naturae aduersantur. Nam neque flammæ

ma ulla omnino arte consuescet, deorsum ut intendat, neque saxum us euolet in sublime. Quod si quando ex terra utrumque uis, in igne, & lapide assequitur, statim tamen ad naturam fit reditus, atque ad illud ipsum, quod eis est ingenitum, atque utriusque proprium. Absolutissime igitur à Philosophorum omnium solertissimo dictum est, uirtutes eas, quae à moribus nomen ducunt, neque esse homini à natura insitas, neque comparandis illis naturam aduersari, uerum consuescendo, ac diu, multumque exercendo, illarum compotem ipsum fieri.

De affectibus humanis

Et quoniam in affectuum nostrorum mentionem incedimus, qui ipsi sunt, et quales si aperuerimus, uobis, ut arbitror, nullo modo uidebitur à suscepta materia alienum. Affectiones has, qui recentius philosophati sunt, libentius cum Cicerone uocauere affectus. Quoties enim uel sensus, appetitus uel mens ipsa sub specie utilis iucundiue, aut boni, quæ simul & utile, & iucundum est, aliquid nobis offert, tum mouentur illi primo ad cupiendum, inde nos ipsi ad agendum ea, per quae cupiditati satisfiat nostræ. Motus autem hi uel ipse ipsi sunt affectus, uel ab ipsa affectione suscitantur. Etenim afficiendo mouemur, nec affectus ipse nisi commotio quaedam est. Sunt autem affectus non uni, nam commotiones quoque sunt & ipse non una. Etenim cum offertur nobis species aliqua, quae nocendi uim habere intellegatur, ex eo afficiamur statim metu, incipimusque expauescere. Et cum offertur contrario species aliqua utilis, iucundiue assequendi, excitatur ibi cum cupiditate simul, atque habendi studio, spes quaedam, atque fiducia boni eius adipiscendi, atque ut affectus ille, metus, hæc spes dicitur, sic metuentes pallore afficiamur, deterremurque, atque deiciamur animo, contra uero confirmamur à spe, atque implemur fiducia. Quid cum adepti sumus iam, aut apparet omnino breuior, ac certior, adipiscendi uestigio boni cuiuspiam spes, nonne gaudium repente enascitur? uel illa potius, quae diffusiore quodam tractu appellatur uoluptas? Cuius partes sunt gaudium, lætitia, exultatio, & gestiens illa commotio, quam non improprie fortasse, placeat appellare gestientiam. Cuius ubi metus irrepsit, suspicioque amittendi, aut illud iam amissum, ibi dolor nos occupat, atque tristitia, contraria omnino affectio. Affert aliquando casus, tempusque aut uiuendi ratio, graue aliquid, ac laboriosum, confesum molestia quaedam subtristis, et grauis male nos habet. Rursum si apparuit spes aliqua quietis, otijque

ac laborū finiendorū, ilico afficiuntur lætitiā, reddimurq; hilariores. Conficiuntur aliās deſiderio diutius absentis amici, aut rei, quā iā omnino amiſimus, cruciat nos cura eius, ac recordatio, angimurq; dolore. At ubi repente ſeſe amicus ipſe nobis offert, redditurq; ex inſperato, aut præter ſpem amiſſa reſtituitur res, ex ſilimus adco lætitiā, ut perſæpe etiam geſtiamus. Perſequimur odio turbulentos ciues, atq; in quietos, et quorū etiam uim timemus, atq; iniurias, quosq; aduerſari rebus noſtris aut ſcimus iam, aut etiam ſuſpicamur. Contra beneuolētia complectimur, amamusq; beneficos, bonos, et in quorum confiſimus patrocinijs, ſperamusq; profuturos eos rebus noſtris familiarūq; noſtrorum. Quoniam autem non eſt hic locus affectus proſequendi ſingulos, illud in uniuerſum dicamus res, actionesq; quaſcunq; noſtras, rerum quoq; ipſarum euenta, habere ubiq; ſecum comites, aut uoluptatem, quiq; affectus uoluptarij ipſi ſunt, aut dolorem, atq; moleſtiam, quæq; affectiones graues per ſe ſunt, atq; erumnoſæ. Qui igitur affectus ſint, et quales etiam iam uidetis.

Affectus naturales eſſe moderandos, uirtutesq;
aſſueſcendo comparari.

Hos autem ipſos ſatis conſtat (quoniam motus quidam ipſi ſunt) nunc uehementiores eſſe, contra nunc remiſſiores, mediocritatem etiam quandoq; retinere, et quoddam quaſi medium inter parum, et nimium. Mouemur enim ipſi afficiunturq; plus, minusue, aut etiam mediocriter, quantum ſcilicet ſatis eſt, Quo circa metiri illos ratione oportet, modumq; adhibere, ac menſuram. Hæ enim ipſæ commotiones ad agendum nos impellunt, quæ ſi fuerint feruentiores, ad iniqua, uiolenta, ſtagittoſaq; nos rapiunt, uiolentior enim ignis, atq; æſtuantior inflammat magis, exuritq; q̄ calefacit, et pluuiæ intemperantiores demergunt ſata, meſſemq; ac fruges corrumpunt. Eadem commotiones ubi puſillæ ipſæ fuerint, remiſſæ, languidæ, et actiones quoq; noſtræ languentes, infirmæ, inutiles, uanæ, ſæpenumero etiam ridiculæ. At modus ubi acceſſerit, ut neq; aut relanguſcant actiones, aut impetu, furorēq; quaſi quodam præcipitentur, tum gignitur exiſtitq; in agendo mediocritas illa, quæ iure, meritoq; uirtus dicitur, et moralis quidem uirtus, quoniam ab aſſueſcendo nomen hoc ſibi comparauit, non aliter fortasſe quàm uidemus ijs in artibus, quæ manu fiunt, quæq; etiam exercendo diſcuntur. Puer enim aſſueſcit primo tolerare caſtrensers labores, poſt iaculari te-

lum, exercere arcum, agitare equum, inde in aciem prodire, conferre etiam cum hoſte manum, atq; his artibus miles euadit. Adoleſcentulus quoq; lignarium ad fabrum adducitur, ignarus penitus, ducendi aut ferram, aut aſciam, aut terebellum. Pauſillatim itaq; diſcit, ac diſcendo aſſueſcit, aſſueſcendo autem ac diu, multumq; exercendo, qui aliquot ante annos rudis, ignarusq; fabrilium rerum omnium fuerat ad magiſtrum deductus, efficitur et ipſe artifex, et quam aſſueſcendo artem prius didicerat, ipſe poſt alios docet, inſtituitq; ad eam. Igitur et uirtutes perinde ut artes aſſueſcendo comparantur. Vtq; illæ pro ſubiecta quæq; materia modum retinent, ac menſuram, moderanturq;, ac dirigunt deſtinatum opus, quibus quidem faciendis, ac ſeruandis informant tandē illam. Sic nos affectus ipſos temperantes, modumq; illis, ac menſuram adiungentes recta ratione adhibita, formam eam actionibus indemus noſtris, quæ uirtutes illas eſſe, taliq; dignas nomine, ſumma etiam cum laude oſtendant, hominumq; admiratione. Vtq; faber ipſe fingendis à uas ſigulus, ab auro aurifex, lanarius quoq; à lana artifex dicitur, ſic et ipſi ab agendis iuſtis iuſti, à liberalibus liberales, ab uſu fortium, conſuetudineq; magnanimatorum officiorum fortes, atq; magnanimi.

Affectus naturales, non eſſe uirtutes, ſed
actiones ipſas.

Quibus è rebus iudicare ipſi facile quidem ac recte poteſtis, uirtutes, de quibus nunc agimus, perinde ut neq; inſunt à natura homini (non ut illa tamen comparandis ijs repugnet) ſic neq; affectus ipſos nobis inditos, uirtutes ullo pacto eſſe, uerum hominis ipſius actiones, atq; effectiones uirtutes eas eſſe, de quibus nunc diſſerimus, hominis inquam moderandis, atq; dirigendis illis ſolerti opera, diligenti, atq; aſſidua cura ſeſe exercentis, ac totis etiam uiribus in id munus incumbentis. Aſſurgendum tamen merito eſt naturæ, gratiæq; illi quammaximæ agendæ, quæ ut hominem ipſum ſumma cum excellentia animalium genuit omnium, ſic eam illi uim, ea inſtrumenta, uigorem illum, illam facilitatem, poteſtatem, uerſabilitatem, atq; aptitudinem indidit, ut quas ad res natus eſſet, eadem ipſa et genitrix, et alitrix, illum item ſic inſtruxerit, ut habilis ad eas accommodatus, appoſitus, ſummum etiam in modū aptus inueniatur, ut nihil ei prorsus deſit, præterquam ſi ipſe ſibi deeſſe uelit, aut tributis ſibi à natura munibus perperam uti ac peruerſe malit.

Virtutes non consistere in affectibus, sed in illis recte,
moderateq; utendis, ac temperandis versari.

Profecturum in militiam filium, atq; in hostem pater instruit armis, ac telis, quibus se tueatur, et hostem petat. omnia demum illi suggerit, quibus comparare sibi victoriam ex hoste valeat. Negotiator item missurus filium, aut nepotem Alexandrina, aut Lugdunensia ad negotia, suffulat illum, et quasi subarmat pecunia, per literas commendat amicis, ac mercatoribus alijs, demum illis instruit, atq; communit omnibus, quæ sine mercaturæ idonea, ac faciendis lucris. Multo profecto apparatus, instructiusq; munivit nos natura comparandis virtutibus, quam aut pater ille proficiscentem ad certamen filium, aut hic ipse negotiator ad mercaturam exercendam. Cæterum ut neq; in armis filio traditis, sed in optimo armorum usu pugnae euentus ostenditur, neq; in pecunia lucrum existit, sed in filij solertia, qui utiliter, prudenterq; utetur illa. Sic neq; in ijs opibus, uiribusq; quibus natura nos instruxit, armauitq; uerum in actionibus ipsis, et in usu, exercitationeq; agendi uirtus cognoscetur nostra. Quo circa perinde ut affectus ipsi uirtutes minime sunt, sic neq; uires, facultatesq; nobis à natura concessæ, per quas tamen ac per potestatem ab illa tributam, faciles, apti, appositiq; ad agendum sumus, uirtutemq; comparandam. Per affectus uero ad illam excitamur, excitatiq; progredimur, quod commotio ipsa nos uocat, dirigitq; recta ratio. Nostrum autem est, et naturæ ipsius uti potestate, ac muneribus, et affectus ita sequi, intra gyrum rationis illos ut contineamus. Deniq; opus ita informemus nostrum, munusq; impleamus proprium, ut quod pictorum est, forma quam maxime pulchra illud honestemus. Qua in re eo quam pictores studiosiores erimus, quod pictura (ut Poëta inquit) inanis quædam res est, cum uirtus ipsa humanorum sit animorum uera, naturalisq; alimonia, et homine ratione utenti maxime digna.

Quales sint actiones, tales fieri habitus.

Quoniam autem artes quæstuosas, militiam quoq; in similitudinem adduximus, quæretis fortasse, quo uocanda sit nomine assuefactio hæc, frequensq; agitatio, et opera, e qua uirtus quæq; constat. Cum artes ipsæ singulæ nomine ornatae, atq; distinctæ sint suo, ut ea, quæ in depingendis uersatur animalibus, ac rebus alijs, pictura, quæ in faciendis indumentis, indusiaria, quæ in administrandis pigmentis, pigmentaria. Ad hæc quæ in uendendis, atq; emendis mercibus sese exercet

facultas, negotiatio, seu mercatura, quæ in gerendis bellis, militia, seu belligeratio. Ne igitur similitudine ab ipsa recedamus, consuetudo assidua, frequensq; exercitatio humanarum actionum à recta ratione ad ministrata, temperata, directa, ut puta iusti hominis exercitatio, frequensq;, et temperata actio uocabitur iure suo iusti hominis habitus, hoc est iustitia, ut pictoris pictura, negotiatoris negotiatio, magnanimitasq; uiri habitus, magnanimitas, fortis uero fortitudo, liberalis quoq; liberalitas. Perinde namq; ut habitus male, uel bene ornatum hominem indicat, dicimusq; purpuratum sericatumue, q uel purpura uel serico. Sic habitus hic agendi uestitus quasi quædam indicat fortiter agentem, fortem, liberaliter, liberalem, laudabiliter, laudabilem, turpiter, ignauiter, effœminate, turpem, ignauum, effœminatū. Est enim assuetudinis, habitusq; ipsius proprium indicare, qualis fuerit actio, actionisq; frequentatio, qualis etiam exercitator ipse, frequentatorq; actionum. Quin etiam ut artificis cuiusq; exercitatio idest ars, munus est artificis ipsius, exteratq; quædam opera, atq; effectio, hominis tamen ipsius opera non naturæ quidē solius, sic iusti, fortis, magnanimi, liberalis, habitus, frequensq; exercitatio, extrinsecus quædam ab homine comparata res est, minimeq; naturæ ipsi tantum ascribenda, non tamen ut non ipsa nobis uel summā etiam aptitudinem ad ea indiderit facilitatem, propensionem, appositionem.

Virtutes in habitu consistere non in potentijs, aut affectibus.

Itaq; tria esse in homine cum intellegantur, uis illa, habitusq; à natura tributa, quæ potentia hodie à Philosophantibus dicitur, Græce inter Peripateticos est δύναμις, et affectus, de quibus pauca quædam diximus, et item habitus. Priora duo quod homini à natura insunt, et ipsa quoq; dicuntur naturalia, posterius ipsum, ac numero tertium, exterior quædam res est atq; ab ipso homine agendo comparata. Quo circa et habitus dicitur, quia extrinsecus est adhibitus, et hominem ipsum, qualis sit in actionibus suis indicat, ut opera quæ ipsa fabrilia, fabrilisq; exercitatio fabrum. Effectiones uero ipsæ hominis agentis, seq; in actionibus exercentis, uel iustum, uel iniustum, uel fortem, uel timidum, uel liberalem, uel auarum, uel contra res suas prodigenter apertissime ostendunt. Neq; uis igitur, potestasq; à natura insita, habitusq; illa naturalis, et homini indita, neq; affectus ipsi quoq; à natura nobis tributi, sed actiones, assuetudinesq; agendi, quæ diu multumq; frequentatæ in habitum uertuntur, dicunturq; et ipsæ habitus, uirtutem indicant, uel ipsi potius habitus sunt uirtutes. Recte igitur

tur, apposite, atq; e' rei natura, ipsaq; de ratione à Peripateticorum principe definitur, uirtutes esse animi habitus in mediocritate consistentes, atq; ab electione profectos, recta etiã ratione productos, atq; temperatos in exitu usq; agendi. Quẽadmodum igitur neq; à natura boni, aut mali, neq; impij sumus, aut pi, quodq; possimus liberaliter, aut auare agere, parce, aut prodigenter, neq; liberales dicimur, uel auari, parci, seu profusi, neq; item qd ad hæc ipsa afficiamur, sic neq; ab affectibus, neq; à ui, potestateq; ad agendum nobis insita, agnominari uirtus, aut potest, aut debet, cum ea bonum sit hominis, non qua uita utitur, neq; qua sensibus tantum est præditus, sed quaratiõ utitur, atq; actione ratione ab ipsa temperata. Cõparaturq; à nobis ipsis, non quia et uiuimus, et sentimus, qd cõmune quidẽ est etiã cum belluis, sed quia soli sumus ad agendum appositi, mentisq; ipsius compotes, quæ extrinsecus dei dono hominũ generi effunditur, quo fit ut uirtus etiã extrinsecus comparetur. Et uero principia, qbus ad agendum trahimur, ea insunt nobis, suntq; naturalia, cum tamen actiones sint uoluntariæ. Nã cum aduersum libidinẽ, intemperatasq; sensuum cupiditates, illecebrosasq; titillationes pugnamus, quæ qdẽ nobis insunt, etsi nobiscum ipsi pugnamus, hostis tamen extrinsecus est constitutus, causæq; ipsæ pugnandi. Sunt enim conuiuia, comessationes, fornices, popinæ, ganeæ, magistratus, honores, pretium, pecunia, quæ quidem exteriora sunt omnia, pro quibus adipiscendis et mouemur ad ea, et actiones ipsas nostras eo dirigimus. Et ueloces quidẽ, et laertiosi, et forma q præstant, laudantur à natura, deq; bonis corporis, ut ab Homero de pernicitate qdẽ Achilles, de forma uero Helena. De bonis autem externis, admiramur, suspicimusq; magis q laudamus diuites, et in principatibus, atq; honoribus constitutos. At de animi bonis, laudamus, aut suspicimus neminẽ, nisi qui laborando, exercendo, diu, multumq; assuescendo ipsis in actionibus excelluerit, recteq; ac laudabiliter in illis sese gesserit. Neq; uis igitur, neq; affectio homini insita, bonum, uel malum hominem, turpem, uel honestum constituunt, aut declarant, uerum habitus ipse, e' bonis, honestisq; aut turpibus, malisq; ex actionibus comparatus. Vt si laus formæ, ac roboris tota proficiat à natura, quam ad rem non parum fortasse cultus, exercitatioq; uideri potest conferre, dexteritas item manuum, perspicacissimumq; acumen oculorum, sint naturam ad ipsam referenda, laus tamen uirtutis tota existat, integræq; ab habitu diuturnis laboribus, summo studio, præclaris, difficillimisq; in rebus, constantissimo proposito, firmissimo consilio, ratione ubiq; et duce, et comite, comparato.

Quæ res

Quæ res declarant habitum esse comparatum.

Quem quidem comparatum omnino esse, suumq; cuiusq; ac proprium iam effectum, indicio illud erit, si agentibus nobis, exercentibusq; quæ uirtutis sunt munera, uoluptas inter agendum aderit, delectabiturq; exercendo, aut minime saltem dolebimus, feremusq; haud grauate, ubi inter negotia, actionesq; grauias contigerint, quæq; per se sunt ipsa molesta, et dura, in quibus satis quidem fuerit, non dolere, neq; animo confici, id autem est huiusmodi. Abstinet quis ab illis omnino uoluptatibus, quæ corporis quidem sunt, aut modum illis suum, ac temperamentum adhibet, si abstinentia ipsa, si moderatio ei molesta fuerit, ac grauis, sciat temperantis uiri habitum adhuc sese minime induisse. Sin et abstinando delectabitur, et temperatio ipsa ea erit cum iucunditate, ut libenter etiam abstineat, utaturq; temperamento, ipsa prorsus delectatio ostendit habitum ipsum, confirmatq; illum iam esse perfectum, affectumq; temperantem ipsum aduersum corporeas uoluptates eam uictoriam, cui ob meritum, impositum nomen est temperantia. Itaq; quod uictoriæ proprium est, temperatio ipsa, abstinentiaq; iucunditatem affert aduersus uoluptates improbas decertanti. Subit quis molestias, labores, pericula illa bellica, inceptu aspera, confectu difficillima, in quibus de uita, de libertate, de honore agitur, et gloria, si male libenter, si pene inuitus accedit, si possit, illa etiam ut de fugiat, longe hic quidem à magnitudine, dignitateq; abest uiri fortis. Vbi uero libens, uolensq; illa obierit, etsi fortasse neq; lætus, neq; ridenti similis (est enim res tum in primis difficilis, tum maxime rara) saltem neq; dolens, neq; id moleste ferens, munus si obeat dum libens tamen ad illud accedat, de huius iam habitu certissimi quidem sumus. Et qui pecuniam libenter erogauerit, delectabiturq; erogando, ut uultu etiam ipso animi iucunditatem indicet (est enim iucundum admodum benefacere, sustentareq; de suo quamplurimos) habitum hic uiri liberalis est uel summa etiam cum laude, minimumq; beneuolentia consecutus. Itaq; iucunditas, ac delectatio in usu, actionibusq; adhibita, ac retenta, et illa, quam ego fortasse non inepte soleo appellare Libentiam, signa manifesta sunt habitus iã comparati, atq; omnino perfecti. Quæ de re plura à nobis ijs in libris dicta sunt, quos de Fortitudine, Liberalitateq; olim scripsimus. Permultis enim immo quamplurimis constituendum ad habitum opus est, in primis uero hac ipsa, de qua nunc loquimur, tum libentia, tum delectatione. Atq; ubi delectatio, uoluptasq; minime fortasse aderit,

assit omnino libentia, comes & uoluntatis certæ, confirmatæq; & electionis diu, pensimq; examinatæ.

De Electione.

De qua dicere etsi non est suscepti laboris, pauca tamen quedam de illa ut dicantur, res ipsa uidetur admonere. Namq; ut commotionum, affectuumq; nostrorum excitatrix est natura, sic electio principium est quasi quoddam in nobis ipsis constitutum, aut laudis, aut uituperationis, pro suscepta ad agendum re, atq; materia. Nemo enim inuitus, ac nolens siquid egit, aut etiam fortuito egit, a sapientibus tamen uiris laudatur, quamuis fortasse ab imperitis habeatur in pretio. Et pueris, insanisq; siquid peccauerint, fraudi non datur, quoniam locum in ijs electio nullum habet, alteri enim propter ætatem ad capiendum consilium parum sunt omnino apti, alteris insania penitus illud cum deliberandi quoq; consultatione abstulit. Ab electione igitur tanquam fonte ab aliquo manant opprobrii, commendationisq; riuuli, in suscipiendis actionibus, habitusq; in utranq; partem comparando. Est autem electio, quod satis nunc sit, uoluntas non illa quidem peruagata, infinita, maxime audax, nullis obstricta regulis, aut frenis repressa, uerum quæ se se ipsam moderetur, intellegatq; qd elector ipse præstare possit, quid etiam sit hominis, quid suum sit ipsius qui deliberat, quoad uires se se eius efferant, quid tempora etiam ferant, quid mores urbis, quid ratio ipsa nõ recti solum, atq; honesti memor, uerum etiam loca, temporis, facultatum, ordinis, fortunæ. Etenim uoluntatis ipsius commotio, atq; propensio penè insatiabilis est, quippe quæ neq; æternitati parcat, neq; deo ipsi, nullisq; omnino frenis æguitatio eius cõrceatur. Quotus est enim ex hominum numero, q nollet esse immortalis? qui procellis imperare, atq; fortunæ, futura quoq; multo ante noscere, ac prædicere? Vnusquisq; tamen aliquo ingenio præditus, facultatumq; humanarum memor, ea eliget, quæ non homini solum susceptibilia ad agendum sint, uerum sibi ipsi in primis qui elegerit, seq; opesq; suas, tempora, patriam, res ipsas parte è quaq; metienti, & rem præcipue susceptam, suscipientemq; se illam, et quæ contingere etiam inter agendum possunt, undiq; exacte q; consideranti. Quam ob rem electio ipsa, rei q; electæ susceptio pro uiribus ipsis erit, facultatibusq; eligentis. Et quoniam electio ipsa eorum est, quæ in consultationem ueniunt, sint nec ne agenda, & qua etiam ratione, ac uia agenda, consultatio ipsa talis erit, quæ nec consultantem

dedecet, nec ruborem afferat eligenti. Ridentur ab imperitis quæ de Gigantibus cantantur in scholis, affectasse illos cœlum, inuasisseq; èt superos. At qui ficta ea sunt, irridendis illis, qui supra uires, supraq; ingenium suum agenda suscipiunt, attentantq; quæ minime sunt audenda. Namq; ut actionum, sic etiam electionum moderatrix est, & quædam quasi dux prudentia, de qua dicendum suscepimus.

Non electione solum, uerum etiam cognitione, atq; scientia opus esse ad recte agendum.

Nec uero eligenda quæ sint, & qualia etiam sint, uidere solum oportet, uerum etiam scire ea, ac nosse, nõ tamen ut cognitione illorum, ac scientia contenti tantum esse debeamus, actionibus enim, atq; effectibus constat morum uirtus, non cognitione tantum, ac scientia. Quis enim quod qua ratione eroganda pecunia sit, norit, liberalis uocabitur? oportet igitur cum ratione, delectuq; liberalis uir illam ut erogat. Rursus qui quid agat, & quomodo agat, ignoret, laboreq; rerum, temporum, sui q; ipsius ignorantia, is nec recte ullo modo agere, nec cum laude potest, quippe cum iustitiæ exercere munus nequeat, qui iustum quid sit ignoret, aut quibus etiam artibus iusti nomen uendicandum. Ad hæc ignorantia plerumq; decepti errant, dũ pro optimis deterrima, pro honestis turpia, pro modestis improba, ignorata, incompertaq; pro cognitis habeant, atq; compertis. Bene igitur, exacte q; perspectis, atq; perpensis ijs, quæ tanquam è rationis rectæ penu depromuntur, ut qui tamen & perspicere se, & scire ea oportere intellegat, non ut sciat modo uerum ut bene, perspecte q; utatur cognitis, illud etiam adiungat, ut suscepta à se actio careat leuitate, persistatq; ipse in proposito incepti consumandi. Ita q; ut ad agendum ipsi nascimur, itemq; ad intellegendum, sciendumq; sic scientia, atq; cognitio tum rei susceptæ, ac nostrum simul, tum facultatum, temporũ, locorumq; comitari debet uel potius antecedere electionem, nunquãq; ab actione recedere. Ignarus enim, atq; insciens, uel potius ignorãs, quid factu dignum suscipere? quid post susceptum illud cum laude agere? aut recta cum ratione moderari ualeat? Cognitione igitur opus est, atq; scientia, & in eligendo, & in prosequendo. Sed nec his tantum contenta uirtus est, nisi accedat etiam firmitas, ut dixi, propositi, constantiaq; progressionis.

Virtutem, uirtutisq; actiones gratuitas esse debere.

E t quoniam habitus perfecti quædã res est, uirtutumq; instar omnium, uel singuli potius habitus singulæ sunt uirtutes, illud perpetuo quidẽ ab electione ipsa ad finem usq; susceptæ actionis tenendũ est, ut electio, ut actio, omnisq; animi contentio, sit omnino gratuita, ut finis deniq; tantum sit propter se ipsum expetitus. Virtus enim nihil extra se quæ sit, querit aliud, nihilq; simulatum patitur, aut fictum, nihil etiam aliunde arcessitum, astu uacua, a fraude auersa, a pretio incorrupta, a furo prorsus aliena, libera, sui iuris, opibusq; etiam suis contenta. Histriones in scena regiam nunc personam referunt, nunc mercatorum, aut militum, cum tamen nec reges ipsi sint, nec mercatores, aut milites. Itaq; cauendum prorsus est, ne sub iustæ actionis specie, lateat malitia, ne sub liberalitatis amictu deliteat captatio, atq; largitio, liberarum prorsus ciuitatum pestis, uendibiliũq; ciuium corruptela, uitia profecto tota fronte uirtutibus aduersantia. A gẽda sunt igitur, et fortia, et liberalia, quæq; uirtutes ad alias pertinent, nõ ut ab simulato homine, ciueq; peruerso, atq; in libera patria regnũ meditante, uerum ab homine, ut par est, forti, ac liberali, atq; ab eo uiro, qui ad uirtutem quancunq; aliam se instituat. Videtis iam qui sint hominis morales ad uirtutes progressus, quæ etiam uia. Nã cum ad scientiam sumus, atq; ad actionem in lucem editi, natura ipsa sic nos instituit, atq; conformauit, ut nulla quidem e parte nobis defuerit, siue ad ea, quibus opus esset ad agendum, siue quibus etiam ad sciendum, cum utrumq; ad munus maxime nos idoneos fecerit, eas etiam uires, facultatesq; elargita, tanta cum ingenij excellentia, ut et cœlum, corporaq; ipsa cœlestia homo sibi subiecerit, motus illorum, atq; effectiones contemplando, mare item ipsum, aër aq; submisserit nauigationi, terrasq; cultui, frugumq; ubertati, et copiae. Has ad opes, facultatesq; atq; ad ingenij uires addidit et commotiones illas, appetitionum, actionumq; omnium excitatrices, quoq; in ijs excellentia emittescere unius cuiusq; posset affectus, illos reliquit nobis ipsis terminandos. Nullum enim certum illis modum statuit, liberos eos, uagosq; esse permittens, ut et modum ipsi per cognitionem, rationemq; statuentes, eos temperaremus, coerceremusq; maiores illorum impetus, et languentes, ac tanquam uietos, deq; itinere iam fessos cohortando suscitaremus, ut mediũ deniq; ubiq; retineremus. Quibus rebus, exercitationibusq; assuescentes, habitum inde nobis compararemus, quo comparato, qui et qualis quisq; esset, ab actionibus ipsis dignosceretur.

Quas ob res

Quas ob res recte, sapienterq; a moralium uirtutum institutore et magistro præceptum est, laborandum esse, atq; assuescendum homini, comparandam ad uirtutem, cuius principia essent ipsa in natura collocata, ceterum opera, allaboratio, progressioq; ad illam, affectio deniq; atq; adeptio, hominis esset integra, et solius quidem hominis sola. Itaq; uirtus est hominis unius bonum, eiusq; unius possessio, atq; patrimonium, cuius habitu ubi adornatus, atq; insignitus quis fuerit, per usum atque exercitationem facultatum ac uirium ipsi a natura tributarum, per affectuum moderationem, ac temperamentum, per cognitionem æqui, atq; iniqui, utilis, atq; inutilis, recti, ac prauis, assuetudinemq; per assuesfactionem, ac continuũ usum, id efficit, ac præstat, ut sciens, uolens, eligens, libens, recto cum iudicio, constantissimoq; proposito, deniq; gratuita etiam opera, ad metam ipsam indefatigato perueniat cursu, assequaturq; uirtutem, finem uidelicet illum summum, optimum, pulcherrimum uiuentis in societate hominis, in ipsoq; hominum cœtu, aut sine qua ultimus ipse humanarum rerum, omniũ finis comparari nulla ratione queat.

Per uirtutem comparari felicitatem.

N am si consequendam ad felicitatem tribus omnino est opus, corporis, fortunæ, atq; animi bonis, ad bona corporis a natura data, illud etiam adiunget ad uirtutem contendens uir, ut externis quoq; abundet commodis et quantum satis est bonis. Nam si daturus est operam actionibus comparandam ad uirtutem necessarijs, et rebus etiam illis dabit operam, sine quibus neq; uirtutis comparari habitus potest, neque felicitas ipsa, humanorumq; studiorum meta contingi. Quo arcet si futurus est iustus, habebit utiq; quæ ad iustitiam exercendam necessaria sunt, et commoda, si liberalis, quæ ad liberalitatem, si fortis, quæ comparandam ad fortitudinem pertinent, de reliquis ut taceamus uirtutibus, quarum omnium eadem est ratio. Quod cum ita sit, uirtus ipsa affatum cuncta sibi sufficiet, eritq; eadem ipsa perfectus et undiq; consumatus finis, cui etiam nihil de sit ad bene, feliciterq; uiuendum. Præsertim ubi post ciuiliũ, humanarumq; actionum defunctionem, tanquã tutissimum in portum delatus, totusq; ad naturæ rerũ, cœlitumq; contemperationẽ conuersus, in hoc ipso portu, rerumq; omnium tranquillitate conqueuerit. Ut non morales solum uirtutes, uerum etiam quæ summa est, diuinãq;

iure etiam ipso habenda, mentis nostræ uirtus, illam fuerit etiam consecutus.

Virtutem esse modiocritatem, in medioq; constitutam.

Esset fortasse idoneū de prudentia ipsa differendi tempus, cum uero dictum sit, uirtutes ipsas morales modiocritates esse quasdam, pars hæc non uidetur sic prætereunda, ut tanquam neglecta, parūq; p̄specta uideatur à nobis. Quamobrē sic accipite uiri optimi, ijdemq; amiaf simi uirtutem quidem ipsam dignitate, atq; auctoritate sua omnino esse summam, proq; maiestatis amplitudine, ac præstantia habendā esse pulcherrimam, ac maximam rerum humanarum omnium, eandemq; etiam augustam, cæterum suam sibi sedem medio quodam in suggestu collocasse, quo è loco pari auctoritate, atq; imperio hostibus aduersaretur suis, ac nostris, Habent enim uirtutes ferē singulæ, immo pene omnes, duos aduersum se constitutos, & quidem inter se quoq; dissentientes aduersarios, alterū qui ut uiolentus quidam, atq; superbus, & contumax imperio nolit eius acquiescere, aut audire præscribentem, alterum qui imperium reformidet, deterreaturq; illius ab aspectu, atq; augusta facie. Quas ob res prætorium sibi utrosq; inter hostes, aduersantiaq; inter se, ac uirtuti uitia excessum scilicet, ac defectum, media in regione collocauit, quo in loco pari cum dignitate, ac uiribus æque magnis consyderet. Quæ è constitutione ac locorū positu effectum est ut uirtutem dixerint in modiocritate, hoc est medio inter utrunq; uitium spatium consistere. ibiq; sibi delegasse curulem quasi quandā sedē, prætoriumq; suggestum, in quo residens ipsa à dextra, excessum, ut impotentem, ac contumacem sibiq; præfidentem, si reuocare ad imperiū possit, hortatur uerbis, admonetq; oratione. Sin minus, male parentem illum, suberbeq; atque impotenter agentem repellit, atq; insectatur, perduellemq; tandem iudicat, interdicitq; aqua & igni. A sinistra uero, quæ pars in nobis imbecilla est, defectum, languentem quidem eum, maximeq; diffidentem, quem etiam blande ad se uocans ac nihilo minus conspectum eius uerentem, uertentemq; subinde terga retrahere ad se omni arte contendit, quod ubi impetrare parum potest, latitare illum, & tanquam in specum confugientem belluam, degere illic ignobiliter permittit. Ipsa uero suo se in statu atq; auctoritate retinens ita quidem illis irascitur, ut cupiat melius, illorum uirumq; rebus suis consuluisse. In medio igitur constituta rationem se cum in consilium adhibet,

quæ recti, ordinatiq; illam admonens, aberrare certo, siq; ab itinere nunquam sinit. Est autem rectum, ut pro subiecta illud materia definiamus, quod neq; in dextrum neq; in sinistrum, sed tractū ipsum suum sequens nullo modo declinat. Cum enim quacunq; in magnitudine plus sit & minus constituere, in ijs quæ ad animorum affectus, atq; ad uirtutem pertinent, in dextra quod sit pars ea uiribus prædita maioribus id quod est nimium hoc est excessum collocamus, sanè quam uiolentum, atq; incompositum uitium, in sinistra defectum, quæ cum imbecilla sit et frigida, et uitium quoq; ipsum eiusdē uidetur esse naturæ, ut ob imbecillitatem, atq; remissionem, aut absineat omnino homine, dignis, præclarisq; ab actionibus, aut si agendum aliquid susceperit, uel ignauiter illud exsequatur, uel turpissime desituat, deseratq; inceptum. Reformidat igitur defectus, audet confiditq; plus nimio excessus. Illius causa est metus, huius confidentia, atq; temeritas. Virtus igitur utriusq; naturam animaduertens, & frenum adhibere fidutiæ, moderariq; eam nititur, impetu cœrato, & metui addit stimulos, calefacitq; eius frigiditatem, atq; imbecillitatem confirmat. A commodatissime igitur dictum est uirtutem in medio uersari, neq; ab illo deflectere, quod ratio ipsa medium esse docuerit. Rectum autem nunc intellegimus, non qualis à Mathematico linea consyderatur, aut quadrati latus, sed quale ratio ipsa, quæ humanis uersatur in actionibus, ac sapiens, maximeq; exercitatus uir, agendiq; peritus, ac prudens, sciensq; rerum humanarum, uitæq; ipsius ciuili iudicauerit, habitare ratione negotiorum, locorum, temporum, meritorum, ætatum, personarum, quibus ex ipsis sumendum uideatur iudicium, modi, atq; mensuræ, ne in alterutrum delabatur, in excessum uidelicet, aut defectum, ueluti in eroganda pecunia. Neq; enim quocunq; tempore, cuiusq; homini, aut ex quouis pecuniæ genere, quacunq; ue in urbe, aut in negotio, tantundem, idem ue est dandum. Cuius rei exempla permulta in ijs libris extant, quos de Liberalitate annis superioribus, ut ipsi scitis, edidimus. Iure igitur uirtus præposita est moderandis affectibus, cum proprium sit eius munus à medio non recedere. Illorum uero propriū stuitare, atq; diffluere motu, atq; ex agitatione sua, expectareq; moderatorem, nunc qui acuat, incendatq; remittentes se se, nunc qui retineat exsultantes. Erunt igitur & actiones quoq; mediocres, ipsum ut assequantur medium. Nam & in actionibus non aliter, quam in affectibus ratio eadem est tenenda, ut medium in illis quoq; retineatur.

Quippe cum actiones ipsæ nunc uehementiores, nunc e contrario remissiores maximèq; degeneres esse contingit. Itaq; & propter naturales affectus, in quibus moderandis uirtutes uersantur, & propter actiones, quæ ipsas constituunt, in quibus utrisq; defectus, atq; excessus usu ueniunt, necessario uirtus in medio constituitur, sectaturq; & dum afficiamur, & dum agimus omni e parte mediocritatem, quæ, ut sæpius dictum est, inter parum constituitur ac nimium. Assuemur igitur mediocritatem hanc in agendo, si nos ipsos & considerauerimus, & metiemur, si illos quibuscum agimus, si rem, facultatem, personas, tempus, locum, patriam urbium, gentiumq; instituta, mores, leges, ciuium artes, disciplinasq; hominum item opinioniones, ac iudicia, si modi quoq; ac mensuræ pensum habuerimus. Ad hæc si bene ipsi intellegemus quibuscunq; in actionibus, quid, quantum, quomodo, quando, qualiterq; oporteat, sitq; quousq; etiam progrediendum. Prima enim actione in omni, delectus suscipienda est cura, primariumq; ad uirtutem contendenti uiri studium est atq; obseruantia deligendi. Vbi enim delectus ratio parum habetur, ac decori, manca prorsus ipsa etiam erit actio, ineritq; illius in facie, ut dici consuevit, næuus, uel potius maculosa cicatrix, ac foeda. Quod igitur medium sit & quale, qua etiam uia, & cur etiam quaerendum sit, ipsi iam uidetis. Est autem huius ipsius mediij, tum perscrutandi, tum etiam iudicandi, munus, atq; officium rationis eius, quæ à Peripateticis recta dicitur, quo in campo uersatur prudentia, cuius quidem colendi, atq; exercendi, cura ad uirtutem hanc potissimum pertinet, uel eius potius est tota, agnominaturq; inde recta, quod quid rectum sit, & quale, omnirimatur, atq; perquirat studio, deq; eo iudicium suum profert. Omnino autem rectum ipsum quod in moribus uersatur, hominumq; in actionibus non tam per se ipsum, quod antea quoq; dictum est, considerandum uidetur, ut qui lineæ rectitudinem, aut obliquitatem quærunt, q̄ pro legibus, ritibus, moribus, consuetudinibusq; ciuitatum, nationū, gentiū. Cū christiano sit homini permixtus uini usus, moderatus scilicet, uetitus omnino Mahometanis, poena etiā proposita. Nobis uxorem unam lex permittat, illis etiam plures, adde & concubinas, uel etiam denas. Quærendi igitur non solum mediij, uerum etiam habendi delectus, magistratus quasi quidam, propriumq; officium rectæ rationis est, cuius ipsius utiq; iudex erit, atq; æquus arbiter uir sapiens, multo rerum usu, probataq; experientia. Cuius e iudicio tanquam æquis e bilancibus actiones ipsæ

examinatæ prodeunt iustaq; pensitantur trutinæ. Ipsius uero delectus, ac rationis rectæ pestis, corruptelaq; est ignorantia, quam multa simul, grauiaq; circumsistunt mala. Nanq; ut iam diximus, incōperta pro compertis habet, pro bonis mala eligit, pro honestis atq; utilibus turpia sectatur, ac damnoſa. Quo circa ignorantes qui sunt, iidem minime sunt cōpessendas ad uirtutes apti, nec solum non apti, uerum etiam ipsi & uiri sunt improbi, & aues deterrimæ. Nam unde obsecro nisi ab ignorantia, tantæ sunt in populo uitia? tam infames abusus, tam pernicioſa exempla, ac detestanda? ut in plebe, quæ populi ipsius sordes est, uideantur uitiorum quoq; omniū sordes, atq; illuuiæ deſe diſſe.

Circa uoluptatem, & dolorem moderandum uirtutem uersari.

N e autem pars illa, quæ ad affectus animorum, aut nostros potius pertinet, atq; ad uirtutes illorum moderatrices ne glegentius à nobis tractata uideatur, quod reliquum est quodq; omittendum nullo modo duximus, sic habete, duos esse affectus, qui nullas prorsus animorum nostrorum commotiones, nullas etiam actiones, nullum deniq; humanum inceptum deserant. In quibus quidē sic uersantur, ut eorum alteruter comes semper assistat, non agentibus modo nobis, uerum etiam de actionibus, deq; rebus ipsis sollicitis, atq; cogitantibus. Horum altera est uoluptas, cuius ancillæ quasi quædam sunt, delectatio, lætitia, gaudium, hilaritudo, iucunditas, exultatio, titillatio, gestientia (neq; enim dum res explicetur, apte proprièq; deductum uerbum, quamuis inusitatum, producere in medium uerebimur) alacritas item promptitudo, expergescencia, festinatio, sedulitas, uigilantia, diligentia, elaboratio, studium, libentia, quæq; aliæ affectiones, quædamq; quasi famulæ uoluptati sumministrant. Parte uero ex altera illiq; ad uersa, dolor has adducit se cum siue comites, siue ministras, molestiā, tristitiā, moerorem, cessationem, langorē, recusationem, lassitudinem, lentitudinem, tarditatem, oscitationem, ignauiam, ne glegentiam, desidiam, remissionem, quæq; cum primis aduersantur libertatæ, ac promptitudini, recalcitratio, auersio, terguersatio, renitentia. Cumq; tria sint illa, quibus assequēdis appetitiones ubiq; intendunt nostræ, utile, honestum, ac iucundum. Appetuntur enim utilia propter conseruationem, honesta propter laudem (Nanq; ut laudatur uirtus, sic eontra-

rio vituperatur vitium) iucunda propter voluptatem, quæ quidē ipsa nobiscum nascitur, & coalescit. Ab hac ipsa voluptate trahimur etiam ad illa, siquidem utilia, honesta; admodum etiam sunt iucunda. Itaque ubi affectus hic ipse minus erit sedatus, quin potius & uehemens fuerit, & nimius, ac magis, magisque ardens, & concitatus, præcipitat, labefactatque; animum, actionesque; ipsas nostras exagitat adeo, ut ad inhonesta, maximeque; etiam turpia, sub utilitatis, aut deletionis specie per sepe dilabamur, non raro ad ea etiam, quæ inutilia sunt, uehementerque; incommodantia, dum adipiscendi iucundi feruentiori studio rapitur animus, obliuisciturque; sui ipsius. Quid? quod nonnunquam etiam utilitatis species animum sic corrumpit, perturbatque; ut quasi aciem mentis obtundat, obæcetque; quodque; utile ante apparuerat, inueniatur tandem non damnosum modo, uerum etiam calamitosum, atque; exitiabile. Itaque; uoluptaria hæc commotio, naturalisque; affectus, atque; perturbatio male temperata ubi fuerit, digredieturque; a signis rationis, medioque; ab ipso longius, impellet, trudetque; nos sæpenumero ad contraria, hoc est inutilia, & turpia, quæque; pro lætitia tristitiam, pro gaudio mœrorem afferant, pro uoluptate dolorem. Atque; hac quidem uia suscitantur uitia illa, quæ de nimio originem ducunt, ipsoque; ab excessu, dum motus ille fiduciosus ab appetitione tractus, impulsusque; de uia, rationisque; ipsius curriculo diuertitur ad ea, quæ belluarum potius sunt, quam hominum. Contra qui nos affectus auocat, deterretque; ab ijs, quæ inutilia apparent, atque; incommoda, molestaque; uidentur futura, ac laboriosa, estque; suapte natura meticolosus, quoniam a metu prohibetur, qui aduersus est fiduciam, retrahit nos generosis ab actionibus, remoraturque; uel auertit potius ab honestis, & præclaris incæptis, quæ se se nobis offerunt, ad ea ne proficiscamur. Itaque; quantum impulsus ille nimius nos præcipitat, tantum & fortasse multo amplius nos auertit, deterretque; a bene, excellenterque; agendo languida illa deficiensque; atque; effœminata perturbatio, ac perterrefactio, quæ non modo auocat agendis ab honestis, subtrahitque; ac repellit a laudabiliter susceptis actionibus, uerum eò res ipsæ per metum atque; ignauiam aliquando rediguntur, ut dum timentur laboriosa, fuguntur incommodantia, euitantur parum honesta, & turpia, incurramus in eadem ipsa, nostram ob ignauiam, atque; oscitationem. Quo fit non raro ut accidat ijs ipsis, quæ timore, ignauiaque; deterrètur, idem illud, quod de nauigantibus dicunt,

Incidit in Scyllam cupiens uitare Charybdim, Efficiturque; è defectu, in illa ut incadamus uitia, quæ multo magis sint indigna homine, quam quæ de nimio, atque; ab excessu sunt profecta. Etenim in dando, atque; in audendo excessisse modum, non accusatur nisi quatenus modus ipse minime retentus est. At nihil aut dare, aut audere, sed laxis ab utroque; habentis fugere, hoc profecto nullo uideatur pacto esse hominis, naturaliter ad agendum geniti, atque; in ciuitate educati, inque; societate hominum instituti. Quo circa non uoluptatis modo gratia, aut utilitatis, improba admittimus, uerum fugenda ob molestiam, euitandosque; ob labores, omittimus utilia, recusamus honesta, defugimusque; quæ sunt etiam periucunda, Quodque; deterimum est, ob uoluptatem detrudimur interdum ad teterrima quæque;, brutis etiam animalibus omnino indigna. Interdum uero ob dolorem, molestiamque; defugendam, ita deijcitur de gradu hominis, ut belluis etiam ipsis appareamus inferiores, et tanquam in foueis delitescentes hominum omnino deuitemus, ac fugiamus munia. Vtque; illic ardor ille nimius initio cupiendi, post etiam consequendi, Sic metus hic, nimiaque; refrigeratio contrariorum omnino sunt uitiorum principia, & causæ. Satis igitur constat horum affectuum utrumque; uoluptatem scilicet, ac dolorem in animis hominum maxime dominari. Nam a uoluptate impellimur ad improba nefariaque; admittenda. At dolor, molestiaque; diuertit nos, ac retrahit ab itinere bene, laudabiliterque; agendi. Vtrumque; autem uitiosum, atque; ab laude, commendationeque; maxime alienum. His igitur moderandis occupata uirtus erit, dum et in fidedo, et in metuendo, in cupièdo, et prosequendo, in eligendo, atque; agendo mediocritatem illam retinet, quæ media est inter parum, & nimium constituta. His igitur ab affectibus, ubi recte, moderanterque; inter agendum temperati ipsi fuerint, & dicimur & habemur uiri boni, iudicisque; aues probi, secus autem, mali, improbi, nefarii, Proque; eorundem etiam modo, mensuramque; aut laudamur, aut uituperamur, habemur in pretio, aut contemnuntur, Ciuesque; ipsi nostri, alijque;, quibus cum uersamur, & quibus cogniti mores sunt nostri, aut beneuolentia nos prosequuntur, amoreque;, aut odio, atque; maleuolentia. Fuimus explicandis his fortasse longiores, Sed, ut ipsi scitis, & senectus longior est, & uos ipsi me ad hæc multis etiam precibus, atque; admonitionibus inuitastis, dum a priscis hæc Latinis intractata esse dicitis, et ab recentioribus Philosophis, Aristotelisque; sectatoribus tam inepte, ita etiã incompote, aut explicata, aut perplexe diffusata, ut ipsi

illi, de ijs qui differuerint, aut parum ea intellexisse uideri possint, aut ignorasse quibus uerbis, qua etiam uia latine essent tradenda. Cui parti etsi scimus a nobis exacte nullo modo satisfactum, nec munus hoc qua decet ubertate, atq; uerborum dignitate adimpletum, Iuuabit tamen, & morem gessisse uobis studiosissimus uiris, & uiam praemonstrasse illis ipsis, qui & cautius, & eruditius, maioreq; cum ornatu hoc ipsum Philosophandi munus, post nos (quos et quidem non paucos fore arbitramur) etiamq; auspiciatus prosequendum susceperint. Nec uero haec ipsa omnia non eiusmodi quidem sunt, ut campum eum, in quo prudentia ius exercet suum non & qui sit, & quae etiam latus, & quae sit rectae rationis materia, et quibus in perscrutationibus delectibusq; uersetur, uel ostenderimus ipsi, uel si hoc munus consecuti sumus, saltem si non etiam praesente, & locos tamen in uerimus, & campi ipsius situm, atq; naturam. Quo circa reliquis in sermonibus, quotidianisq; his in confessionibus nostris instituite uos ad audiendum de prudentia differentem senem de aetatis quidem uitio loquacorem, tamen qui ne gratuito quidem uitio uitium in hoc incidat. uerum amicitiae ut satisfaciat, et ijs praesertim uiris morem gerat, quibus propter studiorum dignitatem, atq; auctoritatem morum, ac uitae nihil quod in se ipso esse senserit, iudicat non uel libentissime concedendum. Vtinam autem ijsimur, qui & cupiditati uestrae, & quam de me iam pridem concepistis opinionem, ei parte saltem ex aliqua respondeamus. Nam alijs ut satisfaciamus, qui haec ipsa audituri fortasse a uobis sunt, id uero prorsus futurum diffidimus, et, ut ingenue loquamur, etiam desperamus.

IOANNIS IOVIANI PONTANI
DE PRVDENTIA LIBER
TERTIVS.

A LENDIS, VT VIDEO, Martijs conuenistis me adicula in hac uiri optima, iisdemq; amicissimi, qui dies & e Romuli instituto, & Mathematicorum omnium, initium est anni, mearumq; etiam criminarum. Eodem enim hoc die, his iisdem Calendis, nono ante anno Adrianam amisi coniugem, & laborum sociam meorum omnium, & molestiarum lenatricem. Vtrum enim illam nec ego amisi, quae mecum assidua est, nec ipsa me deseruit, aut ut non aequa laborum socia, aut parum fida comes itineris, ac uitae huius, meliorem ad uitam contendetis. Nec uolens illa quidem, sponteq; erumnis his humanis cessit, sed abiit potius ut uocata, sed discessit ut arcessita, & tanquam meliore uita digna emigravit in caelum, beatam illic cum coelitis uitam actura. Quo circa abesse tantum debet, ut lachrymosus mihi dies hic sit habendus, ut & religiosus habeatur, & sacer. Nam de meo, ut uideatis, instituto, rebus sacris rite ter peractis, quod ex quo, meo illa e sinu in caelum abiit, pie, casteq; seruatum est, seruabiturq; quoad illi superstes ero, non anniuersaria, ut multi, sacra, sed mensura, in eius memoriam celebros, quae post illius obitum, non mentiar, si dicam maxima, uerum tamen eloquar, si dixerim unica est mihi uoluptas, atq; lenatio. Nam quoties Calendae ipsae adueniunt expectatae, desideratae (dicam uerius) suspiratae adueniunt, uideor mihi illam alloqui, illius ore, oratione, conspectu frui, commendare illi rem domesticam, capere cum ea rerum familiarium consilium, in illius deniq; administratione, prudentissimisq; consilijs conuiescere. Sed cum ea felicissime iam sit actum. Cuius exemplo admoniti nos quoq; quae uia ad felicitatem est una, & contemplari uirtutem, & caelum ipsum ingredi ne desinamus. Quam nam autem uirtutibus ex omnibus contemplari, & quaerere, aut utilius possimus, aut conuenientius debemus quam eam ipsam, quae prudentia dicitur, quae uitam & agentem hanc, & ciuilibus, humanisq; occupatam negotijs, sic complectitur, tutatur, fouet, ut omni e parte eam & dirigat pariter, & componat. De qua dicere hodie non pauca, eaq; maxime cognita digna institui, quo promissis parte non exigua satisfaciam meis. Verror autem ad uos potius

sinum Tristane Caracole, Franciscæq; Pudrice, qui uel repugnante me ad laborem hūc precibus, adhortationibusq; traxistis uestris, dum id agitis, diem hunc meis abire inhonoratum studijs, ac cogitationibus, ne permittam.

De Prudentiæ principijs.

GITUR cum ad agendum homines, & contemplandum nascantur, alijq; munus utrūq; prosequantur, in altero tantum sese exercent alij, hinc effectum est, ut duplex esse humanæ uitæ uideatur genus, et eorū, qui in coetu uiuunt, ciuilia obeuntes munera, & eorum, qui præteritis, aut contemptis rerum ciuiliū administrationibus, in ipsarū tantum rerū naturæ cognitione uersantur, atq; scientia. Viriusq; autem uitæ moderator uel magistra potius est intelligentia, quæq; suo nomine est mens. Munus siquidem est eius, atq; officium, & actiones ipsas moderari, ac regere, & naturæ abditis perscrutandis, intellegendisq; sic intendere, ut de recto, prauoq; de uero item, ac falso sententiam ferat, iudicetq; uniuersim, ac per partes, quæ nullius quidem sunt omnino uirtutis officia. Quo fit ut & uirtutum earum, quæ de moribus nomen habent, curam suscipiat, & ad eam ipsam referantur cuncta, quæ ad rerum naturæ, cœliq; ipsius, ac rectoris mundi totius cognitionē pertineant, qui ppe quæ tum moralis illas regat, componatq; rationis rectæ illis uiam aperiens, suumq; actionis cuiusq; ac proprium inter administrandum ordinem distribuens, tum perscrutationes omnes, conceptaq; atq; inuenta rerum maxime abstrusarum sic digerens, componens, statuens, deniq; etiam stabiliens, ut eius tandem opera, industria, beneficioq; scientia constet, compareturq; et ea, quæ suo nomine sapientia dicitur, quæ diuinarū, humanarumq; habet rerum cognitionem. Quo fit ut agendi pariter, intellegendiq; & parens ea sit atq; origo, & iure etiam habeatur. Quæ est re nomen ei à Cicerone inditum est intelligentia, quæ apud Aristotelē est *διάνοια*, alio etiam nomine mens, recentiores apud Philosophos intellectus, cuius uis ea, quæ gerēdis uersatur in rebus, à nostris appellata est prudentia, Græce est *σοφία*, atq; hanc quidem quamuis nullo modo illarum ipsa sit e numero uirtutum, quæ temperandis uersantur in animorum affectibus, animi tamen actionem esse quandam putat Aristoteles, Idq; apertius quo intellegatur, repetenda quædam sunt altius, ducendaq; natura ab ipsa primordia.

Hominem triplici anima esse præditum.

Insunt igitur, ut scitis, homini partes quædam, quæ stirpibus quoque sunt communes, ut animæ pars illa, quæ alendi uim habet, atq; augendi, quin etiam procreandi, quæ quidem cunctis, quæ anima utuntur, natura ab ipsa sunt insita, ex q; hoc naturales eæ siue uires, siue uirtutes dictæ. Inest pars & illa, cuius ipsius feræ quoq; ac pecudes sunt participes, cuiusmodi sunt, quæ à sensu nomen habet. Næq; animæ ipsius cum sit alia quædā uis, cui sensus ipse nomen dedit, pars hæc illi ipsi, de qua dictum est, coniuncta, atq; commista, animal constituit, qd quia ratione caret, brutum quidem, cæterū neutiq; uti primū illud genus, solo fixum, sed loco mouetur, et uidet, et audit, et sentit, & instrumentis utitur singulis corporis, ad ambulandum, atq; ad sentiendum, Inde sentiens animal, atq; ut hodie libentius usurpant, sensituum dictum est. Inest & tertia quædam, eaq; maxime generosa, & nobilis pars, quæq; diuinitate non caret sua, quam uno omnes ore appellauerunt rationalem, ab eaq; et per eā animal ipsum perficitur. Cuius quia ex ijs, quæ anima utuntur omnibus, solus homo est participes, iccirco hic ipse homo maxime absolutus, ac perfectus animalium existit omnium. Nam & ratione solus utitur, & per eam illa perficit, quæ in belluis minus utiq; sunt perfecta. Sentit cū tantum pecus, sibi quid siue profit, siue officiat. At homo unde hæc ipsæ contrariæ existant uires, quæ etiā uia qd uel noceat, uel auxilio sit, intellegat, ac rei eius causas tenet, scitq; etiā ubi opus fuerit & obistere, & adhibere ex arte, ac cum ratione remediū, comparatq; sibi salutaria, quæ fore ducat, labore, atq; industria propria. Itaq; per gradus quasi quosdā anima ipsa uires ostendit, atq; amplificat suas, donec animal ipsum perficiat, hoc est hominem, cui uis ipsa cum educandi, tum sentiendi ita qd insunt, ut hac ipsa ratione & adiuuet illas, & suffulciat, sustentetq; infirmas quoq; stabiliat & languentes confirmet, abscissas etiā partes, ut nares, ut labra restituat. Quod inuentū ætatis fuit nostræ medicorū. Quo circa adolescentis naturæ, generisq; animalium consistentis, conseruator, pfectorq; ac degenerantis quoq; instaurator est homo, quanquā aliquādo (utināq; non tam sæpe) sui etiam ipse generis est enector. Namq; ut femina ne degenerent, delectu et opera, utq; arborū generositas conseruetur, in sitione, et cultu procurat. Sic contra in genus uniuersum animantium ita se uir, ut stragem illis, ac uastitatem uis, gladio, incendioq; promiscue afferat, sibi deniq; ipsi, se culisq; futuris cladē, atq; calamitatē. Sed redeamus ad nostrā. Anima igitur hæc ipsa, qua uiuimus, qua sentimus, qua

ratione utimur, uiribus instructa est suis, primū ad alendū, procreā dumq; ne genera ipsa intereant, deinde ad sentiendū. Eius enim est, uti oculis, auribusq; hoc est uidere, audire, olfacere, gustare, tangere. Quibus utendis suis ipsa instrumentis est porcata. His accedunt appetitiones illæ, quæ partim sensus sequuntur ipsos, in suntq; homini pariter, ac belluis. Animalia enim cuncta appetunt profutura, quæ appareant, ad eaq; assequēda sponte feruntur, declinant rursum, quæ uideantur nocitura. Partim uero quæ mentem uimq; commitantur rationalē, & illā ipsam animæ partem, cuius est propriū intellegere, commentari, prospicere, ratiocinari, scire, ac tum de uniuerso, tum de singulis iudicare. Ad hæc appetitioni etiā ei, quæ sensus sequitur, moueturq; ad utilia, ac iucunda, adiuncta est commotio etiā illa, quæ nos hortatur, trahit, impellit, ad ea aut adipiscenda, quæ difficiliora sunt comparatu, aut repellēda, superandaq; quæ uitæ, dignitati, commodis, impendūsq; minitentur nostris. Itaq; appetitio illa, quæ sensum sequitur, duplici etiā modo est consideranda, ut altera siue appetitio euocetur, siue appetitus, uersetur ijs in animæ commotionibus, quibus boni, ac iucundi tantū studiū est propositū, altera in ijs superādis, repellēdisq; aut adipiscēdis, quibus labores, difficultates, periculaq; sunt proposita. Inde q; pars illa generalior, ac prior, quæ in appetiscendo, concupiscendoq; uersatur tota, concupiscibilis est dicta. Posterior uero hæc quæq; laboriosior est, feriq; præ se stremitatē, irascibilis. Itaq; appetiscendi uis illa, quæ sensus excitant, duplex quidē est. Quæ uero à rationali proficiscitur, mētēq; sequitur, atq; intellegentiā, simplex est dūtaxat atq; una. Eodē enim modo se se in cunctis habet, ad quæ quædā à mente ipsa, intellegentiāq; moueatur, studeatq; assequat. Atq; hæc quidem à maioribus nostris appellata est uoluntas, estq; solius hominis, quoniā hominis etiā unius sola est mens, solus etiā intellectus, à quo uolēdi motus ipse proficiscitur. Habetis igitur animæ partes quot sunt numero, quæq; etiā cuiusq; sint uires, hoc est alendi, sentiendi, ratione utendi, ac sentientem illam duplici appetitione affici, earūq; appetitionum alteram concupiscibilem uocari, irascibile alteram. Rationalem uero & dici, et esse tertiā, quæ hominem ipsum & statuat, et perficiat, cuius etiā unicitā quædā sit appetitio ea, quæ uolūtas dicitur. Ex his autē concupiscendi, irascendiq; commotionibus, cum affectus ipsi, ut est ante dictum, ingenerentur (mouemur enim uel ad amandum quippiā, uel odio prosequendum, uel sequendum, uel fugiendū. Ad hæc uel aggrediendum fidenter, uel extimescendū, abhorrendumq; consternanter, præterea uel ad misericordiam, uel ad uindictam, ad

Letitiam,

Letitiam, uel dolorē, siue ad affectus alios, quorum tamen affectuū appetiscendi uis illa excitatrix est, et causa) efficiatur, ut affectus ipsos, quod moderatione indigeant (sunt enim, ut diximus, alijs remissiores, alijs uehementiores) tertia illa pars ratione adhibita prorsus temperet, utq; ita circa morales uirtutes in moderādis uersentur affectibus, commotionibusq; appetitu ab ipso excitatis. Qui tametsi sensum plerunq; quandoq; tamen et intellegentiam sequitur, ac mentem, una uero prudentia intellegentem illam animæ uim, atq; excellentiam sequitur, in temperandis affectibus. Quo circa eiusdem munus est, atq; officium, temperandis illis ita se gerere, ut dirigat, dispense, componatq; actiones ipsas nostras, præmonstret etiā ueluti dux quasi quædam quocunq; iter intendimus, quæ uitanda sint, quæ etiam sequenda, doretq; quid rectum, quid prauum, quid utile, quid inutile, quid honestum, quid turpe, quæq; alia uel amplectenda sunt, uel reicienda, ut non minus fortasse proprie à moribus agnominari, quam ab intellegendo, his ipsis de causis mereatur. Sola igitur uirtutum omnium ob hanc ipsam excellentiam, uirantq; simul tum agnominacionem, tum personam accipit. Quam ob rem hinc actiua, hinc intellectiua recentioribus est à Philosophis dicta. Huius itaq; siue mentis, siue intellegentiæ uis ea, quæ affectus temperat, uolūtatē compescit, electiones moderatur, actiones dirigit, quæq; ad recte agendum opportuna sunt, docet, præmonstratq; cognit ex se se eam, quæ recta ratio in administrandis rebus dicitur, siue ipsa potius recta est ratio. De cuius mensura, ordine, constitutione, regula uirtutes ipsæ & finiuntur, & quæ, qualesq; sint, aperte declaratur. Quod enim rationalis esse animæ aliud siue munus, siue officium, maius, excellentiusq; aut esse, aut dici queat, in uita agenda, rebusq; administrādis, quam res ipsas adamussim perpendere, ad normam, aptare, metiriq; ante quam agende suscipiantur, & postquam susceptæ sunt ordinare, disponere, dirigere, suaq; ratione ac uia destinatum ad locum perducere, hoc est ad finem ab ipso appetendi initio, ipsaq; ab electione designatum. Quo fit ut prudentiæ ipsius munus sit, atq; propositum, destinatum ad finem progressim iam, certoq; ac minime labenti uestigio, seu salente gradu perducendi, quin etiam uolūtatē ipsam sic continendi, moderandiq; freno quasi quodam adhibito, ut quid sequendum, rursum quid fugiendum, aut quibus inhærendum sit, quo etiam itinere progrediendum, & præmoneat, & ostendat. Habetis ipsam quæ sint indagacionis huius nostræ principia, quæq; animæ partes, quæ etiam uires eius, atq; appetitiones, quodq; appetitionum ipsa

ut duæ quædam sensum omnino sequantur, tertia uero mentem ipsam, atque intelligentiam. Quibus est rebus iudicare facile quidem potestis, moralium uirtutum alias in concupiscibili illa appetitione uersari, ut temperantiam, alias in irascibili, ut fortitudinem, iustitiam uero eam sequi appetitionem, quæ ab intellectu proficitur, estque nomine suo uoluntas. Ipsam autem prudentiam, etsi ad intellectum omnino referenda est, omnem tamen curam, cogitationem, operam quoque eius ad ministrandis in rebus, actionibusque ciuilibus patrocinandis uersari. Exque eo usuenire, ut licet mentem ubique sequatur ipsam, mores tamen hominum et corrigendos suscipiat, et eorum actiones recto cursu dirigendas. Quippe quæ electione ab ipsa continenter ad finem contendant eum, ac metam, quam uirtutes sibi singulæ constituerint. Sed progrediamur ad reliqua.

Virtutes uersari in actionibus.

Omnia tria sunt, quæ hominis naturam, ac uim potissimum declarant, sensus, mens, appetitus. Quotæ autem sensus uis sit, atque authoritas agendis, atque administrandis rebus, docent pecudes, reliquumque belluarum genus, quarum nullæ prorsus existunt actiones, solum enim ad ea, quæ corporis tantum sunt, mouentur. A mente igitur, appetitumque agendi uis, impulsusque omnis proficitur, præstantissimæ animæ nostræ partibus. Hæc autem ipsa uis animæ mihi quidem bifariam uidetur partienda, et in actiones ipsas nostras, in quibus morales uersantur uirtutes, seu ipsæ potius actiones, quod toties dictum est, uirtutes sunt, et in artes, quarum præter administrationem ipsam exteriora cuiusque existunt, ac particulatim opera, qualia textorum, fabricarum, sutorum. Et agere quidem eorum est proprium, qui in actionibus uersantur, contenduntque ad finem, siue propositum aliquod assequendum. Facere uero artificum, quique manu et opera occupantur, fabrilibusque in opificijs. Itaque, ut ipsi iam uidetis, ab agendi uis illa, quæ innata nobis est, et actiones manant, quæ uirtutes morum constituunt, et factiones, est quibus artes, quæ commodis, ac uoluptatibus subseruiunt nostris. Cæterum factiones plerumque accipiuntur pro partibus ciuitatum, ciuiumque uoluntatibus, in quibus sæpenumero populi diuiduntur, ut apud Carthaginem factio Barchina, et Romæ Sullana, ac Mariana, aliisque in urbibus alia, atque alia. Itaque male libenter uerbo hoc utimur, tametsi et proprium est, et Latinum. Possemus etiam loco eius usurpare operationes, quoniam operor est ab opere, et opus fere ipsorum proprium est artificum. Cæterum apud præcos uerbum

operor ad sacrificia libentius transferebatur. Ad hæc ab ijs, qui recentius Philosophati sunt, operationes usurpantur pro ipsis etiam actionibus. Itaque utrumque cur refugerem satis honesta esse posset causa. Tamen in quibusdam cedendum est rerum necessitati, explanationibusque ipsis, magis quam uerborum consulendum dignitati, aut usui. Sint igitur ut uersantium se ciuilibus in administrationibus, rebusque gerendis actiones, sic artificum factiones aliquando pro utraque etiam re operationes. De quo ueniam ipsi poscimus. Nec tamen uerebimur, pro loco, uocare etiam opificia.

De Contemplatione.

Quemadmodum autem agere tantum est hominum, nullo modo pecudum, quæ sensu solum feruntur, sic eorundem est etiam contemplari. Atque hæc quidem contemplandi uis, ut altera illa agendi ac faciendi, dupliciter est etiam partienda. Animi enim uis hæc aut in cognoscendis ijs uertitur, quæ certæ quidem ipsa sunt, naturaque constituta, neque mutationem recipiunt, nec alio atque alio sese habere modo possunt, quorum est cognitione manat scientia, aut in ijs, quæ dubia ipsa sunt, ac propter incertitudinem, permutationemque consultatio in illis locum habet, quæque alio nomine est etiam ratio. Itaque quoties huiusmodi res incertæ et lubricæ offeruntur animo, incertus ipse, ac diutius eas se cum agitans, quæritat, disceptatque agendum necne illud sit, sequendumne, an fugendum. Quia in re illud quoque usuenit, quod in ijs, quorum est certitudo, ac scientia, in quibus ipsis animus aut assentitur ueritati, aut dissentit ab eo, quod apparet agnosciturque omnino falsum. Itaque in huiusmodi rerum, negotiorumque suscipiendorum multitudine, ijsque consultandis, suscipiendum tandem necne sit negotium, et qua etiam uia suscipiendum, decernit. Etque electio dicitur, eligit enim de duobus alterum, aut neutrum, de pluribus quid potissimum sequi, aut nullum malit, pro facultatibus, ingenio, uiribus, ac rationibus suis. Quia in electione, consilioque capiendo, prosequendisque negotijs ad finem usque, locum suum, et quandam quasi prouinciam prudentia obtinet, quæ moralis, ni displiceat, hæc in parte à me uocabitur, dirigit enim actiones ipsas, uirtutesque eas, quæ de exercitatione, deque ipsis moribus sunt uocatae. Duas esse igitur in animo agendi, ac faciendi partes, totidem etiam contemplandi, ac speculandi, iam uidetis.

Prudentiæ neque scientiæ esse, neque artem, sed in actionibus uersari.

Efficitur autem ijs est rebus, ut neque scientia neque ars hæc ipsa prudentia

ta sit, neq; moralium uirtutum ulla. *Quamuis* moralem eam, hoc est actiuam agnominauerimus, uersariq; solis in actionibus uelimus. Nā cum eius sit consultatio, ac ratioanatio, uerseturq; in ijs, quæ dubij, atq; incipitis sint consilij, cogaturq; sepius ob ea, quæ repente accidunt, mutare agendi rationem, quo nam pacto erit ipsa scientia? cuius est proprium demonstrationibus uti, rebusq; inniti maxime certis? Scientia enim ipsa demonstratione constat, ac certitudine, uersaturq; in necessarijs. Quippe quæ ex ijs, quæ aliter se habere nullo modo queant, existit, comparaturq; indagans ipsa rerum naturam, maxime autem quæ in uniuersum spectant, quæq; non ad usum civilem tantum, aut familiarem, uerum etiam ad rerum quarumcunq; & diuinarum, & humanarum pertineant cognitionem. Quam enim dubitationem secum afferet enuntiatum, aut postulatam illud potius (sic enim a maioribus dicebatur) si ab equalibus demantur equalia, quæ reliqua sunt, eadem quoq; esse equalia, & omnem lineam a centro ductam ad circumferentiam esse parilem? Quæ nam quæso oriri dubitatio potest ex propositione illa tam constanti, & certa figurarum omnium capacissimam esse orbiculatam? aut quod enasci ambiguum, Sole hemispherium hoc nostrum per a grante diem nobis esse? At statim ob mentem uersabitur caligatio quasi quædam sit nec ne assentiendum, si quis in senatu Christiano proposuerit, suscipiendum esse aduersus Turcas bellum. Atq; ubi ratio ipsa suscipiendum docuerit, rursum alia orietur dubitatio, sit ne mari gerendum, aut terra, an & maritimis & terrestribus simul copijs administrandum. Tertio loco dubitabitur, nasceturq; deliberatio, quibus ducibus, quo etiam numero nauium, ac militum, ad hæc, qua etiam ratione. Itaq; consultationes ipsæ in rebus uersantur dubijs, ex ijsq; postea diutius perpensis fiunt electiones, quas inde actiones ipsæ, rerumq; sequuntur administrationes, earumq; propter euenta uaria, imopinata, incerta, uix tenor ipse est perpetuus. Cum sæpissime necesse sit gerendæ rei mutare rationem, aliâq; atq; alia proficisci uia. Quò circa deliberandis rebus ijs, quæ in nostra sunt potestate positæ, quæq; ad futurum spectant tempus, propriasq; commoditates, suum prudentia locum obtinet.

Quæ sit differentia inter scientiam & prudentiam.

Quibus a rebus prorsus aliena est scientia, cuius proprium omnino quidem est scire, a quo nomen duxit. Cum huius ipsius prudentiæ sit dirigere actiones ipsas, & quid seruandum, ac sequendum sit, mone-
re, quid etiam

re, quid etiã fugiendum, aut auertendum. Quid quod (ut paulo est a nobis ante dictum) cum scientia in ijs uersetur, quæ uniuersalia nunc dicuntur, ijsq; ipsis indagandis delectetur, capiaturq; rerum cognitione, prudentiæ e contrario munus est proprium, singularia quærere, uersariq; in particularibus. Ad hæc scientes a cognitione et scientia, prudentes ab actione laudantur & usu, rectisq; ab administrationibus. Quid? quod in rebus illi maxime certis, necessarijsq; uersantur, exercentq; ingenij sui uires in illis potissimum, quæ aut parum, aut omnino nihil ad rem familiarem conferant. At hi in rebus maxime dubijs, ac uariantibus, in quibus casus, fortunaq; plurimum auctoritatis habeant, quæ nulla quidem est in constituendo syllogismo, ueroq; ac falso, formaq; a materia distinguenda.

Quæ sit differentia inter artem & prudentiam.

Præterea nec ipsa eadem ars est, ac prudentia, cum ars opificiorum quidem sit, atq; eorum, quæ manu fiunt, rerum uero agibilium prudentia, sitq; prudentis uiri officium, rebus ubiq; suis prospicere, illisq; ac sibi, bene, recteq; consulere in omnem uitæ partem, nihilq; aut negligere, aut prætermittere, quin omnia potius excogitare, eaq; acute, perspecte, caute, quæ in rem fore suam duxerit, uiuendi deniq; cursum omnem secundum rectam rationem dirigere, eumq; in usum domesticum, familiarisq; commoditates, tanquam derivare, consequendis ijs, quæ bona ducantur, quæq; rebus ipse suis conducere intellexerit. Cum e contrario, artificis sit hominis, munus suum adimplere in ijs, quæ ad artem, quam susceperit spectant, quæq; manu fiunt. Quota enim ars, quæ non manuum exerceat? quæ non regula nitatur, seq; ad normam redigat? Cum eius omnino proprium sit facere, contra uero prudentia non modo non faciat, sed ne agat ipsa quidem, quin potius dirigat actiones. Ad hæc Aristotelica utriusq; definitio liquido quàm inter se differant, ostendit. Cum artis definitio habitus quidam sit uera cum ratione faciendi, Prudentiæ uero habitus, qui uera cum ratione in ijs uersatur agendis, quæ sint aut bona homini, aut mala. An non qui artem exercet aliquam, arte ab ipsa cognomentum accipit? ut a tondendo tonsor, atq; a suendo sutor. At uero ab agendis fortibus, fortis, & ab excrenda liberalitate, ac dandi gratia liberalis, quæ quidem laudis sunt, illa uero artis nomina, Ac nomen fortis ab actionibus est, habituq; morali, & laudis gratia inditum, Cum sutoris, ac tonsoris ab arte tantum, uiq;

artifex ipse eo cognomine inter cives ipsos differat, agnoscaturnq; id quod in exercitu signa, vexillationesq; indicant, uidelicet quo quisq; sit ex ordine, ac vexillatione. Quid? q; faciendi, finis extra quidem est constitutus, proprieq; extrarius dicitur. Nā textoris finis est tela, et statuarij statua, cum agendi finis ipsamet sit actio, quæ ubi fuerit honesta, ac laude digna, ipsa quidem uirtus erit, ac sibi ipsi finis. Itaq; agendi habitus non idem qui et faciendi, Quando, ut idē ipse ait Aristoteles, in arte sponte qui delinquit est ipse quidem potior, in usu uero prudentiæ longe secus. Quemadmodum et in uirtutibus, artifex enim ipse hac in parte laudari plerumq; solet, saltem autem excusari, qui uero uolens labitur, ac sponte errat in actionibus, uenia nullo pacto dignus existimatur. Quo circa nullo modo ars habenda est prudentiæ, sed uirtus quædam potius, eaq; dux ac magistra, non ita tamen ut una sit moralibus et uirtutibus, licet eam paulo ante morale q; in agendis agnoscaturnq; rebus, uocauerimus. Cum actio ipsa honesta, uirtus quidem sit, prudentia uero non sit ipsa actio, sed actiones ipsas dirigat, itinerisq; totius uiam monstrat, nec sit ipsa finis, sed dux ad finem progrediendi, regendiq; cursus totius magistra. Qui ppe cuius officium sit, rectam producere in medium rationem, quæq; uia, quibusq; se quædis, affectatum quis finem adipiscatur, ostendere, et quasi manu sequentem illum post se ducere, quem ad locum agens ipse omni cura studioq; contendit. Itaq; nec ars, nec scientia, nec moralibus et uirtutibus una aliqua est prudentia. Nec uero ab re fuerit propter cauillatores hoc in loco meminisse uetustissimorum scriptorum, qui et mores, et instituta in utranq; partem et astutias, dolos, ac fraudes artes uocauerunt, nunc in laudē, nunc in uituperationē, ut cū ait Sallustius.

Facile imperium ijs artibus retinetur, quibus in initio partū est. Et Liuius, Omnium consensu princeps belli, pacisq; artibus. Et cū historiā alij dixerunt, artes Annibalis, et Comici, seruatorū artes, ac lenonū Itaq; ad actiones referri artes ipsas etiā uidentur, ac mores, unde in prouerbij fere locum concessit, artem arte frustrandam. Sed nos hac in parte, hisq; in dissertationibus artem intellegi eam uolumus, quæ manū fiat, quæq; in opificijs sese exerceat, atq; operibus faciendis. Aliud igitur esse prudentiam ab arte, atq; scientia, moralibusq; ab uirtutibus, satis ostensum sit, quamuis moralis ipsa sit, uerseturq; in actionibus.

Quæ differentia sit inter mentem, ac prudentiam.

¶ cne fortasse mentem esse prudentiā, quemq; intellectum dicunt arbi

trimenti, ab hac ipsa opinione auertere illud uos præcipue debet, quod a peripateticorum principe intellectus ipse, cogitatioq; quæ apud eū est διάνοια, in principijs uersari dicitur, prudentia uero in ijs utiq; quæ ad finem pertineant, contendantq; ad metā. Etenim ante quam agendum quid suscipiatur, ac posteaquam sensus ipsi multa animo obtulerunt, et mercem quasi quandam explicauerunt intelligentiæ, mēs ipsa diutius cogitando, consyderando, pensitando, multumq; etiam uersando se cum, uim tunc illam exercet, cuius proprium est speculari, quæerere, perscrutari, inuenire, Quæ uirtus, potestasq; ad ingenium omnino refertur, oportet enim rimari cuncta, nihilq; quod ad rem faciat, incompertum, non inuestigatum, atq; incogitatum relinquere, Deinde inuentis, deq; compertis ipsis, ac diutius pensitatis sententiam ferre, Ac quæ et qualia sint, q; etiam ad rem ipsam opportuna, idonea, ualida iudicare, deq; illis decernere. Quibus in rebus nullum omnino habet locum prudentia, quippe cuius nulla sit prorsus in ijs, quæ electionem antecedunt autoritas, nullum etiā officium, quando nulla etiam existit actio. At ubi satis constitit, de inuentis, cogitatis, perspctis, diuq; ac multum pensitatis, ijsq; ubi iudicium accessit sit omnibus, diuq; agitata ipsa mentis uis conquiescit, atq; assentitur, mensq; tandem ipsa ad agendum sese conuertit, Tum uero primū prudentiæ sese et officium offert, apparetq; industria eius, et opera, quippe quæ docet, monet, instruit, hortatur, cauet, et tanquam dux aciem dirigit, atq; ad pugnam copias ordine suo agit, ducitq;. Quo circa non iniuria fortasse intellegens illa animi uis, in ijs sese omnibus gerere uideatur, perinde, ac in exercitu ante oppugnationem aliquam imperator, ille enim prius secum uersat animo diu multumq; sit ne suscipienda oppugnatio, omnia simul circumspectans atq; consyderans ab sua, atq; ab hostium parte, perquirirq; quibus artibus, quæ uia, quoq; etiam genere oppugnationis sit gerenda res, quibus postmodum consyderatis, inspectis, pensitatisq; adhibet rursus mentem, cogitationesq; in consilium suas, perpenditq; et tanquam in trutinā cuncta suspendit, atq; axamnat, num sit oppugnationis genus probandum, quibus etiam sit ad oppugnandum opus et quantis, an uia ipsæ, artesq; excogitæ sint re ipsa responsuræ cogitationibus, Eaq; ubi in eius animo firma consiterunt, et iā decreuit sequendam oppugnationem, tum gerendarum à se rerū explicatur ordo, instruuntur machine, comparatur necessaria diruendis muris, ac turribus, opportuna complendis fossis, apta superandis propugnaculis, deniq; ad oppugnandum admouetur exercitus ab ipso duce, ante pugnam etiam

præfectis, tribunisq; instructis, quid agere, & se qui, & à quo cauere debeant, præmijs etiã propositis, qui murum primum ascenderint. Videtis hac in comparatione, ac similitudine imperatorẽ ipsum antea quod partes illas implere, quæ cogitantis essent, se cuiq; atq; in animo uersantis plurima, post uero de cogitatis ipsis iudicantis, ferentisq; de illis sententiam, Vltimo autem, ubi ad res peruentum est gerendas, prudenter omnia ab illo administrari, seq; ducem præbere omnium ac tum directorem expugnationis, tum faciendi prælij magistrum. Eadem sunt igitur ante susceptas actiones mentis, intellectusq; ipsius munera, uis demq; ipsa uersatur in principijs, Voco autem principia ea, in quibus considerandis, ppendendis, examinandis mens ipsa, cogitatioq; occupatur ante susceptum, consututumq; negotium, & an suscipiendum illud sit, & qua etiam uia, quoq; tempore suscipiendum, rimatur, dubitat, querit. Post uero iactus fundamentis, quoniam ad finem contenditur, ex surgit, seq; exercet mentis uis ea, quæ mediorem est administratrix, cõsiliaria, magistra, Inde q; quod prospiciat, quod acutissime etiam uideat, quæ ad finem sunt comparandum peridonea, ac necessaria, Prudentia est dicta. Nec uero prospiciat modo, ac procul ea uidet, contẽplaturq; uerum etiam admonet, hortatur, actionesq; ipsas dirigens, eas explicat, ac disponit. Quo fit ut nequaquam ipsa sit mens, intelligentiaq; quando nullo modo prudentia in negotiorum existit principijs, iacendisq; rerum agendarum fundamentis, nullumq; ante captam electionẽ sit eius utiq; officium, sed alia quædam sit potius uis eius, eaq; posterior. Quo fit ut ab intellectu ipsa sit uirtus non à moribus nominata, etsi mores nostros commutatur ubiq; & hominum actiones ad finem etiam usq; dirigit, ad quem illæ contendunt. Qua in re appetitus ipse sic assentitur, obtemperatq; intelligentiæ, ut regulam quoq; ab illa accipiat, ac legem. Atq; ut intelligendi uis quædam est, quæ uersatur in actionibus, sic & appetiscendi, in ijs, quorum iurisdictio ad mentem spectet, referaturq; ad intelligentiã.

Quæ sit differentia inter sapientiam, et prudentiam.

Distat longo etiam intervallo hæc ipsa prudentia ab ea, quæ sapientia dicitur, ac tametsi utraq; honesti, inhonestiq; cognitionem habet uitæq; degendæ, sapientia tamen, & illorum quæ coeli, ac Dei sunt, rerumq; naturæ perspectionem sequitur, nedum humanarum siue reru siue opinionum perscrutationem. Cum ea solum prudentia curet, illisq; dumtaxat sit intenta, quæ ad utilitatem spectent, eaq; etiam cõ

commoda, quæ re familiarem constituunt, ijsq; uel adipiscendis, quæ bona iudicentur, appareantq; utilia, & iucunda, uel contra auerendis, quæ mala habeantur, & nocua. Itaq; eorum, qui sapientes sunt habiti, non pauci rem familiarem parum omnino curauere, rebus cœlestibus tantum, naturalibusq; occupati. Nam & Anaxagoras ad uitæ extremum fame laborauit, & Democritus à curis se se abdicauit ciuilibus. Adolescentes ipsi THEODORVM GAZAM uenerabamur, ob summam rerum naturæ cognitionem, cuius tamen administrandis rebus is captus esset, ut pene inhabilis ad uitæ ciuilis haberetur munia, urbanasq; ad actiones. Vterq; tamen et sapiens, et prudens uir, in senatu disputabit de lege agraria, deq; coercenda tyrannide. Sed ille ubi ad administrandum, gerendasq; uocatus ad res fuerit, ni multa uiderit, egerit, expertus fuerit, præpeditus, inexplicatusq; atq; agendi ignarus inuenietur, qui si gnauiter profecto, recteq; atq; e sententia rem administrauerit, magis id ipse quidem ut expertus præstiterit, ac prudens, quam ut sapiens, Cui prudens ipse in rerum administrationibus, procurandisq; negotijs, ex officio uersetur suo, siquidem prudenters eos dicimus, qui bene, diligenter, utiliter, perspecte, sibiq; rebusq; suis, & ex toto & singulis e partibus ubiq; consulunt, uitæq; ipsius uniuerso cursui, nihil eorum neglegentes, quæ ad tutandam rem familiarem, ampliandum censum ad eaq; quibus ipsi præpositi sunt negotia recte administranda pertineant, quæq; curæ administrationisq; suæ esse intellexerint. Ad hæc prudentia in ijs ipsis uertitur, quorum finis aliquis ex humanis, ac ciuilibus bonis agendo comparandis expetitur, proq; eo labor omnis suscipitur, ad idq; adipiscendum cunctas ipsi curas, laboresq; impendimus. Etenim quæ agibilia sunt prudentia sequitur, quæq; agendo tantum adipisci ualeamus. Contra sapientia humanas uidetur actiones aut deuitare, aut contemnere, parumque omnino eas curare, quin illis studere solum, atq; incumbere, quæ utilitatis, familiariumq; commodorum, aut nullam prorsus habere rationem, aut minimam uideantur, neq; de actionibus ipsis, uerum de cognitione rerum humano, ciuiliq; ab usu remotarum esse sollicita, ut si eos aliquando ad agendum necessitas traxerit aliqua, inertes, præpeditiq; nõ raro, etiam ridiculi appareant, aut parum omnino exercitati. Cui sepe numero etiam usu ueniat, ut plebeius qspiã, atq; ex ijs, quos Idiotas uocant, prudētius se se, magisq; pro recta ratione gerat, q̄ solertissimus ille rerum naturæ cognitor. Itaq; non ab re fortasse à prius illis spectatissimis uiris usurpatum legitur, nequicquam sapere sa

pietatem, qui ipsi sibi prodesse nequeat. Quid quod Peripatetici & Phidiam, & Praxitelem, et excellentissimos quosque suo in genere artifices, sapientes appellare consuevere, prudentes uero nullo modo, ut sapientia ipsa uideatur ijs ab actionibus, quæ moralibus constituunt uirtutes omnino seruanda, accommodandaque; quædam è parte artibus ijs potius, quæ et clariores ipsæ sunt, et fines extra se positos habent, uersanturque; in operibus faciendis, ut etsi diuinarum humanarumque rerum cognitionem habeat, moralibus tamen ab actionibus sit penitus aliena, quarum sit prudentiæ unius administratio, & cura, cuius profecto studium sit utilium tantum, ac civilium familiariumque bonorum, cum sapientia ea solum curet sequaturque; quorum certa sit cognitio, ac scientia, quæque natura ipsa sint præstantissima, atque ut maximi pretij, sic maxime quoque suscipienda, quibus etiam humana hæc uel minime comparentur bona, uel illis forte comparata sordescant. Maiores tamen illi nostri, qui nunc dicuntur Iuris consulti, eodem iuris quoque uocantur prudentes, & nunc uidem uulgo, indifferenterque sapientes appellantur. Quin & qui bene, prudenterque & publicam, & priuatam rem tutantur, rebusque suis utiliter, ac diligenter consulunt, quique & recte & cõsentientia, consulentibus respondet, sapientes etiam uocantur. Puer ego audiebam de senioribus, & Franciscum Phoscatum, & Cosmam, quorum alter Venetorum rebus præerat, alter Florentinorum, haberi utique sapientes, quod rem uterque publicam optime, prudentissimeque administrarent. At neque Iocetium, neque Gentilem Fabrianensem, aut Ioannem Burgundionem, laudatissimos pictores è nostris quisquam appellauerit sapientes, licet egregie pinxerint. Itaque statuendum est, ut prudentia ad actiones quidem, atque ad illa, de quibus deliberare homines soleant, referenda sit, sapientia uero ad cognitionem, ut illius sit bene consulere, dispensare, regere, huius uero intellegere, cognoscere, sapere. Ad hæc et qui in agendis rebus uersati sunt, & qui in artibus, ac facultatibus, cum excellentia & laude, peritos eos nostri proprie dicunt. Nam & Bartholum, & Baldum, & Ludouicum, iuris, ac civilium legum peritos uocant, & Nicoluum Picinurum, ac Franciscum Sfortiam rei militaris, atque administrandi belli peritissimos, & Laurentium Vallã dicendi, Iocetium autem pingendi, Donatellum uero formandarum statuarum maxime peritos fuisse, ut peritam, quam sapientiam Romana in lingua appellare hanc uideri possit magis idoneum, ac proprium. Plura tamen usui concedenda sunt, sed ita quidem concedenda, ne rei tamen ipsius ratio ignoretur. Statuimus itaque prudentiam

iam proprie appellandos, qui utilibus tantum bonis comparandis, conseruandisque; cum honestate, ac dignitate occupati sunt, iisque in actionibus exercentur, ac rebus, quæ ad uitam civilem, censumque domesticum tuendum, ac locupletandum pertineant, quique sequantur bona tantum illa, quæ domestica sunt, ac civilia, sapientes uero qui cognitionem rerum tantum modo ipsi quidem habeant, ab usu uero tum domestico, tum civili omnino auersi, civilibusque; ab actionibus, ac domesticis compendijs, sola cognitione, ac celestium, naturaliumque; contemplatione, humanarumque; indagacione rerum contenti. Quæ ratione contemplatricem hi quidem uitam, speculandi que; sequuntur laudem cum admiratione quoque; & ciuium, & populorum cuiusmodi fuisse sapientes illos, quibus Græcia tantopere se iactat, ferunt, prudentes uero agentem duntaxat, ac negociatricem, etsi non pauci in utroque pariter laborarunt uitæ genere, ut Varro, Ciceroque; è nostris, è Græcis Archytas, qui in administranda Tarentina re publica princeps fuit, quando artifices quamuis exactissimos, sapientes ut dicimus, latinus dicendi usus, grauissimusque; ille sapientiæ respectus uix patitur, quos in arte sua consumatissimos appellare, atque exactissimos satis fortasse fuerit. Vt enim cælo, natura que; nihil admirabilius, sic neque sapientia. Quod si tanto hoc tamque; raro cognomine, optimos rerum publicarum administratores, atque domesticarum studiosissimos utilitatum minime quidem dignamur, an dignabimur artifices, fictores, pictores, constatoresque; statuarum, aut cælatores? Quæque; igitur in lingua, nedum in disciplina sua retinenda est dignitas, suumque; conseruandum loquendi, ac differendi genus. Quis enim nostris ex hominibus sapientis exornabit titulo Cyrum bellicarum machinarum, obsidionaliumque; munitionum temporis nostri peritissimum architectum, atque artificem? Cum Fridericum Urbinate, cuius ille sub stipendijs merebat, si latinæ linguæ dignitatem sequi, ac proprietatem uoluerit, sapientem appellare nullo pacto audeat, sed prudentem potius belli ducem, uirumque; maxime expertum, ac rerum militarium eminenter peritum & dicet, et his nominibus exornasse eum abunde satis putauerit, cuiusmodi duces, maiores nostri fortitudinis potissimum laudibus exornabant. Sigdem in periculis uersantur, ac laboribus, nõ in rerum indagacione, ac notitia. Cum igitur quinque; sint numero (ut paucis, quæ hac in parte dicta sunt resumamus) in quibus animus ipse assentiendo, dissentiendoque; uersatur, ars, scientia, sapientia, intellectus, & de qua nunc differimus, prudentia, quantopere ab illis hæc ipsa differat, iam uidetis, ab

arte enim hoc interest, quod cum homines aut agere dicantur, aut facere, artificis quidem proprium est facere, idque artis ipsius omnino peculiare. Versantur enim in ijs et artes, et artifices faciendis, e quibus opus existit aliquod, opera autem ex ipsa opificium constituitur, de quo artifex ipse agnominatur, ut a statua statuarius. Quo fit opere ut ab ipso probe improbeue confecto, artifex ipse, perinde, ut probus, consumatusque in ea, quam exercet arte, laudetur, aut ut parum peritus accusetur, ac rudis. Qui uero agendis rebus dat opera, eius existit ex actionibus opificium omnino nullum, sed officium, actioque ipsa ex eo officiosa dicitur, de qua auctor ipse agnominatur. Si enim fortiter egerit, fortis, liberalis si liberaliter, si pie, pius. Quid quod faciendis ab opificijs, atque a manuum fabricis, nemo aut ut bonus uir, aut ut cuius egregius laudatur, cum ab honestis, probatisque actionibus, et cives boni, et probi etiam commendentur uiri, mituperenturque, atque afficiantur supplicijs qui inhonestum quippiam, flagitiosumque admiserint, neque enim praetores lege agi in eum iubent, qui Herculis clauam parum proprie, ruditerque depinxerit, uerum in illum, qui aut claua gladioue, aut uesti, ciuem, aduenam, peregrinumue percusserit. Illud uero nullo modo praeteribimus, uerba nostra non ubique Graecis omni e parte congruere, etsi in multis conueniunt. Si quidem uerbi Factio apud nostros usus est quamlatissimus, dicimus enim, et pacem fecit, et bellum, et inducias fecit, et foedera, et fortiter fecit, ac constanter, et filia me auum fecit, sororque auunculum, et uerba fecit in senatu, perinde, ut Appelles fecit Alexandri imaginem, et Aeneum Phalaridi Perillus taurum. Quo circa intellegi haec sic uolumus, ut artes operariae quidem sint, manu umque etiam consent opera, actiones uero eiusmodi, quibus moderandis, dirigendisque, aut solum, aut maxime uersetur prudentia, et quorum finis sit uirtus ipsa cum summa etiam commendatione, et gloria. Nec uero ignoramus lignarium fabrum, currum facere, et scriuum, quo ex illorum pretio rei domesticae utiliter consulat. Quae quidem ipsa ratione distinguenda sunt in pluribus, magis quam e uerborum ipsorum significatione atque in nutu cognoscenda. Atque haec quidem ipsa, aliaque id efficiunt, ut aliud ars sit, aliud autem prudentia. Quae a scientia quoque uel longissime distat, quando prudentiae proprium est in ijs uersari, seque exercere, de quibus ut incertis, dubijsque, et utilia ne an inutilia futura sint consultari solet, et in quibus consilium, deliberatioque locum habeat. Scientia uero scire tantum studeat. Etenim de dubijs consultatur, dubia autem, atque ambigua sunt,

quae habere sese aliter, atque aliter possunt. Contra quae sciuntur, et quorum notio certa est, habere sese aliter nullo modo queunt, sunt enim necessaria, necessariorum autem immutabilis est natura, eaque nullo modo uariat. Quo fit, ut quorum est scientia, ea minime fallant. At decipiant saepenumero, et frustrentur ea, quae prudentiae materiam subministrant. Quod scitur igitur, maxime id certum est, animusque in illo prorsus conuiescit, quod uero dubium, egetque consultatione, ac consilio, ut incertum, atque ignoratum, angit nos, atque perturbat, ac nunc ad agendum inuitat, nunc e contrario retrahit. At scientia confirmat animum, sistitque cogitationes mentis, contra uero prudentia, mens ipsa ut uacillet, efficit, animusque ut parum ipse omnino inter agendum conuiescat. Quid quod sciendi propria est demonstratio, quae ex causis est, ac rationibus necessarijs, cum prudentia sequatur probabilia, nitaturque potissimum coniecturis, ac signis. Denuum scientis proprium est scire, ac per causas quidem certas, easdemque necessarias, prudentis uero bene consulere, atque in ijs quidem ipsis, quae utilia uideantur, atque appareant bona. Est itaque illius contemplatio, rerumque contemplabilem inquisitio et cura huius autem in totius, atque uniuersae uitae cursu, boni tum domestici tum civilis studium, utilitatisque procuratio, quam et generaliter quidem, et speciatim curat, ac sequitur, et quid, et quantum utile, aut damnosum sit, et quomodo etiam et quousque, commonefacit, adhortaturque, et quid nobis ipsis sequendum sit, docet, quid etiam fugiendum. Postremo et bonum, et cautum, et peritum prudentia efficit tum patrem familiae, tum rei publicae administratorem, cum ab hoc toto genere prorsus sit aliena scientia. Nec uero prudentes eosdem esse uolumus, quos et sapientes, cum prudentium propriae sint actiones rerumque plurimarum usus et familiarium, et civilium, sapientium autem naturae magis inquisitiones, et diuinarum, humanarumque perscrutationes, ac notitiae rerum, et in quibus par est uti etiam demonstrationibus, quas sibi scientijs ab ipsis mutuantur, quaeque uel in primis ipsorum sunt familiares. Et haec quidem siue notitiae, siue perscrutationes, ac demonstrandi uires nullae insunt prudentibus. Contra et summa, et exquisitissima inest eis agendi uis, ac peritia. Suntque maxime ipsi quidem experientes atque industrij. Uti que minime ipsi rerum quaerunt principia, et causas, sic apertissime perspicunt ea, quae ad finem, in quem incumbunt pertineant, et quod ipsi contendunt, perducant. Sapientes quoque diuina quae uideantur, potissimum quaerunt, ut omnium, quae ipsi intellegunt maxima, ac praestantissima,

prudentes uero tantum humana. Quid? quod non pauca modo sapientes e scientijs sibi assumunt, uerum etiam permulta. Cum eorum mentes tractandis, percipiendisq; causis naturalibus, diuinisq; perue stigandis rebus semper occupentur, prudentium uero cogitationes, humanis solum commodis, ac compendijs sint intentae. Quid? quod prudentiae nomen ipsum belluis etiam quibusdam, quod uitae suae perspectissime consulant, accommodari solet, ut formicis, ut apibus. Cum sapientiae nomen diuinum quiddam, supraq; humanam habeatur conditionem, cui quae scitu digna sunt, eademq; admirationis plena se se tantum cogitanda, ac perspicienda offerant, huic uero agibilia solum obijciantur, quaeq; hominibus omnibus sint communia. Ac sapientia quidem (ut Graecis placet authoribus) duplex est, et quae praeclearis, summisq; tribuatur artificibus, ut Phidiae, ut Polycleto, et quae Thaleti, atq; Anaxagorae, prudentia uero una et simplex, qualis in Pericle, ac Themistocle, qui ea, quae et sibi, et alijs utilia essent perspicerent, in ijsq; tantum uersarentur, quae homini aut bona essent, aut mala, ac Pericles humana quidem tantum querebat, Thales uero quae admirationis, ac diuinitatis plena, tamen inutilia, rei q; familiari nihil prorsus conferentia. A mente autem, atq; intelligentia tantum abest prudentia, ut haec tantummodo ad finem properet, dirigatq; atq; moderetur agentes, iusq; suum susceptam post electionem omnino exerceat, cum ante hanc ipsam electionem, intelligentia, et de principijs sollicita sit, et acutissime singula examinet, quibus examinatis, atq; perpensis uoluntatem hinc ipsam ad eligendum exhortatur, et excitat. Quo primum tempore, prudentiae se se offert uis, atq; iurisditio, eaq; ad finem usq; consumationemq; minime deserit negotij iam suscepti. Quae quod ab intellectu ipso proficiscitur, et quodam quasi e fonte profluit, ex eo agnomnata est intellectiua. Et a mente quidem, intellectuq; doctrinae manant, ac scientiae, rerumq; admirandarum cognitiones, a prudentia uero moderante, ac dirigente, actiones illae rectae quidem, ac laudabiles desluunt, quae uirtutes sunt, agnomnanturq; morales. Atq; ut scientia, ut sapientia, maxime gaudet communi ea cognitione, quae uniuersim quidem colligit res, ac comprehendit, sic prudentiae industria laetatur potissimum particularibus, in ijsdemq; enitescit, actiones enim pleraeq; omnes rerum sunt singularium. Vtq; initio in Oratoria facultate, civilibusq; contentionibus, ac causis intellectus cognitionem habet uerborum, conquiri q; ea, et quam quaeq; tum dictio, tum propositio significatione habeat, ac sensum rimatur, percipitq; post uero Oratoris ipsius indu

stria, et quaedam quasi prudentia discernit, aptatq; uerba ipsa, et collocat, ac quid sit utile dictu, et quomodo etiam dicendum, quid etiam quoq; in loco, et quo ordine collocandum monet, docet, instituit. Sic ipsis in rerum actionibus, exercet principio uires suas intelligentia, ac cogitatio, multa uaria diuersa, susceptum ante negotium, confirmatamq; uoluntatem sciscitando, examinando, expendendo, sine ulla prudentiae opera, post uero agendi uis omnis in manu prudentiae regulatq; est sita. Maxime autem quid prudentia ipsa ab ijs, de quibus dictum est, distet omnibus, et quantum etiam differat, et qua uia, quibusq; progressionibus, definitio ipsa cum primis monstrabit. Quo circa Aristotelem secuti prudentiam esse statuimus animi habitum, qui uera cum ratione in ijs uersetur agendis, quo ducantur esse homini bona.

Consultationem atq; electionem esse de futuris, ijsdemq; particularibus.

Cuius quia materia quasi quaedam consultatio est, ac deliberatio, quaeq; praeteritis, atq; ante actis de rebus consultat nemo, dicendum uidetur, consultationem omnem, quaeq; illam sequitur electionem futuris esse de rebus. Etenim futurae ne suscipienda sint negotia, dubitatio existit. Vertitur itaq; in dubium in Italico senatu, decernendum ne sit aduersum Turcas bellum? nullo autem modo, sit ne funditus euertenda Carthago? quae deliberatio locum habuit in senatu Romano, ante quam illa esset a Scipione euersa. Quo circa tum consultatio, tum electio futuris est de rebus, ac negotijs, ijsdemq; plerumq; particularibus. Nam etsi aduersum Turcas, gentemq; omnem Turcicam bellum ne sit decernendum, deliberatur, gens tamen ipsa, uniuersitasq; Turcarum omnis hac in deliberatione, particularis efficitur causa, ut natio quidem uniuersa, in tot diuisa populos, prouincias, principatus, uideatur omnino una, bellumq; prorsus unum.

Susciendas esse actiones pro uiribus suscipientis.

Ne uero res ipsae, incepta q; de quibus existit quaestio ac deliberatio, praeter uires consultantis, supraq; illius captum aut eligetur, aut parum suscipiatur pro facultatibus. Secus enim non prudentiae in ijs, sed temeritatis potius ludus, palaestra q; quasi quaedam uersabitur. Licet Orpheo quae matre satus dea, quod canoris fretus fidibus, quibus et syluas traheret, et saxa tentare iter Erebi uiuentibus omnino imperium, atq; in

concessum, Eurydicenq; cantus sui primum à Plutone petere. Quam uanum autem pretium id ipsum fuerit, inceptumq; quantopere temerarium, amor ipse admodumq; etiã incontinens docuit, suiq; ipsius parum omnino compos libido. Itaq;

- » Septem illum totos perhibent ex ordine menses
- » Rupe sub aëria deserti ad Strymonis undam
- » Fleuisse.

Licit et Herculi Iouis supremi filio cum præda illa tartarea auras regredi ad superas, totq; etiã monstra prosternere. Tantorum tamen laborum exitus, admirabiliumq; facinorum finis quis fuerit, uxoris docuit ira, Nessæoq; delibutum ueneno, ac decantatum illud à Poëtis textum,

Illita Nessæo nisi tibi texta ueneno,

Impia quid dubitas Deianira mori?

Erunt igitur de quibus consultatur suscipiendæ res inceptaq;, pro captu deliberantis, proq; eiusdem facultatibus ac uiribus.

De prudentis uiri officio, & qualis ipse esse debeat.

Est autem prudentis uiri proprium, peculiarisq; illa eius commendatio, bene utiq; uti consulat. Bene autem consulere nemo poterit, nisi omni è parte res ipsas, negotiaq; de quibus cōsultatio suscepta est perspecta animo, atque undiq; animaduersa habuerit, probeq; cōsiderata, nisi ipsius quoq; cōsultantis nouerit, expenditq; ingenium, uires, facultates, opes. Nam ratione alia consulere qui nam bene, ac prudenter poterit? oportet enim consilium esse bonum, utq; ipse tum sibi, tum alijs bene omnino consulat, siquidem prudentem uirum, bonum quoq; eundem esse uolumus. Ipsaq; cum prudentia uirtus sit, & præcipua quidem uirtus, bonum ea, ut sit, ac præclarum etiã bonum prorsus necesse est. Nam et prædones, et sicarij recte quidem consulere, atq; è re ipsa flagitijs patrandis consueuere, bene autem consulere nullo modo, sunt enim flagitiosi, ac maxime improbi. Nam etsi quod bene idè recte, non ubiq; tamen quod recte, idem quoq; et bene. Itaq; peruersis in hominibus, deprauatisq; in ingenijs ad patrandum flagitium, rectum inesse, atq; accommodatum potest consilium. Ideo autè rectum quod facinus ipsum ad exitum quem sibi in animum induxerant, recta perducant uia, bonum autè, quomodo? cum finis ipse sit maxime turpis, ac summum in modum detestabilis, sineq; improborum, ac sceleratorum hominum corrupti mores, deprauata mens, impurus, atq; inquinatus animus, uoluntas à bono, honestoq;

bono, honestoq; penitus auersa, ac detorta. Qualia tyrannorum sunt consilia, cogitationesq; à bono, honestoq; tantopere abhorrentes.

Affectus animi impedire recta consilia & bona.

Quo fit ut bene consulere nequaquam possit, cuius animus aut dolore teatur, aut uoluptate præsertim nimia, prudenterq; apud Sallustium Caesar. Qui de rebus consultant dubijs, ab odio, amicitia, ira, atq; misericordia oportere uacuos esse censet. Etenim affectiones illæ, quæ à bono, honestoq; consulentem detorquent, uel à dolore excitantur, uel à uoluptate nimia pessimis hominum consiliarijs. Itaq; non male illi quidem, qui temperantiam in castris excubare aiunt debere prudentiæ, atq; in statione agere, quando, ut apud eximium est Poëtam, dolor ira q; mentem præcipitant. Voluptas autem animi uires sic enervat, ut nihil nisi languidum, muliebre, & tanquam euiratum, aut sentire patiat, aut consulere. Ac mihi quidem bonum, atq; honestum consilium, dux quasi quidam uidetur tum suscipiendi itineris, tum suscepti, quo etiam comite ad optatum perueniatur locum, atq; ad finem nobis ipsis propositum, tanto etiam studio, ac fide perquisitum.

Quale debeat esse consilium.

Tria itaq; præcipue consilium ipsum probant, quod rectum, quod honestum, quod bonum. rectitudinem ratio ipsa sumministrat, nihil enim rectum, nisi ratio illud dirigat, bonitatem uirtus, quæcunq; enim secundum uirtutem sunt, & ipsa quoq; bona sunt, quippe quæ uirtutis naturam sequantur, honestas uero inde manat, quod ubicunq; ratio habet, ac uirtus locum, illic etiam et honestas. Igitur ut quod examine, delecte q; susceptum est negotium, ad finem usq; summa etiam cum prudentia dirigatur, hoc ipsum, & bonum præstat consilium, & omnino efficit, perinde, ut peritus dux, comes etiam fidelis, admonitorq;, atq; adhortator minime uanus, aut fictus.

De delectu habendo in consulendo.

Omnino autem bonum qui consilium aut ipse sibi capturus est, aut alijs daturus, oportet eum plurima circumspicere, loca, tempora, personas, rerum presentium statum examinare, eorumq; simul omnium delectum habere, facultates, clientelas, opes expendere, præterita diu,

multumq; in animo uertere, eaq; presentibus conferre, & tanquam in trutina componere, quibus compositis, & quod prudentis est aestimatoris, omni e parte examinatis, de agendi modo, rationeq; praecipue sollicitus erit, totusq; in eo uersabitur, ut non solum quid sequendum sit, sed qua illud uia sequendum, utq; & quid deceat, quid etiã oporteat, & quantum quoq; & quousq; oporteat, in scapulo ipso probe perpensum habeat. Nam quia, prudens qui sit bonum quoq; eundem uirum, honestumq; esse auem statuimus, ad finemq; usq; perfecti negotij sibi undiq; constantem, nihil prorsus bono uiro indignum committet, nihil quod honesto ciui parum congruens iudicetur, namq; ut finis eius est honestus, & media quoq; per qua ad finem contenditur, honesta erunt, qualia & uiro bono conueniant, & eo quidem uiro, qui ciuiliu sit legum, coetusq; communis maxime studiosus. Latronum est enim, summeq; impudentium foeneratorum per scelus grassari, ususq; per impurissimos concupitum progredi ad finem, quibus in actionibus quis locus potest datus esse prudenti? cum in ijs uis regnet, ac fraus simul, ex pilatioq; falsa item obsignatio, ac simulatum benefaciendi studium. Itaq; probatum, atq; honestum consilium media eiusmodi sequentur, talesq; progressiones, ut finis ipse cum hominum sit approbatione & laude, proq; agentis ipsius dignitate, siue finis ipse, consiliumq; in priuatum spectet, siue in publicum, ac commune bonum.

Vsum atq; experientiam plurimum conferre ad bene consulendum.

Ad celeritatem autem consiliorum maxime confert natura, inditumq; ab illa ingenium. Ad maturitatem uero, perfectionemq; usus ipse, rerumq; multimodarum plurima exeratio, quaeq; in ore est hominum experientia. Itaq; non temere dictum est ab Horatio.

Aut uirtus nomen inane est,

Aut decus & pretium recte feret experiens uir.

Quid? quod probatum consilium, senile idem dicimus, quod uidelicet plurima senes experti sunt, contra uero quod praecipit, ac male consultum, iuuenile, quando iuuenes ipsi, et parum omnino experti sunt, & aetas illa affectibus intemperantioribus maxime est subiecta. Quo circa in consultandis apud Homerum rebus primae partes propter aetatem, ac reru usum traduntur Nestori. igitur si prudentis propriu munus, atq; officium est bene consulere, si prudentiae ipsius, et comitari actiones, & dirigere eas, atq; ad finem perducere, quibus par est rationibus, & qua oportet uia, quaeq; etiam decet ma-

deratione, & ordine, nimirum & bonum consiliu ducem, comitem, directoremq; uti existimemus par est commodorum, utiliumq; quoruncunq; assequendorum, & publicorum, & priuatoru, quoru quidem prudentia ipsa aestimatrix est pariter, ac iudex aequissima.

Quid sit bene consulere.

Queritis fortasse hoc in loco, haecq; praesertim in parte, ipsum ne bene consulere, an sit scire, bonumq; consilium sit scientia, an fortasse bona sit siue coniectio, siue etiam opinio. Ac primum qd bonum consilium, minime esse scientiam illud docet, quod nemo de ijs aut cogitationem suscipit, aut consultat, quorum ipse scientia habeat, est enim consultantis quaerere, discutere, ratiocinari, quando consultatio ipsa quaestio quaedam est, ac perscrutatio, mentisq; in rebus dubijs agitatio. Nam & qui scit quiescit, qui dubitat, consultatq; animi sollicitudine angitur, mentisq; agitur inquietudine, parumq; sibi omnino constat. De certis enim, ac cognitis nulla ulterior aut perscrutatio est, aut dubitatio. Ad haec consultatio agibilia quidem est rerum, earumq;, quae habere sese aliter possunt, & in quibus, labi, decipi, atq; errare possumus, contra uero rerum scibilia est scientia, quarum causae cognitae quidem sint, ac necessariae, in quibus etiam locum nullum habeat dubitatio, consultatio ue, aut error, nec ex earum cognitione, aut ignorantia uirtus aliqua moralis existat, seu comparatum e moribus uitium, quarum etiam ignorantiae nulla proposita est a legum latoribus poena, quemadmodum uitijs, inhonestisq; actionibus decretum est supplicium. Quid igitur inter consiliu discriminis sit, ac scientiam iam uidetis. Quod uero ad coniecturam attinet sic habete, consilium quidem ipsum ratione niti, eiusq; inherere uestigijs, plurimumq; sibi temporis assumere ad cogitandum, quaerendum, examinandum, illudq; potissimum eius esse studium, quo permaturascit, & tanquam concoquatur. Cum coniectura ipsa, uisq; coniecturalis immatura sit, ac repentina, quodamq; quasi oblata impetu, quippe quae uix ulla nitatur ratione, sed tanquam errabunda progrediatur, uagetur, erret. Quid enim cu ratione coniunctum habeat, qd subitaneum, quod ab impetu, quod nullo modo perquisitum? Itaq; coniectores somniorum dicuntur, minime uero rerum earu, de quibus, agenda nec ne sint, & dubitamus, & quaerimus. Nec uero futuraru esse rerum coniecturas inficiamus, propter signa, similitudinesq; praeteritarum. Esseq; & pluuiarum, & siccitatis, foecunditatis, sterili-

tatisq; prognostica, & animorum, ac uoluntatum signa quaedam. Quo fit ut agricolatio, milita, nauigatio, medicina, astrologia, coniecturales habeantur. Sed nos aliud bonum consilium, aliud coniecturam esse dicimus, quoniam bonum consilium actiones ipsas moderatur, dirigit, componit, regit, quod præstare nullo modo est coniecturæ. Etenim medicus per coniecturam præsentit, prædicitq; ægro tanti euenturum præter opinionem, ac morbi fortasse naturam repentinum aliquid, per consilium autem medetur ægritudini, studetq; sanitatem languenti restituere. & coniectura quidem prædictioni obsequitur, bonum uero consilium prudentiæ, actionibusq; dirigendis. Præterea qui consulit, quærit, ac de coniecturis ipsis cum ratione iudicat, coniecturæ autem minime de consilij aut rectitudine, aut prauitate. neq; enim rationem sequitur, cum coniectatio extemporalis sit, boni autem consilij susceptio, tempore maturescat. Et bene quidem coniectura uti solertis est ingenij, eaq; ipsa uis solertia quaedam est, bene autem consulere prudentis, bonorumq; consiliorum directio, atq; usus prudentia dicitur, non autem solertia. de qua post suo loco uerius.

De differentia scientiæ opinionis ac consilij.

Differt etiam à scientia opinio, ac ne parum quidem, quod scientia certitudo quaedam est, cum sit opinio persuasio quaedam potius, atq; assensio. Itaq; qui opinatur uix ipse quærit ulterius, aut amplius dubitat, quando ita illud esse sibi persuasum habet. Aliud quoq; esse opinionem à consilio, atq; à scientia illud docet, quod qui consultat, bonum quo capiat consilium, & agitatur secum plurima, & ratione in quæritando utitur, ac ratiocinando, & cum uehementer dubitet, nihil tamen sibi persuadet certi, sed plurimum in sciscitando consummat temporis, ne ab opinione coniecturis ue capiat, & ignorare se se prorsus intellegit. Ad hæc in agendis rebus suus est omnino consilio locus, quod quidem ipsum nullum prorsus uersatur in nature principijs exquirendis, quorum ipsorum diuersæ quidem opiniones sunt, consilia uero nulla. Itaq; dicimus tum uarias, tum diuersas, atq; contrarias esse disceptantium inter se philosophorum opiniones, nequaquam autem consilia eorum in rebus nature perquirendis aut diuersa esse dicimus, aut uaria. Neq; enim philosophi de naturis rerum atq; effectibus consultant, sed quærun, ratiocinantur, disputant. At patres familiarum, rerumq; administratores publicarum, duces ite exercituum, & classium præfecti, de rebus quisq; suis deliberant, atq; admodum

atque admodum solliciti sunt. Cum illorum finis intellegere sit & scire, horum autem bene, utiliterq; agere, ac prudenter administrare res à se consilio ac ratione susceptas. Quid quod optimum fuisse nature consilium dicimus, cum lingua, qua uoces articulamus, duplici quasi uallo, dentibus manuiuit ac labris, opinionem uero nature hanc fuisse, quis omnino nisi delirus dixerit? Itaq; opinio ad ea magis pertinet, quæ scire ipsi arbitramur, & quorum tenere uim nobis persuademus, consilium uero omnino ad consultationem referendum, atq; ad eos, qui cogitando, quæritandoq; id maxime agunt, studentq; qua potissimum ratione & uia, ad eum finem perueniant, quem sibi consequendum proposuerint, resq; ut suas utiliter persisteretq; administrarent. Quin etiam de opinionibus ueritas tantum iudicat, & qui falso quippiam opinantur, ueritas ubiq; eos ut falsos coarguit. At qui ignoranter consulunt, atq; imprudenter, actiones nimirum ipsæ plerumq; illorum ignorantiam atq; imprudentiam simul detegunt, ipsiq; in primis susceptorum consiliorum atq; negotiorum successus. diximus autem plerumq; quoniam sæpenumero bonis consilijs, fortuna it obuiam, quæ in opinionibus haud scio uim ne habeat aliquam, quippe, quæ aut aduersatur aut fauet ijs, quæ nobis consilio et opera peragenda proposuimus, nequaquam uero ijs, quæ opinamur. Quid quod & damus alijs consilium, & ab alijs capimus, opinionem uero nemo dat, cum & qui aut dat consilium, aut capit, ipse aut sibi, aut alteri consulere dicatur, nullo uero modo, opinari.

Quæ differentia sit inter sententiam, & consilium.

Quoniam autem non solum uariæ, sed quandoq; etiam diuersæ sibiq; inuicem aduersantes consultantium sunt sententiæ, quid sententiæ intersit consilium uidendum relinquitur. Nam & bene qui consulit necesse est bene etiam ut sentiat, & recta consilia non nisi rectis ex animorum proficiantur sententijs. Quocirca sententia postquam ipsa in animis sedit nostris, ipsiq; affirmatissime decreuimus, re eam persequi, quæ sententia erat, efficitur tunc propositum. Hoc ipsum autem propositum ratione, ac uia dirigendi, actionesq; ipsas moderandi, pro suscepto negotio, consilij proprium est munus, minime uero, aut opinionis, aut coniecturarum, aut sententiæ, quando coniectatio signa sequitur, & uestigia quasi quaedam, ipsaq; repentina est admodum, ac lubrica, opinatio uero in ijs uersatur, quæ ita quidem se habere ipsi nobis persuasimus, nec tam aut quærit, aut dubitat, quam sibi ipsi

assentitur, quodq; opinatur, et probat illud constanter, et ratiocinando sustentare nititur. At sententia quæ suscipiendū, aut non suscipiendum sequendū ue, aut contra fugiendum uideatur iudicat, et cur ita et iudicat et sentiat persuadere ratione atq; oratione nititur. qui campus deliberatiuarū præcipue est causarum. Harum itaq; è numero, regendarum actionum patrociniū nulla suscipit inter administrandum, quoniam animi ea sunt tum lubricis uestigijs signa coniecturasq; in sequentis, atq; inter nebulas obuersantis, tum sibi, aut falso, aut parum omnino recte quippiam persuadentis, aut nunc hoc, nunc illud sentientis, demum etiam iudicium suum ferētis. Secus uero consiliū neq; conijcientis est, neq; opinantis, aut sententiā, iudiciūq; de re ipsa ferentis, uerū actiones sequentis, atq; ad perficiendum, q̄ propositum, ac cōstitutum est summa etiam cōtentione laborantis, contendētisq; ad finem nulla non, qua possit, diligentia, industria, et opera. Quid quod sententia communis est philosophantium, et administratiuum rem publicam et plebeiorum etiam hominum. Exstat enim Platonis, Aristotelisq; sua utriusq; iisdem de rebus sententia, uariansq; opinio catonis item et Cæsaris, Fabij, ac Scipionis maximorum in re publica uirorum, popularium etiam hominum et graues, et re ipsa comprobatae uoces, dictaq; laudatissima de plurimis, ac diuersis rebus. Ast consilium in agendis tantum uersatur rebus, iisdemq; publice priuatim ue administrandis, ac recta ratione moderandis, perducendisq; expetitum ad finem. Et quanquam diuersis rationibus quæ sententia est, uerti potest in consilium, quodq; est consilium in sententiam, tamen sententia ipsa ad iudicium omnino spectat, uimq; decernendi, atq; auctoritatem, consilium uero dirigendas ad actiones dūtaxat, negotiaq; moderanda, ordine, ac ratione sua, atq; ad consulendum studium in rebus dubijs, ac controuersis, sequendūq; quæ utiliora uideantur, ac rebus ipsis magisq; ac magis conferre.

Quod munus mentis sit, quod etiam rationis.

E quidem ego eruditissimi uiri, in perficienda mente, et tanquam in locupletanda intellegentia idē iudicio usu uenire, quod in infantibus ante quā incedere, ac pedibus se ferre ualeant. Cum enim nec erigere se, nec recti queant progredi, propter membrorum imbecillitatē, ac teneritudinē, nūc manibus quidē simul, ac pedibus humi reptāt, aut utraq; manu scabello innisi pedes sensum mouēt, nunc uero nutricum manibus sustentati, ac blanditijs illecti, passus pedetentim proten-

dunt, donec robustiores facti soli iam, ac sine adminiculis, externoq; adiumento inambulant, post uero et saltant, et currunt, ac modo lēte incedunt, modo festinanter progrediuntur, estq; eorum pro arbitrio nunc citus, nunc tardus inaccessus. eadē ratione mens pausillatim ipsa pficitur, principio enim debilis, plurimūq; imbecilla, ante quā eius confirmata sit uis, maneantq; suo in robore, quæ in illā sensus, obseruationes, animaduersiones, ususq; congesserunt (inde eni uidetur mens dicta) nititur coniecturis, exemplis, aliorum monitis, institutis, iudicijs, post diu multumq; agendo exercitata, exercendo plurima, diuersaq; experta, ac cogitando, uestigandoq; commenta, secumq; eadem ipsa cum ratione uersans, dimetiensq; et in uniuersum et per partes, arcuspecta, efficitur. Itaq; consultandis rebus, peragēdisq; negotijs, quæ initio inopia laborabat, copia dein affluens summaq; ubertate, robusta iam, cogitationibusq; per se ualidis, atq; usu diuturno se se offerētibus, ea explorat consilia, talia perquirat media, communisciturq; progressiones, cunctaq; inter se, ita et componit, et aptat, et ad finem agendo dirigit, ut uoti tandem compotem, agentem ipsum efficiat, ac decurso recte spatio perducatur ad metam. Etenim intellegentia ipsius et plures, et diuersæ sunt potestates, uiresq; etiam multiplices, illa uero maxime peculiaris, quæ prima quidem sese offert. Namq; excitata à sensu, compulsaq; mens, boniq; alicuius cupiditate et studio inducta, ilico ad cogitandum sese uertit, quæ et longius et diutius peruagata, explorabundaq; uestigat, rimatur, et tanquā ad itineris exitum sui festinans, perquirat aditus, ac uias, quibus et liberius et certius iter suum conficiat, perueniatq; ad finem boni cupiditate ab ipsa sibi oblato. Peruestigando itaq; progressim, ac pedetentim, uersandoq; secum plurima, inuenit post, quæ antea perquirebat, maxime idonea, accommodataq; ad iter faciendū. Inde quod peregre proficiscentes seruant, ut interrogent qui obuiā fiunt, de itinere, de uiarū errore, de qualitate profectionis, deq; alijs, quæ susceptū ad iter facere intellegunt, secum ipsa quæ offeruntur, considerat, confertq; inter se, cunctorūq; et simul, et seorsum rationem habet, ratiocinaturq; et discutit singula, et perspecte examinat, suspenditq; tanq̄ in trutina, utiturq; in cunctis publice, priuatimq; rationis ope, ac præsidijs, qua dictante, pro rerum ipsarū qualitate, ac natura, easdē et in unū colligit, et collectas secernit, et secretas, distinctasq; quibus modis, qua mensura, quo ordine tractandæ sint, ac metiendæ, qua etiā uia ducendæ sint, deliberat. Demū refrigerata inuentionis opera, cōpositisq; disceptationibus, maturataq; consultatione, adhibet sese in cō-

silium mens, regulaq; rationis comprobata, quod iudicis est propriū, sententiam suam profert, deq; singulis & particulatim iudicat, & uniuersim decernit. Primum igitur intelligentiæ munus est, atq; cogitationis, perscrutatio & inquisitio, & quæ ex inquisitione ipsa peruestigationeq; manat inuentio. Atq; hæc initia quidem sunt in quibus mens ipsa, cum primum à sensu, boniq; specie aliqua titillatur, cogitatu sese, agitationeq; exercet sua, sola quidem, ac sine ullo rationis ductu, administratq;. Vltimæ quoq; partes, ac iura eiusdē quoq; intelligentiæ sunt unius, ut eadē ipsa et primā moderetur, et ultimā acie. Nam quæ media est acies, in ea ius, imperiumq; ratio exercet suum. Itaq; & dicitur quid sequēdū sit, quid contra fugiendum, & docet qua uia sit progrediendum, quibus etiam uestigijs inhaerendū, et admonet temporis, personæ decori, quæ retinenda in singulis sit mensura, quis ordo adhibendus, ac modus, & tanquam gubernatrix, ac nauis temonem temperans, cursum dirigit in portum, quoq; pluribus etiā oculis utatur, ac manibus, prudentiā assumit sociam, eamq; sibi uicariam substituit. Hocq; illud est, quod Aristoteles ait, διανοια illam suam, primorum esse, ultimorumq; terminorum, nequaquam uero rationem, uidelicet suum intelligentiæ munus esse, explorare initio, & inuenire, ultimo iudicare, ac sententiam suam ferre. Rectæ autem rationis, ac prudentiæ, ratiocinari, dirigere actiones susceptas easq; moderari, proprium ac certum esse officium. Deniq; prudentiā hominum negotia dirigere secundum rectæ rationis instituta et monita, cæteras uero uirtutes omnes rectā cum ratione constituendas.

Neq; solertiam, neq; sagacitatem, neq; astutiam esse prudentiam.

- omnino autem homini à natura insunt ad sentiendum semina, quæ post agendo, atq; exercendo, ad frugem, & tanq; fructum perueniunt. Atq; ea quidem semina, q; in tritico, leguminibus, atq; arbusculis contingit, pro soli natura, cæliq; positura, & hæc ipsa quoq; pro corporis constitutione, humorūq; fermentatione non raro ut uariant, usu uenit, pæpe et pro institutione, ac doctrina. Inest enī alijs tarditas quæ dicitur ad sentiendū, alijs celeritas, acumen alijs, alijs hebetudo, hi ab ipsis statim in cunabulis male instituti sunt, illi recte, ac composite. Itaq; q; de canibus proprie dicitur, nō nulli à natura sagaces sunt, & cati, quædam obtorpidi, quemadmodum alijs iucundi, tristes alijs. Quo circa et sagaces & solertes, & astuti, callidiq;, & uasri, & uersuti, ueterato

resq; magis à natura sunt, q; ab institutione, aut usu, quanq; et hi ab assuetudine uires maiores accipiunt, utq; urtica in solo pingui et stercoreato ualidiores efficiuntur. Quamobrem nec solertiam, nec sagacitatem, multo minus astutiā, calliditatemq;, quæ ad fraudē declinant prudentiam esse uolumus, aut eius ancillas, ac sumministras, quamuis si solertia, si sagacitas, si celeritas illa mentis, si tarditas ratione fuerint, atq; inter agendum modo, mensuraq; temperatæ, prudentiæ à famulatu uideantur nullo modo repellendæ. Solertia enim illa naturalis, efficitur actionum diligens administra, & cauta, Tarditas ipsa in cunctationem, celeritas in maturitatem uertitur, sagacitas in prouidentiam, ac bonam illam & maxime paratam ad præsentendum, beneq; consulendum promptitudinem. Cultus enim, ut in colendis segetibus expurgat solum, & hinc ad ubertatem concinnat agrum, illinc luxuriam compescit, sic in dirigendis actionibus, susceptisq; negotijs, usus, ratio, observatioq; id præstant, ut quæ à natura inesse uideantur, ea et compescant, & corrigant, & componant, & ad maturitatem, fructumq; perducant. Est enim solertia innata quædam uis, qua solertes qui dicuntur, natura ab ipsa sic instituti sunt, ut cum administrationes ad ipsas, atq; ad rem peruentum sit, perinde se habeant, gerantq;, ut qui ipsis in actionibus diutius uersati uideantur, cum e contrario inertes natura ab ipsa male instituti appareant, ac parum omnino gerendas ad res apti. Sagacitas uero cum & ipsa innata quædam uis sit ad præsentendum, id præstat, ut sagaces qui habentur, eorum in susceptis negotijs, ipsisq; in consultationibus, ac deliberandis rebus, & ueloces, & catæ & maxime etiam promptæ sint agitationes, & tanquam ipsi augurentur, præsentiscere etiam uideantur. Quodq; catulorum est, paulo ut ante diximus, perinde ut illi uariibus, ingenita ab facultate, sic ipsi et præsentiant, et prædicant quasi diuinentur futura, quæq; in causis, de quibus agitur, obuentura sint. Vnde uidem ipsi & Catii sunt dicti, & ab eadem hac uis præsentiones quædam mentis, Præfagia dicta sunt, Præfagi animi, & Præfagio deductum uerbu, quo quidē ipso, in malis præsertim præsentendis scriptores frequentissime utuntur Comici. At solertia inter agendum uim magis ostendit suā, cū sagacitas in iudicando, ac præsentendo tantum appareat. Quo circa hoc etiam differt à prudentia, quod ea ipsa prudentia, uitæ quidem institutionem habet, estq; munus eius docere, præcipere, dirigere, & quid seu sequendū sit, seu contra fugiendum, ostendere, perinde, ac uel utile quippiam duxerit, uel inutile. Cum sagacitas promptitudine tantum contenta sit sua et ad ferendum.

iudicium, & ad præsentendum. Quid autem sit Sagire, unde Sagacitas dicta, plane quidē intelligitis. Est enim probe præfagire, quasi probe præsentire, & quæ præsentiat, iudicio comprobare. Quale illud Ouidij Poëtæ.

» Prima malum nutrix animo præsensit anili.

» Prima mihi nutrix A eoli dixit, amas.

» Nec uero hac in parte, non et Cicero audiendus est inquiens. Sagire enim sentire acute est, ex quo Sagæ anus, quia multa scire uoluit, & sagaces dicti canes. Igitur qui ante sagit, quàm oblata res est, dicitur præfagire, id est futura ante sentire. Inest igitur in animis præfagatio. Commune tamen hoc inter se habent, quod utraq; in ijs uertitur, quæ in consultationem cadunt, indigentq; consilio. Ac nihilominus sagaces (nesciam tamen quomodo) & habentur, & dicuntur prudentes, perinde, ut qui rerum cognitioni, ac scientiæ dant operâ, quod facile à præceptoribus discant, & sapere dicuntur et scire, dum bene discant, dum quæ à præceptoribus, institutoribusq; tradita habent. atq; ex illorum hauista fontibus, recte illis uti uidentur, probeq; ea reddere. Quod si qua decet circumspectione, quæ nobis à natura insunt intuebimur, nimirum inueniemus in natura quædã ipsa, fundamenta actionum nostrarum esse posita, cæterum laudem earum omnem in usu consistere, & qui plurima expertus fuerit, plurimam cum laudem prudentiæ ferre. Quæ è re non dubitauit Aristoteles dicere, oculum esse prudentiæ experientiam, nec minus inhærendum esse eorum, qui in actionibus cum laude consenserint, probatis sententijs, dictisq; quæ illorum demonstrationibus, qui procul ab actionibus uixere, ciuilibusq; negotijs, remoti à rerum usu. Namque ut à natura sapiens est nemo, tamen si & sagaces, & solertes existunt quamplurimum, sic nullus etiam natura ab ipsa prudens, quando is habitus exercitatione comparatur, rerumq; humanarum usu. Quo fit ut prudentiæ laus omnis in senibus consistat quammaxime exercitatis. Quæ res indicat intelligentiam cum ætate simul proficere, hoc est diuturnitate, & usu. Atq; ut intelligentia ipsa, mensq; mentisq; ipsius ratiocinatio principium est & causa actionum quarumcunq; nostrarum, sic etiam finis eadem est, atq; comprobatio. Quæq; fructuum in arboribus est maturitas, ea in senibus quamexercitatissimis prudentia est, agendiq; absoluta maximeq; spectata perfectio. Nam pueritiæ flores quasi quidam sunt, et in adolescentia cruda, et acerba omnia cuius usus sunt nulli, & affectiones ipsæ male temperatæ, atq; ob dolorem, aut uoluptatem plerumq; præcipites, aut nimirum omnino remissæ. Itaq; adolescen-

tia docta quidem esse potest, ac multarum etiam literarum gnara, qui prope cum adolescentulorum ingenium & ferueat, et laudum flagret cupiditate, ac literæ ipsæ, doctrinæq; ingenio tantum cõparentur, At prudentia solū usu, qui in illis est nullus, & annis, quæ in iuuenibus quædam florens, minime uero in ijs maturefcunt. Commendat ab ætate quoq; eloquentiam Cicero inquiens, cum oratio nostra iam canesceret, quam in ætate illa iuuenili exuberantiorē fuisse quandoq; senex ipse iam intellegebat. Pensatio enim ipsa rerum, quæ iudicium dirigit, quæ consulendi gignit rectitudinem, senum, atq; experientium hominum est propria. Optimum itaq; in pueris, atq; adolescentibus futuræ prudentiæ signum, si senum ipsi uestigijs inhæreant, consilijsq; inuitantur, atq; in illorum admonitionibus conquiescant.

Prudentiam cum bonitate coniunctam esse.

Quemadmodum autem semina illa naturalia, de quibus iam diximus, ad fructum, ac frugem usu exercitationeq; perueniunt nostra, contraq; natura inuita incassum nitimur, uaniq; omnino conatus sunt hominum, sic absq; probitate, ac bonitate nulla est ad prudentiam cæterasq; uirtutes profectio. Nam si uirtutes habitus sunt, aut secundum rectam rationem, aut non absq; illa, prauitatiq; ac malignitati insitum est delabi à recto, atq; in obliquum suapte natura ferri, ac deflectere, uir prauus, ac mali studiosus uirtutem assequi nullo modo potest, cuius rectus est omnino cursus, isq; recta cum ratione dirigendus. Itaq; ut quas à moribus agnominamus uirtutes, eæ existere, absq; naturæ beneficio, ac uiribus nequeunt (licet enim uis illa à natura insita, uirtus minime sit moralis, tamē sine ea existere uirtus nequit) Sic neq; uirtutes absq; prudentia, quæ recta quidem ratio est, non tamen ut una quæq; uirtus recta sit ratio, sed quod ipsæ sine rectæ rationis esse nequeant beneficio, et munere. Quo fit ut uirtus nulla sine prudentia sit, ipsaq; prudentia absq; probitate, integritate, bonitate nullo modo esse possit, nec prudēs aliquis nisi maxime integer, ac bonus. Erūt igitur et prudētissimi quæ maxime boni, et uirtutes ipsæ morales cunctæ à prudentia tanquã duce directæ, quippe quæ et lumē cæteris præferat, & uiam præmonstret, qua sit profiscendum. Secus enim quod cæcis idem continget ut uehementissime offendentibus pedibus euestigio labantur, corruāt. Nam et belluæ inde dictæ sunt Ferae, quod absq; lumine, id est sine intelligentia ferantur, et mente. Et pueri propterea prudētes esse nequeāt, quæ usum rationis, ac mētis in-

ea etate aut omnino nullum habeant, aut perquam exiguum. Erit igitur uiri prudentes, idem et boni, Eritque actionum nostrarum directrix prudentia, et cum morales uirtutes sint eius egentis, ipsa uero rationis eget dumtaxat unius. Denique quamuis moralis ipsa uirtus non sit, uirtutes tamen morales absque ea esse minime possunt. Recta autem ratio ex eo dicta, quod cum uirtus bonum sit, et quod adipiscendum suscipimus, bonum quoque esse ducamus, necesse est ut bene etiam agendo ad illud contendamus. Bene autem agere boni est uiri, Recta itaque ratio inde agnoscitur, quod ut uirtute digna (uirtus enim praeipuum quoddam bonum est) ut uiro etiam bono (quis enim nisi bonus uir uera ad felicitatem contendit?) recto ad illam nos deducit itinere, nec in dextrum aut sinistrum declinantes latus, deflectere ad uitia patitur, quod iter mali utique uiri sequuntur. Atque in ipso quoque mali, ac uitiorum genere peruersi homines ratione etiam uti solent ut fures, praedones, sicarii. Verum haec ipsa ratio prauitate infecta est, turpibusque, ac facinorosis foedatur ministris. Cum autem uirtus circa honesta uersetur, et iusta, quae quidem agere boni tantum est uiri, ipsum rectae rationis nomen, et iustarum et honestarum nos admonet actionum, efficiturque, ut recta ratio, et bonum uirum, et iustas, atque honestas praeseferat actiones, et ad medium ipsum nos dirigat, a quo qui deflectat, in obliquum rapiatur, ad turpiaque, atque flagitiosa. Non modo autem prudentia uirtutes ipsas, laudabilesque hominum actiones condit, et tanquam concinnat, sed quae maxima eius commendatio est, id praestat, atque efficit, ut qui cum ipsi prudentes per se ut sint, natura repugnante assequi nequeant, prudentes tamen habeantur ex eo quod sapientium, ac prudentium uirorum consilijs obtemperant, in illorumque admonitionibus conquiescunt.

IOANNIS IOVIANI PONTANI
DE PRVDENTIA LIBER
QUARTVS.

LDUOVICVM SFORTIAM, Qui pubescentem primo, dein adolescentem iam aetate Ioannis Galcatij fratris filij, Mediolanensis Ducis procuratione haecenus, ac patrono tutatus est suo, ueneno illum e medio sustulisse, ciues, aduenae, peregrini, passim, atque impune omnes praedicant, neque est qui hominis impietatem tantam non quouis etiam maledicentiae genere, indignanterque et insectetur, et damnet, facinus uidelicet inauditum, miserabile, et Christiano potissimum in homine abominandum, atque eo quidem praecipue in homine, qui habenas moderationis totius suis ipse haberet in manibus, cunctaque in eius unius potestate ac uoluntate collocata conquiescerent. Ipseque cum primis adolescens in patri nutum perinde, ac parentis esset intentus, ignoraretque omnino ab illius uoluntate deflectere, ac consilijs, nec ab institutis eius aude rei ullo modo recedere. Hic pater, hic rector, hic rei omnis, principatusque uniuersi temperator erat, atque administrator, idem pro uoluntate, suaque est sententia cuncta moderabatur. Tantum nos facinus o uiri optimi, scelusque tantopere detestandum inuiti hoc in confesso praesertim referremus, ne aut Francisci patris clarissimi uiri, ducisque fortissimi memoriam labe hac inficeremus, aut Hippolytae sororis, cuius nomini et propter uirtutum eius celebritatem, et propter Alphonsi matrimonium, nihil est, quod non ipsi debere fateamur. Sed fora, porticus, plateae, circuli que infimorum cuiusque generis hominum, nefandi criminis accusationibus (quid accusationibus dicam?) imprecationibus etiam maxime diris plena, undique circum consonant. Ego uero Tristane, ac Franciscæ perditissimum hoc, maximeque sceleratum Ludouici consilium non tam acuso, detestorque, quam teterrimam miseror improbitatem, et quo facinus tandem ipsum aliquando prorupturum sit, quo ue impulsurum summe impurum patrium, omni que est parte contaminatum hominem animo mecum uoluo, futuramque eius doleo conditionem, ac sortem, ut maxime miserabilem. Ac praesentium quidem malorum, quaeque mente ipse circumspecto, et tanquam auguror futurorum, quam nam aliam ream esse causam, quam ambitionem? infelicem inquam ambitionem, et principatus cupiditatem adeo infrenem, et per-

ditam? Cum praesertim ille ipse principatus, in manu Ludouici ipsius perinde, ut antea, sic esset de caetero permansurus, in illiusque conquieturus consilijs, ac temperationibus, si rationi quidem obtemperare, quam rapi ab libidine maluisset. A recto igitur cursu distractus, impulsusque ad extrema Ludouicus, atque abrupta, quo tandem impetus ipse praecipitatus sit illum, eius ipsius (ut mens quidem praesagit mea) hostes uel breui quidem sunt risuri, Italia certe uniuersa iure est admodum dolitura. Quid enim uiolentum, quod non idem cito ruiturum? Cum rationis proprium sit, donec ad rectum redeat, nunquam conuiescere, quando et equi abruptis frenis tandiu discursant, rapiunturque licentia, et impetu, donec capti, compressique a magistris, capistro inmodetur ad palum, illigenturque praesepijs. Cum autem ambitionis ipsius, omnisque inordinatae uoluntatis correctrix sit ac temperatrix prudentia, Ludouici hoc immane magis, quam nefarium factum eo uehementius nos hortatur, de prudentia ut prosequamur. Nam quo scelus ipsum est atrocius, detestabiliusque, eo libentius ad ea praecipienda nos instituimus, quae rationem contineant, ac formulae uoluntatum moderandarum. Peccatum enim omne aut a neglecta, aut contempta, despectaque, aut ignorata ab ratione proficiscitur, atque a uoluntate male prorsus, impudenterque temperata. Cum praesertim sceleris magnitudine, factique atrocitate commotos uos ipsos intellegam, atque ad audiendum etiam auidiosiores factos. Itaque qua attentione audire parati estis dicentem, eiusdem satis ut ipse faciam, non dissimili dicendi contentione conabor, ad idque accinctus assisto.

Tres esse prudentiae species.

VAE IGITUR Prudentia sit, quodque eius officium, qui item prudentes et quales, quaeque etiam recta ratio, iam uidetis. Restat autem quaerendum, una ne tantum, ac simplex prudentia sit, an plures fortasse eius species. Cum autem res ipsae in quibus prudentia sese exercet, aliae sint publicae, aliae privatae, utilitates ipsae, commodaque quorum curam gerit prudentia, hanc eandem sequentur diuisionem. Itaque prudentes dicimus alios, quod rem quidem suam utiliter, ac prudenter tueantur, compendijque suis bene consulant, et haec quidem prudentiae species a domus cura, domesticae nominabitur, rei que a familiaris studio. Alios uero quod rem publicam, ciuiliaque procurant negotia, summa etiam cum industria, com-

muniisque boni curam habeant, ciuilis prudentiae titulo exornabimus, quae cura quod ciuitatis uniuersae commoditatibus, ac bonis intentae est, ciuilis non immerito uocabitur. Verum et temporibus suis Cato Porcius, et complures alij in utroque prudentiae genere claruerunt, ut et optima idem sanatores, et patres familiarum sint habiti, a prudentia uidelicet rerum publice, priuatimque administrandarum. Nec uero ab hac ciuilis prudentiae laude, bellorum administratores, ducesque exercituum excludendi uidentur, quod si militarem appellauerimus, uerendum est, ne suo etiam titulo defraudemus classium praefectos, ducesque maritimi belli. Verum ut una domestica est prudentia, etsi non una est familiaris rei procuratio, sic unam etiam esse uolumus ciuilem prudentiam, licet ea cura sit et ipsa multiplex, ac latius uagetur. Quodque inuenti etiam sunt, qui uitam ipsam, cogitationesque suas omnes in instituendis ciuitatibus, populisque gubernandis et contulerint, et consumpserint, summa cum patriae charitate, ciuiumque uniuersorum. Qualis Solon, Lycurgus, Pompilius, hiique a statuendis legibus, legum sunt latores appellati, alij etiam qui legum ipsarum, iuriumque municipalium maxime fuerint studiosi, summamque earum cognitionem, ac peritiam habuerint, unde a maioribus nostris, tum iuris periti, tum prudentes sunt dicti, hinc efficitur ut tertium quoddam prudentiae genus adiugendum sit, eaque prudentia legalis uocanda, Cuiusmodi fuisse traditum est Scaeuola, Ulpianum, Paulum, quorum etiam similes in bene constitutis urbibus, ac populis, singulis seculis et singuli reperiuntur, et plures, quos hodie per uulgatam quidem sapientes uocant, et quorum responsa, ac sententias, sapientium esse dicant. Erit igitur triplex omnino prudentiae genus. In eorum autem quoque qui claruerint genere, idem erit omnium officium, ut boni sint uiri, ut honesta sequantur, ac iusta, ut recta ratione duce et priuatas, et publicas administrarent res, ac publice, priuatimque utiliter, ac bene consulant. Nam membratim uelle, de toto ipso corpore differere, neque id uos a me exigitis, et laboris esset prorsus infiniti. Cum praesertim de singulis etiam uirtutibus dicendum esset, quarum omnium prudentia dux est, ac magistra. Quo circa his explicatis, ad alia, quae dictionis hodiernae uidentur propria, transeamus.

De consideratione.

Hec igitur ipsa, quae sint, et qualia iam uidetis. Hinc uero quae tanquam administratae prudentiae sequantur, quaeque uirtutes sint eius comites si-

gillatim explicabo. Quo forma ipsa p̄spectis quasi corporis totius mēbris, ac partibus, conspectior appareat, speciesq; eius cernentibus magis sit exposita. Itaq; mentis hominū propria cum sit cogitatio, quae re saepenumero Cicero cogitationem mentem ipsam appellat, prima quidem prudentiae uis, & quaedam quasi comēs offertur. Consyderatio, quae à præstantissima utiq; re, hoc est à syderum contemplatione nomen duxit, tralatū inde ad res item alias, actionesq; ad ipsas hominum contemplandas. Est autem consyderatio persistens quaedam animi pensio, assiduāq; cogitatio rebus in ijs, quas mens ipsa sibi perpendendas, atq; animaduertendas proposuit, Nam cum sint à sidendo hoc est perstando ut Stellae à stando dicta Sydera, ut Martianus probatissimus author tradit, consyderatio ipsa & assiduam & persistentem præfert & à nomine & à re ipsa cogitationem. Quo circa ab electione quidem ipsa ad finem usq; constantissime officium præstat suum, singulas non res modo, negotiaq; uerum loca, tempora, personas, fortunam, casus repentina etiam quaeq; perpendens, nihil incogitatum relinquens, aut inanimaduersum, quod in re esse ducat, nullo etiam modo commissura, ut dicendum sit, quod incosyderatorum est hominum, non putauerā, quo uitio qui laborāt, merito incosyderati dicuntur. Præstant igitur huiusmodi officium, implentq; prudentiae munus hoc præstantissimi duces, administratoresq; bellorū, q; nec in ducendo exercitu, nec in mouendis, aut ponendis castris, usq; uallo & fossa muniendis, nec in explorandis hostium itineribus, aut consilijs, nec in eligendis locis, ac temporibus, ad res gerendas, in dirigenda ue acie, aut in metiendis casibus, nullo deniq; imperatorio in munere, aut imprudentiae fraud. ue, aut fortunae locum non antea consyderatum relinquunt. Hæc enim ipsa uirtus pericula dū consyderat, uallū excogitauit, ac fossam, hæc exploratores, uigilias, signa, speculatores, nec solū cauendi artes adinuenit, uerū etiam suo tēpore, suis locis, et commodis hostē adoriūdi. Qui igitur agendis atq; administrandis rebus cōsyderationē ubiq; atq; ut par est, suā adhibēt, hi sunt, quos consyderatos nō modo iure suo dicimus, uerū et admiramur, quosq; labi, errare, decipi posse uix ullo modo existimemus.

De Prouidentia.

Prospicientiae munus quae alio, ac maxime noto est noīe prouidentia, in aduersis, prosperisq; æque uersatur rebus, commodis etiam, atq; in commodis prospectandis, usq; etiam prouidendis. Atq; ut auertendis dānis, sic etiam inuitandis compendys. Nō solum enim diuersissimas res acutissime dispiciat, uerū etiam et consulit, et consilio addit operā.

Quae autem

Quae autem sit eius opera, & quae uis, agriculturæ studium cum primis declarare nobis potest. Prudens enim ac probatus agricola iacto statim semine, fila suspendit paxillis quasi irretiens sata, quo auiculas deterreat à pastu. Nam & auium noxiam uim anteuidet, & quibus eam artibus propellat, confestim prouidet. Idem pecudes quo arceat à pauperie, sepe satis intendit, quod nomen à sapiendo, hoc est prouidendo deductum est, quod sepe agros & uineas sit datum sapientiae, rei rusticae studiosis. Quoq; imbres ab obducendis lacunis prohibeat, fossas ducat, atq; emissaria, nunc manu, nunc rastris noxas euellit herbas, nihil deniq; quod nocere possit, non antecernit, nihil omittit, quod collaturum aliqua ratione intellegat. Itaq; uirtutis huius munus est, ac laus cum prospiciendo ante aggrediendam rem, tum remedia adhibendo, ne aut consilio ulla sibi è parte desit, aut opera. Atq; hi quidem sunt, quos appellare prouidos solemus, ac prospicientes. Tanta autem prouidentiae admiratio est, & quaedam quasi maiestas, ut non regibus modo, populorumq; rectoribus attribuenda iudicetur, uerum Dijs quoq; immortalibus. Differt autem à consyderatione, quod illa in animi pendēdis potissimum rebus uersatur, hæc prouidendis potius, et consilio, ac re inuandis. Ad hæc illius peculiarior est p̄pensio, atq; excogitatio, huius prouisio, et opera.

De Apparatione, & Meditatione.

Omnino post electionem ante quam rem ipsam aggredimur, pro rei suscipienda materia, ac natura, faciendus est confestim apparatus. Cū sit turpissimum, imparatum accedere ad agendum. Quo è uitio declaratur aggredientem ipsum aut nullam aut perexiguam ante curam, cogitationemq; adhibuisse. Cumq; electio, susceptaq; futuris de rebus sit actio, nihil illum aut de futuro cogitasse, aut de necessarijs, atq; opportunis fuisse aliquo modo sollicitum. Perinde igitur, ut qui domum aedificandam decreuit, calcem, cæmenta, materiamq; aliā prius quam fundamenta iaciat, sibi apparatus, Sic prudens elector paratus accedet ad agendum. Est enim non dedecorosum modo, uerum etiā periculosum, imparatum offendi, nihilq; ante præmeditatum. Quæuis uero futurus esse debeat apparatus suscepti negotij, natura eius, ratioq; monstrabit. Refert Cicero Galbam Oratorem consueisse prius quam ad agendam proficisceretur causam, solum eum in cubiculo multa, diuq; agitare solitum. Nam quantopere paratus Cicero ipse ad dicendum accesserit, quam multa etiam meditatus, scripta eius mani

festo docent. In expeditionem profecturi, arma, tela, machinas, com-
meatum, cæteraq; id genus omnia summa sibi diligentia comparant.
Cæterum nomen ipsum virtutis huius, atq; habitus parum adhuc q̄
memnerim proditum est, ni uoluerimus nouitio quasi nomine uoca-
re Apparationem, ut Apparatus sit rerum, Apparatio animi, quæ
ornati sunt, parati, qui ea desituti, imparati a rerum uocantur scri-
ptoribus. Quid si Meditationem uocauerimus? Sed tamen differre ali-
quantum inter se uidentur, quod meditatio prius ad agendū instruit,
altera uero apparat necessaria. Nam qui ante quā ad certamen
accedit, exercet sese in armis, instruitq; ad pugnam, is meditari dici-
tur. at qui arma, tela, equos comparat, apparatus facere. Vtraq; au-
tem necessaria est prudenti, utraq; plurimum secum affert adiumen-
ti ad res prudenter administrandas. Potest tamen non paucis in ne-
gotijs, usus, exercitatio, habitus ipse deniq; nulla prius apparatione,
aut meditatione adhibita satisfacere. Extemporalitas sed ipsa omni
est studio fugienda, quippe quæ & turbare ingenium, & stuporem
afferre, ac rebus ipsis confusionē, est solita. Nihil enim tantopere aut
exercitum deterret, aut imperatorem ipsum confundit, quā ad re-
pentinum atq; improuissum hostium aggressum, imparatum offendi.
Huius autem ipsius uirtutis quæ sint partes, ac munera, ante rerum
quidem, negotiorumq; aggressiones, ipse fere sese ostendunt.

De Perspicacitate.

Vtranq; uero & consyderationem & providentiam comitatur uirtus
etiam illa, quæ a perspicacendi acumine uocata est perspicacitas, & q̄
ea sunt præditi perspicaces dicti. Cuius principia quidem cum sint in
natura collocata (ingenij enim siue dotes, siue damna natura ab ipsa
proueniunt) diuturnior tamen consyderatio, atq; perspicacia illam
perficit. Huius autem uirtutis est proprium ad abdita penetrare, atq;
oculta, qua e penetratione, & consilia inter agendum capiuntur cer-
tiora, et quæ sit rectæ rationis, apertius uia cernitur. Perspicax nāq;
Ciceronis ingenium, atq; cogitatio acumine suo, summaq; peruestiga-
tione, maxime oculta Catilinæ consilia, intestinosq; in nobilitatem,
ac rem publicam apparatus detexit, qua e detectione, & inceptis il-
lius providenter ut obuiam, & rempublicam saluam fecit cum pa-
trum, ac bonorum omnium incolumitate, ac salute.

His adiuncta est etiam circumspectio, ex eo dicta, quod & ante agen-
dum, et in medijs quoq; actionibus omni e parte circumspicit, metiturq;
singula. Circumspectorum enim propriū est hominum metiri res, actio-
nesq; et quid seruandum, quid fugiendū, quid prodesse, quid obesse,
quid commodi exoriri possit, uel incommodi, circumspicere quid siue
consulto, siue ex inopinato contingere. Quæq; enim circum, ac tan-
quam eminenti in specula circumspectus uir positus, & metitur cun-
cta, & procul aspiciat, seq; illis uel accomodat, uel aduersum ire,
aut obsequi instituit.

De Cunctatione, & Celeritate.

Hominum autem res omnes, rerumq; ipsarum administrationes fiunt
in tempore, & suo quidem tempore. Cum tempus sit ipsum rerum ge-
rendarum non magister solum, uerum etiam administer. Quo cir-
ca susceptis negotijs permulti agendi celeritatem adhibent, non pau-
ca tarditatem, quæ tamen uacua sit pigritia. Ea q; suo nomine est cun-
ctatio, in qua ut excelluisse iudicatus est Q. Fabius, sic in illa Iuli-
us Cæsar, quem postea rerum gestarum magnitudo inter diuos retu-
lit. Sunt etiam qui occasionem ipsam inter agendum & expectent,
& obseruent, neq; punctum, ut dicunt, temporis elabi patientur, qn
etiam occasiones ipsas summo studio, atq; arte prouocant. Cuiusmodi
agnoscitur fuisse Annibal, qui intentus ad singula, ne minimas qui-
dem occasiones frustra labi passus est unquam. Atq; ut priores illi tū
celeratores dicuntur tum festinatores, & habitus ipse tum celeritas,
tum festinatio est suo nomine. Posteriores autem cunctatores, & ha-
bitus ipse cunctatio, sic hi non improprie intenti uocari possunt, nec
minus fortasse impigri. Quamuis neutra appellatio rem ipsam meo
iudicio satis impleat, ne si obseruatores quidem uocauerimus, habitus
autem omnino est ignominis, caretq; uocabulo. Obseruabat Anni-
bal mores Consilium Romanorum, qualitates itinerum, ac tempo-
rum, rerum seu inopiam, seu copiam, regiones, situm, loca, & tan-
quam in specula constitutus, motus singulos prospectabat, nonnun-
quam etiam prouocabat ut qui saxo canes, aut commotis irritant fla-
gellis. Contra Fabius sedendo, ac cunctando omnem illi conferendæ
manus opportunitatem adimebat, iudicabat enim durando, ac teren-
do tempus, frustrandos dolos eius, atq; artes. Cæsar uero non modo

tempori, occasionebusq; non deerat, sed & tempus, et occasiones ipsas ingenio simul, operaq; sibi praestruebat, ut non tam non desset ipse tempori, quam tempus sibi accommodaret, uel in sua potius iura, ac potestatem traduceret. Quae diligentia non modo opportunitates sibi pariebat, sed (quod maius est) aduersarijs & consilia praecripibat, & facultates. Fuit non minus ad omnia intentus Scipio, idem temporum observator, praecipue occupatorq; occasionum, ac praereceptor, ubiq; cautus, ubiq; perspicax. Qui tamen neq; cunctator dici possit, neq; praeproperus, nunquam uero non paratus ipse, ac siue ad auertendum, siue ad fugandum hostem instructus, & sobrius. Qui igitur, et quales sint intenti, impij q; qui item cunctatores, rursus qui celeres, atq; festinantes, iam uidetis. Quae res igitur, actionesq; uirtutes has constituent, eorum, de quibus diximus ducum, mores, artes, gesta uobis in dicere apertius, quam ulla mea descriptio poterunt. Observatio profecto in omni non solum uitae, artumq; uerum etiam disciplinarum genere optima est nunc magistra, nunc consiliaria, atq; admonitrix, terra, mariq; maioribus, minoribusq; gerendis rebus. Ea enim peritiam comitatur, atq; experientiam, agendo enim atq; obseruando, periti euadimus, atq; experti. Administrandis autem negotijs, ac gerendis rebus perficitur ingenium, honestatur uis illa coelitus nobis indita, clarescit animi uigor, atq; diuinitas, mensq; simul ipsa, qua & contemplando coelitum ac naturae res, & excellenter supraq; opinio nem agendo hominum, dijs ipsis cognitione, officijsq; similes permulti iudicati sunt & habiti. Verum de peritis, ijsq; qui ab antiquis experientes dicti sunt, haud multo post uberius. Quando & actiua, & ciuilis sapientia fere omnis usu ab ipso existit atq; ab experientia.

De Cautis.

His accedunt qui proprio nomine Cauti dicuntur, quorum duplex habenda est ratio. Eorum una, qui tantum id uident, ne à recto delabantur, ipsi de uia digressi. Illorum altera, qui id maxime curant, ab alijs ne decipiantur. Vtrunq; autem prudentis est proprium. Contra uero non in utroq; modo, uerum in altero qui peccauerit, merito ut incautus & accusatur, & despicitur. Cautorum est igitur, non labi, non errare, non decipi, non haberi frustra, nolle contemni, nullo modo rideri. Itaq; in omnem uitae partem, & necessaria est cauenti ratio, & iure suo ab omnibus laudatur. Quae res effectat, uti apud maiores nostros dolus duplex haberetur, & bonus, qui fraudem, ma-

lasq; artes

lasq; artes repelleret, & malus, per quem ad iniquam captiosaq; qui peruerso sunt ingenio, impellerentur. Priorq; ille prudentiae comes est, sequiturq; iustitiam, posterior hic fraudis satelles, malarumq; interciues, ac peregrinos artium, in emendisq; atq; uendendis, mutandis item, atq; administrandis rebus tum suator turpis, tum author nefarius. Itaq; huiusmodi artibus instructi, ut subdoli, fallacesq; generi hominum maxime habentur incommodi. Quippe qui ad suas tantum utilitates omnia referat, nec summa sine improbitate, ac turpitudine.

De Versatilitate.

Quoniam autem paulo ante temporis mentionem fecimus, neq; res ipsae modo, uerum etiam tempora maximam secum uarietatem, afferre solent, hac è commutatione efficitur, ut nonnunquam in medijs actionibus, susceptisq; in negotijs mutanda sit administrandi ratio. Cuius ipsius proprium quidem est mutare pro tempore propositum, aliamq; ingredi semitam, ac diuersum oino iter insistere, & aliud atq; aliud agendi, administrandiq; genus sequi, quod uel temporis, uel rei ipsius natura sic ferat, aut quod mutati etiam sint illorum animi, quibus cum antea negotium administrabamus, uel illi ipsi sint alij, qui parte ex altera negotium denique susceperunt. Quo circa prudentis est ad omnem se se agendi rationem tum flectere, tum mutare, nouamq; pro rebus, locis, temporibus, proq; ijs quibuscum agendum est, personam induere. Quem nos siue habitum, siue uirtutem non satis profecto usitate, forte non tamen improprie, minimeq; indecenter appellabimus uersatilitatem, & eiusmodi habitu indutos uersatiles. Quam ad rem plurimum etiam confert natura cuiusq; atq; ingenium. Itaq; Ulysses ad diuersas se se facile accommodabat personas. At Cato nunquam à sua illa discessisset, seueritati, atq; constantiae ubiq; addictus, perpetuoq; cuiusdam administrandis rebus, ferendisq; sententijs tenori. Oportet igitur quem prudentem esse uolumus, quoties res, ac casus ipse tulerit, sine leuitate, sineq; dolo malo, mutare eum agendi rationem, talisq; cum pensitatione, ac modestia, ut nec leuitatis det suspicionem aliquam, nec omnino fraudis. Est enim prudentis, ac maxime probati ciuis, ab omni improbitatis, ac uitij suspicionem longius recedere. Vtere me, inquit apud Plautum uersutulus et nequam ille pro rota figulari. Atqui prudentissimus quisq; pro re ac tempore uersatilis est, ut dixi, non tamen ut ab iusto deflectat, atq; honesti semita. Ac mihi quidem uidetur cautus, atq; exercitatus rerum admini-

cc

strator id præstaturus, quod optimus quisq; atq; artificiosissimus Poëta, qui ad quãcunq; diuertit materiam, siue seueram, & grandem, siue iocosam, atq; humilem, siue tristem, ac lamentabilem, siue iucundã ac festiuam, mutatis tum numeris, tum uocibus ad illam se se instituit, & cum ubiq; dicendi genus mutet, ubique tamen idem ipse est. Nam nec a decoro discedit materiæ ipsius, neque personæ obliuiscitur, quam subinde suscipit. Figularis uero illa rota sic uersanda est ut artifici seruiat, non fortuito quidem, sed cum ratione, consilioq; atq; etiam ex arte. Hunc ipsum uero habitum diuturnior usus, rerumq; plurimarum administratio, longa ex actionum continuatione per gradus quasi quosdam adducit.

De Versutia.

Versatilitati quoq; huic affinis est, ac maxime cognata Versutia, inde dicta, quod plurima secum ipsa uerset, nec idem sentiat animo, quod uerbis, aut uultu innuat, quin et cælat, et infirmat sententiam, et interpretatur sua dicta, uariatq; propositum, nec tam non constat sibi quàm delectatur fraude, ac captionibus, unde etiã uersipelles dicti. Quæ igitur uersutorum sint artes, mores, ingenia, Comici docent serui, quiq; mercatores inducuntur in comædijs. Atq; hæc quidem naturæ primum siue applicatio, siue procliuuitas, habilitas est ingenij quædam, quæ ex usu post, exercitationeq; habitum constituit, plerumq; autem proclinat, uergatq; in dolum, fraudem, calumniã. Ita q; uersutorum hominum uerba sunt dubia, nulloq; modo simplicia, promissa parum fidelia, ficta persona, solertia malitiosa, sermo anceps, captiosa oratio, consilia haudquaquam recta, fictæ admonitiones, demum in insidias, deceptionem, illusionesq; omnino spectant, quibuscum parum utiq; tutæ sunt consuetudines, atq; commertia. Non solum autem hoc differt uersutus ab eo, quem uersatilem uocari uolumus, quod fallax, dolosus, ueterator, malitiæ omnis artifex, sed quod uersutis tantum studet curatq; ut norit, intellegat, sciat, usu etiam ipso comprobeat, quid in quaq; rei, ac temporis mutatione sequendum, et quæ se gerere ubiq; ac pro suscepto demum negotio debeat, ille uero ut decipiat, illudat, capiat, ac sub cauti, prudētisq; persona, caluat. Et uersutis quidē uiri laudatur agilitas, quæq; etiã dexteritas suo est noie, uersuti uero timetur duplicitas. Ille agendi modū, ac rationē mutat, quo melius rē gerat, administretq; negotiū cōmodius, hic sententiã inuertit, ut decipiat. Quid quod ille stat promissis, dictisq;

hic omnia uertere suos in usus nititur. Atq; ut paucis colligam, uersatiles rationi se se student adiungere. Versutorum studium sequitur animorum libidines, habendiq; cupiditatem, quam ut impleant, mente, cogitationibusq; suis nihil non uersabunt. Proclinare autem in dolum malum, astusq; fallacissimos uersutorum consilia, Ciceronis uerba hæc indicant. Quiduis perpetiantur, cuius deseruiant, dum quod uelint consequantur, ut Sullam & M. Crassum uidebamus. Quo in genere uersutissimum et patientissimum Ly sandrum accepi mus. Ait etiam in primis uersutum & callidum factum Solonis, qui quo & tutior eius uita esset, et plus aliquanto rei publicæ prodesset, furere se simulauit. Nimirum rei publicæ respectus Solonem excusat. Quod uero Cicero uidetur hac in parte laudare uelle uersutiam, nõ deterrebimur tamen hoc eius dicto, quo minus asseueremus, cogitationes uersutorum, atq; consilia in id plerumq; intendere, ut fallant, ac per insidias & simulationes quod cupiunt assequantur. Quippe qui magis uersutia, & calliditate gaudeant se quippiam adeptos, quàm simplicitate, ac recta ratione. Nam & idem ipse Cicero ait, Qui uersutos homines & callidos admirantes, malitiã sapientiam iudicant. alio item loco, Prudentia sine iustitia nihil ualet ad fidem faciendam. Quo enim quisq; uersutior, & callidior, hoc inuisior, et suspectior detracta opinione probitatis.

De Simulatione, & Dissimulatione,

Idem quoq; tempus, ac nunc prospera, nunc aduersa quæ accidunt, ipsæ quoq; rerum mutationes non raro ferunt, ut alibi simulandū sit, contra alibi dissimulandum. Qui mores bonis uiris omnino habendi sunt indigni. Namq; in uirtute nihil fictum inesse debet, nihil simulatum. Tanta tamen interdum uis est fortunæ, casuum, rerumq; humanarum uarietatis, atq; inconstantia, ut pro loco, ac tempore, non modo simulare, aut dissimulare, uerum etiam fictionibus uti sit necessarium. Idq; maxime honestum existimetur, ac summa etiam commendatione dignū. nã & apud Virgiliū Aeneas spem uultu simulat, alium tamē corde dolorē premit. Ferunt Annibalē cognita repente Hasdrubalis fratris cæde, ac totius clade exercitus, composuisse uultum, risisseq; conditionem humanam, magis quàm ut dolorem præ se tulisse, aut animi consternationem uideri uellet, quo uidelicet militum ac duum suorum animos confirmaret. Populus Romanus quo tempore idem Annibal muris insultabat urbis, iussit classē cum exercitu in

Hispaniam à portu soluere. Prudentissime ab utroq; & pro tempore ac pro rerum & fortunæ euentis. Medicus apprime solers atque industrius cum ægroto daret operã, qui à phrenitide correctus, cibum nollet capere, quod mortuū se esse diceret, summisit q̄ sub eiusdē insanie specie propè illū in lecto collocatus diceret se quoq; mortuū, exposceret tamen & cibum, & potum dari sibi, qui cum afferretur, & ipse sumeret, & tunc alter ille, qui uere laborabat insania, quid hoc, inquit, an mortui comedunt? Et edunt subdidit alter ille sub ficta persona, & potant mortui omnes, atq; hoc dicto, coepit etiam auentius mandere. Quo exemplo ductus qui ægrotabat, et ego quoq; de more mortuorum pransurus sum. Confestim itaq; cibum sumere cum coepisset, ex eo continuauit & esse & bibere, è medici sententia. Nec multos post dies morbo liberatus est, magis prudenti hac illius solertia, quàm curandi ratione, aut arte.

De Diligentia.

I nest autem prudentibus quibusq; tum usu ab ipso, tum etiam ab ingenio quædam animorum agitatio, quæ illos assidue sollicitos habeat, dum uerentur, nequid se cus, quàm oportet, decetq; uel admittatur, uel accidat, experti uidelicet humanos casus, ac tum fortunæ inconstantiam, tum hominum leuitatem. Itaq; prudentissimum quenq; gerendis in rebus cura hæc maxime uexat, quæ ab animi ipsius commotione, atq; agitato, dicta est sollicitudo, laudabilis sane commotio, dum ne mentem perturbet, labefactetq; consilia. Ex hac igitur animi solitudine, quæ actiones plerumq; antecedit, atq; operam, effi eadem comutatur, natura etiam ipsa adiuuante, enascitur postea in agendo diligentia illa, quæ cum sit & temporis, & rerum, & actionum ipsarū obseruatrice, nihil aut omitti patitur, aut prætermitti, minime uero remitti, quod ad rem bene, commode, laudabiliterq; administrandã pertinere intellexerit. Nullo autem ipsa modo, aut præcipitat operam, aut relanguescere illam sinit, elabi ue occasionem è manibus, Minime, uero omnium intempestiuitate utitur, aut inturbat administrationis cursum. Eadem quoq; dum metitur singula, dispensat tempus, actiones temperat, digerit ipsam seriem nunquam deniq; à se ipsa recedit, nullo sibi pacto, aut arrogans, aut plus tribuens, q̄ quod suæ ipsius partes ferant. Etenim quæ hodie per uulgatè quidem est Præsumptio, proprio fortasse nomine arrogancia, an magis arrogatio, ni Iuris consultorum obstet authoritas, non caret elatione, ac iactantia, uel le-

uitate potius ea, quæ rerum agendarum perniciēs est quasi quædam. Non solitari autem, nullaq; ante quàm agere incipias, neq; post in inter agendum cura premi, uel stupidi est hominis, uel maxime insolentis, uel penitus ignorantis naturam rerum humanarum, quam uis maxima interdum peritiam rerumq; plurimarum usus, atq; exercitatio securitatem etiam quædam ingeneret in administrantium animis. Quibus è uitij nascitur incuria illa, quæ merito suo, mater est negligentie appellanda. Quin etiam hæc ipsa cura ubi nulla qui dem affuerit, parit & stoliditatem & negligentiam, addo & contemptum. Vbi uero maior fuerit quàm oportet, & quàm decet, aut de quibus minime par est, aut in quibus nihil necesse est negotijs, uitium ex se gignit curiositatis, quo qui laborant dicti sunt curiosi, odiosum sanè genus hominum. Etsi uitium hoc in inquirendis potius ijs uertitur, quæ ad se nihil, aut omnino parum spectent, aut multo minus conferant negotijs peragendis. Ast ubi cura ipsa mediocris quidem fuerit, diligentiam gignit illam, cuius est studium seruare in cunctis modum, ac mensuram, meminisse ordinis, ac temporis, rerum, personarum, negotiorum. Itaq; prisca illi (ut erant actionum humanarum, studiorumq; obseruantes) sicuti Curie indiderunt nomen, quod in ea ageretur de re publica, ibidemq; curarentur ciuilia negotia, ita quos diligentes esse cernerent, à magistratu traducentes appellauere Curiones, à maiore uidelicet rerum agendarum cogitatione, & cura. Ioãnes pater tuus Tristane Caracole, ut erat ipse et grauis in omni actione, & diligens rerum administrator, hanc ipsam uirtutem affirmare non dubitabat, rerum omnium, ac maxime familiarium esse dispensatricem, eamq; uicem gerere in re domestica administranda, quam sub imperatore, aut duce tribuni gererent, aut præfecti.

De Aestimatione.

Admodum autem uidendum est prudenti, æquabilem se uti præbeat aestimatorem tum rerum, temporumq; tum sui ipsius, & illorum præcipue, quibus cum negotium contrahit. Nam & in bene constitutis ciuitatibus magistratus quidã publici decreti sunt, æquandis ponderibus ac tenendis mensuris. Quid enim tam secundũ rectam rationem, quàm æqua aestimatio? Licet autem eiusmodi temperamento præditi iusti potius dici, quàm prudentes, populi etiã iudicio debeant, nec iustitia tamen esse potest absq; prudentia, nec prudentia sine iustitia. Secus enī summa esset malitia, quæ pestis amicitiarū est maxima, humanæq; societatis, in rebus, negotijsq; quibusq; administrandis. Ad hæc nihil

tam prudentiæ consentaneum, quàm rerum negotiorûq; discrimina-
tio, & temporum discretio, ac personarum.

De Discretione ac Delectatione.

Sunt huic adiunctæ comites duæ, quarum alteri nomen hodie est Di-
cretio, alteri Delectio. Ac discretio quidem ipsa uersatur in discernē-
do, ne uidelicet in agendo peccetur, dum quid agendū, quid prætereū-
dum sit, diiudicat, distinguitq; res, operas actiones, adhibetq; ordinē,
discernens ipsa, ac consulens quid prius, quid posterius sit sequendū
quid lenius, aut seuerius, quid quadam cum temperatione, quasi præ-
tereas, quid cum assueuatione & quasi pertinacia insistentes conten-
das, atq; annitare. Itaq; uirtus hæc discerniculum est quasi quod-
dam temporum, operarū, negotiorum, personarum, singula prius per-
pendens, post uero etiam discernens, inde quoq; expendens. Verum à
discernendo appellata populariter ab illiteratis, magis quàm à do-
ctis uiris est Discretio, potissima quidem prudentiæ ipsius pars, habet
enim iudicium non modo uniuersim quidem per omnem actionem,
perq; ea cuncta, quæ ad agendum pertinent, uerum etiam partes
per singulas, ac minutissima etiam quæq;. Exclamare solebat Core-
lia, peritissimus rerum humanarum senex, præfuit enim sub Alpho-
so Rege Neapolitanæ ciuitati complures annos, exclamare inquam
solebat, ubi quid uel ineptius gestum, uel intemperantius administra-
tum intellegebat, aut confusius pertractatum, aut præter rei, personæ,
temporis qualitatem, dignitatem, naturam. Pro' diu boni quonā abiit
Discretio? ubi ea gentium delitescit? Itaq; hoc uitio qui occupati sunt,
maxime sunt, inordinati, in compositiq; ignorantes illi quidem quid
quoq; loco sit aut ordine aggrediundum, exsequendum, & quo eti-
am modo, ac uia tentandū, profequendum, agitandum, ad finem de-
niq; perducendum. Si quidem indiscretio ipsa, maxima asserre impe-
dimentæ, plurimamq; confusionem est solita. Videtur igitur discretio
ipsa idem esse, quod apud maiores nostros iudicium, Cuius munus
quale sit innuit Horatius, cum ait, de Poëtica præcipiens,

Hoc amet, hoc spernat promissi carminis author.

Cicero item cū docet, qd quoq; loco sit in oratione collocandū. Verū
hæc ipsa discretio habet actiōis totius, rerūq; omniū, quæ ad agendū
uel p̄tinent, uel exiguntur, tanq̄ gubernaculū, ac mēsūrā, nō modo in
discernēdo, ac diiudicādo, uerū etiā in agendo, ut nō minus de agn-
do sit sollicita, q̄ etiā de iudicādo. Itaq; qd inter eā intersit, ac iudiciū,
facile discernitis. At uero Delectio illa huius et soror, et sociā dē ferē

ius exercet, atq; amplectitur munus, et in iudicādo, et in agēdo, hoc ta-
men differre inter se uidetur, q̄ Delectio nō distinguit ipsa quidē uerū
facta rerū, ac temporū distinctione, deligit, quod ē duobus potius, qd
ē compluribus, ac multis potissimum uideatur, atq; ex utilibus quæ
utiliora, quæ etiam maxime utilia, atq; ē pulchris honestisq; uel ma-
gis honesta, et pulchra, uel quæ honestissima appareant, atq; pulcher-
rima. Habitus igitur hic ipse Discretio est, qui uero ornati sunt illo
a maioribus nostris inuocati, nō forte ut ab usu constantiæ, ac
temperantiæ, & constantes et temperantes, sic appellare deligentes eos
uelimus, perinde, ut ab usu diligentis diligentes, & alteros illos ab
usu, habitūq; discernendi, discernentes. Etsi uulgus eos passim, ac per
uulgate discretos appellat. Rursus qui secus affecti institutiq; sunt, in
discretos. Sed nos is tum inquiredis, tum explicandis nimij fortasse sia-
mus, & attigisse quædam, quàm differuisse, consultius fuerit.

De Experimentibus & Peritis.

Horatius Flaccus Poëta non minus grauis uirtutum suarū, quàm argu-
gutus reprehensor uitiorū, cum laudare homines exercitatos, uel hor-
tari potius ad agendum cuperet.

Aut uirtus, inquit, nomen inane est,

Aut decus & pretium recte feret experiens uir.

Quo dicto declarare nobis uoluit, exercitatissimos quosq; maxi-
musq; in negotijs uersatos, omnium eos maxime esse prudentes, quod
usus ipse faciat experientiam, hæc ipsa experientia peritiam, impe-
tum autem neminem posse esse prudentem, quod adolescentia ipsa de-
clarat. Itaq; apud Maronem, quanto cum supercalio dicitur,
Experto credite. Quæ sententia eū quidem inter philosophos
locū obtinet, ut idem præcipiāt quæq; in arte, quacunq; in facultate,
fidem ei maximam adhibendam, qui in illa diutissime ac diligentis-
sime uersatus fuerit, plurimamq; etiā expertus. Neq; enim alia ratioe ar-
tes inuentæ, ac cōstitutæ sunt, ab experimentis enim enatæ sunt insti-
tutiones, ac præcepta, eaq; longissima ab obseruatione sumpta. Itaq; mul-
ta q̄ experti sunt, idem quoq; habentur periti, inde enim nomē ipsum
est deductum. Qui uero aut parū, aut nihil fere experti, imperiti,
rudesq; (Nam & primæ ipsæ, ut ita dixerim, imitationes, quacunq;
in arte ducuntur rudimenta) et illi quidē in admiratione sunt publi-
cæ, priuatimq; cuiū omniū, hi ludibrio habentur, atq; contēptui. Ipsa
illi igitur periti sunt, quos nō multo ante diximus uocatos ab antiquis
iuris prudentes, quibus scilicet ab experto noti essent, atq; ab obserua-

tione ritus patrū, leges, mores, consuetudines, quīq; memoria teneret, qua in causa, quoq; in negotio uel ancipiti, ac maxime dubio, uel oppido quā difficili, quid à maioribus uel iudicatum esset, uel constitutum, uel publice etiā sancitum, unde qui huiusmodi facultati dāt operam, legum periti, ac iuris dicuntur, eaq; cognitio appellatur à doctis pariter, atq; indoctis peritia. Præterea quoniam exercenda ab arte hæc ipsa quoq; proficiscitur peritia, ex eo solertes dicti, dicta etiā solertia, & in quibus nulla esset artis peritia, inertes, imperitiāq; ipsa inertia. Atq; hæc ipsa uocabula ab arte primum, ut uidentis, traducta, post tralata sunt ad actiones, atq; ad agendi usum, quæ etiam ad naturam, atq; ingenium. Nam & acri ingenio præditos, quīq; administrandis rebus aptiores sunt, magisq; apppositi, solertes eos dixerunt. Contra hebeti ingenio, ac parum aptos, minimeq; ad agendum idoneos, inertes. Quin etiam à similitudine manus exercentium, siue ab effodiendis agris (nanq; agricultura maximo quondam fuit in pretio) siue à cædenda materia fibrilia ad opificia, quod exercitatione ab ipsa manus ducere callum essent solita in negotijs, artibusq; exercitatos dixerunt callidos, quodq; usu ab ipso ocaluissent, dicta est etiam calliditas. Sed nescio quomodo paulatim ob malitiam, quod ad eam declinaret calliditas, haberi cœpta est uitio, magna etiam peritia, uicta mala cupiditate fiduciam gignit. Quidā etiam non ab arte magis, quā ingenio ab ipso, insitaq; ab ui, animorumq; procliuitate toti propendent in fraudem, dolos, insidias, supplicationes, cuiusmodi Afri esse perhibentur. Ex eoq; tum ingenijs, tum moribus præditi eiusmodi, à gentis uitio Vafri uocati. Ferunt tamen in parte Italiae Vafrias fuisse oppidum, cuius incolæ quod uana essent fide, Vafros inde dictos. Erit autem uitium ipsum Vafritas. Verū de ingenio post dicemus, deq; ingeniorū applicationibus, atq; procliuitate. Quo' circa ad experientes redeamus, atq; ad eum habitum, qui ut à continente continentia, sic ab experiente experientia nomen traxit. Ea prudenter gestorū, recteq; administratorū testimoniū phibet. ab hoc igitur ipso habitu maxime laus ingeneratur, hominumq; admiratio, atq; e contrario uituperatio, itemq; contemptio. Quo' circa recte atq; ex ipsa re est dictum ab Horatio, Experientem uirū, quīq; agendo atq; administrando susceptis negotijs, tum publicis, tum priuatis, inceptisq; alijs, cū dignitate, rectitudineq; ac secundū rationis ueræ præcepta, legemq; satisfecerit, illū & decus, & pretiū uirtutis ipsius secum ferre, quippe qui non ipse solum recte, ac prudenter egerit, sed alios quoq; ad eiusmodi laudem exemplo suo inuitauerit. Et enim in

agendo exemplum ipsum eam uim, id habet robur, quod in faciēdo ars, atq; institutio, & ea ipsa, quæ ab artificibus uocata est norma. Nam etsi diuina sunt, quæ ratiocinando, differendo, inuestigando, homines affecti sunt, tamen sine actionibus constare humanum genus omnino nequeat. Et hodie quoq; nationes non pauca usu, consuetudine, actionibusq; atq; illarum obseruatione, atq; continuatione magis constant, quā aut prospicientia rerum futurarum, aut præteritarum memoria, sine scriptis, senatus'ue consultis, aut plebiscitis, aut Augustorum sanctionibus, ac tabulis.

De Ingenio.

Ingenium, de quo paulo ante pauca quædam attigi, cum sit uis & aptitudo quædam, habitusq; animantibus à natura indita, atq; homini præsertim, uidetur nomen eius ex eo ductum, quod sit natura ab ipsa nobis ingentum. Quamquam autem & loci, & agri, & teræ, & regionis ingenium apud rerum scriptores per sepe legimus, proprie tamen de homine dicitur ob excellentiam intellegendi, aptitudinemq; ad artes diuersas, diuersaq; uitæ muneris, actionesq; multi modas. Itaq; quibus in hominibus mens ipsa uiget, inestq; naturale acumen ad rerum naturas cognoscendas, atq; ad uitæ tum publicæ, tum priuæ administrationem, eos ingeniosos dicimus. Cæterum quæ acute, & cito & solerter, & præter alios, disciplinarum, cognitio numq; præcepta facile hauriunt, penetrantq; insita à ui, ad secretatum naturæ, tum artium, facultatumq; hi sunt quos summum in modum admiramur, & quorum suspicimus intellegentiam, donoq; decorum immortalium concessum id eis magna cum excellentia arbitramur. Ingenio autem mens hoc interest, quod mens diuina res est, cœlitusq; delapsa. Ingenium uero existit ex ipsa corporis, animæq; cōpage, & constitutione, atq; ex humorum è quibus constamus temperaturæ. Ii enim plurimum ingenio ualent, quorum in corde, ac sanguine maior inest, atq; agrior calor. Torpescunt illi contra, quibus sanguis frigore concretus subest, abundeq; multum lentescit. Ad hæc ingenium præ se quidem fert insitam tantum à natura siue uim, pro pensionemq; siue aptitudinem, atq; habitatem. Mens uero imperiū, magistratumq; quasi quendam ad omnem profus iudicationem, rectitudinem, ueritatem, distinctionem. Propter diuersitatem igitur concretionis corporeæ, quæ commistio infinita quidem est, nec omnino cōprehensibilis, eueniunt tam multæ uarietates, applicationesq; ingenio

rum, multiplices ipsæ adeo, ut quot homines, tot etiam sint ingenia. Quo fit ut in utenda etiam prudentia, ingenium quisque sequatur suum. Celeritatem Cæsar, cunctationem Fabius, astum et calliditatem Annibal, tarditatem ac taciturnitatem Pompeius, animi generositatem Pyrrhus, contentionem Alexander, simplicitatem et lenitatem Marcus Antoninus Augustus, seueritatem Cato, duritiam ac tolerantiam Caius Marius. Ac ne uetusta semper nobis sint in ore, In Ferdinando Rege Neapolitano, cuius nos secretiora negotia decennio administrauimus, cuius etiam in imperio nescias plusne bona fortuna ualuerit, an prudentia, inerat summa taciturnitas, incredibilis rei cuiusque simulatio, ac dissimulatio. Contra in Alphonso eius filio aperitissima simplicitas, nuda etiam ueritas. Eodem tempore moderabatur Florentinam rem publicam Laurentius Medicorum è familia, cuius sermo admodum erat latebrosus, latebrosiora consilia, Mediolanensibus imperitabat Ludouicus sforzia, huic autem ipsi dominabatur ambitio, atque honoris cupiditas liuore infecta. Florebat rebus in bellicis Fridericus Vrbinas, nemo ex omni parte agendas ad res eo pensitator erat, atque circumspetior, Xysto Pontifice Maximo uix alius fidentior, audentiorque, Innocentio qui ei successit, quis diffidentior? Alexandro Sexto nemo unquam cupientior, atque auidior. Itaque ingenium, ut dici solet, ad mercatum quisque fert suum. Ac tamen nemo prudens, nisi bonus idem et probatus uir, ne nos hac in parte a populo discedamus opinione, qui suo tempore prudentes sunt habiti, ingenium quisque secutus est suum. Verumtamen prudentia ipsa rectam ubique sequitur rationem, ad quam se qui accommodauerit, nã ille mihi nõ recte non fecisse uidebitur, siue hilaritatem Lælij familiarem adhibuerit se cum in consilium, siue amici eius Scipionis ambitionem, ac trinitiam, siue popularitatem Augusti, aut Socratis Ironiam.

De Industria.

Marcus Cicero non eloquentiæ modo, uerum etiam Romanæ Philosophiæ pater gloriatur apud filium, et iure quidem gloriatur quæ industria sua sæpe multis profuerit, ipsaque industria nostris ab hominibus ore quasi pleno laudatur, et quæ ea sunt præditi, ut industrii commendantur. Quæ tamē ea sit, et qualis, parum constat, neque in hunc usque diem est à quoquam traditum. Quã obrẽ huic ipsi, qui est de prudentia tractatui et hoc quoque accedat, de ea uti prodamus, quæ sit nostra sententia. Ipsa uero ab ingenio hoc differt, quæ ingenium aut acutum dicimus, aut obtusum, neutique autem industriam, sed aut magnam, aut parvam, et si ingenium quoque et magnam et paruum dicimus. Ad hæc

mercatores et agricolas industrios potius dicimus, quæ ingeniosos et Poetas, Oratores, Philosophos, ingeniosos magis quæ industrios. Ingenium quoque ipsum omnino inest à natura, Industria uero ab exercitatione magis, atque ab usu. Quid quod hæc ipsa absque ingenij bonitate uix est aliqua, at ingeniosi permulti absque industria, aut ea omnino exigua. Præterea ingenium in alijs est uersutum, et callidum, in alijs lenem, mansuetum, aut contra asperum, atque insolens. Quis unquam dixit aut lenem, aut asperam, aut uersutam, simplicem uel industriam? Inest ingenio celeritas, aut tarditas, Industriæ expeditio potius, et explicatio quasi quadam, in rebus impeditis, atque perplexis, in inopia, in necessitatibus, in difficultatibus, ut uideatur industria quidem ab ingenio ortum ducere, cæterum agendo, atque experiendo, ali, formari, perfici, nã ingenium si defuerit, qui nã potest esse industriæ locus? Rursum exercitatio nisi accesserit, atque usus, ea quoque nulla est futura. Quod circa nomen ipsum uidetur ab induendo ductum, ut sit quidam quasi habitus usu, exercitationeque ab ipsa, ac diu, multumque experiendo inductus. Nã pueros passim ingeniosos dicimus, nequaquam uero industrios, at uiros et senes dicimus. Habent igitur hoc industrii, ut quod ingenio præsent, solerter atque acute excogitent, quod autem sint in negotijs uersati, ac plura experti adinueniunt ex se etiam non pauca, et in ipsis negotijs cum facile sese, tum multa etiam arte explicant. Atque in quibus alij laborant, ipsi haud difficulter res suas expediunt, nouas etiam uias reperiunt, nouum modum ad negotia transigenda, ad emolumenta comparanda, ad insolitos etiam quæstus faciendos, quibus et rebus efficitur, ut industrii habeantur maxime prudentes, quod et solertissime intellegant, et quid expediat, et qua etiã ratione, quæ expedire ducunt, sit illud consequendum. Atque ut callidorum, astutorumque consortia, et societates fugiuntur, sic contra delectat industriorum, et plerique ad illorum se exempla libenter adiungunt, similesque eorum esse student, quorum profecto hominum maxime amica et peculiaris est solertia, atque ea, quæ extemporalitas dicitur, diuturnum enim ob usum ilico, atque ex tempore, et capiunt consilia, et quod expediat uident, et pro loco, atque occasione, modum statim, aut remedia adhibent. Horum etiam assidua comes est uigilantia, cum sit industria ipsa minime desidiosa. Itaque uis hæc et natura ab ipsa excita, et usu, exercitationeque confirmata in rebus hominum plurimum confert, maximaque est laus eius, atque commendatio. Cuius sit proprium, excogitare, atque ad inuenire in susceptis aut suscipiendis negotijs uiam, modum, ordinem ad ea explicanda, atque perficienda, atque ubi alij caligant, aut in tepefuerunt, ipsi

Et incallescunt abūde, Et perspicant acute, Et explicant se facile, et novas inveniunt rationes, noua q; consilia, nouas etiam vias ingrediuntur siue mercibus alienandis, siue lucris excogitandis, siue damnis rescarciendis, siue è difficultatibus se ipsis explicandis, ac liberandis, ut fortasse non imperite eam nos in Vrania nostra ex egestate, ac labore prognatam dixerimus, quoniam industrii homines et laborat ipsi, exercentur q; permultum, Et ad ea contendunt assequenda, quorum egere sese sentiant. Habetis igitur quid ipse de industria censeat, quā autem ea sit prudentiæ dedita, quam q; illius admiratrix, nedū studio sua, faciale quidem noscitis. Quamobrem ad alia transeamus,

De Vigilantia.

Est curæ illi ac sollicitudini, de qua non multo ante dixi coniuncta vigilantia, à vigiliū munere, Et officio dicta, atq; ut diligentia, ne glegen tia, incuria uero curæ, sic huic dormitatio aduersatur, ac somnulentia, profectum è pigritia atq; ignauia uitū. Differt à cura qd autē cura quidē præcedit, vigilantia subsequitur, utq; illius est curare, ita huius est inuigilare, ne capiatur, ne ue dū opus est factū, relentescat atq; abdormat. A diligentia uero, quod hæc agit, tota q; uersatur in actiōe, A illa obseruat, notat, animaduertit. Atq; ut dormitantibus, ac somnulentis tempus frustra labitur, sunt q; ipsi fraudibus expositi, atq; insidijs, sic e contrario uigilantibus nullum frustra labitur tempus, nullum q; momentum relinquitur inanimaduersum. Minime autem dant ipsi locum, aut deceptioni, insidijs ue, aut otio, ac desidia, frustra q; elabēdo tempori. Videtur autem copiarum duces, rerum q; administratores bellicarum in hac ipsa uigilantia, totius exercitus, suam q; ipsorū securitatem, nocturno præsertim tempore collocare. Nā à uigilando et uigiles dicti, Et uigilia. In uigiliū enim custodia, diligentia, Et fide salus sita est, atq; incolumitas exercitus, dum cæteri corpora sub tabernaculis curant. Oportet q; imperatorē ipsum maxime uigilantem esse.

De Maturitate.

Minimo autem prudentis est proprium, naturam rerum imitari, quæ frugum ipsarum fructus ad maturitatem tempore suo perducit, quippe qui nisi maturi fuerint, nullo modo probantur. Quid enim acerbum suaue? Eiusmodi itaq; intempestiue sunt actiones, ac per quæ festinata negotia, idē etiā fructus ubi nimio plus ematuruerint, perperitrescunt. Quo fit, ut maior, atq; languidior tarditas actiones quoq; ipsas corrumpat, reddatq; aut parū eas utiles, aut prorsus inefficaces. Quo circa qui gerendis, atq; administrandis rebus tempus idoneum seruant, qui

uant, qui negotiorum qualitates, ac rerum ipsarum ita metiuntur, ut eas ipsas tempore suo, suis q; locis Et aggrediantur, Et profequantur, eorum q; omnium, quæ casus, fortuna q; obtulerint, hominū item, ac personarum quam par est rationem habeant, utq; nunc differant, remorentur q; nunc gradu suo incedant, hi ipsi sunt, qui maturi dicuntur, habitus q; ipse maturitas. Cuius ea natura est, ut hinc agendi acerbiter maturescere permittat, illinc opportunitatem elaborare minime patiat, nihil q; præter tempus aut tentet, aut operam, ubi ea opus est, remittat. Quædam tamen negotia, actiones q; nonnullæ à maturitate aliquantulum si abfuerint, facilius, atq; accommodatius administrantur. Nam Et genera quædam uini id uidentur exigere, ut unæ ipsæ legantur aliquanto acerbiores, quædam, ut racem præ maturitate sicescant. Quarum diuersitatum prudentem uirum, quæq; maturum agnominamus, oportet esse obseruatissimum. Siquidē hæc ipsa maturitas præcipuam prudentiæ laudem secum defert.

Quæ sint prudentis uiri partes atq; officia.

Hæc igitur, de quibus dixi, siue administræ, Et tanquam collaterales, siue partes Et membra quasi quædam, prudentiæ ipsi uel assunt in agendo Et administrando, assident q; ei, uel eam ipsam constituunt. Quo circa prudentis uiri partes sunt, ac munera, Et ante quàm aggrediatur aliquid, Et postquam est aggressus, diu multum q; Et simul omnia consyderare, Et discretim etiam singula, providenter q; prospicere, Et quæ necessaria uisa sunt, apparare, ac nunc cunctari, nunc festinare, nunc insistere, nunc cedere, modo incallescere, modo refrigerare, introrsus res ipsas perspicere, ad singula intentum esse, obseruare tempora, locum, personas, res, negotia, inter se q; discernere, uertere etiam sese, perinde, ut casus, fortuna, rerum euenta, inopinati q; exitus tulerint, ac nunc simulare, nunc dissimulare, dum ne id fiat dolo malo, sollicitari animo, cauere ad passus singulos, ne concadat, diligentiam ubiq; summam retinere, cum primis q; adhibere delectum, nec à seipso discedere. Atq; hæc quidem cum dignitate, Et penso omnia. Quæ præcepta seruantem, Et intra præscriptum rationis rectæ se cohibentem licebit prudenter, publice, priuatim q; cunctis in negotijs, actionibus, inceptis sese gerere, atq; administrare singula, consulentem è sententia et rebus ipsis familiaribus, cognatorum quoq; atq; amicorum, item q; aliorum, qui curæ eius, temperationi q; subiecti sunt, Et publicas, atq; communibus, cum summa etiam commenda

tionem tum civium, tum peregrinorum.
 Hæc habui hodierna in confessione de prudentia uobiscum quæ discute-
 rem. Et quanquam hæc ipsa satis multa per se quidem sunt, plura ta-
 men sese etiam offerunt, quæ haud mentiar, si fortasse dixerim à uo-
 bis desyderari. Quibus ut satisfaciam, diem in crastinum, dictionem
 hanc omnem reijcio, quæ ex toto quidem posita erit in commemoratio-
 ne exemplorum, quibus cognitis, perspectisq; consyderatis (quoniam
 in exemplis ualentissima quædam inest efficacia, utq; Græci dicunt
 energia) facile intellegetis, quid prudentem deceat, & quibus sit ab
 eo uestigijs inhaerendum, & quousq; etiam progrediendum; & quo
 modo, ne de rationis rectæ curriculo discedens aberret à uia, ne ue
 inter progrediendum concidat, corruatq; sub onere.

IOANNIS IOVIANI PONTANI
 DE PRVDENTIA LIBER
 QVINTVS.

MARINVS BRANCHATIVS, Ho-
 mo festiuissimus, atq; è conuictoribus nostri
 temporis, facile quidem primus, hortari alios
 in coenis solitus est, exemploq; etiam suo inui-
 tare ad pocula, post epulas uero, poculorūq;
 suauissimos illos haustus, cum iocis aliquan-
 tum, facetijsq; esset indultum, uel demulsum,

blandienterq; alleclare ad somnum capiendum, quo uinum, atq; epu-
 las longiore, ut ipse dicebat, quiete edormiscerent. Salubre prorsus
 consilium, taliq; in primis suafore, atq; auctore dignum. Etenim Ma-
 rinus suaapte natura iucundus erat, conuiuiorumq; assiduitate ita cō-
 firmatus, uti compotores quoq; suos ad omne hilaritudinis, atq; festiui-
 tatis genus, exemplo suo induceret, quippe qui passus etiam sit, mili-
 tari quadam cœna, castrensiq; in conuiuio, inter arma, aciesq; ad pu-
 gnas paratus declarari se prætoris bucina, regionumq; tubicinum
 acclamatione, in potu, propinationibusq; uictorem. Suauis sane uir,
 summatusq; uirorum consuetudini propter tempora ipsa uel appri-
 me quidem idoneus. Sed abusus nimirum ipse est tum natura, dū
 stomachi uinum est potens, tum regna humanitate, dum iocandum
 inter & compotandum, ea delectandi gratia affert in mensam, quæ
 ab rege, principibusq; per risum tunc accepta, ac iocum, non in me-
 diocres calamitates, pernitiosumq; exitum paulo post uertere. Ve-

rum enim illos ipsos ad iocos, aulæ diffluentia, tempestatisq; illius
 mores inuitabant eum, tantus ætatis illius luxus fuit, atq; omnis ge-
 neris licentia, ut populum continentissimum, temperantiæq; ac casti-
 moniæ admodum deditum omni è parte contaminarint, utq; ne
 mihi progrediendum, aut declamandum sit ulterius, inter maxime
 tetricas matronas, puellasq; modestissime educatas, contaminatione
 hac inuentæ sint, & quæ tunc matres filiarum pudicitiam ambi-
 entes plures uenderent, & quæ etiam uirgines, quo flos ætatis earū
 maioris staret, omni arte, studioq; pellicationibus intentæ essent. Sed
 nos o' uiri optimi, quanquam etiam comitatis, atq; urbanitatis amā-
 tissimi, Marini iucunditatem in conuiujs magis, magisq; commende-
 mus, tamen & desyderio mortui illius finem statuemus, & urbanæ
 continentiæ deplorationem in aliud magis quietum tempus reijciemus.
 Quando autem neq; ut conuiuæ quidem, neq; ut licentius poti, famu-
 lum in hoc conuenimus, uerum sobrijs, deq; uirtutibus, ac præcipue
 de prudentia disserturi, illud in Marino tantum imitabimur, ut lon-
 gas post dissertationes, quod ille post uina præcipiebat, & nos quoque
 conuiescamus, non edormiscendi uini gratia, sed quo paulo post ma-
 ioribus ad dicendum resumptis uiribus, de alijs quoq; uirtutibus, deq;
 prudentiæ præsertim officijs, & uigilantius disseramus, & magis,
 ac magis sobrie. Vsi autem præfatione hac uobiscum sumus, quod
 licentiosissime celebrantur dies, qui Quadragesima de Christiano
 ritu præcedere soliti sunt ieiunia. In quibus si liberum & nunc
 est, & ab initio olim fuit, tum iocari, & ludere, tum etiam perpo-
 tare, permissum saltem dicenti sit mihi, in hoc ipso confessu, licentio-
 re uti siue auctoritate, siue exemplo hominis maxime festiui, & noti.
 Quo circa ad dicendum ipse quidem, uos autem ad audiendum quæ
 reliqua sunt, acingamur, ut post nostrum utriq; suo, non sine defa-
 tigatione tamen functi officio, quietiore etiam somno uires corporis,
 atq; animum relaxemus.

ESTERNAM Post disputationem, quæ à
 me est habita de Prudentia, Tristane Caracole,
 tuq; Franciscæ Puderice, cum hoc è sacello domū
 me, atq; in cubiculum reduceretis, sessum iam de
 dictione, quod contingere necesse est in sene, &
 quidem septuagenario, in adit inter reducendū,
 ut probe meministis, sermo de Alphonso secundo, uel questus potius,
 quod Ferdinando patre mortuo, annū regnans non impleuerit. Cū

tu *Tristane iustitiam, ac religionem in eo mirifice extolleret, nec dubitares asserere, omni pietatis genere, cæteris illum omnibus, qui Neapolitano imperitassent regno, proculdubio antefendum. Ac diutius si uixisset, seipsum cum primis, maioresq; item suos, diuini cultus studijs, sanctimoniaq; honestaturum. Mortuum autem eo desiderio Neapolitani præsertim populi, ut multos post obitum menses (obiit autem Messanæ in Sicilia) creditus sit etiam uiuere, & reditus eius publice, priuatimq; lætissimis animis, apparatusq; plausibus, à bonis præsertim tum ciuibus, tum proceribus expectaretur. Tu uero Franciscæ simplicitate, rectitudine, ueritate, cunctis illum antepones principibus, & dynastis, de quibus aliqua exstaret memoria probitatis, præcipue uero popularitate, non inter ciues modo, ac subiectos populos, uerum etiam inter milites, quamuis non alius eo tibi continendis ijs à ui, ac rapina, aut solertior uisus esset, aut seuerior puniendis. Sed Gallicam illum insolentiam, ac rapaces gentis eius animos. Italicorumq; fraudes hominum, insitamq; dominandi præter ius, fasq; libidinem, quasi de medio ereptum sustulisse, ne uirtutes eæ, de quibus uterq; dixisset, enitescere in eo iã rege illustrius, magisq; euidenter possent. Mihi uero uiri optimi in illo, & puero & adolescente, præcipue autem uiro, admirationi semper fuit memoria, qua supra omnes ætatis huius reges eminentissime excelluit, et rerum præteritarum, & exemplorum. Itaq; quoniam hodierna disputatio, emmerandis exemplis eorum, qui prudenter aliquid egisse uisi sunt, uniuersa quidem uersabitur, repetam quæ aliquando eum summa cum commendatione referre memini de Roberto Sansseuerinio & uiro, & duce fortissimo. Referebat igitur Robertum hunc quo uoto se damnatum absolueret, profectum Hierosolymam ad Christi sepulcrum, indeq; proficiscenti ad montem Sinan, quo in monte & diuæ Catherinæ monumentum esset, & Deus Op. Max. Mosi se ostendisset, describendis tabulis, ac legibus Iudæorum generi, factos obuiam latrones Assyrios, qui uiam obsedissent, quos cum aliquanto longius arenarum agitato uenientis animaduerneret, conuersum illum ad eos, qui Soltani sub fide publica eum deducebant, & qui nam ijs essent percontatum, tum illos metu repentino consternatos, latrones esse Arabas respondisse, uagos, palantes, nulla lege coercitos, Ibi Robertum confirmatissimo animo cohortatum familiares, ac comites, iussisse, uti sarcinulas explicarent, prandium enim esse parandum aduentantibus, deq; puluere, atq; æstu fatigatis, Ac uultu maxime hilari, ut erat statura, totoq; corporis habitu insignis, processisse illis obuiam, & arrisisse*

& arrisisse uenientibus, & comiter etiam eos accepisse, multaq; per interpretes iucunde, familiariter, ac maxime fidenter locutum, Illos autem, quanq; barbaros, atq; inhospitales et maiestate uiri commotos, & comitate sermonis, pransi cum fuissent, donatos ab eo, quibus tum delinire ipsos posset muneribus, & gratias Roberto egisse, quod ab eo tam comiter accepti essent, & ualere hilariter cum iussissent, discessisse, quammaxime pacatis, atq; amicis animis, Sub uesperum autem, cum multum etiam itineris Robertus peruasisset, conspecto prius globo perquam puluerulento, admonitum fuisse aduentare aliam latronum manum, qua re illum et qui aderant omnes, summo metu perculosos, de salute iam desperare cœpisse. Ecce autem eosdem illos adactis circum equis, Robertum capite cum salutassent, rusticana profecto non ingrata tamen, ante eius pedes posuisse munuscula, in ijsq; salitos ex ariete petasunculos, ut gentis eius mos esset. Quibus incundissime acceptis, Robertum & metu esse liberatum, & iudicasse, nullam gentem tam barbaram, immanem, feram, quæ non et liberalitate cœperetur, et gratiam referre pro benefactis studeret, quæq; non ægre etiam aliquando ferret uina se beneficentia, ac meritis. Hoc equidem ipse igitur exemplo admonitus, eo libentius hodiernum munus implere contendam. Nam & exemplum lex est quasi quædam, quæ bene institutos homines ad recte agendum inuitet, & ea est etiam efficacitas, ut generosissimum quenq; excitet adeo, atq; incendat, quantum in ipso est, feruntq; facultates, uel superare contentis annitatur uiribus, uel summo saltem studio imitari.

Virtutes morales esse inter se complicatas.

Prudentia igitur cæterarum ut uirtutum dux est, ac mater familias omnium, sic ipsa uix unquam sola, sine alicuius earum admuniculo munus exsequitur suum, quoties prosequendum aliquid susceperit, Etenim actiones ipsæ nostræ eiusmodi sunt, ut plerumq; confusæ inter se, ac complicatæ, rarissime autem simplices existant, perinde, ut res ipsæ, negotiaq; cômista iter se sunt nostra, et arctius inuoluta. Quid enim utile in re familiari, & ciuili, quod querere proprium est præditiæ, quod nõ sit idẽ etiam iustum? dum recte tamẽ queratur. Debet enim iure naturæ et ciuis, et pater familias bonus, sibi, uxori, liberis, ciuibus, atq; notis prodesse quidẽ semper, nullo autẽ modo deesse. Ad hæc cõferre de suo, et erogare de facultatibus, ad liberalitatẽ p̄tinet. Subit idẽ et ciuis bonus, et pater familias etiã uitæ pericula, pro pa-

tria, parentibusq; aris, atq; focis, quod, fortis quidē est uiri. Atqui iustum et hoc est a quibus tam multa acciperis iisdem quantum possis, gratum esse, et in referenda gratia propensum, ac liberale. Intemperantes, ac parum modesti homines et ipsi iniurij erga naturam sunt, quam corrumpunt, ac uiolant, et parum omnino fortes, atq; constantes, quippe qui sibi a cupiditate, dolore, ira foedissimis etiam uoluptatibus dominari patiantur. Igitur et temperantes, moderatiq; iustitiam amplectuntur, fortitudinem, constantiam. Itaq; actiones ipsas nostras ubi acutius consideraueris, perplicatas inter se, atq; confusas intellegis, potiore tamen a parte uocem accipiunt, ut cum prudenter aliquid factum dicimus, quod tamen ratione alia iustum sit, ac liberale. Itaq; liberale, ac iustum ducimus, quod aliter consideratum sit etiam prudens. Nos igitur adhibitis immo conquisitis exemplis grauioribus, nec ipsis quidem multis, quae ad prudentiam potissimum referantur, reliqua uestris iudicijs existimanda permutimus.

Alexander Hierosolymorum Rex ultima pressus aegritudine, scelerum suorum conscius, et auare, crudeliterq; in populos grassatus esset, cum timeret liberis, ne suum post obitum regno a popularibus pellerentur, uocata ad se Alexandram uxorem monuit, uti animam cum ipse egisset, confestim cadauer in publicum effendum curaret, conuocatisq; ilico ciuibus, in eum prius inuecta, quod iniustus, rapax, impius, nefarius, perditissimusq; fuisset moribus, inde quasi illorum faueret uindictae, palam diceret tradere se Alexandri corpus dilaniandum ciuibus ut quam in uiuum nequissent, in mortuum saltem iram exercebant. Dilaceraret itaq; illud, et hoc uindictae genere saeuissimum ulciscerentur tyrannum, Eaq; ubi peregisset, commendaret illis liberos ut innocentes, impuberes, ac nihil mali meritos. Quod Alexandra summa seueritate, ac prudentia exsecuta cum esset, ita quidem uniuersae multitudinis animum mouit, ut non solum liberis, regnoq; salubriter consuluerit, uerum mariti etiam funeribus. Siquidem populares hac tanquam liberalitate, iustoq; iudicio delinuti, regio more iusta Alexandro persoluere. Prudentissimum sane morientis tyranni consilium, nec minus Alexandrae post coniugis obitum egregium factum. Quam in re etsi sola prudentia uidetur locum obtinuisse, non caruit tamen occulto iustitiae praesidio, cum populus ipse iuste secum ager ab Alexandra iudicaret, quae pro patris a tyranno sceleribus corpus eius popularium irae, qui iniuriam acciperant, fonte quoque permisisset. Inuenit igitur prudentia remedium, quod ratione alia, in re admodum perditata adhiberi nullo modo posse uisum esset.

Laurentius, de quo libro superiore mentionem fecimus, Florentinam re publicam cum moderaretur, et a Xysto Romano Pontifice, conuictis cum Ferdinando Neapolitanorum rege copijs, graui bello preme retur, laboraretq; ipse domi cuius inuidia, uereturq; populi leuitatem, ad haec uideret res suas in arctum adductas, multa diu secum cumq; amicis agitans, cepit tandem consilium, consurgendi ad Ferdinandum. Itaq; ignorante populo Pisas profectus, inde mari Neapolim ad Regem nauigationis eius inscium profectus, ab eo amice accipitur. Qui admiratus illius fiduciam, reputansq; quod se tali in facinore, quod regia item dignum esset fide, et pacem, quae post se cuncta est, procurauit, et in columen Laurentium in patriam, ac uoti compotem remisit, comiter, amiceq; a se nulla non in re habitum. Laurentius igitur e paucissimis, quae offererentur remedijs, cepit quod uisum est saluberrimum, sui ipsius quanquam hostis, regis. tamen fidei commendandi, quae regum maxime propria uirtus ab omnibus iudicaretur. Fidentissimum sane facinus, quodq; ob fiduciam simul, atq; prudentiam, bene, utiliterq; ac publice, priuatimq; illi, omni quidem e parte uerterit.

Archelaus Cappadociae Rex cum intellexisset ab Herode Iudaeorum Rege, captum ob paricidij suspicionem Alexandrum filium, suum quidem generum, accurrere propere e regno suo, adiensq; Herodem. Pro dijs immortales, inquit, ubi gener ille meus, sceleratus, infamis, paricidat'ecquis eius mihi iugulum offerat, his aperiendum manibus, hoc discindendum gladio? Sed quae nam inquam, quae nam patientia est ista tua o Herodes Rex, noluisse rebus tuis consulere, noluisse impiissimis filij consilijs, sceleratissimis ausis, maxime immanibus inceptis, ut par erat, debito supplicio prospicere. Ego uero filiae meae nurui tuae Glaphyreae maritalis impietatis, quis nullo pacto conscia, prouidero tamen. Nam quod impiissimae uxor est uiri, satis, superq; foedatam illam esse iudico. Ergo festinas ipse e Cappadocia, frustra quidem Alexandrum, dum interim iter facio, et tibi dedisse poenas, meditatus sum, ex cogitati paricidij? et me tua e sententia, quia perditissimi uiri ea coniux esset, mea de filia capturum esse consilium? Cum autem te te ipsum o Herodes patrem intuear plus nimis indulgentem liberis, quae se inuicem commutemus animos, Tuq; dextram da mihi tuam, contra meam haec ipse dextram accipe, per quam et ego tuas in gnato suscipiam partes, tu uero in filia uicissim subeas meas. Quibus in hanc sententiam dictis, atrocem Herodis animum ita leniuit, ut et filio Herodes pepercerit, et Archelai filiam, quam abducturum se pater nefario ab marito simulauerat, rursum collocari in matrimonium scriptis nouis conditionibus uo

luerit. An non uidetis ipsi tanto in negotio, quantum simulatio pariter, dissimulatioq; eodem quoq; tempore, quantum etiam noua, parumq; opinatae personae ualuerit assumptio? etiam apud regem, maxime callidum, ac praeter ceteros in stirpem, cognatosq; saeuientem.

I dem hic Herodes profligato Antonio, rebusq; eius excisis, Rhodum ad Octavianum profectus, dum apertissime se Antonij debitorem fatetur, ob beneficiorum illius multitudinem in se, ac magnitudinem, dum praesidia aduersus eum Antonio misisse, dum consilia sua dum Cleopatrae crudelis animos, nefariasq; cogitationes refert, nec etiam fuisse defuturum, suis si consilijs paruisset, coram obtestatur, dum uenire se tandem ad uictorem praedicat, se seq; illi dedit, operamq; et fidem suam neq; fluxam, neq; ignauam futuram pollicetur, non inuenit modo apud Augustum ueniam, uerum etiam uirtuti suae locum maxi me illustrem. Quam de cetero ni foedasset, tot caedibus filiorum, cognatorumq; facile Iudaeorum inter principes et iure habitus, et merito iudicatus primus est in omni genere laudis, perinde, ut maxime quidem maiorum suorum omnium liberalis fuit, atq; magnificus. Hic ipse igitur dum se ipsum agnoscit, dum Augustum considerat, dum omnia circumspicit, dum quid tempora illa ferrent, et quod neq; simulare poterat, neq; dissimulare, aperte loquendo, maximamq; praese ferendo animum, atq; in illius se fidem permittendo liberaliter, fidem terq; ea prudentia res administrauit suas, uti Octavianus regno eius, et urbes complures, maximeq; opportunas adiecerit et aliquot etiam finitimas regiones.

F ractis Romanorum ad Cannas rebus, cum plebs Nolana ad Annibalem inclinaret, instigante maxime L. Bancio iuvene impietro, et acri, cuius multa in re militari praecleara exstabant facinora. Cumq; Marco Marcello, qui urbi cum praesidio praerat, defectionis indicatio facta esset, et Bancius ipse aut dedendam e uestigio hosti urbem intellegeret, aut re male tentata, sciendum ad Poenum esse, hoc in discrimine tam ancapiti Marcellus consilium inijt, et duce, et senato re maxime prudenti dignum. Nam cum aut poena cohibendus esset Bancius, aut beneficijs conciliatus in partes retrahendus Romanas, quod magis e re praesenti tum uideretur, benigne ab se uocatum allocutus Quantopere, inquit, Banci uirtuti tuae uniuersa plebs inuideat, hinc tutenet iudicaueris, quod cum a te fortiter in milita, fideliterq; gesta permulta quidem sint, e popularibus tamen tuis nemo exstat, qui indicare mihi uoluerit, qui uir ipse esses. Atqui ne tu falso arbitrare, obscurum quicquam esse posse, aut ignobile, quod praeclearum a quoquam in castris geratur Romanis, et qui calamitati Cannesi

e socijs superfuere, et fama ipsa, quae nihil praeter caetera egregie factum occultum patitur, testantur, in ea te strage non uictum cessisse, aut metu superatum, sed retinentem uirtute tua dignos animos, non ante a conferendis manibus desuisse, quam ex sanguine te, confectumq; uulneribus, cadentium uirorum, atq; equorum ruina oppresserit, armaq;, ac tela seminecem obruerint. Macte igitur uirtute esto. An cuius eximia laudes in re militari exstant, non is suum apud Marcellum habebit locum, non apud populum Romanum gentium omnium gratissimum? Quin tu me de caetero frequens adito, mecum esto assiduus, non honos tibi apud me, non pretium defuturum. Atq; his dictis, quo aditus illi liber ad ipsum pateret, lictoribus coram imperat iubetq; statim eximum adduci equum, quo illum donauit, et numerari a quaestore praesentem pecuniam. Itaq; et laudibus, et muneribus inuenem abunde cum onerasset, ex eo illius opera forti pariter, fidelisq; usus est. In tanto igitur rerum discrimine summum uiri prudentia, sociam secum adhibuit et comitatem sermonis, et strenue actorum memoriam, ac gratitudinem. Quibus socijs uel ministris potius Marcellus rem Nolanam sic stabiliiuit, ut Labetors iam Romanas opes humeris suis et sustinuisse uisus fuerit, et belli molem docuisse in Annibalem, ac Poenos posse aliquando uerti.

S empronius Gracchus nauaturus egregiam aduersus Hannonem, ac Brutios, et Lucanos operam, cum legiones magna ex parte Volonum haberet, qui alterum iam annum libertatem tacite meruerant (referam autem Lini ipsius uerba) pronuntiat, tempus uenisse libertatis, quam diu sperassent, potiusdum, postero se die collatis cum hoste signis dimicaturum, puro, ac patenti campo, ubi sine ullo metu insidiarum, uera uirtute geri res possent. Qui caput hostis retulisset, eum se exemplo liberum iussurum esse. Itaq; acri coorta pugna, quartam post horam, renuntiat Graccho a tribunis militum nullam rem aliam magis impedire, quam capita hostium pretia libertati facta. Nam ut quisq; hostem impigre occidisset, primum caput aegre inter turbam, tumultumq; abscondendo, teneret tempus, deinde occupata dextra, tenendo caput, fortissimus quisq; puguator esse desisset, se gnibus, ac timidis tradita pugna esset. Quo cognito Sempronius signum dari propere iussit, proiecerent capita, inuaderentq; hostem, nec dubiam libertatem futuram strenuis uiris. Itaq; redinte grata acriter utrumq; pugna, duabus hinc, inde acerrime annitentibus, postremo pronuntiat, esse nihil, qui de libertate sperarent, nisi eo die fusi, fugatiq; hostes essent. Ea demum uox ita animos accendit renouato clamore, ut hostes haud dubie terga

uerterint. Cæsi igitur, fugatiq; ac castris exsuti sunt hostes ducis potissimum prudentia, primo dum libertati pretium, qua nihil seruo optabilius, caput hostis allatum proponit. Dein cum mutato è re consilio proicienda edicit capita, neq; dubiam libertatem futuram strenuis uiris. Demum libertatis spem nullam prorsus futuram cum pronuntiat, nisi eo die fuis, ac fugatis hostibus. Est igitur prudentis uiri pro re, ac tempore mutare consilium, ac rei gerendæ rationem.

Iulius Cæsar in acie illa Pharsalica, quam è militum uiginti duobus millibus constituerat, cum uideret Pompeiũ id agere, quo dextrum cornu, ubi Cæsar ipse decima cum legione uersabatur, cætero ab exercitu intercluderet (abundabat enim equitatu Pompeius, duploq; maioribus copijs) legionibus ex omnibus sex eduxit cohortes, easq; post se occulto in loco constituit, ne profici ab hoste possent. Quibus ita dispositis milites cohortatur monetq; ne aduersus irruentes Pompeianos eques, consueto pugnandi more uterentur. Esse enim illos adollescentes, bene cultos, radiantibus instructos armis, equisq; insigniter ornatis, cæterum minime pugnaces, ac præliorum inexpertos, & insigendi, atq; accipiendi uulneris insuetos. Illud uero maxime ab iisdem timeri, ne ora foedarentur cicatricibus, Quo circa neq; confodiendis equis daturus eos operam, neq; figendis pectoribus, aut coxis equitum, sed ora intum, oculosq; illorum hastis, lanceisq; petiuros, uibratibusq; assiduis obtutum laceffituros. Scirent igitur in hoc solum intentos se esse debere. Fore enim dum illi ora, formamq; tumentur à uulneribus, dum oculorũ obtutus ea ratione intercipitur, facile ut repulsi in fugam uerterentur. Quod ut prædictũ fuerat à Cæsare, contingit. Eo namq; pugnandi genere insolito, improuisoq; deterrito equitatu, atq; in fugam uerso, reliqua Pompeij acies facile profligata est, castraq; haud multo post capta, direptaq;. Consiliũ sane q̄ prudens, usq; ab ipso, atq; à multa præliandi consuetudine summa quoq; à consideratione profectum.

Ante Cæsare hũc L. Lucullus cum Rege Tigraue conferturus manum acies ipsæ instructæ, atq; ad dimicandũ paratæ cũ essent, ipse cũ parte equitatus, ac duabus tantum cohortibus tumultũ quendam pedes ascendit, ac superato tumultu contemplatus et hostiũ ordines, & loca sitiũ, exclamauit quanta maxima potuit uoce, Vicimus milites, uicimus, cõspicatusq; cataphractos equites, totius robur exercitus, sub tumultũ collocatos, præcepit equitibus suis, uti in cataphractos maximus incurrerent animis, nihil aliud curaturi, præstaturi q; q̄ ut gladijs illorũ hastas cõcideret, qbus cõcis, ac detructis, fore, ut illi pugnæ inutiles omnino redderentur. Cõuersus hinc ad milites alios. Nõ pilis hodie, aut lan-

ceis opus est, inquit, gladijs tantum res agenda. Itaq; strictis simul ensibus, suris, femoribusq; figendis tantum incumbendum est, qua parte cataphracti equites exarmati sunt, æreisq; tegmentis nudi. Quod cũ ab equitibus, peditibusq;, ut præceptum erat, seruarietur, cataphracti nix prima impressione sustentata, terga uertunt, quorum trepidatione reliquus quoq; exercitus in fugam coniectus est. Cæsis igitur supra centum millibus peditum, cataphractisq; admodum paucis incolumibus uictor Lucullus castris, ac præda omni potitus est, Tulitq; hanc prudentiæ laudem, ut diuersissimis artibus ipse cum parua manu duos potentissimos Reges Mithridatem, ac Tigranem, illum cunctando, hunc celeritate summa utendo, breui tamen utrumq; frugerit.

Pulsis è Græcia Persis, cum præter Athenienses, reliqui ferè omnes agrorum securitate parta, militiam detrectarent, seq; ad uitam quietam, remq; ad rusticam transferrent, ægerrime id Atheniensem duces ferebant, cum neq; maritimas, neq; terrestres ad copias, debitus militum numerus à socijs mitteretur. At qua prudentia erat Cimon, securus et sensit & prospexit, nã quicumq; pecuniam præstare, q̄ militiam sequi mallent militari eos ab honore, munere liberauit. Breui igitur arte hac effecit, ut Atheniensis populus efficeretur terra, mariq; bellicosissimus, atq; in re militari maxime expertus. Quas enĩ pecunias pro liberandis à milita socijs accipisset, ijs Atheniensis ciues conducebat, conductosq; per ordines distribuabat. Breui igitur populum suũ bellacissimum reddidit, præstititq; ut arte et disciplina hac omnium Græciæ populorum principes Athenienses essent, facerentq; uectigales eos, qui paulo ante fuissent socij. Res profecto longius quidem prospecta, summoq; exanimata consilio, quæq; Atheniensi rei publicæ utiliter cesserit maximaq; cum laude, ac dignitate.

Aedificauerat Romæ ædes ea tempestate magnificas, editoq; in loco Publicus ille Valerius, cui post à publica, ac popularis boni studio, inditum cognomen est Publicola. Iis ex ædibus cũ descenderet in forũ, atq; in curiam Valerius, ut et consulum, et primorum urbis uirorum mos erat, magno patrum, ac populi comitatu honoris gratia deducebatur. Quæ res uisitentibus regie pompæ similitudinem præ se ferebat. Itaq; cum ob hoc ipsum, quodq; collegam minime suffecisset, in suspicionem uenisset affectati regni, clamq; à quibusdam etiam maledictis discerperetur, rei eius ab amicis admonitus, consilium è uestigio cepit diruendæ domus, quæ magna è parte causam suspicioni uidebatur afferre. Nocte igitur non exigua manu fabrorum, operario

rumq; conducta, domum omnem à fundamentis dirui tanta festinatione iussit, ut albescente iam die, ædificium uniuersum æquatum solo iaceret. Hac itaq; è demolitione, non suspicionem modo aboleuit omnem, uerum in populo, patribusq; summam uitæ, integritatisq; sibi admirationem peperit, maxima etiam cum gratia ac beneuolentia, ex eoq; maior in dies est habitus.

Dion Syracusanus consilium cum cepisset liberandæ patriæ ab impotente Dionysii dominatu, Athenis ubi exsulabat digressus Zacynthum uenit. Ibi autem conuocatis militibus, patefacto consilio suo, animaduertit illos, qui erant circiter octingenti, ac præcipue præfectos ferme omnes, improbare inceptum, neq; enim tā exiguis inuadendū copijs maximū atq; opulentissimū Regem. Siquidē Dionysii opū magnitudinisq; ingens inter Græcos per id temporis fama erat, atq; opinio. Quod animaduertens Dion cohortatus eos, iussit bono animo esse, atq; ut peractis die dicta sacris in stadio adessent, secū in Apollinis honorem discubituri. Itaq; præparatis lautissimis epulis, magnam ex auro, argentoq; poculorū, ac paterarū uim, uasculorū item diuersi generis, artificijq; in abacis apponēdā, ac mēsis curat. Quo circa admirati conuiuæ auri magnitudinē, atq; argenti, reputantesq; animo Dionem, neq; fortuito, neq; ob desperationē tantas diuitias obiectare casibus, neque etiam iuueniliter, cum ætate esset iam prouectior, atque eius grauitas admirationi esset Græciæ uniuersæ, omni terrore discusso maiora etiam animo conceperunt, coniectantes ex ijs, apparatus esse illi in Sicilia res, paratissimos etiam Siculorum animos, copiasq; aduenienti instructas, atq; armatas in continētī statim affuturas. Igitur è timore, ac terrore maximam in spem conuersi, promptissimus, ac spei plenis animis naues ascenderunt. Atq; hac quidem arte confirmandis militibus usus est Dion, Et qui frugalitatem præ se ubiq; atq; in omni uita tulit, ijs in epulis luxum adhibuit, diuitiarumq; ostentationem.

Petrus Summontius & apprimè doctus uir, et honesto ciue dignis artibus summe ex cultus, dubitare est solitus, an raptus ille Hetruscorum, ac Sabinarum uirginum, initumq; ea de re consilium sit prudentiæ dandum Romulo. Quæ enim moderatio eius est atq; integritas, iudicat facinus illud nō dolosum modo, uerū etiā turpitudinis, ac perfidiæ plenū, propter uiolata hospitij iura, idq; nō temere quidem iudicat. Cæterū ubi in mentē uenit, Romulū missis p̄ Hetruriā, Sabināq; legationibus, omni prius studio dedisse operā, quo finitimos sibi popu-

los et matrimoniorū iure deuincaret, et urbis suæ, populariūq; propagationi una consuleret. Illos uero utranq; rem inimicæ, inuidenterq; negasse, quod ægre ferrent nouam urbem in caput ipsorum crescere, eaq; ratione conarentur procreandis liberis ire obuiam, si artem arte iussit Romulus, non iniuria quidem uidetur excusandus. Itaq; ludos se uouisse Neptuno cum simulasset, ad eos publice celebrandos uicinas inuitauit urbes, spectaculo publice indicto. Igitur plurimi eō cū mortales concurrissent, cum uxoribus, ac nubilibus puellis, ubi tempus uisum est, dato signo iussit Romulus, ab ijs, quibus demandatum id fuerat, uirgines rapi, quas post coniuncta sibi Hersilia, inter populares distribuit, celebratis solenni more nuptijs. Nam & ante nuptiarum diem honestissime eas habendas curauit, & ipse blande appellando, dum uim excusat, ac prolis cupiditatem in causam uocat, præteritq; honestum culpæ titulum, solari eas omni arte conatus est. Itaq; cum hæc fuerint Romani imperij principia, maximū omnium quæ unquam fuere, eiusmodi consilium quis accuset? Cum præsertim Romulus de re uxoria prius cum finitimis amantissime egerit, & urbi suæ ut consuleret necessario cogere, aliaq; uia, aut ratio nulla esset reliqua. Quam uero prudenter ab illo excogitatum sit & actū, exitus ipse, ac tanti magnitudo imperij declarauit.

Conserta cum Veientibus, ac Fidenatibus, ab Hostilio Romanorū Rege pugna, in ipso pugnandi ardore nuntiatur ei, Albanorum præsidia, quibus Metius præesset Suffetius, montem capere, nudata ab eo latere Romana acie, Quod eo consilio faciebat Metius, ut Fidenatibus sese, inclinante Romano adiungeret. Hoc cognito Rex nec animo, nec consilio destitutus, quāuis in maximum discrimen adductā rem cerneret, uultu quammaxime confirmato, uocem ita extulit, ut ab Fidenate audiretur, suo iussu Albanum, cepisse montem, quo aduersarios adoriretur à tergo. Quibus auditis Romani eo quidem audentius in hostem irrumpunt. Aduersarij uero destituti spe quod putarent se à Metio deceptos, consternatissimis animis dedere terga, atq; in fugam uersi, ingentem eo die cladem accepere. Itaq; uox illa prudentissimo consilio, animoq; uel maxime confirmato, inter acies iactata uictoriam Romano peperit, Postquam & Metium quadrigis illigatum discerpendum equis Rex permisit, & Alba diruta populum Albanum omnem, migrare Romam confestim cōegit.

Fabij Ambusti prudens factum minime prætereundū uidetur, Is enim Anxur cum oppugnaret, ab infima parte, qua in paludes prona est,

Seruiliū Ahalam quatuor cum cohortibus circummisit, qui parte à superiore, moenia ex improviso innaderet. Igitur intra muros irruptum cum esset, diuq; anceps in urbe praelium (nulla nanq; ceden- di spe relicta, cogebantur oppidani pugnam ob desperationem ipsam eo acrius inire) hoc cognito Fabius pronuntiarī iussit, atq; edici, neq; ex hostibus præter armatos uiolaretur. Quo edicto proiectis statim ar- mis, & cædes desijt, & urbs in potestatem Fabij redacta. Quid ul- tra? Iussit ab urbis direptione cessari, donec collega Valerius et Cor- nelius, qui interim Volscos distinuerant, cum exercitibus suis adue- nissent. Iudicabat enim ab illis quoq; captum oppidum, quod Volscos interea à præsijs auertissent, direptionisq; participes iure quoq; es- se debere. Itaq; ut Lilius inquit, ea primum benignitas imperatorū plebem patribus conciliauit. Prudens hoc Fabij consilium omniq; è parte consideratum, tum foris animos popularium murum in modū deuinxit, tum domi turbationes, plebisq; tumultuantis animos compo- suit, misericq; patribus, ac nobilitati conciliauit.

Senatus Thusculanus cum intellexisset bellum aduersum se à Populo Romano indictum, ac duce Camillo aduētare exercitum, clam, ma- tureq; inuito consilio, id decreuit, edixitq; nequis intrantibus Thuscu- lanos fines Romanis, ex agris demigraret, finitamisq; exercatus ite- neri locas, ne ue agrorum operæ intermitterentur. Quin patentibus portis urbis, & ciues obuiam togati, frequentesq; processere impera- tori, & positus à Camillo ante urbem castris, commeatus in castra co- miter ex urbe, agrisq; deuectus. Miratus id Camillus, ac fictum su- spicans, urbem ingredi uoluit, cumq; comperisset quietus, ac tranqui- la omnia, opifices intentos quenq; operi suo, ludos quoq; literarū stre- pere discentium uocibus, demum ita omnia intra urbem geri, ut bel- li fama uideri eò perlata uix posset, uictus hac hostium patientia, ut Lilius ait, uocato ad se Thusculano senatu, soli adhuc, inquit, Thusculani ciues, uera arma, uerasq; uires, quibus ab ira Romano- rum uestra tutaremuni, inuenistis. Ite Romā ad Senatum, apud quē è uestigio profecti ita uerba fecere, ut pacem non modo facile impe- trarent, uerum haud multos post dies etiam ciuitatem. Itaq; aduer- sus Romanorum indignationem, ac potentiam, pro re præsentī, neq; sanius consilium, neq; prudentius excogitari potuisset ullum, nam & impetum, iramq; facile à se aueriere, & non inuenere solum pacem, ac ueniam, uerum prudentis etiam facti meritum, cum ciuitate do- narentur.

Ambigam constantiore ne animo, an prudentiori consilio à Sp. Post- humo, post Caudinam illam pacem, qua ab ipso COS. exercituq; Romano itum est sub iugum, prospectum infamiae suae fuerit, atq; ignominiae omnium maxime, quam Romani consules, aut duces ad ea tempora subijissent. Is enim à Publico Philone uocatus in senatum ad dicendum, ita quidem locutus est, primum ut diceret, non teneri populum Romanum sponsione sua, quando iniussu eius facta esset, neq; ex ea sponsione, præter suum, ac collega corpus deberi quicquā. Deinde censuit sese dedendos esse, nudos, uinctosq; per fecciales Sani- tibus, ut ea ratione populum Romanum exoluerent, si qua illum ob- ligassent, nequid diuini obstaret, humani ue, quo manus iuste, pieq; aduersum Sānites de integro bellū iniretur. Quo circa consules exer- citum scriberent, pararentq; quae bello essent necessaria, non prius tamen hostium fines Romanus ingrederetur exercitus, quam quae de- dendis ipsis præstari, iusq; fasq; esset, perfecta essent cuncta. Qui- bus in hanc sententiā dictis, hæc, ut Lilius refert, subdidit. Vos dij immortales precor, quæso, si uobis non fuit cordi, Sp. Posthumium, & T. Veturium. COS. cum Sānitibus prospere bellū gerere, At uos satis habeatis, uidisse nos sub iugum missos, uidisse sponsioni infami obligatos, uidere nudos, uinctosq; hostibus deditos, omnem iram ue- stram, nostris capitibus excipientis, nouos consules, legionesq; Roma- nas, ita cum Sānite gerere bellum uelitis, uti omnia ante nos consules gesta sunt. Qua igitur fortitudine animi hæc dixerit, qua etiam pru- dentia ad abluendam infamiam, ipse idem testis est Lilius, qui dicat tantam admirationem, miserationemq; incessisse omnes, hæc ubi Po- sthumus dixit, ut modo non crederent illum eundem esse Spurium Posthumium, qui auctor tam fœdæ pacis fuisset, modo miserarentur, quod uir talis etiam præcipuum apud hostes supplicium passurus es- set ob iram dirceptæ pacis. Quinetiam post hæc dicta, cum tribu- ni plebis tentarent intercedere, ita quidem differuit, ut ostenderet, ni- hil populo Romano, nihil ipsis tribunis esse cum Sānitibus, cum qui- bus nihil ab ijs esset actum, neq; cum ipso Posthumio, ac Veturio, qui- bus nihil ab iisdem esset mandatum, uerum ipsos qui spondissent, Sānitibus sponsores esse solos, ob idq; quod præstare ipsi possent, sua corpora, suas animas præstare Sānitibus, in quæ se uerent, ferrumq; atq; iram acuerent. Conuersusq; ad collegam, Nos, inquit, Tite Ve- turi, uosq; ceteri, uilia hæc capita luendæ sponsioni offeramus, & nostro supplicio liberemus Romana arma, Hisq; in hanc sententiā fortissime dictis, abdicato magistratu, uterq; traditi sunt feccalibus,

Caudium ducendi. Igitur ad locum ducti, ubi & detrahendæ uestes erant, & manus uincendæ nudis, cum apparitor, uerecundia maiestatis tanti uiri, laxius deuinxisset, tum Posthumus, *Quin tu, inquit, lorum adduce, iustaq; fiat deditio.* Nec uero prætereundū censeo, quod summa etiam admiratione dignum est. Cum peruētum ad tribunal esset, ubi Pontius præsidebat Sānitium dux, dixissetq; fecialis, *Hosce homines uobis dedo, quo populus Romanus scelere impio sit solutus, ibi Posthumus, quod ob deditioem factus esset iā Sānis, fecialis femur quantæ maxima ui potuit perculit sublato genu, quando manibus uinctus erat, clara obtestans uoce, Sānitē se ciuem esse, illum uero legatum fecialem, à se contra ius gentium uiolatum, idq; eo consilio, quod iudicaret aduersum Sānites, populum Romanum, iustus bellum esse gesturum, feciale contra ius gentium ab ciue Sānite uiolato.* Admirabuntur alij fortitudinem, quæ in hoc miserabili casu nimirum fuit summe admirabilis, ego uero uel prudentiam magis, qua una omni è parte infamiae occurrat, atq; ignominiae, non apud Romanos modo, uerum apud quas cunq; gentes, ad quas rerū Romanarum fama esset penetratura. Nam persuasum cum haberet, qua magnitudine animi senatus esset, populusq; Romanus, se dedendum hosti, ante quàm ea de re in senatu disputatum esset, ipsemet qui primus ut diceret rogatus est, seq; atq; collegam et alios quosdam dedendos censuit. Et cum tribunis obstatit intercedentibus, senatumq; in suam traxisset sententiam, de reo seipsum fecit actorem, Et quamuis ubiq; reū se confiteretur, ubiq; tamen perinde, ut actor causam egit, atq; in causa publica ex priuato se, ac reo iudicem stituit. Qua è re cum constantiae, fortitudinisq; suæ ducem haberet prudentiam, ac fortitudinem prudentiae parentem, quod ad Pontium, Sānitesq; attinet, id effecit, uti confestim post deditioem, conuersus ad lictorem Pontius, diceret, *I lictor, deme uincula Romanis, moratus sit nemo, qui minus ubi uisum fuerit, abeant, itaq; in castra inuiolati redierunt.* Quod uero ad populum Romanum, ne fides dictis meis abrogetur, ponā Lini uerba. Hoc senatusconsulto facto lux quaedam ciuitati affulsisse uisa est. Posthumus in ore omnium erat. Eum laudibus ad caelum ferebant. Deuotioni Publij Decij, COS. alijsq; facinoribus æquabant. Emergisse ciuitatem obnoxiam paci illius consilio & opera, ipsum se cruciatibus & hostium iræ offerre, piaculāq; pro populo Romano dare, ut arma ex eo cuncti spectarent & bellum, nunquamq; futurum sperarent, ut congregati cum Sānite liceret.

uersabatur res Romana maximo in discrimine, cogentibus quātis maximas possent copias Sannitibus, ad Aquiloniā urbem, Ibiq; pagendis sacris quasi imitatis militibus, iureiurando adactis, diro etiā carmine composito in exsecrationem, non proprii modo capitis, uerum familiae, stirpisq; non recusandi imperatoris imperij, non fugiendi ex acie, quā occidendi, si quem quis ex acie fugientem uidisset. Atq; illud quidem militare robur Samnij totius fuit, utq; proditum est à scriptoribus, ad quadraginta millia lectissimorum militum. Has aduersum copias, Romanorum duces erant Spurius Caruilus, & Lucius Papyrius cursor. Itaq; partati copias, eodem tempore Caruilus Comnium Samnij urbem oppugnabat, Papyrius sese ad pugnam instruebat, aduersus exercitum, qui ad Aquiloniam conuersisset. Cū igitur pugnae tempus aduenisset, Papyrius collegam per epistolam rogat, aberat enim uiginti passuum millibus, ne quid otij, quietisq; relinquat obsessis, quo Sānites, partem eò copiarum è castris mitterent. Die itaq; pugnae, cum Pullarius auspiciū mentitus esset, & ipse signum proposuisset, ac paulo post comperisset mendacium, iussit Pullarium inter prima signa constitui inquiring. *Mihi quidem milites iripudium nuntiatum est, egregiū & mihi duci, & militibus uobis auspiciū.* Cæterum auspicio qui affuisset, siquid falsi nuntiauit, in caput illum suum religionem concepisse. Cumq; ad primum congressum Pullarius, pilo ictus occubisset, Bene habet, inquit, adsunt dii præliantibus nobis. dedit poenam noxium caput. Cumq; ante initam pugnam iussisset Spurium Nautium ad hostium terga occultis itineribus cum iumentis, ac mulis castrisibus, insidentibus ijs militibus in medio ardore pugnae quantum maximum posset puluerem excitare, Nautiusq; in tempore & affuisset à tergo hostium, & puluerem excitasset, mulis ipsis trahentibus frondentis ad caudam ramos, qui puluerem exagitarent multo maximum, hoc uiso Papyrius sublata uoce, ut hostes quoq; exaudirent, Captum est, inquit, Comnium. Collega aduentat Caruilus, An passuri estis milites gloriā pugnae huius apud collegæ exercitum fore? Quo dicto ut hostium consternauit animos, sic adauxit suis, incenditq; gloriæ cupiditate. Confestimq; ascenso equo signum dedit equitibus, uti in aciem inferrent se hostium, quacunq; ipsum erectam quatientem cuspidem uiderent. Atq; haud multo post artibus his hostium exercitus, cæsusq; & in fugam uersus est. Reuersus autem ipse ab ijs insequēdis, cum præter opinionem uideret, Romanos aliquot milites Aquiloniæ muros iam ascendisse, Quando inquit, paucorum temerarijs ausis, ma-

gna nobis oblata est occasio, utamur ea, Et quanquam fessis militibus signa in urbem inferri iussit, cumq; ea nocte magno cum silentio Sannites portis egressi fuga salutem peterent, ipse oppido potius est, maneq; fugientes acerrime insectatus, Ex eoq; debellatus est Sannis, non tam militum, ac praefectorum uirtute, quam ducis ipsius prudentia, atq; consilijs, ut nequaquam tantum ualuerint apud hostem imitationes, ac sacra, quantum apud Romanos Papyrii uisus consilium, atq; prudentia.

Magnus ille Antiochus cum immineret Romanis, traxissetq; in amicitiam Ptolemæum Philopatrum Aegypti Regem, tradita ei in matrimonium Cleopatra filia, eadem etiam ratione Ariataten Cappadocæ Regem collocata ei altera filia Antiochia, tertiam Eumeni obtulit Pergameno, quo eodem quoq; affinitatis genere illum sibi adiungeret, haberetq; aduersum Romanos firmiorem. At Eumenes Romanorum uires, bellicaq; eorum instituta, & artes considerans, decreuit, nulla ratione Antiochi pariter sequi. Mirantibus autem id Atta lo, & Philetæro fratribus, nec satis eius consilium probantibus, qd maximi omnium ea tempestate regis, & quidem rogantis recusaret filiam. Atqui, inquit Eumenes futurum est inter Antiochum, & Romanos bellum atrox quidem, & quanquam procul ab Italia, tamen, quod ratio ipsa & Romani populi natura monstrat, in initio pares euentus propter Antiochi opes, atq; potentiam, communemq; fortunam habiturum, cæterum progrediente tempore, uictoriam omnino penes Romanos futuram, & propter magnitudinem, ac firmitatem imperij, rei q; militaris disciplinam, & propter tolerantiam laborum, & summam animorum pertinaciam. Quod haud multo post successit, superato Antiocho, intraq; montem Taurum redacto. Eumenes igitur, quo erat rerum usu, ac tum futurorum prospiciētia, tum praesentium perpensione, uictoris Romani iram euasit, ac uim, paternumq; sibi regnum & stabiluit, & auxit, rem Romanam secutus.

Præbuit Seleucus, qui Alexandro mortuo Syriae præfuit, lateq; plurimus imperauit populis, rarissimum paternæ charitatis in liberos exemplum. Is ex Apamea uxore filium suscepit Antiochum. Ea mortua Stratonice duxit, cuius amore captus cum esset Antiochus, tacitus, moerensq; hinc pudore, illinc amoris consciebatur impotentia. Qua e re letalem contraxit morbum, qui eo erat periculosior, quod eiusmodi affectus, medicis erat incompertus. Erasistratus igitur inter omnes, qui ægroto astabant & primus, & solertissimus

medicus cum adolescentis corpus syncerū uideret, nullisq; illud malignis uexari humoribus, ægritudinis causam ad ægroti animum referre secum cœpit, decreuit igitur assidere Antiocho, & ad salutationem, ingressumq; singulorum intra cubiculum illius notare commotiuinculas Permultis igitur diuersi generis quotidie cum inuisentibus, cum in illorum siue aditu, siue abitu non oris, non uenæ spiritalis, signum aliquod commotionis appareret, sed iaceret Antiochus mœstus, languescensq; ac semitorpidus, nec tamen ipse ab incepto desisteret, continuatq; animaduersione, deprehendit tandem, & dum cubiculum ingrederetur, & dum languenti assisteret Stratonice, intingit rubore Antiocho faciem, uenamq; subsilire, ac corpus ipsum uigorem resumere, confestimq; abeunte illa labascere, spiritumq; ipsum conadere. Idq; cum non semel animaduertisset, ut erat naturæ sciens Erasistratus, sensit hinc amorem morbi esse causam, illinc pudorem, ac paterni tori reuerentiam, atq; infamæ metum, hancq; inter contentionem, affectuumq; concursationem, tacitum illum, languentemq; tabescere, atq; occulta cura confici, pudore, metu, amore, desperatione q; oblectantibus. Huius igitur rei tam occultæ, & raræ deprehensio, quanta in Erasistrato inesset ingenij uis, quam magna etiam mentis, intellegentiæq; eius siue prudentia, siue sagacitas, aut perspiciētia, rarissima quadam cum admiratione omnium declarauit. Sed inuenta morbi causa, longe maior prudentia eius exstitit, comparandis, atque adhibendis remedijs adeo difficilibus, cum ea, quæ amaretur patris, & amantissimi quidem patris esset uxor. Itaq; multa secum animo cum agitasset, tandem his Seleucum est aggressus. Cōpertam habeo Rex morbi causam, amorem scilicet muliebrem. Verum quæ deamat filius ea est, ut desperandum sit illi, posse ea potiri. Ad ea rex, Dū, inquit, boni, quænam hæc est mulier quam si minus donis, at certe coniugio, & parte regni etiam potissima in dotem tradita, traducere ad uoluntatem filij, & eius quidem unici nequeamus? quando nihil est, quod non libentissime, pro eius sim salute præstiturus. His auditis Erasistratus, regem cum uidisset maxime incensum. Atqui, inquit, o Rex, ne diutius frustrere, mea est uxor, filius quam deperit tuus, addiditq; & uerbis uultum q; aspernacissimum. Tum Antiochus præabundus, o amantissime Erasistrate, medicæq; facultatis cum primis experiens, quando ad eximiam rerum cognitionem summam etiam bonitatem adiunxisti, non ne uno tempore, & patris senis miserebere, & unicum filium tali ingenio præditum, tantiq; imperij successorem arte tua, tuo item beneficio, munereq; in uitam restitues, an pa-

furus es per summam etiam iniustitiam tabescentem illum confici, eiusque rei desiderio, quæ in manu tua est, miserabiliter exspirare, et emori? Ad hæc aliaque, tum precum, tum pollicitationum plena perinde, ac indignaretur Erasistratus, uim sibi regem afferre uelle, uidelicet o' Seleuce tuam tu si eam filius amaret uxorem, esses illi traditurus? Ad ea benigno uultu Rex, Et uxorem, inquit & regnum. Sed tu iniustior, qui cum & morbum deprehenderis, & morbi causam, sitque penes te unum remedium, tamen & patrem una, & filium, eadem opera uelis perdere, peruetus noster cum sis et amicus, & medicus. Tum rursus Erasistratus, Ne tu rex maxime, qui me in iustiore uocates, iureiurando affirmaueris tuam te uxorem quamuis & unico, & carissimo nato traditurum, si ob eius amorem is iaceret, ut quidem de meæ iacet, quod uides, quam grauissime. Hic rex cum & per regiam fidem, & per deos immortales iurasset pro Antiochi salute, quem unicum haberet, eundemque continentissimum pariter, ac maxime prudentem cognosceret, animo quamlibetissimo, uxorem se illi suam esse concessurum, facturumque longe etiam maiora salutis illius ergo. Tum Erasistratus, regem cum cerneret nihil si mulanter loqui, uerum ex animi sententia, composito admodum sermone, & qua opus erat adhibita prudentia, rem omnem patri sic aperuit, ut hoc cognito Seleucus lætatus fuerit mirificum in modum, quodque reliquum in auctoritate sua intellexeret collocatum, operam primo adhibuit, uti filio, uxori que a uiris grauissimis, maximæque auctoritatis connubium persuaderetur. Quo ab utroque impetrato, conuocatis, undique amicis, dynastis que, ac duobus exercitus, orationem huiusmodi ad illos habuit, Senem esse se, suamque ætatem indigere nepotum præsidis, minime uero passurum, tantum se imperium sua præsertim unius culpa Macedonum è iurisdictione ad alias manus, ditionemque prolabi. Hisque, atque alijs in eam sententiam explicatis, de nuptijs filij, & parte regni ei permittenda quid decreuisset aperuit, summaque cum lætitia, & amicorum, atque exercitus uoluptate nuptias illorum celebrauit. Hoc igitur Erasistrati factum eiusmodi quidem fuit, ut non ad humanam modo prudentiam, uerum ad diuinam quandam potius sapientiam referendum uideatur.

D e uicto, ac recuperato Latio, eiusque receptis urbibus à L. Furio Camillo, & C. Menenio COSS. Senatus populusque Romanus, Camilli de summa rerum relatione laudata, decreuit, rebus ijs pro meritis populi cuiusque consulere. Censuerat enim Camillus, quoniam uirtute exercitus, consulumque ipsorum opera, dijs bene inuuantibus, in manu

senatus, ac

senatus, ac populi esset uellet ne esse Latium, aut de cætero nullum omnino esse, pacemque sibi, quo ad Latinos attineret, parare in perpetuum, aut sciendo, aut ignoscendo posset, uel poena, uel beneficio à senatu præoccupandum, matureque quodcumque placuisset, statuendum esse, minimeque tot populos inter spem, metumque suspensos animi diutius habēdos. Habita igitur præcipua cum maturitate populi cuiusque Latini ratione, nominatim de singulis, deque Camilli sententia decreuit. Nā Latinos ciuitate donauit, sacris etiam redditis, Arrianos quoque, ad hæc Nomenianos, Pedanosque eodem quoque iure in ciuitatem accepit, quæ etiā ius, quæ Tusculani antea quidem habuissent, iisdem confirmauit. At Tiburtes, Praenestinosque agro multati sunt. Cæteris uero Latij populis comitibus inter se adempta. Quo autem remotiores qui essent populi, beneficijs eos sibi obnoxios faceret Campanos equites, quod cum Latinis minime ad rebellandum, consensissent, Fundanos item, Formianosque, quod suos per fines Romanis exercitibus iter pacatum dedissent, ac tutum, etiam ciuitate donauit, pariterque & Cumanos, & Sueffanos. Quo quidem consilio, quibusque decretis, rei publicæ prospectum est securitati summa cum prudentia, ac maturitate, habita tū urbium, ac metropolitum cuiusque ratione, tum etiam illorum temporum.

Quintus Fabius dictator in obsidione illa Satricana, cum ipse iam obsideretur hinc ab oppidanis, illinc ab Samnitibus, qui auxilio Satricanis uenerant, cumque cognouisset ab Roma C. Fabium magistrum equitum aduentare cum præsidis, monuit illum uti se creto aliquo, abditoque in loco delitesceret, donec ab ipso signum accepisset. Quo cum magistro equitum constituto, cælauit de aduentu illius milites quo spem in se ipsis modo collocatam scirent, ratus illorum animos, quos fortiter esset exptus, efficacius proposita necessitate incendēdos. Itaque pugnae signum cum dedisset, sic allocutus est milites, ut diceret sola in eruptione spem esse, uia ferro patefaciendam, ad comitatum comportandum nullum omnino aditum, cum circa omnia defecissent, Ne ue illos frustraretur, castra ipsa esse relinquenda, atque ab se mandatū, uti primum cum agmen uallo excessisset, ignis iniiceretur, iacturam rerum, quæ incendio concremarentur, hostium è præda refarciendam, Atque his dictis, & milites uallum egredi confestim iussit, & in hostem desperatione magis, quam ira concatos ferri, et ab altera castrorum parte ignem iniicit. Quod quidem signum ignorante milite cum magistro equitum conuenerat, qui in insidijs post hostem delitescerat. Hac itaque ratione hinc milite ob desperationem acerrime in Samnitum illo, illinc magistro equitum repentino adortu inuecto, uehemen-

e e

tiusq; premente a tergo, hostis in medio caesus est, Romanusq; non solum obsidione liberatus, uerum etiam uictor castris Samnitum potitus est, Prudentia ducis arte sua uictoria apparante. Diuerso idē consilio usus est post traductum ab se trans Ciminiā syluam exertum, cum Hetrusci coniunctis una finitimus secum Vmbriis, maxime in gentibus copiis in eius castra illati essent, quo tempore et res Hetruscorum eleuare admodum annisus est, imbellēq; eum hostem ostendere, et suos ipse non modo est cohortatus, uerum etiam ijs uerbis usus, quibus spem milites conciperent prodicionis inter hostes occultae. Curarent igitur corpora, darentq; se quieti, dum pugnae tempus afforet, quod ideo fingebat, quo illorum animos, hostium multitudine deterritos confirmaret spe, excitaretq; ad uictoria, quae confestim secuta est. Nam paulo ante lucem, somno grauatis hostibus, negligentiusq; circa agentibus, prorupto dolabris non una e parte castrorum suorum uallo, emissisq; uno impetu copiis omnibus, semi somnes suisq; in cubilibus caecidit, fugientesq; non modo insecutus est, uerum castris hostium potitus. Ita q; arte hac quanquam diuersa, eo die ad sexaginta millia hostium caesa sunt, aut capta. Quanta itaq; uis sit prudentiae, nullum non uitae genus ostendit, ut nisi ea ipsa aut dux pro tempore affuerit, aut comes, fortitudo utiq; temeritas quaedam futura sit, cum ex aduerso quae per se temeritas quidem esset, eam nonnunquam uertat in fortitudinem.

Superatis bis uno anno cōserta manu Sānitibus, militeq; Romano Capuae locisq; finitimus in hybernis collocato, quod Campanae deliciae militum animos emollissent, ubertasq; cum primis soli, atq; agrorum amoenitas, inuitum est clam ab illis consilium adimendae cultoribus ipsis Capuae. Quae res magno cum agitaretur militum consensu, et studio, perlata a tribunis est ad Q. Seruilium quartum tunc consulem. Is uti erat aetate et rerum usu doctus, quod intellegeret quanto res in discrimine uersaretur, diuersa cum agitaret animo, metireturq; grauitatem periculi, iudicauit arte tandem occurrēdum esse. Itaq; clam summisit, qui per hyberna rumore, ut Liuius inquit, dissiparent, iisdem in oppidis insequenti anno hybernandū esse, Idq; eo faciebat consilio, quo illi patrandi incepti spem differrent, dum in manu sua positum esse intellegunt, quancūq; exsequi illud uellent, hacq; ratione aliquandiu militare frustratus est consilium. Post uero eductis eadē arte ex hybernis militibus, i aestiuis eos collocat aliamq; ingressus uia, e principibus coniurationis, sensim nūc hūc in patriā remittebat. quod emerito esset si pēdio, aut parū integris uiri

bis, nunc illum, quod diutius absuisset domo, alium sub speciem procurandi commeatus, modo singulos, modo plures ablegabat e castris, nunc alios, atq; alios, quēq; tamen sub honestam causam, commonefaciebatq; qui Romae erant magistratus, ut quos Romam missos sciens, moras nectendo ludificarent. Ita q; arte hac, industriaq; peruersis militum consilijs ijt obuiam, rebusq; Campanorum occultissima pariter, tutissimeq; consuluit, nec minus senatus integritati, consulariq; dignitati, ac suae.

Gorellus Orilia, cuius familia Neapoli non mediocriter Ladislao sub Rege floruit, quaeq; nunc penē extincta est, cum Ladislaus uictus, fugatusq; ab hoste, ex agro Casinate Neapolim confugisset, ibiq; de comparanda pecunia, ad restituendum exercitum sollicitus esset admodum, decerneretq; suadentibus quibusdam, magis partium studiosis, q̄ sapientibus uiris, noua quaedam, inusitataq; tributa parētibus populis imponere, ea re cognita Gorellus, quanquā senex, ac pedibus laborans, Regem adiit, et qua erat comitate, atq; prudentia, quam inquit uereor o Rex, ne dū hostiū i pedire conatus, ac repellere uim stides, id ipse agas, ut tuos in te populos popularesq; noua ob tributa iratos excites, prouocesq; in odium, ac maleuolentiam. Quid obsecro, q̄ tibi male uolunt, quiq; aduersariorum rebus fauent, quid inquam aut magis cupiant, aut uehementius optent, q̄ id consilij ut in eas, quod uertere a fidelitate, atq; in te beneuolentia, et studijs quam facillime populi lares tuos queat? Atqui haec quidem et una, et certissima est ad id ipsum uia, quā ut in eas, qui rebus tuis male consultum uolunt, sub beneuolentiae speciem suadere tuto habeant. Quocirca consilia haec, ut parum utilia, ut minime salubria, atq; ab hostibus tuis magnopere expectata, ex animo tuo prorusus eijce, quodq; summa tibi centū milium opus est, ea q; praesenti, nobis familiaribus tuis, atq; administris, quorū una futura est tecum fortuna, cogēdā iter nos, atq; enumerādā statue. Atq; his dictis, assumpto confestim calamo, paucos quosdam Regis ex administris designauit, quanta cuiq; sibiq; in primis ipsi pecuniae irroganda esset notata, ea q; e uestigio p̄soluta est. Prudentissimū sane pro re, ac tēpore, et datū a Gorello et acceptū a Rege consiliū est. Quo effectum est, ut ex hac subsidiaria paucorū, corūq; fidelissimorū hominū cōtributione, pueris hostiū obuiā iretur consilijs, Regisq; necessitudini, et populariū consuleretur beneuolentiae, ac quieti.

Titus Quintius Flaminius repulso ad Hapsūm flumiū Macedoniae Rege Philippo, cum uideret illum in Thessaliam properare, atq; incensis regionis oppidis, quae infirmiora uidebantur, eius iussu incolae

intra montium aspera se conferre, quæq; secum parum illi asportare possent, ea Macedonibus à militibus diripi, Iussit militem Romanum, perinde, ac per pacata loca iter facere, ac tanquam Romanæ editioni à Philippo permissa essent, ab omni prorsus direptione, uolentiaq; abstinere, nihilq; hostilem in modum agi, quin amice, perhumaniterq; administrari ab suis oia. Quia è re humanitas cum perspecta esset Quintij, animusq; longe ab superbia, auaritiaq; alienus, id effectum est, ut cum primum in Thessaliam cum exercitu peruenisset, certatim urbes ad sese dedendas sponte oratores mitterent, breuiq; Græci ut ipsi palam dicerent, Romanos non aduersum Græcos, uerum pro Græciæ libertate aduersum superbum Macedonum dominatum bellum gerere. Quod re ipsa paulo post experti sunt, cum Isthmici in spectaculis, quibus celebrandis omnis ferme Græcia conuenerat, pace parta superatoq; publicæ libertatis hoste, Titus ipse Quintius publico edicto per præconem declarauit Græciæ populos, Senatu populoq; Romano, seq; ipso consule id statuente, liberos, immunesq; de cætero fore, eosq; sui iuris esse. Res sane non modo prudentissimo imperatore apprimè digna, uerum etiam eius uiri propria, qui in literis, atq; humanitatis fuisset studijs enutritus.

Atheniensis Phocion cum intellexeret, nulla se ratione populum ne aduersum Bœotios arma sumerent, continere posse, arte eos, industriaq; coercendos iudicauit, Edicti enim confestim per præconem iussit, ab ipsa uti pubertate, ad septuagenarium usq; qui ciues essent, omnes uti arma caperent, ac quinto post die uti armati, instructiq; adessent, sex dierum commeatu assumpto, qui se duces in Bœotiam sequerentur. Quod edictum omnes cum accusarent, ut iniquum, parumq; cõsideratum, ipse contra obsistens, assueerat, nullam inesse edicto iniuriam, cum ipse octogenarius armatus esset cum cæteris in acie affuturus. Hac igitur arte impetu populi per summam prudentiam compresso, ciuitatem ipsam ad salutem reuocauit.

Martius prætorius uir secutus Bruti partes, cum esset in cõsiliu illo Macedonico ab Antonianis uictoribus captus, seruum se esse simulauit, emptusq; sub hasta à Barbula quodam minime impietro homine, eam in ipsa seruitute ingenuitate præsetulit, ut præpositus primo ab heroseruitijs alijs fuerit, dein uero atq; haud multo post rei etiã pecuniariæ. Quodq; Barbula uideret inesse in eo ciuilem, atq; urbani hominis magis q̄ serui studia, ac cogitationes, nõ semel cohortatus est illum conditione indicaret ut suã, pollicitus etiã opam in petradæ ueniæ, etiã si è proscripitorum cõt fortasse numero. Ille autẽ qua erat animi firmitate,

atq; prudentia, obsecutus etiam temporibus, in proposito ubiq; persistit, seruum se esse utiq; professus. Aliquantum autem inde post tempus Barbula cum decreuisset Romam proficisci, percuctatur Martium, esset ne secum ad urbem profecturus, arbitratus si è proscriptis esset haudquaquam secum iturum. At ille libentissime iturum quo se cuiq; uellet, respondit. Quo postq̄ peruentum est, eam aduersus Barbulam cõtinuauit operã, seruili sub famulatu, et habitu, ut proficiscentem etiã herum in curiam, atq; ad salutandos consules comitaretur, astaretq; seruili sub habitu ante fores. Itaq; cognitus tandem ab amicis quibusdam, Barbulæ in aures, subdubitanter tamen, et maxime cõsiderata opera instillationem est, ne seruulum illum crederet, sed ingenium esse sciret, ac Romanum ciuem, clam igitur illum si amaret et operam nauare se dignam uellet, id ageret, ut à proscriptione eximere retur. Quod quidem à Barbula cautissime per Marcum Agrippam est procuratum, nec ita multo post in Octauij amicitiam receptus est, et prætor etiam declaratus. Ab ipso igitur initio Martius pro re quidem, ac tempore consilium id cepit, ut uitam quo redimeret, uenalius se è grege faceret, cum ratione alia saluum se fieri posse omnino diffideret. Quod consilium ea secutus est opera, atq; industria, ut et nobilitatem generis ac cunctissime obtegeret, nequa manifestam in suspitionem ingenuitatis incideret, aut eius fidem faceret, et ut Romæ cum esset pensatis rebus simul, ac temporibus, melius, ac salubrius capere consilium posset. Quo autem fauore, quãq; benignitate fortuna quoq; ipsa consilio huic aspirauerit, animaduertite quæso. Antonij rebus ab Octauio profligatis, captus Barbula, q̄ eius secutus erat partem, cum et ipse seruum se Martij exemplo simulasset, uendere turq; sub hasta, fortuito est ab ipso quoq; Martio cum alijs quibusdã emptus, nequaquam tamen propter squalorem statim cognitus. At ubi Barbula se ipsum aperuit, non solum Martij opera ueniam impetrauit, uerum in Octauij amicitiam ita receptus est ut militareis ad honores, atq; ad præturam etiam euectus fuerit.

Dinocrates architectus maxime nobilis, cum aditum ad Alexandrum impetrare, per purpuratos, ac familiares eius minime etiam multum post tempus posset, iudicaretq; ab illis se se irrisum iri, consilium, ac simul etiam auxilium à se ipso petijt, cumq; esset ipse procero admōdum statu, nec quadratis tantum membris, uerum forma, ac dignitate corporis totius insignis, atq; aspectu ipso præcipue gratus, nactus opportunitatem, quo die Alexãder populo dabat audientiam, præsedebatq; iuri dicundo, nudatis mēbris, oleoq; peruncto corpore, ac populea

frōde coronato capite, laeua humero leonis pelle amictō, dextra ipse clauā gestās, ad tribunal prodijt, qua nouitate permotus Alexāder iussit aditum illi ad se dari, percūctantiq; qui nā esset, aut qd eo habitu sibi uellet, respōdit Dinocrates, quāssisse eo se habitu ad illū aditum, atq; audientiā, esse autem architectum, ac genere Macedonē, afferre autē se multas quidem et egregias cogitationes Alexā dri magnanimitate dignas, In ijsq; de mōte Atho in uirilis statuæ formā redigēdo, eo quidē artificio, ac positu, uti laeua manu urbis maxime capax amplitudinem contineret, ac moenia, dextra uero pateram, qua fluuiorū omnium, qui eo ē monte defluerēt, decursus exaperet. Quibus auditis Alexāder ingenio hominis ac sermone delectatus cū admira retur etiam inuenta, secū illū esse uoluit, uiq; in Aegyptū se queretur statuit. Cūq; Alexādreā edificaturus esset, Dinocratis consilio, et opera usus est in ea edificāda. Per hāc itaq; maxime accommodatā uia Dinocrates aditum sibi ad Alexandrum comperijt, cum alia se ratione inuenturum eam prorsus diffideret, ut uix quicquam existat prudentiæ ipsi imperium.

Dacæ, finitimæq; illis gentes cum intellegerent Romanos inter se arma uertisse, mirōq; ob id raperentur ardore belli in eos mouēdi, Cōtioq; illorum dux alia nequiret tantū impetum ratione compescere, in principum ipsorum conuentu, ac frequētia, ferocissimos duos canes emitti ē catenis iussit, qui statim in se conuersi, atrocissime inuicem se uebant. Cumq; illorum maxime atrox, ac scæuens certamen esset, ex occulto lupum immitti iussit, quo uiso canes, quasi pacatis animis ac concordī fœdere in lupum ē uestigio illati sunt, pugna inter se dirempta. Prudentissime igitur dux Cōtio, quod nec ratione, nec oratione persuadere poterat, belluarum exemplo persuasit.

Lucius Antonius Marci Antonij triumuirī frater circūsessus Perusie ab Octauiō, frustra q; non semel tentata eruptione cum fame iam conficeretur exercitus, communicato prius consilio cum primoribus, nulla impetrata fide publica, ad Octauium decreuit cum paucis ad modum proficisci. Quem proficiscentem cum intueretur Octauius, et ipse obuiam profectus est uenienti. Ibi L. Antonius eam orationem habuit, omnem in se conuertens culpam, nihil pro se omnino deprecatus, uerum, pro uno tantum exercitu, ut & poenam a militibus auerterit impetrata uenia, et ipse amice acceptus ab Octauiō ac maxime liberaliter fuerit. Itaq; dum extremis in difficultatibus omni ui, arteq; incassum tentata, eligit fidei se hostis libere permittere, dum quæ a se facta essent liberaliter apud uictorem

aperit. Dum pro se ipso nullo modo deprecatur, sed pro exercitu tantum supplex loquitur, dum crimen omne, omnemq; in se culpam, ac supplicium transfert, & se ipsum, et exercitum a cæde, supplicioq; liberauit, inuenta apud uictorem adolescentem arte hac, conciliandi animi ueniæq; impetrandæ uia.

Attulimus, ut iam uidetis, uiri optimi quæ uisa sunt opportuna in hoc uirtutis genere exempla, ea q; diuerso etiam in genere rerum agenda rum. Quo circa finem afferēdis ijs, hodiernæq; etiam dictioni statua mus. Verum necui uideamur parti dissertationis huius defuisse, etsi parum quidem necessarium iudicari potest, non omitemus tamen exempla quædam, ea q; non adeo multa his ipsis adiungere, quæ se rendis in sermonibus, dicendisq; in sententijs, magis quàm in agendis rebus, negotijs uel administrandis obseruata, admonere nos prudentiæ ipsius in communi quoq; sermone debeant, quotidianisq; in congressionibus ac responsis. Indicio enim sunt quantopere obeundis in negotijs illi ipsi fuerint prudentiæ studiosi, ad quos dicta ipsa referuntur, quantumq; et in dicendo, & in respondendo, eiusdem ipsius studium præ se tulerint, uitaq; circumspectionis, ac rerum gerendarum omnium.

ortuo Romulo, acitoq; ē Sabinis Numa ad capeſſendum imperium, Proculo, ac Voleſo ē patrum numero ad id a ſenatu, populoq; Romano deſtinatis, ſuadente etiam Numæ ipſius patre, quiq; ē cognatis in conſilium uocati aderant, ſuſcipiendum eſſe principatum, Tum Numa in hanc quidem ſententiam exorſus dicitur. Quancunq; ante actæ uitæ mutationem, nec uacare eam periculis, & ſollicitudinis eſſe plenam, compluraq; ſecum afferre, dubia quæ ſint ancipitia, incerta, trepida. Itaq; cui agendam ad uitam nihil deeſſet, neq; eſſet cur præſentis eum uitæ ſtatus poeniteret, a conſueto illū uitæ genere uelle quaſi deſciſcere, in quo & pro dignitate ſua, & pro rei familiaris neceſſitudine, ac ſuppeditatione uerſatus eſſet honeſte, ac copioſe, amentis id uideri magis quàm ſani eſſe hominis, qua in commutatione ut aliud nihil omnino moleſti, illud certe ineſſet, quod incertis certa commutanda eſſent. Hiſq; ſumma cum grauitate explicatis, & illud ſtatim ſubdidit, ad ſententiam confirmandam, Romulum, qui imperium conſtituiſſet Romanum deo fuiſſe genitum, deumq; ipſum infantulo illi aſtiſſe, deorum quoque ope, ac beneficijs altum, educatum, ad imperiumq; diuinam ob indolem maturrime euectum, Se uero mortalibus ortum parentibus, eductumq; atq; inſtitutum ab illis uiris, quos pater ipſe, quiq; a deſſent cognati probe quidē noſſent.

Ex omni itaq; parte uitæ mutationem tantam iure sibi uerendam esse. Declarauit igitur Numa susceptum ante imperium et qualis ipse in illo futurus esset administrando, et in mutando uitæ genere, quàm multa quoq; sint circumspectanda. Idem hic Numa, Proculo ac Voleso omni studio conantibus, eum ad habenas regni capeffendas perducere huiusmodi ad eos oratione usus dicitur. *Mihi, inquit, oratores Romani quem ad regnum inuitatis, longè à Romuli ingenio moribusq; aliud est ingenium, aliq; institutio, quippe qui cognitionis studijs ipse deditus, pacem colam, pacisq; ipsius otia, cum ille prælijs assuetus ciues suos, & bellicosiores reddiderit, & grauissimos etiam moriens, populo Romano hostes reliquerit, utranq; ut ob causam bellicoso uobis rege opus sit, & ad hostiles comprimendos impetus, & quam populus Romanus ob præliorum felicitatem concepit imperandi spem, bellicoso duce usus, ut ne frustretur ab ea. Itaq; talibus uiris parum ipse imperio idoneus iudicabor, ac tanquam ridiculus iure ab illis habebor, ubi apud eos deorum cultus, humanitatisq; ac quietis studia docere annitar, qui imperare finitimus, armis contendant, nec illis sacrificio opus est rege, quibus arma tantum placeant ac bello partæ diuitiæ. Videtis quanta cum moderatione, ac sapientia indicaret illis, quales sub se ciues Romanos futuros esse oporteret.*

Passus est Theopompus Spartanorum Rex, Ephorum eligi magistratum aduersus Oligarchiam à Lycurgo constitutam. qua e re non nihil regia potestas cum uideretur immutata, eamq; ipse ob causam ab uxore accusaretur, quod regnum liberis esset multo imbecillius traditurus, quàm ipse à maioribus accepisset suis, quin inquit, & stabilis, et magis, magisq; diuturnum. Quo e dicto diuturnitate se eius ostendit longe etiam præferre magnitudini, inesse enim in licentiosa magnitudine periculum, atq; ex periculo breuitatem. Contra uero in ea potestate quæ ratione, legibusq; innisa esset, atq; ab usdem temperata, diuturnitatem uel etiam certissimam. Prudentissima sane, & optimo digna principe prospicientia.

Alexander quoq; Augustus, matre Mamæa parum probante, uxore eî grauius ferente, quod popularitate uel nimia uteretur, præcipue uero quod ab amicis se, atq; familiaribus corrigi tam facile pateretur, ac siquid parum pro dignitate ab eo factum argueretur, illud confestim emendaret ad arguentis sententiam. Qua e re Imperatoriâ maiestatem non imminueret modo, uerû contemptibilem eam conessione illa sua redderet, *Quin mehercule, inquit, securiorem, magisq; ac magis stabilem, ac longe amplius gentibus acceptam.*

Ioannes Caraciolus, qui sub Ioanna Secunda Neapolitanorum Regna, regnum ipsum administrauit, & in cuius moderatione res illius omnes conuiescebant, cum ab ea Capuæ principatu donatus esset, Amiciq; ac cognati cohortarentur ad insignia, ut moris esset, principatus publice accipienda, detestatus est illorum omnium cohortationes, atq; consilia, cum diceret principatum eum à Regum filijs solitum administrari, titulumq; principatus eius esse illius solum, qui in regno esset post Regis obitum statim successurus, sese igitur minime esse amplissimum Reginæ donum, per summam etiam impudentiam, perq; maxime inconsideratam ambitionem foedaturum, quin potius seruaturum titulum ipsum illi ipsi, qui futurus esset Rex, interimq; principatum, resq; eius probe, temperanterq; moderaturû, ut cum Rex ipse, quicumq; futurus esset, declararetur, principatu illi liberaliter tradito, tituloq; adeo insigni in illum liberos uel eius re seruato, hac apud illum ratione, & sibi & suis, et amicorum, atq; cognatorum rebus æque consulere.

Acasabatur Lycurgus, quod non parû modo magnificus, uerum etiã tenuior fuisset in supplicijs deorum, sacrisq; instituendis. Quo circa palam profiteri est ausus, eo id à se factum consilio, ut cultus ipse erga deos, quo erat paratior constitutus, pro cuiusq; facultatibus, ob id ipsum futurus esset longe etiam continuatior, magisq; frequens. Iudicabat enim propositis sacrificiorum sumptibus, & qui pecuniæ darent operam, dum lucris, aut parsimonie student, fore uti à sacrificijs abstinerent propter auaritiam, & qui paupertate premerentur arctius, quod parum ijs esset, unde necessaria ad sacrificandum sup peterent, sacra ut ob inopiam prætermitterent. Habita est igitur à prudentissimo uiro, quæ necessaria tum uisa est diuini cultus ratio, ne illius continuationi aut inopia obsteret aut auaritia. Quo circa Ioannem patrem tuum Tristane dicentem non semel audiui, q; Franciscum sequeretur religiosi, eos expeditissimos esse Christi milites, semperq; ad pugnandum instructos, quorum tela, clypei q; ipsa esset paupertas, & animus celestis tantum patriæ studiosus.

Demarathus multi usus uir, & in qua uersabatur re publica senator in primis & moderatus, & prudens, cum uideret ab improbo quodam circumuentum se, atq; importune, insolenterq; efflagitante, ut qui infestanter scire id etiam contenderet, quem e Spartiatis optimû iudicaret ciuem, idq; sæpius iudicaturum recusasset, expugnatus tandem ab illius importuna improbitate. Illum, inquit, optimum nostris e ciuibus iudicauerim, qui tui sit ipse quamdissimillimus. Quo re

sponso, & importunitatem illius repressit, & dignitati non minus civium consuluit omnium, quam suæ.

Refert Cicero Fimbriam consularem virum iudicem datum in causa sponsonis, in qua ferendum esset iudicium de viro bono. Cum igitur sponsor Fimbriam urgeret, ad ferendam sententiam, respondisse, Eâ se rem nunquam iudicaturum, ne aut spoliaret fama probatum hominem, si contra iudicasset, aut statuisse videretur virum bonum aliquem esse. Cum ea res innumerabilibus officijs contineretur, ijsq; summe laudabilibus. Potest ex una hac sententia facile iudicari, quantum esset Fimbriæ ipsius in agendis rebus prudentia, quantum etiam in eo civiliu inesset rerum usus.

Mutius is, cui postea Scævolæ inditum fuit cognomen, quasi relaturus Porſenæ Regi gratiam, quod humanius ab illo ageretur, quodq; inuentus etiam apud hostem uirtuti esset honor. Quod, inquit, o Rex nullo expugnatus supplicio indicassem, id tibi nunc sponte indicaturus sum, ne non aliqua saltem parte referendæ gratiæ memor tibi, ac gratus uidear. Neq; enim fortunæ ipsi succensurus sum, quippe quæ id præstiterit, uti meo ex errore uir maxime probus seruaretur, dignusq; qui amicus populi Romani habeatur, potius quam hostis. Trecenti una iuvenes coniurauimus, quibus idem est consilium tui conficiendi, eadem quæredi decoris cupiditas, idem gloriæ studiū. Sors mihi patrandi negotij prima obtigit, cæteri suo quisq; tempore, rem aggressuri sunt. Soli tibi cum trecentis Romanæ iuuentutis principibus futurum certamen est, qui tibi bellum indicunt, quibuscum horis singulis, tuo de capite dimicandum esse scito. His igitur dictis Heruscus Rex fidem cum adhiberet, non pacem modo cum Romanis fecit, uerum etiam humanitate, ac liberalitate non mediocri erga populum Romanum est usus. In re igitur maxime calamitosa Mutius munime à prudentia destitutus, ita Regem allocutus est, ut quam pacem regis morte, ac gladio consequi haudquaquam potuisset, eâ uerbis pro tempore compositis procurauerit.

Annibal ante pugnam illâ Cænensem, tumulum cum ascendisset paulo editorem, e quo et multitudinem intueretur Romanorum & ordines, quiq; illi astant Giskon quasi obstupescens, cum dixisset, mirari tantam se multitudinem, tum ipse qui obstupescens illum de numero intellexeret, nequi adessent simili terrore ceperentur, conuersus ad illum, contracta admodum fronte, quanto maius, inquit, mirum tibi uideatur Giskon, illud si cogitaueris in tanta illa hominum multitudine, qui Giskon appelletur omnino esse neminem. Quod di-

ctum cum statim inter acies emanasset, ad risumq; conuerterentur omnes, eam uim habuit, ut singuli existimarent, ijs dictis propterea iocari Annibalem, quod de Romano exercitu putaret iam actum. Effecit igitur maxime cautus imperator, ac prudens ex hoc dicto milites ad capeſſendam pugnam tum promptiores detracto metu, tum de uictoria pene certos, qui uiderent tanto in discrimine imperatorem iocari suum.

Ansabatur Pericles, & quidem acerrime, quod nimis magnam pecuniam profudisset in illa, ut Cicero ait, Propylea. Ita q; urgente Thucydide conuersus ad populum, qui et ipse de profusione querebatur, Quando, inquit, sumptus hos grauamini, sit mihi ipsi expensum, haud Atheniensi populo, meumq; operibus nomen inscribam. Quo quidem dicto, populus siue animi eius magnitudinem admiratus, siue quod cum de gloria ageretur, nollet ciuem ad unum transferri eam magnificentiae laudem, quæ totius esset ciuitatis, uno statim consensu succlamauit, pergeret iam, neq; ullis parceret sumptibus. Ita q; prudenti hoc dicto Pericles, eoq; summam animi eius magnitudinem indicante, uicit non aduersariorum modo improbitatem, uerum etiâ Atheniensem populum in sententiam suam traxit uniuersum. Quæ uero prudentia, quæq; secundis in rebus moderatione usus hic idem fuerit, docuit & illud quoq; eiusdem ipsius dictum, morbo enim laborantem multi eum cum circumsisterent, uictoriasq; eius in cælum tollerēt, enumerarētq; trophæa, maximasq; ab illo res gestas, neq; sua ipsorum dicta, morbo iam aggrauante exaudiri ab illo existimarent. Tum Pericles illis obstupescens, Ea, inquit, laudari à uobis sentio, quorum non exigua sibi partem fortuna uindicat, quæq; multorum, ac maximorum ducum sunt propria, illud uero, quod meum est unius, omitti à uobis non iniuria miror. An nescitis aut parum meministis e tanta ciuium multitudine, qui propter Periclem pullam inducrit uestem fuisse neminem? id uidelicet pulcherrimum, ac maxime gloriosum ducens in tanta sua potentia, neq; inuidiæ, neq; iracundiæ, minime uero superbiæ se se locum dedisse ullum.

Non caruit sua etiam prudentia Antisthenis dictum illud. Nam laudari cum audisset Ismeniam quendam tibicinem ut optimum, quin illum ego, inquam improbum necessario esse iudicem, quippe qui probus si uir esset, nequaquam tibicen esset.

Per simile huius & illud Philippi Regis aduersus Alexandrum filium, & quanquam tacita illa quidem, prudentiæ tamen plena obiurgatio. Nam cum à multis commendaretur Alexander filius, quod suauiter

admodum cecinisset. An non pudet te, inquit, fili, aduersus eum conuerfus, quod tam scite cantites? ac si non satis sit regem, si quando otium tulerit, dare operam canentibus. Permultum nãq; regem ipsum impertiri Musis, si quando certantibus alijs musicis de rebus, spectato rem se illis præbuisset.

F abius Maximus qua erat prudentia, & gerendis in rebus circumspectione, & usu, non urbium modo, populorumq; defectiones, ac tumultuantis motus, uerum etiam singulorum militum agitationes, siue suspectas, siue parũ laudabiles, leniendas mitioribus uerbis, mansuetãq; admodum oratione ducebat. Militem igitur Marsum fortem quidem, ac notum in militia hominem, cum suspectus is rebellionis esset, nec deessent q; criminarẽtur, nulla in initio animaduersione p̄secutus, sed libere agere eum sinens, dissimulata etiã suspicione, post uero comiter illum allocutus, quid, inquit, Marse, nulla tua in re officium requiris meũ? nulla mea uteris opera? ne autẽ dum qd petas expectem, en tibi equũ maxime acrem, ac uirtute tua dignũ, aderũt munerã quoq; alia fortitudini tuã accommodata. Qua e comitate dicta tor ex eo usus est illius opera fortissima pariter, ac fidelissima. Atq; hæc quidem ipsa est uidentur ad comitatem potius referenda, atq; ad ipsum rerũ usum, illud tamen sapientissimum est Fabij dictum, familiariterq; usurpatum, Canes, equosq; deponere feritatem ob magistrorũ mansuetudinẽ, leniorẽq; tractabilitatem, magis q̄ ob catenas, ac uerbera. Eadẽ itaq; ratione & uia, debere q̄ imperarent mansuetudine, ac lenitate, populorũ animos, cuiũq; male paratas uoluntates, & conciliare & delinire. Idẽ quoq; aduersum militem Lucanum, ne a seipso discederet, strenuũ qdẽ, et acrem hominem, eadẽ lenitate orationis adhibita, illum sibi maxime deuinxit. Nãq; accusatus hic ipse, qd̄ noctu e castris subinde præter tribunũ præscriptũ discederet, ubi comperisset Fabius, absentis mulierculæ amorẽ esse eius rei causam, ad quã ille clanculum noctu itaret, clã mulierculã ad se deduci abdiq; in tabernaculo iussit, moxq; accitum ad se Lucanũ allocutus phumã niter, Tutemet scis, inqt, qua poena sis dignus, q̄ præter iura militaria, legesq; castrensẽs sæpius e castris contẽpto imperio discesseris, nec ego ipse ignoro quæ multa a te fideliter sint, fortiterq; administrata, quæq; opera in obeundis militaribus laboribus, ac periculis fuerit ubiq; tua. Itaq; fiat horum inter se compensatio. Tu posthac neqd tale admittas caueto, quoq; præstare id per me quidem possis, en illam tibi, quæ tuo est cordi, eductãq; e tabernaculo mulierculæ dextram nec opinanti in manum dedit, quæ in castris penes ipsum ex eo futura

ex eo futura esset. Tu igitur talem te de cætero præstiteris, ut appareat, quam amas, et cuius causa e castris furtim discedebas, eã adesse. Fabij igitur prudentiam quæ, & quanta fuerit, non facta modo, uerum etiam dicta declarauit, licet hæc ipsa dicta factis etiã coniuncta essent, quæ tanto maiorem illius circumspectionem fuisse testantur.

A ntigon naualis belli præfectus, cum hostilis classis ab ijs, qui in consilio admissi essent, numero nauium præstare diceretur, quo metum audientibus adimeret, eleuaretq; aduersariorum uires, Et me, inqt, belli ducem, quot hostium nauibus opponetis? Ducis prudentiam ostendit quã exercatus multitudinem pluris faciendam.

P elopidas ad bellum proficiscens, adhortante uxore, seipsum ut ab hoste saluum redderet. Atqui uxor, inquit, imperatoris est alios saluos facere. Ostendit aliud privati hominis, aliud imperantis officium esse debere.

M arcellus deprecantibus militibus, cum ab ipso accusarentur, quod parum pro dignitate Romani pugnassent exercatus, diceretq; Romanos se & corpora uidere, & arma, Romanum autem uidere neminem, respondit non uictis ipsis, sed si uicissent ueniam se se daturum, proindeq; die crastino sese ad pugnam pararent. Quibus quidem dictis id effectum est, summa ducis ipsius arte et prudentia, die ut insequenti prioris diei ignominiam cæsis octo millibus ex Annibalis exercitu, fugatis intra castra reliquis, maxima cum uirtute, & laude abluerent.

E xstant Catonis illius maioris, non facta modo plurima, uerum etiã dicta, quæ prudentiam eius, ac sapientiam notam faciant. Vt cum ad Quirites conuersus dixit, Difficilem sane rem esse, ad uentrẽ uerba facere, auribus qui careret. Et rem publicam saluam esse diutius haudquaquam illam posse, in qua pisciculus quã bos pluris ueniret. Item populum Romanum pecudum maxime esse similem, illas enim nemini parere singlas, uniuersas autem uni, quem ducem sequerentur. Et illud, Stultos prudentibus uiris, emolumentum plus afferre, quã qui prudentiores essent, stultis. Ad hæc adolescentulos magis a se probari eos, qui rubore uultus, quã qui pallore potius inficerentur. Fugiendam item illorum familiaritatem, ac consuetudines, qui palato, q̄ corde sentirent acutius.

S ascitanti Arato, auidiusq; percunctanti Democratem Lacedæmonium, qui nam & qualis esset Cleomenes, quem Ephori cum exercitu misissent ad præoccupandum Palladis in Veluina templum, qd̄

eo è loco in agrum Lacedæmonium facile pateret ingressus, ab illo ita responsum accepimus. Quod tibi Arate aduersum Lacedæmonios tentandum est, id ante tentato, quàm pullus hic per ætatem ac leo uti possit.

- E**xstat Tiberij Gracchi dictum sapiens, Desinere sacrosanctos eos esse, atq; inuolabiles, qui ipsi aduersum deos delinquerent, per quos idè ipsi essent sacrosancti.
- E**xstat et Antigoni Regis à Pyrrho enim in singulare certamen pro uocatus, respondit, Eum sese esse, qui in prosequendis bellis non ab armis magis quàm à tempore consilium caperet. Quod si uita Pyrrhū poeniteret suæ, satis quidem multas patere ad interitum uias.
- I**llud uero Sertorij memoratu dignum tum factum tum dictum, quo enim efferatam multitudinem, militarē ad disciplinā traduceret, ad uocata concione, equos statui duos in conspectu omnium iussit, strigosum quidem alterum, macieq; atq; annis obsitum, at ualidissimo robore alterum, cuteq; quam maxime nitida, ac maculenti rursum illius, qui caudæ pilos simul omnes, unaq; euelleret, robustissimum statuit hominem, nitidi autem alterius, hominacionem perquam imbecillum, qui singulos alium scilicet post alium euellens pilum, ad ultimum eandem singulatim depilaret. Hic igitur dum paulatim, studiose tamen agit, compos uoti euasit. At ille alter quamuis brachijs uteretur quam ualentissimis, denum irrisus ab omnibus, dum uno simul euulsu, quam sæpissime tentata re, summis etiam inuicibus omnem exsilare uult caudam, frustra est habitus, uanumq; inceptum eius esse res ipsa docuit. Hic itaq; opportuna maxime oratione adhibita Sertorinus, Videtis, inquit, milites, quæ uiribus minime cedant corporis, ingenio ea cedere, utq; uno quæ impetu superari nequeant, eadē paulatim superari, opera assidua, ac pertinaci adhibita, quodq; corporis uires, ingenij superarentur à uiribus, illi dandam esse operam, nihil enim tantopere ualidum, ac robustum esse, quod non studiosa sedulitas, beneficio tandem usa temporis expugnaret.
- M**erito igitur Cæsarianum illud summis extollitur laudibus, idem conficiendis bellis sibi esse consilium aduersus hostem, quod probatis, ac maxime peritis medicis sanandis corporum morbis, fame uidelicet potius quàm ferro nitendum esse.
- E**xstat etiam Africani dictum non minus celebre. Cum enim accusari se sentiret, quasi parum pugnavisset. At qui me a me mater inquit imperatorem peperit, non certatorem.
- L**acedæmonij grauissime cum premerentur ab Epeiorum Rege Pyr

rho, decreuissentq; muliebri sexu in Cretam transmissis ultimas exspectare, improbantibus factum hoc matronis, tum Archidamia earum princeps, gladio incincta in senatum prodiens. Quæ nam, inquit, uiri uos cepit dementia? nunquid ipsi existimatis ex cisa Sparta, deleta patria, amissis uiris, liberisq; mulieres Spartanæ ulterius uicturas? Ex eo itaq; dicto maxime generoso, et forti confirmatis uirorum animis, ut erat inter mulieres compositum, confestim multitudo uirginum, ac matronarum expedita, atq; instructa affuit, quæ et desumeret sibi cum senibus opus ualli, a ggerisq; aduersum Pyrrhi elephantos statuendi, et iuberet inuentutem ipsam atq; ætate ualidos abstinere ab opere, seq; seruare ad conferendas tantum cum hoste manus, illumq; à uallo reijciendum. Archidamæ itaq; non minus prudentibus quàm fortibus effectum est dictis, ut et Lacedæmonij resumptis animis defendendæ urbi acrius multo intenderent, immenso uiris labore, conficiendi ualli, quod opus sibi illæ desumpserunt cū uiris bello inutilibus, et Pyrrhus ipse à uallo reijceretur, urbe in hunc modum acerrime defensa. Tanta igitur uis est prudentiæ, ut nõ raro etiam in mulieribus, quæ affectibus maxime se dominandas permittunt, uel maxime spectabilem se se reddat.

Non dubitauit Gordianus socerum per epistolam commonefaciens dicere, miserum Imperatorem eum esse, à cuius auribus ueritas exterminata esset.

Marcus Antoninus quamuis adolescens, tamen cum interrogaretur à domesticis non parum mirantibus, quod in adoptione sua tristitiam præ se ferret. Nescitis, inquit, quæ mala imperium secum ferat.

Antoninus Antonini Pij maternus auus, quiq; bis consul fuisset, renuntiatum ei cum esset, Neram Imperatorem creatum, Hen senex, inquit, quibus te miseris implicasti.

Obiurgantibus amicis, grauioribusq; quibusdam uiris Marcum Antoninum adolescentem, quod educatoris sui mortem deploraret indulgentius. Tum Antoninus pater uehementius illos increpans, Quin, inquit, hominem esse Marcum permittitis? num aut imperium uultis, aut philosophiam humanos penitus affectus eripere? Idem hic Marcus in imperio constitutus, cum accusaretur, quod amicorum consilijs, ac sententijs nimio plus tribueret, Quanto, inquit, æquius est, ut ego tot amicorum, ac uirorum talium secutus consilia in eorum cōquiescam sententijs, quàm ut ipsi ad meam unius se comparent uoluntatem. Iudices quoq; reprehendere est solitus, qui ad ferendam de uita sententiam nimis festinarent, nunquam enim satis cunctari, q

de hominis capite iudicarent. Itaque pater eius Pius, Scipionis illud Africanum frequentissime, maximeque prudenter usurpabat, malle se unum seruare, quam mille ex hostibus cadere. Idem hic deprehensus parum pudicis Faustinae uxoris moribus, cum ab amicis reprobis admoneretur, An ignoratis, inquit, uxorem si dimittimus, et dotem reddendam? imperium significans. Iudicabat enim quaedam potius ferenda dissimulante, quam palam ob iram vindicanda.

Marcus Cato is qui Vticae manum sibi consciuit, Siciliae cum praesesset, ubi intellexit Cn. Pompeium metu Caesaris, & urbem simul, & Italiam deseruisse, Pro diu immortales, exclamauit, consilia uestra ut latebrosa sunt, ut etiam decreta & diuersis, & multis complicationibus inuoluta, quippe qui olim Pompeio in ijs affueritis, in quibus fortasse iusti parum omnino inesset, at nunc in tuenda communi libertate, in patriae causa maxime iusta & pia illum deserueritis. O uocem Catone dignam. Caeterum dei optimi maximi sententiae latebrosae & abditae communi quadam opinione iudicari possunt, si quis tamen praeteritas res omnes haberet animo comprehensas, si mores, actiones, uitas hominum, si peccata, si uoluntarios errores, si inordinatas appetitiones, si corruptissimas uoluntates, si secretiores potentiorum, ac principum hominum curas, cogitationesque, atque animorum commotiones nefarias, maximeque conquinatas secum ipse uersa uerit, illasque sub rationem simul coegerit, nimirum exclamandum ei neutique fuerit, aut dijs ipsis irascendum, sed confitendum potius ab erratis nos nostris in ruinam & trahi simul, & impelli. Quarum quidem rerum qui iustus esse, & consideratus aestimator, atque expensor uoluerit, inueniet profecto, non nisi e re ipsa, Sallustianum illud in ore uersari hominum, Regibus bonos, quam malos suspectiores esse, alienamque illis uirtutem formidolosam. Quod non de regibus modo dictum putandum est, uerum de rerum quoque publicorum gubernatoribus, ac temporibus populorum. Declarauit id modo Ludouici Sfortiae Mediolanensis Dynastiae honoris appetitio insatiabilis, ambitioque maxime insolens, ne de uita eius actionibus alijs, moribusque non omnino temperatis dicam. Is ob insolentiam animi, moresque peruersissimos, non sese ipsum modo in ruinam, carcerem, postremamque immergit miseriam, uerum Italiam uniuersam pene in seruitutem coniecit, dum Ioannem Galeatium fratris filium, innocentissimum adolescentem ueneno effert ob dominandi libidinem, Carolumque Octauum Gallorum Regem ingenti conductum pecunia, quanquam dissuadentibus Galliae primoribus ferme omnibus,

maximis

maximis cum copijs in Italiam trahit, quo Neapolitano è regno Alphonsum eijceret sororis suae uirum, a quo paucis ante annis defensus armis fuerat, atque in administratione Mediolanensis dominatus confirmatus, donec Ioannes Galeatius adolesceret, Dum etiam cum populo Florentino initam a Francisco patre amicitiam, multisque ac maximis tempestatibus seruatae fidei atque honestatis immemor non superbe modo, uerum etiam amenter proterit, conculcatque, Pacemque cum Venetis a patre primum, post a Galeatio fratre compluribus annis summa integritate seruatae, ita nullam ducit, Christianaeque religionis adeo obliuiscitur, ut Turcas, gentem Christiano nomini infestissimam, in Italiae euocare conatus sit ingenti classe, innumerabilibus copijs ab iisdem aduersum Venetos comparatis. Sensissetque Italia letale hoc uulnus, nisi uictus ipse a Ludouico, qui nunc Gallis imperat, amentiae suae poenas miserabili captiuitate dedisset. Quia uero aduersperascit iam lenitis meridianis caloribus, tempus nos admonet, reddenda rei familiari, domesticisque negotijs operae, cum promissis praesertim meis abude uideri possit satisfactum.

Audiuistis igitur uiri optum his in confessionibus, quae sint a nobis precipio de felicitate disputata, deque moralium uirtutum imitjs, atque progressionibus, post uero quae de Prudentia, deque ijs, quae Prudentiae eene propria, quaeque ad illam uel spectarent omnino, uel eam ipsam potius constituerent. Denique nequa in parte oratio desideraretur a uobis nostra, exempla quoque attulimus, idque quanquam parca ex tanta copia, quantum tamen satis uisum est, pro natura rei, proque suscepta materia. Neque enim propositum aut id meum fuit, aut a uobis ita effragitatum, uti Graecis Latinisque, barbaras item historias simul omnes excuterem. Itaque quo in sacello iureiurando pene me adegissetis, ad haec ipsa differenda, in eodem ipso, dijs quoque iisdem testibus, promisso me absoluo. Caeterum quae a me dicta sunt omnia, sic accipite, hominum quidem operam, industriam, labores, affirmationem illam animi cunctorum expugnatricem, tum ad uirtutem comparandam, tum ad felicitatem adipiscendam, de qua primo in confesso est disertum, momentum quidem fere omne fecum eas ferre, mirificumque in modum conferre, nihil denique esse, quod non pertinax expugnet opera, indefessaque, ac nunquam a ratione aliena uoluntas. In eo tamen summam ipsam uerti, uti Dei optimi maximi fauor as sit, illucescatque benignitas, cuius absque beneficentia, et munere, quod est obsecro, quod uenire in hominum possessione queat, uel illorum quoque, quae in

ff

DE PRVDENTIA

nostra uideantur potestate constituta? Deū igitur ad ipsum bona sunt cuncta, eaq; in primis quæ dicuntur animi referenda. Illi diuitias, honores, magistratus, imperia, illi scientiam, sapientiam, felicitatem deniq; acceptam referamus. Nam & si in manu hominis, uoluntateq; positum uideatur, ad uirtutē contendere, honestisq; clarescere in actibus, tamen eius ipsius dono uel hoc ipsum præcipue homini conceditur, uel humanæ gratitudinis primū est potissimumq; officiū, Deo id acceptum referre. In cuius beneuolentia, ac benignitate ualere uos uolumus.

LECTORI. S.

¶ Et nulla ex parte diligentia nostra obscura esset, quam in authoribus tum ueteribus, tum nouis describendis ponimus, uisum est lector optime te admonere in calce huius diuini operis de prudentia, nos cum recognosceremus præfationem, quam Pontanus author operi præposuit, obseruasse Lyceum Scholam Platoni attribui, cum omnium grecorum, & latinorum testimonio constet Platonem in Academia docuisse, Aristotelem uero in Lyceo. Cur animus autem apponendū astis cum loco, nihilq; præterea immutandū, ut cum alijs omnibus, tum disciplinæ tanti uiri studiosis diligentes uideremur, et modesti. Vale.

Quod per Suardinum, & Thamyram mecum egisti, ut Pontani libros de magnanimitate, tua causa quamprimum ederem, quod ea de re nullus tibi cum Pontano ipso, Romæ olim sermo fuisset habitus, facta id quidem libenter hortatu, seu potius iussu tuo, ut et tibi Iouiani nostri, ut audio, utq; in scriptis eius legitur, amassimo, & Suardino pariter, ac Thamyrae, in re præsertim honestissima morem gererem. Sed tu hæc legens Coloti, cæue, qua par est uiri admiratione ita obstupescas, ut quem olim Romæ Ferdinandi Regis legatum, apud Innocentium Octauum Pont. Max. de summa re gni Neapolitani tunc occupatum, agendisq; rebus tam peritum, atq; agilem uideris, eundem hunc fortasse non credas, cui tantum ad rerum cognitionem, ac scientiæ studia uacauerit. Hic idem ille, si nescis, est Iouianus Pontanus, in utroq; uitæ genere, ut uides, admirandus. Adueniet profecto, adueniet tempus, quo nobis, quibus hominem uidere contigit, inuideatur, tantoq; alumno Umbria tua felix iudicetur. Tu uero quo exquisita hæc otiosius legas, intermissa paululum Sertoriana illa milita, ad quam ipse à Pontano es haud immerito uocatus, depositusq; hasta ac clipeo ad notas te aliquando Musas refer, non ad Hetruscas illas tuas, in quibus summam tibi iam pridem gloriam comparasti, sed ad Latinas has itidem tuas, quas non minus à puero, quam siue Hetruscas, siue Græcis coluisti. Atq; hæc interea lege, à te tantopere expectata, dum & alia deinceps multa, conterranei tui scripta qua decet per nos diligentia edantur. Vale.

227

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE
MAGNANIMITATE AD ILLV-
STREM VIRVM ANDREAM
MATTHAEVM AQVEVI
VVM MARCHIO-
NEM LIBER
PRIMVS.

MAIORES TVI ANDREA Mat-
thæ, à quibus Aqueuinorum familia ducit
originem, longa quidem serie, perq; complura
etiam secula, magna cum beneuolentia, maio-
re etiam auctoritate, & gloria Vestinorum
Populis dominati sunt, quorum tranquillum
ac diuturnum imperium, gubernandi lenitas
potissimum auxit, stabiliuitq; grauitate tamen pro causis, ac temporibus, modeste admodum, prudenterq; temperata. Atq; illi quidem ad Iosiam usq; auum, atq; ad Iulium Antonium patrem tuum delectati bellicis tantum studiis, in eo genere laudum, excellentiæq; claruerunt. Pater uero tuus, cum minime quidem assequi posset quod maxime utiq; cupiebat, ut militaribus ornamentis laudes eas adiungeret, quæ è literarum comparantur studiis, atq; cognitione, illud tamen summa cura, singulari etiam diligentia præstitit, et opera, quo, tuq; fratresq; item tui, quandiu ætas cuiusq; tulit, optimis sub præceptoribus instituti, ita erudiremini, ut cum ætas ipse firmior iam, magisq; robusta ad tubam uocasset, ac gladium, ipsis è ludis literarum, atq; historiarum delectionibus, animi magnitudinem, cumq; ea pariter maximorum uobiscum ducum, atq; imperatorum exëpla in acie afferretis. Nam & ipse sic bonarum artium studiis dedisti operam, ut equestribus tamen copiis, diuersis etiã in bellis non semel fortiter simul prudenterq; præfueris, et militare decus, ac belli gloriam ita es assecutus, ut philosophia, cæteræq; artes bonæ, te & authore, et magistro gloriantur, Et seni iam mihi, atq; annos plurimos maximis in rebus agenti, gloriari etiam liceat, uidisse tandem principem uirum, & in medijs philosophantem belli ardoribus, & philosophum inter libros, naturæq; rationationes tractantem ducum artes, muneraq; imperatoria, utrunq; cum dignitate, neutrum sine suo & decore, & laude. Ita q; cum nec armatum te uerear offendere de hominum moribus, deq; uirtute differens, nec uersantem libros, non uel sum-

ff ij

mopere delectare, mitto ad te quem proximus noctibus elucubraui de magnanimitate librum. Quam equidem disputationem, te etiam uel hortante, uel iubente, literis mandandam statui. Quam tu ita quidem leges, ut qui eam sis recogniturus. Ego uero eo consilio tibi illam mitto, ut nec exhortationibus ipsis tuis, nec iussis putem ullo modo satisfactum, nisi breui alij quoq; sequantur hunc, non de ijs modo rebus libri, quæ ad mores quidem omnino pertineant, uerum etiam ad naturæ ipsius, rerumq; cœlestium cognitionem, atq; scientiam. Sed nos præfari iam desinamus. Tu uero ante quàm legere Aristotelea hæc incipias, ita quidē statuas, post prudentiam, quæ uirtutum dux, & moderatrix est omnium, post iustitiam, quæ societatis humanæ retinaculum est arctissimum, magnanimitatem maxime esse consentaneam principibus, ac rectoribus ciuitatum, nihilq; aut maius illis, aut potius, aut sequendum esse, aut desiderandum.

Honorem inter bona ciuilia primum locum optinere.

VOD DIIS PRIMVM Immortibus pie, reuerenterq; tribuitur, deinde regibus, principibus, magistratibus, cum summo etiam cultu, & summum illud, & maximum, merito existimandum est suo, quippe cum & dijs tribuatur, quibus nihil est omnino maius, et pontificibus, ac

regibus, quibus post deos nihil est in teris sanctius, nihil augustius. Id ipsum autem est honor, quem quod ubiq; comitetur reuerentia, eaq; quod seungi ab illo nequeat, itcirco duobus ex his gignitur ea, quæ ipsis & Dijs, & regibus, ac magistratibus summa cum dignitate inest, quæq; sua de magnitudine, maiestas est dicta, mundumq; omnem temperat, ut inquit Poeta ille maxime tibi affinis, eminentissimèq; ingeniosus. Nam quid obsecro, Dijs ipsis immortalibus, orbem uniuersum resq; tum naturæ omnis, tum hominū moderantibus, aut quid regibus magistratibusq;, pro susceptis publice, priuatimq; tā multis, tanq; urgentibus curis, molestijs, laboribus retribui maius potest? aut quæ referri conuenientior gratia, quàm honor, quàm reuerentia, cultusq; ille, & maiestati debitus, & ipsis illis, qui paternum pro nobis, deq; rebus quoq; nostris patrocinium suscipiunt, ac curam, subeuntq; difficultates tum maximas, tum maxime erumnosas, ac periculorum plenas? Quo fit uti ipsos inter hoies, ipsisq; in ciuitatibus, nihil honore habeatur, aut existimatione maius, aut amplitudine etiā dignius spectatiusq; nihilq; rectoribus ipsis populorum, ac gentiū optabilius

fit, magisq; expetitur. Et uero honor, in quam omnes quidem opinionem simul consentiunt, uidetur premium esse uirtutis, earumq; actionum, quæ & uirtutes constituunt, & ipsæ quoq; eadem sunt uirtutes. Et si nihil uirtute ipsa maius est, aut præstabilius, nec præmijs externis perse indiget, nec honori famulatur, uerum id agit, in eoq; est tota, ut emineat, atq; ut est spectabilis, ita quidē in summo gradu conspicat, et in prætio haberi iure suo uelit, eoq; tanquam excitamento quodā alliciat ad se se consecrandam, atq; exercendam homines. Igitur honor exhibetur benemerentibus, ut recte factorum pretium, ac laudatorum facinorū, siue ut in militia signum gerendisq; magistratibus, siue ut excitamentum quasi quoddam ad bene de uirtute merendum, perinde, ut in certamine uincens lauream, quæq; uetustissimis illis seculis dicta est Adorea. Oportet autem ut expetentem coronam prodire in certamen, quo illam assequatur, sic & qui honorari cupit, eū se se omni e parte gerere, dignus honore ut & habeatur ab omnibus, & iudicetur a sapientibus, & ipse illo se dignum meritis suis existimet. Nam & e theatris plausum, nisi spectatus prius, reportauit nemo, & qui spectatus, perinde, ut dignus præmio suo exornatur. Itaq; præterquam si spectatus, dignus plausu habitus est nullus, nec uictor euasit quispiā, nisi pugna prius exaclata, aut coronā in Olympiā meruit, nisi qui ea dignus est antea iudicatus. Non temere igitur in prouerbiū fere abijt, uirtutis ipsius præmium honorē esse. Itaq; si Dijs, pontificibus, regibus, summis si magistratibus honos exhibetur, si & uirtuti ut dignum præmium, gratiæq; consentanea relatio, quā uis, ut dictum est, nullum ea extra se præmium constitutum habeat, nihilq; se ipsa maius, digniusq; existimet, primum quidem tenere locum, humanis cum ciuilibusq; in rebus oportet, maximumq; omnino esse bonorum externorum omnium, atq; ut maximum, sic etiam pulcherrimū, summèq; expetendum. Honor itaq; unde honesti nomē ductū ciuilem inter, humanasq; actiones huiusmodi quidē est, externaq; inter bona. Cū diuitiæ ipsæ, ac rerū copia familiarium illius ante conspectum utiq; sordēat, nam et diuitias, & potentiā, summā per turpitudinem adepti sunt, & adipiscuntur quotidie non pauci. At honorem uerum, syncerum, solidum, uiro dignum nisi per uirtutem assecutus est nemo. Cum etiam diuitiæ non raro postremorum sint flagitiorum authoramentum. Nam & Alexandri pater Philippus Græciæ libertatem, seu seruitutem potius ab improbis ciuibus auro mercatus dicitur. & multi patriam pecunia uendidere, alij filiarum, aut uxoris pudicitiam, pro quibus quis bonus dubitet mortem oppre-

tere? Iure igitur pater tuus probatissimus uir dicere solebat, Solem quidem & terras illustrare radijs suis & cœlum, honorem uero hominum actiones præclarissimæque facinoræ. Atque uti exploratrix esset colorum atque indicatrix lux, sic honorem indicem decernebat & generosorum pariter & degenerantium animorum. Namque ut pecunia materies quasi quædam est & liberalium & magnificorum hominum, in qua illi quidem cum laude uersantur etiam summa, sic honor, & eorum qui magno & præstanti sunt animo, & qui contra pusillo & degeneranti, perinde, ut eadem pecunia auarorum, atque sordentium. Abunde liquet igitur honorem maxime expetendum, ijs præsertim, qui in luce hac civili, hominumque societate uersantur, utpote illustrium factorum omnium laudabiliumque actionum testimonium, ac meritum. Et uero ut quisque maxime generoso est animo, ita honoris est expetentissimus, quam ad rem natura ipsa duce rapiatur. Namque in tam multiplici ingeniorum diuersitate, natura ipsa rebus hominum consulens, quosdam etiam ingerat, quanquam per paucos eos quidem, quorum studium sit, omnisque cogitatio, & cura erga res maximas, ac maxime arduas, quod illorum animis maior insit, ac uehementior calor, & quibus, ut Pœta inquit, igneus est uigor. Etenim globus ille igneus, ut deorum regionibus maxime affinis est, sic maxime animos incendit ipsos, ad ea quæ diuina ipsa sint, atque inter mortales habeantur prima. Quo circa huiusmodi homines necesse est optimis & institutis inniti, & artibus, multisque pariter clarescere uirtutibus, quo honorem ipsum assequantur, qui præstantissimarum sit meritum actionum, quando nisi per uirtutem, cuius ipsius æstimatur pretium, aspirare ad illum nullo pacto queant. Cuius quidem rei haud sciam an ne alius locupletior esse testis possit Publio Cornelio Scipione, quo in uiro splenduerit admirabilis continentia, singularis fortitudo, mira integritas, summa pietas, ac religio, incredibile beneficiendi alijs studium, incomparabilis amor in patriam ac propensio, quibus ipse, atque alijs artibus supremos affectus est honores in patria omnium prima, tanta cum admiratione gentium omnium, ut Scipio homine quidem maior sit existimatus, creditusque Iouis filius. Longe uero alia in Catilina ratio, scelerum, atque flagitiorum omnium illuue, ac sentina. Cuiusmodi homines non honoris quidem expetentes aut studiosi, sed grassatores illius potius sunt habendi. Itaque in bene constitutis ciuitatibus Catilinae similibus ciuium similes plerumque sunt exitus. Quo fit ut magni sit omnino animi, per uirtutem ad honorem contendere, in ma-

gnisque uersari, ac maxime claris actionibus, perinde tamen ut oportet, ac decet, rectaque ut iubet ratio, quo illum adipiscantur. Id quod nomen ipsum magnanimi præ se fert, ipsiusque magnanimitatis appellatio.

Magnanimitatem esse mediocritatem quandam, Pusillanimitatem defectum, inflationem uero excessum.

Nec uero magni uir animi honorem tantopere expetat, quærat, pro illo contendat, nisi eo se dignum omnino persuasum habeat. Quod ut sibi ipse persuadeat, animi eius magnitudo impellit, singularisque præstantia, bonarumque artium studium etiam summum. Quo circa de honore quantum hac in parte satis est, explicatum cum uideatur, constatque, hominum alios nimium, contra alios parum, mediocriter uero alios erga eum commoueri, & affici, uirtutemque ipsa cum aut excessum sequantur, aut defectum, nimirum mediocris ad honorem affectus, moderataque animi impulsio mediocritatem constituet eam, quæ quoniam inter parum, ac nimium, locum obtinet, uirtus est utique appellanda, eademque erit illa, quam magnanimitatem uocari, paulo est ante dictum, et qui sit ea præditus, eundem illum magnanimum uocabimus. Qui uero animo degeneranti sit, ac pusillo, longiusque recedat à medio, propter innatam relaxationem, pusillanimum, defectumque ipsum pusillanimitatem. Contra uero qui animo turgescenti, ac uasto, longèque amplius quam quod æquum & honestum est, de seipso sentiente, lineam prætergrediatur, tumidum, quando habitum ipsum tumorem, tumiditatemque maiores nostri uocauerunt. Nec de fuere, qui ita quidem affectos, inflatos, habitum uero ipsum, ac uirtutum inflationem dixerint, ac turgiditatem. Itaque neque improprie fortasse, neque parum apte definiuimus, magnanimitatem mediocritatem esse quandam, circa honorem, illum quidem magnam, quo se iure dignum, ac bene meritum putet, is qui magnanimus uere dicendus appareat. Qui neutique magno esse animo aut dici, aut existimari iure mereatur, nisi in magnis uersetur rebus, & in eo quidem genere magnitudinis, quo honor ipse etiam magnus contineatur, qui in hominum quidem opinionibus, ac mentibus & primus sit, & habeatur maximus rerum externarum omnium, quando honor ipse externum quidem est bonum, & primum idem, ac maximum, addamus licet & pulcherrimum. Nam & diuitiæ, rerumque plurimarum copia, & opes, & potentia co pertinent, uti honorentur, & qui cumulandis illis inhiant, & qui opibus, potentiaque ciuitatibus in ipsis

pollent. Itaq; cum sit hoc ipsum summum inter externa bona, cætera præ illo sordescant, ut quidem sordescant omnia, necesse est. Cum diuites etiam non rari inhonorati, & despecti uixerint. Contra uero pauperes permulti, atq; haud magna cum re in maximis & honoribus, & magistratibus constituti, summa cum gloria claruerint. Qualis Fabritius, qualis Publicola, cui mortuo ob rei familiaris angustias finus de publico est factum, qualis Scipio ille, cuius filiae post patris obitum, quod paterna pecunia ad collocandam uiro eam satis non esset, dos est etiam de publico persoluta. Parum idonee quidem inter hos Romanae rei publicae principes, ac fortasse etiam impudenter, me ipsum numerauerim, tu temet tamen scis Andrea Marchio, quem apud Ferdinandum Regem locum tenuerim, quæq; apud illum mea & autoritas fuerit, & gratia. Is igitur cum grauius quibusdam me, quæ tunc agitabantur rebus præposuisset, idq; ego ferri à filio permoleste animaduertentem, nec recusare onus ulla id ratione ualere, dicere haud sum ueritus, onus illud me quanquam male libenter, fidenti tamen animo suscepturum, nec deterriturum cogitationes meas, aut filij contumeliosum animum, aut suam patris ipsius in filium indulgentiam, habiturum enim me aduersus utrunq; quanquam acerrimos accusatores, maximum tamen patronum. Quod rex dictum uehementer admiratus, scire è mecum pertenderet, qui nam is patronus esset, Paupertatem tum inquam o Rex, ea me aduersus accusationes & tuebitur uestras, & liberum absolutumq; in iudicio sistet.

Qui & quales sint tum pusillanimi, tum inflati, & tumidi.

Verum quo magnanimitatis ipsius species honestior, magisq; augusta appareat, ante quam de ea dicere aggredior, uitia ipsa quæ sint & qualia, defectus scilicet, atq; excessus, & qui sint, & quales tum pusillanimi, tum qui dicuntur tumidi, ordine suo aperiam, hinc primum exorsus, idem procul dubio usuuenire in magnanimitate, quæ & in pulchritudine, quæ nisi magno in corpore inesse nequeat, oportet enim pulchritudinem præ se ferre dignitatem, quæ pusillo in corpore quonam modo inerit? breuitas cum ipsa corporis, staturaq; exiguitas contemptum sui ingeneret, ac despicientiam? Nam etsi magnifice dictum est de Tydeo.

Maior in exiguo regnabat corpore uirtus.

Dicentem tamen consideremus Aristotelem ex Poëtæ sententia speciem primo quidem loco dignam esse. Nam & Iuliano Augusto non parum detraxit corporis status exilior, licet res ab eo gestæ essent quæ gloriosissimæ, animusq; ipse longe semper gestis amplior. Contra uero Maximino robur corporis, atq; proceritas, etsi abunde ipse in compositus erat, uel plurimum tamen adiumenti attulit, ad hominum non opinionem modo, auctoritatemq; excitandam, uerum etiam admirationem. Quæ tandem illi in perniciem uerterunt, cum magnitudo ipsa animi, rerumq; amplitudo gestarum in impotentiam se se omnino conuertisset, seu a grestem potius, ferinamq; immanitatem. Prisci quoq; scriptores referunt, nonnullas apud gentes creandis regibus, formam statumq; ipsum corporis ualere quamplurimum. In Carolo Octauo Galliarum Rege, qui paucissimis ante annis arcessitus ab Italicis potentatibus, immo ingentissimus conductus fuit stipendijs, ad Alphonsum Neapolitanorum Regem patrijs, auitisq; pellendum sedibus, inerat non summa modo liberalitas, uerum singularis animi magnitudo, propulsandis periculis, bellisq; suscipiendis. Nam humanitas, comitas, popularitasq; inerat ei tanta, ut in Rege nec maior desiderari deberet. Summum tamen in modum dignitati eius detrahebat oris deformitas, ac totius corporis parum compositus status, ac si non etiam Vespasiani Augusti os expositum & ipsum fuerit scurrarum maledictis. Sed redeamus ad rem ipsam. Quemadmodum autem pusillo in corpore inesse nullo modo potest formæ dignitas, quæ uis decor forte insit aliquis, aut uenustas, ac ueluti minutis quibusdam in floribus afflatus quasi quidam, sic pusillo in animo & perquam demisso, nulla omnino magnitudo aut dignitas, nulla prorsus celsitudo, aut maximas ad res aggrediendas honesta ac uiro digna inesse commotio. Aristoteles, quos maiores nostri tanquam à delicijs bellos appellant, uocari ait quasi à ciuium deblandimentis, populariq; à laude à seuis, eosdem etiam à membrorum responsu & conformatione, ou μέρπος, qui lingua nostra sunt conformati, ut quorum artus, ac partes corporis inuicem sibi conuenientes, decenter pro statu ipso respondeant. Idem nec pulchri nec formosi aut nostra, aut Græca dicuntur lingua, nam etsi belli, uenusti, conanniq; ipsi sunt, pulchri uero, formosiq; nullo certe modo habentur. Quæ ratione nec magnanimi, nisi qui magno, atq; excellenti sint animo præditi. Siquidè hæc ipsa magnanimitas mediocritas alio est de genere, quam illorum, qui in mediocri pecunia dandi seruant, atq; erogandi mediocritatem. In magnis enim, ac uere citâ magnis uersatur, et quæ à Virgilio dictum est,

» Ipse inter primos præstanti corpore *Tyrnus*
 » Vertitur, arma tenens, & toto uertice supra est.
 Natura autem ab ipsa ita comparatum est, ut quemadmodum homi-
 num statura, aliorum est proceram, aliorum breuis, aliorum commu-
 nis, atq; inter proceram & exiguam media, sic in animis quoq; usu
 ueniat, ut alijs magnitudo insit, & tanquam proceritas, alijs exigui-
 tas, quæq; proprie magis pusillitas dicatur, alijs modesta quasi quæ-
 dâ. Cuiusmodi homines, quia paruo se dignos ducant, modicoq; sine
 contenti, appellare modestos solemus, quod nec maiora ipsi expectant,
 aut querant, quàm quibus se dignos statuunt, & gerendis illis ido-
 neos, pro æstimatione de semet sua, suoq; iudicio modum retinentes.
 Hiq; tantum ac fortasse amplius distant à magnanimo, quantum à pro-
 cero illo & eminenti corporis statu, qui sunt breuiore, ferunt tamen
 suam & ipsi laudem, ac pretium. At magnanimis omnia quidem et
 insunt & debentur magna, decora, eximia, maxime rara, atq; ad-
 miratione digna. Contra uero pusillanimus omni è parte despicibilis,
 abiectus, degener, cuius animus quamuis sit ipse ignobilis, ac pusil-
 lus, seq; deiciat, tamen longe etiam minoris seq; resq; facit suas, itaq;
 uel inferiorem quàm ipsius captus est, se se in cunctis gerit, & si aut
 propter generis nobilitatem, aut maiorum merita, alijs uel de causis
 ampliora forsitan mereatur etiam aliorum iudicio, ac sententia. Quo-
 circa eo despicibilior est, quod nequaquam ob inscitiam, atq; insipien-
 tiam, uerum ob innatam ignauiam atq; timiditatem non mouea-
 tur ad ea consequenda, quæ & suapte natura appetenda sint, &
 ipse se se dignum illis esse intellegat, quæ è re deterior quoq; efficitur.
 Nam cum ex honesta rerum laudabilium administratione uirtus
 perficiatur, dum administrationes ipsas fugat, et laudabiles, & bo-
 nas actiones fugit. Itaq; ignauius, inersq; sit necesse est, adde & im-
 probus. Quid enim improbius, quàm quod commendatione di-
 gnum, honestum, pulchrum, ac bonum sit nolle id agere, lon-
 gusq; ab illo per desidiam fugere? Secus autem inflatus, & tu-
 mens, qui præter omne meritum, & magnum se se censeat, cum mi-
 nime quidem sit, & præclaris, atq; excelsis dignum, cum sit illis om-
 ni è parte impar, minimeq; idoneus. Itaq; quod iniquus suimet
 ipse sit æstimator, sua falsus opinione deceptusq; iudicio, cum nec ue-
 ra, nec se digna sibi arroget, intumescit, & tanquam uento nimio, ac
 non suo feratur, uelis nimio plus inflatis præceps impellitur, ride-
 turq; ab ijs omnibus, quibus inflatio eius bene est cognita, quin
 etiam aut calcatur, ut paruum omnino dignus, maleq; idoneus,
 aut ex honore

aut ex honore ipso, seq; indigno munere, infamiam sibi comparat,
 atq; obiurgationem, non sine populari odio, atq; inuidia. Per sæpe
 enim non pauca è tumidis, atq; inflatis in male constitutis ciuitatibus,
 malis ipsi artibus per ambitionem ad honores euehuntur, primosq;
 etiam magistratus, quorum quidem administratio referta esse solet
 auium improbationibus, maledictis, odio, detractionibus. Itaq; &
 illi longissime distant à magnanimo, propter animorum extinctissi-
 mos igniculos, & hi præter ius, fas, decus, honestatemq;, irrumperè
 in magnanimi castra, ut uolenti, & quidam quasi grassatores con-
 tur, dum supra quàm eorum ferant partes, & meritos se, & dignos
 etiã maioribus falso existimant, longeq; plura sibi arrogant, quàm
 ipsorum sit captus. De hoc autem hominum genere potissimum narra-
 ri per iocum consuevit, ac risum Horatiana illa fabella, cum
 Repetitum uenerit olim

Grex auium plumas, moueat corniculâ risum
 Furtiuus nudata coloribus.

Ac nihilo minus pusillanimitas ipsa magis aduersatur magnanimi-
 tati, quippe quæ & honorem ipsum defugiat, qui primùm inter mor-
 tales locum teneat, et ab honestis ac præstantibus ob imbecillitatem,
 ac deiectionem absteat actionibus, quæ bonos ac probatos uiros fa-
 ciant, nec patiatur in ijs uersari, de quorum exercitatione magni
 euadant, & excellentes uiri.

Omnino autem pusillanimi, intumescentesq; maxime inter se differunt,
 quod horum animi ab excessu ita quidem rapiuntur, ut propius uiri-
 bus maiora affectent, sintq; pro captu tamen suo nimij. At magnani-
 mis comparati & longius ab illis distent, & tanquam defecti uiri-
 bus oneri aut impares appareant, aut sub eo concidant, cum magna-
 nimi ipsi ubiq; emineant, spectenturq; maiores. Illi uero alteri cum om-
 ni sint è parte degenerantes, nihil eorum animus omnino inest, quæ
 ratione referri aliqua ad animi magnitudinem queat. Itaq; non ab
 inceptis modo generosis ob insitam humilitatem, atq; abiectioem tur-
 piter deterrentur, uerum eorum mentes ab illustribus & paulo etiã
 spectatoribus siue expeditionibus siue cogitationibus ignauius auer-
 tuntur. Nec uero in eodem siue uirtutis, siue uitij genere singulis sibi
 è partibus omnes sunt similes. Namq; & è tumidis, atq; inflatis qui-
 dam existunt, qui licet nullo pacto meriti, dignos tamen se uel ma-
 ximus quidem statuunt. Quidam etiam cum sint suo quodam in gra-
 du collocandi, altioribus tamen se, longeq; præstantioribus dignos cè-
 seant. Lenius profecto uitiù, nauigatioq; non adeo periculosa, uitiù

tamen, quæq; uelificatio non uacet periculis, iactationibusq; et uentorum, et fluctuum. Et hi quidem digni forte uideantur uenia, cum difficilis sit admodum omnis ferè iudicandi ratio, ac de seipso præsertim, ut neq; supra quam par est quispiam, neq; infra, de se; rebusq; sentiat suis. Sunt eodem e grege, quos non ideo accusas, quæ dignos se, idoneosq; existiment, cum utiq; ipsi sint, sed quod ob insolentiam intumescant, animorumq; elationem. Itaq; ut à magnanimo qui recedunt alij modesti habentur, alij demissi, pusilli, abiecti, sic eorum, qui pusilli cum sint, nec uideri ipsi uolunt, nec intra modestos continere se aut uolunt, aut sciunt, duplex etiam est genus, nec non et illorum item, qui tumidi, inflatiq; seipso non ignorant modo, uerum etiam à recto tota prorsus aberrant uia. Eadem quoq; et illorum diuisio, qui quanquam non omnino præcipites, se se tamen ipsos magis ignorant, quam decipiunt, ut qui bona corporis constitutione freti, uiribusq; abunde ualentibus uitulum ferre humeris satis cum habeant, conantur et taurum, Crotoniaten illum Milonem superaturi, uani admodum conatus, inceptaq; parum honorabilia. Verum enim uero quanti se quisq; facere habeat, quaq; etiam regula metiri, quodq; de illo alij iudicium ferre debeant, difficile est iudicatu, quando, ut Ouidius ait,

» Et mala sunt uicina bonis.

Quam ob rem neq; inconcinne, neq; parum perspicte dictum est ab Aristotele, non qui cunq; se maioris censeat, tumidum illum esse.

Ad dubitabit hic forsitan aliquis et quæret, inflatus ne iste, tantoperèq; intumescens cum maiora ipse sibi et persuadeat, et adiudicet, an ipsos illos uiri magnanimi, aut æquet spiritus, aut superet, quæ dubitatio prorsus est repellenda. Siquidem hic ipse tantopere qui turgescit, opinione quidem sua, suoq; inflatus uento tumet, decipitq; se se, frustraturq; cogitationes suas, suaq; consilia, atq; incepta. Quo enim hic pacto aut accedat ad magnanimum, aut ante illum eat? Cum magnanimus in maximis illis, maximeq; excelsis rebus, quibus se se dignum atq; idoneum merito suo iudicat, mediocritatem studiosissime retineat? Nam neq; à mediocritate recedit, qui quanquam in maximis illis et quantumuis excelsis rebus, pro amplitudine tamen ac dignitate modum retinet sua, quem quidem retinere neuitq; potest, qui uento huc illuc inaniter rapiatur. Etenim magnanimus, si magni habeas paruiq; rationem, summo quidem in gradu constituitur, ac nihilo minus magnitudine in ipsa, recta à ratione nullo modo digreditur, qua duce, seq; et illa dignam retinet mediocritatem, perinde,

ut qui cum sint ipsi locupletissimi, pecunijs tamen utendis à modo, mensuraq; minime recedunt, seq; rectæ unde quaq; rationi accommodant, cuius usus in omni quidem re administranda mediocritatem gignat, ac si non et maximarum ductores copiarum, modum, mensuramq; ductandis illis adhibeant, ut minimarum etiam copiarum duces, exercitus tamen ipsius tum qualitate, tum etiam quantitate pensata. Itaq; medium ipsum, in quo uirtus sedem sibi erexit, non à re querendum est ipsa, sed à rectæ rationis usu, temperataq; illius administratione. A qua uita quidem aut destituuntur propter languorem, atq; imbecillitatem, aut illam fugitant præ immoderatione, atq; impotentia. Igitur inflatus iste, et pertumescens, nec si eius rationem habeas, mediocritate ulla utitur, nec rursum ad magnanimum si respicias, mensuram adhibet aliquam, quin potius et se cum ipse agit exsuperanter, relicta prorsus ratione, Et magnanimum si consideres, summam præ se fert et imbecillitatis suæ, et illius magnitudinis ignorationem, atq; præstantiæ. Itaq; paucis ut absoluaui, inflati, atq; turgescentes ad eos ipsos si respexeris, exsuperantes quidem sunt, ac nimij, Sin ad magnanimum, defecti uiribus, longeq; imbecilli, ut qui ab omni quoquoque sum mediocritate absint quam longissime. Igitur et ab ipsa magnanimitate, quæ ubi à mediocritate destituta fuerit, ruat oportet, aut in perniciem eius, qui eam sectatur, qua minime opus est uia, aut urbis, populi, gentis, in qua hoc contigerit. Ad hæc uiriusq; et tumidi, et magnanimi merita si considerentur, hic ipse magnanimus ut maximis quibusq; et est, et habetur dignus, sic etiam necesse est idem ipse, et optimus, et optimus etiam artibus instructus sit, atq; exornatus. Namq; ut bonis et honestis ciuibus honos debetur suus, parq; referenda cuiq; est gratia, sic optimis maximi honores, maxima etiam præmia et conferenda sunt, et etiam referenda. At qui seipsum decipit, iniquusq; sui æstimator ac censor est, et iudex, ad eaq; contendit uel rapitur potius, quæ parum omnino compositi sunt, ac turgescens potius ingenij, quo hic honore dignus esse possit? aut quæ nam meritorum dignatione honestari, aut gratia? Quid quæ inflatum hunc, et quæ ad ipsum nullo modo attineant arrogantiæ sibi, necesse est iactantem esse, seq; et sua ostentantem, patefacientemq; cum primis aures assentatoribus, captantemq; uanitate ingenij popularis auras, seruientem deniq; multitudini, dum folles suos uanis impleat sufflatibus, iniustus ipse et uir, et ciuis, qui quod suum ipsius non est, eripere contendat alijs, indignis omnino artibus, ac male temperatis moribus. Contra magnanimus quomodo ostentet sua, iactetq;

se se inaniter, qui sui ipsius minime laudator existat, uixq; patiatur se coram ab alijs laudari? qui magnitudine contentus sua, seq; dignam maiestatem retinens, a multitudine abhorreat, cum sit ipse ceteros inter omnes eximius, uelitq; nulli secundus esse, nedum ut popularibus passurus sit subijci se rumoribus, ac fabellis. Ad hæc iustitiã ita colat, æquitatemq; ut æquus ipse sit & æstimator, ac iudex rerum suarum, nec eripere alijs conetur, quod suum non esse, sibiq; deberi nullo modo intellexerit. Nam quod dicunt inflatos minime incommodantes esse, aut nocendi cupidos, uidendum est quomodo id fieri possit, qui si in ciuitatibus uiuunt, quæ legibus temperantur, regunturq; sub magistratibus, fieri qui nam potest, nemini ut noceant, cum magistratus, honoresq; alios indigne, arroganterq; conferri sibi contendant, qui alijs iure ipso debeantur. Ita q; nocere eos & incommodos esse oportet, etiam in re maxima, honor enim inter ciues maximus habetur. Constat autem duplici eos uia recedere a mediocritate, et quod de se amplius quam par est sentiant, & quod quæ alijs debetur, ipsi sibi uindicare studeant indigne, iniusteq; etsi cæteris in rebus minime sunt fortasse mali. Quo circa abiectio ipsa animi, ut pusillanimus recedit a medio, hoc est a magnanimi celsitudine, & ab eo, in quo magnanimitas collocata est gradu, sic intumescens hic ob inflationem animi, suiq; ipsius ignorationem insolenter, temere, sine pudore, parum iuste ambiendo excedit, atq; ita quidem excedit, medium ut ipsum imprudens, suiq; parum potens prætereat, ac nihilo minus ad magnanimi præstantiam accedere nullo modo queat, cum sit & consilio destitutus, & operam temperare suã, seq; ipsum coercere omnino nequeat. Quid quod cum magnanimus ipse singulis fere a uirtutibus præsidia sibi comparet, Inconsideratus hic a plurimis contra uitij circumdatus obsidetur ab immoderatione, incontinentia, improbitate, impudentia, rapiturq; a grassatione, uolentia, impotentia, iniustitia. Qui igitur et quales tum pusillanimi sint, tum inflati, quæ item tum pusillanimitas, tum inflatio, satis ex ijs, quæ dicta sunt, patere arbitror. Quæ quidem uitia longe apparebunt fe diora, ac magis, magisq; turpia, ubi magnanimitatis ipsius facies sese ostenderit, cultumq; ac formam ipsa suam spectandam præbuerit, se qui ipsam uolentibus. His in hunc modum explicatis, & quibusdã quasi coloribus inter se distinctis, quo uitiorum, ac uirtutis species magis inter se dignoscerentur, nunc ad ea transeamus, quæ magnanimitatis uidentur esse propria, ad magnanimiq; spectare & munera, & officia.

Qui & qualis

Qui & qualis sit magnanimus.

Principio oportet eum, qui ad magnanimitatis decus, ac gloriam est peruasurus, natura sit ab ipsa munus ad hoc genitus, frustra enim repugnante ea nitetur. Ingniculus namq; ille, de quo iam diximus, male quidem accenditur, aut flammam edet in minime apta materia, ad conalescendumq; parum apposita, nulloq; modo idonea. Oportet itaq; natura ab ipsa constituta esse huiusmodi principia quibus nisi consentienter constitutis, stimuli illi qui ad honorem excitant ac laudem, aut nulli futuri sunt, aut parum certe idonei ad magna & præclara complectenda, aut quibus exercitatio adhibita, consuetudoq; adiungere haud multum queat, futurumq; sit, exercitatio ut ipsa, atq; de syderatio deprauetur adeo, ut ad ea intendatur, quæ nec ingenij sint eius, neq; proprii omnino muneris, deniq; ad ea ut rapiantur, quibus ipse nullo modo sit idoneus, ducaturq; uanitate potius, quam ratione, quæ uirtutum omnium, et huius potissimum, regulam, ac mensuram teneat. His itaq; principijs, insitoq; a natura uigori accedat necesse est institutio ea, quæ a consuetudine, moribusq; profecta, naturæ ipsi congruat, ciuitatiq; in qua ipse natus, altus, educatusq; est, ad summumq; in ea magistratus, atq; honores contendit adipiscendos, quæq; et legibus conueniat, & honestati, sine qua honoratus euadere queat nemo. Quo fit ut institutio, atq; assuetudo, naturæ adiuncta principijs, ciuilibusq; firmata institutis, cogitatione, ratione, ac natura duce & magistra, mirifice augeat, confirmetq; animum obediens magnis, et laude, ac commendatione dignis muneribus. Confirmatis igitur naturalibus principijs, accedenteq; institutione, ac consuetudine, insurget magis, magisq; in dies animus. Cumq; idẽ hic ipse quod ad magnanimitatem honeste, ac laudabiliter pergit, præmunitum se natura senserit, eaq; institutione confirmatum, quæ ciuilibus moribus, legibus, ipsiq; rationi maxime consentiat, tum uero dignum se se honorificatione magis, magisq; in dies iudicauerit, per idoneumq; ad ea tractanda, quæ honore ipso digna sunt, atq; operæ pretio. Alexander Mamae filius Seuerus in ætate satis tenera, Augustus a Senatu salutatus, Magnam se appellari noluit, cū id illi nomen publico consensu esset oblatum. Nam quid ego, inquit, magnifeci? Sensim igitur ac progressim ita sese instituit, ut & aulam, et senatum, et urbem ipsam a contaminationibus Heliogabali, impuritatibusq; expurgauerit, et in suam dignamq; Romano imperio formam restituerit, seq; sic ad quasunq; principe dignas artes extulerit, ut inter magnanimos prin-

88

cipes princeps ipse summe magnanimus uideri possit. Tale igitur magnanimi ingenium, talis institutio atque assuetudo, tale etiam eius ipsius iudicium erit, atque aestimatio, neque a natura digressa, neque legibus aduersans rationabilibusque prescriptis. Conuentum autem, hominumque societatem eam in qua magnanimus educetur, constituimus, legibus, moribus, atque aequo inter cives iure uiuentem, ac seruantem publica decreta, uiuendi que aequabilitatem, quibus est rebus bonum illum uirum, et probum ciuem statuimus, adhuc et peregrinis, et aduenis, ipsique hominum generi pro facultatibus amice pariter, ac fideliter consulentem. Talis enim, tanque excellens uirtus, lausque tam eximia nisi bonum in uirum cadere minime potest. Nam et prauis honore sunt indigni, qui si honorari ob uirtutem uelint, seque honore dignos putent, nimirum ridendi omni e parte sunt, perinde, ut stulti, stolidi, desipientes, quae uitia a magnanimo quam longissime abesse que non uideant. Magnanimus hic igitur, de quo nunc differimus, natura primum, deinde moribus legibusque bene constitutus, atque institutus erit, et in ea quidem ciuitate, in qua honeste, ac pari etiam iure uiuatur, sitque in honore probitas. Namque ut agrorum sic etiam animorum uastitas ipsa inculta esse solet, et squalida, feris tantum, non cuiusque animalibus patens. Quid enim uasto animo, et a ratione ac legibus aberrante perniciosius? Sed iam ad ea quae magnanimitatis, uirique sunt magnanimi distincte explicanda, nostra sese conuertat oratio.

De officio magnanimi.

Primum igitur magnanimi munus est, seque, animumque metiatur ut suum, et quid se dignum sit, cui etiam ipse sit rei idoneus, atque appositus, tanquam est statera perpendat. Persuadere autem sibi longe plura, ac maiora, ad quae neque sit omnino aditus, neque uia pateat ulla, uani est, et se ipsum decipientis hominis, longius uero cogitationes euagari sine re, in cassumque conferre opera, quod est aliud quam in irritum iactare actiones suas? Iure igitur detertere ab incepto Phaeihonta filium pater studeat apud Naionem inquitens,

Magna petis Phaeihon, et quae non uiribus istis,

Munera conueniant.

Itaque quale inceptum eius fuerit, et quod iniquus ipse uirum suarum aestimator, exitus docuit non ridiculus modo, uerum etiam maxime miserabilis. Oportet igitur magnanimum, aequum cum primis esse sui ipsius, uirumque, ac facultatum suarum aestimatorem, dimensoremque minime uanum ex

petitionum suarum, ac rerum earum, ad quas intendit, consilio, opera, atque actionibus suis omnibus. Persuadere autem sibi supra uires suas praeter ingenium, et attentare ea, ad quae non sit accessus, hominis est inconsiderati, parumque omnino confirmatae mentis, quae in homine quidem magni animi maxime sedata esse debet, minimeque immoderata, aut lubrica, suique ipsius ignara. Nam si priuatum cuiquam, magis, quam uniuersim cunctis, praecipuum illud traditum est, Nosce te ipsum, praecipue uideri potest, ut COLOTIVS BASSVS NOSTER, VIR CLARISSIMVS putat, magnanimo traditum. Itaque ob difficultatem nullo in genere laudis ac uirtutis euadunt rariore quam in hac ipsa, quae ab animi magnitudine expetitionumque ipsarum, atque ab ipso sine qui est honor, uocata est magnanimitas. Caesar diuina, et humana peruertisse accusatur, dum cohibere animum, et in gyrum rationis agere cogitationes, atque consilia aut nequit, aut parum utique uult sua, maleque et se ipsum et res suas dimensum esse illud palam fecit, quod suis etiam a beneficiariis confessus fuerit.

Qualis esse debeat magnanimus in beneficiis collocandis.

Publius Scipio tum ciuis, Senatorque, tum imperator nunquam plene laudatus, qualis magnanimus esse debeat in beneficiis collocandis, operaque multis impartienda abunde quidem docuit. Quo circa beneficii studium uiam sibi ad honorem maxime certam comparabit, conferendo opera suam quam plurimus. Quae enim res maiorem in ciuitate colligere potest beneuolentiam, quam beneficentia? quae maiorem fidem, atque auctoritatem adiungere, quam ut is ipse sis, in cuius praesidiis omnes constanter sperent, nemo uereatur iniuria? denique quid tantam potest ingenerare in animis cuius admirationem, quam ut omnes uideant, intellegant, sciant in te uno et publicum et priuatum ciuium bonum esse collocatum? Itaque ubi tria haec simul conuenerint, ut ament te omnes, ut fidem habeant, ut admirentur, quid deesse potest, aut quid non adesse, ad honorem, ac gloriam assequendam? Scipio idem Africanus, quem qui ueris honoribus dant operam, proponere sibi ante oculos, ut uerum, ac fortasse solum uerae magnanimitatis exemplum, et tanquam speculum debet, non temere domum e foro se aut curia recepisset, nisi beneficio prius aliquo bene collocato. Itaque fertur de eo, quo die operam suam nulli contulisset, regressum eum domum, non modo grate id tulisse, uerum etiam obiuerganter questum esse, quod amici die

amisset, O'uocem præstantissimo uiro id est Scipione Africano digna. Nullum etiam præterisse diem proditum ab ijs est, qui de Alexandri Scueri rebus scribunt, in quo non ille pium aliquid, liberale, humanum fecerit, publici tamen ærarij ratione habitæ, ut quamuis imperaret, sciret tamen moderatum se prudentemq; rei publicæ dispensatorem esse debere. Præcipue igitur in hoc contendet, totusq; in hoc erit uir magnanimus, ut profit, si possit, omnibus, noceat nemini, nisi ratio, iustitia, maxime honesta causa, necessitasq; aliter tulerit. Nã cum proprium magni sit animi uelle studere, adniti, quo in honore habeatur & prætio, ijs ipse artibus dabit operam, quibus plurimos beneficij deuinctos, maximeq; obnoxios sibi adiungat, quæ sola est, ac uera ratio alios subiiciendi, uidelicet neutiq; per uim atq; iniuriã, sed uera tantum uirtute, moribusq; quàm probatissimis. Quid enim est aliud honorari uelle ab omnibus, quàm ante ire omnes uelle? hoc nisi per uirtutem assequi quo nam alio modo quis poterit? Nanq; ab iniuito si extorqueatur, esse honor desinit. Cum uis hæc quidem sit ad comparandũ in libera ciuitate dominatum, nequaquam tamen ad magnanimitatis assequendũ decus accomodata. Etenim magni animi uir qui ex hoc dictus est magnanimus, uel acerrimus libertatis defensor est, qui cum turpissimum esse ducat seruire alijs, uel inhonestissimũ quidem iudicauerit, per uiolentiam, ac metum alios ad seruiendum compellere. Quando Hercules ut magnanimus monstra hoc est tyrannos, atq; impotentis homines domuit, libera s; ciuitates ac nationes esse uoluit. Quo nam enim pacto ui utatur atq; extorsione magnanimus, qui ab alijs beneficia accipere etiam oblata defugiat? cum sit eius propriũ nolle obligari, nemini debere, nulli esse addictum, quin deuinicare sibi ipsi alios potius, ac subijcere conferendis operis, ac beneficijs. Quando eius qui beneficium confert, partes omnino potioris sunt ac superioris, illius uero, qui accipit, inferioris, longeq; minus præstantis. Ita; quàm benefaciendo delectatur, tam ipse recusat, parumq; omnino honestum ducat, ac nullo modo suum, ab alijs accipere, fieriq; obnoxium. Quo fit ut & rogatus libenter, & non rogatus sponte multa conferat, in bonos scilicet, ac beneficijs dignos, & quidem gratuito, solamq; ob benefaciendi gratiam. Neq; enim aut fueratur uir magnanimus, aut captator est, minimeq; id aut agit, aut respectat, quo emat sibi eum, cui benefacit. Sed quia animi magnitudo eius sic ferat, ratioq; quam sequitur, utq; nihil inde expectet, præter beneficij conscientiam, et honorationem eam quam ex se ipsis conferint benefacta adducere etiã aut nolentibus, aut nõ cupientibus

nobis. Nam etsi ueteri est in prouerbio, beneficium manere retributionem, mercenari tamen hæc ratio esse, uiri autem potest nullo modo magnanimi, quæ nec pecunia moueat, aut aliud remuneratiõis genus ullum, quàm animi magnitudo ipsa, quàm honor, quo se dignum iudicat, quem solũ sequitur, ad quem actiones suas omnes, suaq; cõsilia refert cuncta, quo se alijs deniq; superiorem fore, omnibusq; ante ferri et cupit, et summo etiam studio contendit. Tantum uero abest, ut de referenda sibi gratia, deq; remunerando sit sollicitus, ut si quando, quod usuuenire est necesse, beneficio se affectũ senserit, è uestigio det operam, quo se ab obligatione liberet, properetq; ad remunerandũ. Cuius rei adeo multum inest ei studium, uoluntasq; tanpore propensa, ut multiplicata remuneratione, per accumulatisq; meritis longe quidem arctius, atq; contentius a quo beneficium acceperat, illũ ipsum sibi obliget, efficiatq;, quod mercatores usurpant, ex creditore debito rem. Est enim eius, qui excellere cæteris cupiat, nolle cuiquam debere, minimeq; alijs esse obnoxium. Quin illud præcipue cauerebit, euitabitq; tanquam scopulum, supplicem se cuiquam facere, aut rogantis personam induere. Quod ad munus si ratio, si necessitas, si maxima aliqua, atq; honestissima quandoq; adduxerit causa eum sese nihilo minus geret, ut etiam in rogando, eius appareat animi generositas, præstantiaq; illa magno, et excellenti uiro digna. Ita; apud Virgilium, Aeneas tempestate iactatus, & partim amissis, partim quas satis nauibus, his apud Didonem agit.

» Prohibe infandos a nauibus ignes, &
 » Parce pio generi, & propius res aspice nostras. Quo autem uultu, quoq; animo ea diceret, declarant illa.
 » Quem sese ore ferens, quàm forti pectore & armis. &
 » Credo equidem, nec uana fides, genus esse decorum,
 » Degeneres animos timor arguit. heu quibus ille
 » Iactatus satis, quæ bella exhausta canebat.

Magnanimum male libenter accipere, aut supplicare.

Quando autem eius, q; beneficiũ accipit, partes sunt, ut dictũ est, omnino inferiores, datis uero superiores, potioresq;, iccirco magnanimus male libenter, aut accipit ipse ab alijs, aut precatur, ac rogat, uult enim nullo modo subijci. sed quod magni esse statuit animi, partes ubiq; et habere, et gerere superioris, eiusq; q; alijs præstet. Quo circa studiũ erit eius, benefaciendo demerere alios, ac palam feret, eo se è studio, et cu

ra magnam utiq; uoluptatem capere. Ita q; non ut qui exprobet, aut qui arrogans uideri uelit, libenter commemorat quæ à se extent benefacta in alios, sed ut qui commemorando ea, delectetur, ipsaq; recordatione ac memoria excitetur magis, magisq; ad eiusmodi beneficiendi consuetudinem. Quo fit ut aut ipse raro, aut uix aliorum in se benefacta commemoret, non quia sit aut ingratus, aut male illorum memor, quippe quem remuneratorem longe liberalissimum esse dixerimus, et cuius animi magnitudo maxime appareat in referenda gratia, quo se ab obligatione uendicat, uel quod id agat potius, ut e' debitore se creditorem constituat, sed quod accepti beneficii memoria testificatio sit quasi quaedam, ab alio se in eo magnitudinis genere superatum. nihilo minus et rerum commutationes humanarum, et fortuna ipsa, quæ res nostras ex libidine, ut pleriq; existimant, magis quam ex uero uersat, agitq; , eiusmodi adducunt nonnunquam tempora, ut uir magnanimus sit ipse et liberalis, maximeq; gratus commemorator accepti beneficii, et expugnatus in gratitudine magis, quam uolens rapiatur ad exprobrandum. Vbiq; tamen et retinebit, et præ se feret suam illam animi magnitudinem, ut neq; ira uincatur, ac dolore in exprobrando, neq; in commemorando species ulla appareat insolentis, ac male uel non bene fortasse constituti animi.

Magnanimum uirum libertatis esse cultorem.

In hoc autem tractatu Andrea Matthæe, qui est de magnanimitate, ad monet nos Plautus, faciendam esse de libertate mentionem, quam iradat Hercules fidissimam ubiq; comitem, nauem tamen in gradientem noluisse illum sequi, marine subijceretur ac uentis. Nec tu ipse time re fortasse mecum es aliquando, nec parum quidem miratus agentem de magnanimitate Aristotelem nullam prorsus de libertate habuisse mentionem, contentum, ut arbitraris, ijs, quæ de honore dixisset, deq; magnanimi consilio, iudicio, proposito, qui et reliqua præter honorem parui omnino duceret, et cunctos hac in parte sibi inferiores esse uellet. Quæ eiusmodi quidem sunt, ut cum libertate simul et consequenda sint, et retinenda. Quæ nanq; inesse magnitudo in animo qui liber non sit potest? quomodo uera sui ipsius existimatio, aut rectum eius iudicium, in quo seruire insit aliquid? quæ nam uia recte sentiat, aut iudicet animus, qui sui iuris minime sit, prauis, atq; corruptis addictus affectibus? Verum excusare iure potest Aristotelem, quod rationem rectam sequendam esse præcipit, quæ animum ipsum

ab omni seruitute uindicet, temerarijsq; aut parum sedatis affectibus. Quod quamuis ita sit, non pigebit tamen pauca quædam hæc in questione et causa etiã de libertate differere, non de civili illa quæ, in quam se afferunt q; manumissi sunt, uerum de ea in quæ se afferit liber à uitijs, animus, nullis libidinibus obnoxius, nullisq; expugnatus affectibus, uerum illos ipsos qui sibi per uirtutem subijciens, et conciliat eos, et moderatur. Vir igitur magnanimus nemini cum pareat, nulli se inferiorem ducat, cum primus liberum esse eum oportet. Cui præsertim animi magnitudo illa sine libertate esse nequeat, nihil enim seruire magnum. Sed quæso et hoc quoq; consideremus, num parere qui uelit nemini, nulliq; esse inferior, pariturus sit ipse legibus? Videlicet Hercules Iouis filius non ipse paruit Iunonis imperijs? non morè gessit Eurystheo illius nuntio? Dices Iunonem fuisse deã. At qui ciuiles deæ sunt leges, morumq; instituta bonorum, et ipsi humani sunt dii, et bene quidẽ institutorum hominum dii. Quid quod bonus uir, idẽq; magnanimus, ipse sibi lex est? Ita q; legibus dum pareret, dijs pareret mortalibus, pareret denum sibi ipsi. Nullius autẽ alius q; sentit imperiũ, is uere liber est. Quid quod seruitus ad herum refertur, nemo autem sibi ipsi seruitutem seruit? At magnanimus sibi ipsi cum pareret, atq; obsequitur, seruit omnino nulli, Quo circa maxime omnium magnanimus liber est, nam nec exteriorem ueretur herum, nec interiores expauescit, aut obseruat tyrannos. Nam qui obsecro aut superbiores tyranni, aut quorum dominorum acerbiora imperia, quam immoderatorum appetituum, quam illegitimarum cupiditatum, quam sordentium uoluptatum? quibus compressis, ac intragyrum rationis coeratis, non est, exteriorem cur aliquem dominum uereare. Quamobrem magnanimus uir undiq; quidem liber est, uacuius ipse malis cupiditatibus, compressor titillantium affectuum, uictor, expulso, fugator turpium nefariarumq; cogitationum. Maxime igitur omnium liber est. Cuius autem patrociniũ eximia hæc de qua nunc quærimus uirtus susceperit, an potest is seruus esse? Est igitur magnanimus ut iustus uerusq; rerum suarum æstimator, ut honoris solius studiosus, et cupidus, sic etiam nemini parens, nullis rebus addictus, præterquam exercendis magnis, ac maxime generosis tum actionibus, tum cogitationibus, quæ illum ad clarissima atq; honestissima quæq; et hortantur, et impellunt, ut affirmare iure ipso possimus eundem hunc maxime omnium esse liberum, quippe qui magnis ac maxime honestis et claris intentus rebus nihil unquam de generans, foedũ, turpe admiserit, admittat uel, nihilq; quod non omni

fit e parte honestum, pulchrum, etiam admirandum agi, cogitq;. Quæ quidem et uera, et certa, et sola etiam libertas est, et qui ita sunt instituti, ij maxime etiam liberi. Quam quidem quoniam assequi maxime est difficile, nec maxime solū difficile, uerū etiā rarū admodū, iccirco rarissimi ex omni genere uirtutum euadunt magnanimi, cum necesse sit, quod affluentissimorū est fontiu, scaterere ut illos aquis, sic hos uirtutibus permultis ac diuersis, summaq; in primis probitate, beneficentia, fortitudine, continētia, et ad actiones omnes contentione, qñ et magna et illustria eorū cuncta esse oporteat negotia, facta, officia, qbus ex omnibus hominū sibi potissimū conalient beneuolentiā, atq; opinionem ad honorationē, reuerentiā, admirationē. Ut uere quidē liceat dicere, spectare ad magnanimum qcqd quacūq; in uirtute, et qbuscūq; in actionibus, ac muneribus insit præclarum, excellens, maximū, ac maxime omnium commendatione dignū, demum ut eius ipsius sit munus, opus, officiu, quod in quaq; inest honestate, animorūq; excellentia operæpretiu, sitq; necesse magnanimum ornari ea corona, quæ uirtutum omnium nobilissimis, selectissimisq; e floribus sit cōtexta, utq; in quaq; materia, ac uirtute id teneat, ac possideat, qd in illa est maximū, pulcherrimū, decentissimū, Perindeq; ut ipsa ornamentum est ferē quoddam uirtutum cæterarum omnium (illustrat enim illas, multoq; spectabiliorez facit) sic corona sese hac insignit, tanquam de illis ipsis et uniuersim, et sigillatim bene merita. Atq; hæc quidem hactenus.

Quia uero eorū qui in ciuitate uiuunt alij in dignitate quidem agunt, multis ornati diuitijs, magnaq; in rerū affluentia constituti, alij autem contra sordescant inopia, humilitate ipsa pressi, atq; hos iter sint etiam, medium qui locum teneant, uir ipse magnanimus eum sese statuet, geretq; apud diuites et opulentos, atq; in dignitate constitutos, ut insitam illā a natura, moribusq; confirmatam animi magnitudinē nō retineat solū, uerū ut singulare operā, studiū, contentionē adhibeat quacūq; in actiōe et munere, quo magnus ipse existat, et generosus atq; apud præstāntissimos quosq; multo maxie et præstās, et gloriosus, atq; iter illos insignis. Id qd de Museo illo suo Poeta noster ait. Atq; humeris extantem suspicit altis.

Mediocribus uero cum hominibus eadē neutiq; ab eo ratio habēda est, neq; eadem apud hos adhibenda contentio, quando magnis qui sit assuetus, facile admodum mediocritatem retineat, quam tamen ita retinebit, ut intellegant omnes magnis quidem eum atq; excelsis delectari, se qui tamen apud illos modestiam, ac temperamentum,

quo eis satisficiat magis quam sibi ipsi, quanquam et sibi quoq; ipsi, ne uidelicet a decore recedat. Lucius Lucullus qui mortales usus est cunctos anteire magnificentia domestici apparatus atq; conuiuiorum, pro magnitudine quidem cœnaculorum apparatus ipsum constabat, ipsa uero cœnacula, apparatusq; pro dignitate eorū, quos in conuiuio accepturus esset. Adhibuit itaq; Lucullus minore utiq; in re delectum, ac diligentiam tantam, quam scilicet uir magnanimus in re longe maiore, immo uero maxima, maiore etiam cogitatione, et cura non adhibebit? quando longe est aliud magnanimi personā gerere, quam splendidi hominis. Nam quod ad infimos, ac plebeios pertinet, licet magnanimi locus, pro illa animi celsitudine, ferē nullus apud eos sit, memor tamen ipse et obseruator Poëtarum esse debet, referentiū deos aliquando e cœlo descendisse in teras, humiliq; haud dedignantur a gricolarum subisse tuguria, Dicitq; cum Euanthro illo Arcæde, atq; ad se quidem ipsum, perinde, ut ille ad Aeneam conuersus.

» Aude hospes contemnere opes, et te quoq; dignum

» Finge deo. —

Quale igitur futurum sit magnanimi studium, quæ etiā ratio aduersus eos, quibus cum uersabitur tenenda, ex ijs, quæ dicta sunt iudicari facile quidem potest. Nam quamuis a seipso recedet nunquā, a magnitudine tamen illa sua sic diuertet aliquando, ut conseruata dignitate pro loco tamen, ac tempore, minores sese ad res accommodet. Quod in equis contingit generosis, ut nunc totis ipsi in cursu contendunt uiribus, passu nūc tantum pleno ferantur, aliquando ita sedato et modico, ut penē uideantur sistere, uixq; loco moueri.

ominino autem magni cum sit animi peculiaris, ac propria libertas illa Herculis comes, de qua diximus, qui illam sequi uolent, ueritatis potissimum cultores erunt. Non metus illos coeget occultare sententiā, non utilitatis spes rem ipsam intuebuntur, seq; dignos mores amplectentur, magis quam popularem illam, quam pleriq; sequuntur assentandi tum leuitatem, tum malitiam, dummodo obsequijs, adulandoq; consulant emolumentis proprijs. Verax igitur erit uir magnanimus, neq; aut se populari metietur iudicio, aut sua ad aliorum referet opinionem. Turpe est enim, noscentem se ipsum, neq; discedentē a uera, et excellenti magnitudine, accommodare sese uel potius obsequi uulgaribus opinionibus, et tanquam in famulatu uiuere. Vide licet famulaturus est populo, qui merito suo præesse cunctis et uelit, et contendat? idq; unum in animo suo constitutum habeat? Erit itaq;

Et ueri prædicator, quemadmodum magni est amator, atq; honesti, non tamen ut odium inde quærat, proprias ob commoditates, quæ enim emolumenta, et commoda ualebunt amplius apud magnanimum, quàm ciuium beneuolentia, quàm honoris studium? qui ab odiæ tibus quidem extorquetur uerius quàm exhibetur. Quæ res liberis in ciuitatibus perniciosissimas sæpe turbationes excitauit, bellâq; intestina etiam atrocissima, quamuis ob publicæ commoda, ueritatisq; ipsius gratia, pro loco tamen, ac tempore, et manifestas interdum incurreret in inimicitias, et mortem etiam oppeteret. Tanta illi recti, inest boniq; defendendi cura, tantumq; publicæ salutis, ac libertatis studium. Terentiana uero illa sententia pro re tamen, ac loco nimirum improbanda non est. Non si mortales mihi omnes inimicos capiundos censeam. Marcus Tullius Cicero in coniuratione illa Catilinaria, quibus non seq; resq; suas omnes periculis exposuit? Infinitus est Christianorum numerus, qui tuendam ob ueritatem mortem euitare nullo modo uoluerint. Cicero idem uocaret hac ipsa forte in parte Catonem testem. Sed nos pari nequaquam in loco ponimus et mortem oppetere, et manum sibi consciscere. In uero igitur asserendo, ueritateq; tuenda neq; uiolentus erit, neq; seditiosus, aut litigator. Vis enim tyrannorum est propria, Seditio turbulentorum ciuium, Lis hominis omnino leuis, parumq; sibi constantis, controuersiâq; ac sua sorte minime contenti, perturbareq; cupientis alienam quietem. Quæ uitia perinde, ut à uiro bono aliena sunt, qualem esse magnanimum uolumus, sic ueritas cum sit boni etiam uiri propria, eiusdem erit familiaris, atq; amica. Cumq; egregia, ac magna rara admodum sint, atq; omnino perperua, quorum causa magnanimus moueatur, nimirum contentio, ac litigandi studium erit ab illo quàm remotissimum, quando ob leues, atq; indignas causas turpissimum ducet descendere in certamen. Icirco minime contentiosus erit, litiumq; excitator, atq; ut honestatis sic etiam ueritatis existet, quàm obseruâtissimus. Atq; hic quidem campus esset ad differendum quàm latissimus. Verum hæc ipsa examinanti rei ipsius naturam uideri etiam satis multa possunt. Quamobrè ad alias magnanimitatis partes ordine suo transeamus.

I idem igitur magnanimi, ut ueritatis cultores, sic amoris odijq; neq; simulatores erunt, neq; dissimulatores. Nam simulare, aut dissimulare beneuolentiam, deceptoris est, fraudemq; parantis hominis. Eadè quoq; est odij ratio. Nero Augustus dum odium dissimulat, dum beneuolentiam fingit, scruitiâ suam fere in præclarissimum quenq;

tum ciuem, tum Senatorem exercuit. Itaq; naturale uidetur esse magnanimi, palàm odisse, palàm etiam amare. Nanq; ut quispiam uel amet clàm, uel odio afficiatur in aliquem, necesse est à metu proficisci. metus uero à magnanimo maxime alienus est. Vbi enim magnitudo, inde metum abesse oportet. Tantas has uirtutes, præclarissimamq; hæc animi indolem illa quoq; uel fidelissime comitabuntur, palàm etiã ut loquantur, et agant, quippe cui fictum omne molestum sit, maximeq; indignum appareat. Hinc illud,

» -Tenebras et inertia furta

» Palladij, cæsis summæ custodibus arcis

» Ne timeant. - Et quod eiusdem est rationis,

» Luce palàm certum est urbi circumdare muros.

Quæ quidem uerba propria sunt magnanimi.

C allidum autem, inquit Cicero, è Pœnorum duabus Annibalem, e nostris Quintum Maximum accepimus facile celare, tacere, dissimulare, insidiari. Quæ quidem ipsa uidentur prorsus aduersari magnanimo. Nam quem habeant in pectore eius locum fraudes, atq; insidiæ, in quo nihil sit omnino angustum, aut tenebrosum? cum deceptio, atq; insidiarum usus illorum sit proprius, qui uirtuti parum fidant. Itaq; Iulius Cæsar minime fuisse insidiosus legitur. Decet igitur magnanimum apertiloquentia, fiducia item, ac securitas, magnanimitatis ipsius sociæ. Contra insidiæ dedecent, ac deceptiones, ficta item uerba, atq; oratio, dolosaq; consilia. Quo circa fortissimi duces in mouendis castris, palàm iubent conclamari uasa. Timidissimus uero quisq; consilia, actiones, motus deniq; omnes ut sint quàm occultissimi, summo studio, et arte curat. Quæ quanquam prudentiæ uidentur esse propria, in timidis tamen uidentur potius ad formidinem referenda. Quod Alexander declarauit, cum amicis consulentibus noctu, atq; in tenebris cum Dareo pugnandum esse, respondit nequaquam sese uictoriam furaturum. Quemadmodum autem apertum eum, insidiarumq; inimicum esse uolumus, sic omnino ab adulationibus alienum. Quid enim adulatoribus uendibilius, dicam etiam seruilius? neq; enim locum apud eum Terentianum habebit illud,

» Obsequium amicos, ueritas odium parit. Quid autem mirum, palàm illum aut odio quempiam aut amore prosequi, si rerum quidem, præterquam honoris, contemptor est omnium? contemnit eas autem, quia in animo eius magnitudo summa inest, summusq; rerum ceterarum contemptus, præterquam sui ipsius, hoc est honorationis. At qui uideri, quod de amore dicimus, deq; maleuolentia, immoderati

potest magis quam magni animi, atq; a mensura recedētis. Quo cir-
ca quod dicimus tale est, ut uelimus eum palam diligere, palam odij
se, hoc est liberum esse a simulatione, fraude, minimeq; esse uersipel-
lem, neutraq; in partem fingere, quæ omnia generosis ab animis alie-
na esse debeant. Nanq; similitudibus hoc est tacitis uti odij omnino
dedecet magni animi uirum, dedecet etiam & quem amet ignotum
esse uelle, quippe cum ipse in luce uiuat. Et qui magnis illustratur ho-
noribus, clarescitq; inter alios, amicitias suas occultas esse quomodo
patiatur? Quod si magnanimitas uirtus est, ut in colenda ueritate,
sic in amore odioq; declarando, modus etiam suus, suaq; mensura a
magnanimo retinebitur, decoro ut satisfaciat, quod seruari relicta
aut contempta ratione, cuius propria est mensura, ac modus, profe-
cto nequit. Nec uero odium compellet illum ad maledicentiam, contu-
meliasq; nec querulum faciet apertiloquentia, aut uanum, minime
uero obtrectatorem, aut conuictatorem, ab omni deniq; uerborum acer-
bitate abhorrentem eum uolumus, præterquam si in turpem aliquem,
ac dedecorosum sit inuehendum, Nam si palam odit, & palam, ubi
locus, ratioq; ipsa tulerit, uitia in se stabitur.

- M ennerit tamen magni esse animi eiusq; qui præter honorem cun-
cti despiciat, & placabilitatem ubiq; seruare, et iniuriarum facile ob-
liuisci. Itaq; odium eius neq; tenax erit, neq; diuturnum, studiumq;
ac propositum ut est eius, superbos debellare, compescereq; impoten-
tes sic uictis seq; prostrantibus parcere, ueniamq; impertiri sese de-
dentibus. Quid enim indignius, quam iniuriarum perpetuam ha-
bere memoriam, uulneraq; refricare post obductam etiam acatru-
cem? Clamabat Cæsar in acie illa Pharsalica, Parcite ciuibus. Digna
uox Cæsare, si post eam uictoriam publicæ libertati ciuibusq; ipsis,
patriæ deniq; peperisset. Quid contra homine ratione utente, atq;
inter alios excellere cupiente aut dignius, aut quod magis expecta-
ri ab eo debeat, quam demictis ut parcat, detq; ueniam petentibus?
Agessilaus ille Rex & imperatoris, & regis laudibus abunde cla-
rus, ex hoc ipso mirifice laudatus est, quod sua illa animi magnitudi-
ne remittendis condonandisq; iniurijs potissimum uteretur. Cum au-
tem uindicandi cupiditas ab ira foueatur, quæ studium ipsum uin-
dictæ exacerbat, iratorum uultus, uerba, oculi, motus uniuersi corporis
declaran, quam ea dedecat, quodq; sanguinolentia illa ferarum
sit propria. Itaq; appositissime dictum est a Claudiano,
- Nam cum uincamur in omni
munere, sola deos æquat clementia nobis.

Et uero

Et uero qui parcat, duplici ratione magnitudinem ostendit suam, &
quod uicat (est enim uictoris parcere & q; ad illum cui parcat, forte
aliquando contra insurrecturum minime etiam timeat. Generosum
itaq; admodum illud Fabritij ad Pyrrhum, saluum te ab insidijs
uolumus, ut armis aliquando uincamus. Ferdinandus Neapolitanorum
Rex a puero conceptum odium seruauit ad senectutem. Itaq; indi-
gne multa, præterq; regiam dignitatem etiam in innocentissimos ho-
mines patrauit. Multa etiam sunt, quæ partim ridere, partim despice-
re, partim quæ ne audire quidem, aut scire uelle magnanimus uir
debeat. Idem Cæsar in ignem coniecit & literas, & libellos aduer-
sum se scriptos, minimeq; a se lectos, maluitq; ignorare maleuolen-
tium, atq; aduersum se sentientium nomina, quam habere certam
illis causam irascendi. Augustus quoq; multi cum accusarentur, ma-
le quod & sentirent de eo, & loquerentur, satis esse sibi dixit, qui
nocere posset, penitus esse neminem, atq; in ciuitate libera linguas
quoq; ciuium liberas esse oportere. Generosius Alexander Rex Mac-
donum, qui in detractores liberalitate quoq; usus sit, cum regum
esse diceret, a quibus male audias, in eos etiam beneficentiam exerce-
re. Generosissime autem Alexander Seuerus Imperator Romanus,
deprehenso enim in coniuratione, tyrannidisq; affectata, conuictosq;
» Oninio Camillo Senatorio uiro, atq; ad se uocato. At ego, inquit, Oui-
» ni Camille uel etiam maximas tibi gratias ago pro suscepta rei pu-
» blicæ cura, tantoq; in eam studio, quippe qui sponte eius patrocinium
» suscipere uolueris, quod non pauci & probati quidem uiri persæpe
oblaturum recusent. Atq; his dictis deductum eum secum in senatum,
quanquam pertimescentem ob sceleris conscientiam & commendauit
senatoribus, & imperij participem, ac socium appellauit, concessis etiã
Augustalibus ornamentis, se cumq; in palatio habuit, adhibuitq; in-
mensam. Quin etiam suscepta aduersum Germanos expeditione, se
cum ut proficisceretur hortatus est, proficiscentemq; ut socium profeci-
tus, donec ille pertæsus laborum, & abdicauit se imperio, & in uil-
lam, atq; agros suos senex iam secessit. Idē itaq; ut facile ponet odium,
obliuisceturq; iniuriarum, condonabitq; placabiliter indigne admis-
sa, sic & a maledictis, conuicijsq; abstinebit, ac præsertim querimo-
nijs, quæq; etiam homine indignæ sunt, conuersionibus. Dicendi au-
tem leuitas illa futilis, inanis, uana prorsus repellenda. Minime autem
magnanimus ipse aut prædicator rerum est suarum, aut recitator.
Anigitur qui sibi ipsi, laudibusq; parcat suis, delectabitur maledi-
centia? Quiq; neq; captator est laudum, neq; earum curiosus, stude-

bit ne obrectationibus, atq; conuicijs: quod muliebris est ingenij. An qui laudatoribus uix aures suas aperit, patefaciet ne eas aut uituperantibus alios, aut linguam ipse suam ad criminandum exacuet? Et cuius oratio & rara est, & parca, & commendandis aliorum benefactis breuis, an ne erit in opprobrijs atq; uociferationibus intemperata, & multa? Iacobus Caldora magni, atq; excellentis animi dux hactenus militis cuiuspiam aut laudabat uirtutem, aut increpabat ignauiam, ut diceret strenue illum fortiterq; in hac, aut illa pugna, & hoc, aut illo die, aut ignauiter se timideq; gessisse. Erat enim hic mos eius, ut diem quoq; ac pugnae locum inter commemorandum referret. Itaq; neq; parcebat laudibus, aut ignominiae, neq; in extollendo, aut obiurgando nimis erat. Nec uero praedicator ideo non est alienorum facinorum magnanimus, quod aut illis inuideat, aut quae occulta ea esse cupiat, sed quia propter animi sui excellentiam cum nihil ei uideatur magnum, non est admirator alienarum laudum, ac benefactorum, nec etiam commendator suorum. Cum igitur pauca sint admodum quae admiretur, quaeq; digna se esse ducat, pauca omnino aggredietur, atq; ea quidem tantum, quae ardua, praecleara, prorsus magna iudicat, atq; in quibus eius animus dilatari, & tanquam persultare arbitrari suo ualeat, pro animi celsitudine, reruq; ipsarum excellentia. Et uero magnitudo tanta est ipsa, adeoq; supra res humanas exposita, ut fere cuncta quasi subiecta pedibus, atq; infra sese collocata despiciat. Itaq; non multa quidem sunt, quae admiretur, quaeq; aggredienda a se sua cum dignitate, atq; commendatione ducat. Ad haec exteriores quidem res nequaquam tanti apud illum sunt, ut rationis rectae monitu non se ipsum undiq; introspicat, metiaturq; & animum suum, & res ipsas, atq; aequa lance inter se perpendat, quo ueram proferre sententiam possit, sint nec ne ab ipso aggrediunda, quas quoniam raras, atq; admodum paucas, quae aggressu dignae sint, comperiet, ex hoc fit, ut rara omnino sint magnanimorum incepta, quaeq; ab illis gerenda, administrandaq; suscipiantur, ea deniq; tantum, quae magna ipsa per se sint, taliaq; ab ipsis iudicentur, cum sciant, intellegant, cum Hercule ipso constitutum habeant, uirtutis esse, domare quod cuncti pauent. Proinde seq; suisq; conatibus, atq; aggressionibus nihil dignum putent, nisi de quo recte dici, ac iure possit,

• Hoc opus, hic labor est,

• Pauciq; quos ardens euexit ad aethera uirtus.
Siquidem, ut pro dignitate apud Senecam dictum est, Hercules,

• Semperq; magno constitit nasci deum,
Magno semper constandum est magnanimo, quo in opere, quoq; in facinore magnitudinem ostendat suam.

Quod Pado in Italia, Danubio in Germania, ingentibusq; plerisq; fluminibus usu uenit, uti complures simul amnes confluant ad illorum constituendam magnitudinem, usu uenit etiam constituendae magnanimitati. Quapropter rarissimi euadunt, ut dictum est, magnanimi, qui uere quidem sint exacteque magnanimi, ac non unam tantum aliquam, aut plures forte affectu uirtutis eius partes. Neque enim beneficium esse eum solummodo oportet, qua de re satis multa diximus, nec iustitiae cultorem, temperantiae, continentiaeque; uerum etiam fortitudinis. Nam etsi pericula maxime difficilia, & in quibus pulchrum sit emori, materia sunt fortitudinis, et quidam quasi campus, in quo ea spatietur, nihilo minus magnanimitas quoque in illis sese exercet, quaeritque suum ex ijs decus sibi comparare, atq; honorationem. Vir itaque magnanimus ut est rarissimarum omnino delectator rerum, atq; etiam admirator (neque enim quae parua sunt pericula ut sese indigna adit, & quia non multa sunt, quae ab eo magna existimentur, ideo rara etiam sunt, quae ab illo adeantur) adibit illa tantum, quae magna quidem, ac se digna duxerit, in quibus utique illustrari abunde, decenterque magnitudo eius possit, cum dignitate, atq; excellentia, in illisq; praeceteris enitescere. Quod ut assequatur, euaditque uoti compos, uitae suae minime parcat, se cuius enim uita se indignum putet, ducatque indecorum uiuere. Itaque in maximis illis quidem, pulcherrimisq; inceptis ita uersabitur, uti in magnis maior ipse appareat, in maximis quoque multo maximus, ac praestantissimus, ideoque periculorum ipsorum erit contemnētissimus, quoque maiora illa fuerint, eo se in illis fidentiore praestabit, ut uideatur etiam illa nihili, ducere. Nam qui praeter honorem caetera contemnat omnia, pro quo adipiscendo ne uitae quidem parcat, necesse est hunc quam fidentissimum esse, periculorumque omnium, quae pro dignitate obierit, contemptorem. Habitus est Iouis filius Hercules, quod animi sui uiribus inferiora cuncta duceret, & quanquam pacasse orbem dicitur, nisi duodecim tantum eius non connumerantur labores, quia minora pericula parum se digna iudicauerit. ad haec praeterquam cum monstris congressus minime legitur, quod rarissima ea essent, cumque illis congressi supra hominem duceret. Nam et si fuisse caelum humeris uideri monstrum potest, naturam cum excedat humanam. Quid? quod insans elisisse pusillis angues manibus decantatur in fabulis,

quodq; monstra superauit, prius quam nosse posset, cum tamen nec per aetatem delectum habere ullum periculorum posset, nisi quia Ioue summo satus. An quod haec qui primi finxere, idem illud censuerunt, quod natura ab ipsa comparatum est, eam scilicet esse a paruulo magnanimi indolem, quae sese statim indicet, etiam cum decore aetatis illius. Quod maior ille Africanus praestitit adolescentulus in pugna ad Trebiam, recepto ab hostibus patre, eoq; uulneribus grauato, quam indolem post id, qualisq; ea omnino esset, longe aper tissime indicauit, cum bellum sibi Hispanum resistentibus alijs, contremiscente re publica, depoposcat.

Fortunae, ut Cicero existimat, magna est uis in utranq; partem, atque, ut Aristoteli uidetur, eadem quoq; magno est adiumento magnanimis. Itaq; et potentia, et diuitiae, et claritas generis, quae fortuna dicuntur bona, ubi aderunt magnanimo, cum et ipsa quoq; honorem afferant, quis dubitet uel plurimum etiam conferre ad exornandum eum, honestandumq;? cum enim et nobilitas, et opes in ciuitatibus, et rerum copia familiarium habeatur in pretio, multiq; praesidijs indigeant diuitum, nobiliumq; familiarum patrocinijs, ut uel honorentur admodum necesse est. Itaq; si aduinculetur magnanimo accessio ipsa tum generis, potentiaeq; tum diuitiarum, hisq; etiam e rebus honor accumulatur (quanquam uerus honor debetur tantum uirtuti, quod animi bonum est) tamen huic ipsi bono et pulcherrimo, et honestissimo cum accesserint etiam fortunae bona, nimirum uirtus ipsa tanto et conspectior erit, et honorabilior. Quando et pretium, et honor accrescit etiam gemmae, ubi auro exornatur. Quoniam autem in externorum mentionem bonorum incidimus, non temere praetereundum uidetur, quem sese in diuitijs, principatuq; habiturus est magnanimus, et qui futurus sit status eius, atq; conditio. Nimirum quem honores etiam summi non efferrunt, an diuitiae insolentem, aut principatus sui immemorem facient? Et quem moderatio non deseruit constitutum in summo illo honoris suggestu, quod bonorum omnium habetur maximum, deseret ne in opulentia, et copia, quae longe est honori inferior? Patietur ne magnitudo illa eius comes, infirmari animum eius, deq; suo gradu deici? Quo circa et in diuitijs dignam se modestiam retinebit, et in principatu humanitatem uiro consentaneam, atq; eo quidem uiro, qui se ipsum et plane noscat, et quid quaeq; uitae statum deceat, non ignoret.

An fortasse quam personam retinuit in prosperis, eam ipse abiciet in aduersis? ut quem felicitas non extulerit, aduersa frangant et aspera? quippe

ra? quippe qui nec tumultuante, ut Cicero ait, eijciatur de gradu, sed praesenti utetur animo, atq; consilio, nec a ratione discedet, hoc est a se ipso. Est itaq; magnanimi proprium, ita letari prosperis, ut ne id quidem nimis, eumq; sese in illis gerere, rerum ut humanarum nullo modo uideatur immemor, ita etiam commoueri aduersis, ut nullo pacto concuatur deq; gradu corruat suo. Miraberis fortasse quod dicimus commoueri asperis magnanimum, eundemq; letari non omnino multum prosperis. Nimirum commouebitur quia homo, quem natura ita constituit, ut letetur iucundis, doleat tristibus, non consternabitur tamen, quem ratio quidem ducat, et animi magnitudo illa ubiq; uictorem statuatur. Etenim in magnum, ac praestantem animu, rerumq; humanarum contemptorem non cadit consternatio. Quid? insolentem ne facient illum secundae res, atq; impotentem sui? minime id quidem. Nam quid obsecro honoris affluentia secundius? qui primum inter externa bona locum obtinet. Igitur suprema dignitas quem non extulit, summusq; honoris gradus sui non reddidit immemorem, effertur ne longe inferiora bona, minusq; ab illo expetita? ac decoris sui ut obliuiscatur, impellent? Quarum quidem rerum admiratione, ut pleriq; mortalium, neutiq; capiatur. Itaq; neq; magnanimus effertur secundis, neq; deijciatur aduersis.

Igitur qui uideantur aduersantis fortunae ictus, ac procellas ridere, quam sunt qui dominari rebus humanis uelint, qui secundas res atq; ad uotum fluentis diuitias, opes, potentiam non modo non admirentur, uerum quandoq; etiam contempnant, atq; despectui habeant, qui laudari res ab alijs suas minime ambiant, neq; ipsi laudandis alienis, quasi earum admiratores sese profundant, qui non quaecunq; pericula a se obeunda, ut pote parum digna magnitudine sua putent, nisi summa ea fuerint, atq; ut ita dixerim, Herculeae, quibus honor deniq; uix satis omnino uideatur, quamuis ciuiliu bonorum supremum sit omnium, neq; etiam quiuus honor, aut qualiscunq; hi iure quasi quodam elati superbiq; iudicari solent a multitudine, atq; ex eo passim condenantur. Sed aliud est profecto superbum esse, aliud retinere grauitatem, ubi et quando opus est, ac supercilium. Etenim honoris comes est grauitas, eademq; magnanimitatis socia. Quid enim ab honore, atq; ab animi magnitudine alienius leuitate? Quid? quod superbiae adiuncta esse solet crudelitas, cum e contrario magnanimi propria sit placabilitas. Est igitur magnanimus grauis non superbus, mitis atq; ad parcendum propensus, non saeuus, aut asper, facilis aditu, non difficilis, de suo conferens, non eripiens alijs, quod in

tium superbiam sequi solet, illiq; inhære. Idemq; tutator bonorū, propulsator iniuriarum, bonus deniq; ipse & uir, & ciuis, & princeps, secus enim honore esset indignus, cum prauitas ipsa summe sit uituperanda, atq; aduersa fronte honori obsistat uituperatio, improbatioq; reuerentiæ. Quomodo igitur superbi erunt, atq; impotentes magnanimi? quorum peculiare munus sit beneficiendi studium, atq; consuetudo? Desinant igitur qui male hac in parte sentiunt abuti uocabulis, & quæ grauitas est, eam appellare superbiam.

Hanc ipsam uero superbiæ opinionem multa sunt quæ augeant, primū commotiones uiri magnanimi, quæ tardæ quidem sunt, ac sine ulla leuitate, quæ enim magna tardæ, præ magnitudine uidelicet sua. Et cum honori, qui magnanimum antecedit, astat semper reuerentia, nimirum leuitatem abesse ab eo longius est necesse, quæ reuerentiæ plurimum aduersatur. Deinde etiam uox grauis ipsa quidem, ac plena, cuius omnino sonus nihil habeat muliebri, nihil puerile, aut languidum, minime uero petulans. Quid enim in magnanimo langore in decentius? aut abhorrentius petulantia? In Iacobo Caldora duce fortissimo iudicabatur uox tum plena, & grauis, tum etiam canora referre animi eius magnitudinem, & quandam imperandi auctoritatem. Quæ re habebatur elatior, cum esset ipse quidem perhumano, maximeq; composito ingenio. Sed parte in hac præcipue nõ quid uulgus inapte sentiat, uerum quid magnum uirum deceat, magis considerandum est. Deinceps oratio quoq; sibi constans, eaq; breuior, atq; inconfusa, uerba ipsa expressa, quæq; præ se ferat pondus, ac pensum, ut ne ullum prorsus uanitatis, insidiarum, fraudis, intemperantiæ, libidinis ijs insit indicium, sed quæ animi potius præstantiam, firmitatem, atq; excellentiam representent, tum quotidianis in sermonibus, tum etiam in deliberationibus, atq; inter consultandum. Ipsa autem oratio nullo pacto aut præpopera erit, aut diuagans, temperandaq; lingue uolubilitas. Qui enim maximis de rebus est sollicitus, ac neq; multis aut leuibus, sed paucis potius, ac maxime grauibus intentus est, huic nullo pacto uideatur conuenire dicendi celeritas, & quædam quasi præcipitatio. Cum minime quidem sit ei properandum, propter rerum tum magnitudinem, tum etiam raritatem, quoniam, ut dictum est, magnanimus nisi magna non complectitur et præstantia, quæ quidem ipsa pauca prorsus per se sunt, aut non omnino multa. Etenim magno qui grauatius est pondere, is honore ab ipso ne properet impeditur, & qui paucis occupatus est, huic festinatio parum est necessaria. Ad hæc neq; acrimonia, neq; maior uehemen-

tia orationi eius inesse debet, Torrensq; ille Oratorius ab eo prorsus alienus. Nam neq; uerbis ipse innititur, uerum rebus ipsis potius, et collectio illa uerborum, efferendæq; orationis uehementia uidetur de animi eius magnitudine haud parum detrudere, cum fixare uideatur uelle orationem, atq; illius fixo trahere alios in suam sententiam. Itaq; & oratio, et uerba, & motus ipse corporis, gestus, status retinebunt ubiq; uiro dignam grauitatem, ac pensum magnitudini ipsi consentiens. Incessus Catilinæ, inquit Sallustius, modo citus modo tardus, frædi oculi color exsanguis. Quod arca & incessus quoq; grauis eius erit, nec pedum modo, uerum manuum quoq; atq; oculorum motus erit graui, & præstanti uiro, quiq; præter honorem cætera nihili dicat omnia, conueniens, atq; appositus, omniq; e parte congruus. Quæ quidem ipsa magnanimitati cum sint coniuncta, ac rerū ipsarum maiestati, aliterq; eā humillime sordescere sit necesse, quando magnanimitas ab omni prorsus abhorret uanitate, inconstantia, fixo, nimirum apud homines, quibus rerū natura parū nota est, falsam illā superbiæ opinionem ingenerat, quæ suo nomine est grauitas, maiestati hominis magnanimi & rerū eius dignitati coniuncta. Quod ita esse probitas undiq; spectata declarat, uiuendiq; innocentia, atq; ab beneficiæ dum semper occupata sedulitas, mensq; nunquam a publicis, ac priuatis beneficijs conquiescens. Minime uero insolentem debere esse eū, aut rapacem, uiolentum uel, aut rapto, subrectoq; gaudentem, quæ uitia superbiæ comitantur, hæc docent, quod minime est querulus, deq; ijs præsertim, quæ licet minuta, ac paruuducenda, cum tamen defuerint in re familiari, indigentia ut succurrat, nullo modo aut queretur apud alios de inopia, aut subueniri sibi rogabit, ne uideatur mendicare, quod ab eius magnitudine penitus & sit, et uideatur alienum. Cui magni sæpe exercatus æquissimis, ac maxime contentis animis famem tolerauerint, eamq; constanter ferendo euaserint uictores. Ad hæc insolentia, crudelitas, uis non cadunt in bonum, ac probatum uirum, bonitatem uero, ac probitatem uirtus præstat. Quod si per uirtutem magno uir animo et res moderatur secundas, et constat sibi in aduersis, nunq; committet, ut honor diuitiæ, potetia labefactent adco eius animi magnitudinē, ac robur, ut dilabatur ad superbiā, aut ut habēdi cupiditas impellat ad rapinā, etiā ubi facultates pro animi magnitudine parum suppetent. Nec profecto et plurimorum, et præclarissimorum ei uirorum hac in parte exempla defuerint. Cui ætas illa priscorū Romanorū talis omnino fuerit. Itaq; si qui forte eiusmodi reperiantur superbi, crudeles, rapaces, uiolenti, hi simulatores penitus ha-

bendi sunt magnanimitatis, cum uere sint nullo modo magnanimi. Quorum cum sit proprium præter honorem cætera contemnere omnia, quæ nam erit ista contemptio, si ab habendi cupiditate, et studio, ad uolenta rapiantur ac turpia? falsoq; inferiores sibi existimant alios, si a foedissimis ipsi uitijs superabuntur. Oportet enim uirtute, præclarisq; actionibus præferentem sese alijs hoc sibi uindicare. Nemo autem remota uirtute, iustus esse æstimator aut sui, aut aliorum potest. Nullus quantumuis diues, ac potens, quantumuis etiam generis nobilitate insignis, dignum se qui alijs præsit, iure recteq; iudicauerit, uirtute neglecta. Quæ ubi uires, potestatemq; retinebit suam, quas diximus opes, ac facultates, superbū illum et impotentem, aut petulantem et nequam efficient nunquam, multo uero minus turbulentum, facinorosum, aut in bonos præcipue grassantem, nec dijs ipsis parcentem, nec hominibus. Potentia nanq; sine uirtute an ne est aliud, quàm gladius in manu furiosæ aut diuitiæ, præterquam instrumentum ad omnem petulantiam, atq; improbitatem? Itaq; quàm huiusmodi homines à magnanimitate absunt, tam magnanimi ipsi, atq; etiam longius ab elatione, atq; impotentia, et earum socia crudelitate. Immo uero magnanimi ipsius ubiq; comes erit, ubiq; socia humanitas. Nam si placabilis, si odij minime tenax, si facile etiã parcat, necesse est sit etiam, et humanus. Ad hæc magnitudo illa animi nisi humanitate temperetur, in neruum rumpat oportet, neq; enim ita se alijs præferi, aut tanti se facit, uultq; haberi ab alijs, ut hominem esse se obliuiscatur, cum sciat Deum nequaquam esse se, neq; inter deos agere, sed uersari inter homines, quorum maxime propria, ac peculiaris sit humanitas. Non temere igitur à Poetis ficta, quæ de Salmoneo referuntur. Nero Augustus non minus fuit ridiculus, quàm crudelis, nam dum studet cantoribus, musicisq; præferri omnibus, humanitatis loco, quam seruiendo in bonos exsuerat, despicibilitatem induit, atq; contemptum. Quo circa ut iustitiæ rectitudo, liberalitati gratia, temperantiæ modus, fortitudini securitas, sic magnanimitati coniuncta erit humanitas, quæ et animi sublimitatem, atq; excellentiam moderetur illam, et prudentia duce dirigat, cuius subductu, auspicioq; euadat magnanimus, ut omnium qui uirtute præstant aliqua, omnino maximus, sic etiam præclarissimus.

Aristoteles uirtutum omnium, atq; huius maxime diligentissimus inquisitor, magnanimum uirum sic statuit, ut putet illum perinde, ac sibi præfidentem, atq; in animi sui celsitudine reponentem omnia præclarisq; in actionibus, quæ uisurum ipsum quidem rebus potius claris, ac

magnitudine sua dignis, quàm fructuosis illis et ad lucrum, mercaturamq; comparatis. Digna quidem et auctore ipso, qui loquitur, et de quo loquitur magnanimo sententia. Quo circa quæres ipse fortasse, addubitabisq; qualia eius prædia, quales fundi, ædesq; esse debeant, qualis etiam ornatus corporis, suppellexq; uniuersa. Dicam ad hæc quæ sentio, quæq; digna eo uiro, de quo nunc agimus, uideantur. Qui igitur cætera omnia, præter honorem despicit, præterq; magnitudinem illam, animo infixam, quæq; magnitudine ipsa digna uideantur, nihil querit aliud, nihil affectat, nihil admiratur, an curabit ornatum corporis, ac cultum? qui communis sit pueris, mulieribus, effœminatis etiam hominibus. At nihilo minus ornatus, ac cultus cum honore simul dijs tribuitur, inq; bene constitutis urbibus, nihil ornatu templorum prius, nihil sacrificijs, ac ludorum pompis magnificentijs. Quomodo igitur despectui habeatur à magnanimo? quæ mea quidẽ sententia, ut magnus ipse per se, atq; animo maxime clarus, nec ornatu quæret corporis honorari, pusilla sane de re, neq; ob lucra, quæ mercatorum præcipue sunt fortunasq; prædiorum. Cum ob animi magnitudinem nihil sibi desitutum timeat, habeatq; persuasum, uirtutem abunde quidem omnia suffecturam, nihilq; in magnitudine illa animi, rerumq; quæ ab ipso administrantur, nõ summa etiam cum ubertate affuturam, ac siquid defuerit, paruum omnino momentum habiturum. Nanq; ab Alexandro Rege Macedoniae, ante quàm in Asiam transiret, distributis inter amicos, ac benemeritos regijs prouentibus, ac rebus fere omnibus, dicenti Perdicae, Ecquidnam tibi superest o' Rex, Spes ille respõdit, quæ uox futuræ fuit magnanimitatis non obscurum indicium. Verum cum homo ipse sit plurimisq; (ut qui magnis uersetur in rebus) indigeat, nequaquã patrimonium ubi ei opulentum fuerit, ne gleget, quo beneficiendi suppetitur copia, alaq; abunde familiam, quiq; sub umbra eius degunt, quin etiam liberorum, parentum, cognatorumq; quod naturæ ipsius, ac lex est, proq; dignitate etiam sua bene memor erit, quippe qui alia ratione futurus sit et parum prudens, et minime etiam beneficus, aut iustus, cum illis maxime desit, quibus maxime teneatur. Quo fit, ut quod magnanimitas ipsa per se fortasse non exigit, et exigit et postulet ratio beneficiendi, ac iustitia ipsa, quæ humanæ societatis arctissimum est uinculum, quando ut dictum est, magnanimitas ipsa è quaq; uirtute, ut est ipsa præclara et nobilis, sic pro natura, ac dignitate sua sibi mutuatur, accommodatq; quod est in illa præclarum, et nobile. Itaq; ut prudens paterfamilias, atq; aduersum eos q=

bus maxime obligatus est, iustus, utq; beneficiendi etiam maxime studio sus, nullo modo neque res familiares, nec abijciat rerum earum curam, per quas benefacere etiam possit quamplurimus. Nam et Paulus Aemilius licet ex tanta illa, multipliciq; praeda Macedonica nihil intra domum, praeter gloriam intulerit, rem tamen diligentissime curavit familiarem. At Caesar seruari apud se diuitias, ac partas bello res praedicabat, quae uirorum essent fortium praemia. Quid autem diis immortalibus similius, quam de suo et posse, et uelle prodesse plurimis? Et uero quam curam dii habent rerum nostrarum, quarum nihil ipsi penitus indigent, an non habebit suarum magnanimus? e quibus et conferat erogando alijs, et se ipsum inde colat, et tanquam honores condat, quibus summa etiam cum dignitate fungatur. Quo circa prudenter, ac pro dignitate rem tuebatur familiarem, et quam ipse aut parum potest suscipere, aut se indignum ea iudicat, curam, procuracionemq; ministris, ac probatis uiris demandabit. Quid quod nulla tam pudica est matrona, quae non cultum pro dignitate admittat sua. Sunt dii ipsi per se satis honorati, sine templis, sine aris, donamus tamen eos aedibus etiam magnificentissimis, usq; auro, argento, purpuraq; instructis, atq; ornatis. Et honor quoq; ipse est exornandus, tametsi per se satis habet ornamentis. Igitur et magnanimus idem praestabit ipse sibi in cultu corporis, domesticoq; apparatu, quod et diis praestatur, quorum aras, aedes, statuas, et purpura ornatus, et coronis, non quod inde sit ipse ornator (Cui enim honor uix est satis, quantum apud eum habeant momenti aut aurata laquearia, aut purpurae? (Sed quia naturale est, ut exactissimis ac perfectissimis quibusq; rebus accedat ornatus, qui et ipse sit etiam maxime conspicuus. Cuius rei admonere nos quoq; coelum ipsum potest, qui ex eo, ut Latine mundus, sic Graece κόσμος est dictus. Color albus, inquit Cicero, praecipue decorus deo est, cum in caeteris tum maxime in textu, et magnanimo quoq; decorus erit ornatus ille maxime, qui honori etiam rerum humanarum omnium summo idoneus iudicabitur, qui maiestatem deceat, utq; est illa augusta, sic sit et ille quoq; ipse augustus, pro loco tamen ac tempore, suaq; cum dignitate. Nam egredi uelle hominem, quam dedecet, Caius Caesar Imperator docere potest, qui dum deorum induit ornatus, publice ab omnibus est irrisus, habitusq; contemptui. Vniuersae autem gentes, ac clarissimi quiq; populi in exornandis magistratibus, praesertim pontificibus, quiq; sacras res tractant, et sunt hodie, et fuerunt semper cum primis splendidi, et sumptuosi. Itaq; ut propria emolumenta, fortu-

nasq; non nequelet magnanimus, sic suapte natura delectabitur praecipue amoenitate hortorum, uillarum, aedificiorum, illorumq; laxitate, ac magnificentia, ut etiam in pascendis feris, peregrinisq; animalibus praeseferat delectari se se amoenis et raris, magis quam fructuosis, lucrumq; afferentibus.

A rbitror autem ex his ipsis satisfactum huic dubitationi, caeterum ne te fortasse moueat, quod honorem simul, et materiam esse dicimus, in qua uersetur magnanimitas, et pretium uirtutum omnium, atq; huius potissimum, sic habeto, Eandem esse hac in parte honoris rationem, quae felicitatis, cum in his, quae ad felicitatem pertineant, actiones nostrae uersentur omnes, uelut in materia quasi quadam, caeterum cum primus expetatur, quo fit ut eadem ipsa materia sit, ac finis et pretium actionum omnium, secundum diuersam rationem. Senatores, magistratus, ciues, uiri deniq; boni omnes circa bonum uersantur publicum, eaq; illis est materia, idem quoq; publicum bonum acceptorum est laborum, tantarumq; curarum pretium. Ad haec neq; honor dignum est uirtutis pretium, sed ipsa quidem, ut Claudianus uolentem canit, pretium est sibi, quae cum admirabilis sit ac diuina, suapteq; natura honorabilis reuerendaq; trahit ad se honorificationem. Cumq; nihil sit in hominum consuetudinibus, atq; opinionibus honore maius, quo et deos, hoc eodem uirtutes quoq; prosequimur, praecipueq; hanc ipsam, de qua nunc differimus, quaeq; se hoc ipso praeceteris dignatur. Nec uero magnanimus siquid esset honore maius, eo esset utiq; contentus, nam et minores honores spernit oblatos, cum intellegat posse sibi maiores tribui, seq; maioribus dignum, dedignaturq; illos omnino capere, quos tamen etiam libenter accipiet, ac longe interdum minores, ubi ab illis qui eos offerant conferri nullo modo maiores posse cognouerit. Quae natura deorum esse ueteres tradunt Theologi. Nam cum regnum, imperatorumq; tauri essent uictimae, et Hecatombe illa multifaria, humilibus tamen ab hominibus, mulierculisq; placari deos assueuerant, uel segetis manipulo, molaeq; illis falsam uel maxime acceptam esse. Quae igitur et qualis magnanimitas sit uides, qua ut uirtus nulla est rarior, sic diis fortasse nulla est similior. Quo circa eorum, qui euasuri sunt magnanimi iudicia, et signa quasi quadam conabimur ostendere, tametsi quem uere hoc est exacte profecteq; proferri in exemplum forte cupias, mea quidem sententia nullum habemus. Afferemus itaq; ex illis exempla, qui etsi non omnes, aut multas tamen, aut non puucas saltem, easq; egregias assecuti sunt magnanimitatis partes, ut actiones ipsae quidem habendae sint omni

no magnanimæ. Quamuis qui ita institutus fuerit non sit iudican-
 dus usquequaq; magnanimus, id quod in alijs quoq; uirtutibus non
 raro contingit, & in plerisq; item facultatibus, ut in Oratoria, in
 Poetica, in Medicina. In quibus etsi permulti sunt q; partes aliquas,
 paucissim uero qui exacte consecuti sint omnes. Natura igitur ipsa,
 quod in generosis quoq; animalibus usuuenit, ab ipsis incunabilis in-
 dicia quaedam profert futuri magnanimi. Namq; ut repugnante na-
 tura uix fieri quicquam egregium potest, sic quæuis excellentia non
 sine maximis cum adiumentis naturæ, ac præsijs provenit. Nãq; ut
 est in ueteri illo maximeq; diuulgato proverbio, Non omnes hominũ
 contingit adire Corinthum, Adeunt autem illi, quibus magnum à
 natura præbitum est subsidium, eaq; tanquam suffragatur nascenti-
 bus. Hæc igitur ipsa præsidia, adiumentaq; indolem quasi quandam
 præ se ferunt illorum indicatricem, futuræq; magnitudinis, ac uir-
 tutis, Id quod in Alexandro, Cæsare, alijsq; quibusdam apertissime
 est cognitum, atq; in Alexandro præcipue, ut à scriptoribus est prodi-
 tum, cum maximus esset, ac bellicosissimus Regis filius, qui si dum in
 quaq; re magnitudinem illam magnanimo dignam retinet, ab ijs te-
 perasset, quæ magnitudinem eam & natura ingenitam, & mori-
 bus confirmatam uel turpissime fœdauerunt, quem profecto magna-
 nimum quærimus proorsus haberemus. Nam Cæsar in libera na-
 tus cum esset patria, nec ea præstare puer potuit, quæ Alexander, nec
 etiam adolescens, demumq; ut iniustus, & nimis in patriam, ac pu-
 blicam libertatem, quæ ipsi cum ciuibus uniuersis erat communis, im-
 pie grassatus est. Maior Africanus nec ad Alexandrum accessit, nec
 ad Cæsarem, licet Annibalis uictor, domitorq; Carthaginiis, quæ ta-
 men est assecutus, ea per omnes suos numeros adimpleuit. Itaq; ut
 illi magnitudine uincunt rerum gestarum, sic hic perfectione, & cu-
 mulo eorum omnium, quæ magnanimitati comitantur. Puer igitur
 Alexander inter eiusdem ætatis æquales constitutus, quidam eum cum
 percontaretur, libenter ne certaturus esset in stadio (pedum enim præ-
 stabat pernicitate) Atqui perlibenter, respondit, si certaturi secum re-
 ges essent. Pares dignitate in certamine puer adhuc, & pene infan-
 tulus requirebat. Perlati nuntijs uictoriarum, atq; expugnationũ
 Philippi patris, conuersus ad æquales, qui astabant, non semel dixit
 se traditur, Male mecum o' pueri agitur, nam dum pater cuncta sibi
 occupat, nihil mihi relinquit egregium, quod uobiscum poste a exan-
 clare habeã. Mortuo Philippo, ac perturbatis, tumultuantibusq; pro-
 uincijs, cum amici suaderent omittendas Græcæ res, quiq; desinif

sent barbari comitate illos, clementiaq; reconciliandos. At inquit au-
 dacia potius tutandum est regnum, atq; animi præsertim magnitudi-
 ne, se uero pessum datum à cunctis iri, ubi præsensissent, remissius ab
 ipso agi, Euestigioq; coactis copijs aduersus Triballos in Illyrium
 profectus, Rege in pugna occiso, profligauit eos, atq; haud multo post,
 superatis Thermopylis, Athenas petijt, uirum se pro muris earum
 ostensurum ciuibus professus, quod Demosthenes primo puerum, dũ
 aduersus Triballos bellum gereret, post agentem in Thessalia adole-
 scentulum uocitare esset ausus, indigne admodum contumeliosèq; ab
 illo actum iudicans. Idem Achilles statuam ueneratus cum esset, feli-
 cemq; appellasset, quod Homeri præsertim ei præconium contigisset,
 inuitatus ad uidendam Paridis citharam, Immo uero statim subdi-
 dit, Achilles ipsius quæritandam esse citharã, qua heros ille heroum
 laudes, resq; maxime inclytas decantare esset solitus. Cæsar uix dũ
 pubescens quamuis dominante Sylla, tamen ad populum Romanum
 prodies fiduciae plenus, diau ausus est sacerdotium petere. Idem ado-
 lescens à piratis captus pro redemptione quinquaginta pependit talẽ-
 ta, cum illi uiginti tantum peterent, eos irridens, quod quem captiuũ
 haberent, minime intellexerent, eis & sæpius et palam munitatus in-
 ter iocos, quod ad unũ omnes in cruce esset exanimaturus. In alpi-
 um Galliarum transitu iter ipse in Hispaniam faciens, ignobile ad-
 modum cum præteriret oppidum, à paucisq; atq; iisdem maxime for-
 didis habitatum incolis, ibiq; è comitibus quispiam cum per iocum
 dixisset, Ecquidnam & hos quoq; inter certamen est de principatu,
 magistratibusq; administrandis? Conuersus ad illum, At ego me Her-
 cule malle inter hos esse primus, quam inter tot, tantosq; Romæ ci-
 ues secundus. Admirandum primo eum, post etiam lacrimantem
 ad Alexandri Gadibus depictas historias, percunctati quidam lacri-
 mandi causam cum requirerent, respondisse post aliquantum ferunt,
 Iure sibi dolendum esse, quod qua ipse ætate tum esset, Alexander in-
 numerabiles subegisset et urbes et nationes, cum à se nihil actum
 esset interim memoratu dignum.

Cum igitur qui & qualis magnanimus sit, quæ etiam magnanimitas,
 quæq; magnanimi indoles explicauerimus, neq; disputatione hac in-
 dignum, neq; à materia alienum fuerit, quantum fortuna ipsa ma-
 gnanimi conferre soleat, eiq; adminiculari, exemplis quoq; decla-
 rare. Pompeius cognomento Magnus laborante urbe, uniuersaq; Ita-
 lia rei frumentariæ inopia, huic rei à Senatu populoq; Romano præ-
 fectus cum in Sicilia, Sardinia, Africaq; magnã tritici copiã compa-

rasset, ea nauibus imposita, per multos dies aduersa tempestas prohibuit, quo minus ipse in Italiã, atq; ad urbẽ cum frumento nauigaret. Itaq; animi anxius, ac populo fame laboranti quã primũ prouidere cupiens, ad classem e` continenti profectus, cum uideret nauium praesides, ac gubernatores omnes uereri se procellis committere, nolleq; e` portu, ac stationibus soluere, nauem ingressus confestim solui oram iussit, maximisq; increpat omnes clamoribus, ac uociferatur, nauigare quidem omnino necesse esse, uiuere autem minime esse necesse. Nec multum inde abstuit, cum trepidantibus omnibus, maximeq; perturbatis, secunda ex inspirato tempestas exorta est, a qua incolumi classe in Italiam perlatus e` urbem Romam, e` finitimos populos fame liberatos etiã saturauit. Quid si atrocitas illa procellarũ aut perstisset, aut etiã increbruiisset? nam nec imperare procellis Põpeius poterat, quod nequaquã uictori eius Cæsari successit, cum cymbã ingressus e` Macedonia Brundisiũ atq; in Italiã an nauigare uellet, transportandi militis gratia. Ferdinando Neapolitanorũ Regi circumfesso pene Baroli in Apulia ab Ioanne Antonio Vrsino, ac Iacobo Picinino eius duce, ex inspirato cum classe affuit Alexander Castriotus cognomento Scanderbechus cum equitibus arcer mille, nec multo minore peditum numero, quos secum e` Macedonia deuehebat, quo laborãti Ferdinando suppetias ferret, non rogatus ipse, non certior ab rege de obsidione factus, sed beneficiorum tantum memor ab Alphonsõ illius patre in se collatorum. Quamobrem repentinus Alexandri huius atq; insperatus aduentus uictoriã Ferdinandi, quã post secuta est, maximam attulisse causam iure quidem uisus est. Macedonia Rex Alexander uisendi Ammonis cupiditate tractus, cunctis dissuadetibus, ac reformidante exercitu, arenas ingreditur, ea per loca proficiscens, in quibus Cambyses Rex cum millibus quinquaginta hominũ, uentorũ ui, atq; arenarũ turbinibus pene demersis fuerat. Itaq; cum sitis passim timeretur, iterq; incertum sine uestigijs, ac procellosum esset, praeter regionis coeliq; illius naturam, imbres inter proficiscendũ repente e` caelo fusi sunt, qui e` aestum leuarent, et metum sitis adimerent, ac restincto puluere firmaret sub incedentiũ pedibus arenosum solum, nullo perflãte uento. Quodq; fortunatius fuit, uel diuinius potius, itineris duces cum deerrassent, praeter spem affuere incedentibus alites corui, qui die quidẽ uolatu, noctu uero crocitate e` cantu aberrantes dirigerent. Arato Sicyonio rem maxime difficilem, ac periculosam aggresso luna et quidẽ pernox, itemq; nebula, ac nubes fuere auxilio. Cũ enim Acrocorinthũ admotis scalis, no-

cturno aggressũ capere decreuisset, luna ipsa iter militibus, qui praemissi ab eo fuerant, ostendit. Hi cum urbi propinquassent, eoq; peruentum esset, ut arma uideri ob lunæ irradiationem possent a uigilibus, densissima repente exorta e` mari nebula, armorum aspectum penitus eripuit. Ipsi autem Arato cum alia manu proficiscenti p loca ignota, e` confragosa, luna fulgore suo uiam similiter aperuit. Rursum uero constitutum ubi peruenit ad locum, ne conspici ab hoste posset, eadem ipsa sub nube admodũ densa, et atra delituit. Urbe itaq; potitus cum aduersus arcem profectus esset, copiaq; aduentarent alia, luna ipsa nubibus liberata, radijsq; eius fulgentissime collucens, armorũ, telorumq; ac militum numerum, staturam quoq; progredientium ita ingeminare uisa est, ut terrorẽ hostibus mirificum incusserit. His igitur fortunæ fauoribus, atq; auxilijs adiutus Aratus e` urbe, e` arce praeter omniũ opinionem potitus est. Non modo autem fortuna, sed dijs quoq; e` monitoribus, e` auctoribus, uisidemiq; suffragatoribus usus uidetur Lucus Lucullus, nam cum incertamẽ descendisset cum Mithridate Ponti Rege, nec detrectare ullo modo pugnam honeste posset, licet maxime id cuperet, conspecta multitudine Mithridatici exercitus, suorumq; paucitate, hic medias inter acies, cum paulo ante coelum minime turbatum esset, igneus repente globus, argento, candenti psimilis, maxime terribili fragore, ex aere corruit, qui flammantis dolij speciem pra se feret. Quae re tantus utrunq; exercitum pavor inuasit, ut uterq; in castra redierit religione deterritus. Lucullo item huic cum in Troadem diuertisset, Venerisq; de more ueneratus esset templum, dormienti astitit Dea, eequinam inquiẽs leo dormus, quem par est propinquos sectari catulos? Experrectusq; inter amicos de uisione cum egeret affuerunt ei missi ab Iliniensibus nuntij tres uno fere tempore, qui significarent Isidorũ Regis praefectum Chium cum classe applicuisse. Quo circa instructis nauibus e` uestigio in Regiam inuictus classem, caeso Isidoro, omni ea potitus est. Idem quoq; transmissurus cũ exercitu Euphraten, tumentem tunc imbris, ac turbulentum, cũ limtribus comparandis daret operã, ac iungendis ratibus, ad traiciendũ militẽ, noctu ita defluxit ac subsedit amnis, ut mane incolumibus copijs, illũ uado inueto transierit, obstupefactis accolis, req; insolitã summũ in modũ admirantibus, ac Lucullũ uenerãtibus, qd flumen ipsum ei, et uia aperuisset (conspiciebant enim in alueo breuiusculas quasdã enatas repente insulas, antea nusquã uisas) et transitum militibus tutissimũ praebuisset. Itaq; passim praedicabant hæc absq; decorũ minime cõ-

tigisse fauore, & munere. Quid ultra? tranato Euphrate bos foemina Dianae dicata, armentalis ipsa quidem, neq; hominum assueta manibus, aut pastorum blanditijs e coetero secedens armento, atq; ad lapidem profecta qui Dianae sacer erat, ac si Luculli transitum expectaret, tam diu illic morata est, donec egresso eo e flumine, submissisq; ad pedes capite, sese illi in Deae sacrificium obtulit. Itaq; peractis sacris in Tigranem profectus illum felicissime sudit, fugauitq; caeso ferme uniuerso illius equitatu, qui e quinquaginta millibus constabat, ac pedestribus etiam copijs, cum caesorum peditum numerum supra centum millia fuisse, sit memoriae traditum. Nam & Antiochus philosophus in libro de dijs immortalibus, quemadmodum Plutarchus meminit, dicere non est ueritus, nusquam gentium eiusmodi pugnam de caelo fuisse a sole spectatam. Hetrusci rerum in Italia potiti, cum diripiendis intederent Cumis, quae urbs ea tempestate in ora Tyrrheni maris ad modum florebat, tum ciuium frequentia, tum diuitiarum magnitudine, propter agrorum ubertatem, et rerum quae mari comportabantur affluentiam, quodq; Graeca esset colonia, comparato exercitu peditum quinquaginta millium ac duodeuiginti equum, ut memoriae proditum est castris haud procul, Leborijs in campis positus, urbem quotidianis uexabant impressionibus. Quibus artibus Cumanorum res in arctum, ac prope in desperationem adductae cum essent, accidit, siue deorum benignitate & opera, siue assiduis, atq; ingentibus maris tempestatibus, ab austro uergentibus, uti Liris atq; Vulturis amnes qui finitimum in mare insiunt, ab hostijs retrouersum ad fontes dies plurimos refluere manantibus quoq; e caelo continuis atq; immoderatis imbribus, omnis ut ea regio restagnaret, et quae interiacebant proxime oppidum ualles, aquis confluentibus obmergerentur. Itaq; cum non ut antea Hetrusci palantes ferri possent, angusti admodum itineribus in urbem irruerant. Quod animaduertentes oppidani, utendumq; esse tantis in periculis, deorum operati, muris egredi in pugnam decreuere, et cum hoste conferta manu, in locorum angustijs, in certamen descendere, cum minime timendum uiderent, propter lacunas ac restagnantes agros, ne ab hostium circumsisterentur multitudine. Caepo itaq; praelio, cum in acie quatuor cum millibus, aut paulo plus peditum, equitibusq; sexcentis, diuersis in locis acriter steterissent, collatis cum hoste manibus, tanta aquarum moles caelo repente fusa, tot in hostem excusa e nubibus fulmina, tam emicantes fulgores in illorum ora oculosq; ex aere dissiluerunt, ut hinc locorum angustijs, inde stagnantibus uallibus, campisq; pluuia natantibus, Cumano etiam ipso premere, dijs quoq;

dijs quoq; coelitus fauentibus, tantus exercitus paucis horis fusus, atq; ad internitionem pene redactus a quampaucissimis fuerit. Quem sibi ludum parasse fortuna uisa est, quo tyrannidem Aristodemum strueret, cuius opera in ea pugna maxime perspecta fuerat.

Ex his igitur quanquam paucis iudicari facile quidem potest, ad consequendam magnanimitatis laudem, quantum etiam in fortuna repositum sit & collocatum. Quae uero sit magnanimumum fiducia tum in suscipiendis inceptis, tum in faciendis atq; obeundis praelijs, exemplis quoq; etsi non multis, testificabimur. Caesarem iter cum exercitu facientem, Heluetij ex improviso adorti cum essent, & ipse pedes inter acies uersaretur, oblatusq; illi esset equus, uultu maxime hilaris, summamq; fiduciam praeseferente, Peropportune, inquit, pedibus pugnantem mihi, adductus est equus, ut habeam quo paratissimo haud multo post utar ad insequendum hostem iam iam in fugam inclinatum. Ad Rubiconem cum peruenisset, deq; traiciendo esset amne disceptatum inter amicos, ipseq; cum tacitus aliquantum, deliberandusq; perstitisset, obtinentibus ut in re ancipiti ac dubitantibus illis, affirmatissimo animo, sit alea inquit, iacta, iussitq; statim exercitum transmittere, atq; eodem impetu, animiq; confirmatione inceptum prosecutus est.

Item Lucullus, de quo plura diximus, cum Tigrae Rege manum conferturus pridie nonas Octobr. a militibus cum admoneretur, dicam eum atrum esse, ac nefastum, quod eo die Romanus fuisset a Cymbris caesus exercitus, At ego bono, inquit, animo uos esse iubeo milites, hunc enim ipsum diem ex atro, nefastoq; maxime candidum, ac felicem populo Romano faciam. Nec cunctatus instructis copijs, tumulum quendam pedes cum ascendisset, ut non multo est ante dictum, dimensus oculis ordines, situm, hostem, cunctaq; cum perpendisset, conuersus ad suos, qui sequebantur, fidentissime exclamauit, Viamus milites, uicimus. id quod statim secutum est.

Magoras Salaminius caeso patre a coniuratis, puer ipse regno pulsus in Ciliciam concessit, ubi adolescentiam egit. Itaq; animo agitas, quamnam ratione & patrem ulcisceretur, & regnum per scelus sibi ademptum reciperet, assumptis se cum quinquaginta tantum delectis uiris, naue comparata in Cyprum delatus, facta statim descensione, ac cohortatus socios ad rem strenue nauandam, recta quidem Salamnam petit, atq; ex improviso urbem ingressus, regiam adoritur, summamq; uirtute expugnat, tyrannumq; ipsum conficit. Sola igitur fiducia, animiq; magnitudine, cum exiguo admodum numero, pau-

cissimis non tantum diebus, uerum etiam horis, caesis aduersarijs, regnum recuperauit, uictorq; paterno in solio confedit, multaq; ex eo etiam fortissime gessit.

Quae uero, & quales sint magnanimorum cogitationes, quae item cupiditates, mentisq; agitationes, atq; consilia, declarare illud potest, quod nihil nisi magnum animi eorum concipiant, nihil expetant nisi excelsum, rarum, atq; omnium primum. Arati Sicyonij illa summa & maxime generosa fuit cura, studium, consilium, ut Graeciae urbes a tyrannis liberaret, atq; in libertate constitueret. Nam quae de Hercule feruntur ac Dionysio fabulosa habentur, ac theatralia.

Antigonus Rex & sua, & Demetrii filij opera, industriaq; succedentibus e sententia rebus, cum pecunijs, opibus, copijs, terra mariq; plurimum polleteret, fortuna etiam secundo flatu aspirante, uocato in consiliuum filio, ita quidem cum illo simul egit, ut nihil magnum adco uideretur, quod non assequi se posse consideret. Itaq; communibus simul sententijs decreuere, seruientem Cassandro, & Ptolemaeo Graeciam suis opibus liberare. Quo haud sciam, an ulli unquam reges aut natura iustus, aut commendatione dignius, honestiusq; bellum susceperint. Maxima igitur classe comparata, ingentibusq; etiam instructis copijs, seruienti Graeciae Demetrius affuit, statimq; Athenas liberauit, quae annis iam quindecim Cassandri imperium seruiliter tulerat. Ex eoq; pater, ac filius maximus, & cogitandis, & gerendis rebus nunquam defessi sunt. Quod ni Demetrius praeclearissimas a se gestas res uoluptatibus inquinasset, quod item e nostris Marcus fecit Antonius, nimirum post Magnum illum ni fallor Alexandrum, Graecorum omnium siue ducum, siue regum gloriam ad se ob res fortissime gestas traxisset.

Quae Alexander etiam adolescentulus animo conceperit, quibus non gentibus nota sunt? Idem hic per Indiae flumens ad oceanum delatus, indeq; ad Psytulcin insulam enauigans, contemplatus cum esset & litoris naturam, & maris, quantumq; adiri liceret, rebus diuinis rite iam peractis, id tantum deos precatus dicitur, susceptae a se expeditionis terminos necni superandos mortali post se unquam concederent.

Caesar quo plures affecutus esset uictorias, eo magis ad decus ac gloriam accendebatur. Itaq; compositis tandem Romae rebus, ni coniuuratorum intercessissent consilia, decreuerat Parthicum bellum suscipere. quo confecto per Hircaniam perq; adiacentis Caspio mari montiq; Caucasio regiones in Pontum regredi, indeq; in Scythiam, ac Germaniam, atq; illinc in Galliam & per eam in Italiam atq; ad urbem tanquam

orbis totius uictor, ac triumphator in patriam reuerti.

Marcus Crassus, quanquam infeliciter suscepta expeditio ei cessit, Romanoq; exercitui, tamen contra Parthos eo est consilio profectus, nihilq; animo agitabat aliud, quam ut imperij Romani fines Caspium mare statueret, Indicamq; Oceanum.

Qualis item quantusq; in dando, atq; erogando magnanimus esse debeat, etsi de eius beneficentia, et dandi studio in initio multa sunt a nobis dicta, Alexander tamen Macedoniae Rex apertissime id ostendit.

Qua de re selecta quaedam deq; eodem ipso exempla referemus, quae magnanimi potius, quam liberalis uiri esse uideantur, Capto Poro Rege maxime in clyto, cui & corporis ingentes inerat uires, & animi longe etiam maiores uirtutes, hanc ipsam & corporis, & animi excellentiam admiratus Alexander, sciscitabundus ipse quidem, magna tamen comitate adhibita ab illo exigit, quae nam se ab Alexandro ratione tractari, quemq; erga ipsum sese gerere Alexandrum cupiat. Ad ea nihil Porus aliud, quam ut pro regna secum dignitate ageretur. Rursus Alexander, num nam forte & aliud. Ad ea quoq; & ille subdidit, regnam dignitatem, quae ipse cuperet cuncta secum continere. Quae dicta cum Alexander pro sua, regnaq; & Pori dignitate, ac decore pensim examinaisset, non regnum modo illi restituit, belli iure uindicatum, uerum imperio eius latiores etiam fines adiecit, auxitq; popularibus. Quid liberalius, si donum spectes? si uictorem, ac belli ius, quid clementius? si animi magnitudinem, quod maius, rarius, memoratu dignius? Venerat ad Alexandrum Taxiles uir & sapiens, & opibus quammaxime insignis, quiq; magnae opulentiaeq; Indiae imperitaret parti. Is igitur primus in congressibus et comiter & magnanime. Neq; inquit, remotissima in haec a Macedoniae regno loca ideo profectum te Alexander arbitror, quo denictis nobis ea tantum adimeres, quae ad uictum necessaria sunt, utq; & terram, et aquam, quod nostri dicunt, uictis eriperes, pro quibus tamen & strenuis, & sapientibus uiris pugnandum uideatur, maiora itaq; his, a te tot, tantisq; laboribus, ac periculis quaeruntur. Quare sic o Rex habeto, si te forte Taxiles hic opulentior tuo etiam ipsius iudicio habeatur, conferendis in te muneribus abunde paratus, atq; instructus uenit ad certamen. Sin maior ipse, longeq; me his instructior es omnibus, tua ipse in Taxilem ut maior, ac locupletior confer & muneribus, & officiis, neq; enim inferior tibi esse recusat. Ad quem nec degeneranter Alexander, nec non ex dignitate. Per Iouem ego quidem o Taxiles, uel hoc uno pugnae tantum genere decertaturus te

cum sum, neq; ipse uinci ullo abs te modo patiar. Ita q; quanquam plura ab illo accepit, longe tamen plurima in illum Alexander contulit, ut post alia, permagna q; etiam munera, mille talenta familiaritatis, ac beneuolentiæ gratia ad illum miserit. Atq; hæc quidem ad uersum deuictos hostes. Superato autem Poro proximusq; subactis nationibus Philippum unum ex æqualibus suis quinq; millibus præfecit oppidis, uicisq; longe plurimis a se captis. Velle autem referre q; bus provincijs quos præfecerit, quantusq; in hoc Alexander ipse fuerit, historiæ est potius, quam susceptæ de magnanimitate materia. Quo circa paucis his contenti erimus. Ne autem dicere hæc de Casare liceat, hinc res publica est in causa, hinc Brutus, alijq; qui illu de medio sustulerunt. Profusus fuit in eodem hoc liberalitatis, ac magnanimitatis genere Marcus Antonius. Sed quis hominem laudet de publico erogantem? quando largitio ea iure ipso uideri potest rapina. Alexander ut uictor ipse sibi lex erat, et alij præscribebat. At Casari, Antonio, Romanisq; alijs patria ipsa lex erat ad quam referenda erant omnia, quippe cuius auspicijs pugnabatur.

Ne autem disputationem hanc nostram, huncq; tanquam ultimum de magnanimitate actum perinde, ac ne glectum relinquamus, magnanimatorum quoq; principum, eorumq; laudatissimorum exempla quædam referemus, quibus et abunde constet, magnanimum uiri uirtutibus undiq; omnibus munitum esse oportere, et qui uolunt principes, ac rerum publicarum administratores in hac ipsa uirtute potissimum enitescere, habeant quos potissimum imitentur, cum aperte uiderint quæ ipsi uerbis prosequimur, extitisse qui factis ea, actionibusq; et declarauerint illis, qui tunc uiuerent, et post se etiam alijs testata reliquerint.

Breuiore uero erimus referendis Iuliani Augusti monumentis, propter nomen eius Christianis hominibus parum gratum, quippe qui a Christi religione, in qua natus, atq; educatus esset, parum pie descierit, et quod a militibus oblatum per ambitionem imperium præoccupauerit, non expectato Constantij obitu, qui Gallia eum cum imperio præfecerat, aduersus quem collectis in unum copijs suis omnibus, ac uiribus armatus, instructusq; processerit, paratus confligere. Magna igitur, atq; excelso fuisse eum animo illud docet præcipue, quod in imperio stabilitus cum et animi sui excellentiam, et Romani imperij magnitudinem per fortitudinē, ac decus domitandis declarare barbaris uellet, essentq; e consiliarijs, Senatoribusq; qui tum aduersus gentes alias, tum maxime Getas, qui illo quoq; tempore Gotthi uocabantur, quod

bantur, quod fidem sæpius fregissent, quod parum stetitissent foederibus respondit maiorem rem, magisq; strenuum, atq; generosum, quicum confligeret, hostem quærere. Galatas enim mercatores, qui Romano subiecti essent imperio, satis quotidie multos ære suo et Gotthis coemere, quos perinde, ac commerciales provincialibus exponerent. Ita q; quod generosiora, ac maiore fama digna sibi proposuisset, in Parthos expeditionem suscepit, quo et cladium exercitibus Romanis illatarum ultor esset, et gentis bellicosissimæ, quæ per annos ferme sexaginta finitimarum nationum capitibus insultasset, uictorijs suis titulum adiungeret, Parthicusq; agnomnaretur, cuius rei tanto tenebatur desyderio, ut lituos fere assiduus somniaret, et prælia. Pugnauit autem aduersus immanes, ac barbaros exercitus, collatis sæpius si gnis ubiq; uictor, profligatorq; aduersariorum. Disciplinam militarem constantissime retinuit, quam et a militibus seuerissime seruari iussit, obeundis periculis ac prælijs maxime fidens, ac fortis, moderandis populis citra rigiditatem iustus, ac puniendis criminibus seuerus. Ipse continens, gratus, liberalis, beneficus, in sacrificijs magnificus, rerum ciuiliu, omnisq; urbanitatis, naturæ etiã ipsius rerum eminenter doctus, sciensq; ac doctissimorum hominũ admirator, et cultor. Qui si in qua religione natus, quaq; instructus fuerat, in ea perstitisset, uix haberent qui uirtutibus eius, ac moribus detrahunt, in quo iure in illum inueherentur.

Ante hunc longe maiorem præ se tulit magnanimi uiri speciem Vlpianus Traianus aduersum numerosissimas, maximeq; feroces nationes, plurimis, difficillimisq; exanclatis bellis. Qua e re et complures sibi titulos de uictorijs comparauit, et Romani fines imperij longe, ac late protulit. Nam et Germanos transrhenanosq; ut compressis quiescerent spiritibus coegit, et Daciam, finitimosq; Dacæ populos subegit, compluribus trans Danubium regionibus in prouinciæ formam redactis. Itemq; trans Euphraten, ac Tigrim. Arabiã quoq; imperio adiecit. Armeniam a Parthis occupatam recepit. Albanis, ac Persis Regem dedit. Babylonem, finitimasq; nationes ad Indiæ usq; fines armis subactas cepit. Ad mare Rubrum processit, tribusq; ibi prouincijs constitutis, ingentem classem comparauit, qua in Indiã traiceret. Tantas has bello partas laudes adornauit singulari humanitate, qua in omnes utebatur, summa moderatione, ac popularitate, Romæ pariter, atq; in prouincijs amicos mirifice honorauit, ac beneficij prosecutus est. Liberalitatem in omne genus hominum exercuit et privatim erga notos, et publice erga ciuitates, ac populos.

Vias stravit, flumina pontibus iunxit. Ipse ingenio maxime tranquillo, & placido, moribus adeo compositis, imperatorisq; uirtutibus ita cumulatis, ut ab orbe terrarum deo proximus haberetur, nam et mortuus inter deos relatus est, & quod Romanorum Imperatorum ante eum nulli contigit, intra urbem in foro conditus est. Hocq; post eius mortem in uotis mansit, atq; precationibus, interq; bene omnandum, dum noui crearentur Imperatores, ut optarent illum, qui creabatur, sicut Augusto felicior, ita Traiano melior. Ne autem sigillatim dicta, factaq; illius in exemplum adducantur, scriptorum iactura in causa est.

Et quoniam Alexander Mamææ filius Seuerus Augustus magnanimitatis ipsius numeros aut iam expleuit, aut ut expleret omni studio contendit & opera, ex uita eius ac rebus gestis exempla si non omnia, quod instituti non est huius, non pauca tamen referemus, quæ declarare facile quidem possunt, magnitudinem illum animi sui omni e parte, uirtutum simul omnium munisse præsidij. Nam qualis, quantusq; animi uigor eius fuerit, illud præcipue declarat, quod prius in Parthos, post in Germanos ferocissimam, ac maxime bellicosam nationem expeditiones suscepit, cum Tingitano interim bello Furium Celsum, Illyrico Varium Macrianum, Armenio Iulium Palmatum delegauerit, quibus uictoribus Cõsularia ornamenta decreuit, additis etiã sacerdotijs, ac prædijs. Igitur mortuo Varo Heliogabalo cum contaminata propudij illius omnia, ac sceleribus cõperisset, quod tum prudentis esset uiri, tum Imperatoriæ dignitatis, Senatam omnem expurgauit, eademq; diligentia & magistratus urbis, & prouinciarum, urbem etiã ipsam, tanta ex moribus illius corruptio inuaserat. Itaq; impuros, et flagitiosos homines, publicas à muneribus, imperatorisq; ministerijs amouit, ab equestri ite ordine, ac Senatorio. Tribus quoq; ipsas recognouit, neq; eos neglexit, qui militaribus donati fuerant prærogatiuis, nec magni ciuis, nec boni Imperatoris esse duces pati aut magistratum impuritatem, aut ciuium corruptos mores, ex aula quoq; eijciendos curauit qui obscenis essent, ac perditis moribus, aut quorum aula ipsa minime egeret ministerijs publice obtestatus, & nequam & malum pupillum esse Imperatorem, qui è uisceribus prouincialium inuitiles, parumq; opportunos homines pasceret. Nequaquam enim magnitudo illum animi immemorem sui fecit, ut non cõsideraret publici census ministrum sese esse, ac dispensatorem, haberetq; ante oculos Varij profusiones, familiaritatesq; inquinatissimas. Legibus constituendis de iure fisci, ac populi, alijsq; item sancendis,

præter graues alios, ac multi usus uiros, uiginti semper adhibuit Romani iuris consultos, ususq; in primis est Vlpiano, ac Paulo clarissimis illius temporis, ac peritissimis uiris. Romani principis, ac terrarum orbis rectoris proprium cum iudicaret, & tueri leges, & corrigere, proq; re, ac tempore nouas condere. Quibus condendis, alijsq; item constituendis adeo circumspectus fuit, & consideratus, ut quos prætorij præfectos statueret, eosdem in Senatam quoq; ascisceret, quod indignum iudicaret de Senatoribus alium, quam qui Senatorio esset ex ordine iudicare debere. Popularitate uero fuit tanta, ut præter affabilitatem quotidianam, aditum quoq; ad se non amicis modo, ac familiaribus, uerum etiam militibus cæterisq; hominibus quàm familiarium præbuerit. Nam humanitate ea quidem fuit, ut etiam milites, qui de morbo iacerent, uisitare. Quid enim magnanimo uiro conuenientius quàm in summa felicitate, summoq; in imperio hominem sese esse minime obliuisci? Commonefacientibus matri, atq; uxori ne tantam ob familiaritatem maiestatem ipsam imperij minus uenerabilem redderet, Quin hac ratione respondit, & securiorem illam mihi facio, ac magis magisq; etiam diuturnam. Quo circa excelsam illam animi magnitudinem his, alijsq; tum Romano principe tum magnanimo uiro dignis studijs, atq; artibus potissimum exornauit. Ita si uero, honestiq; supra principes omnis studiosus fuit, huius rei non exiguum indicium est, quod Domitium Vlpianum, ac Iulium Paulum præstantissimos iuris consultos prætorij sui præfectos habuerit. Ipsum autem Vlpianum tantopere ueneratus est, ut sine illo maius aliquid uix decreuerit, quippe quem etiam cœnis, ac conuiuijs suis testem ubiq; adhibuerit. Deniq; maioribus tractandis rebus siue publicis siue priuatis doctos semper uiros adesse uoluit, quæ uero abessent, per epistolam consulebat, facile passus uel à mediocribus etiam uiris corrigi, cum quibus ipse de ijs, quæ aut egisset, aut acturus esset, conferebat. Negotia, causasq; scriniorum præfectis, Romaniq; iuris peritis, uiris quidem integris, ac maxime probatis demandabat, probe ab illis cognoscendas, atq; examinandas, postq; sibi referendas. In deliberando autem, & consultando, ne imparatus quispiam responderet, spatium ad cogitandum præbebat. Si de iure tantum, req; aliqua grauiore, aut de moribus tractaretur, solos doctos, ac disertos uiros adhibebat in consilium. Sin de re militari, qui diutius uersati essent in militia, quiq; locorum, regionum, ponendorumq; castrorum maxime periti essent. E literatis uero hominibus præcipue qui historias noscerent, e quibus intellegebat consilia, artes, factaq; ac dicta

ueterum imperatorum, tum Romani populi, tum externarum gentium. Vsuras foeneratorum moderatus est, Iudices Romae artibus singulis constituit, ut sciret unusquisque ad quem causa quaeque pertineret. Quos prouincijs, rationibusque praefecturus, ac praepositurus erat, eorum nomina populo proponebat, requirens ut de ijs cogitationem susciperet, poena imposita si quis falsum perhibuisset testimonium. Nam et notarium falsi conuictum inasis digitorum nerviculis, ne scribere unquam posset, deportari iussit. Vetonium Turnum familiare suum, quod funum, ut ipse dicebat, uenderet, quippe qui praese ferret suum ad nutum Imperatorem cuncta facere, ad stirpem alligatum fumo exanimari iussit, excitato est stipulis humidis uiridique materia, nolebat enim ab aulicis suis, ut ipse usurpabat, uendi. Compilatores denique, quosque fama esset depeculari rem publicam, abominatus est adeo, ut stomacho moueretur, quoties ex ijs, qui peculatus condempnati essent, obuium haberet aliquem. Itaque per preconem edixit, ne qui furti sibi esset conscius ad se salutandum accederet. Condemnationes et rariius fieri, et clementius cauit, ipsasque uectigales esse ciuitatibus, aut publicas instaurandis aedificijs, aut nouis faciendis. Liberti nos equestrem in ordinem redigi minime est passus, quod ordo ipse equestris Senatorum seminarium esset. Itaque maxime celebrata est illius uox, ut magnanimo principe digna. Ego ne de praefectorum capitibus Senatorumque, mancipia aere emptam sententiam ferre patiar? Itaque moribus ipse suis, et Romae, et per prouincias censuram exercuit, non in rebus modo ciuilibus, et publicis, uerum etiam militariibus. Nam milites ita continuit, ut si quis de uia in praedium diuertisset, tum fustibus, tum uirgis caedi iuberet, quod si militis ipsius persona obstitisset, contumeliosius obiurgabat. Dictum illud Christianum, aduersum te quod fieri uolis, id tutemet aduersus alium ne feceris, non solum libenter usurpabat, sed proclamari a praconibus mandabat, ac publicis, celebribusque in locis inscribi. Quo circa militem, qui aniculae iniuriam fecisset, exauthoratum prius illi seruum addixit, qui labore eam suo aleret. Itaque quamuis maxime affabilis, et erga milites officiosus esset, quippe quos Quirites ubique suos appellaret, neque unquam in expeditionibus nisi a pertis coenaret, patentibusque tabernaculis, ac post coenam statim milites admitteret, quos ad pocula etiam inuitabat, ac nulla unquam ratione exeratum grauaret, quin in expeditionibus illos, faciendisque itineribus, mulis iuuaret camelisque, et quos languenters uidisset, opportuna illis omnia subministranda curaret, matronisque, ac uiris sanctioribus commendaret ex

solutis impensis, his tamen e moribus ab ipsis militibus uocatus est seuerus, ac nihilominus auro, argentoque praeter milites rarieter alios donauit, indignum ducens, qui dispensator publici esset aerarij, suas in delicias, uoluptatesque, atque oblectamenta familiarium, prouincialem pecunia conuertere, quae quidem eo quoque spectabant, ut a Varij professionibus, ac contaminatis moribus abhorreret, omni e parte iudicari uellet. Ipsos autem milites bene uestitos, et calciatos semper habuit. Eratque in illius ore dictum hoc maxime frequens, militem probe armatum, uestitum, calciatumque esse debere, aliquidque habere semper in conuula. siquidem instructum armis hominem mendicantem ipsam ad quod non facinus, ac desperationem esse impulsuram? sciebat autem quem quisque gradum haberet in militia, quot etiam stipendia fecisset, quaeque existerent uirtutes cuiusque, ac merita. Alexandri uero tum seueritas, tum animi celsitudo in expeditione Parthica potissimum nota fuit. Nam Antiochiae cum esset, haberetque cognitum milites lauasse apud Daphnen in balneis, sibique delicias fecisse, illos ipsos capi cunctos, et in uinculis ut haberentur imperauit. Qua e re legio ex qua illi erant, tumultuari cum coepisset, ipse in suggestum ascendens seuerissimam contionem habuit, cumque assueraret se nullo modo passurum Romanam disciplinam corruptum iri, tum multusque statim esset exortus in clamantis legionis. Istas, inquit, uoces aduersus hostem exercete, non Imperatorem, qui uos alit, quas ui continueritis, ego uos hodie ad unum usque omnes dimittam. Quirites, atque haud sciam an Quirites, qui ius humanum non agnoscitis. Cumque his auditis fremerent, ferroque minabundi astarent. Ferrum, inquit, dexteramque in hostem exercenda uobis sunt, neque enim ista me terrent, qui Senatum, qui patres conscriptos, qui rem publicam uniuersam habeam necis meae uindictas. Tunc ingenti uoce in clamans, abite hinc ait ex Alexandri conspectu Quirites, armaque e uestigio proiecite. Tantus igitur ex his dictis milites terror cepit, ut positis armis, simul, ac sagulis non in castra ausi sint regredi, sed diuerso itinere in familiarium, atque hospitum domos exterriti confugerint, silentio errorem confessi, ac tametsi tricesimo post die exauthoratam legionem, in locum suum placatus restituit, tribunos tamen securi percussit iussit. Tanta igitur seueritas militem continetissimum praestitit, ut non exercitus iter per prouincias facere sed Senatus uideretur, qua e re perinde, ac Deus a prouincialibus suscipiebatur. Ac nihilominus milites licet iuuenem, tamen ut patrem eum colebant, ut Dei filium uenerabantur, quippe quibus illo tribuente, nihil profus de-

esset. Nā quantum ad Senatores spectat, eū se erga illos gessit, tanta hu-
manitate, comitateq; usus est, ut si b co Senator oīno perierit nullus.
Se uero, fortunamq; suā, summūq; illū animi uigorem ita modera-
tus est, ut dominū appellari se passus nunquā fuerit. Epistolas ad se
scribi perinde, ac priuatum uoluerit, adhibito tantū Imperatoris no-
mine. Salutari uero se non aliter si sinuit, q̄ ut unus ē Senatoribus,
apertis foribus, ac patenti uelo. Salutandi uero mos hic erat et sim-
plex, & minime quidem ambitiosus, Aue Alexander. Si quis ē sa-
lutantibus aut caput inflexisset, aut blandius locutus esset, quasi adula-
tor, aut ridebatur, aut statim iubebatur abire. Itaq; ut ipse cum ami-
eis familiarissime uiuebat, sic ad eius salutationē prāter honestos et
ēte gra fama uiros, nulli admittebantur, quando parū bonae fame
mulieres ad conspectum matris, atq; uxoris ne admitterentur impe-
rauerit. Eunuchos quoq; palatio ciecerit, prāterquam qui mulieribus
ministrarēt in Balneis. Quid qd mulieres infames publicari, exole-
ta quoq; deportari cauerit, A luxu autē ita abhorruit, ut in conui-
uio aurū nescierit, abacum eius ne plus ducentae argenti librae ador-
nauerint, qd uidelicet in militum stipendia aurū, argentūq; conuertē-
dum duceret, magis q̄ in spectacula, splendorēq; minime necessariū,
ac superfluentē, ministros suos ne publicis qdē in conuiuijs aurata uti
ueste uoluerit, quo moderatione hac sua, urbanū quoq; luxū mode-
raretur. Quid qd in conuiuijs aut Vlpianū aut ē doctis uiris unum
semper aliquē adesse uoluerit, cuius sermone inter discubendū oble-
ctaretur. Cū priuatim coenaret, librū in mēsa semper habuit, quē co-
natus lectitaret. Deniq; publicis in cōuiuijs eā retinebat simplicitatē,
quā cum priuatus coenabat. Cōuiuia uero eius fuere ipsa qdē paratā,
ob publicū exēplum nitoris in summi, eximiaeq; lautelae, scenicas in
in ijs uoluptates abominatus. Gēmarū usum uirorū esse negabat, mu-
liebrēq; ad comptū indicabat spectare. Ipse usus est Chlamyde fre-
quenter cocina, in urbe in semper toga. Prætextā uero ac togam pu-
rā nisi consul nunquā accepit, eāq; de Iouis tēplo sumptā. Cōsulatū
ter tantum inijt, in quo statim aliū sibi suffecit. Quod uero dandi uir-
tus, erogandiq; cōsuetudo, ac beneficētia, magnanimitatis ipsius quod-
dā quasi condimētum esset, liberalitatē ita exercuit, ac beneficentiā,
nullus ut dies prāteriret sine liberali, ac beneficia eius opa. Oleū quon-
dā populo Romano à Seuero Augusto constitutum, post ab Varo He-
liogabalo sublatū restitui iussit. Ter populo congiariū addita carne,
ter militi donatiū præbuit. Præsides prouinciarū quos integro com-
perisset, et honoribus, et donis ita profecutus ē, ut uitae reliquū possent

honeste ducere. Ipsa autē dona conferebantur pro dignitate cuiusq;
ac pro uitae genere. Siqdē magnificas aedificare solitus erat domos,
q̄bus postea amicos, deq; se, ac re publica benemeritos donabat. Viros
et bonos inopia pressos subleuabat conferēdis agris, seruis, gregibus,
commodisq; alijs diuersi generis. Rhetores, Grammaticos, Medicos, Ha-
ruspices, Astrologos, Architectos salarijs prosequabatur. Oratores qui
in foro uersarentur, gratisq; causas agerent, liberalissime est comple-
xus. In aegrotos quoq; nihil omittebat qd praeferre ipse posset. Vrbi-
bus terrae motu concussis dari pecuniā ex uectigalibus statuit, instau-
randis tum publicis, tū priuatis aedificijs, itemq; ad publica construē-
da opera. Thesauros eorū esse decreuit, q̄ illos inuenissent. Quos ex
amicis, ac probatis uiris sciret, aut nihil petijisse ab se, aut parū qdem
accepisse, uocatos coram hortabatur, uti peterent, q̄bus opus esset, ne ta-
citurū haberēt aegre se ferre ostendēs, qd dū nihil ipsi reqrerent, de-
bitorē consuetudine eū uellent, minime uero id se passurū, ut q̄ priuatus
esset de Augusto quereretur. Cōdēnatorū bona ita contulit, disposuitq;
ut ē tali collatione, se q̄ nullo modo posset infamia Praefecturas, pro-
consulatus, magistratusq; ubiq; distribuit, adhibito Senatus iudicio. Su-
perato Artaxerse Persarū Rege praedā oēm militibus concessit, quae
qdē maxima fuit ac locupletissima, quo tempore Persae serui Romae
haberi primū coepti. Vestes, ornatusq; corporis, post annū inter ami-
cos, familiaresq; partebatur. Demū uectigalia ita contraxit immi-
nuitq; ut q̄ Varij tempore decem praestitisset aureos, tertiā tantū au-
ri partē praestaret suo. His maxime exemplis iudicare potes. Andrea
Matthae, quae et qualis esse debeat magnanimorū liberalitas, qd q;
etiam beneficia di studij, myristiceq; abstinentū esse illis à luxu, ac
superfluentia, ne suo praesertim exemplo ciuitatem inficiant. Magni-
ficentiam quoq; Alexander sic exercuit, ut animi magnitudini nul-
la ē parte deesset. Thermas fecit, quae Alexandrinae sunt dictae, ad-
didit & thermis syluas, de oleo etiam cauit, ut & uesperis, & mane
in illis lucesceret. Ab Antonino Caracalla inchoatas & perfecit, &
exornauit. Balneas & horrea in singulis urbis regionibus aedifi-
cauit ob cūmmoda. Basilicam mrae magnitudinis inchoauit,
quam morte praeventus non perfecit. In Baiano de matris nomine
appellatum cum lacu & piscationibus palatium fecit, alia item aedi-
ficia in honorem affinium. Pontes à Traiano factos instaurauit, no-
mine suo non addito, nouos & ipse fecit. Statuas summorum uiro-
rum undiq; tralatas in foro Traiani collocauit. In foro etiam diuis
Nerae statuas posuit diuorum Imperatorum, cum titulis, & re-

rum gestarum subscriptione e' Porphiretico & Lacedaemonio lapi-
de immista opera primus instituit, plurimasq; statuas hoc genere
dispositionis diuersis in urbis locis posuit. Quodq; ad urbis spe-
ctaret, atque imperij dignitatem, carrucas, rhedasq; quibus ue-
herentur Senatores argentatus esse uoluit. Edendis quoq; spectaculis
ludisq; theatralibus magno etiam opere delectatus est. Pietatem ue-
ro, ac religionem uidetur in primis coluisse. Cui enim uirtuti uir ma-
gnanimus addictus magis esse debet quam pietati, ac religioni? Cum
praemium eius idem sit illud qd decoru est immortalu, honor, ac reue-
rentia. Ita q; ut omittamus qua pietate usus sit in matre, qua quidem
temporu illoru iudicio maior esse non potuit in omni obseruatione gene-
re, templa freques uisitabat. Romae cum esset, septimo quoq; die Capi-
tolium ascendebat. Rem diuinam suo in Larario, mane primo facie-
bat, quoties cum uxore non cubuisset. Quo in Larario tum optimoru
principu statuas collocatas habebat, tum sanctissimoru hominu et in
ijs Habrae, Orphei, Apollonij, Christi, cui et dedicare templu cogita-
uit, eumq; inter deos referre, dissuasus tamen ab illis est, qd diceret si id
faceret. uniuersos breui futuros Christianos, ueterumq; aedes decoru q
primu desertu iri. Na exorta contentione inter Christianos, ac popu-
narios, de loco quoda in quo Christiani sacellu aedificare instituisent,
popinarij uero aduersarentur, ut q locu eum sui iuris esse dicerent, con-
sultus Imperator rescripsit, satius esse deu illic coli. Caeteru quod ar-
gentum in templis dedicaret, no temere qnq; libras excessisset, aureu
uero tantum aut reticulum esset, aut bracteola, suurrare Persianu illud
solutus, in templo qd facit aurum? qd ad usum qdem hominu esset in-
uentum, commutandasq; ad res in uita agenda necessarias. Quod ue-
ro iudicari piu iure suo potest, praclarissimoru uirorum heroumq; si-
mulacra secundo in Larario uenerabatur, in ijsq; et Ciceronis, cuius
de re publica, deq; officijs libros frequetius lectitabat et Virgili, que
Poetaru Platonem uocabat. Dona quae a regibus acceperat reponi in
templis iubebat. Matri puellas sacras instituit, quas Mamaeas uo-
cari uoluit. Isium, ac Serapium per qua decenter ornaui signis ad-
ditis, ac doliatis, qbusq; alijs mysticis opus esset. Que autem imitaretur,
elegit potissimum Macedone Alexandru cuius laudes & audiebat
libentissime, & legebat historias. Ita q; statuam eius inter Lararij di-
uos habebat, uenerabaturq; et si ebrietatem condonabat, atq; in ami-
cos crudelitatem, delectabaturq; eoru lectione scriptoru, qui illu ab
ijs uitijs tutaretur. Ad secundam mensam in expeditionibus praesertim,
militares admittebat amicos, ac notos homines, qbus poculu dabat, su-

me, inquit, in honore Magni Alexandri. Numos quoq; sub imagine
illius, ac nomine conflare iussit ex electo, et auro. omni deniq; labo-
rabat studio quo dignus Alexandri nomine uideretur. In expeditione
enim Parthica, qua Regem illu potentissimum uicit, Alexandri ipsius
exemplo & argyraspidas, et chrysoaridas, et Phalangem constituit ho-
minu triginta milliū, sex e legionibus, similibus instructoru armis.
De seipso, qd magnanimi est propriu, praedicari male libenter audie-
bat, proindeq; tum Oratores, tum Poetas, qui pane gyricos de ipso scri-
pissent audire nunquam uoluit, hortabatur uero eos ut facta lauda-
rent praesertim, maximeq; Romanoru, cum primus autem Alexandri Ma-
cedonis. Quin & ipse cum esset maxime eruditus uitas bonoru prin-
cipum uersibus scripsit, atq; ut traditu est, no inueniste. Geometriam
nouit, atq; Astrologiam. Egrege etiam pinxit. In haruspicina augura-
liq; admodu profectus. In Musicam pronus, nunq; tamen, qd impera-
toriu minime duceret, testibus cantauit ullis, praeterqua pueris suis.
Bonus et luctator fuit, et palaestrites, eratq; mos eius, publica post ne-
gotia, bellicisq; ac ciuiles curas, legendis tum Philosophis, tum Ora-
toribus aut Poetis dare opera. Inde aut cursu, aut lucta, aut palaestri-
co alio ludo se exercebat, cum esset ipse iuuenis, siquidem mortuus est,
annum agens septimu ac trigessimu. Mortis autem ita contemptor fuit,
ut in pugna illa Parthica, inter tela, & qua maxime conferta erat
acies uersaretur, nec imperatoris solu munia, ueru ei strenui dex-
tra militis munus edens. Cum autem a Thrasibulo Mathematico prae-
dictum ei esset barbarico gladio occubitu, laetatus dicitur, qd existi-
maret in acie se castru, ac dijs ipsis simile et pare futurum, in pugna
si caderet, quippe qui cum alacritate quadam animi referret Alexan-
dru, Pompeium, Caesarem, adderetq; et Cicerone, et Demosthenem uio-
lenta morte diem obisse. Delectatu uero eu, tum doctis uiris, tum et
probatis, ac sanctis moribus iudicio est, qd inter consiliarios publicis,
ac priuatis rebus deliberandis, administrandisq; ijs potissimu quos
referam usus est, Vlpiano, et Paulo Romani iuris prudentissimis,
ac maxime integris uiris, Fabio Sabino tanta grauitatis, continen-
tia, sapientiaq; ut Cato illius temporis haberetur, Aelio Gordiano, ui-
ro maxime insigni, Aelio Serenato, que aetas illa sanctissimum iudi-
cauit, Caecilio Senero, qui uir illius temporis doctissimus est habitus,
Claudio Donato Oratore amplissimo, et Quintillo Marcello, quem
optimum fuisse historicum, Spartianus est auctor.
Euimus fortasse longiores in colligendis Alexandri dictis, ac factis,
quod eo libentius fecimus, quod Alexander iuuenis ea praesentit ex

omni parte, quæ senectæ ætatis uidentur esse propria, neq; hoc ambitiose, ut perinde, ac historiæ scriptoris munus obiremus, uerum quo palam exemplis faceremus, magnanimos etiã uiros inuentos, quæ uirtutes cæteras magnanimitati coniunxerint, appositèq; atq; conuenienter à bonis Philosophis dictū esse, uirtutum quidē omnium ornamenta inesse debere magnanimo. Nihilominus ueniam Andrea Matthæe à te ipso præcipue petimus, si relictâ fortasse aliquantum philosophi di uia ad historiã defleximus. Sed nec etiã grauabere, quo magnanimum ipsum perfectius teneas, quàm parce, quæ moderanter, quæ etiã paucis Alexander de uictō Artaxerse Parthorū, ac Persarum Rege, de seipso, deq; totâ uictoria locutus fuerit in Senatu, atq; apud populum. Neq; uerbis, inquit, multis opus est, neq; magniloquentia. Artaxersem Regem relictis signis intra Persidis fines compulimus. Centum triginta millia equitum sudimus. Cataphractorum, quosq; Persæ Clibanarios uocant, decem millia in pugna cecidimus, quorum armis nostros instruximus. Captos è Persis plurimos uēdidimus, ac seruire docuimus. Ex elephantorum numero triginta cepimus. decem et octo uiuos pduximus. ducenti interfecti. falcati currus mille et sexcenti capti. Mesopotamiam recepimus. Miles diues, exercitus uictor domum in patriam redit. Quod reliquū est, quodq; erga deos immortalis humana gratitudo exigit, supplicationes decernamus, ne deorum ipsorum parum memores tanta in uictoria uideamur.

Ex ijs igitur, quæ in medium attulimus satis constat, et iustitiæ, et liberalitatis, et spectatæ cuiusq; uirtutis, maxime spectatæ actiones in magnanimis uiris tanquam perflorescere. Quibus quidem referendis, etsi aliquanto longiores fuimus, nõ desistimus tamen à quibusdã etiam recensendis, quæ tum dicta, tum tentata illorum nos magnanimitatis admoneant, qui ea aut dixere, aut etiam tentauere. Tantum autem abest, ut à philosophandi propterea officio recessisse uideri debeamus, ut nullum philosophandi genus honestius, laudabilius, utilius iudicemus, quàm illorum ipsorum dicta, factaq; aut tentata, in medium afferre, qui uirtutes actionibus ipsas suis docuere, atq; exemplis magis quàm argumentorum explicationibus quærendas esse.

Sextus Pompeius Magni Pompeij filius, qui Siciliam obtinebat, cum in inde ex Africa à Lepido, hinc ex Italia ab Octauiō, maximis terrarumq; exercitibus premiretur, decreuit uno, eoq; maxime illustri proelio decertare. Misit itaq; ad Octauium, qui maritimū illū ad certamen prouocaret, quo de uniuersa re coactis semel uiribus utrinq; ageretur, statuta die pugne, nauiumq; et certo numero, quæ res ne ab Octauiō

quidē detrectata est. Idē antea cū Antonio, atq; Octauiō pmissis foederibus, Cū illos in triremi accepisset in cenā, atq; iter discubedū ab Menedoro classis præfecto clam esset admonitus utriusq; capiēdi, quæ ratione et paternā ulcisceretur necē, et uniuersum sibi imperiū uindicaret, cū Menedorus ipse ita prospexisset nauibus, uti euadere neuter in cōtinētē posset, summa cū animi celsitudine respondit, Menedoro quidē id licere, cui peierare fas esset (fuerat enim seruus) Pompeio uero Magni Pompeij filio nequaquā licere, utrunq; animo quæ generosissimo. **P**ullulantibus iam inter Antoniū, atq; Octauiū discordiæ seminibus, cum hic Antoniij familiares, amicosq; alium alio per honestas dimitteret causas, Lucium quoq; illius fratrem, quem antea fame pressum apud Perusiam in deditiōnem acceperat, mittere ad Antoniū decreuit, cum mādatis, siue Lucium ut tentaret, siue quod ea per fratrem potissimum Antonio nota esse caperet, ad quæ Lucius, non ut liberalem modo, atq; ingenuum decebat tum auem, tum Senatorē, uerum etiam ut summo, ac maxime excelso animo præditum, Si meus, inquit, frater Antonius aduersus triuuiratū pro patriæ libertate contra te Octauiū moturus est arma, quæ de me tantopere est benemeritus, clam tamen palam ue ad illum proficiscar aduersum te pro patria dimicaturus. Sim ea est fratris sententia, ut sua tantū pro dominatiōe aduersum collegas sit bellum suscepturus, ego pro te Octaui aduersus fratrem armatus atq; in acie stabo, nequaquā desiturus tua pro causa cōtra illū pugnare, quæ diu intellexero patriæ in te libertatis curā inesse, quæ et amicitie, et generi ubiq; sum præpositurus. Atq; hæc quæ uerba ut magnanimiter à Lucio dicta, sic et ab Octauiō maxima quoq; cū admiratione sunt accepta.

Nec uero indignū uideatur cuiquam, si Iulie Antoniij Triuuirum matris egregium factum, tum generosa admodū retulerimus uerba. Nam cum Lucius Cæsar Iulie frater in illa Triuuirali coniuratione morti esset destinatus, militesq; ad eū occidendum concurrissent, quæ ad sororis domū confugerat, illaq; dignitate, atq; auctoritate sua grassatores initio arcuisset à limine, tādē in forū profecta, ubi Triuuiri cōsidebant, uirili maxime animo, quiq; antiquū præ se ferret genus, familiarisq; nobilitatē, ante filiū ipsum constituta, Ego me ipsam imperator accuso inquit, quæ Lucium fratrem meū, auunculū tuū, penes me domi aduersum edicta uestra habeā, quem ut recte intellegas habitura etiã sum. Proinde scias uno utiq; gladio matrem cum auunculo simul transigēdā. Quæ animi magnitudine effectum est, ut Planci consulis opera, Lucij sit Cæsaris incolumitati prospectum ac restitutioni.

Nec uero ab re fuerit, si alterum quoq; ac tertium huic matronale exē-

plum subdidero. Thesta Dionysij tyranni soror cum à fratre grauis-
simum acusaretur in modum, quod ipsa Polyxeni, coniugis fugæ con-
» scia nullum fratri fecisset rei eius indicium, Ad ea, qua ipsa quidē erat
» animi magnitudine, metusq; omnis ex pers, A deo ne, inquit, Dionysi
» ignava tibi uisa sum, degenerantiq; prorsus animo, ut non Polyxe-
num maritum fuisset secuta, si eius mihi consilium fuisset cognitum,
omnis eiusdem fortunæ atq; erumnarum comes futura, ac particeps
ac si non satius utiq; fuisset, uel exsulantis, ac profugi uiri uxor dici,
quam dominantis Dionysij soror.

T ymoelia singularis pudicitiae matrona Thebana in direptione per uim
à tribuno cognita, illū haudquaquam multo post arte quadā usa præ-
cipitem dedit in puteum, deuolutis e uestigio plurimis in caput eius
saxis, quo illum omnino conficeret. Ausata igitur, à contubernali-
bus, deductaq; ad Alexandri conspectum, et inaccessu ipso, et corporis
totius statu, q̄q; captiua, atq; à militibus tracta, admirabile præ se tu-
lit animi magnitudinē. Interrogata igitur ab Alexandro, quæ nā esset,
» quoq; e genere, Tū ipsa aio maxime confirmato, uultuq; robur ipsum
» animi referēte, Ego inquit, o Rex Theagenis soror sum, eius inq; Thea-
» genis, qui dux exercitus in Cheronæa aduersus patrem tuum Philip-
» pum, instructa acie pro Græciæ libertate pugnavit fortissime occu-
bit. Admiratus igitur matronæ magnitudinem animi tantam Ale-
xander in summa etiam calamitate, et in respondendo, et in uin-
dicando uim illatam, liberam eam cum omni familia esse iussit.

P hocion Atheniensis cum iniustissime duceretur ad supplicium cum
alijs etiam quibusdam ciuibus, interrogatus ab amicis, qui illum ho-
» noris gratia, atq; amicitiae sequebantur, uellet ne per eos ipsos filio ali-
» quid significari, ut illatæ, inquit, in me populo ab Atheniensi iniu-
» riæ prorsus obliuiscatur. Cum autem uenenum deficeret, quod in il-
lis alijs absumptum fuerat, morti q; afferretur mora à carnifice, quod
» uellet duodecim sibi prius dragmas à magistratu pro ueneno solui,
» tanti enim eius uenibat unciola, Non stabit per me hoc, inquit, Pho-
» con, uocatoq; ex ijs, qui sequebantur amico, Quando, inquit, emori
» Athenis, nisi emptæ prius morte non licet, huic quæso ueneni pretiū
nomine meo exsoluito.

C aius Cæsar dictator, tum admonentibus, tū obsecrantibus ex amicis
non paucis, uti custodes sibi adhiberet corporis, Sullæ præsertim exē-
» plo, Quanto, inq; satius est semel emori, quam momentis singulis ab
» metu, ac suspitione cruciari. Idem cum animaduertisset suspensum in
» Aruernorum templo gladium, perinde, ac spoliū quoddam
eius, surrisit,

eius, surrisit, detrabiq; illum e testudine ab ijs, qui notam inde affer-
ri uictori ipsi existimarent, minime passus est.

A lexandri Magni dictum illud est quam celebratissimum, Regis id
esse proprium, à quibus male audierit, in eos beneficentia maiore ut-
utatur. Suadentibus amicis noctu cum Dareo pugnandum esse, ne
si aperto pugnaretur Marte, tanta hominum inspecta multitudine,
miles consterneretur, maximo cum supercilio in clamauit, Victoriā
se nullo modo furaturum.

Mithridates Ponti Rex in postremis etiā calamitatibus, tentauit ea quæ
magni, atq; inuicti essent animi. Post tot enim prælia, in quibus uictus
fuerat, post tot regnorum iacturam, ac gentiū, quibus ab exercitu
Romano spoliatus fuerat, post desperata etiam Scytharum auxilia,
post filias deniq; quas Scytharum dynastis coniunxerat, per summā
proditionem ad Pompeium deductas, nihil tamen adhuc ignauum
animo agitans, aut parum decorum, per barbaras maxime natio-
nes, maximeq; infidos populos in Galliam proficisci decreuit, quam
sciret Romano nomini infestissimam, ut Gallis socijs Italiā, ipsamq;
urbem Romam iunctis simul utriusq; copijs infestaret, quod quidem
præstitisset, ni Pharnacis filij præuentus insidijs, ducumq; suorum
perfidia militiam detrectantium, uenenum haurire, ad ultimumq;
Bittium fidelem sibi commilitonem, gladium ut inferret in uiscera,
rogare coactus esset.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE
MAGNANIMITATE LIBER
SECUNDVS.

ABES ANDREA MATTHAEE
Marchio de magnanimitate quid sentiam, et
quæ sint magnanimi ipsius partes ac mune-
ra, quem satis etiam constet in magnis uersa-
ri, quibus se omnino dignum, ac iure quidem
ipso, et dignum, et benemeritum putet, atq;
ad ea capeffenda maxime idoneum. Quæ qui

dem in amplitudine rerum, actionumq; uideri merito suo non sum-
mus modo, uerum etiam admirandus queat. Ac nihilominus quo-
niam à dignitate minime recedit, ac decoro, mediocritatem utiq; ser-
uabit, idq; etiam temperamentum, ut neq; à medio ipso discedat, et
lemq; se existimet, qualis haberi dignus est, talia etiam agat, qualia

animi eius magnitudini conueniant. Quando nec à medio, ut dictū est, digreditur, qui neq; plus minus'ue, quàm par est, agit, neq; se aliter gerit, quàm ut dignitas eius postulat, & quàm eius ipsius muneri est, atq; officij. Quæ è re quod initio diximus plane constat, magnanimitatem, mediocritatem esse quandam in ipsa quidem & animi, & rerum magnitudine, atq; excellētia, & in ipsis quoq; in quibus uersatur honoribus. Atq; hoc quidē in loco merito à te quaeratur, si honor externis est è bonis, à quibus potissimum magnanimus hic non ster eum aut accipiet, aut exiget, ab illisq; accepto lætabitur (nam lætaturum eum mediocriter, supra est ostensum) à magnis'ne, ac præclaris tantum hominibus, an etiam ab humilibus. iisdemq; facturo sis, atq; infamibus? Ut igitur dicam quod sentio, primum magna non nisi conferri à magnis possunt, quæq; bona sunt, ac laudabilia, non nisi à bonis, ac laudatis uiris. Adhæc quæ iure tribuantur, ac merito, tribui nisi ab ijs, quorum id in manu est, & quorum interest, minime debent, secus enim desinit esse iustum. Quò circa à grauius ac præstantibus uiris, & quorum interest, & de quibus probitatis, atq; integritatis opinio est, & expectandus, & accipiendus est honor. Namq; ut improbitati, prauitati, inquinatiōi nullus debetur honor, sed uituperatio potius, sic à nefarijs, & scelerosis uiris uerus honor expectandus non est, minime etiam si offeratur, accipiendus. Erunt autem qui hac in questione dicant, plebem, popularesq; plebunq; deprauatis esse moribus, ut Romanum, Carthaginiensem, atq; Atheniensem populum, Non igitur à populo quaerenda suffragia, multo etiam minus accipiendos magistratus, titulos. At qui decreta illa iudicantur æqua, & iusta, quæ totius ciuitatis iussu, populiq; decernuntur, populi enim nomine ciuitatē intelligi uniuersam uolumus. Quæ autē uniuersi decernunt, ea contemnenda nullo modo sunt, iusta enim quæ sunt, etiā honesta existimantur. Quid si unus aliquis ferendis suffragijs, decernendisq; parum consenserit honoribus? An nō ueteri est in prouerbio, Irundine ab una uernum minime tempus decerni? Et Scipio ille maior in petenda ædilitate, obstitentibus tribunis plebis, quod non dum legitima ætas eius esset ad petendum ut erat generosus, generose etiam respondit, Satis se armorum habere, si Quiritēs dignum ædilitate iudicassent, eodemq; creassent iudicio ædile. Quid igitur hac in re sentiendum sit manifesto uides et rationibus, & exemplis. Cum magnanimus ipse eiusmodi quidem sit, ut neq; sese ipse decipiat, neq; tanquam per nebulam decipi ab alijs patiat. Qui enim introrsus se ipsum cognouerit, uix committet, ut exterius

capitur, aut opinione, aut fraude, aut omnino deprauato consilio atq; iudicio. Veri igitur, ac legitimi honores à grauius, atq; honestis uiris & expectantur & conferuntur, atq; ab illis quorū in manu ea res est, & in quibus omnes consentiunt. Qui enim aut sincerior honor, aut augustior, q̄ qui publice exhibetur? cum sit idem etiam legitimus. His igitur oblatis magnanimus merito gaudebit, & quam debet uoluptatem inde capiet, Videlicet non tam ipsis ex honoribus (quod pretium nequaquam æquale est uirtuti, cum ea sit animi proprium bonum, etsi exterioribus è bonis nullum est honore aut maus, aut expetibilis) quàm quod uirtutem eā sit assecutus, cuius pretium hominum iudicio honor existimetur, quo ne tribui præstabilius queat. Dixeris hoc etiam loco, cum honores ipsi qui conferuntur longe fuerint minores, atq; inferiores meritis, num eos aspernabitur, renuetq; magnanimus? Quin illos grato admodum animo accipiet, non ut par quidem præmium, sed ut uirtutis proprium ornamentum & signum, utq; publicum, ac consentiens testimonium. C. Lutatio Consul ob tot, ac tantas res fortissime aduersum Pœnos nauatas publice concessum est, è coenis atque è curia accensis noctu funeralibus, ac præcinente tibicine domum ut regrederetur. An tibi uideatur consentaneum hoc meritum uictoriæ tam eximie? Itaq; quanquam paruum, acceptum tamen ab illo æque, ac maximum, quod uirtutis esset, rerumq; à se gestarum publicum testimonium, cum præsertim Romanis è ciuibus permissum id esset nemini. At oblatos à turpibus, atq; indignis uiris, ut qui infectum, ac foedatum se iri illis, & notam inde contracturū intellegit, omnino recusabit. Pari quoq; ratione si quanquam legitime oblatos, longe tamen impares eos iudicauerit, excellentiæq; animi sui ut humiles, ac sordidos, nullo modo conuenientes, decernetq; secum idoneum prorsus, ac consentaneum præmium, uirtutem esse ipsam, qua contentus erit, & animum magnitudinis, ac præstantius suæ testem, Quo etiam teste utetur, ac iudice, quoties res ob bene gestas, non parum modo sibi responsum uiderit, uerum etiam in grate, impudenter, inimice. Quo præsertim tempore magnitudinem illam suam omni è parte præ se ferat oportet, etiam in gratitudinis contemptricem, Africanum secutus, qui impudenter uocatus ad reddendam rationem, summaq; cum ingratitude, quo erat animo, conuersus ad eos qui astabant Senatores, ac ciues alios, Hoc inquit, die Annibalem uicimus. eamus igitur in Capitolium, Ioui optimo maximo, dijsq; alijs populi Romani fautoribus gratias acturi. Idq; cum fecisset ex urbe in agrum se se contulit, rerum gesta

rum amplitudine, celsitudineq; contentus illa, quæ Iouis ut putaretur filius, & populo Romano, & gentibus persuasit alijs.

Vir igitur magnanimus, & adipiscendis, & contemnendis, aut recusatandis honoribus, nunquam à se ipso suaq; à magnitudine recedet, ubiq; par, ubiq; idem, ac sibi similis. Omnino enim tanta illa honorum admiratio, tantaq; exsultatio, ac pene gestientia, animi est parum magni, qui oblatos eos perinde intueatur, ac si repentinam ad rem attonitus, se ipso, suisq; meritis, maiores illos ducat, atq; ut sibi parum debitos, supraq; spem, atq; expectationem suam tributos. Quæ enim in expectatione sunt posita, & tanquam merito sperantur euentura, ea nequaquam admiratione nos afficere, sed uoluptate debent. Quæ qui admirantur, palam illi quidem testantur præter merita, supraq; opinionem ea contingere. Cum magnanimo in ijs, quæ ad honorem ipsum pertineant, supra expectationem, & eam quidem iustam, ac præter spem ipsam, nihil omnino contingat, Quis eiusmodi quidem ipse est, ut indignè se cum agi putet, queratur, doleat, ægerime ferat, si ob diuitias, potentiamq; præterquam solam ob uirtutem honorari, & in pretio esse se senserit, siue apud cives, siue apud peregrinos & exteros.

Quis igitur tum Romulum conditorem urbis, tum populum Romanum plene unquam laudauerit? qui sua præmia, suos honores, ac titulos, laboribus, ac meritis, ipsiq; uirtuti statuerint, habita ratione non aliarum modo rerum, uerum etiam ætatis, ut præscripserint, statuerint, sanxerint, qui magistratus cui ætati, cui ciuium ordini, quod præmium, & quantum etiam benemeritis ciuibus, ac præsertim foris re publicam gerentibus, quæ dignitas, qui etiam ornatus, ac uestitus, quæ insignia, qui tituli & deberentur, & conferrentur. Hinc igitur orationes, ac triumphi, hinc ouantium, ac triumphantium pompæ, ac pompæ ferula, hinc deficiētibus iustis titulis Cicero pater patriæ primus appellatus, hinc quod ad ornatum pertinet, sedes curules, paludamenta, trabeæ, palmatæ, suaq; cuiusq; magistratus ornamenta, atq; insignia, ut scirent magno qui essent, ac præstanti animo, qua uia, quibus artibus, qua etiam ratione ad honorem contenderent, & quod honoris genus post nauatas operas, exanclataq; pericula, esset ipsis expectandum, ac publice conferendum. Sed redeat unde digressa est oratio.

In ipso quoq; honore qui uirtuti huic propositus est, honorisq; expeditione, idem contingit, quod etiam in pecunia eroganda, duæ ut simul uirtutes, inæqualiter tamen, utraq; in re uersentur, altera quidem ut maior,

ut maior, atq; uberior, ut minor uero minusq; erogās altera. Viginti magnificencia in magnis qui dem se se exercet sumptibus, in minoribus uero liberalitas, sic magnanimitas in magnis quidem ac maxime claris uersatur honoribus, at ambitio in minoribus, nec eiusdem omnino claritatis atq; præstantiæ. De qua dicere quanquam minore in re, te & hortante & uolente non dubitabimus, si hoc prius præfabimur, nec Græcæ Aristotelem, nec Ciceronem Latine, sua et propria nomina prodidisse, aut eorum qui nimium, aut qui mediocriter et quantum satis est erga honorem hac in parte afficerentur. Sunt autem Aristoteles uerba hæc, Videtur autem & ad ambitionem remissio, & ad remissionem ambitio, & ad utranq; utraq; quodammodo opponi, quod in alijs uirtutibus esse cernitur. Sed ex eo iudicantur opposita, quod mediocritas ipsa sine nomine est. Et Cicero cum dixisset Lælio affuisse summam hilaritatem, subdidit, Scipionis ambitio maior, uita tristior. Ambitione itaq; pro laudabili honoris cupiditate & studio posuit. Nos igitur conabimur quantum Latinus fert sermo, & ratio ipsa dicit, et habitus ipsius qui medius est, & eius qui eo ornatur nomen suum proferre. Ambio uerbum à quo ambitio ducitur, commune quidem est & eius qui nimium, & qui est contrario mediocriter erga honorem afficitur. Quod Plautus declarauit cum dixit, Virtute ambire oportet, non fautoribus. Spectat enim ad utrumq;, & qui nimium, & qui moderate honorem et expetit, & exquirat. Itaq; quod ambitio in malam plerumq; capiatur partem, uicij eius nomen esse eam hac in questione uolumus, quod ab ambiendi nascitur exuperantia, uicioq; eo infectum ambitiosum. Mediocritatem uero ipsam, ut ab eodem uerbo nomen deflectamus, ambientiam, & in quo hic insit habitus ambientem, ut temperantiam et temperantem, continentiam & continentem, prudentiamq; et prudentem. Itaq; qui minoribus affectandis honoribus ita dat operam, omni ut e parte mediocritatem seruet, nec in expetiscendo modum egrediatur, sed sui potius, ipsius æquus sit estimator, nec se abiciat, nec suum quod non est illud sibi arroget, aut præsumat, nec in ambiendo recta à ratione ac uia cursum detorqueat suum, iterq; merito laudatum insistat, is erit ambiens ille qui hætenus quidem extitit innominatus, et mediocritas ipsa, quæ minor magnanimitate uirtus est habita, erit ambientia, nomenq; ipsum ambitionis atq; ambitiosi ad uicium atq; excessum penitus ablegamus.

Leonardus Aretinus uir maxime studiosus, quiq; Romanam eloquentiam suis temporibus à sordide primus atq; illuue uendicare in splendore

dore est conatus, defectum ipsum qui est Græce
 missionem traxit, & qui ita sit affectus, remissum. Nos uero An-
 drea Matthæe libere tecum quo agamus, proq; nostra consuetudine,
 etiam ingenue, utq; hac ipsa in re quæ ad magnanimitatem spectat,
 generose pariter, ac magnanime, sequemur hac quidem in parte, &
 minore hac in uirtute, rationem eã, quam maiores nostri, Romanæ et
 linguæ, & Philosophiæ patres in maiore sunt secuti. Illi enim magni-
 mitati, quamuis magno parum sit oppositum, nequaquam parua-
 nimitatem opposuere, uerum pusillanimitatem, neq; magnanimo illi
 ipsum, animi qui esset parui, sed pusillanimum, nominis adhibita dimi-
 nutione, quo res ipsa manifestior fieret. Quorum ipsi uestigijs innisi,
 ambitioni opponemus abiectiõem, ambitioso abiectum, remissi, remissio-
 nisq; nominibus prorsus repudiatis. Neq; enim hæc ipsa noia planè ui-
 dentur rem implere. Nam remissio uidetur esse aut deficientis in labo-
 re, ac defatigationibus, quærentisq; quietem, atq; otium, uiriumq;
 instauracionem, aut eius, qui alicui intentus operi, obiecto metu, cog-
 itaq; rei difficultate, pedetentim se se retrahit, ac relinquit ab opere iam
 suscepto. At nomen ipsum abiectiõis præ se fert in re minore id, quod
 pusillanimitas in maiore, hoc est diminutionem quandam, animi ip-
 sius indicem. Vtq; in re ille magna non parui tantum, uerum etiam
 pusilli se se exhibet animi, tantuliq; se æstimat, sic minore hic in re,
 uel nullius apparet omnino pretij, uel certe minimi, cum se se prorsus
 abiciat. Quocirca huiusmodi homines abiecti sunt potius, quam re-
 missi. Quod si minus a te probabitur, illud non inepte fortasse arbi-
 trer, minime te improbatum, & proprio magis et significantiori
 etiam nomine demissum uocari quàm remissum, & demissionem
 quàm remissionem potius esse dicendam. Nam qui remittitur fuit ipse
 aliquando intentus, qui autem demittitur, nunquam. Cũ animus eius
 sponte quidem demittatur, ac relanguescat. Sed nos tecum hæc libe-
 rius. Studiosissimus autem quisq; indagacionis huius, tuq; ipse in pri-
 mis arbitrati in hoc tuo utere, quodq; tibi uel accommodatus uide-
 bitur, uel parum probaueris, pro animi tui sententia uel defuges, uel
 sequere. Quoniam in hac nos disputatione, quæ est de ambitione, ui-
 deri minime quidem ambitiosi uolumus.

Et magis igitur quàm aut oportet aut decet, & minus etiam, quin ut
 magis & minus, sic etiam mediocriter, quantumq; satis est, ut cæ-
 teris in rebus, sic minoribus quoq; & expetendis, & assequendis
 honoribus, contingit homines affici, laudariq; eosdem aut uitupe-
 rari, pro modo, atq; mensura. Laudatur igitur ambiens quia nec

plus nec minus quàm oportet aut decet, aut afficitur aut ambit,
 sed quantum satis est, ratioq; ipsa dicit, a qua seq; ab ipso, rebusq;
 suis æstimandis nullo modo recedit, eadem quoq; laus est atq; com-
 mendatio ambientis. Omnis enim mediocritas laudabilis, ipsa namq;
 uirtus est. Contra uero uituperatur ambitio, ut uicium, improban-
 turq; ambitiosi, quod relicta ratione in excessum abeat, nam cum im-
 perari sibi ab affectibus patiatur, nimiaq; a cupiditate, non modo in
 eo peccant, quod medijs sponte transgrediuntur lineam & affectando
 & ambiendo, sed in eo quoq; quod per sepe unde minime par est, ac
 nullo modo debeant, honorem inde aucupantur. Quæ è re dupliciter
 ab eis peccatur, cum neq; mensuram seruent, nec modum ullum, perq;
 imprudentiam ea & sequantur et eligant, quæ repudianda omnino
 quidem & sint, & uideantur, ut qui ex incenso Iunonis Ephesiæ tem-
 plo famam sibi comparare conatus est. Improbantur etiam qui ob ani-
 mi ipsius abiectiõem demissionemq;, non solum ut par esset, non
 mouentur ad capeffendos honores, nec ad ea se erigunt quæ sint hone-
 sta, pulchra, homine digna, uerum præ animi demissione ac frigiditate,
 quod honeste deberent laudabiliterq; consecrari, illud sponte de-
 fugiunt, ut nec ipsi cupiant, nec quærant, cum possint etiam cum ho-
 nestate & laude honorari, adeo angusti sunt & omnino languescen-
 tis uel potius deficientis animi.

Abes igitur qui sit ambiens, qui siue abiecti, siue demissi, qui etiam am-
 bitiosi, Hiq; in eo quidem peccant quod nimij sint, abiecti uero quod
 ea defugiant ad quæ natura ipsa ducere rationabiliter moueri debeant.
 Itaq; hi q; illi acrius coarguendi, cum hi defugiant, indignosq; se eo
 iudicant, quo quidem merito essent digni, Illi uero qua honorem se-
 quuntur, qua illum rebus externis cæteris præferunt, nullo modo re-
 prehendendi, sed ex eo tantum, quod nec unde debeant honorari cupiunt,
 nec si debeant, quantum, quoq; modo aut oporteat, aut deceat, metun-
 tur. Quamobrem hæc ipsa abiectio & longius quàm ambitio recedit
 a medio, & peruiocatus rectæ repugnat, aduersaturq; rationi, uel, ut
 proprie magis loquamur, rationem ipsam auersatur, uultumq; eius re-
 formidat. Eam nos, ut diximus, disputatione in hac accipi in malam
 omnino partem uolumus, id quod in magnanimitate etiam usuuenit,
 ut pusillanimitas, quàm inflati magis aduersentur magnanimis, etsi ex
 inflatione perniciosiora in ciuitatibus oriri soleant mala, nimiaq; ex
 honoris appetitione, quàm è pusillanimitate, honorumq; ob animi
 imbecillitatem, in expetitione, et fugi, id quod duo Græci Romana in
 re publica docuere, longe uero manifestius hinc Marius, inde Sulla, ut

de Pompeio, ac Cæsare prorsus taceatur.

Nec uero negauerim qui honores non contempserint modo, uerum etiã reiecerint, inuentos non paucos, quiq; cum abundauerint diuitijs, aut ex toto eas abicerint, aut magna parte in benemeritos tralata, uiuere in mediocritate quadam decreuerint, quorum non idem est consiliũ, quod abiectorum hominum. Illi enim repudiatis aut honoribus, aut diuitijs, aliud secuti uideũtur propositum, uidelicet pro ipsorum ingenijs, ut quietius, securius, tranquilliusq; se querentur uitæ genus, sibiq; requietius consulere, cum hi ob degenerantem animum inhonorati uiuant, summaq; in humilitate, ac uitæ depressione. Et illorum quidem animis uideri inesse potest magnitudo quædam tum honorum contemptrix, tum diuitiarum, cum his ipsis nihil omnino insit præter quam degenerans, atq; ignauium. Quæ è re cum se ipsos aut parum aut nullo modo idoneos ducant expetendis, atq; administrandis honoribus, se se ut minimi quoq; æstiment, necesse est, uel potius, ut Coma loquuntur, stocifaciant.

Nec, si quando demissio illa, animiq; contractio habeatur pro modestia, alia contingit de causa, quàm quod & excessus, & defectus, & medium ipsum certis hæcenus appellationibus caruerint. An ex eo fortasse potius, quod idem in hac ipsa uirtute usuueniat, quod etiam in fortitudine, ac plerisq; uirtutibus, extremorum inter se, ac mediũ comparatione faciendâ? Fortis enim ipse meticulofo comparatus, nimis fidentior, atq; animosior uideatur, qui si fidentiori comparatur, appareat meticulosus, si meticulosus fidentiori, uideatur forti maxime similis. Vulgus quoq; multa sæpe nõ ea qua sapietes ratioe et metuunt, & iudicant. Itaq; quid tantopere unquam laudatum a populo Romano, quàm Gracorum turbulencia, & fictum ab eis summa orate, simulatũq; publici boni studiũ? Quibus atq; alijs affirmare licet ambitione pestilentissimũ esse ciuitatis malũ, quæ ut coerceretur, non una lex Romæ olim fuit promulgata, plurimq; diuersis tẽporibus aut reuulsi in petendis magistratibus, aut condemnati. Conferebantur olim in ecclesia Romana id est Christiana Pontificatus, aliaq; sacerdotia frequentissime absentibus, atq; ignorantibus, non paucas etiam recusantibus. Erant in pretio merita, in honore integritas, summã afferebat auctoritatẽ consensisse in castimonia, et literis. Sed nescio quomodo probatissimi illi mores cõseruere, estq; uerẽdũ ne breui et ipeius ruat.

Ambiẽtis igitur uiri munus est propriũ affectãdis, atq; adipiscẽdis honoribus se ipsum metiri, rationi se se accommodare, seruare leges patrias, probatis moribus cõsuetudinibusq; nõ aduersari, non emere, non sup-

plantare, non mentiri, minime calumniari, aut falso præsertim accusare. Quæ uitia mali sunt omnino ciuis, hominisq; pernitiosi. Ad nos ut magnanimum, sic etiam ambientem uirũ bonum, ac probatum statuimus. Quo nam enim pacto honore erit, ac magistratu dignus homo mendax, uir improbus, cuius legum uiolator, deprauator bonarum consuetudinum, corruptor proborum morum? emptorq; rerum earum, quæ nulli pretio subiectæ esse debeant, præterquam uirtuti, laboribusq; honestissimis, summeq; laudabilibus? quorum honores ipsi certa sunt, & uera pretia. Ad hæc fidem cum primis colet. Quid enim quàm infidelitus, ac perfidia honoratione indignus. Erit item benefaciendi maxime studiosus, religionis defensor, cultor, conseruator. Neq; enim honorari dignus, sed a societate potius eijcendus humana, qui erga deos in gratus est, ac parum pius, quoru quidem proprius est honor, ac reuerentia. Idem nec prosperis in rebus minus quàm in aduersis pietatem erga illos ostendet suam exornandis templis, colendis sacris, magnifice soluendis uotis, & animi potissimum castitate, integritate, innocentia retinenda, quæ uera & dijs accepta est sacrificandi ratio. In Romana Re publicæ, illisq; præsertim temporibus, quibus innocentia plurimum ea in urbe ualuit, nihil fuit prius aut maius apud honoratissimum quẽq; ciuem, quàm deos uenerari, illisq; acceptum referre, quicquid bene gestum, feliciterq; esset domi, forisq; administratum, nihilq; eorum sacrificijs supplicijs ludisq; quos in illorum faciebant honorem, magnificentius, ut in uictorijs quàm in calamitatibus uisi sint etiam religiosiores, magisq; erga deos grati.

Et quoniam, ut est dictum, humanitas adesse ubiq; debet magnanimo, eadem hæc & ubiq; & in actione quacunq; adierit ambienti, qua suadente & hominem se esse meminerit, & quanquam in magistratu positus, atq; undiq; spectabilis, ab insolentia tamen uiq; tanquam a scopulo cauebit, retinebit tamen dignam maiestate grauitatem. Nihil enim tam dedecet magistratum, quàm leuitas, quæ non in rebus modo administrandis, in contionibus, in deliberationibus, in familiaribus etiam sermonibus, uerum in oculis, in manuum commotionibus, in incessibus habenda est, quàm indecentissima. Vis, ac rapina grassantium est, ac prædonum, non illorum qui in edito constituti loco, tutari alios debeant. Et uero honor ex eo præcipue exhibetur dijs, quod benefici ipsi sint, quodq; curam, si sciunt rerum nostrarum. Icirco etiam magistratus, honoresq; inuenti sunt, ut qui illis præsent, otio, tranquillitati, & ciuim communitati publice, ac

privatim consulant, conservandisq; popularium rebus. Quid enim honoratius quam publicum in usum, & quoad fieri potest, in singulorum commoditates, emolumentaq; intendere? prospicietiam aliorum rebus, ut proprijs, ac suis? Nihil autem Deo similis quam benefacere cunctis, quam tueri humiles, quam unum pro omnibus laborare, insudare, curasq; ac cogitationes pro universis suscipere. Quam viam qui reges, principes, rerum publicarum administratores ingressi tenuerunt, hi in initio inter mortales pro dijs dum uiuerent, et honorati fuere, & culti, & post obitum in illorum numerum relati, templa quoq; atq; aras cum ipsis tenuerunt.

Sed nos fortasse longiores sumus quam oportet, quanquam de ijs, quæ ad assequendum conservandumq; honorem pertinent, satis multa aut dici aut præcipi omnino nequeant, & quæ de magnanimitate sunt tradita, quæq; hac in parte etiam traduntur, sunt inuicem pro rerum qualitate, ac natura transférēda. Nihil igitur honore inter mortales in communitate uiuentis, atq; æquo iure humanisq; sub legibus aut maius est aut præstabilius, aut etiam optabilius, nihil aut magnanimo principe augustius, aut ciue uenerabilius. Difficultas autem ipsa raritatem uirtutis huius peperit. Omnia enim perfecta rara. quo autem rariora, eo etiam diuina, magisq; admiranda.

Cæterum & inuenti sunt, & inueniuntur quotidie, qui uel honores nullo ipsi modo expetant, quanquam summo loco nati, aut oblatos respiciant, aut in illis constituti se ab illis sponte abdicent. M. Fabius is, qui collegam in consulatu habuit Cn. Manlium, superatis acerrima, ac maxime cruenta pugna uentibus atq; Hetruscis, cum Senatus triumphum ei decreuisset, faciale quidem se passurum respondit, pro eximia eo in prælio militum opera, triumphare exercitum, si triumphare sine imperatore exercitus possit. Se uero lauream non accepturum, hinc funesta familia. Q. Fabij fratris morte, illinc republica orba Manlio Consule, duobus fortissimis uiris in acie amissis. Iure igitur Linius omni acto triumpho triumphum huc depositum clariorem fuisse dicit, prætamq; in tempore gloriam interdum cumulationem redire.

Ex eadem quoq; familia qui primus agnominatus est Maximus, primusq; Romanorum ducum saltus penetravit Cimnios, multorum idem magnorumq; exanclator bellorum, & recusatione ultimi consulatus, cum diceret senem se iam, ac persunctum laboribus, laborumq; præmijs non esse sollicitandum, cum nec corporis, nec animi uigor ille idem adesset, uereriq; nec cui deorum immortalium fortuna ipsa sua

rima uideretur, constantiorq; quam rerum humanarum natura ferret, atq; ut ipse seniorum succreuisset gloriæ, sic consurgentibus alijs ad gloriam ac decus locum patefaciendum, ex hac inquam recusatione usus est ac uere magis, ac magis hominum in se studia, atq; eo amplius, quod ad excusationem etiam usus est legis præsidio, qua tuebatur, intra decem annos eundem consulem refici non licere. Tulit itaq; ex hac moderatione tantam laudem, ut non minor inde illi auctoritas increuerit, quam ex ijs quæ poste a fortissime in ipso consula tu gessit, In quo permittente, ac decernente populo Publium Deuum sibi collegam asciuit.

Diocletianus Augustus maximorum etiam exanclator bellorum uigesimo primo imperij sui anno, sponte quæ illi cessit, quo tempore Romanæ et res florebant, nec diu post, multumq; rogatus, resumere illud uoluit. Itaq; quæ animi magnitudinem administrandis maximis maximeq; difficultibus rebus præ se ubiq; tulerat, eandem quoq; retinuit atq; ostendit, in imperio deponendo, eodemq; orbis et totius rogatu, minime resumendo.

Ferdinandus idem, q aliquot post annos regnauit in Hispania Citeriore, quæ nunc pars in Aragoniâ est, et Cataloniâ diuisa, mortuo Rege, superstiti in incunabulis filio, q de more gentis Regno succedebat, quæ propter infantiam Regni principibus, ac populis despectui iam esset, cum ipse ob egregias animi dotes in sui admiratione proceres ulterioris Hispaniæ, ac populos traxisset omnes, sollicitatus est à plerisque, quo Regnum sibi assumeret. Itaq; ut erat non minus prudens q iustus, cupiditatumq; humanarum uictor, multorum animos, nunc spe, nunc blanditijs, ut quæq; affectum nouerat, honeste, moderanterq; aliquantum cum protraxisset, ubi tandem opportunum uisum est, conuocatis de more proceribus, ac populorum procuratoribus, in publico ulterioris fere totius Hispaniæ conspectu, expectantibus ferme cunctis Regem ut seipsum declararet, produxit in medium editoq; e suggestu infantulum Regem ornatum cultu, atq; impositum humero, alteq; sublatum, ab oibus conspici ut posset, ostentans, En Regem, inquit, o Hispaniæ principes, liberarumq; urbium oratores, ac delecti uiri. Noster hic Rex est, huc ueneremur, huc colamus, huic fidem seruemus, q mos Hispanorum est gentis, aduersum Reges. Atq; his dictis collocatum Regem in solio infantulum, ipse primus, ut moris est, ad pedes eius procumbens et ueneratus est illum, et in uerba eius iurauit, utq; idem cuncti facerent, ex iplo suo adegit.

Dubitauerim fuerit ne maior eius animus in recusando Hispaniæ ulterioris Regno, q Alphonsi eius filij in acceptando Neapolitano, pro quo et maxima et periculosissima erat administranda bella. Idem aliquot post

annos electus Rex à ceterioris Hispaniæ principibus, ac ciuitatibus, non ante legatis respondit, quàm cognita Regis sui uoluntate. Itaq; ex illius sententia accepto regno, multa in eo præclare, atq; e Regia dignitate gessit, ut cognitum sit ac iudicatum ab omnibus Regnum Hispaniæ ab illo repudiatum, non laborum fugiendorum gratia, aut animi compressione, sed quod illius magnitudo (id enim magnanimi est propriū) nihil se dignum duceret, quod turpe uideretur, infame, nefarium.

Non fuit idem tamen consilium tempestate hac eius, qui nunc in Gallia Cisalpina dominans fratris filium, cuius ipse administrator esset, ueneno sustulit, quo ipse regnaret.

Magni igitur, atq; inuicti est animi, quæ alij admirentur, quæq; et summa, et maxima, et pulcherrima ducantur ferè à cunctis, ea cōtemnere, ac pro nihilo ducere. Cum præsertim Regum nomen tanto in honore et pretio semper sit habitum, ut sacrosanctum haberetur, nec defuerint, qui e cœlo manasse illud arbitrarentur. Quo circa magni si est animi ad summa contendere, quod uigris est ignei, ad illa; pro meritis uelle euchi, Num non excelsi et omnia despicientis est uiri, maximis illis, ea si teneas sponte cedere, ac renuntiare? et quasi contemnas reijcere? aut si ab alijs offerantur aspernanter refutare, atq; omnino à se repellere, tanquam parui omnino ducantur? Quid autem excelsius, quàm quæ magni, et clari admirentur uiri, pro quibus generosissimus quisq; mortem ipsam contemnat, ea tanquàm despecta abijcere, et quasi pessum etiam data calcare sub pedibus?

Itaq; non temere fortasse quispiam præter Aristotelicam distributionem, tertium quoddam etiam magnanimitatis genus esse dixerit, uersariq; illud in honoris ipsius contemptu, ac despicientia, atq; in gendorum magistratum munerumq; ciuiliū recusatione, et fuga, quæ quidem tum honorum contemtionem, tum numerum recusationem, ac fugam, aut ab ignorantia proficisci, quod et se ipsum quis ignoret, honorisq; naturam, aut ab animi langore, ac somnolentia, quod uelit in otio languescere, tenerrimisq; in uoluptatibus, est omnino turpissimum. Atque hæc quidem non magni, uerū degenerantis sunt animi uitia, et partim obtorpescentis, partim etiam maxime contaminati. Quid enim aut oscitatius, aut stupidius, quàm ignorare se ipsum? quid inquinatius, quàm foedissimis corporis uoluptatibus se ipsum tradere resoluendum? Oportet itaq; quo merito suo probeatur, quo laude digna appareat omnis hæc honoris siue contemptio, siue magistratum recusatio, ut ab animi progrediatur genero-

sitate, atq; excellentia. Recusauit aurum Fabritius, quod intellegeret, nihil illud conferre ad bene, fortiterq; ductandum exercitum. Abiecit et illud Crates. Quid scias ob ostentationem ne, an ob animi uel mollitiem, uel abiectioem? Fabritij factum interpretari in malam nullo modo partem possumus, Cratis undecunq; possumus. Nam cur obsecro, quod honeri ei esset pecunia, non pauperibus atq; egenis ferè illa distribuit? Aiatis tãta illa magnitudo, animiq; elatio, ad extremum in furorem uersa. Catonis summus etiam ille uitæ despectus caruit patientia, eaq; futura erat breuissima. Quod si quæ debebat, in maximo illa fuisset et ciue et Senatore, profecto extincto Casare. Ciceroni ipsi, Brutoq; coniunctus Cato, proculdubio tantam illam Antonio, et Octauio facultatem eripuisset rei publicæ tam facile occupandæ.

Hæc autem ideo dicuntur à nobis, quod ut in expetendo honore animus persæpe turgescit, parumq; est sui ipsius compos, sic in contemendo interdum nimius est, siue ob indignationem aliquam, temereq; conceptam opinionem, inceptum ue minime cōsideratum, uastitatemq; ob consiliorum, siue ob ignorantiam, ut penè furore quodam agatur, siue quod adeo à societate, ciuiliq; consuetudine ille ipse alienus est, ut quanquam ciuis natus sit, ac sociabilis homo, quasi tamen soluiagus, sibi tantum in lucem, minime uero alijs uenisse uideri uelit, siue id ab ostentatione proficiscatur, siue ab innata uanitate, ac rerum humanarum odio, Qualem Atheniensem Timonem fuisse tradunt.

Quo circa hunc ipsum contemptum neq; ob uanitatem susceptum esse uolumus, inanemq; iactantiã, neq; ab indignatione aut odio, deq; nimio fastu, ignoratione ue proficisci, sed ab animo ipso ut eminente, et quid agat, intelligente, sic etiam tranquillo, maximeq; sedato. Quod de Lacedæmonijs traditur, qui cantu quodam maxime accomodato ferri ad pugnam soliti sint. Ut uero hoc in genere laudis, ac despicientiæ clarescat aliquis ob animi langorem, ac desidia fieri omnino nequit, cum langor, ac desidia pusilli sit, non honorem aspernantis animi, qua de re satis multa iam diximus, cum magnanimum informaremus. Itaq; contemptor ipse honoris ab nimio peccare potest. de langore autem, atq; abiectioem nullo modo potest. Qui enim ob mollitiem ac laborum fugam recusat, reformidat ue magistratum gere, is honorem minime aspernatur, contemnitq; ciuilia munera. Quando ab ijs qui mediocritatem sequuntur contemptus ipse, excessus quasi quidam habebitur, at mollis illa eneruataq; recusatio, et fuga ad defectum relegabitur, Et alterum fastidientis esse uidetur, in

di gnantisq; raram illam, atq; eximiam animi sui eminentiam, ac sublimitatem parem, ac communem alijs facere, alterum pusilli, ac maxime relaxati animi. Itaq; contemptor ipse peccare potest excessu, defectu uero omnino nequit, quando in contemnendo honore, nullus metui relictus est locus, qui proprius ei ac peculiaris fugiendo. Nam ut qui inter nauigandum in summo nauis feruntur malo, nullam prorsus sentinae nauisam sentiunt, sic qui honores sponte auersantur, innatamq; ob animi celsitudinem, pusillanimitatis nauisam nullo quidem pacto insiciuntur.

Erit igitur aliud quoddam magnanimitatis genus, cuius est propria honorum contemptio, gerendorumq; magistratum recusatio. Ut eiusmodi quidem homines quo magis uideantur honorem ipsum a se reijcere, hoc magis honor eos complectatur, reuerentiaq; atq; apud bonos, ac probatos omnes summa cum admiratione commendatio. At non probauerit hoc quidem Cæsar, qui ppe qui Sullam, ut ignorantem increpauerit literarum, quod se quanquam multos post annos, dictatura tamen abdicauerit. Atq; hoc quidem uirtutis genere, ac laudis non pauci excelluere, dum aut magistratus deponunt, aut oblatas repudiant dignitates, easq; animo contemptore auersantur, quorum animus est ita liber, consilia adeo stabilita, suiq; omnino iuris ipsi, ut ne magistratibus quidem (etsi gerendis illis, alijs & præsent & imperant ciuibus) subijci patiantur. Licet honor ipse maximum habeatur honorum humanorum omnium. Itaq; honorem alij affectant, ut nemini pareant, aut subiecti sint, summumq; ut locum teneant, hi uero despiciunt illum, atq; aspernantur, eo consilio, ut ne honori quidem ipsi, aut tribunali subijciantur. Utq; illorum consilium est negotiosius, sic horum tranquillius. Atq; ut illi quærunt ob honores, ac magistratus, quos gerunt honorari, sic hi in honore haberi & pretio, quod illos contemnant, animiq; ipsius tranquillitatem honorationi præferunt, aut quod fortasse honorari omnino nolunt, uideriq; ex omni parte student, honorem nihili ab ipsis fieri. Atq; hos quidem honor ipse ut aspernantes sequitur, illi honorem ne eos fugiat studio sissime sequuntur. Iure igitur magni utriq; habendi sunt, ac maxime generosi animi. Cæterum illorum laus magis exposita est apud cunctos, atq; in hominum ore uersatur amplius uberiusq; horum apud probatissimos quosq; longe habetur admirabilius factum. Quod si magnanimos eos statuimus, qui & æquo ferant animo repulsam, dum tamen ipsi per se digni sint magistratu, in hocq; magnanimi laudem non exigua è parte uersari, volumusq; eos mino-

ra in patria munera, ac parum omnino personæ eorum consentanea recusare, quibus sunt laudibus efferedi, maximorum contemptores honorum? quiq; nec subire populi iudicium, artusq; ambitiosas uelint? uidelicet non propter conscientiam, sed quia popularem norunt ignorantia, abominanturq; multitudinis leuitatem, ac peruersos mores, seq; in eo maxime generosos præbent, in quo magnanimi æquum duntaxat, ac tolerantem animum requirimus, dum consequi illud nequeat.

In hoc autem ipso aspernandi honoris genere facile est è Christianis, exempla etiam plurima afferre in medium, quale fuit Carolomani illius, qui fratri suo Pipino regno quod paterna ex institutione tenebat, sponte tradito, ipse in Casinati monasterio cum monacho conuenit. Quo etiam tempore Rachisus Langobardorum Rex anno regni sui quinto, cum Langobardorum res admodum florerent. A Stulfo fratre Rege instituto monachum professus est. Quale item logo post tempore Celestini Pontificis Maximi.

Quia uero hæc ipsa ad uirtutes forte ciuiles minime referenda sunt, aliiq; ac diuinum potius quam ciuile respectant finem, atq; aliud bonum, Idcirco ea omnino præmittimus. Ipsi uero quosdam nouimus, quos gerebant magistratus, ita quidem gerere, uti sua ipsorum munera dignitate tamen seruata uiderentur magis ipsi contemnere, quam non admirari, Iudicarentq; se se honori magis esse magistratibus quam magistratus ipsos sibi, demum illis renuntiasse, pro constituto habentes, atq; operæ pretio, uirtute ipsa & quidē sola, satis, excellenterq; honoratos esse se se animiq; perspectione, ac rerum naturæ scientia, ijsq; facultatibus contentos, quas sibi per labores, modice quidem, atq; honeste comparassent. Huiusmodi igitur homines boni inter mortales exquisitissimi, & omnium opinione admirandi contemptores, aut calcatores potius, uideantur ne tibi ab huius uirtutis contubernio repellendi? aut qua digni ipsi sunt & maxima, & rarissima commendatione fraudandi? Itaq; è re ipsa Horatius Flaccus ad Numitium scribens, amicum & familiarem suum, Nihil, inquit, admirari, id prope solum esse, quod beatum uirum & facere possit, & conseruare. Hunc ipsum autem habitum, de re quidem ipsa, honoris contemptum, & qui ita affecti sine animo, institutiq; honoris contemptores appellare placuit, quando ut magnanimos, ut liberales, ut fortes, uno uerbo complecti parum possumus. Nec uero minorum hunc uulgariūq; honorum, aut mediocrium in ciuitate munerum conieptum intellegi uolumus, uerum illorum & honorum, & munerum,

quibus magnanimi uiri dignos se arbitrentur & iudicent. Quando nec in corruptum eum dicimus, qui non capiatur, aut asse, aut de-
cuisse, sed qui nec pecuniae magnitudine, nec maximis etiam compen-
dijs ac muneribus.

His uero quasi è regione aduersantur inanes quidam homines, uacui,
lubrici, quorum studium est, captare, emere, emendicare minimas
quasq; honorificatiunculas, ridiculaq; de blandimenta, in congressio-
nibus, salutationibus, deambulationibus, confessionibus, etiam in iocis
ac confabulationibus, in conuiujs quoq; in pompis, etiam in ludi-
crorum, ac spectaculorum concilijs apparatusq;. Hos autem captatio
ipsa honoris tam. futilis, tamq; abiecta, non ridiculos modo, ut
quidem sunt, apud bene sentientes reddit, uerum etiam despicabiles,
ac pudendos. Aduersum quos Alexandri Seueri exstat iudicium, et
dictum illud tantopere celebratum, Fumo pereat, fumum qui uendi-
dit. Sed nec habitus hic ipse, nec qui habitu eo parum honeste orna-
ti sunt, certum, ac designatum nomen habent, nec pauca etiam, ut in-
ter uirtutes, sic inter uicia sunt communia. Quo circa uitiu hoc ipsum
intellegi sic uolumus, ut quantum uirtus ipsa, quiq; contemptus à no-
bis dictus est, in respiciendis, atq; aspernandis excellit honoribus, tan-
tum aduersans ei uitiuum, sordescat, ac subsideat in quæritandis, &
tanquam mendicandis non minimis modo quibusq; uerum etiam ua-
nis, atq; inanibus honorum ipsorum umbris, atq; imaginibus.

An forte hic ipse tantus captator, atq; honoris admirator, auræq; po-
pularis, erit ille idem de quo ait Virgilius?

» Hunc plausus hiantem

» Per cuneos geminatus enim plebisq; patrumq;.

Non enim gestu solum corporis totius auiditatem nimiam, honorumq;
ambitosam illam præfert admirationem, uerum etiam ore potis-
simum, ut tanquam attonitus nonnunquam audiat, spectet, obstupe-
scat. Quo pacto uitiuum etiam ipsum erit hiatio. Sed nescio quomo-
do hæc ipsa hiatio secari pluris in partem potest. Nam & auarus
diuitijs, & inflatus, ac pertumescens honoribus nimio plus inhiat, q-
bus ipse omnino impar, ac nullo modo idoneus est, Et qui aduers-
satur ei quem honorum contemptorem dicimus, non secus ad minimas
quasq; auras illorum hiat, obstupescitq;. Quo fit ut hiatio ipsa ni-
mia uideatur de admiratione nasci, cum magnanimus, ut dictum
est, uix rara quedam, eaq; admodum pauca admiretur, animiq; eius
magnitudo tanta sit, ac supra hominum res adeo exposita, ut cuncta
ferè sub pedibus quasi subiecta habeat, ut hæc ipsa admiratio quæ-
admodum

admodum in tumido, atq; hiante cupiditatem excitat, & quidem ni-
mam, sic contra in pusillanimo, non metum modo, uerum etiam stupe-
rem inducat, per quem ab insequendo honore omnino deterreatur, Vt
quantum illos incitet, atq; impellat, tantum hunc, & fortasse amplius
repellat, & ab affectando, & ab insequendo honore. Quæ quidem
exsequi distinctius nostri non est consilij, parūq; id omnino necessariū
ducimus. Cum uideri satis possit, locum hunc tertium complectendis
magnanimitatis partibus, aut nullo modo reliquisse intactum, aut
tanquam ignoratum minime præteruisse. Nam & Aristoteles nõ pau-
ca iudicari potest prætermisisse, ne ambitiosior explicandis singulis ap-
pareret. Quo circa finem is statuiamus.

TV VERO Andrea Matthæe Marchio sic habeto, rerū cognitioni ita
quædam incumbendum esse, huicq; præsertim philosophiæ parti quæ
moralis dicitur, ut diuina quedam res, ipsa rerum cognitio, & ha-
beatur, et sit. Cæterum fructum ipsum cognitionis ac doctrinæ, ab
usu, honestarumq; ab actionum exercitatione atq; assuetudine colli-
gendum. Quæ ratione ac uia, naturæ ipsi, & plene & ex officio proq;
hominis dignitate à nobis satisfiet, quæ ut ad intelligendum nos ge-
nuit ac contemplandum, sic etiam ad agendi munus, ac laudem. Et
(quoniam Christiani sumus) bonis his humanis ac ciuilibus ita operam
dabimus, ut ex eorum comparatione atq; adeptu, æternum illud con-
sequamur bonum, quod honestis ac probatis uiris in ciuitate Dei, cœ-
litumq; ipsorum republica post mortem constitutum est præmium.

F I N I S.

Vicit tādē eff. agitatio tua, ut quos Iouianus Pótanus de Fortuna scripsisset libros, eos tua causa ē diuturno quasi somno excitare. En tibi opus quāta in me fuit diligētia excusum. Tu igitur expectatū diu Iouiani tui munus accipies. at ego illi quō par ē officio gratulabor, q̄ppe q̄ te q̄bus dā cū alijs amicū habuerit, quorū liberalitate effectū est, ut nihil ex eius scriptis, post ipsius obitū, nō in apertū proderit. Nā q̄ de Astrologia unā cū his de Fortuna ac de immanitate adhuc in obscuro latebāt libri, ij Andreae Mat haei Aguiui, Hadriēsū Ducas beneficio nūp sunt, ut scis, editi. Illud uero nō omiserim, q̄ etsi alibi praefatus sum, tñ id me nūc ē in uniuersum repetere nō pigebit, ex his omnibus non nulla eē opera, quae in emēdata a Pótano relicta sint. Quales et hi tres libri sunt de Fortuna, quorū secundo suū deesse procermū uides. Quod ideo testandum saepius duxi, ut, qñ hāc suo ab authore edita non sunt, meq̄; aliena curare oportuit, uerā ipse, plenāq̄; reddere rei totius rationē. Nec illud tacuerim, q̄ ad librorum tantū laudē dictū uolo, tā diligenter oīa hāc a me curata esse, ut per pauca omnino legas nostris his emēdatora. Et quis exiguū sit quodcūq̄; egi, nō est in cur me studiū huius omnino pudeat, pigeat ue. cum maior sit in mēdosis codicibus, q̄ quae uulgo existimetur iactura. Nam si eruditissimo illo seculo corruptos libros queritur M. Cicero, qd nobis hoc tempore dicendū? quo ita sunt in illis oīa immutata, ita transposita, hic manca, illic superflua, falsōq̄; atq̄; inepte in defectibus suppleta, ut si eorū authores reuiuiscant, uix iā ipsi agnoscant sua. Vtinā nō et passim scaterēt hac ipsa de causa cū difficultates, tñ errores. Quod cum ita sit, liceret mihi, si uellē, fortasse nō nihil hac in parte apud te gloriari, ut q̄ me ad hāc tā saepe hortatus sis. Sed de his haecenus. cū presertim palma hāc oīs

ALDO MANVIO (aliorū pace dixerim) uni debeatur, qui nō hunc aut illū ciuē, sed uniuersam, ut ita dicā, seruaui rē publicā literariā. Omitto Graeca, quorū ille nos tā pretioso, ac nunq̄ satis laudato munere locupletauit. Ego quod debui tantum, Pontano meo persolui. Sed nihil omnino est a temporis iniuria tutum. Etenim superioribus annis uix Actū nostri Eclogis ethruscae scriptas edideram, cum hae statim Venetjs, sub falso officinae titulo, tanta quidem deprauatiōe iterum, atq̄; iterum excusae sunt, ut stomachum iure faciant legenti. Hoc mihi, qui tantopere in ea re laboraui, quā molestum fuerit, dicere uix queā. En quō labores nostri, tantaq̄; illa abiit cura, Nō ab re ait Poeta noster Omnia fatis in peius ruere. Atq̄; utinā felicis cum Pótanicis his agatur, quibus ego, quod possum, bene precor, ac meliorem opto Genium. Vale.

IOANNIS IOVIANI PONTANI AD

CONSALVVM FERDINANDVM

MAGNVM DE FORTVNA LI-

BER PRIMVS.

Ibi ego Consalve Ferdinande dux fortissime, cum classe in Calabria applicanti treis hos de Fortuna libros, pro mea in Hispanam gentem affectione destinauerā. Quippe cuius, Neapolitanis annis cū ageres superioribus, uirtus tum ea quae moralis dicitur, ac pollitica, satis esset, beneq̄; mihi perspecta, tum militaris, et bellica

propter illa quae de rebus a te, fratreq̄; tuo egte strenuissimo in Hispania gestis, atq̄; administratis iussu, auspicioq̄; Ferdinandi Regis sapientissimi, et Heli sabethae coniugis Reginae tum maxima continentia praeditae, tum summa generositate, diuinaq̄; quadam prudentia, pleno omnium ore, cunctorumq̄; affirmatione, atq̄; consensu, qui ex Hispanijs profecti essent, referebantur. Meam hāc uoluntatem, deq̄; libris ipsis tibi dandis propositum, mirificum auxere in modum ea, quae a te gesta sunt, in Brutjs, Calabria, Apulia, Lucanis, Samnitibus, armis subigendis, regumq̄; tuorum imperio, ditioniq̄; adiungendis. Exorto deim inter Hispanos, ac Gallos bello, difficile admodum iudicatu est, in initio ipso belli maior ne cunctatio fuerit tua, an in exitu celeritas, ac festina. Quippe qui quo die e Barolo in expeditionem Cereniolam uersus profectus es, uix castris positus, oppidumq̄; non dum circumsesso, in hostem conuersus, eosdem fundis, fugas, caedis, insequeris, Ludouico Nemorsense Gallici exercitus duce caeso, tanto militum impetu, atque ardore, animiq̄; manitudine tui tanta, ut nisi nox fugientibus auxilio fuisset, uix pauci fuerint e praelio euasuri. Quo confecto praelio, paucis diebus regnum Neapolitanum auctoritate et fama, magis quam praedando, aut diripiendo, conciliatis tibi summa humanitate tua, militumq̄; continentia, populorum animus, uniuersum pacasti. Itaque non Gallum modo hostem superasti uirtute ista admirabili, et rara, uerū fortunam ipsam. Etenim fortuna aduersari prudentibus consuevit tum uiris, tum ducibus. hanc tu tibi uel uirtute tua deuinctam conciliasti, uel aduersari fortasse, aut ludere arte studētem sua, uicisti, superasti, sub ditione retraxisti, tuæq̄; subiecti prudentiae, ac magnanimitati. Salue igitur Consalve dux fortissime,

uictor continentissime, & fortunæ ipsius siue conciliator siue expugnator. Salue iterum, & libros hos nomini tuo dedicatos, qua manu hoste superasti, fortunam aut conciliasti tibi, aut eam expugnasti, dextra eadem, ut ipse etiam in uictoria humanissimus es, humanissime capias, quaeso, eorumque me auctorem, inter amicos, atque clientes tuos recipe, quem superiores regni Neapolitani Reges non amauerint modo, uerum etiam & suspexerint, & honoribus, ac magistratibus fuerint honestissime profecti.

Fortunæ nomē apud omnes gentes, diuulgatū est adeo ut docti etiam uiri consentiant, & medicos, in quorum manu salus posita est uitæque ægrotatiū, et imperatores, è quorum ductu uictoria expectatur exercitus, rei que incolumitas publicæ, fortunatos esse oportere. Cuique bonorum tria sunt genera, atque alia quidem animi, corporis uero alia, quæ tertia sunt, externaque uocantur, fortunæ quoque sunt iure quasi suo attributa. Quo fit, ut adipiscendam ad felicitatem, quod summum civile, atque humanum existimatur bonum, uel magnopere fortuna ipsa iudicetur conferre, ac si non & templa illi a prisca posita fuerint, & sacerdotes decreti, & ad sortes eius consulendas futuris de rebus, uisidemque dubijs, atque asperis undique a principibus uiris summa etiam frequentia sit, trepidationeque concursus. Atque hæc quidem rudioribus illis seculis de fortuna erat hominum opinio. qui quod ignorarent, quæ uis esset ea, quodque tum bona, tum mala plurima repente obijcerentur, præterque expectationem, atque agendi propositum, ac rationem, magisque omnino contingerent, quam ordine, ac lege proficiscerentur sua, aut electioni consentirent susceptisque actionibus, a ferendo ei nomen indidere, quod pro libito uidelicet, magis quam ratione, aut ex cõcepta sententia, constitutoque nunc prosperos afferret, nunc contrarios euentus, nec tamen præuisos ante, nec etiam, ut dixi, expectatos, ac sæpenumero parū meritos, non raro iniquos iniustosque, & quorum fortuna ipsa accusari iure quidem possit in utranque partem, siue prosper successus ipse fuerit, siue aduersus. Nam et prudenter administratæ res, actionesque, ac secundum rectam progredientes rationem, non raro propter fortunæ ipsius impetus infeliciter cedunt. Ignauiter uero inerteque, ac præter rationem negotia resque ipsas administrantibus, felicissime supraque sententiam, atque consiliū per que frequenter succedit. Quid quod eadem ipsa bonis uiris aduersa plerumque obijcit plurima, prauis autem, ac maxime flagitiosis secunda offert ei læta? Quo circa recte Aristoteles hanc ipsam fortunam nec Deum esse, nec naturam putauit, minime uero intellectum, aut rationem.

Fortunam

Fortunam non esse Deum.

Quomodo enim Deus erit, si hæc tam sæpe, tam inconsiderate, tam etiam inique, atque ex inopinato extollit ignauos, locupletat immeritos, uexat, atque affligit infontes, bonos in calamitatem adducat, ac seruitutem, prauos statuit in solio, liberat à periculis peruersos, moderatos, & honestos uiros laboribus periculis erumnis, ac miserijs conficit? Tyrannorum hæc sunt non Dei, cuius est summa bonitas, absoluta iustitia, rectissimum iudicium, æquissima rerum omnium dispensatio.

Fortunam non esse naturam.

Naturam quoque non esse eam hæc ipsa liquido satis docent, quod fortuna ipsa quidem inconstans est, inordinata, uaria, repentina, incerta. Contra uero quid natura ipsa ordinatius, constantius, certius? cuius is est ordo, ea lex, ac regula, ut non nisi certis, constitutisque è principis suo tempore, suis progressionibus, mensurisque tum uniuersa proueniant, tum etiam singula, quarumcumque ipsa rerum, effectuum, operum author est et causa. Pergit natura ordine suo, graditur suis passibus, dispensat actiones suas cum temporibus, uiribus, opibusque suis utitur cum mensura, et peso, non fluitat, non nutat. stabilis est in officio suo, sibi que semper constat. Nec uero quod de fortuna à tragico dicitur Seneca, spargitque manu munera cæca, peiora fouens, dici hoc de natura iure aut potest, aut debet, cum manu maxime certa, et uiribus omnium parte consentientibus, suoque ordine, ac regula se moderatibus, proprijs ipsa in actionibus uersetur, atque operibus. nec fouet peiora, quod fortunæ uidetur quodammodo proprium, sed in eo tota est, ut suo quoque in genere, quod perfectum sit, ipsa nitatur efficere. ut nature ipsius denique uideatur proprius esse ordo, mensura, regula, cum secus hæc omnia cernantur in fortuna, quippe quæ obijciat, potius, quam det aut offerat, ruat potius, quam incedat, profundat uerius, quam dispenset, atque ut repentina & improuisa, tanquam ex insidijs prodit, sic abit, uel deserit potius, in salutato, ut dici solet, hospite, tristia de sese ubique relinquens uestigia. Itaque non esse eam naturam, quantumtopereque inter se differant, & iudicium facillimum est, & cognitum.

Fortunam non esse intellectum.

Nam cum intellectu uix aliquid habere eam commune, illud docet,

ll

quod intellectus in ijs uersatur, quæ intellegibilia ipsa quidem sunt, fortuna uero in ijs, quæ ab eadem ipsa dicuntur fortuita, habeanturq; externa. Quin ea ipsa uidetur intellegentiæ potius, menti q; hominis aduersari. Nam si fortunæ effectiones, operaq; præter propositum contingunt, se cusq; quam ante & elegerimus, & decreuerimus, quoniam modo intellectus, idem erit ipsum quod fortuna? Cum electiones, constitutionesq; ac proposita nostra ab intellegentia proficiantur, deq; cogitationum, ac meditationum fontibus manent. An non prudentia humanarum est actionum omnium dux, ac magistra? Est uero. Rursus nonne fortunæ impetus, ruinam quam sæpissime afferunt prudentiæ? & quidem uolentissime? Aduersatur igitur fortuna intellegentiæ, cuius alumna est prudentia. Atqui bona fortuna non raro fauet inceptis, respondetq; propositis hominum, & constitutis? non inuis inficias. Verum non fuit id constituentis propositum, neq; illud expectabatur, quamuis fieri posse non desperaretur, ut fortunæ quoq; fauor accederet. Sed aliud est propositum, aliud spes. Cum tamen propositum ipsum constituentis collocatum in sola esset prudentia, maximeq; ordinatis progressionibus, quiq; rectam rationem sequerentur actibus. Vt unq; igitur, siue fauor accesserit fortunæ, siue iniquitas obstiterit, præter propositum omnino euenit, etsi fortasse minime præter spem. Quo fit, uti fortuna ab intellectu omnino sit aliud, maximeq; diuersum. Quando intellectus ipse quidem in ijs uersatur potissimum, quæ necessaria ipsa sunt, habereq; se aliter nequeat. Contra fortuitæ res uariæ, incertæ, mutabiles, ac fluxæ. Cum & mentis sit intellegentiæq; ipsius officium, cogitare, atq; in ueris inquirendis uersari, fortunæ uero ministerium, ludere potius, uimq; in illis suis, quæ externa dicuntur, ostendere.

Fortunam non esse rationem.

Quibus è rebus efficitur, ut eadem hæc fortuna absit à ratione etiam quam longissime. Quid enim ratione ordinatius? Rursus, quid fortuna minus compositum? Rationis quidem proprium est, modum adhibere, ac mensuram, regulamq; in cunctis sequi. At fortunæ excessus plerunq; est, aut defectus. Hæc ubiq; mutabilis, atq; inconstans. illa stabilis, ac certa, à rato enim ratio dicta. Ad hæc ratio cuncta metitur, disponitq; atq; aptat singula, fortuna uero minime circumspecta est. Illius quoq; æquabilitas propria est, ac ppenso, huius inæquabilitas, atq; inconsideratio. Præterea quorum ratio moderatrix est,

eadem ipsa aut ubiq; sunt, aut plerunq;. Ad fortunam autem nihil certum, nihil sibi constans, continuatumq; nihil deniq; quod in futurum sibi hæreat, referendum.

An fortuna ipsa sit aliqua causa.

Hæc autem ipsa quanquam huiusmodi sunt, causam tamen aliquam esse fortunam & bonorum, & malorum plurimorum, ac ualentissimam quidem causam uel maximi etiam philosophi tradunt. Nam & esse eam populi gentesq; & docti pariter, indoctiq; consentiunt, etsi pientiores quidam uiri, ac maxime diuinæ maiestatis studiosi, quam alij fortunam, ipsi Dei nutum, uoluntatemq; esse eam dicunt, ac ne iniustum eum, aut inconsideratum statuunt, dum sceleratis offerentem secunda, probis uero, ac continentibus aspera aduersaq; referentem intellegunt, rationem Deo ipsi, & causam rei eius permittendam censent, cuius constituta decretaq; sint hominibus incomperata, nec fas sit nobis legem, ac metam Deo præscribere, nec occultam eius scitari uelle sententiam. Nam et boni, & maxime officiosi in subiectos populos Reges multa quidem agunt, quorum causæ ipsis sint popularibus parum notæ, utiliter tamen prudenterq; & excogitata ab illis, in parentium usum sunt, & constituta summo etiam studio & ratione. Itaq; Dei hæc, quæ ad fortunam referantur secreta esse, causamq; cur ita sit illi placitum, uel cum bonum improbo, uel malum bene insituto uiro offertur aliquod, nullo esse pacto perscrutanda, permittendumq; illi esse res nostras omnes quæ imperio eius subiacent, pro arbitrio dispensare, suaq; e sententia, ab illius uero uoluntate, præscriptoq; minime discedendum, aut ei tergiversandum esse. Quorum opinioni tantum abest, ut repugnemus (Christiani enim sumus) uti nostra omnia ad supremum illius numinis uoluntatem constitutionemq; referenda censemus, & quicquid uel decretum ab illo, uel permissum, aut concessum uideatur, illud & iustum, & rectum, ac maxime etiam sanctum, & habendum, & iudicandum. Sed nec omnes gentes Christianam sequuntur religionem, nec pauci etiam sunt, qui quod homo intellectu præditus liberq; ipse sit, agitq; pro arbitrio, suaq; ex autoritate, atq; consilio, fortunam esse aut nullam dicant, aut si est, eam uix ullam in rebus nostris habere iurisdictionem uelint, nisi quantum ipsi ab ratione aberrantes, mentisq; rectitudine, intellegentia relicta, appetitiones sequimur, sensuumq; titillationes, ac blanditias. Quamobrem non indignum

duximus, hanc quoque partem indagare, & quid ea sit (si modo est aliquid) tentare, ut apertius fortasse quam hactenus proditum est, quæ uis, quæque causa ea sit, à nobis ostendatur, atque unde ea quæ fortuita dicuntur, unde et fortunati homines, uitaque ipsa fortunatorum manet, & eorum contra qui male fortunati dicuntur, habenturque miserabiles. Igitur ut summa quoque dementia est, Deo uelle præscribere, sic minime consentaneum, uel potius maxime est indecens, adscribere ei uel pedis offensiuam culam, inter deambulandum, uel lupi in gregem insultum, aut buculæ infœcunditatem, sterilitatem uel asellæ, quæ inanis cuiusdam sunt infelicitasque superstitionis. At ratione hac dices, nulla la erit rerum humanarum Deo cura, quæ quidem illi uel summa rerum inest suarum omnium. Deum enim homo est fabrica. quatenus tamen inesse par est Deo, ut optimo, ut maximo, ut præstantissimo, ut administrationem habenti, gerenti que rerum quæ existunt uniuersarum gubernationem, & pensum. Quod si suum est prætorum, Senatorum, consulum, regum munus, atque officium, uidelicet nullum eius existet, à quo & Senatores existunt, et Reges? Si manuum est, si pedum, aurium, oculorum, membrorum etiam singulorum, nullum erit animi? cuius nutu, totum agitur corpus, resque nostræ administrantur, ac geruntur, tum omnes tum singulæ. Moderatur autem ac regit Deus, quæ existunt cuncta, igitur & curam habet uniuersorum. At dices, quam & qualem? Et quæ utique Deum deceat cura, ab eo suscipitur, & qualem habere eum par est, cuius nutu, uniuersa & mouentur, & perstant. Non dubitat poeta ille non minore eruditione, quam ingenio præditus, ea fortunæ tribuere quæ uersibus his annuntur.

- » Fortuna arbitrijs tempus dispensat ubique.
- » Illa rapit iuuenes, sustulit illa senes.
- » Quæ ruit, furibunda ruit, totumque per orbem
- » Fulminat, & cæcis cæca triumphat equis.

Non enim externa tantum fortunæ adscribit, bona, quam tyrannidem quoque exercere inter homines ait, sed temporum statuit eam dominam, & alios iuuenes de medio tollere, alios ætate prouectiores, ac senes. Ciceroni uidetur magnam fortunæ uim inesse in utranque partem, cuius quoties secundus esset flatus, prouehi nos in portum summa cum felicitate, reflare contra, ubi cœpisset, eius impetus maxime esse procellosos. Aristoteles multum eam conferre ad felicitatem iudicat, bonorumque, ac malorum successuum illam esse causam, euentusque eius incertos, interminatos, repentinos, præterque electiones hominum, ac pro-

posita cadere. Itaque per magnam eius potestatem esse, doctissimi quoque philosophi, poetæque consentiunt, à quibus ne populus quidem dissentiat. Nullam igitur esse fortunam quis dicet? cum eruditissimus poeta et uitæ breuitatem ad eam referat, & longitudinem. Cum experientissimus rerum humanarum, idemque doctissimus uir Cicero, in statu eius prospero, ac reflatu, plurimum existimet esse repositum. Cum Aristoteles solertissimus rerum naturæ explorator, ac cognitor, & felicium & infelicitum pariter euentuum causam fortunam esse dicat, quippe qui bonam eam esse, & malam pro euentibus ipsis existimet. Cum populus denique in hoc consentiat uniuersus, & felices, & fortunatos eos iudicans, quibus prospere ea uti contingat, miseros, quibus contrario. Persei Regis filium, eius quidem Persei, quem Paulus Aemilius in triumphum duxit, ferrariam exercuisse officinam legimus. Figuli filium Agathoclem regnasse in Sicilia. Valerianus Romanorum Imperator captus à Parthis in teterrima seruitute et uixit multos annos, & tandem mortuus est. Apud hos eosdem Parthos qui primus ex Arsacidum regnauit familia, eius conditio haud alia in initio quam mulionis fuit. Pupieni Maximi, quem Senatus publico consensu in Augustum euexit, pater rhedarius fuit faber, utique alij tradidere, ferrarius. Maximini Augusti patria uicus fuit Thraciæ plane ignobilis, pater Gothus, mater Alana. quorum nomina uix etiam fuisse memoriæ prodita. Vidimus Matthiam Coruinum ad Regum e carcere fastigium elatum ab Hungaris. Quæ quidem, aliaque generis eiusdem, si Philosophis assentiri uolumus, neque ad Deum referenda sunt, ut paulo est ante disputatum, neque ad naturam, minime uero ad intellectum. Videlicet Matthiæ Coruini adolescentuli cogitatio in carcere, sola in hoc erat, ut Hungariæ Regnum obtineret, communi Pannonum consilio e compedibus ad Regum tribunal deducendus. Mutium Sfortiam ab aratro, atque ab asino, quæ nam ratio, quod ueracitudo studium maxime adolescentem euocauit ad militiam? Cata melata furnarij Narniensis filius, cum lignatum puer à patre missus esset, amissa in sylua falce lignaria, dum patris iram ueretur, prætereuntem secutus est militem. breui autem is euasit dux, ut à Veneto Senatu, uirtutis ergo, statuam equestrem in maxime celebri Patruuij loco positam solus tempestate nostra, patrumque nostrorum meruerit. Cum hæc quidem omnia ad fortunam referantur, eorumque sit causa in initio quidem nobis ignota, quæ postmodum progressionibus sese suis aperit, & declarat. Itaque qualis ea sit, & quæ etiam pollens, ac ualida eius uis, uita ipsa plane docet nostra. Cum singulis pene

diebus uideamus, temere res suas administrantibus felicissime tamē eis succedere, prudenter uero, ac ratione recta sese moderantibus, nō parū modo prospere, uerum etiam maxime infeliciter.

Fortunam aduersari prudentiæ.

Quo fit ut fortuna ipsa prudentiæ potissimum uideatur aduersari, quæ cum ab intellectu, cogitationeque ortum ducat, quis erit, qui fortunam ad intelligentiam, ac mentem referat? Cum illa prudentiam excusset, hæc illi maxime aduersetur, et à fine sæpissime diuertat optato.

Quis ad Deū? Cum persæpe ab optimis ad deterrimos regna transferantur, rerumque publicarum administrationes, atque imperia? Causam tamen et uehementissimam, et acerrimam quidē esse, negare potest nemo, dum recte quidē philosophetur, et sentiat, nisi qui ad Dei fortasse sententiam referre uim eam uelit, gubernantis quidem res nostras suo arbitrio, eodemque ignoto nobis, atque etiam incompto. In hoc tamen omnes consentiunt, ut tria cum sint bonorum genera, quæ externa sint, quæque neque animi, neque corporis existunt, fortunæ ea sub imperio laborare, et qui ijs abundent, felices eos esse, qui uero inhonorati uiuant, inopes, ignobiles, egeni, eos et infelices esse, et miseros, contra uero fortunatos, quibus bene, feliciterque succedat.

De Bonis fortunæ.

Itaque et diuitias, et honores, et imperia, magistratusque fortunæ ipsi subiiciunt, et rerum, negotiorum, administrationumque felices tum successus, tum prospera etiam euenta. Quo circa Romanarum scriptores rerum, felicissime populo Romano multa præter omnem rationem, ducuntque, ac Senatorum consilia cum euenisse uideant, fortunam id populi Romani attribuunt. Itaque non raro apud illos legitur, Vicit fortuna populi Romani. Est igitur fortuna nec uanum quidē, nec arcessitum nomen, quin maxima quædam potius potentissimaque et uis, et causa.

De Fortunæ potestate ex accidenti-

Quamobrem uideendum ac perscrutandum est, quid ea sit, unde illi tanta obueniat potestas, ut non honorum modo, ac magistratum adeptio, diuitiarumque comparatio, quæ prima mortales ducunt, sit ad illam referenda, uerum uitæ ipsius tum breuitas, tum longitudo, cum prudentia

quoque, mentisque ipsius consilia, quæ diuina quædam in nobis pars est, et irritet, et peruertat. Nam si fortuna, ut Aristoteli placet, causa est et quidem ex euentu contingens, præterque electionem eius, ac propositum, qui aliquid agendum suscepit, et consilia ut peruertat, et prudentiæ ut aduersetur, necesse est, impugnetque incepta nostra. Et uero hominum actiones, suspensionesque negotiorum uoluntariæ ipsæ sunt, atque à ratione profectæ, eademque cum electione maturisque consilijs. quæ perquam sæpe fortuna ipsa perturbat, confunditque rationem, labefactaque adeo uoluntatem, frustraturque electionem, ut nihil omnino patitur eorum succedere, ad quæ summo studio, rationeque intendamus. Interdum uero secus, quam speramus, quæque opinio nostra est, quippe cum incepta temere persæpe sumpta, præterque rationem administrata, quæque sapientium etiam uirorum opinione nullo modo successura iudicentur, et facile quidem succedant, et summa quoque cum felicitate et laude. Itaque quæ fortuna ipsa præstat, in utranque partem euenire iure dicuntur, eaque ex accidentia cadere, quando neque pro electione succedunt atque ex proposito, nec mens nostra in suscipiendis actionibus eo spectabat, ut aut ijs progressionibus finem assequeretur, aut ut finis ipse alia uia interciperetur. Ab euentu igitur affectiones eius iudicandæ sunt, minime uero à ratione, aut pro suscepta electione, atque consilio. Quo fit, ut quia præter mentem eueniant ac propositum, repentinæ illæ quidem sint incertæque, atque ex eo parum rationabiles, omninoque inconstantes appareant. Repentina enim uix perdurant. at quæ sine consilio, ac ratione, certa esse minime queunt, itaque ut uariet, necesse est, sintque infirmæ admodum. Igitur etsi fortuna maxime potens est causa, affectiones tamen eius ab euentu sunt iudicandæ, quando successus ipsi neque à proposito susceptaque ab electione proficiuntur. Ut qui dum uitam pangit, thesaurum inuenit, neque progressus eius ipsa sunt ab ratione ducti, aut temperati. Ut qui ad forum pergit defensitandi apud prætorem amici gratia, obuiam habet qui nuntiet, institutum eum heredem ab hospite, cui decedenti nec liberi essent, neque ex agnatione ullus, qui iure ei succederet.

An Fortuna sit per se causa.

licet igitur ab euentu, atque ex contingencia, quantum nostra interest, atque ad nos ipsos spectat, hæc ipsa causa iudicanda sit, nunquid tamen ex hoc non erit et ipsa per se, et suapte etiam natura causa? ac maxima etiā causa? non et suis uiribus instructa? non et opibus innisa suis? suaque autoritate atque arbitrio prædita? Quo circa querendum

hoc restat, ac summo etiam studio quærendum. Videlicet Romulus Romani constitutor imperij, sub quo magna orbis pars, tam multis est seculis temperata est, et recta, et à quo gentium pars maxima leges acceperit, ac uiuendi formulas, genitus ita quidem est, ut nulla ortus eius ratio sit habenda, præterquam quod contigit illum nasci ex coitu illo infami, si humanæ spectentur leges. Ducunt à Mosæ originem in colendo Deo et Iudæi, et Christiani, et Sarraceni. Nulla igitur genituræ eius ratio habenda est alia, nisi quod contigerit illum, quicumque uerint parentibus suis nasci. quod dictum quidem non absurdissimum modo uideatur, uerum maxime etiam impium, ac ratione ab ipsa, qua præstare nos cætera inter animalia gloriamur, omnino alienum. In ortu autem hominis, generationeque humanæ leges, neque naturæ præscribere habent, neque Deo. Ciuiles enim leges apud illas præscribunt gentes, atque apud eos populos, qui constituendis illis consenserunt, ut lex quæ est de una tantum ducenda uxore, in Italia quidem atque inter Christianos locum obtinet, minime uero apud Syros, Mauros, Sarracenos. At naturalis lex est, ut infans e mare gignatur, et foemina, neutique uero ut ex uxore, ac marito. non igitur aduersus naturæ legem, aut naturali repugnante constitutione natus est Romulus, neque coitus ille, si naturæ legem ac uim spectes infamis, sed naturalis prorsus, atque ex ipsa generis humani constitutione, et ordine. Quid enim ad naturæ legem condendam, quod uirgiliū mater sit enisa in uia sub arborē? minime uero in culatra? ac laqueata sub contignatione? aut quod aliquis ruri nascatur, sordidusque sub tugurio, Quæ quidem, aliaque eiusmodi inde profecta sunt, quod nimis ipsi delicati sumus, et in accusanda natura arguti, ac licentiosi. Vel le uirginitatem sequi uoluntarium hoc quidem est, nequaquam uero naturale, atque naturale, et uoluntarium dare operam liberis. Quo fit ut ad naturam si respicias, atque ad genituræ rationem, nulla Romulo inurenda materno sit e coitu infamiæ ciatrix. nihilque quod accusare in eo procreando naturali iure liceat. Igitur si natura ipsa rebus consulere hominum studebat, si numen illud supremum quod mundum regit, ac moderatur oem, imperium erat Romanum per Romulum eiusque successores constitutum, quid leges ad hoc humanas de incestu, aut de adulterio citas? quæ ne apud Garamantes, et Nafamones, uastissimasque alias nationes locum quidem habent ullum. Quem paucis ante annis, ne apud Canarios quidem id est fortunatas habebant insulas, ab Hispanis nunc captas, atque ad Christianam uiuendi consuetudinē ac sacrorum ritum traductas. Tanto igitur naturæ in

cepto, diuinique numinis constitutioni, non potuisse hominum leges præscribere illud docet, quod Faustulus Romuli altor, ac conseruator, perinde, ut ab Amulio iussus fuerat, illum cum Remo fratre minime occidit, sed alendum potius quam occultissime ab Acta uxore procurauit. Verum relicto Romulo, rem ad ipsam redeamus.

Quo in genere causarum fortuna sit collocanda.

Igitur si fortuna et causa est, eaque, et præpotens, ac maxime ualida, cum externis imperet rebus, ipsaque cum quadrisaria sint causarum genera, nimirum aut ad materiam referenda est, de qua fit aliquid, aut ad formam, à qua materia ipsa informatur, aut ad finem. quicquid enim aut faciendum suscipitur, aut agendum, finem habeat constitutum necesse est, cuius illud susceptum sit gratia, aut ad uim denique agentem aliquam, quæ et materiam ipsam informet, et ad finem perducatur, illum quidem, quem sibi in initio constituerat. In hoc itaque potissimum genere causæ uidetur fortuna collocanda, cum nec ipsa sit e qua quid efficiatur, qualis est materia, uerum quæ efficiat potius, nec sit forma, quæ materiam quidem ipsi accedat, tanquam artificem ab aliquo inditam, extrinsecusque inducta, nec sit ullo modo finis, cum ipsa prorsus intendat in finem, etenim quicumque agit, finem aliquem prospectans agit. Nam et qui in certamen prodeunt, ab ijs omnino propter uictoriæ susceptum est certamen, et qui pecuniæ, diuitiisque dant operam, ois uique ab illis labor suscipitur, rerum ac copiarum gratia. Iure igitur in agentis causæ tribunali fortunam constituimus. Ac nihilominus hæc ipsæ diuitiæ, copia, uictoria, honores, magistratusque, quoniam fortuita dicuntur bona, materia quasi quædam fortunæ sunt ipsius, perinde ut statuarius lignum, lapis, metallum, e quibus statuæ suis constatur ab artificibus. Atque ut statuarius opera sunt signa, imaginesque, sic bona quæ dicuntur fortuita, quod ea à fortuna oblata sint, fortunæ tantum opera esse dicuntur, tum munera. ut non aliter ferme in bonis ipsa rebusque sibi subiectis sese gerere uideatur, quam in materia sibi apposita statuarius artifex, ac metallicus fictor. Quo circa fortuna ipsa suis in ministerijs, atque effectibus uidetur artificis uel authoris potius cuiuspiam sibi personam assumere, ac gerere, perindeque, ut qui uersantur in re publica, ac rem communem gerunt magistratus, munus suum, atque officium administrare inter homines, ad quorum usum bona ipsa fortuita et sint et uideantur comparata.

Fortunam esse causam efficientem.

E quibus efficiatur, ut hæc ipsa de qua loquimur fortuna quatuor e causis sit

una, eaq; efficiēs, et tanq; magistratū gerēs distribuendorum inter ho-
mines honorū, quæ tum externa dicantur, quoniā nō insint hominī a
natura, tum fortuita, quod eorū dispensatio fortunæ ipsi sit attributa.
q; ppe quæ et illis pro materia utatur, & tanq; supellectile effectuum
suarū omniū, & quibus ea ipsa obtulerit, illos ita constituat, atq; ut ita
loquar informet, ut diuites, copiosiq; habeantur, & in honoribus
constituti, ac dignitatibus, imperiū inter alios exercent, fuganturq;
potentatibus. Qui finis autē sit eius, usus ipse ostendit, ac certū facit.
Nam & bona fortuita comparantur usus gratia, & felicitas ad quā
fortuna ipsa non parum conferre iudicatur, in actione constituta est.
Actio autem ipsa ab rerum usu administrationeq; secerri nullo mo-
do potest. Vides igitur fortunæ ipsius effigiem quasi quandam, nec so-
lum quod causa ipsa sit aperte intellegis, uerum etiam quæ sit, &
qualis, quodq; ē pluribus una, eaq; efficiens.

Fortunam dici finalem quoq; posse causam.

Dices fortasse hoc in loco, hacq; præsertim in quæstione, cum ea sit cau-
sa plerumq; præter mentem, ac propositum nostrum, atq; ab euentu
contingens, finem potius esse quendam & insperatum, & repenti-
num. Quis autem dum recte modo sentiens, hoc ipsum inficietur?
Sed nos fortunam qua offert quippiam, uel adimit, quaq; adiuvat,
uel damno est, agendi eam gerere magistratum dicimus, qua uero
præter eligentis, ac constituentis propositum opera eius procedit, finē
esse quendam repente obiectum inexpectatumq; si negauerim, in-
iurius esse profecto uidear. An non eandem quoq; materialem esse
causam, & recte forte quis dixerit, si bona ab illa obiecta tantum
consyderauerit? ut materiam, ut copiam, ut rem abunde suffictam,
perinde atq; horreum quoddam ad omnem uitæ usum atq; sum-
mum administrationem. Sed nos qua adiuvat, ut bona ac beneuola, qua ad-
uersatur, & officit, ut nocua, atq; infesta, qua finem ad quem tendi-
mus, uel offert, ut propitia, uel eripit, ut inimica, efficiendi eam, ac ge-
rendi res in utranq; partem magistratam dicimus. qualem etiā innuere
uidetur Aristoteles, qualem etiam Plato, qui eam Galeno teste ait ef-
se causam secundum contingentem euentum in proæreticis, usq; quæ
ipsi & elegerimus, & agenda proposuerimus.

Quid Anaxagoras et Stoici de fortuna senserint.

An non eodem hoc Galeno teste & Anaxagoras, & Stoici arbitrati
eam sunt, causam esse minime notam humanarum agitationum? atq;

ut ipsorum uerbis utar, ἀνθρώπινον λογισμὸν, quippe qui alia qui-
dem secundum necessitatem, ac fatum, alia uero secundum fortu-
nam, & casum esse putent.

Quibus in rebus, ac negotijs fortuna uersetur.

Cum igitur efficientem causam, fortunam esse statuerimus eiq; geren-
darum in administratione rerum, curulem posuerimus sedem, non
temere quærendum uidetur, quibus ea uertatur in negotijs, quippe
cui agendi si uis inest, efficiendiq; potestas, ac ius, nimirum subiectis
in rebus imperium exercent, necesse est. Aristoteles igitur cui in re
ut maxime uera, non turpe modo uerum etiam profanum uideatur
uelle aduersari, tradit quæcunq; lunæ contineantur circuitu, ea cun-
cta patibilia esse, subiectaq; supernis potestatibus, atq; inferiora hæc
corrumpi, in aliaq; atq; alia continenter uerti. At superiora illa, ut
pote æterna, diuinaq; tenorem perpetuū in statu quæq; suo retinere.
Inter cætera itaq; animalia, quæ conditione sua mortalia quidem
sunt, cuius res maxime uariabiles existant, atq; incertæ, hominem
esse statuit. Cui quoniam soli ē mortaliū numero, intellegentia
mensq; ac ratio tributa est, eundem hunc solum & cogitare,
& quærerere, & ratiocinari, unumq; item cum deliberare, atq; ad
agendum impelli existimat, propter uitæ necessitatem, insitamq; na-
turam, eorumq; bonorum assequendorum gratia, quorum illi insi-
ta est cupiditas, cui post uoluntas quoq; accedat, & animi certa consti-
tutio, rei q; propositæ firmitas, atq; constantia. Cuiusmodi autem hæc
siue negotia, siue res, ac bona sint, quanquā abūde dictum est, nō pœ-
nitebit tamen denno ea connumerare, diuitias scilicet, opes, honores,
clientelas, potentatus, magistratus, imperia, generisq; eiusdem cæte-
ra. Has igitur res, bonaq; hæc ipsa, ludū esse fortunæ, in ijsq; eam uer-
sari, illud præcipue docet, quod fortuita ea ab hominibus dicuntur bo-
na. Quæ item sint negotia, in quibus exerceri quoq; illam & Ari-
stoteles uelit & Plato, illa nimirum sunt, quæ sibi homines tum agen-
da, tractandaq; tum etiam adipiscenda proposuerint, cum electione
& consilio, animoq; in primis uolente, & confirmato. In his igitur
tum rebus, ac bonis, tum etiam negotijs, hominumq; actionibus for-
tuna magistratum, ac ius ostendit suum, exercetq; pro arbitrio do-
minatum.

Fortunam in ijs solum uersari quæ ad hominem spectent.

Et quoniam in illis quoq; quæ corporis sunt, multa etiam præter men-

tem contingunt, atq; opinionem, idq; in ijs quoq; quæ ad naturam referenda prorsus uideantur, ita quidem in his omnibus tenendum, ac iudicandum est, naturam quidem ipsam rerum minime indigere consilio aut deliberatione. Cum motus eius, ac fines sint omnino certi, constitutiq; pro gredianturq; suo ordine, suis etiam numeris, temporibus, progressionibus. Sunt enim eius opera, ac munera omni e parte certa, ac prorsus necessaria. At hominum commotiones ac uoluntates incertæ sunt, ac mutabiles, parumq; omnino sibi constant, perinde ut eorum quoq; res ac negotia, quæ aliter sese habere, atq; aliter consuerint. Quo circa propter dubitationem atq; incertitudinem consultare eos oportet, ut pote rerum futurarum, atq; euentorū ignaros, diuq; ac multum et deliberare, et querere, ante quàm decernant. Quo fit, ut quod in ijs contigerit, de quibus homines ipsi et consultant, et decernunt illud ad fortunam referatur, quæ in alijs ad casum.

Quæ ad fortunam sunt, quæ ad casum referenda.

Itaq; accidentia ipsa, ac rerum euentū negotiorumq; alia ad casum tantum referenda, alia ad fortunam sunt, quam quidem humanis tantum constitutionibus ac decretis et fauere uelint, et aduersari. Atq; hoc quidem illud est, quod Cicero ait, uim eius partem in utrâq; plurimū posse. cum de casu nullam omnino mentionem faciat, aut in ijs quæ ad prosperum, aut quæ ad parū secundum spectent negotiorū euentum. Cū etiam illa ipsa quæ naturæ forte sunt, casuq; contingunt, ut pluuia, ut tempestates, ut alluiones, si inceptis, ac negotijs uel conduxerint nostris, uel illa aduersus ierint, ad fortunam tamen referantur, cum præter electionem, destinatumq; animo contingant finem.

Solum hominem dici posse fortunatum.

Quid casus igitur, quid fortuna inter se differant, et quæ tanquam materia sit ea, in qua fortuna uersetur, iam, ut arbitror, planè tenes, exq; ijs colligere etiam potes, fortunatas nec pecudes, nec cætera animalia, in animaliaq; recte dici posse. Cum humanæ tantum res sub fortuna laborent, ipsiq; homines uni de dubijs consultant, et ad finem sibi propositum contendant. Quo circa si quando secula quoq; fortunata dicimus, ad homines, ac principes, qui sub ea tempora fortuna bene usi fuerint, referimus. Quale illud,

O fortunatæ gentes, Saturnia regna.
ut si poetæ aliquando aliter locuti inueniantur, per lusum utiq; perq; translationem locuti uideantur.

De necessitate

De necessitate ac fato.

Quamobrem quoniam paulo ante in fati mentionem incidimus, ac necessitatis, de utraq; pauca si differuero, haudquaquam uidebor temere ad hæc ipsa de fortuna disputans diuertisse. Cū et ipsa fortuna uideri possit fati ipsius siue exsecutrix, siue ministra. Cuius opinionis quod uel auctorem habeam Antonium Galateum, uel quæ uerecundia est eius socium, non poenituerit me siue auctoris siue socij, tum propter studiorum horum summam ac singularem quæ in eo est cognitionem, tum propter rerum peripateticarum acutissimas pariter ac solertissimas indagaciones. Qua de re dicturi, ut Christianum, nullo modo sumus, ut qui ad Dei uoluntatem ac sententiam, eamq; prorsus incognitam cuncta referamus. cui parendū æquo etiam sit animo, quippe cuius decreta omnia plena sint sapientiæ, iustitiæ, æquitatis. Sed quoniam hæc ipsa de ueteris philosophiæ hausta sunt fontibus, pro ueterum ea philosophorū opinionibus, ac sententijs prosequemur, uenia tamen ante nostris ab hominibus, ac sacerdotibus impetrata. Differimus enim, ut ratiocinantes, neutiq; uero ut qui pro constitutis hæc, et tanquam postulatis tradentes asserere, atq; assenerare alijs perinde, ac certa determinataq; uelinus.

Quid ueteres de fato senserint ac necessitate.

Possidonius igitur Stoicus rerum harum primas Deo, secundas naturæ, tertias fato partem assignat. Thales omnipotentem eē necessitatem uoluit. Parmenidis uero ac Democriti sententia est, omnia e necessitate euenire, illamq; et fatum esse, et iudicium, et providentiam. Cū tamen Plato alia ad necessitatem referenda, alia uero ad providentiã putet. Empedocles opinatur necessitatem esse principiorum elementorumq; uiolentiam, impetuq; progredientem causam. Democritus reflectionem, ac resultationem illam, ac concursum et plagam materiæ. Cum tamen Heraclitus fati ipsius substantiam censeat esse rationem per uniuersum euentem, id quod innuere uidetur Virgilius cum ait,

Deum nanq; ire per omnes

Terrasq; tractusq; maris, cælumq; profundum.

Cui est opinioni Chrysippus uidetur assentiri, existimans quæ uerum esse spirituales, seriemq; uniuersi gubernatricem, per eamq; et quæ sunt esse, et quæ facta, ab illa ortum duxisse, et quæ faciunda, causam inde ductura. Nec uero non Platonis illa quoq; est sen-

tentia, ut fatum corpus sit ætherium, semenq; omnium generationis, seu naturæ uniuersi lex. Hi igitur simul omnes, quâquam aliter, atq; aliter, necessitatem tamen & fatum esse consentiunt.

De Platonis opinione.

Verum nos præteritis nunc alijs, Platonis siue sententiam, siue opinionem hac ipsa de re consideremus. Putat enim nequaquam e' providentia proficisci omnia, quippe cum rerum earum quæ quidem dispensantur minime sit uniformis, eademq; natura. Quo circa quædam tantum ad providentiam referenda, ad fatum quædam esse, censet. Quid ultra? Ad hominum ipsorum uoluntates, atq; arbitrium nonnulla, alia ad fortunæ inconstantiam, pleraq; ad casum, quæ quidem ipsa seiuncta à ratione pro libidine accidant. Quinq; ita sunt numero quæ Platoni in mentem ueniât, providentia, fatum, hominis ipsius uoluntas, ac tum fortuna, tum casus. Et diuina quidem quæ essent, atq; intellegibilia, quæq; Dijs ipsis cognata & proxima, ad providentiam ea solam unamq; referenda. quæ uero naturalia, eademq; corporea, atq; ex elementis constituta, quod constitutionis suæ naturam sequuntur, ad fatum, cuius ipsius munus sit, atq; officium, singula quidem digerere, eaq; pro motu, loco, forma, tempore distribuere, providentiæ uero suum sic, ac proprium, cuncta quamuis diuersa, quamuis alia atq; alia pariter tamen complecti. Itaq; fatum ipsum digerere, explicare, administrare, disponere, ordine suo, suoq; loco, ac tempore, quæ uidelicet providentia ipsa in se se congesta, ac prospecta habeat, & qua etiam ratione et uia gerenda sint, atq; administranda, quippe quæ modum illis ordinemq; statuerit, cuius profecto & ordinis, & rationis fatum sit ipsum dispensator quasi quidam, atq; ad minister. Sapienter itaq; Seuerinus Boëthius, atq; apposite, Gerendarum rerum formam immobilem ac simplicem, diuinam ait esse providentiam, fatum uero eorum quæ diuina simplicitas gerenda disposuit, mobilem nexum esse, ordinemq; temporalem. Inde q; illud existere, ut fato quæ subsint, ea quoq; omnia providentiæ sint subiecta, cui & ipsum etiam subseruiat fatum, quædam tamen quæ providentiæ iurisdictioni tantum adscripta sunt, ea fati seriem magistratusq; eius cancellos egressa esse. In nostra autem uoluntate quæ tertia Platonis distributio est eiusmodi omnia esse posita, qualia sunt, uxorem ducere, ad mercatum accedere, dare operam literis, uites pangere, negotiari, uenari, piscari, certare cursu, palæstram exercere, quæq; alia

nostri iuris sunt, inq; hominis ipsius manu sita. In rebus uero externis, quæq; iurisdictionis minime sint nostræ, quippe quæ repente, atq; ex imparato accidant, præterq; rationem ac secus etiam quàm ipsi in suscipiendis negotijs, inceptisq; aggrediūdis nobis proposuerimus, ac longe aliter, quàm consilium ab initio, ipsaq; ab electione nostrum fuit, ijs in rebus uersari fortunam retur, rerumq; euentu pro illius imperio, libidineq; succedere. At contra præter hæc omnia, ut quæ nostræ nullo modo sint ditionis, hominum uel arbitrij, ea porro cuncta sub casu laborare. Qualia autem & quæ sint illa, quæ ad providentiæ unius spectarent magistratum, atq; officia, Plato ipse subinnuit in Timæo, cum Deum inducat, mundi fabricæ intentum, constituentem illū ipsum, ac diligentem tot animas, quod ipse creasset stellas, eis dēq; distribuentem singulis uehicularum singula, mox aperientem illis, & tanquam expectorantem uniuersæ rei naturam, omnemq; ex ordine futurorum seriem, atq; edifferentem leges, quas condidisset, quasq; ipsæ sequerentur, decretorumq; suorum constantiam, atq; immutabilitatem. An non Deus ipse statuit, formatq; quæ placita ei sunt? perinde ut creatori rerum omnium. nonne ut maximus, idemq; supremus legem ponit, sancitq;? num non ut sapientissimus docet? quodq; illos, quos alloquitur ex se qui par esset, & instruit, et informat? Itaq; providentia ipsa ut princeps authorq; antecedens prægreditur, præq; se fert Dei ipsius moderantis, ac regentis cuncta, uoluntatem, imperium, numenq; illud immutabile, è quo fatum manat, ipsaq; rerum series, ac causarum proficiscitur, à fando uidelicet ductum nomen, quæ Deus ipse dixerit, fatusq; sit leges, quibus et mundus omnis, et illi ipsi quos instrueret, obediēter essent obtemperaturi, à fando igitur fatum, ut ab edicendo edictum, à decernendo decretum. Quodq; qui præsidet, regitq; sciscit, constituat, sanciat, scitum, sanctio, cōstitutio dicta. Itaq; Platonica ipsi atq; è nostris præcipue Chalcedius consentiunt, diuinam legem fatum esse, inuitabilem q; tum promulgationem, tum sanctionem, scitumq; quod creator mundi, & constitutor Deus de uniuersa sciscens natura, animis ipsis dixerit, quo sanctionem eam mundus sequeretur uniuersus, perq; eandem ipsam, præteritis quæ præsentia, præsentibus autem quæ futura necteretur, quippe quæ rationem contineret, perpetuam, ac tum ordinationem, tum seriem eorum omnium, quæ consequenter, ac continue fierent, & futura essent, propriæq; mundi ipsius animæ ab authore, constitutoreq; insinuatam, eamq; trifariam esse uolunt. De qua Poëtæ quoq; locuti sunt, facti ipsius uim, atq; substantiam in triplicem quasi personam partien-

tes, Atropon, Clotho, Lachesis, Et Atropon quidem orbem illum, utq; Græce loquamur *σφαῖρα* esse uolunt, quæ à *Μοῖρα* ab illis dicitur, quod non modo non erret, uerum motum illum suum continuet indefinenter, atq; ex præscripto, nam neq; ullam sentit agitationis suæ obliquitatem, neq; deflexionem omnino aliquam. Erraticam uero illam, ac diuagantem sphaeram appellauere Clotho, ob tortuosam obliquantemq; Et tanquam deuiam cœli uertiginem, perplexamq; obliquitatem, de qua scilicet prouenirent ea, quæ diuersi uariantisq; ut essent motus, nec idem quidem ipse motus, uerum deuius, nec eadem, sed dissimilis progrediendi ratio præstaret. At quæ sub Luna est sphaera, atq; ex eo sublunaris à Platonis ipsis dicta, Lachesis est agnominata, quod proprium eius munus esset, ea in se cuncta suscipere, quæ ex illarum utriusq; effectibus existerent ministeria, Et opera. Iam igitur quid fatum sit tenes, de quo dicendum proposuimus, ac ne Ciceronis de eo prætereat te sententia, audi quid de fato in libris de diuinatione Et loquatur Et sentiat, esse scilicet ordinem seriemq; causarum, cum causam causa ex se gignat, ea est autem ex omni æternitate fluens ueritas sempiterna. Item, Ex quo intellegitur, ut fatum sit, non id quod supersitiose, sed id quod physice dicitur causa æterna rerum, cur et ea quæ præterierint facta sint, Et quæ instarent, fiant, Et quæ sequuntur futura sint. Quod cum ita sit, efficitur, ut fatum ipsum sit in agitatione positum, trahens secum innumerabilem rerum uarietatem ac copiam, seriemq; multiplicem eorum omnium, quæ ex infinito in infinitum ordine, ac nexu accidant suo, secundumq; eandem legem, quam Deus ipse ab initio sciuit. Nihil tamen munus ipsum immutabile est, ac terminis suis fixum, constans, diuinæq; parens iussioni, eiq; obnoxium, quando is, qui nunc est, eritq; deinceps diebus, horis, ac momentis singulis, idem ipse Et cœli, Et cœlestium orbium, Et quæ cœlo feruntur stellarum habitus, ex circuitione in circuitionem, circuitione semper sua instauratur, idq; ipsum quam diu lex ipsa prouidentiaq; diuina constitutum habeat, ac decretum. Nunc de uoluntate, quæ, ni fallor, appetitio est intelligentiæ inhærens. Itaq; sentientium è numero animalium, homini tantum inest uoluntas, cum et cupiendi uis, et item irascendi sit ei cum illis communis. proinde fit, ut quod carent intellectu, careant Et uoluntate. A uoluntate igitur primo afficiamur, dein de etiam mouemur ad agendum, Et quanquam uoluntas ipsa ad ea nonnunquam se se excitat, quæ nec conditionis humanæ, nec uirium sint nostrarum (nam etiam immortales esse uellemus, et momento eodem ab occasu

dem ab occasu solis in ortum delabi, qualis mentis ipsius motus, ac raptatio est) Tamen ad ea plerumq; uolentes ducimur, quæ nostrarum prorsus sint uirium, ac facultatis. Quo circa ea tantum incipienda eligimus, quæ assequi nos posse confidimus. Ante tamen quam illa aggredimur, persæpe etiam diutius deliberamus, sint ne futura utilia, an inutilia, conductura ne rei familiari, an incommodatura? Itaq; si ratio ipsa, ac recta quidem ratio consultantibus nobis dictauerit, rem eam Et futuram utilem, Et uires nostras ei satis esse consequendæ, negotium ipsum aggredimur, Sin minus aut illud de mente, cogitationeq; abijcimus, aut male inceptum si iam fuerit, ab illo prorsus desistimus. Est itaq; in uoluntate nostra positum, cum quid agendum uel offertur, uel ipsi de eo cogitationem capimus, aggressuri nec ne illud simus. proinde Plato quæ eiusmodi essent, fato ea nequaquam censebat assignanda, sed in nostra omnino uoluntate esse collocata. Quid enim ad fatum, si mihi in mentem uenit pangendæ uinæ? cum mea sit in manu constitutum sim ne laborem eum suscepturus, an quod male uidear rei familiari consulere, opus ipsum prætermisurus. Et cum pares nobilitate, dote, forma, ætate, educatione, moribus, uel una, uel plures simul offeruntur in rem uxoriam uirgines, nunquid non arbitrij iudicijq; est eius, cui uirginum fit oblatio, Et cuius est optio, sit ne aut omnes pariter repulsurus, aut hanc quam illam potius electurus? Quandoquidem uoluntates in his nostræ liberae sunt, ab omniq; necessitatis, aut maioris imperij iure solutæ. Quo etiam fit, ut actiones ipsæ hominum, quæ uirtutes constituunt, uel eadem ipsæ potius sunt uirtutes, uoluntariæ esse debere iudicentur, Et uirtus ipsa electiuus esse habitus, atq; in mediocritate positus. Nam quid obsecro aliud est electio, quam in consultando, ac decernendo temperata, rectaq; à ratione confirmata uoluntas? Quin illud quoq; hinc efficitur, ut actiones uiolentiæ quamlongissime à uirtute relegentur, nec quisquam inuitus, quanquam recte quid egerit, iure ueniat laudandus, quod scilicet uoluntatem in agendo liberam esse oporteat, ac nullo modo coactam. Siquidem coactæ actiones, quanquam honestæ, Et probæ, desinunt esse uirtutes, propter uim exteriorē. His itaq; in actionibus quæ uoluntariæ quidem sunt, quanquam etiam in uoluntarijs uim exercet suam fortuna, ut uel afflatu quis prospero perducatur in portum, uel aduerso iactetur in scopulum, aut exagretur tempestatibus. Qui igitur fortunæ campus sit, quæ etiam palæstra, ludusq; tam incertus, ac lubricus iam intellegis. Cum negotia sæpius prudentissime suscepta, administrataq; summa etiam cum ratio-

ne, & usu quàm accomodatissimo, infeliciter tandem uertant, Contra uero parum consyderate incepta, minimeq; prudenter, quin etiã uel maxime incompote inordinateq; tractata fortunatissimos habeant euentus. Hac igitur parte, quæ ad uoluntatem spectat in huc modum explicata, progrediamur iam ad casum, qui à fortuna hoc distat, quod illa in ijs uersatur tantum, in quibus agitur de uoluntate hominum, de electione, consilijs, propositis. At casus in ijs, quæ aut in anima ipsa sunt, aut si animalia, ratione tamen carentia, uiuentiaq; suoapte solum ductu, nullo adhibito consilio, ac sine ullo rationis præsidio. Itaq; ut quæ uel secunda in ijs, quæ nobis ipsi proposuimus, quæq; ut adipiscamur, prosequimur, uel contra aduersa accidunt, ad fortunam referuntur, sic ad casum, quæ in rebus inanimis, ac brutis, dum ea nec à natura tamen, nec ab arte proueniant. Huiusmodi enim omnia casui adscribenda sunt, perinde, ut illiusmodi fortunæ. Itaq; hac potissimum ratione inter se casus, ac fortuna differunt. Viranq; enim causam euentitiam esse, qui recte philosophantur, uolunt.

De causis per se & ab euentu.

Etenim in hoc ipso quærendi ac ratiocinandi genere, causa ipsa cum duplici sit uia consyderanda, & ut est ipsa per se (sic enim hodie loquimur) & ut est ex euentu, atq; ab rerum accidentia, causam illam, cui nomen est per se, tum primariam, tum primigeniã appellare nobis placet, quam Chalcidius uir apprimè eruditus principalem dicere non est ueritus, at alteram illam, quam tum accidentem, tum ex accidenti agnominarunt, euentitiam, ut ab euentu ipso nomen ducat, quando prisca illi, qui Latinam initio constituere Philosophiam, et euentum, & rerum ac negotiorum euentu uocauerunt. Vtq; hæc ipsa, quæ de casu dicimus & fortuna, deq; primigenijs, atq; euentitijs causis, testimonijs quoq; comprobata, notiora fiant, et tanquam constituentur in aperto, sit hoc maxime exemplum. Suscepit M. Tullius Cicero iter in Græciam, inde etiam in Asiam, ac Rhodum, ut maximos, ac disertissimos illius ætatis rhetores audiret. Itaq; à Brundisio soluens, prosperam nactus tempestatem paucissimis horis Apolloniam perlatus est. Bona itaq; fortuna hac in nauigatione usus est Cicero. Contra cum è Piræo solueret, quo in Asiam traiceret, ac tantum non continentem Asiæ terram teneret, repente ex aduerso excitata procella, in Piræum unde mouerat eum reiecit, mala utiq; atq; aduersa fortuna usus hic dicitur, quoniam præter propositum hoc ipsum contigisset, ut contra nauigatio in Apolloniam contigerat è sententia. Idem Rhod-

dio cum in litore esset expositus, atq; animi gratia per arenã deambularet, in Murenam incidit, quàm fluctus maris in aridum eiecisset. Casu igitur piscis ille Ciceroni obiectus est, quando & mutum est animal, et ipse non eo consilio deambulabat, pastum ut quæreret, sed ut animũ resfoallaret, corpusq; cū adhuc ipse de sentina nauisaret. Post inuentũ quoq; pisciculũ, paulo etiã progressus longius, pedẽ in Fiscum offendit, philippeorũ plenũ, de iactura fluctuantium mercatorũ ab undis in arenam iactatum. Et hoc quoq; casui adscribendum, nam et id Ciceroni præter cogitationem obtigit, atq; sententiã, & Fiscus ipse, aureiq; illi nummi inanimæ res erant, nec humana cum ratione quæquã habebat omnino coniunctum. Verũ ut ad causas tũ euentitias, tum primarias, ac primigenias redeamus, primaria itinerris suscepti in Græciã, atq; Asiam Ciceroni fuit causa eloquẽdi cupiditas, utq; perfectus tandem Orator euaderet. Fuit igitur fortuna illi propitia, quod ex animi sententia, proq; cupiditate, qua flagrabat, contigerit ea tẽpestate in Græcia, atq; Asia docere eruditissimos rhetoricæ magistros, summosq; dicendi artifices, quibus audiendis etiã contigit, ut Oratoricæ institutionis librorũ uel maxima tũc esset copia. Euentitia est hæc, et ad casum referenda causa, ast illa fortuna, quod doctores omnes, quod ipse maxime studebat, sibi fecerit amicissimos, morũ probitate, et ingenij elegantia. Quo circa causa ipsa per se primigenia quidem est. at illarũ utraq; euentitia, sequitur primigeniã. cui sic accedunt, ac coniunctæ sunt, ut primaria illa perinde, ac substantia quædã uideatur, hæc uero tanquã accidentiæ. Ne igitur hac in parte diutius immoremur, fortunæ uis omnis in hominũ uersatur rebus, ac negotijs, Casus uero in rebus solũ, aut in animalibus, aut animalibus, uerũ à ratione destitutus, ut brutis, nutisq; dũ tamen ipsa quæ accidunt, nec à natura sunt, nec ab arte. Itaq; hominibus quæcunq; accidunt, quæ illorũ inceptis, constitutis, propositis uel faueant, uel incommovent, fortunæ adscribenda sunt iurisdictioni. Quæ è re hominem tantum, seu fortunatũ dicimus, seu male fortunatum, nullo tamẽ modo, ni uel ab usu, uel translatione quadã, aut arborẽ, aut bestiolam dixerimus fortunatam. Quæ uero in rebus accidit in animalibus, ut auro, argento, marmore, tabellis, arbutis, prædijs, quæq; alia inanima sunt, siue èt animalia, quales sunt pisces, alites, quadrupedes, repentia, infecta, greges, armenta q; ea casus oĩno tribunal, ac iudiciũ subeunt. Quã obrẽ euentitiæ oēs causæ, quæq; ad fortunã, quæq; ad casum referuntur, proprie accidentes dicuntur, acceduntq; primigeniã ac principalem ad causam. Ipsa uero primigenia causa in fato collocãda è.

Quod autem dicimus est huiusmodi. Nauigabat Anneus Seneca in Roma in Siciam, ubi multa, et opima possidebat praedia, quo et agros suos et uillas inspiceret, et rationem prouentus à uillicis exigeret, ac uicarijs. Haec est suscepta à Seneca nauigationis primigenia causa. Inter nauigandum autem, propter agitationem contigit, et nauicare eum, et stomacho moueri, et relanguescere de uomitu, et perpalescere, multum etiam sitire, et quod per aestatem nauigaret, defatigari aestu, et decolorari, quaeque alia nauigantibus accidunt. Haec igitur omnia in causa euentitia ponenda sunt. Quo fit, ut iure dicantur primigeniae causae accidentia. Ad haec differunt uel etiam uehementer inter se ipsa quae accidunt, et quorum causa est fortuna, et quorum casus. Nam quorum author est fortuna, ea ex hominis consilio, ac proposito ducunt originem, acciduntque ut absque ratione, sic cum admiratione quadam, animique commotione, siquidem praeter opinionem, atque ex imparato. Quorum uero casus in ijs nihil est omnino, quod ad hominis referatur propositum, humanamque ad rationem, ac uoluntatem, siquidem in ijs accidunt, quae aut muta sunt infantiaque, aut in anima, nihilque sententia. Recte igitur, compositaeque, atque ex ipsa rerum natura qui dicunt, duas simul causas humanis et consilijs, atque electionibus profectas, cum ita confluunt, ut minime quod propositum est, proueniat, uerum longe quidem secus, praeterque opinionem, ac susceptam operam, ludum hunc, meditationemque esse fortunae, quale per uulgatum illud est exemplum. Fuisse qui thesaurum terrae infodisset feruandi illius ab hoste, atque à furibus gratia, fuisse et item qui arbusculam cum decreuisset pangere, fossamque repurgaret, thesaurum ab illo alio infossum inuenerit. Horum igitur uterque fortuna usus est sua, et quidem ex inopinato. Alter enim cum defodisset, custodiendi eius gratia, illum amisit, in quo deceptus est spe, atque opinione, lususque eum inopinus, atque contrarius euentus. Alter cum plantae subigendae intenderet, quod animo quidem destinaisset, thesaurum repente inuenit, quod sibi nullo modo, aut persuaserat antea, aut optauerat, ut ille quidem obtorpuerit, improuise ob damnum dolore confectus, hic uero repentino, atque in sperato gesserit de gaudio, subitaque laetitia. Compositae quoque atque ex ipsa re, quicumque dixerit, casum concursum esse accidentium una simul absque ratione causarum, in mutis tum animalibus, tum in animalibus rebus, ut cum coenantibus nobis in hortis, ac subdio, euolantis aquilae unguibus delapsa testudo hydrus uel in terram ex improuiso corruit. Quae in re tam non modo repentina uerum etiam incogitata, quidnam loci habeat hominum siue ratio,

siue intentio? cum tamen et Aquila pastum quaerens, comprehensam unguibus praedam male tenuerit, et grauiam quae sunt, cum non habeant quo se sustineant, deorsum corruant, necesse sit. Sed nobis de casu, fato, prouidentia, deque liberis hominum uoluntatibus hactenus dictum sit. Quo circa ad ea regrediamur quae adhuc de fortuna necessario quaerenda uideantur.

An fortuna sit deficiente hominum genere.

Et primo quidem ea cum in hominum uersetur negotijs à uoluntate proficiscuntibus, rationeque temperatis, discretisque ab electione, prius tamen deliberatione adhibita, atque consilio. Cumque electiones etiam ipsae negotiaque suscepta, propter inditam rationem ad hominem tantum spectent, subserviantque fortunae, quaedam quasi subiecta materia, nisi haec ipsa si defuerint, si homo nusquam sit omnino ullus, existatne fortuna ipsa? quando nec defuerint, eam qui omnipotentem appellent. Atqui ne ars quidem futura est ulla, non denique doctrina, ac scientia, homo ubi esse desierit. Sed tamen ut artificis manca est opera, ubi omnis de medio auferetur materia, uis autem illa perstat in artifice, faciendo apta operi, atque idonea, praestitura operam ipsa suam est uestigio, ubi materia fuerit ei reddita. Sic de fortuna sentiendum uidetur, ludum eius, exercitationemque futuram omnino nullam, si rerum illi humanarum campus defuerit, quo quidem ei ad diuagandum restituto, an dubitandum est, magistratum illam suum, solitumque munus administrationis, dignitatemque retenturam, cum auctoritate, et supercilio? Nam deleta, atque excisa Carthagine in Africa, quam amisit ipsa iurisdictionem extincto populo Carthaginensi ac partibus, recuperauit multo post finitima in urbe Tunete, ibique eam uel superbissime nunc exercet. Cum Regum Africae arx ea sit urbs, ac domicilium.

Fortunam esse communem et mediam.

Communem quoque esse eam, et mediam sese inter utrumque gerere, illud plane docet, quod flatum eius nunc prosperum, nunc aduersum, et aspirare modo eam, modo reflare dicimus, et alibi ut bonam, id est facilem, ac propitiam laudamus, alibi ut malam improbanus, ac nocuam, et bonae quidem cognomine illustramus, cum aspirat est sententia, male uero notamus, quoties incommoda est, insectaturque res nostras hostilem in modum. Duplex igitur est fortuna, et bona, et

mala, irata & iucunda, cum dominatus tamen sit eius unus. Siquidem & boni, & mali arbitrium, id est prosperorum atque incommo-
dantium euentuum externis in rebus, ac negotijs ius in manu illius est collocatum. Qua etiam uia modoque Poetae de Aeolo uetorum Rege fabulantur, cui

» -Diuum pater atque hominum Rex

» Et mulcere dedit fluctus, & tollere uento.

Quo fit ut officium eius sit, uel ludus potius, nunc fauere rebus hominum, nunc incommodare, et modo conferre boni aliquid, modo eripere, alibi extollere, deicere alibi, ac marinorum more fluctuum, res humanas uersare.

Quantum bona fortuna conferat ad felicitatem.

I taque maximi etiam philosophi de bona fortuna scripsere, & quod & qualis ea esset, commentum sunt, nec iniuria, qui prope quam uel plurimum conferre ad felicitatem arbitrentur, cum rerum externarum ei iurisdictionem adscribant, nec felicitatem sine externis bonis reantur posse ullo modo aut perfici, aut consistere. Quando inuenti etiam sunt, qui existimauerint, bonam fortunam ipsam esse felicitatem, & bene fortunati qui essent, eosdem quoque felices. Cum igitur ad civilem consuetudinem felicitatem, magnificandamque ad eam pluribus simul opus sit, praecipue uero diuitijs, clientelis, opibus, amicitijs, magistratibus, atque haec ipsa in externorum habeantur honorum numero (nam in gloria qui sunt, huiusmodique bonis uacui, abiecti ipsi, ac sordescunt, quod nam modo felices eos uocaueris?) quis non uideat, uel potissimum felicitatis ornatum, decusque illud populare, atque in exteriori positum expectatione, ad fortunam, quae illorum domina, & dispensatrix sit, illaque moderetur pro arbitrio, referenda. Nam quae obsecro futura est felicitas, si absque liberis, cognatis, amicis, clientibus, honoribus, dignitatibus. si in summa paupertate, rerumque omnium constitutur inopia, & in patria maxime ignobili, atque abiecta, si denique & ciliam ipsa sibi instruat, & patinam, atque ollas eluat? Iure igitur plurimum ad perficiendam, exornandamque felicitatem, ac merito inquam plurimum fortunae tribuitur? Nam etsi uera, perfectaque commendatio ab animo est, honestasque ab actionibus, ac uirtutibus, perinde, ut laus arboris a fructu maxime est, ac fruge, exornatur tamen arbor ipsa, fructusque eius praecipue a frondibus ac ramis, quae neque ab aestu, neque ab alijs aeris iniurijs tutus esse potest, absque frondium beneficio, ac ramulorum, nihilo tamen minus felicitatis ipsius ornatus, & tanquam

condimentum existit a bonis fortunae, atque externis. Vt si ueniet homini felicitas, id est plurimum, ac maximis uirtutibus instructo, et culto, quod a gloria implumi, ac sine pennis, ut non ornatus ei desit plumarum solum, ad decorum, uerum etiam pennae desint ad uolatum, id est copia instrumentumque ad usum bonarum, laudabiliumque actionum. Nam si felicitas in actione & usu est posita, manca erit omnino, exsuta fortunae bonis, sine quibus uirtutes ipsae, honestaeque actiones exerceri nequeant. Cum iustitia in primis liberalitasque, ac beneficentia erga alios sese exhibeant. Vt si felicitas ipsa in animi bonis potissimum, eminenterque constituta sit, ac secundum eam uirtutem, quae perfecta est, tamen ut clarescat ipsa, & illustretur, seque et excolat, & maiestati suae debitum, et augustum illum ornatum adiungat, externorum hoc minime praestabitur sine accessione honorum. Etenim uis ipsa eloquendi, prorsus infans uideatur, & quae antea eloquens habebatur, mutus, si ad eloquendum instrumenta ei erepta fuerint, lingua, dentes, labia, quibus sine disertus nemo possit euadere. Itaque neque fortunae ludus meditatioque ulla erit, si campus ei hominis desit, nec felicitas ipsa civilis absoluta, si fortunae ei supellex defuerit, illiusque accessio, & copia.

Fortunam ac rationem inuicem aduersari.

B onorum autem externorum nomen ipsum aperte quidem declarat, ea iuris nostri non esse, nec nostris subesse consilijs, aut electionibus, quo circa nec etiam rationi, cui et consilia inhaerent nostra, deque ea actiones hominum temperantur, et ab eadem ipsa rationales ipsi dicuntur. Itaque et actiones humanae dum rectae quae sint, rationi subserviunt, et quae ut fortuita contingunt, nihil cum ratione coniunctum habent. Quae est re uehementiore in modum sibi aduersantur, exque eo efficitur, ut ratio, atque fortuna sibi inuicem e regione obstant, quando utriusque inter se aduersae sunt & effectiones, & opera. Ab actionibus itaque secundum rectam rationem administratis, nostraque a uoluntate profectis, et iusti, et fortes agnomnamur. Et quoniam ea ut ageremus, e quibus tum iustitia, tum fortitudo comparatur, in nostra erat uoluntate, ac potestate positum, inde iustis, ac fortibus nomen adiectum est. Vt uero fortunati simus, neque iuris id est nostri, neque rationis, ac prudentiae, uerum fortunae ipsius opus.

Bona externa ad fortunam referenda, non ad uirtutem.

Quobrem quae fortunae dicuntur, ut quidem sunt bona, cum humani minime sunt arbitrij, nullo uidentur pacto ad uirtutem referenda, siquidem

fortuna ipsa nihil prorsus cum ratione commune, aut aliqua saltem e parte coniunctum habet. E contrario uero, quid est quod non uirtus habeat cum ratione consentiens, atq; cognatum? An non actio omnis, quæ secundum uirtutem existit, eadem quoq; est ipsa, etiã secundum rationem? Quocunq; igitur te uerteris, nulla penitus exstant rationis uestigia, siue secundæ, siue aduersæ fortunæ euentus operaq; contempleris. Quo fit, ut extra ratione fortuita sint omnia, & in quo authoritatis tributum est plurimum rationi, atq; intelligentiæ, minimum in eo loci sit relictum fortunæ. Contra uero fortuna ubi regnet, nullum illic locum concessum esse rationi.

Fortunam nonnunquam rationalibus e rebus materiam sibi comparare.

Quod quãuis ita sit, fortuna tamen ipsa non raro instrumentum quasi quoddam exercendo muneri ex ijs sibi comparat, quæ ratione constant, atq; prudentia, hoc est e legibus, ac testamentis, quibus condendis civiles constitutiones prudentissime consulunt, consensusq; accedit hominum, ratione suadente. Non paucos enim satis longo interuallo, extinctis propioribus hæredibus, cum ipsi magna etiam premerentur egestate, repente tamen hæreditatis, ac legum beneficio, locupletatos uidemus, ut ipsi sibi magis uideantur repentinum id bonum somnigare, quàm initio credere, tantum diuitiarum tam ex imperato à fortuna esse obiectum. Referebat nobis adolescentibus Antonius Panhormata literatorem quendam Germanum, quo puer ipse usus esset magistro consensuisse Panhormi in Sicilia, profitendis literis. Cumq; & senio iam, & inopia contabesceret, ex insperato profectos e Germania nobiles uiros, qui eum reduxerunt in patriã, mortuis iam agnatis omnibus, qua uia non illorum bonis tantum domesticis hæres successit, uerum aliquot etiam oppidorum dominatus, quibus maiores eius præfuisent. Itaq; humanarum persæpe constitutionũ opera, legũq; patrocinio, quæ civilis ratio est, fortuna ipsa utitur. Nobis item adolescentioribus, Franciscus Mutij Sfortiæ filius iure uxorio in Ducatu Mediolanensi surrepsit, nam patre mortuo, qui ex agasone ad maxime clarum imperatorem peruasisset, cum ei in re militari et gloria successisset Franciscus, ob uirtutem gener à Philippo Maria Mediolanensium Duce ascitus est, collocata ei Blanca e concubina filia, quæ post patri successit, cum ille decessisset, nullis legitimis liberis superstitibus. Quem dominatum ipsis diebus Ludouicus filius per summã

ignauiam amisit. Nanq; aduentu Ludouici Gallorum Regis in Italiam deterritus, impellente metu, exanimatusq; formidine, nocturnã fugam populis pariter, militibusq; ignorantibus, in Rhetos turpissime arripuit. quo ignauius ne quippiam, nesciam, an sol uiderit.

Fortunam & bonam et malam ab effectibus uocatam.

Fortunæ igitur iurisdictio cum in bonis uersetur, ac malis, prosperis, & aduersis, lætis ac tristibus rebus, sanis ac languentibus, felicibus, atq; infelicibus nimirum & bona, & mala ab ipsis agnomnata est effectibus. Et bonæ quidem fortunæ duplex etiam munus est, atq; officium, alterum quidem cum inopinantibus nobis, nihilq; omnino tale aut cogitantibus, aut desyderantibus magnum aliquod repente bonum obijat. Alterum cum graue aliquod discrimen quod nec dũ etiam paratum sentiamus, capitiq; tamen imminet, aut nulla, aut perquam exigua nostra cura adhibita, illud ante præterimus, quàm aduentare senserimus. Itaq; eius nunc propriũ munus est, beneficere (inde enim uocata est bona) commodaq; nobis insperata afferre, ac nullo pacto expectata compendia, nunc à periculis, damnisq; surripere, atq; à malis liberare, sospitesq; atq; incolumes reddere.

Fortunam seruare morem uentorum.

Consuevit quoq; quod eius ipsius naturæ proprium est, uariare, quare inconstans merito dicta, & dona etiam sua confundere, nullum aut ordinẽ seruans, aut regulam, indeq; temeraria, ut uentorum imitari inconstantiam uideatur, atq; impetum. Contra hæc, quanquam rarerent admodum, seculisq; quàm consuevit, constantior tamen aliquãdo existit, & tenorem semel conferendis bonis coeptum continuat, eademq; pergit uia. Quod quibus contigit, fortunæ eos filios appellare consueuimus. Itaq; ut bona, & mala, prospera, uel aduersa, pro merito suo dicatur, sic modo parum sibi omnino constat, modo stabiliorẽ se se ostendit, munusq; uariabilem, quod uentorum quoq; proprium, ac solitum munus est.

Fortunam carere modo ac mensura.

Eiusdem quoq; peculiare est munus, nullam retinere aut mensuram, aut modum, nullumq; habere discrimen. Nam quoties ei uidebitur,

ac placitum fuerit, fies tu quidem, ut Satyricus iocatur ille, de rhetore consul, atq; haud ita multo post, de consule rhetor. Maximinus Augustus de quo diximus, è sordidissimo Thraciæ tugurio, ignobilissimis parentibus, nullis omnino maioribus ad imperium Romanum à fortuna profectus est. quid rarius? Florianus Augustus è maximo imperio in seruitutem corruit, cuius seruitus eo fuit indignior, quod quoties Parthorum Rex equum ascendebat, de lumbis prostrati eius ad equi latera suffultabat equestrem in sellam. quid miserabilius? C. Marij rebus quid inopinabilius, aut uariantius? quid deniq; illarum inconstantia, magnitudnei, prostratione, quid eius uictorijs, aut claudibus admirabilius? magisq; incogitatum, ante quàm contingerent, aut inexpectatum? Quid contra L. Sullæ felicitatibus, ac secundis rebus accumulatus? ut inde felix sit agnominatus.

Qui dicantur esse fortunati.

Ex his igitur eos proprie magis, atq; usitatius fortunatos dicimus, quibus fortuna ipsa diutius arriiserit, apparueritq; fouendis eis firmiter, ac stabilius, quorum etiam merita uix aliqua antecedunt, quæ dignos ijs beneficijs illos faciant, nõ assidue prudentesq; cogitationes, atq; cõsilia nõ ingenij ualidæ uires, solertiãq; per magna et rara, nõ maioribus deniq; in rebus diuturnior exercitatio, ac rerum plurimarũ usus.

utrum quidã euentus ad uirtutem sint an ad fortunam referendi.

A. COLLOTIVS BASSVS In primis doctus uir, et rerũ multarũ usũ peritissimus quæere hoc in loco solet, cũ magnanimus ea non nunq̃ faueat uiris, aut alijs etiã, qui præclaris insigniti sint uirtutibus tũ bellicis, tũ ciuilibus, nunq̃d fauor hic sit potius ad uirtutem referendus? Cũ uirtus ubiq; rationem et ducem, et magistrã habeat, fortuna uero ab eius itinere plerunq; deerret. Cui quæstioni paucis ut respondeamus, primum quidem nec magnanimitatis nec uirtutis moralis cuiuspiam finem esse, externa tantum bona dicimus. Nam etsi uictoria inter externa numeratur, eius tamen ipsius finis est, ut in pace uiuatur, ac sine iniuria, et metu. uerum eo spectare, ut externa ipsa instrumenti nobis loco subseruiant, cedantq; in apparatus uirtutũ ipsarũ, atq; in ornamentum, et cultum. Deinde fortunam arbitramur non ita lætari nouis semper rebus, nouisq; hominibus, ut non et notos quandoq; et probatos, atq; præclaris instructos artibus beni-

gne prosequatur, sed cum ei tamen libitum fuerit. Deniq; nullum ab ea præteriri genus hominum, siue nobile, siue ignobile, siue ignauũ et deses, siue solers et impi grum, siue humili in loco, siue in edito constitutum, siue illustre uirtutibus, siue turpissimis etiam uitijs notatum, quod non pro libidine sua magis, quàm ex meritis et prosequatur cum uoluerit benefice, et insectetur cũ placitum est acerbe. Itaq; actiones eius, operãq; nullo modo ad rationem referendæ, sed ad ludum potius, ac libidinem. Neq; enim fauet iusto, secundum illius meritum, sed quia sic ei sit libitum, perinde, ac cum aduersatur probis et pijs uiris non quod illi sint externis de rebus utiq; male meriti.

Fortunatorum hominum duo esse genera.

Fortunatorum quoq; hominum duplex est genus, alijs enim fortuna aut repente, atq; ex imperato, inexpectatoq; fauorẽ confert suum humili loco editis, atq; in re maxime tenui, aut cumulu alijs adiicit, quippe qui illustri nati sint loco, in amplissimisq; diuitijs, atq; honoribus alti, educatiq; qua ex accessione, eãq; continua et per seriem minorum producta, familiæ quoq; et gentes ipsæ fortunatæ dicuntur. Itaq; est et secundæ suæ quædam constantia, non tamen tanta, ut non in medijs etiam fauoribus subinde, et sibi uiscatur, et uellicet. Et uero felicitate populi Romani quid magis continuum? quid aut accumulatus, aut diuturnius? qui è rupe maxime horrida et sola, ad rubrum usq; potentiam suam protendit mare, atq; ad habitationis humanæ Orchades terminum. Qui tamen seuiere in eum Annibalis pugiones? qui Parthorum acinaces? aut quàm sanguinolenta tum Gallorum gesta? tum Germanorum cæteruæ? Intercedunt enim continuationibus ijs orbitates liberorum, amissiones cognatorum, amicorum, affinium, hospitum, familiarium, incendia ædiũ, uillarumq; uredines item atq; calamitates tum segetum, tum arbuscularum, ualitudines corporis, ac uitæ, quæq; alia incommoda, quæq; etiam mala contingunt in ijs, quæ ad animum quoq; non minus, quàm ad corporis, aut ad externa pertinent bona. Ut deniq; fortuna ipsa amarũ semper aliqd suauibus obgerat, internusceatq; è sententia fluëtibus. Quales amatorie sunt uoluptates, ac delitiæ, quibus in medijs triste aliqd semp inascitur, id qd à nobis adolescētibus amatorie decãtũ est.

Di faciles, miscere iuuat nunc tristia lætis,
Oscula cum lacrimis, cum lacrimisq; iocos.
Nec uero non et eos fortunatos dicimus, secundãq; fortuna uti qui-

bus contingit maximis elabi è periculis, iminentibusq; è malis, eoq; magis si citra rationem ipsam, præterq; humana consilia, atq; cogitationes elapsi uideantur, ut diuina illis ope subuētum iudicetur. Sed ne scio quomodo pleniori illis ore applaudimus, quibus conferendis bonis fortuna propitior fuit, magisq; in eos officiosa. Etenim in conferendis bonis, cumulandisq; fauoribus fortuna ubiq; adiicit commoditates, ac lucra, in repellendis autem malis auertit tantum damna. Et illic qdem eius opera ad usum ipsum bonorum pertinet, hic uero ad euitationem mali, ac fugam solummodo, quando malum ipsum boni tū priuatio esse, tum ademptio uideatur. Quo enim spectat naturalis illa malorum fugi, rerumq; aduersarum euitatio, nisi ad boni cupiditatem? studiumq; assequendi eius? cuius suauitate ita delinimur et tanquam recreamur nomine, ut mali ipsius nos uel umbra qdem deterreat, auertatq; exterritos. Etenim boni ipsius appetitio naturalis est, speciesq; eius nobis ubiq; blanditur, atq; ad se allicit, quod ipsum per se quidem amamus, colimus, assequi omni arte, studioq; contendimus. At malum non aliam magis ob causam extimescimus, ac defugimus tantopere, quàm quod cupiditatibus nostris delitijsq; aduersetur tam hostiliter, ut non tam sua ipsius causa, quàm non aut assequendi boni, aut si assecuti illud sumus, eripiendi gratia timeamus. Qui igitur & quales fortunati sint, qualis etiam fortuna, quiq; illius mores, progressus, munera, hac in parte abunde monstratum uidetur. Quocirca ad alia progrediamur.

Quid sit fortuna.

Etenim licet disputatum sit, fortunam à natura prorsus esse aliam, non defuere tamen, qui assererent, etsi à naturæ moribus, institutisq; longe plurimum fortuna abhorreat, sitq; ipsa inconstans admodum, et lubrica, non continua, non eadem ubiq; non eorūdem semper effectrix, non similis sibi retinens progressiones, non discriminata seruans tempora, deniq; improuida sit, repentina, inordinata, temeraria, qui siue mores, siue impulsus, neq; naturæ conueniant, neq; rationi, quarum utriusq; propria sit constantia, maturitas, ordo, mensura, regula, discriminatio item rerum, temporū, effectuum, non inquam defuere, fortunam qui asserant, irracionalem quandam esse naturam, nec aliud illam deniq; q̄ naturæ impetum quendam, hoc est ratione carentē agitationē naturæ quādam, in ijs ipsis uidelicet, quæ nec rationi subiiciuntur naturæ, neq; hominū electionibus, ac cōsilijs. Impetum itaq; esse eā censent, qd̄ sit absq; ratione, feraturq; suo pte tantum agitati,

agitatu, atq; impulsu, quodq; ubi impetus dominetur, illic rationi nullus omnino relictus sit locus, nulla prorsus auctoritas, aut pensitatio earum quæ gerantur rerum. Etenim ratio administrandis negotijs finem ubiq; respicit, ad illumq; sese accommodat, progressionibus quàm maxime appositis, consyderatis, idoneis, de uia nullo modo aut declinans, aut aberrans, ab omni ui ac uolentia, libera. At impetus secus sese habet ad hæc omnia, nam nihil cum consyderet, nihil respectet, nihil utiq; ordinate gerat, uolentus ipse & tanquam cæcus progreditur, rapiturq; magis quàm incedit. Itaq; ab impetu ipso raptum aliquem si interroges, quo se proripiat, respondebit aut nihil opinor, ut uolentus & parum audiens, aut quod ille in causa meticolosa apud Tragicum Senecam. Nihil timendum uideo, sed timo tamen, quod ut transferamus in similitudinem. Nec quo progrediar uideo, progredior tamen. Igitur si impetus à ratione prorsus abhorret, si & aspernatur & conculcat illam, in illis sese fortuna oportet exerceat, quæ nec electionibus subiiciantur hominum nec consilijs, minimèq; iuris sint nostri, neq; præceptis rationis rectæ obtemperet. Apposite igitur fortunam qui finiunt, naturæ impetum esse cuiuspiā. Qualis autem sit impetus et quàm à ratione diuersus, abunde monstratum est.

Quare fortuna sit natura quædam.

Restat uidendum de natura, an ex hac quoq; parte definitio ipsa sibi consentiat? Iā uero fortuna cum nec ipsa intellectus sit, ut plane ostensum est, nec ratio, quippe quibus mirifice aduersetur, nec Deo sit attribuenda, cum maiestas illa diuina, summa sit iustitia, singularis sapientia, suprema circumspectio, ordoq; sempiternus, contra uero fortuna ab his omnibus prorsus sit aliena, nec præter hæc quicquam sit aliud, quàm natura, ipsaq; externorum sit bonorum dispensatrix, ac domina, nimirum à natura seperanda non est. Nam etsi natura quorum est ipsa causa, eorundem quoq; ipsorum aut utiq; semper, aut certe plerumq; effectrix est & author, occupaturq; circa eadē perpetuo ubiq; tenore, præterquam si impedimentum aliquod senserit. Secus uero fortuna ipsa parum omnino sit ordinata, uerseturq; tantum circa euentus qui accidentes quidem sunt, unde ipsa, qua causa est, euentitia agnominatur. Tamen & cum continua ipsa est, retinetq; tenorem iam conceptum, seruatq; ordinem, estq; eorundē quoq; efficiens, & cum ipsa pro instituto uariat, si non ubiq; alicubi tamē, si non semper, tamen sæpicule, si non plerumq; tamen aliquando,

si non frequenter, at certe quandoq; eadē sibiq; assimilēs, eius sunt effectiōnes, & effectus ipsi persimiles, atq; consentientes. Quæ res efficit, ut si natura prorsus dicenda non sit, propter ea quæ aduersum multa sese offerunt, quædam tamen sit natura, eaq; sine ratione.

Quare Fortuna sit impetus quidam.

Ad hæc quod plerumq; nec ipsa ordinem seruet, nec rationem sequatur, progrediaturq; nunc uiolenta, & incomposita, nunc ut repentina, sic etiam inconstans, iure quoq; efficitur, ut ipso sit ab impetu, ac libidine terminanda. An non erit natura, cum uideamus quosdam sic ab illa institutos, ut naturali sorte, & appositi sint, & nati, in quos fortuna munus suum, peculiaremq; illum sua pro libidine exercent impetum? Quæ est re naturaliq; ab hac institutione fortunati sunt merito dicti. Etenim naturæ ipsius munus alibi idem quidem est, ac perpetuum, præterquam si impedimentum ei aliquod sit illatum, perinde ut ignis est calefacere, ac calore suo fouere, imbris humectare, quæ corpulenta sint & grauiā, deorsum atq; ad inum contendere, suo pte ductu, ac pondere. Alibi uero id ipsum quod à natura inest munus, tametsi inest omnibus, non omnes tamen illud, sed pauci potius student implere. Nam cum sit hominum generi indita à natura ratio, qua & auctore, & duce naturaliter afficiamur ad præclaras honestasq; exercendas actiones, quæ uirtutes constituunt morales, licet hæc ipsæ uirtutes nec à natura insint nobis, nec sint naturæ ipsi parum consentientes, tamen generosus, & optime institutus quisq; in igniculis illis à natura inditis calefactus, ad uirtutem omni arte, studioq; contendit. Atque hi quidem perpauci sunt & rari, cum multitudo fere omnis malis cupidinibus, uitisq; turpissimis sit addicta. Quid autem tam à natura insitum quàm sciendi cupiditas? quoti tamen sunt populosissimis etiam in oppidis, qui rerum cognitioni dent operam? incumbantq; scientiæ, ac rebus uacent naturæ perquirendis? Ita q; & quod à natura inest, duplici etiam modo inest, & ut ubiq; & in cunctis, et ut raro, atq; in paucis. Quam rationem in hac ipsa fortunæ definitione si sequimur, fortasse uidebimur à natura ipsa minime recessisse. Quid autem uita carius? cuius conseruandæ studium commune quidem est generi animalium omni. Quod quamuis ita sit uel multi tamen ad mortem, quæq; pericula illam afferant, uolentes feruntur. vnde egregium illud, **Aeneadæ in ferrum pro libertate ruebant.**

Quid quod non pauci euitare mortem cum possent, minime uolueret ut, socrates, ut è Christianis innumerabiles, nec desuere qui illā ipsi sibi conscierint, ut Marcus Cato, aut inferi sibi suis à familiaribus imperauerint, ut Marcus Brutus. Quin maximus ille Romanorum omnium Cæsar de ea sibi inferenda cogitasse in Hispania legitur. Ita q; nec Aristoteles ipse, nec è peripateticis accusari quisquam aut debet, aut recte potest, si alibi fortunam minime esse naturam dixerint, alibi tum naturam esse quandam, illamq; sine ratione, tum èi naturalem impetum. Id autem tale est, ut non hic ipse forsitan impetus bona sit fortuna, sed ut q; sic natura sint ab ipsa constituti, hocq; instinctu præditi naturale adiumentum habeant, et uiam quasi quædam paratam accipiendis fortunæ muneribus, ac donis. ut naturalis hic ipse impulsus causam afferat ad conciliandam sibi fortunæ beneuolentiā, ac fauorē. Ita q; ut nō omnes fortunatos uidemus, uidelicet quod adminiculum hoc quàm plurimus desit, sic quibus adest, fortuna illis propitia est. quid enim inuita, ac repugnante natura?

De Fortunatis.

Viq; ad fortunatos de quibus paulo est ante dictum redeamus, hi sunt quibus ut permulgate loquuntur, fortuna dormientibus aduigilat. Sunt autem hi non multi, cum omnes tamen cupiant, fortuna secūda uti. Sunt item satis pauci, qui rebus naturæ cognoscendis dent operā, cū tamen scire omnes naturaliter cupiant. Qui igitur (etsi rari quidē sunt) ut sciant, laborant, maius nimirū ad hoc ipsum, naturæ auxiliū habent, q̄ qui ab ingenua illa sciendi cupiditate relanguescunt. Et q; in otio, atq; in solitudine, cuiilibus procul ab negotijs desides ipsi, ac marcescentes uiuunt, non ne naturales illos igniculos, quibus ad agendū, atq; in societate uiuendum naturaliter trahimur, nati enim sociabiles sumus, multo tepidiores, remissioresq; sortiti sunt, quàm qui in luce quæruunt uiuere, & in magna hominum frequentia præclare scere? Quemadmodum igitur igniculi illi ut accensiores uehementioresq; calfaciunt, incendunt, inflamant hos ciuiles ad actiones, ad gerendos magistratus, ad honores adipiscendos, quibus gerendis natura eos aptiores fecit, magisq; accommodatos, illos uero ad subiiciendam sibi, & celestium, & humanarum cognitionem rerum, uniuersæq; naturæ scientiam, sic impetus illi, motusq; irracionales excitant, aptant, dirigunt hos ipsos, quos fortunatos dicimus, ad consequenda fortunæ fauorabilis dona, fructusq; eius huberrimos. Quocirca, ut dictum est, cum sine ratione, sine consilio, consultatione q; aliqua repente ad aliquid, excitanterq; mouentur, quod illis

postea bene uertit, eos tunc si per cunctabere, quæ nam uos commouet causa? quæ ratio ad hæc ipsa sequenda? At qui respondebunt, nobis ita quidem dicitur animus. sic nobis placitum est, hocq; nostrum nobis cor innuit. Quod ulterius si perstiteris quærere, cum non habeant, quid cum ratione respondeant, Deus inquit, hoc uult, sic nobis imperat, illum sequimur, eius nos paremus imperio. Ita q; inesse animus eorum uidetur à natura, ut instinctu quidem, atq; impulsu tantum illo, ratione uero, ac consultatione nulla adhibita, ad ea ferantur raptim, atq; ex incogitato, ad quæ natura ipsa illos trahit, uel raptare potius cernitur. An non his ipsis fortunatis sæpenuero usuuenit, ut præter prudentium hominum consilia, præter experientum senum monita, aduersusq; sapientissimorum uirorum exempla, neglectis, despectis, repudiatis amicis, atq; consiliarijs omnibus, negotiũ aggrediantur aliquod, quod periculosissimum maximeq; exitiosum omni e parte appareat, & tamen ipsi soli illud sibi agendum suscipiant, eiq; administrando modum quoq; adhibeant, à cæteris omnibus improbatum, alienumq; utiq; ab alijs iudicatum, ac nihilominus feliciter illud perficiant, præter omniũ aliorũ mentes ac iudicia.

Similitudo de Sibyllis, uaticinantibusq; ac de poëtis.

Nec uero comprobandis ijs, quæ de fortunati uiri impetu dicimus, exempla desunt siue uaticinantium, Sibyllarumq; siue etiam poëtarum. Et uaticinantes ipsi quidem, Sibyllæq; neq; ex seipsis mouentur nec ducuntur ratione. Quæ enim in homine indocto, & sæpenuero rusticano, in muliercula autem præerudi, & semisæta inesse potest diuiniandi ratio? diuinant tamen, & plurimorum simul seculorum futuras res annuntiant. Moueri autem & uaticinantes ipsos, & Sibyllas impetu illo naturali tantum, procul ab omni pensitatione, consilio, ratione q; illud docet, quod ille ipse motus, furor est appellatus, et qui eo correpti sunt furentes dicti. Quid quod non à ratione destituntur solum, uerum etiam à sensibus quippe quibus nec color, nec uultus illis suus est, non oculi, non comptæ, ut Poeta testatur, mansere comæ, sed pectus anhelum, & rabie fera corda tument. Atq; hic quidem siue impetus siue furor, quod ei præesse Deus putatur, cuius est propria futurorum cognitio, cum ratio humana præstare nullo id possit modo diuinus est uocatus. Quo circa furor ubi recessit, impetusq; ille tam humana ab ratione remotus, alienusq; non ignorat modo Sibylla, quod paulo ante de furore agitata prædixit, uerum id se præfatam

præfatam etiam si per cunctere, negauerit, quippe quomodo meminisse eius possit, quæ sensibus omnino consternata & mente per id omne tempus fuerit, quo uaticinata est? nam mente consternatos esse, ac sensibus uaticinantes, habitus ipse corporis q; diu furore correpti sunt, docet, ac monstrat. Igitur si impetus, quanquam ab hoc ipso fortunæ diuersus, uates Sibyllasq; ad futura prædicenda concitat, instigat, rapit, ut pote prædicendis tantum futuris accommodatus, nunquid non alius similiter impetus externis conciliandis bonis aptus, natusq; impellet, raptabitq; nunc ne neglecta, nunc conculcata ratione, ad fortunam propitiandam rerum externarũ dominam? quæ nostræ quidem iurisdictioni minime subiecta sunt, quippe cum rationi, quæ hominũ ipsorum est propria, nullo pacto subijciantur. Homerus, ac Virgilius duo poëticiæ duabus in linguis lumina, ab innato eiusmodi ad poëticiandum impetu, id uterq; consecuti sunt, ut si dii ipsi Græce, aut Latine herois cantare uelint numeris, non alia nec uoce, nec cantu, nec numeris, nec suauitate, dignitate, magnitudine, quam quibus illi modulati sunt, canerent. Ita q; quod poëticiam ad dignitatem, magnitudinemq; ars, doctrinaq; labore etiam summo industriaq; comparata nequeat omnino accedere, præterea quod neq; studiorum assiduitas, neq; uigilantissima præstare potest cura, eò posse accedere, id utiq; & assequi et præstare, naturali huic, atq; ut putatum est, diuino impetui datum est, atq; concessum. Quæ de re quibus magis q; his ipsis credendum est poëtis? aut quorum potius standum dicto? proindeq; Quidium audiamus.

» Est Deus in nobis, agitante calescimus illo.

» Impetus hic sacræ semina mentis habet.

Cui quidem siue spiritui naturali, siue impetui quod diuinum quiddam, atq; humano quidem esse uideatur maius, sacer is est uocatus, unde idem hic,

» Spiritus ille sacer, qui uatum pectora uersat.

Is itaq; siue coeli, naturæ uel, siue utriusq; impulsus, uisq; humana maior id prorsus præstat, atq; efficit, quod ars præstare nullis studijs, nullis quanquam assiduis laboribus potest assequi, neq; metæ ipsi potest uel distantissimo etiam spatio propinquare. Vnde Democrito non temere uisum est, poëticas in rebus, ingenio tribuenda esse omnia, poëticiq; fortunam omnem, hoc est dignitatem, atq; excellentiam ab ingenio proficisci. Quod igitur in diuina, atq; admirabili re (sic enim ab antiquissimis, ac sapientissimis uiris habita est poëtici) qd in quæ naturalis præstat impetus, in ea re, quæ ad pangendum spectat car-

men, atq; ad comparandam inde laudem, ac gloriam, nunquid non præstare idem poterit, atq; efficere in communeq; ac propellendo eo, cui talis inest, fortunæ consequendis bonis & sumulus, & adminiculum? atq; ad eiusdem benevolentiam promerendam? Nec uero poëta uersum faciet et Apolline dignum, et nascis, ut artis eius peritus, et multum quoq; exercitatus, quæ quidem peritia, atq; exercitatio etiam uersificatorum est, ac Grammaticorum (etsi impetus ipse diu exagatus ac uersatus multum, & artem sibi peperit, & quid decorum esset, inuenit) præterquam cum impetus ille, calorq; excitus mentem agitat. Tunc enim miracula promuntur, tunc maior rerum ordo nascitur, maiusq; humano artificio mouetur opus. Idem quoq; fortuna opes effundet, mercesq; explicabit suas, neq; aut supellectilem non ostentabit, aut penum, in illū ipsum, qui suo instinctu, impulsuq; & cohortetur eā, et innato adactus impetu facere sibi propitiā studeat.

Diuersa esse genera fortunatorum hominum.

Quid quod ut poëtas ipsos peculiaris illa commotio, maiorq; mentis exagitatio alios in Heroo, in Elegiaco alios, siue Tragicis, aut Comicis, seu Lyricis innumeris claros, atq; illustres facit. Sic fortuna alios diuitijs præter modum, alios uictorijs, alios potentia, magistratibus, præfecturis, imperijs, ut diuersis etiam modis, alios, atq; alios, ditet, honestet, amplificet, altiusq; etiam euehat, cum secundam sese exhibet, atq; fauorabilem. Qua uia fortunatio ipsa est etiam diuersimoda, efficiturq; ut fortunatorum hominum non unum, sed multiplex sit genus. Fortunauit alios uis hæc, ac natura in bellicis, alios in pacis otijq; rebus, alios pascendis gregibus, atq; armentis, hos commutandis mercibus, nunc mari nunc terra, illos exercendis agris, quosdam comparandis literis, non paucos, dum in procerum, ac regum aulis uersantur, permultos etiam colenda religione, ut multiplicibus modis fortuna, quos idoneos nacta est, quodq; libido eius fert, eos & locupletet, & extollat. Qua e' re id efficitur, cum fortuna impetus sit, ipse autem impetus parum obsequatur rationi, ut mirum minime sit, si uulgus in id quoq; consentit. Quo in negotio, quaq; in re, amplior datur, ac maior fortunæ locus in ijs aut nullum, aut omnino perquam exiguum dari rationi aditum. Atq; ex aduerso, ubi rationis maxima sit autoritas, illic fortunæ aut certe nullam, aut omnino uinimam fore.

Fortunam interdum conuenire cum ratione, nihilominus inuicem aduersari.

Quod si aliquando in unum forte conueniant, inde ipsum proficiatur, quod fortunæ nihil insit perpetuum, quæ ut plerunq; aduersatur rationi, sic interdum illi quasi insidians blandiatur, & uultum quæ maxime benignum offerat, ut non fauor ille magis, quàm dolus, aut pellacia quasi quædam dici iure debeat. Etenim maris atq; aquarum propria cum sit agitatio, ijsq; innatum sit, æquæ atq; æri, nunquam ut consistant, tamen et mare quandoq; motum illū sinit suū, & aquæ ipsæ restagnant, aerq; sic interdū conquiescit, ut recte de ijs dicatur,

» Cum uenti posuere, omnisq; repente resedit

» Flatus, & in lento luctantur marmore tonse.

Et uero de fortuna non recte minus, ac proprie, quàm de mari Lucretianum illud dici potest.

» Placidi lussit pellacia ponti.

Nam quantopere insidiosa fortunæ sit blanditia, ac secundior eius flatus, docuit uenenosus ille Annibalis tandem annulus, docuit sceleratus, atq; infelix Pompeij exitus in Aegypto litore, Iulij item Cæsaris in curia Pompeiana, Alexandri Seueri in patenti & libero militibus prætorio, nec non & Marci Antonij, in eius ipsius, ac Cleopatrae thalamo. Quos omnis ut de alijs taceamus, fortuna sic extulit, ut eorum sint exempla quam rarissima. Igitur si ratio cum impetu certat hostiliter, ut cum fortuna, quoq; certet, necesse est. Etsi ijs fauet fortuna qui impetum tantum sequuntur, illis obsit, par est, qui rationi se, resq; suas accomodant. Minime igitur mirum, male si fortunati sint, qui secundum rectam rationem uiuunt, ab eaq; ne minimum quidem recedere audent. Et uero integrum qui diē consumunt iacendis talis, quid mirum tandem aliquando uenereū si iaciunt? aut si in tot fortunæ lussibus, qui pene tot ipsi sunt, quot & homines & negotia, unum aliquando aliquem ad uitæ usq; exitum committitur felicitas? paucissimos inuenias Augustos, rarissimos Traianos, una est manu numeraueris Antoninos. Quis tamen ex ijs est, exq; alijs q; inter fortunatos, ac felices numerantur, quæ non subinde fortuna etiam letaliter percussit? nedū ut luserit etiam perquam ridicule? Quod si quædoq; usueniat illum ipsum impetum rationi se adiungere, in numerabilis tamen coetus est illorum, ac series, quibus male conduxerit rationis usus, atq; prudentiæ, cum qbus optime profecto actum fuisset, ratione relicta, naturæ impetum esse secutis, quod impetus ipse, eiusmodi in negotio, ad fortunam si respicias, non autem ad consiliū,

rationis utiq; locum obtineret, cui consonat virgilianum illud,
 » Vna salus uictis, nullam sperare salutem.
 » Ac nihilominus si ratio in unum, fortunaq; conuenerit (Nam conue-
 » nire quandoq; Lilius etiam testis est cum ait, Adco, non fortuna mo-
 » do, uerum etiam ratio cum barbaris stabat) non id tam est rationi
 » adscribendum, quam fortunæ ipsius uolubilitati, euētuumq; eius in-
 » certitudini. Itaq; nec temeritas semper felix est, nec prudentia ubiq;
 » respondet successibus. Nam et idem Lilius ait, Bella fortius, quam feli-
 » cius gessissent. Atq; utinam non quotidianæ etiam essent uel sapientis-
 » simorum consiliariorum uanæ delusiones, atq; inanes exitus. Verum
 » his in hanc sententiam explicatis, ac pluribus fortasse, quam necesse
 » esset, ad ea quæ reliqua sunt nostra conuertatur oratio. Si unum hoc
 » tamen ijs ipsis quæ dicta sunt, adiunxerimus, rationem quidem re-
 » ctam, quanq; prudentes qui habentur, se qui solent, si fortunam id est
 » impetum naturæ illum, uimq; introitus animaduertimus, habendā
 » nullo esse modo rationem, quippe quæ non modo non dirigat quod
 » recte rationis proprium est officium, uerum etiam à fine ipso detor-
 » queat, cogatq; de uia recedere. Contra uero illorū impetum qui apti
 » nati sunt ad felicitatem pro ratione habendā esse. Cū ratio, ut dictū
 » est ipsa dux sit quædam ad ea, quæ appetimus potienda, ni illud
 » forte obstiterit, quod rectam esse rationem hominis tantum uolumus,
 » non naturæ cui nulla insit uoluntas, nulla prorsus consultatio aut
 » electio.

Fortunatos dici à fortuna non ab honestis actionibus.

VONIAM AVTEM DE uirtute,
 honestisq; ab actionibus, quæ in manu no-
 stra sunt, fortunatus nemo dicitur, uerum ab
 agendis fortibus fortes ipsi quidem, ab iustis
 iusti, atq; ab liberalibus liberales dicimur, nul-
 lo autem pacto fortunati, nec Cæsar profecto
 fortunam sibi peperisse de tot, tantisq; ex ancla-
 tis periculis, nec Iulianus Augustus, ne de externis loquamur duci-
 bus, uerum fortitudinis, ac magnanimitatis commendationem sibi, ac
 gloriam comparasse dicuntur, nec aut P. Scipio, aut ante eum M. Mar-
 cellus, aut post Domitius Corbulo, aut Iulius Agricola, aut innume-
 rabiles alij, quos minime quidem ut fortunatos laudamus, sed admi-
 ramur potius res gestas, præclarasq; eorum facinora, quod uirtutis est
 non exiguum aut indignum pretium, quippe cum disciplina milita-
 ris, labores, erumnæ, uigiliae, ratio ipsa rerum administrandarum
 magistra, gloriam ijs suam, ac decus peperit. Siquidem ratio uirtu-
 tis & comes, & dux est, minime uero fortunæ, neq; fortunatio ratio-
 nis rectæ, atq; agentium secundum rationem opus est, ac ministeriū,
 sed uirtus ipsa, sed uirtutis decus illud sempiternū, per quod tot etiā
 seculis & clari habentur, & in hominum uersantur ore, ac menti-
 bus, & uersabuntur, quandiu Græcæ exstabit Latinaq; oratio. Epa-
 minundas, Leonidas, Pausanias, Cincinnatus, Camillus, Publicola,
 & schola illa maxime gloriosa ueterum tum Græcorum, tum Ro-
 manorum, quibusq; alijs fortuna parum propitia, uirtus autem
 ubiq; familiaris, ab ipsisq; præter cætera omnia & honorata fuit
 & culta. Quæ res ut manifestior appareat, placuit genera fortu-
 natorum hominum distinctius uberiusq; quam non multo ante fe-
 cinus, explicare.

De uarijs generibus fortunatorum.

Est itaq; genus unum fortunatorum, quibus quidem contigit, eosdem
 n n ij

ipſos ea ſibi comparaffe, per quæ fortunati habeantur. Eſt & coru
aliud quos hæreditas maiorumq; patrimonia, ac cenſus ab uide mul
tum fortunauit. Eſt & illorum tertium quibus nec cupientibus, nec
operam laboremue ſuum in id impartientibus, locupletibus tamen
eſſe contigit. Vt quibus ſecundum quietem monſtratus eſt theſaurus
ſub teram deſoſus, quem ſtatim ex pergeſſi eſt ſomno, recluſum in
ueniunt. Quartum quoq; illorum his accedit genus, quos opulenti ac
primates uiri, cum orbi ſint liberis, eos ſibi adoptant, aut arrogant.
Alij item quibus aut populorum principes, aut magni Reges plurima
conferunt externis eſt bonis. Eſt & alius fortunandi modus, & ipſe
quidem multiplex, quando alios fortunatos res fecit uxoriam, alios
eximia forma, atq; eſt libidine qui eſt amor, alios a parentibus expo
ſitos fortuna ipſa ſibi illos ſuppoſuit, aliusq; atq; alius modus alios di
tauit, atq; alios. His autem illi annumerantur omnibus, quos non col
lata bona, quo fortunatos uocaremus, præſtere, uerum maloru ipſo
rum repulſio, atq; euafio. Vt qui cum maximis circum obſideantur
periculis, nec euadere illa ſe poſſe confidant, fortuna tamen ipſa re
pente, atq; ex inſperato illos liberat. Vt qui capitis condemnati, ma
neq; ducendi ad ſupplicium, noctu exorto inter ciues tumultu, caſo
inter rixantes prætoꝛe, effractoq; a tumultu a tibus carcere, liberantur.
His accedunt quos fortuna ab ignorantibus, ac nullo modo præuiſis pe
riculis, inſperata ipſa eximit, ut qui inuitati ad nuptias, die ſtata cu
hospite, tranandus cum eſſet fluuius, illo repente tumefacto de nimijs,
ac repentinis imbribus, a tranſitu prohibentur. Interimq; dum ipſi
as flumen a torrente prohibiti morantur, ædes ubi cœnaturi erant,
corruunt, de fundamentorum uitio, aut contignationis. Admirabile
uero fortunatiõnis genus tempeſtate noſtra uiſum eſt in Matthia Cor
uino, de quo libro ſuperiore diximus. Is adoleſcens admodum non
parum temporis compeditus, atq; in carcere male habitus, dum ſeci
rim timet, iramq; Hungariæ, ac Pannoniarum principum, eſt ſqua
lore illo, ac pedore teterrimi carceris ex inſperato in ſellam repente re
gram tractus eſt. Nuper & in Ludouico Aurelianenſi Duce, qui pu
gnans aduerſus Regem Gallie captus cum eſſet, capitisq; damnatus.
patrum, ac iudicium omnium ſententijs, in carcere cuſto directur, ad ſup
plicium, Rege ab Carolo Octauo, aduerſus omnium ſententiam atq;
opinionem abſoluitur, atq; ab ipſo Rege referato carcere equo acce
ptus in Regiam deducitur, nec multos poſt annos Carolo ipſo, abſq;
liberis decedente, Galliarum Rex creatur, uno patrum, ac proceru
conſenſu. Atq; haud multo poſt Ludouico Mediolanenſium Duce, de

metu aduentus eius in Italiam conſternato, clanculumq; ab illo arre
pta fuga, Inſubrium ei omne deditur, cum tranſpadanis, quiq; cis Pa
dum ſunt populis. Hæc igitur fortunatorum ſunt ferè genera, quæ ta
men diuidi in longe plures etiam poſſunt ſpecies, idq; cuius in prom
ptu eſt. Nobis ſatis fuerit, ex his admonuiſſe reliquorum.

Qui proprie dicendi ſint fortunati.

E xercet igitur his in cunctis ius ſuū fortuna. Quo fit, ut quibus quo
modocunq; ea aspirauerit, ij fortunati habeantur. Illi tamen & pro
prie, & de fortunæ ipſius libidine, deq; naturæ impetu cognomentu
ipſum fortunatorum ducunt. Quibus de eius nutu, ac fauore conti
git comparare ſibi, ſua quoq; opera atq; aduſu, externis eſt bonis ſine
rationis ductu, prudentiæq; adminiculo, impetum naturæ ipſius ſe
quendo, ea quæ & deſyderabilia ipſa quidem ſint, atq; ab iſde ipſis
concupita. Nam nobilitas, patrimonia, auitæ diuitiæ eſi externis ſunt
eſt bonis, meritoq; appetuntur, tamen ex lege conſuetudineq; civili in
noſtram ueniunt ſortem, aut nulla, aut uix exigua noſtra adhibita
opera. Itaq; eſi ſucceſſio ipſa domeſticæ nobilitatis, auitarumq; ſacul
tatum fortunatos efficit, tamen principe illi in loco conſtituendi ſunt,
proprieq; fortunati appellandi, quibus ut dictum eſt, contigit, impe
tus ipſius tantum ductu, neglecta rationis, ac prudentiæ lege, ea con
ſequi quæ in ſua ipſorum non eſſent poteſtate poſita, quæq; & appe
tenda ipſa ſint, ac pro iſdem adipiſcendis, & conferenda opera, &
labor etiam impendendus. Nam pericula qui euadunt difficil
lima & maxima, licet fortunati & dicantur, & habeantur, ta
men bona per ſe ipſa appetuntur, malum autem per ſe a nullo, qui
ſanæ mentis ſit, appetitur. Lætatur tamen repulſiſſe illud, ac deſu giſ
ſe, quod quæ bona ſunt, ea nobis malum ipſum eripiat, a quo quis
eſt, qui non abhorreat? Contra qui bonum non appetiſcat? a naturaq;
ad illud trahatur?

Quæ ſint hominis bona, atq; in eius iurisdic
tione poſita.

Vtq; ſemel terminemus noſtra quæ ſint bona, noſtraq; in poteſtate poſita,
quo terminatiõne ex ipſa intellegamus externa, atq; fortuita bona, mini
me noſtra eſſe, aut hois poteſtati ſubiecta. Sic qdẽ cenſemus, noſtra eſſe
bona, quæcunq; animi tantum ſunt, quæq; in noſtra ſunt poteſtate

collocata, eae autem actiones ipsae sunt hominum, quae à uoluntate, atq; electione secundum rectam rationem proficiuntur, cum caetera quidem fortunae dicantur. Nam de bonis corporis hac in dissertatione, non multa est habenda aut ratio, aut cura.

Fortunae iurisdictionem nullam esse in bonis animi, si rationi pareatur.

In animi igitur bonis, dum rationi obsequamur rectae, dum sensus illi moderandos subijciamus, dum ad agendum & consulto, & cum electione accedamus, interq; agendum quam prudentia uiam nobis ostenderit, eam ducem sequamur ipsis inquam in animi bonis, ut quae nostra sint propria, nihil omnino iuris fortunae relinquatur, nihil prorsus auctoritatis, aut loci. Siquidem ubi plurimum auctoritatis habet ratio, ibi minimum iuris habet fortuna, quod dictum iam transit in prouerbiū. Quae igitur iurisditio fortunae sit, & in quibus quae item rationis rectae, iam liquet. Quod si sensibus uoluntatiq; paruū temperatae atq; ipotenti dominandos nos, permiserimus, nimirū fortuna nos, nostra de possessione deiiciet deturbabitq; ac tyrannidem in ijs, quae hominis iam erant, exercet, nostra sibi culpa uindictis.

Felicitatem civilem absq; bonis externis perfectam non esse.

Quoniam autem uetus & Graecorum, & Latinorum philosophia duplicem constituit felicitatem, & quae civilis à nostris dicitur. Graeco nomine est Politica, & quae à contemplando nomen duxit (Nam de felicitate, quam Christiani constitunt non eadem omnino habenda est ratio, neq; de ea nos hac in disputatione dicendum suscepimus) Ita quidem sentiendum est, civilem felicitatem sine bonis externis, nequam posse perfici. Nam si Fabritius, si Publicola Valerius, si alij nō pauci rem familiarem uel admodum exilem habuere, adeoq; angustam, ut neq; liberalitate, neq; magnificentia illustrare eam possent, tamen & nobiles nati sunt, & in urbe clarissima educati, & summis etiam sancti magistratibus, quae quidem inter externa numerantur bona, suntq; fortunae ipsi subiecta. Quo fit, uti civilis felicitas, quo perfectior sit, magisq; illustris appareat, bonae quoq; fortunae praesidijs indigeat. An non in plebeiorum etiam hominum uersatur ore, Imperatores atq; exercituum duces fortunatos esse oportere? Proindeq;

bona fortuna et illustrat, et perficit civilem felicitatem, aut illustrari, absoluiq; ea nequit absq; fortunae & opere, & munere.

Bona externa parum conferre ad felicitatem contemplatricem.

Eadem tamen ipsa parum omnino confert ad contemplatricem, si qui sunt qui paucis contenti, ac modicis rerum naturae causis cognoscendis dediti, diuinisq; contemplandis tantum intenti, caeteris uitae muneribus, humanisq; negotijs omnino spretis, uitam in otio maxime beato aut egerunt olim, aut nunc agunt, à quibus quidem ipsis cum res hominum cunctae, tum uel in primis fortuna habitae est contemptui.

Fortunam & prudentiam interdum conuenire.

Quaquam autem et dictum, et abunde probatum est, prudentiam, rationemq; fortunae prorsus aduersari, nihilominus hac in parte, hocq; in ipso munere uidentur sibi quodammodo subblandiri. Namq; ut prudentia ipsa rationis rectae praesidio, & dirigit, & ducit ad finem incepta hominum, negotiaq; suscepta, sic idem illud molitur, ac praestat bona fortuna, impetusq; ipse naturalis. Illud tamen interest, quod prudentia actiones dirigit & consilio susceptas, & ratione temperatas, fortuna uero secus, quippe quas ab impetu susceptas, ductu suo & perficit, & gubernat.

Bonam fortunam duplicem esse.

Ipsa quoq; item bona fortuna duplici modo partienda est, & in eam quae continuum quendam quasi tenorem in conferendis seruat beneficij, quadam ueluti constantia adhibita in ferendis suffragijs, & in illa quae etsi bona ipsa est, paruū tamen suo perseverat in tenore. In quo nec frequens est, neq; ut ita dixerim, quotidiana. Vtraq; autem bona et fauorabilis, continuatione tamen differunt, conferi q; utraq; felicitati, magnum etiam in modum, perseverans tamen illa, & maxime frequens, tum constantius, tum etiam uberius, ac saepius perinde, ut foetus sui studiosa mater, quae cum plenioribus sit uberibus, et ubera illi saepius admouet, subinde etiam succinens, & lac instillat indulgentius. Ita q; illa ipsa bona fortuna quae suffragatur quidem, & amice faueat, rarius tamen, multoq; minus saepe, euentitia omni-

no & uidetur, & est, & quæ præstat, ex accidentia quoq; præstat, ut pote duabus, siue causis, siue negotijs, ac rebus in id repente conuenientibus præterq; opinionem, atq; consilium. Quod secus fortasse in altera illa magis studiosa, et in suffragijs continua iudicari merito suo potest.

An ad perficiendam felicitatem, diuina sit opus beneficentia.

Et uero quoniam diuinum quiddam potius, quam humanum perfecta uidetur esse felicitas, quæ ut parte ex omni consumetur, Dei uidetur beneficio opus esse, ac gratia, non absurdum fortasse, nec præter rei ac loci naturam uideatur, si in hac ipsa re diligentius perquirenda aliquantum immorabimur, nec ut philosophiæ solum studiosi, uerum etiam ut Christiani, quorum propria est pietas, diuinæq; in nos beneficentiæ gratitudo. Nam cum & ratio, & prudentia, & intellectus, ipsa etiam scientia, fortunæ tantopere intersint, quantum omnes utiq; intellegunt, nec fortuna prorsus rationalis sit natura, sed cuiusdam potius naturæ impetus, nec Deus iniquus sit ipse dispensator, rector uel consideratus, aut parum iustus, nec fluitare res ipsas, & hominum, & terrarum, & coeli per imprudentiam aut incuriam, aut negligentiam patiatur, uidentur hæc nec contingere posse, nec per impetum naturæ præstari & perfici diuino sine numine, ac concessu. Cum, ut dictum est, absoluta felicitas diuina potius res appareat, quam humana, nec cælum ipsum, quo omnia continentur, euenienter fluitet, nulloq; teneatur nec ordine, nec lege Dei autem providentiam rebus ipsis initio affuisse, illisq; et nunc, & ubiq; adesse atq; affuturâ, et coeli motus, conuersiõesq; tam ordinate compositiæ, et religio ipsa mentibus hominum infixæ, cultusq; cœlitum à natura profectus manifestissime declarant. Neq; enim natura in illum ab ipsa moueretur, à quo nulla in nos prorsus aut exstent, aut sperentur beneficia. Quo fit, ut cultus ipse noster, tantarumq; religio obseruatrice ceremoniarum nil omnino sit aliud, quam gratitudo quædam diuinorum in homines beneficiorum ac munerum. Neq; enim, ut Cicero ait, cum mundus hic omnis Deo pareat, & maria terræq; obediunt, aut parerent ei, aut obedirent, nisi illorum esset ei cura, cunctaq; ipse pariter & moueret, & moderaretur. Nam quod quæ sunt, & mouentur et uiuunt, à Deo quod est, & quod ordine suo moueantur, & seriem mouendi teneant, à quo nam nisi exsistit à Deo? ut à pri-

ma, & maxima causa, eaq; origine & auctore omnium, & quæ sunt in natura, & ipsius etiam naturæ, rerumq; cunctarum, quæ à natura fiunt, & quarum ratio, cur fiant, ad illam ipsam referatur, quæ e re dicta sunt naturalia. Cumq; motus causa sit omnium quæ gignuntur, & occidunt, unde nam obsecro motus est ipse, nisi à Deo? qui prima & origo est, et causa?

An fortuna sit ad Deum referenda.

igitur cum fortuna natura quædam sit, eaq; absq; ratione, & quia sine ratione, ideo impetus est, qui quidem nihil est aliud, quam irrationalis quidam motus, uidetur fortuna ipsa ad Deum, ut ad principem rerum omnium causam referenda. Sed uidendum est, ne cum hoc fecerimus, Deum ipsum iniustitiæ, parumq; honestæ dispensationis condemnemus. Cum fortuna ipsa & prauis adesse sæpenumero, & bonis nocere soleat. Quod ut euitemus (esset enim hoc ipsum de Deo sentire, res supremum in modum nefaria) ita tenendum, ac statuendum ducimus, nihil in Deo eiusq; uoluntate, ac lege diuersum inesse, uniusq; prorsus formæ, uoluntatem esse eius, non dissentire ipsum sibi, non uacillare, non in diuersum rapi, eundemq; semper esse, eadēq; ubiq; uelle. Itaq; quod uniforme est, quod idem, quodq; nullo modo uariat, labitur uel in diuersum, Deo id ipsi, ut origini, ut principi cause omnino tribuendum. Quod uero uariat, diuersoq; agitur modo id minime à Deo proficitur, uerum à diuersitate rerum ipsarum, quæ et moueantur, et informantur, quæ uel secundo loco et ipsæ quoq; moueant, & informant. Etenim, ut supra est dictum, cum de providentia ageremus ac fato, quas creasset Deus animas, ijs ipse legem præscripsit, sciuitq; quid, & quomodo essent administraturæ, exhibuitq; materiam, in qua uersarentur. Sine autem animis quæque suis præditæ sint stellæ, siue & stellis, & corporibus cœlestibus singulis suæ insint à Deo adiunctæ intellegentiæ, hac in parte minime putamus differre, quando lex omnibus data est sua. Etenim, crassiore ut agamus Minerva, ignis proprium est calfacere. hoc autem igni tribuitur motore ab eo, qui cælum agitatur, ipsi autem motori, de Dei id uoluntate, ac lege, & permissum est, & attributum. Itaq; calor ipse uariat, neq; unus in ijs est, quæ ab eo concalescunt omnibus, manat igitur existitq; diuersus, ac uariis è calefactione effectus, pro natura rei eius, quæ conalescit. Atq; hæc quidem uarietas, tantaq; etiam diuersitas nequaquam ad Deum referenda, uerū ad na-

turam potius calefacti, aut forsan etiam ad vim eiusdem qui secundo mouet loco, instillatq; igni calorem, roburq; calfaciendi, forsitan etiã ad utrumq;. Quo circa rerum diuersitas aliãq; atq; alia, tum rerum motoribus attribuenda, tum rebus ipsis, perinde, ut res ipsæ sunt diuersæ. Quia ratione & uia Deus ipse, ut princeps, atq; uniformis causa, omni culpa uacuus est. Quid enim ad Deum diuersitas hæc, quod idem ipse ignis, lapidem in calcem excoquat, in carbonem querit, ac cinerem? liquefaciat plumbum, cogit lutum, atq; obstringat in tegulam? Quæ quidem diuersitas pro natura humorum corporeãq; constitutionis in humanis quoq; provenit ingenijs, ut alij acuti sint, alij contra obtusi, celeres alij, ac solertes ad agendum, atq; ad intellegendum, tardi alij, atq; inertes. Siquidem Deus et princeps ipse est, & architectus, & uniuersalis tum lex, tum causa, effectus tamen cuiusq; particulares particularibus quidem causis, proprijsq; sunt artificibus dedicati. Quorum effectiones, magisteriaq; naturas quoq; rerum, quas illi informant, præcipue sequuntur. Nam et pecunia in manu uiri liberalis posita uertetur in erogationem, usumq; eius, atq; commoditatem in quem erogabitur. At furiosus illam, & furemter iactabit, & dissipabit inutiliter. Auarus uero aut in cumulum congeret, aut defodiet sub terra, quam mercator mutabit pannis, alijs' uel mercibus, aut locabit foenori. Ex his autem id efficitur, licet Deus rerum sit omnium princeps atq; uniuersalis causa, quarum tamen rerum natura est author, eæ naturæ ut ipsæ, perinde, ac propinquo-ri causæ assignandæ sint. Recte q; comparatum est, ut naturalia quæ dicuntur naturam ad ipsam, ut propriam ad causam, magisq; coniunctam referantur. Id quod usu quoq; uenit in re militari, & bellica, ut quæ militis sunt, ad militem quæ tribuni, ad tribunum, quæ imperatoris, imperatorem ad ipsum, idq; non in rebus tantum maioribus administrandis, qualis est gubernatio rei publicæ, atq; exercitus, uerum etiam in longe minoribus, qualis res est panificæ, siquidem panis seu probus fuerit seu uitiosus, furnarium id ad artificem referri solet, nequaquam uero ad eum, qui aut frumentum trahit in area, aut in agro seuit, aut deniq; ad agelli dominum, qui aratorem cum bubus ad ferendum conduxit frumentum. Quamobrem ut res ipsæ distinctæ sunt, itemq; artes, atq; exercitia, sic etiam causæ distinguendæ, & artificibus quæq; suis, opificibusq; adiudicanda.

Fortunam

Fortunam ad naturæ impetum referendam esse.

Igitur fortuna naturalis quidam cum sit impetus, ipsaq; natura hæc in parte sine ratione prorsus, atq; ab impetu agat solo, ad naturæ impetum referenda est, tanquam ad propinquam, peculiaremq; ac particularem causam, siue hic ipse impetus rebus nostris conducatur, siue aduersetur, & noceat. Accusatur enim Ennius tanquam Poëta rudior, quod nimis remoto è loco uel quæri cœperit, uel incusare.

» Utinam ne in nemore Pelio securibus

» Cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes,

» Ne uel inde nauis inchoandæ exordium

» Cœpisset, quæ nunc nominatur Argo nomine.

Recte autem & considerate Virgilius non à cæsibus arborum in Pelij montis nemoribus, sed ab annauigatione tantum, atq; in litus ap-
pulsu.

» Felix heu nimium felix, si litora tantum

» Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.

Nec temere autem, nec parum utiliter à Christianis post, ante ab deorum cultoribus, quos nostri hodie Theologi Gentiles uocant institutum est, ut ab diuis his hæc, ab illis uero illa, ab alijs alia, atq; alia & supplicantes rogent & uotorum compotes, gratias eis agerent, quippe quibus persuasum esset, diuis singulis numen suum inesse, peculiarisq; potestatem.

Fortunatos infortunatosq; à natura esse institutos.

Quas ob res si natura quædam irrationalis est fortuna, naturæ huic ut adscribatur, necesse est, utiq; natura ab ipsa fortunati hi, illi uero infortunati & dicantur et sint. Quia in re illud etiam necesse est usu uenire, ut hi quædam illi natura ab ipsa magis minus uel instituti sint ad fortunæ fructus colligendos. Quemadmodum autem quibus à natura tributum est, bene ut uersus faciant, aut musicos tractent modulos, hi nati prorsus, atq; accommodati ad illud ipsum sunt munus, sic qui ad amplectendam fortunam idonei nati & ipsi sunt, atq; apppositi ad impetus sequendos, illos scilicet, qui fortunam conciliant, aut illi ipsi potius sunt fortuna. Videmus enim quosdam ita genitos, institutosq; à natura, qualis Cato fuit is, qui cognomen habuit ab Uticæ, ut nullius eos suasio, nulla uis, impotentiaq; nullus etiam terror, à proposito suo, suaq; ab electione detorqueat, quos nesciam an for-

tunatos iudicem, etiam cum bene illis successerit, quando pertinaciæ id, certisq; eorum, ac firmis propositis uideatur prorsus adscribendum. Contra hæc alios, qui ab incepto itinere & facile, & statim di moueantur, ac relicta ratione, prudentioribusq; admonitionibusq; atq; consilijs, uiam ingrediantur aliam, alienis minime uestigijs inherentes, ut qui uagi, palantesq; ferantur. Quæ e' re, quod ita fors ferat, naturalis ille impetus præsidio illis est, ac fauori, quod scilicet ratione relicta impetum sint secuti, ut uideatur similitudo ipsa naturæ simul eos conciliare, appareantq;, propter hanc conditionem, ab ipsa etiam natura fortunati, & quantum à ratione diuersi ferantur, ac deuij, tantum, et forsasse amplius concilientur fortunæ. Et qui, quæ ratio uires extendit suas, parum ipsi prudentes uideantur, parumq; consulti, sint tamen ad fortunæ promerendum fauorem maxime apppositi, et tanquam affabrefacti, naturalem ob leuitatem, consimilesq; impulsus. Nihil enim prohibet, qui ab uide multum in cæteris sapiat, in ijs, quæ fortunæ sunt, naturali more, ingenitoq; ab instituto parum omnino sapere.

Fortunæ uires esse amplissimas.

Nec uero genus uniuersum hominum, in ciuitate qui uersantur, ciuilibusq; in negotijs, ac muneribus, adde & facultatibus, & disciplinis, ut in administratione publicâ, in militari, in nauali re, ut in medicina (nam & fortunatum medicum esse oportere, omnes quidem consentiunt) non etiam sub fortuna laborant. Quando artes ipsæ etsi præceptis constant ratione q; atq; obseruatione, tamen fortunæ quoq; ijs in ipsis locus relictus est suus. Quæ nam enim aut artes sunt, aut facultates, ut non in quibus illæ uersantur rebus, plura in ijs accidere ex improviso soleant? Nam etsi quæ olim euentura sunt, ea nec arte continentur, nec facultate, nisi quæ coniectura se se effert, campus tamen illorum, ludisq; fortunæ est liber, ac proprius. An non curanti ægrotum medico, cuius ad curationem opus sit aut radice Ponticæ aut Elleboro, uel multum etiam potest in eo illi obesse fortuna, quædo quod inter nauigandum curatio hæc contigerit, nec radix in nauis Ponticæ, nec ad purgationem reperiatur Elleborus? Et imperatori qui se crastinum in diem, pugnaturum cum hoste constituit, nunquid non accidere illud potest, ut nocte quæ diem constitutam antecedit ardentissima corripatur à febre? ne interesse pugne possit, aut cum è castris prodire in prælium parat, repente, atq; ex insperato literas ut à

senatu accipiat, quibus præscriptum ei sit, ne pugnam omnino cum hoste ineat, ne uel cum illo conferat manum? Et qui sutor calceolarius pactus est, futurum se hospiti die insequenti iter inuito calceolos itinerarios, quoniam modo promissum præstabit, si mane dū ad suendum consurgit, omnem comperiat alutam, coriumq; item omne fruisse à furibus paulo ante subreptum? Quid cum statuarius somno expergiscitur, dolaturus mane in cæsaris effigiem saxum, animaduertit illud nocturna à cæli procella disiectum? Latissimus est igitur fortunæ campus, ijsq; in omnibus uires extendere, atq; imperium exercere ualet suum, in quibus præter spem, opinionem, propositum, ac constitutum, accidere aliquid ualeat, omninoq; improvisum. Patet quoq; uis eius non in ijs modo, quæ iam diximus, uerum etiam quocumq; in hominum gradu, atq; conditione, summa, humili, ingenua, seruili, rustica, urbana, plebeia, patritia. Nam & humili loco editos in reges peruasisse satis scimus, & dites in paupertatem extremâ redactos, & maxime inopes ad summas etiam peruenisse facultates, et in libertate genitos consensisse in seruitio, quibus è rebus liquido constat, non à natura modo fortunatos esse quosdam, aut infortunatos, uerum in quaq; hominum conditione contingere hoc ipsum posse. uersariq; fortunæ imperium in artibus item hominum, ac facultatibus quibuscunq;.

Animaduertendum esse, Deum primam esse causam.

Atq; hæc quidem ipsa licet habere hunc se in modum intellegantur, tamen, si Christiani esse uolumus, pieq; etiam philosophari, non pauca ex ijs quoq; quæ fortunæ tribuuntur, Deo ipsi, diuinæq; beneficentiæ uideantur potius adscribenda. Nam & Theodosio Augusto satis parua manu pugnam cum Gothis conferenti tempestas repente caelo immissa opitulata est, tanta uentorum mole, à tergo suo in hostium oculos, atque acies, ut tela ab ijs ipsis emissa retorqueret, ictusq; eorum frustraretur, retrouersumq; terga uti darent cogeret. uicit igitur Theodosius præsidio repentinæ, ut apparet, procellæ. At nihilominus consulenti Theodosio Ioannes, Anachorita respondit, uir utiq; Deo maxime ob sanctitatem acceptus, monuitq; triduo uniuerso cum exercitu ut ieiunaret, remq; diuinam Deo faceret, inde pugnam audacter cepisset, quoniam Deus esset pugnantem affuturus. Cuius rei, ut Horofius etiam testatur, Claudianus meminuit iniquiens.

- 20 O' nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
 21 Aeolus armatas acies, cui militat aether,
 22 Et coniurati ueniunt ad classica uenti.
 Circumfessa ab Neapolitanis acriter Siponto in Apulia, multos post ob-
 sidionem dies, erumpentibus Sipontinis, acriq; pugna conferta manu,
 Gargano è monte, coorta procella, tanto repente impetu, moleq; toni-
 truum ac fulgurum tanta in Neapolitanos ingruit, ut non ab ijs
 puuciores extincti fuerint, quàm gladio caesi. Atqui Laurentius anti-
 stes maxime sanctus uir ante Sipontinos admonuerat eruptionis dieq;
 qua erumpendum esset, ieiunio prius ac rebus diuinis peractis, quo-
 niam Gabriel genius à Deo in somnis ad ipsum missus ita monuisset.
 Vtriusq; igitur uictoriae laus repentinam ob causam uidetur merito
 ad fortunam referenda, tamen et sanctorum uirorum monita, et
 pie facta sacrificia diuinam id testantur statuisse prouidentiam. Sed
 nec Deo caruere, summiq; numinis praesentia direpta illa inter Ro-
 manos, ac Poenium Collinam ad portam certamina. Itaq; et assiduus
 ille continuusq; propitiae fortunae tenor. permultaq; ijs similia, quae
 ipsi in exemplum adduximus, Dei ipsius potius uidentur adscriben-
 da uoluntati, ac beneficentiae, quàm fortunae temeritati. Sed his iam
 delibatis, ad fortunae ipsius munera redditum faciamus.

Artem atq; scientiam cum fortuna non conuenire.

Ne autem quae diuinæ maiestatis sunt, ijs admisceamus quae profana il-
 lorum comparatione uideantur, ne uel de fortuna differetes, id est eue-
 titijs de causis ad ea quae prouidentiae sunt, parum aut pie, aut pror-
 sus impudenter delabamur, praeterq; rei ipsius, quae de agitur natu-
 ram, sic habeto, neq; artem aut comitari fortunae aut eam dirigere,
 neq; scientiam. Nam nec fortunatio praecipis constat, rationeq; neq;
 qua uia bona comparetur fortuna, quisquam unquam didicit, neq;
 enim disciplina continetur, quãdo omnino est ab intellectu, ac ratio-
 natione diuersa. Itaq; neq; ab arte neq; à scientia fortunati existunt,
 neq; humanae aut artis, aut scientiae praecipis, institutione uel ab ali-
 qua fortunae fauor comparatur, sed naturae tantum inherendo com-
 motionibus, quae ab impetu excitentur. ut omittamus, quã uel ad Deum,
 ut principem causam, omnia temperantem, uel ad coelestes, ac su-
 pernas causas referri ea possint. Nam si, ut dictum est, materia non
 munus fortunae subiecta fortasse est, quàm arti, quodq; utraq; suo
 quodam iure in eadem re uersetur, forma tamen utriq; omnino di-
 uersa est. Et si

uersa est. Et si enim natura contendit ad finem, exercetq; uires in hoc
 ipsum suas, quo id efficiat, in quod prospectat, in idemq; fortuna et
 ipsa incumbit, hac tamen ex intentione, atq; conatu, neq; natura, neq;
 fortuna cum scientia coniungitur, aut prudentia, neq; eundem ex eò
 uidentur magistratum gerere.

Fortunatos à natura institutos esse.

Est igitur proprium naturae ipsius munus, sua opera, suoq; magisterio
 eos ipsos qui fortunati futuri sunt, ita quidem ad illas ipsas commo-
 tiones suscitandas instituire, atq; ad sequendos impetus aptos reddere,
 atq; idoneos, ut nulla prudentia adhibita, pensitationeq; ac ratio-
 natione prorsus nulla, sed quem natura excitauit impetum, illum tan-
 tum secuti, ea ipsi adipiscantur, ac sibi uindictent, propter quae merito
 dicantur fortunati. Atq; hi quidem ab ipso statim initio quales futuri
 sint apparent, quaeq; inter eos ipsos, aliosq; qui secus à natura in-
 stituti sunt, intercessura differentia sit ac uarietas. Perinde, ut qui
 aut caesus nascuntur oculis, aut nigellis, colore rufo aut mustelino, si-
 mis naribus aut acutis. Namq; alia ut praetereamus, qui proprie di-
 cuntur artifices, ipsi in ijs quas exercent artibus sapere ab alijs iudi-
 cantur, e contrario fortunati in ea ipsa re aut parum existimantur,
 aut nihil penitus sapere, cuius gratia euadunt fortunati.

De iactus talorum similitudine.

Dices hoc ipse in loco, quæres sciscitare, cur unde quamobrem? quæ
 rendo tamen, ac sciscitando aliud consequere nihil quàm quod talo-
 rum contingit in ludis. Erunt igitur tali ipsi bene dolati, tersi, leues,
 affabrefacti in quadram undiq; nulla in eis labes, nullum in merit ui-
 tium. Iacit Marcus sine ullo malo dolo, nulla arte adhibita, ad pri-
 mum statim iactum, quem exigit senarium, quippe quem felicem ad
 fortunationem talorum natura instituerit. At Lucio uel centies
 clamanti quaternarium, nunquam is iactus obuicet, natura pa-
 rum admuniculantem. Itidem in suscipiendis negotijs, iisdemq; pro-
 sequendis, Quintilio cui natura suffragatur, statim, repente exitan-
 ter mouetur animus, illam unam ut ineat uiam, neq; omnino praeter
 eam eius oculis alia obuersetur, uel si obuersetur, e uestigio quidem
 ea repudiata, festinanter illam ingressus, facillime, atq; e sententia
 in quod intendebat, illud assequitur, et tamen prudentissimorum in

dicio uirorum, in initio parum, aut rectum, aut tutum iter uisus est ingredi. At Valerio tanquam oscitanti, neq; ad id ipsum nato nullæ tales initio incidunt commotiones, quæ si inierint, ratione eas, ac penso adhibito moderari tentabit, diutiusq; etiam se cum ratiocinabitur, animoq; id agitabit, quin amicos quoq; & prudentes adhibebit in consilium uiros. Demum nullum omnino aliud secuturus est iter, q̄ quod ratio monstrabit, ac prudentia. Itaq; itinere in medio repellentur ab incepto, & ratione, & prudentia temperato. Vir & sanctus
 » & maxime doctus Thomás Aquinás cum in huc sermonem de fortuna scribens incidisset, inquit. Iactum tali e' tribus constare, e' tali
 » ipsius constitutione, e' collocatione eius in palma, atq; e' iactis impulsu, eundem quoq; in modum sentiendum est de fortuna, ut scilicet q̄ ea usus est secunda, naturalis illos habeat impetus, utq; excitetur ab illis, rapiaturq; eosq; ut excitatus sequatur. Cui itaq; numerus ipse alludet, quem querit, optatq; prouenire de tali iactu probe constituti, sineq; dolo malo, sine fraude, huic dicendum est ab euentu succedere, sin uero artem fraudem'ue, ueteratorumq; adhibebit quippiam in iacendo, huic ars proderit, nequaquam alludet euentus. Atq; huius quidem iactus artificiosus erit, illius uero euentus.

Oportere fortunatum naturæ ipsius impetum sequi.

Igitur, ut neq; tali proba constitutio, quadraturq; affabre facta numerum ex se pariet aliquem, sine iactoris opera manuq; sic natura ipsa impetuosa irrationalisq; fortunatum minime præstabit aliq̄, præterquam sicuti uoluntatem mouit impetus, eundem ipse pronus, paratusq; insequitur, illiq; uolens, ac libens obtemperet. Neq; enim nostro sine assensu, operaq; hac in parte, naturæ solum præsidium, unaq; eius procuratio satis erit. Ut cum nauigantibus nobis secunda in cassum aspirent auræ, ni uelum malo, antennisq; suspensum tetenderimus, frustra q; uindemia quamuis læta, et felix ab anni constitutione arridere nobis uidebitur, præterquam si manu e' uitibus uinas legerimus, blandientemq; autumnum artificio iuuerimus, atq; opera. Atq; hæc quidem non inepta fortasse fuit causa, cur à fortuna fortunatos potius dixerint, quam à naturæ fauore bene natos. Quoniam autem nauigationem in similitudinē assumpsimus, aurarumq; aspirationem, idem mihi uidetur homini usuuenire fortunato, quod uitioso, ac male compacto nauigio, quod quamuis parum probe edificatum, si solertem tamen, ac peritum nactum fuerit gubernatorem,

multo & tutius, & celerius applicabit in portum, quam bene instructa nauicula, cui ignauus gubernator præfuerit, parumq; nauticæ rei peritus. Habet enim fortunatus uir ipse secum naturam duce, cuius industria multo, quam artis cuiusuis, aut facultatis maior est, atq; felicior. Itaq; facile quidem fortuna præstat, quod ratio, aut nullo forte modo præsterit, aut non absq; summo labore, ac difficultate.

Cur natura in hominibus fortunandis minime fuerit ordinata.

Nec temere autem, nec parum fortasse apte hoc præsertim loco querendum uideatur, cur cum in generando homine ordini ubiq; natura inhæreat, consulatq; progressionibus exacta cum maturitate, in ijs uero, quæ ad fortunandum eum pertineant, ita nullum omnino retineat ordinem, ut lubrica prorsus appareat uel incomposita potius, & tanquam temeraria. An quia in progignendo homine etsi plures conueniunt causæ, ut cæli ipsius uis, ac solis, ut semini etiam humano uis insita, ut seminis e' dorso, lumbisq; concalescens defluxus, instillatioq; atq; eiusdem receptio in utero, hæc tamen ipsæ & exploratæ sunt causæ, atq; ipsæ quidem per se. Cum tamen quæ causæ à fortuna ipsa dictæ sunt fortuitæ, quod illam ipsam constituent, & tanquam informant, sint omnino inordinatæ, incognitæ, inexploratæ, progressionesq; earum temerariæ, magis quam constantes aut stabilitæ. Quo'circa euentitiæ sunt, iureq; putantur casu contineri, quando humani seminis explorata uis est, notus item solis uigor, cælestisq; agitationis. At uero etsi cognitum est, & comprobatum fonte sua ad innum grauiora decurrere, ignotum tamen est, atq; incompertum, accedente ad forum uolatio, casura'ne sit tegula, quæ in caput eius prolapsa uultus insiliat. Quo'circa quæ fortunam constituent causæ, cum incertæ sint, inordinatæq; nequaquam per se, uerū ut accidentes habentur, atq; euentitiæ. Natura igitur cæteris in effectibus, ministerijsq; suis euidentia utitur, causarumq; certitudine. At fortuitis in effectibus, incompertis potius, atq; ab euentu oblati. Nam etsi causa manifesta est, & ipsa quidem per se existens, quod forte sua ruant deorsum, quæ maxime grauiora sunt corpora, licet ite eadem per se constet, notaq; sit causa, uolatum ire ad mercatum, emendi obsonij gratia, euentitium tamen quiddam est, tegulæ repentinus lapsus, uulnerisq; inslitio.

DE FORTVNA
Fortunæ causas esse interminatas.

Quo igitur paucioribus rem hanc transigamus, nihil est natura, ne intellectus quidem ipse, determinatius, constitutusque; quippe cum naturæ ipsius vires in unum omnes, et pariter conueniant, et in idem simul una coeant, Fortuna uero, quod impetu existat naturæ, uel sit ipsa utique eius impetus, interminatusque; constet minimeque definitis causis. Dices hic forsitan, itionem ad forum finitam quidem esse, planèque exploratam, quasi uero non suscepti ad forum itineris possint esse causæ etiam multiplices, ut conueniendi hospitis, exigendæ pecuniæ, uendendæ, aut emendæ annonæ, commutandi in lanam olei, conducendi fossoris, comparandi aratri, mercandi asini, aut iumentum, edomitandi equi, aut frenandi, et eius generis, ac diuersi etiam plurimæ causæ. Quo circa fortuitæ quidem causæ, multiplices ipsæ sunt, possibilitate uidelicet sua (utur enim eisi uerbo neutrique nouo, minus tamen usitato) uerum actione post ipsa ita terminantur, ut quod antea quidem interminatum erat, nostraque in potestate situm, agendo tamen certum appareat, omninoque exploratum. Ita que quæ à fortuna proficiuntur, a causis minime certis, constitutisque; proficiuntur, ipsaque; nullo modo per se existentibus. Quod si fortasse et ab exploratis, ac cognitatis argumentabere, etiam proficisci, ita quidem censeo, finitas eas actus quidem, potestate uero minime terminatas, aut certas.

Fortunæ definitio.

Bene igitur, atque ex ipsa ueri cognitione qui dixerunt fortunam nihil prorsus esse aliud, quam inopinum, euentitiumque; causarum concursum quendam, atque coitionem. Expressius autem, nec minus e re ipsa, qui naturam esse quandam, eamque sine ratione, seu ipsius impetum quendam naturæ esse professi sunt. Quæ quoniam causa est, quarum ea rerum causa sit, antea quidem abunde explicatum est, bonorum scilicet uel adipiscendorum, uel admittendorum cuius ea imperio subiecta sunt, hominumque; fortunandorum ipsi ipsi e bonis, uel in miseriam conijciendorum.

Circa quos naturæ impetus fortuna uersetur.

Reliquum est, ut uideamus, qui nam illi naturæ sint impetus, quibus mouedis, agtandisque; fortuna uersetur. Et uero, ni fallor, humani impe-

tus animi partim ab appetitione existunt, partim à ratiocinatione, alijque; sunt impetus, quos ratio ipsa mouet, alij quos appetitus. Et illi quidem rectitudinem sequuntur. Quid enim nisi rectum ratio aut curet, aut quærat? Qui uero ab appetitu, qua rationi obsequuntur, et illi quoque à recto uix detorqueant. Quoniam igitur pacto in ijs fortuna uersabitur, cum rationis, fortunæque; diuersi sint mores, longeque; alia utriusque; conditio? Ad hæc si fortuna ipsa, quædam est absque; ratione natura, quam in opinionem Peripatetici consentiunt, quænam fortunæ potest esse cognatio illo cum impetus genere, qui sit ipse ratiocinabilis? neque; ab intellectu abhorreat, neque; à scientia hominis, aut prudentia? Palàm igitur fit impetus hos de quibus nunc agimus, ab ea citari animæ parte, cuius appetitio propria est, illa uidelicet quæ nomine alio, nec inepte fortasse, naturalis est uocata, ut impetum hunc naturalem, non mirus recte quam appetituum hodie philosophi uocent. Etenim natura duce, quibus opus nobis sit, quæque; censeamus conducibilia, ea concupiscimus, in hocque; maxime illa intentæ est, quo sibi ipsa bene consulat, propriæque; prospiciat conseruationi, idque; commune est cunctis etiam animalibus. Quod cum ita sit, appetendis profecto illis naturaliter propensi sumus, quæ utilia censeantur, et commoda, nobisque; ipsis profutura. Igitur si ratio, scientia, prudentia, ipse quoque; intellectus iungi prorsus cum fortuna recusat, eiusque; abhorret à familiaritate, nimirum cum et fortuna natura quædam sit, illos sibi impetus accomodat, suaque; contrahit iura, qui naturales quidem sint, atque; ab appetitu profecti. exque; eo appetitionis tantum genere, quæ propter utilitatis studium, propriamque; conseruationem homini communis est cum belluis. Nam et fortuna, et feræ à ferendo sunt dictæ, feruntur enim nulla ratione, uerum naturali, et suo tantum impetu, quocumque; naturæ ipsius cupiditate rapiuntur. Habes igitur qui sint impetus, quos fortuna sibi ministros paret, tametsi fortuna plane multum in hominibus, atque; in his ipsis tantum, in feris autem nihil omnino iurisdictionis habet, quippe quarum nullæ sunt actiones atque; negotia, nullusque; propositus finis, fortuna uero ipsa in ijs uersetur, quæ præter propositum usuueniunt.

De impetu uoluntario.

Vtque; mihi quidē uidetur uoluntas etiā ipsa duplici est modo consideranda. Nam qua rationi se adiungit inhaeretque; qui ex ea manat impetus, uel impulsus potius hi nihil omnino cum fortuna consentaneū habent.

Tunc uero fortunæ familiares sunt, atq; coniuncti, cū uoluntas ipsa, nec à ratione excitata est, nec illam unq; sed naturā tantum ipsam secuta, naturali quoq; à motu solum trahitur. Franciscum Pudericum literatissimum hominem, rerum quoq; ciuiliū abunde peritum, dicentem audiui sæpius, naturam ipsam à Deo esse institutam, eamq; ob rem exploratum semper aliquid, ac definitum & meditari, & agere. At rationem ipsos sibi homines esse commentos, contemplando, perquirēdo, ratiocinando, quæ tamen uis à natura quoq; uel à Deo magis esset illis insita. Quæ de causa rationem non ita ex comperto terminatoq; iter suū proficere, neq; adeo ex composito pergere. Quanto igitur impetus ille, secundū quæ fortunata, atq; aspiranter nobiscum agatur, naturalior est, tanto à ratione magis recedit, longiorq; intervallo distat ab intellectu, efficiturq; ut naturales tantum impetus fortunæ sint adscribendi.

Rationem dupliciter esse considerandam.

Et quidem ipse in scholis audiui etiam non raro, naturalium disceptatores rerum, ac magistros ita quidem differentes. Rationem dupliciter esse modo considerandam, & ut natura ipsa est, & ut eadem ipsa est ratio. Quæ enim à Deo moueretur, atq; superno à numine, naturam utiq; illam esse, sibiq; ipsi supremum in modum congruentem, summamq; certitudine in quod intendat, in unum illud contendentem, gerereq; se se determinate admodum, atq; ab explorato. Quæ uero à se met excitetur, suo tantum iure innisa, minus quidem ex definito progredi, neq; tam omnino explore, atq; è comperto, inceptum iter peragere. Vtrocunq; igitur modo rationem acceperis, nihil omnino commune habebit cum fortuna. Quando quem nunc irrationalem uocamus impetum, talem prorsus esse eum uolumus, alienumq; ab omni rationis progressionem, & ordine. Cum liquido etiam constet, sæpenumero eos ipsos quos fortunatos dicimus fuisse desertos ab consueta fortunæ aspiratione, dum relicto naturalis illius impetus cursu, ad rationem declinant, rationisq; se se præceptis accommodant. Contra uero, secunda illis fluxisse omnia, ubi relicta ratione ignauiter, imprudenter, ignorantēq; & in ratiocinando de negotio quod gererent, se se habuissent, & etiam in administrando.

Quæ signa sint naturaliter fortunatorum.

Signa igitur, et notæ quasi quædam eorum, quos natura ipsa instituisse ad fortuationem uideatur, hæc ferè sunt. Si facile ipsi moueantur ab impetu, sine ratione, sine consilio, nulla prorsus maturitate adiuncta. Quæ de re sit indicatio, moueri impetum eum ab appetitione tantum naturali. Si appetitiones & ipsæ absq; ratione erunt, & penso, uerum tamen eius ipsius, quod & appeti oporteat, & quo tempore, quo etiam modo oporteat. Quæ quidem ipsa apertissime indicant, naturæ aptitudinem eius, qui naturaliter sit ad fortuationem institutus. Si in suscipiendis aut susceptis negotiis, ineptius ipse quidem, ac parum pro re ipsa ratiocinabitur, deq; us differet, uel potius insipienter, ac nihilominus è sententiā ei succedat. Si administrādis rebus negotiisq; impetum tantum sequetur ducem. Si ubi consilium, rationemq; inter agendum adhibuerit, male ei uertet. Neq; enim à ratione fortunati euadunt, uerum à natura ad id ipsum comparati. Si in administrandis negotiis appareat sequi eum naturales impetus, repudiata prorsus ratione, atq; consilijs. Si minime cunctanter, quum statim, atque è uestigio eliget, decernetq; suscitatum à natura sequi impetum. Quamquam ubi naturalis regnat impetus, quæ potest illic esse electio? uocamus autem electionem promptitudinem illam sequendi statim illud ipsum, quod impetus repente excitatus oblatum animo obiecerit, nulla prorsus consultatione adhibita, aut pensatione. Potissimum autem insipientia, & stoliditas quasi quædam gerendis in negotiis, prosequendoq; naturali impetu, cum successus ipse plerumq; secundus, & felix fuerit, potissimum inquam signum est apti nati hominis, eiusdemq; naturaliter instituti, in quem fortuna ipsa beneuolentiā, ac potestatem ostendet suam, si excitato statim impetu, ad illum repente se accommodauerit, spretis, abiectis, repudiatis & consilijs eorum, & sententijs qui secus aut sentiant, aut persuadere aliter conentur. Hæc ferè signa sunt fortunandi hominis, natura ab ipsa indita. Nam quemadmodum glauca, nascentis foetus oculi imbecilliore illum indicant uidendi uis usurum, nigri uero, ac fusculi ualidiorē, sunt enim hæc ipsa certa quædam naturæ semina. Sic hæc, quæ diximus signa futuri sunt fortunati hominis, cuius natura quædē ipsa, dux futura est, ac magistra, minime uero ratio aut prudentia. Quin hic ipse aliorū aspernabitur consilia, auresq; obstrudet suas prudentiora monentibus. Quæ igitur à natura insint signa fortunatorum hominum, qui etiam naturales sunt impetus, quibus tanquam

ministris fortuna utatur, quamq; sit ipsa ab ratione diuersa, pensata
tisq; a consilijs, dictum sit hactenus.

CUR MUTABILIS SIT FORTUNA.

Et uero quamuis incomperior causa, forsitan etiã diuina existat, cur
secunda fortuna aliã tenorem continuat suum, aliã facile mutet il
lum, minusq; ac minus assidua ipsa sit, & stabilis, ex eo tamen hoc
ipsum potest accidere, qd fortuna cui est familiarior, eius sit naturalis
institutio magis, magisq; accommodata, atq; ad id ipsum nata, ut ad
impetus facile excitetur, quibus repente quidem exatis, nullo prorsus
adhibito consilio morem ipse confestim gerat, ac uolens illos libensq;
prosequatur, contra uero parum cui familiaris est, quod is male sit
aptus, nec omnino apte natus ad naturales ipsos impetus prosequen
dos, ubi exagitati fuerint, quorum cursum adhibita ratione, pensi
tando, ac ratiocinando impediatur aut quot naturalis eius constitutio
nequaquam sit illiusmodi, ut prona et facilis sit, aut ex toto idonea,
in qua suum natura ius pro libito exercere ad impetus commouen
dos queat, naturalisq; ad appetitiones. Ac si non moralis quoq; in
stitutio, civilisq; consuetudo pudore quasi quodam nos afficere aliquã
do soleat, id ne sequamur cuius honestam reddere causam nec pos
simus, nec sciamus, turpe admodũ ducentes ips occupari negotijs, atq;
actionibus, quarum probabilis saltem ratio reddi nequeat. Itaq; na
turalis apud quosdam institutio morali cedit institutioni, civilibusq;
præceptis. Et illos quidem nihil pudor moueat, aut honesti gratia, mo
do quod libuerit, quodq; impetus tulerit, sequantur. Si suscepti igno
rent negotij, rei q; uel gestæ uel gerendæ rationem. Hi uero etsi ini
tio uidentur impetui uelle obsequi, post tamen mentem ipsam in consi
lium adhibentes, naturali illo impulsu ut temerario, parumq; ut ur
bana dicitur ratio, laudabili, sub iugum rationis compresso, nullum
naturæ illi impetuosæ, irrationabilisq; permittunt locum. THEO
DORVS GAZA uir & uita & moribus non minus proba
tus, quam eruditione rerum plurimarum clarus, atq; scientia, cum
audiret obiurgantes quosdam, magis quam incusantes Ferdinandũ
Regem Neapolitanorum, quod parum consulte, nec omnino pruden
ter res suas administraret. Amabo, inquit, uiri boni desinite Regem
incusare, cui moribus his, hocq; gubernandi genere, se q; resq; suas mo
deranti omnia e sententia stuerent. An ne id agere est in animo, quo
cursum rerum eius suapte natura fluentium, consultando, matureq;

agendo impediatis? quã gradiatur Rex, & fortunatus, & felix
non alia magis quam qua hactenus incessit uia, ne dum iter mutat
ac mores, fortunam quoq; quod ipsi nullo modo cupitis, nouis ar
tibus mutet. Intellegebat igitur uir doctissimus, id illos tandem agere,
dum quid fortuna esset ignorant, uti consilijs, cogitationibusq; bene
concoctis aurarum secundos status Regijs ab rebus auerterent.

Fortunam aliquando uersari etiam circa im
petus rationalis.

Quãquam autem hos ipsos impetus uersari in ijs dicimus appetitionibus,
quæ a mente, ratione q; aberrant longius, tamen quod abunde mul
tum potens, pollensq; fortunæ uis est, non uideatur neglegendum, id qd
res ipsa docet, in appetitionibus quoq; eam rationalibus propitiã se
se, maximeq; fauorabilem aliquando ostendere. Nam etsi, ut dictum
est, utq; fortunæ definitio docet, omnesq; consentiunt, nihil omnino
cum ratione coniunctum habet, non raro tamen utraq; in unum cõ
gruunt. Ut cum hinc ratio, modusq; & prudens, & cautus admi
nistrati negotij, rei q; bene gestæ bonum adducit siue exitum, siue euẽ
tum, illinc fortunæ quoq; afflatus in idem aspirat, duæ ut simul diuer
sæ causæ, rationalis altera, altera euentitia, casu quodã in id ipsum
confluant, unaq; collabuntur. Quæ tamen res non tam id effiat, ut
ratio fortunæ sit subiecta imperio, utq; ipsa per se quidẽ aut cum ra
tione agat, aut rationis utatur opera, quam ut nobis ostendat, simulq;
commonefaciat casu id, euentitiaq; de causa usuuenire. Ut cum ædi
ficianti domum, apparantiq; pecuniam necessariam & architectis, et
operis, lapides item materiamq; aliam opportunam ædificationi, re
pente in substruendis fundamentis obijcitur auri, aut argenti massa,
quæ tamen in re, nec ratio traxit ad se fortunam, nec fortuna secum
adhibuit rationem, uerum ita contingit, perinde, ut humanæ ferunt
res, ac uarietates, duas has in unum simul siue naturæ uires, siue e
natura, menteq; temperatas potestates consentire, & tanquam duos
riuos, alterum sulfureum, squalentemq; maxime limpidum alte
rum in amnis cuiuspiam alueum confluere, quo e confluxu amnis il
lius & compleatur alueus, & augeatur decursus. Itaq; euentus ali
quando fert ipse, ut fortuna quoq; uideatur cum ratione coniũgi, neu
trius tamen ob naturam, uerum ob euentum solum, diuersarumq;
causarum repentinam concursionem. Vides igitur qua uia, quoq; mo
do id interdum eueniat, ut secundum rationalis quoq; impulsus for

una uis sese exerceat. Verum enim cum mens ipsa & quem tum intellectum uocamus, tum intelligentiam, in inquirendo, contemplando, ratiocinandoq; uersetur, profecto nihil habet fortuna, quare illius sese immiscere iurisdictioni in alterutram possit partem seu fauoris, seu detrimenti. Sed nescio quomodo fortunæ quoq; eodem penetrat uel lenior aura, uel turbatior, quasi non contemplatricem nobis uitam sequentibus fortuna multa possit obicere, ut patriæ excedium, ut patrimonij direptionem, ut liberorum orbitatem, ut qui carissim nobis erant, eorum amissionem ac iacturam, quæ animum ipsum, mentemq; pluribus e partibus & perturbent uehementius, et concitant, retrahantq; à contemplando, aut ex aduerso bona plurima offerat, quæ magis, magisq; animum incitent, hortentur, uel etiã impellant ad nauandam longe etiam studiosius operam, ad rerum naturæ diuinarumq; contemplationem, atque scientiam. Itaq; quid etiam nos ipsi hac in parte sentiamus, manifesto ex ijs, quæ dicta sunt, intellegis.

Thomæ Aquinatis dicta.

T Thomæ Aquinatis in explanatione libelli, qui de bona inscribitur fortuna, dicta sunt hæc, perquam libenter enim, quadamq; quasi necessitate in re quæ pene habitæ est prophana, testimonium adducimus, ac sententiam eiusdem unius, & uiri sanctissimi, & Theologi maxime eminentis inter Christianos. Sunt igitur dicta eius, sententiæq; huiusmodi. Nihil extra Deum esse, conseruareq; ipsum cuncta, perinde, ut anima corpus tueatur, ac conseruet, cumq; omnia tuendo conseruet, conseruandoq; cõtineat, nihil prorsus extra Deum esse. Ad hæc Deum & principium esse, & causam motus rerum quæ sunt omnium uniuersaq; ex hoc moueri, In ijs & hominis quoq; animam ad ad intellegendum, & contemplandum. Esse igitur diuinum in nobis quiddam, in anima uidelicet nostra, quod nos, nostraq; ad bonũ excitet, atq; inuitet, diuinum uero illud Deum esse, mouentem finem in suum cuncta. Itaq; qui motum eum percipiant, diuinosq; sequantur impetus, eos & adipisci quæ iudicentur bona, et inde fortunatos esse, atq; haberi. Post quæ etiam ait. Principium rationis nullo esse modo rationem, uerum aliquid quod præstet rationi, quid autem præstet, quid ue potius sit ac melius scientia, atq; intelligentia, præter Deum aliud esse nihil. Quin etiã quæ sint cuncta respectu eius, qd est primum, instrumenta quasi quædam esse ab eodem fabricata, referendum ergo intellectum ad Deum esse, ueluti ad principium, quo ni-

hil sit præstabilius, nihil melius. Cumq; hic ipse intellectus, habeat se æque, ac instrumentum, hinc animæ nostræ commotiones ad Deum quoq; ipsum referendas, agitationes item mentis, atq; intelligentiæ, ut pote primam ad causam, omniumq; quæ moucantur originem. Igitur & impetus quoq; illos ipsos, qui in ea parte animæ, quæ intellegit fiunt, ad eundem modo simili referendos. Hinc etiã subiicit, Bonam fortunam esse aliquid sine ratione, fortunatisq; hominibus consilio, aut consultatione minime opus esse, quoniam rationem ipsam sæpenumero bonæ fortunæ cursum impedire. Ad hæc prudentiam atq; agendi peritiam, sapientiã deniq; à fortuna superari. Illud etiã usiuenerit, ut parum qui habeantur sapientes, fortunæ potius fauore, beneficioq; uterentur, esse quoq; eosdem fortunatiores. Ideoq; uerum id esse, quod per uulgatum iam esset, hos ipsos scilicet sine ratione, sine consilio, impetu tantum duce, optatam uitam contingere. Esse igitur fortunam sine ratione quippiam, impetus enim illos, quos fortunati sequerentur, à ratione nullo modo excitos, uerum à Deo ipso, eamq; ob rem consilio opus ijs nequaquam esse, sequi enim eos causam illam, atque originem, quæ & consilio potior est, & intellectu, quippe cum Deum ipsum rectorem habeant, atq; itineris duccem. Subdit deinde, qui rationem sequantur, ijs neque id inesse, ut sint fortunati, neq; diuinas instinctus esse insitos, nec optatum ob id posse eos finem pertingere. Boni nanq; successus adeptionem ab instinctu illo carente ratione, atque consilio proficisci. Et enim belluas, cassaq; ratione animalia instinctus ipsos naturales multo familiarius obsequētusq; quàm homines sequi, quos ratio quædem ipsa, mensq; rationi intenta impediatur, distrahatq; à percipiendis, atq; insequendis illis. Per eundem itaq; solere modum contingere, ut qui sapientiæ studeant, rerumq; dediti sint cognitioni, ne eosdem aut sentiant, aut sequatur instinctus, magis, magisq; à ratione, sapientiãq; prohibeantur, ex eo id effici, ut ratio impedimentum esse quoddam uideatur bonorum euentuum, fortunæq; secundioris. Deinceps hæc quoque subiungit. Hominum ita institutorum diuinationem, longe quàm sapientium apparatus esse ac magis promptam, fortunatos enim & citius, & melius rerum exitum, ac finem præsentiscere, quippe qui & sentiant ipsi, & præfagiant diuino ab instinctu, qui sensum excedat omnem, omnemq; utiq; intelligentiam. Esse autem, atq; inueniri, rerum exitus qui præsentiant, & tanquam ante uideant futura quæ sint, quia multa ipsi audierint, legerint, experti sint, quodq; diu, multumq;

» cogitando, præsentiaq; comparando præteritis, ex ijsq; futura conij-
 » ciendo, de rerum exitu & iudicent, quid euenturum sit, et prædicant
 » illud. Deum autem absq; ulla rerum inter se comparatione, coniectu
 » ra'ue, absq; doctrina, & scientia habere ante oculos & quæ præ-
 » teriere, & quæ præsentia sunt, atq; etiam sint futura, nullaq; illi
 » ratione opus esse aut præfagio futuris prænoscentis. quippe qui non
 » solum ea per se ipse nouerit, uerum & alia quoq; quorum ad ho-
 » mines nec dum peruenerit aut ratio, aut cognitio. Quo' circa melio-
 » rem & ducem, & directorem rerum nostrarum Deum quàm pri-
 » dentiam esse, aut sapientiam, usum'ue plurimorum negotiorum. Re-
 » cte igitur dictum esse, ac definitum, bonam fortunam, quæq; diuina
 » dicatur, hominum præstare cognitioni, ac sapientiæ. Atq; hæc qui-
 » dem Thomas.

De fortuna diuina, & euentitia.

Igitur idem ipse, peripateticq; uno simul ore consentiunt, hos ipsos
 impetus, qui alio nomine sunt instinctus, impulsusq; ad Deum ue-
 luti ad primam, ac supremam causam referendos. Ipsam uero bonã
 fortunam, quod etiam ipsi non multo ante fecimus, duplicem esse, alte-
 ramq; quæ penè continua, atq; assidua magis esset, diuinam appel-
 lare non dubitauit. Alteram omnino fortuitam habendam censet,
 vtranc; uero in eo conuenire, quod neutra rationi, consilioq; inni-
 titur, nihil enim quod à fortuna, intra rationis cancellos uersari, aut
 coerceri, contra in eo differre, quod diuina hæc licet impetum se-
 quantur, magis tamen sibi constat, ac tenorem retinet, illa uero te-
 norem abrumpit, estq; nullo pacto assidua. Cumq; hæc ipsa parum
 continua, minusq; ac minus familiaris, fortuiti plus habeat, minus
 profecto habet bonitatis. Diuina uero bonitatis plus, minus omni-
 no fortuiti. Quod autem dicunt minus habere fortuiti, tale est,
 quod uidelicet fortuita pluribus progrediantur e' causis, quarum
 concursus sit penitus euentitius, quantoq; euentitiij se cum plus habet,
 tanto etiam fortuiti amplius. Nam quæ ad diuinam conueniant,
 eandemq; quæ impetum sequitur, ac tenorem magis seruat, licet et
 ipsa quoque confluant ex accidenti, naturalem tamen quendam ui-
 dentur ordinem sequi, neq; enim euentitium omnino putandum est,
 ac temerarium, quod & impetus in anima excitor, atq; in nobis ipsis
 suscitatos amplectamur ex templo, ac secundum eosdem, susceptum
 iam negotium moderemur, dirigamusq; actiones ad exitum nostras.
 Quid igitur mirum si plus in hac boni? Nam bona fortuna à bono
 est dicta,

est dicta, quando quo magis assidua est, eo sæpius benignum forti-
 tur euentum, efficiturq; per singulas frequentationes, ac gradatim me-
 lior. Bona autem tum plura tum magis frequẽtata, quis nesciat, præ-
 ponenda esse paucioribus? Non igitur mirum, fortuiti si plus in altera,
 longe uero in altera boni amplius.

De genere duplici fortunatorum.

Eadem hac uia duplex genus fortunatorum constituunt, eorum quidẽ
 unum, qui diuino agantur ductu, sentiantq; consistentis illius fauo-
 rem assiduum, illorum uero alterum, quorum institutrix sit fortuna
 penitus euentitia, ipsaq; parum frequens & rara. Ac prioris quidem
 » generis exemplum est, Eutychus Sabinus, qui pransus cum esset, con-
 » uersus ad uxorem, nescio quid, inquit, boni mihi præfagit animus.
 itaq; e' uestigio iturus Romam sum, cras ad te rediturus. Iter in gres-
 sus cum de æstu deq; itinere fessus sub arborẽ confedisset, animadu-
 » tit uetus ædificium, quod erat secundum uiam, paulo ante corruisse,
 factusq; ruinae propior, in scriniolum incidit argento grauidum.
 Idẽ cum uidisset in somnis gallinaceum scalpuriẽtem solum, atq; in-
 » de rostro haurientem triticum, ex perrectus cum esset, ac somni me-
 » mor sibiq; bene auspiciens ad uillam contendit, & quo loco uidisset
 dormiens scalpuriẽtem gallum, ibidem coepit fodere, nec multum
 operæ in effodiendo adhibuit, ecce concrepuit olla numorum plena.
 Item cum audiret à præcone uenalem fieri uineam, statim pupugit
 » animum spes quædam inopina futuri inde multis cum emolumentis
 » boni. emut ea spe, atq; instinctu ductus, cumq; decreuisset in ea colũ-
 » barium ædificare, effodiendis fundamentis præluxit repente eius ocu-
 » lis aurea ueneris, & Charitum tabella. In olei quoq; uilitate ad fo-
 » rum cum accessisset, nemine de oleo emendo tunc soliato, cæteris asper-
 » nantibus, commouit eum desubito appetitus qdã repente quidẽm ex-
 » citus, qui emptionem utilem futuram promitteret. Emut igitur, mercato-
 » ribus qui aderant, propositum eius irridẽtibus. Insequenti anno nul-
 » lus fuit ex oliuĩs prouentus, tertio & quarto siccitas, æstus, uredines,
 » bruchi quoq; frondibus, ramusculisq; fecere iniuriam. Quinto igitur
 » anno, tantum lucri obuenit illi ex oleo, ut decuplo etiam uẽdiderit.
 » Iter etiam Romam faciens obuium habuit in uia adolescentulũ He-
 » truscum, qui patris iram fugerat. Percunctatus igitur et itineris cau-
 » sam, & pueri solitudinem, quem egregia esse indole uidebat & ser-
 » mone ingenuo, percudit illico eius animũ cupiditas collocandæ filiolæ,

adducit igitur illum ad se multis cohortatus, bonū ut haberet animū, indeq; uxori commendat. Nec multos post dies, quod adolescentuli mores mirificam præ se ferebant ingenuitatem, e gregiamq; animi indolem, spemq; in dies maiorem quanquam inuitis cognatis, atq; affini bus despondit ei filiolum. Annus nec abiit, cum patre quiq; illi erāt de pesilentia extinctis fratribus, paternis, atq; auitis bonis hæres adolefcens ipse successit, fuitq; patrimonium amplum admodum, atq; magnificum. Vides Sabinum hunc Eutychem plura in dies fortuna aggerente, præfagentem ubiq; bene sibi atq; e sententia, perinde, ac numine commonefaciente aliquo, morem illi gerere, primōq; iter Romam suscepisse, secundo uineam sibi comparasse, præfagente animo secundos successus. Tertio emisse oleum, eodem stimulante appetitu, Quarto fugitiuum puerum ascuisse in generum utile id honoratumq; futurum pollicente instinctu, quem authorem & ducem ubiq; secutus est posterioris generis est illud, Mamercus Capretanus piscator apprimè pauper, ut ferè pleriq; omnes sunt piscatores, de more ingressus mane cymbam id agebat, ut de piscatu sibi familiarēq; obsonium comperaret, & panem, cum iecisset rete in altum, indeq; illud postlens ad litus traheret, halga grauidum subduxit, iratusq; halgam in litus cum proieceret, capsulam aureorum plenam cum halga eiectam in arenam fregit, domumq; ex paupere diues redijt. Nihil non hic fortuitum, impetus omnino nullus, præfagium nullum, appetendis ea e piscatione lucris thesauris uel titillatio alia prorsus nulla, præterquam capiendorū in cœnam pisciū, atq; emendi panis.

Quæ differentia inter diuinam, euentitiamq; fortunam.

Diuina igitur euentitiaq; fortuna, bona utraq; agnominata magno pere inter se differunt, quando appetitio illa quasi diuinitus excitata, ubiq; dux est eius, atq; commoñitrix qui diuinæ fortunationis existit e genere. Illum autem alterum, aut uix, aut rarerè admodum uel excitat, uel monefacit. Ad hæc fortunator ille, quiq; uideatur Deo carior, electionem quasi quandam adhibet sequendi eius, atq; agendi, quod animus ipse præfagus, ac præfentiens representat. Hic uero alter multo quidem sese habet secus. In ea nanq; fortunæ raritate aut nullus eum excitat impetus, nulloq; ipse instinctu ducitur, aut nulla inceptis, ac gressibus eius accedit electio & siqua forte accesserit, uiam hanc principio ingressus ipse in aliam mox inscius, ignoransq; delabitur. Quocirca fortunatus ille cui assiduam

ferè adest diuinæ illius fortunæ suffragium, lumenq; naturalis illi fauor accendit in tenebris, impetum sequitur, & quo instinctus ipse eum ducat, illo, seq; actionesq; suas dirigit, totumq; ad illum se componit, nullo consilio, nulla penitus ratioe adhibita, interrogatusq; ipse, uti iam diximus, quid nam aliud afferat causæ? quàm quod illud sequatur ipsum, quod impetus simul animusq; dictauerit? Ipsa uero appetendi excitatio, primaq; commotio cum insit à natura, quippe quæ in bonum ubiq; & ipsa feratur, & hominem etiam co'trahat, non nisi diuino potest de beneficio contingere. Quippe cum eiusmodi ipsa sit, ea ut concupiscat, quibus opus sit, & quo tempore oporteat, quoq; etiam modo. Etenim excitatio ipsa, atq; appetitio futura est pro naturæ ipsius aptitudine, atq; institutione, supremo illo numine, ut nostri etiam Theologi sentiunt, eam mouente.

De Fortunatis, qui sunt rudi, & crasso ingenio.

Nec mirum igitur, nec a rei natura alienum est, rudiori quosdam ingenio præditos, minusq; ad ratiocinandum accommodatos, quorum etiã animus quædã insita est simplicitas, crassitudoq; quasi quædã et ad inueniendum, et ad iudicandum, naturæ commotiones has magis sequi, illisq; obtemperatiores esse, quã qui acutiori sint ingenio, captiūq; magis perspicaci. Quibus idem usuenit, ut A. COLOTIVS noster dicere solet, qd̄ijs qui oculis capti sunt. Hi enim propter aut amissam, aut nõ concessam lucem, memoria sunt maiore, magisq; tenaci, et ualida. Tidẽ qbus acumen deest ingenij ad ratiocinandum, defectus ipse opitulatur, magisq; ac magis adiuuat, eoq; impellit, naturæ ut parentem sequantur instinctum, obtemperentq; excitanti, atq; admonenti utilia, & commoda, ut quod in parte illa intellegendi, contemplandiq; ademptum illis est, id repensetur, ac suppleatur in gerendo naturæ more, eiusq; admonitionibus audiendis. Relictis enim ciuilibus negotijs, exterioribusq; actionibus, quibus nullo modo apti sunt, quasq; natura parum eis concessit, qui insiti sunt eis instinctus, quæq; interiores commotiones, illas secuti, naturæ tantum sese accommodant, nutuiq; eius præsto sunt, quæ quidem ipsa diuino à numine temperetur, illiusq; regatur imperio. Neque enim non sapientissime etiam dictum est à maximis, ac sapientissimis uiris, rationem ipsam, qua se mouet, agitq; rationem quidem esse, qua uero summo mouetur à numine, tum uero naturam eam esse, nõ autem rationem.

DE FORTVNA
Defensio fortunæ ac naturæ aduersus earum accusatores.

Hæc habui de fortuna, differenda quæ ducerem, quàm, ut scis, sunt qui nullam esse omnino uelint, contra qui omnipotentem statuunt, humanaq; omnia, nutu eius, imperioq; agitari exq; eo prosperaq; atq; aduersa ad eam cuncta referenda. Hinc igitur tot in eam ab inconsyderatis, hominibus doctis, indoctisq; probis pariter, atq; improbis accusationes, totq; etiam maledicta iactantur, quod scilicet intemperantes plerumq; ac peruersos extollat, deiiciat moderatos, quiq; digni externis, hoc est fortunæ ipsius bonis merito uideantur. Nec uident eandem siue accusationem, siue notam naturæ ipsi, Deoq; omnium moderatori posse inuri, deq; corporis etiã, atq; animi bonis, quod eorum quoq; parum iusta, minimeq; æqualis distributio sit, queri eadem uia, rationeq; non minus etiam honeste liceat, quàm de fortuitis. Est profecto & naturale, & eximum corporis bonum, tum forma, tum sanitas, idoneum sanè alterum donum, ornamentumq; et probarum foeminarum & eorum, qui regnis, aut publicis administrationibus sunt præpositi. Quæ enim honestior potest esse societas, atq; coniunctio, quàm probitatis inter se, ac pulchritudinis? quàm etiã maiestatis? Gregia enim, ac digna & uiro, & muliere species, & probitati addit dignitatem, etiam summa, & reuerentiam non exiguam maiestati. Erat in Carolo Octauo Gallorum Rege, qui regnũ nuper occupauit Neapolitanum, foeda quædam oris, corporis uero totius deformis effigies, summa tamen animi fortitudo, digna Rege liberalitas, humanitas uel etiã popularis. Quod si artifex quasi quædam corporis natura esset accusanda, uel ab ipsis etiã unguiculis ad capillum usq; nihil esset, quod non in eiusmodi status constitutione iure suo uel etiam increpanter accusaretur, cum præsertim horis pene singulis obuersentur nobis ante oculos etiã mendaci homines, quos natura compositissima uniuersi corporis conformauerit & statura, et habitu. Summas ipse, ac singulares matronas, principesq; noui foeminas, quas aduersum natura uidetur fuisse iniquior, quæ & Laidas & Thaidas notissima scorta exactæ pulchritudinis dote, summo etiam nisu, maximo adhibito artificio decorauerit. Tanti deniq; artificij quis usus? nisi prostitutio, atq; infamis quæstus? indigna, uel nefaria potius tam multi studij, atq; sedulitatis merces. Tu te met nosti Paulum Bosinatem. eo ne in puero, adolescente uiro desideratum est aliquid uel ad aspectus dignitatem, uel ad corporis totius speciem? Quoniam tanta hæc oris pulchritudo, statusq; totius in homine etiam

ignauo, &

ignauo, & degenerante? Sed de forma hæcenus. De sanitate, quod erat donum alterum, aliquid, ut bona corporis reliqua prætereamus. Robur ipsum commendatur in fossore, mediastino, palæstrita. Bene habet, congruit artificio, atq; exercitationi. Sanitas uero quibus magis necessaria, quàm publicarum rerũ temperatoribus, quiq; uniuersæ ciuitatis curam gerunt? Horum autem non ne pleriq; membrorum, aut ferè complurium, aut ex his alicuius imbecillitate, aut corporis uniuersa mala tenentur habitudine? publicis ut muneribus, propter languorem, atq; imbecillitatem, nullo modo satis esse queant. Alius ob stomachi languet debilitatem, alius distillationibus capitis, aut lateris, aut pedum dolore laborat alius, cum lenones, gæneones, fartores, popironesq; uideamus amicitiam, & tanquam foedus cum sanitate, ac membrorum ualentia iniisse. Hæc cum uides, animaduertis, consyderas, cur non relicta fortuna, in naturam ipse inueheris? atq; ut iniusti, iniuriq; damnandam, ream apud Deum agis? An quia uereris, ne Deus ipse in clamans, obiurgans, ira percutus uociferetur, Cur o cur me accusas ignaue hominatio? Quid tu, quãnam de causa insolescis hominille undiq; necessitudinibus circumuente, ac de squalore obsite? Qua re, quo iure, quibus meritis Deum non sinis libere, tuãq; absq; increpitatione officium suum facere? Quin forte tua contentus obticescis? cessasq; auctori uelle rerum omnium præscribere? quando te ipsum, tuãq; prorsus ignoras omnia. Itaq; quocunq; te uerteris in distribuendis ijs, quæ corporis sunt bonis, habes & cuius, & qua in re accusare naturam possis, etsi immerito eius, pro humana tamen improbitate, atq; ignorantia, uel rectius in gratitudine. Mihi in summa uitæ parsimonia obrepere coepit surditas. at seruilis meis non inest modo auditus bonus, uerum summa etiã loquacitas, atq; in glumes. Quid mirum autem usuuenire hominibus, quod & teris usuuenit, & regionibus.

- India nigrum Fert Ebenum. solis est thurea uirga Sabæis. ut est apud Maronem. Solam intueri Italiam. nihil ea uariantius esse intelleges. Siticulosa est Apulia, Cereris tamen horreum. Maris, Peligni q; male arant. ijdem abunde pascuntur. Armentosa Lucania. Oliuosi Salentini. Ligures maxime laboriosi & parci ob soli tenuitatem. Maritima Hetruriae ora pestilentissima & non parum foecunda, reliqua caelo est maxime salubri, ac solo uario. Abundat Umbria oppidis, montibus, fluminibus. eadem hieme maiorem in modum squalescit imbribus, niuibus, frigoribus. Tera Campania opulenta, & ferax, caeloq; admodum clementi, uexatur tamen assi-

pp

duis pene motibus, austrisq; perniciosis. Brutiorū tera pecore, uino, fruge, materia etiam felix, homine minus industrio. Itaq; eadem est hominum quæ & terrarum diuersitas, ac uariantia. Vix quicquam in natura rerum ita simile, ut non multum etiam differat, bene si inspicatur. Neq; natura ipsa ad profectum peruenire, atq; ad rerum consumationem potest, nisi per diuersitatem multam, plurimamq; uarietatem. Inspice hominis, si placet, corpus, corporisq; ipsius constitutionem, ac compagem, nervos, ossa, lacertos, cutem, spirituales uenas, carnem, chartilagnem, humores etiam ipsos, bilem tum atram, tum rubram, pituitam, sanguinem, ipsa quoq; membra, caput, ceruicem, humeros, dorsum, costas, clunes, femora, genua, cumq; ipsis cruribus pedes. Item quæ intestina sunt, pulmones, guttura, iecinora, transversum sæptum, lienem, cor, uesicam, uentriculum, testiculos, cerebrum. Quid uel diuersius his, uel uariantius? ex ipsis tamen animal & constituitur, & perficitur. Ipsum quoq; animal, quo in uniuersum absoluitur, plures easdemq; multiplices complectitur species, terrestres, aquaticas, aerias, & horum omnium quanta sit, iam apparet cum uarietate diuersitas. Suspice coelum, atq; inde & aquas despecta, & terras, an quicquam in his tibi non magnopere etiam dissimile uideatur? Homo ipse perinde, ut annus in diem e die perficitur, pueritia, adolescentia, iuuentu, senectute. Itaq; naturæ propria est uarietas, nec populi, ciuitatesq; constare sibi possent, nisi homines ipsos natura tum diuersis, tum etiam uariantibus constituisset appetitionibus, atq; affectibus, accommodasseq; illos diuersas ad artes, dissimilesq; actiones, ac negotia, ut necesse fuerit in ijs quosdam rudi adeo e materia condolasse, ut delectentur etiã concinnandis corijs, atq; emundandis cloacis, sordidioribusq; et opificijs. An non corpus hoc nostrum ita compactum est, & fabricatum, ut quemadmodum instrumenta ad spirandum habet, uidendum, audiendum, odores, ac saporos percipiendum, sic etiam habeat ad mandendū, concoquendumq; quæ sint ad alendum necessaria, pariterq; ad eiciensdum excrementa, succosq; inutiles, ac putrescentes? Sapientissime igitur Paulus & hortatur unumquemq; & commonefacit, contentus ut sit ea uocatione, qua ipse quidem uocatus est. Igitur ut bona etiam prætereamus alia corporis, qualia sunt uidendi acumen, atq; audiendi, pedum pernicitas, ac dexteritas manuum, ueniamus ad animi bona, quibus dispensandis maior fortasse cernatur indignitas, quam in ipsius fortunæ bonis. Ac, ne uetusta semper afferantur in exemplum, quos prouentus omnis generis improbitatis, ac uitiorum

habuere liberi, nepotesq; eorum, qui paucis ante annis rerum publicarum Italiae administrationibus præfecti erant, aut ipsis etiam populis dominati summa cum æquitate, ac moderantia? Eadem tempestate uidere licuit rusticorum hominum nedū plebeiorum liberos floruisse, alios in re bellica, alios in sacerdotijs, hos in rerum naturæ cognitione, illos in legum ciuiliū peritia, aut curandis ægritudinibus. Ut quibus maxime necessaria bonarum fuerit artium cognitio, ijs profus defuerit, in illis excelluerit, quibus satis fuerat maiorum suorum esse similes uel texendis lanis, uel colendis agris aut alijs, atq; alijs minoribus artibus exercendis. Marcus Tullius Cicero ornamento fuit patri, ac maioribus, Publiusq; item Scipio. horum utriq; melius fortasse consultum fuisset, liberis si caruissent. Abstinebo a referendis Helio Galieno, ac similibus monstris. Illustrauit Mantuam seu uiatoris seu figuli filius Virgilius Maro. Cur natura non hoc ipsum concessit primario ciuium alicui? Cur Atheniensis ciuis eiusq; nequaquam eximij filio tantum Socrati concessit, ut sapientissimus suo tempore in eruditissima illa Græcia fuerit iudicatus. Croesi autem maximi Regis filio locutionem ademerit? Ac ne in re maxime clara longiores simus, aut multo fortasse iniquiorem, ut iniqui ipsi iudices simus, aut nullo modo magis æquam inuenies bonorum animi naturam distributricem, quam fortunam suorum. Verū trahunt nos, uel rapiunt ad se potius nō modo pellicunt uoluptates, blandissime, ut Cicero ait, sensuum nostrorum dominæ. Non inuidemus scientibus multa, sed possidentibus. Quotus est obsecro, qui ducatur sciendi tantum uoluptate? at quis est contra qui non illis trahatur uoluptatibus, quas copia pariat, fortuitarumq; bonorum opulentia? Hinc itaq; tot, ut dixi, accusaciones, ac maledicta, quod uoluptatibus capti, id in dispensandis a fortuna bonis reprehendimus, quod aut forte magis, aut certe nullo pacto minus reprehendi in distribuendis animorum dotibus natura possit. Sunt enim fortunæ bona, instrumenta atq; illecebræ uoluptatum, & quædam, ut ita dixerim, retia, quibus perinde, ut a piscatoribus pisces, aut ab aucupibus uolucres, ipsi a uoluptatibus capiamur. Nec profecto te ipsum puto oblitum Terentiani illius, omnes sibi malle. At dices, animi bona acquiruntur laborando, & fortunæ quoq; bona cum labore item, ac periculis militando, nauigando, peregre proficiscendo. At inuenti sunt, quibus absq; labore contigerint ullo diuitiæ, ut hæreditates, patrimonialq;. Tribuatur humanis id potius legibus, institutisq; quam fortunæ temeritati, aut libidini. Fuerunt qui thesauros ex in

DE FORTVNA

sperato inuenerint. Fuere et qui sine præceptoribus, institutoribusq; bonitate quadam naturæ, & boni euaserint uiri, & maxime etiam eruditi. Et quanquam in gratitudo hominum, ac superbia tum summa est, tum effrena etiam cupiditas, quibus tamen in scholis conclusum hoc, atq; concessum est, quia bonus quis, ac modestus sit, iccirco diues idem, opulentusq; ut esse debeat? aut quia maxime doctus, ideo maximum quæq; gerere magistratum? ac si uni omnia debeantur. Sunt tamen etiam quidam comperti, in quos & corporis, & animi, & fortunæ bona uberrimo quasi quodam e fonte simul confluxerint. Plures fortasse inuenti, quibus omnia simul, aut defuere, aut affuere uel maxime etiam imperfecta, & manca. Sed nos dum eos incusamus, qui tum aduersus fortunam, tum etiam naturam ipsam, rerum omnium parentem iniuriæ sunt, id uideamus, ne accusari ab illis iure & ipsi possimus, quod fortunæ uideamur quodammodo suscepisse patrocinium. quamobrem ad id quod reliquum est, & in quod principe ipsi loco intendimus, progrediamur, ne quid omnino à nobis prætermisum uideatur, quod spectare ad fortunam, qua de re dicendum suscepimus, uel ipsi intellegamus, uel ab alijs forte desyderetur, idq; tertius qui sequitur liber explicabit.

IOANNIS IOVIANI PONTANI
AD A. COLOTIVM BASSVM
DE FORTVNA LIBER
TERTIVS.

ARIANVS EREMITA Et sanctus uir, ut scis, A. COLOTI, & Theologus non minus elegans, quam, ut nunc loquimur, Prædicator diuinus, nuper moriens reliquit Christianis suis Viterbiensem Aegidiū, tum sanctitatis suæ, tum etiam prædicationis hæredem, hominem quidem certe summa integritate, sacerdotem pietate eximia, ac castimonia, Theologum singulari eruditione, & fide, Prædicatorem autem uel Theologorum eloquentissimum, uel inter prædicantes, diuinarum rerum, institutionumq; maxime eruditum. Is cum in nostratia hæc incidisset de fortuna, non potuit non commendare studium nostrum, raritatemq; laboris, præoptasset tamen, uti cogitationes has nostras in potiora couertissemus, cognitūq; magis digna, quæq; uel in Christianam rem publicam, uel in uitæ civilis institutionem, morumq; probitatem, utilitatis plus conferrent, Esse enim quodammodo Christiano indignum homine, de fortuna rationem habere aliquam. Cum res mortalium diuinæ magis curæ permittendæ essent, quam de fortuna inquirendū, aut casibus. Accepimus & boni, & docti uiri sermonem, quo profecto par fuit animo, & pro nostra etiam pietate in Deum, atq; obseruantia, repensaturi in posterum iacturam hanc temporis, si iactura dicenda est, naturæ obstrusas res in apertum uelle proferre, commonefacereq; nostraters homines, ne humanum dicam genus, qua ratione quæ fortunæ adscribuntur, consideranda sint, & quo etiam accipienda animo, & ubi opus fuerit, perferenda. Incidit quoq; inter loquendū quæstio, de Dei ipsius scientia, atq; cognitione, eiusmodiq; eam esse, quæ et Deo digna esset, neq; aliena ab rebus ipsis, quæ in scientiam uenirent eius, diuinamq; cognitionem. Quæ enim cœlestia, perpetua, æterna essent, ac necessaria, haberetq; sese aliter nullo modo possent, ut pote commutationis, uarietatisq; atq; inconstantie omnium expertia, illa perinde, à Deo sciri, & uir rerum omnium scio, & uti rerum ipsarum natura ferret, atq; conditio. Quæ uero dubia, incerta, uaria, parum consistentia, passimq; sese aliter habentia, atq; aliter, deniq; etiam desitura, eorum scientiam apud Deum minime eā

esse, ut quæ ambigua essent, atq; in dubitatione posita, illa aut necessaria efficeret, aut constituta et certa, ni forte se se frustrari uelit, iriq; à rerum natura deceptum, aut cum summus ipse ordo sit, rerum ipsarum ordinem mutare, & constitutionem simul uellet, & regulam. Medicum enim ita ægroto dare operam, ut sciat se quidē medicum, illum uero languentem, & ægrum, habeatq; item cognitum illius morbum, quartanamq; eum in febriculam declinaturum, nequaquā tamen scientiam hanc medici, atq; cognitionem præstare id atq; efficere, quo in quartanam febricula illa recadat, aut si curabilis morbus sit, quo minus hoc ipsum defugiat, ac propellat. Fabri quoq; lignarum cognitionem, quod ab experto faber ipse sciat, quænam materiam dolatu esse, atq; asciatu parum facilem, difficultatem nullo modo eam parere, quæ à natura quercui esset insita. Dei itaq; scientiam, quæ natura sua certa essent, sibiq; ubiq; constantia, in ijs & pro maiestate uersari sua, & pro rerum ipsarum sorte, ac conditione. Itidem & in ijs, quæ incerta & uaria, ut neq; ipse à dignitate discedat, quæ Dei est propria, neq; eius scientia, rerum uarietati obstet, atq; incertitudini. Cum illi obuersentur semper ante oculos omnia, nec quod in præsentia cernat, præscribere habeat ullo modo futuris, quæ apud illum omnino sunt nulla. Neq; enim Deo ullum, quod nobis quidem mortalibus labitur, defluit in posterum tempus. Itaq; sciri à Deo coelestia, diuinaq; ut certa æternaq; humana uero ut uarietati, ac mortalitati obnoxia. Hinc igitur non philosophos modo, uerum indoctorum quoq; consensum hominum, fortunæ nomen esse cōmentos, quod commotiones eius ancipites essent, uariæ, inconstantes et tanquam ex imparato, ab impetuq; ferrentur. Quippe cum feræ quoq; eodem à uerbo, similiq; ex euentu & causa essent uocata, feruntur enim & ipsæ impetu tantum suo. Post hæc omnia, uenit in mentem Platonis inducentis concionantem Deum in creandis rebus apud optimates suos, stellas scilicet, quibus singulis pares delegisset animas, pariaq; tribuisset curricula, statuentemq; ex præfinito illis, rebus uti prospicerent inferioribus, ac dantem ijs leges, iuraq; inenitabilia. Deim, ut qualitas ipsa sermonum tulit, allatum quoq; est in mediū Gregorij Pontificis dictum illud, Constitutum esse homini, quantum uel prosperitas sulleuaret eum, uel feriret aduersitas, quoq; etiam die, & quo esset etiam mortis genere interiturus. Nec contemptui est habitum Virgilianum illud.

Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum.

Quæ cuncta eo uiderentur spectare, ut fortuna ipsa fatum quoq; se-

queretur rerumq; ordinem, ac seriem à Deo in initio præstitutum, Cuius ipsius è Platonis sententia uideri possent stellæ exsecutrices esse, ac ministræ. Cum stellarum ipsarum in rebus his inferioribus tanta uis cerneretur, quoddamq; quasi imperium, ab illis enim & tempora delabi, & rerum manare prouentus, ac uitas simul animantium, eorumq; interitum. ad hæc aliarum in alias ex immutatione conuersionem, ac transitū. Ab his etiam ipsis alimentorum existere ubertatem, atq; inopiā, serenitates, ac procellas, æstus ac frigora, siccitates, atq; humectationes nimias, ut præter quæ hominum uoluntatibus, cæteris sane præscriberent oibus, quæ inferiore hoc in mundo, naturali gererentur et ordine, et lege, qua de re dicturi hoc libro sumus, et pro syderum ipsorum natura, et pro hominum conditione, ac statu. Neq; enī aut oia sunt ad sydera referenda, aut rursus cuncta ad hominum uoluntates, uitaq; ipsorum institutiones, ac munera. Nā qd obsecro cū astris? si mihi esse hodie de asso magis libuerit, quam de elixo, aut si maluit Virgilius dicere.

Hæc sunt, quæ nostra liceat te uoce moneri,

Cum doceri, posset etiam cum dignitate? Sed ille aures potius consuluit, quam ut de titillatione ueneris, Mercurijq; aut uiriusq; traheretur impulsu. Quid rursus humanis cum uoluntatibus, ac studijs, si æstatem hanc maxime humidam sensimus, atq; imbricosam, præteritam uero hiemem, præter temporis qualitatem, ac regionis, abunde tepescens? Aut si uuarum nullam, pomorum uero prouentum maxime uberem habuerimus? Nec nos deterrebit Ioannes Picus magnatum nobilitate, tum etiam ingenio, ac doctrina uir, qui nuper diruere prorfus syderalem conatus est disciplinam. Cui quo minus ipsi respondeamus, labore eo nos omni liberauit uir in omni disciplinæ genere clarus, ac perquam acutus Lucius Bellantius, cui ætas nostra multum profecto debet, debituri autem longe amplius posteri, ne ad eos tanta hæc indignitas penetraret. Quid enim indignius, quam tot seculorum tradita, tot excellentium hominum uelle inuenta labefacere, & quæ disciplinarum est omnium antiquissima, eam longo post tempore insectari? Videlicet Picus noster (uoco eum nostrum, quia magna mecum beneuolentia coniunctus fuit, quodq; doctissimum quenq; maxime mihi familiarem atque amicum statuo) tractus ipse quidem exemplo est aut Pyrrhonis, qui physicam, & moralem omnem doctrinam euertere conatus est olim, aut Laurentij Vallensis, qui nuper uel decem prædicamentorum seriem, ne Dialecticam dicam omnem, ut subrueret, quid non tentauit? Aristoteles

eruditissimus pariter, atq; obseruantissimus naturalium rerum uir, in libris, qui de animalibus dicuntur, multa tradit per obseruationē in genere hominum uniuerso comperta, Vt quæ de auribus, de fronte, de supercilijs, de labris, de oculis, de pedibus ab illo referuntur, quæ quidem ipsa propensionum animi non incerta habeant indicia, & signa. Quis hæc, dixerit quispiam, in uniuersum obseruauit? Et multa & plurima, & innumerabilia obseruarunt secula, & plurimi, & maximi & præstantissimi uiri, Et, quod idem inquit Aristoteles, infinites quæ ipse perquireret, eadem illa fuisse & disputata, & tradita, & iisdem rationationibus ex occulto deprompta. Cur quæso minus hoc contigerit in coeli & stellarum motibus, ac significationibus perquirendis? & quod concedimus philosophis, medicis, ijsq; qui in facultatibus uersantur coniecturalibus, cur inuideamus Aegyptijs, Babylonijs, Caldeis, Phœnicibus, qui infinita cognoscendis, ac peruestigandis ijs consumpserunt secula? Quid quod natura hominibus ipsis consulens quosdam etiam ingenerare suo quodam tempore consuevit, quibus Dei Optimi Maximi peculiari concessum sit dono, etiam abstrusissima constituendis disciplinis aperire mortalibus, quantum scilicet captus ipse ferat humanus. Quamquam et quæ a Prophetis sunt prædicta, ut de Sibyllis taceam, quod eã rem Cicero in dubium reuocet, & captum, & uires uidentur excessisse humanas. Sed Bellantio, ut fortissimo duci, prouincia relinquatur sua. Nos autem **COLOTI** libro hoc tentabimus, quantum res ipsa tulerit, manifestum facere, fortunam uires suas potissimum per stellarum cursus in rebus hominum exercere, non quod eorum prudentia multas illarum effectiones non possit longius quoq; auertere, sed quod nequaquam omnia, aut propter animi nostri impotentiam, nimiasq; cupiditates, aut quia in quibusdam illarum sit uis longe ualentissima, materia etiam ipsa parum nostris fauente propositis, ac consilijs.

Primas quasdam commotiones ambiente ab aere excitari.

AMBIENTEM HVNC AERA Primas illas excitare commotiuunculas, quæ intellectum mox cieant, seu appetitum, author est Aristoteles. Post cessationem enim, atque quietem, solere nos ipsos etiam repente ad agendum exsurgere, deq; otio ad negotium statim rapi. Putat igitur motus eos extrinse-

cus ab ambiente suscitari, esseq; alios qui *διὰ νοῦν* moueant, aut *διὰ ψυχὴν*, alios qui totum animal. Harum uero motionum animam nostram minime esse causam, uerum ambientem aera, effici enim ea è motione, ut homo ipse commonefiat eorum, quæ uel nocitura sint, uel e contrario profutura, quæq; aut desint, aut si adsint, timeatur, ne quo pacto, uel diffluent, uel eripiantur, quæ uel ipsa uoluptatem sint allatura, aut utilitatem aliquam, siue dignitatem, auctoritatēq; siue cognitionem deniq; atq; peritiam, quæq; aliæ appetitiones nostræ sunt, quippe quæ in anima ipsa, ab uisione, ac ui ingenerantur illa, quæ *φύσιος* dicta est à Græcis scriptoribus, nostri tum uisum appellant, tum uisionem. Si enim uisiones hæc defuerint, ac simul lacra, deerunt cupiditates quoq; appetendiq; uis omnis euanescet. Ad ambientem igitur, aeraq; ad ipsum, excitationem illam primigeniam referendam esse, natura ipsa nos docet, principiumq; commotionis nostræ, siue ad illa, quæ cogitationem moueant siue appetitum, eodē etiam spectare, ex aere nanq; spiramus. Etenim spiritus si defuerit, decrit etiam uita. Nec temere maiores nostri, nec improprie, suo id est Latino nomine spiritum, qui Græco est *ἀήρ*, uocauerunt. Nec dubitauit maximus Poëta dicere.

Atq; in uentos uita recessit.

Recte igitur qui dixerunt aera receptaculum esse, & tanquam penam eorum omnium, quæ è terra, atq; aquis, exhalant, euaporant, aspirant. Nanq; uti cuncta admittit recipitq; in sese, sic cuncta quoq; remittit, & tanquam mutuo acceptum, loco, ac tempore suo reddit.

Varietates in aere contingentes à stellis proficisci.

Atq; hæc quidem omnia stellarum beneficio & opera, præcipue autem Solis, ac Lunæ, ut illi quoq; ipsi motus, quos in nobis aer cieat, ad

stellas sine omnino referendi. Nam & turbari aerem, & serenescere, ac nunc concalescere plus nimio, nunc perfrigere, humescere item atque arescere, aliterque, atque aliter mutari, ac uariare, quis non uidet, a Sole Luna, & stellis hoc ipsum proficisci? Cum in aere perinde, ac in materia quasi quadam stellae ipsae, ut informatrices uersentur, officioque fungantur suo. An non crasso sub caelo hebetiora plerumque nasci genera cernimus? in tenuiori uero per acuta sane, ac magis magisque excitata? proceriora alibi corpora, breuiora alibi. Igitur si ab aere, de quo spiramus, & in quo uiuimus primigenij illi existunt motus, ipseque aer campus est quasi quidam, in quo Sol uersetur, ac Luna cum stellis reliquis, quis dubitet referendos illos esse ad sidera, eorumque ad effectiones, ac munera? An temere fortasse dictum est ab homine ipso hominem atque a Sole gigni? Nam quod mouentur corpora, quod ab ambiente, nostra excitatur, atque exurgitur anima, id a stellis ut pote motricibus proficiscitur, atque existit. Aequae enim, ac in materia artifices ac multo etiam liberius stellae ipsae in elementis, ut informatrices munus atque officium assiduo obeunt suum.

Inferiora omnia praeter hominum uoluntates, stellis esse subiecta.

Quo circa si fatum lex est ac regula naturae a Deo praescripta, si naturae eiusdem & materia, et instrumenta sunt ea, quae rerum dicuntur elementa, si stellae denique sua in ipsis & iura exercent, & imperia, ante merarium tibi aut parum forte rationale uideatur, quod stellae fati ipsius ministras diximus, executricesque naturae munerum, diuinaeque constitutionis? ut praeterquam uoluntates ipsae hominum, caetera inferiora omnia illarum sequantur agitationes, atque curricula. Haec autem quae dicimus, eiusmodi quidem sunt, ut nec fato subiecta sint cuncta, nec rursus pro hominum cuncta administrantur uoluntate, ac consilijs.

Alia fato prouenire, alia contingenter.

Fatum uero intellegi uolumus causarum siue ordinem, siue seriem, e quibus ut alia necessario quidem proueniunt, quippe quorum causae necessariae ipsae sint, sic alia contingenter, atque ex euentu, quando ne eueniant, uel multa quoque impedire, ac prohibere simul possunt. Itaque fato quae fiunt, minime quidem omnia, sed quaedam tantum necessaria esse dicimus, mutarique ea, aut prohiberi nullo modo posse, quomodo ordinem, progressionem, ac seriem sequantur sua. Etenim

quam diu status hic rerum persistet, ac mundi, Solque ab ortu feretur in occasum, dies quidem nobis erit, rursus uero cum ab occasu ad ortum, nox. Quam diu etiam ab aequis, ac medijs caeli partibus, austrum uersus, Sol mouebitur, rursusque ab austro uersus septentrionem, quatuor anni tempora de accessu eius constituentur, ac reditu ad locum unde discesserat. Eiusmodi enim causae necessariae sunt, nec mutari queunt, aut aliquo illis pacto obuiam iri potest. Fati est necessitati, ac rerum ordini tribuimus hominem gigni ab homine, bouem a boue, ab aquila aquilam, mugilemque a mugile, suisque e feminibus ac principijs arbores, herbas, frutices ortum ducere. Sic enim ab initio haec ipsa constituta, Dei iussu perpetuum seruant tenorem, seriemque perpetuam. Ideoque necessarius eorum est prouentus, necessaria generatio, ac fato suo, suaque serie ac constitutione & reguntur & conseruantur rerum omnium species. An non a fato est, fatique ab necessitate dictum, quae oriantur cuncta occidere? Dices fatale quoque esse, ac necessarium, hominem aegrotare. Potest id quidem fieri, atque eo quidem pacto fieri, ut prohiberi tamen uel omnino queat, uel magna e parte morbus ipse lenari. quoniam aduersa uoletudo, nostra non raro de causa culpaque proficiscitur, nec pauci ad obitum usque perpetua usi sunt sanitate, perinde ut nonnulli ab ortu ipso assidujs grauati fuerit aegritudinibus, perniciosisque ab humoribus circumsessi.

Alia necessaria esse, alia possibilis & euentitia.

Igitur eorum quae sunt, quaeque esse possunt, atque a nostri temporis philosophis dicuntur possibilis, alia necessaria quidem sunt, euentitia uero alia. Necessarium autem, ac possibile simul est, uiro & foemina coeuntibus, hominem nasci, At possibile, atque euentitium, Ciceronem agentem pro Milone causam in ea defendenda superiorem euadere. Possibile item, atque eueniens, occaso Sole statim plueri, necessarium uero, noctem sequi. At nulla fit necessitate, occaso ut Sole pluat, aut ut ne pluat, quando alterutrum potest contingere. Quibus e rebus id efficitur, ut eorum quae esse possunt, quaeque possibilis dicuntur, alia sint & possibilis simul & necessaria, alia uero possibilis atque euentitia, atque haec quidem, quod causae ipsae nullo sint pacto necessariae, illa uero contra, quod omnino necessariae. Quale igitur fatum, de quo ipsi loquimur, conseruamus, ex his ipsis potest aperte iam intellegi, quod ut manifestus etiam intellegatur, sic habeto. Nostrium prorsus esse, nost-

raq; in potestate collocatum, uelle nolle hoc uel illud, appetere,
 non appetere, assentire aut dissentire, eligere, aut reijcere, se-
 qui, aut declinare, quæq; alia eiusdem sunt modi, quæ nostro qui-
 dem arbitratu, uel suscipienda sint, uel prætermittenda. Aliena ue-
 ro sunt diuitiæ, honor, magistratus, clientelæ, quæq; alia optari à no-
 bis soleant, magis quàm ut ea iuris nostri aut sint, aut redigi in di-
 tionem nostram facile queant. In utrumq; igitur euentum boni ma-
 liq; recte dictum est à Ptolemæo, sapientem animam conferre coele-
 stibus actionibus, perinde, ut optimus agricola arado expurgandoq;
 conferat naturæ. Etenim uertendo sæpius terram, feracior em eam red-
 dit, ac nunc ocando, quæq; satæ sunt, sarculis prosequendo, nunc ma-
 nu legendo herbas inutilis, ac malignas, ubertati plurimum adiu-
 menti affert, ac mulli. Rursum, posse eum qui sciens sit, multos stella-
 rum effectus auertere, quando naturam earum cognitam habeat,
 seq; ante quàm effectus ipsi sequantur, & præparare, & munire.
 Admonet igitur his dictis libertatis nos nostræ Ptolemæus, quod et
 bonis à cælo promissis non paruum addere cumulum ipsi possimus,
 & mala tum cauendo, tum eorum naturam intellegendo, declinan-
 doq;, quæ nocendi uim habeant, quæq; portendantur incommoda,
 pericula ue ea uel ex toto, uel magna etiam è parte prohibere, adhi-
 bitaq; prudentia repellere. Quod si nequaquam præstare ualueri-
 mus, id tandem præstabitur, uti tolerandis nos illis præparemus, mu-
 niamusq; constantia, & fortitudine. Quæ enim prouisa sunt et an-
 te cognita, nec tantum secum impetus afferunt, ac nouitatis, & mi-
 nus sunt graua, minusq; toleratu diffialia. Cum e contrario quæ re-
 pente, ac præter spem, opinionemq; obijciuntur, & concutiant ani-
 mum, & animi ipsius uires prosternant. A libi quoq; ait, decreta stel-
 larum haudquaquam prætorijs decretis esse similia, quorum ea qui-
 dem natura est, uti poena statim ijs sit luenda, minime qui paruerint.
 Quo circa in utranq; partem quæ à cælo portendantur, tum prohi-
 beri, tum leniri ingenio & arte possunt. ubi damnum minantur, aut
 periculosum aliquid, & foueri ac tanquam allia, ubi blandiri ui-
 dentur, successusq; polliceri feliciter.

Fortunam fato famulari.

Bene igitur, proq; rei de qua agitur natura, dictum est à nobis, fortu-
 nam fato obsequi, et cum fatum necessitate utitur, et cum nulla pror-
 sus ui adhibita, iuribus tamen, ac partibus incumbit suis, permittitq;
 nobis ipsis

nobis ipsis id sequi, aut declinare, quod & placuerit, & in rem no-
 stram magis conducere censuerimus. Ne autem uideamur tanta hac in
 re à Theologis forte nostris discrepare, aliud ue sentire, q̄ quod Chr-
 stianum decet hominem, afferam Ptolemæi eiusdem enūtiatum quod-
 dam, quod ad bonam spectat fortuationem, post etiam Thomæ re-
 feram Aquinatis sententiam in hoc ipso etiam fortuationis genere,
 ac tractatu. Cum in eodem inquit minuto ambo luminaria fue-
 rint, si ascendit benefica, natus æque sane in omnibus quæ incide-
 rint, bene fortunatus erit. Simili modo ab ortu atq; occasu inuicem si
 opponentur. Sin malefica in ascendente fuerit, contrarium sentias. Au-
 diamus nunc Thomam in ijs quæ aduersus Gentiles scripsit, assue-
 uerantem, hominem ipsum quia è corpore quidem constat, cælestibus
 esse corporibus addictum, quia uero intellectu sit præditus, angelis,
 quia autem uoluntate utatur, Deo, posse itaq; qui ppiam accidere, quod
 præter suum hominis sit ipsius propositum atq; intentionem. Idq; pro
 cælestium tamen corporum affectione, proq; angelorum constitutio-
 ne, aut summi etiam Dei. Tametsi Deus ipse solus in ijs ipsis quæ ab
 hominibus eliguntur, habet sese p̄inde, ut p̄suasor, cælestis autem uis
 corporis perinde, ut affectrix, quia uidelicet cælestium impressio-
 nes corporum nostra hæc corpora ad eligendum id afficiunt, quod
 utile uideatur. Cum itaq; ex impressione quispiam cælestium corpo-
 rum, causarumq; superiorum, ea qua dictum est uia induatur ad eligen-
 dum utile quod appareat, eisi utilitatem ipsam ratione nequaq; metitur
 minimeq; comprehensam habet, nihilo tamen minus intellectui eius
 tum supernis à substantijs ad eam ipsam intellegendam lumen accen-
 di, tum Dei ipsius beneficentia & munere uoluntatem eiusdem indu-
 ci ad utilia eligenda, quorum tamen rationem penitus habeat nul-
 lam. Inde q; bene fortunatum eum dici, maleq; e contrario fortuna-
 tum, ubi superioribus quis à causis ad ea ducatur, quæ contraria
 quidem sint, eligenda. Diferre autem tradit hoc ipso, quod affectio-
 nes atq; impressiones cælestium corporum humanis in corporibus na-
 turales corporum ipsorum ingenerent propensiones, ideoq; propen-
 sionem ob eam cælestibus à corporibus inditam, non bene solum, aut
 male fortunatum quempiam dici, uerum etiam aut bene natum, aut
 male. Atq; hæc in hæc quidem à Thoma dicuntur sententiæ, quibus
 non pauca quoq; subdit alia, quo manifestus ostendat hominum cor-
 pora cælestibus affici à corporibus, ipsosq; affectus propensionem
 ingenerare, cuius admonitu & ad eligendum, & quod elegimus
 inatentur prosequendum. Ut cum sæpenumero aut odio trahimur,

„ aut benevolentia, nequaquam tamen uim ipsam coeliq; affectionē
 „ existimat tanti ullo pacto esse momenti, ut eo uis ea pertingat, eue
 „ haturq; quo uis ipsa spiritalis. Qua de re coelestem affectionem
 „ ut inferiorem ac minus ualidam nullo pacto eo se efferre, quo extol
 „ leretur humana. Proindeq; hominibus tum bona tum mala accidere,
 „ quorum quidem siue ad coelestia habeatur corpora, siue ad angelos
 „ relatio, ea tamen ipsa in bonorum genere fortuitorum esse collocan-
 „ da. Sin autem ad Deum, ea uero nullo pacto habenda esse fortuita.
 „ Nihil enim tale esse posse, quod Dei prætereat cognitionē, accidatq;
 „ illi ut euentitium. Ad hæc idem ipse author est, hominem cum ad
 „ eligendum aliquid, coelesti afficiatur à corpore, illustraturq; ab ange
 „ lo, ac suasu Dei commonefactioneq; inducatur, in profectuenda qui
 „ dem electione, fauorem ac suffragium ab his ipsis sic sortiri, ut non
 „ à Deo solum atq; ab angelis proficisci id ipsum possit, uerum etiã
 „ coelestibus à corporibus. quippe cum sita eiusmodi uis in corpore ipso
 „ sit. Nec uero Astrologia nostri temporis non ineptos quosdam asser
 „ tores habet, nec è Latinis tantum hominibus, uerum etiam Aegy-
 „ ptijs, Arabibusq; quorū in scriptis utinam non uel plurima inessent
 „ etiam anilia, nec risu modo, uerum etiam quæ despuantur graui-
 „ bus à uiris digna. Quod malum utinam non & alias quasdam
 „ inuasisset disciplinas, dum aut parum intellectus, aut perperam for-
 „ te acceptis ueterum sententijs, in id sit deuentum, ut studiorum no-
 „ stræ superiorisq; ætatis hominum non uideatur finis esse nosse, ac sci
 „ re, uerum litigare, & quaq; super re etiam digladiari. Quo effe-
 „ ctum est, præter admodum pauca, nihil ut non sit in scholis ipsis li-
 „ tigiosum. Nec uero maxime & acutus & doctus uir Ioannes Sco-
 „ tus non idem quoq; & sentit & tradit, cum non inficiatur coele-
 „ stia corpora ius in elementis auctoritatemq; habere, itemq; in permu-
 „ tis, animalibusq; atq; in animalibus, instrumentis quoq; in ipsis sen-
 „ suum. Quid quod nequaquam ius illis adimit ac uim (quando sen-
 „ sus ipsi à coelo coelestibusq; à corporibus aut perficiuntur, aut man-
 „ ci existunt minimeq; absoluti) quin potestatem quoq; ac iurisditio-
 „ nem quasi quandam ad intellectum quoq; habere ualeant. Iac-
 „ ctis igitur quibusdam quasi fundamentis, atq; ijs potissimum duc-
 „ bus, quorum opiniones uel potius sententias retulimus, ad ea quæ
 „ dicenda restant, fidentius accingamur, ostensuri, & bonos pariter
 „ malosq; euentus à stellis portendi, atq; à coelo nascentibus homi-
 „ nibus. Tunc uero effectus ab ijs in genitura significatos succede-
 „ re, cum tempus præstitutum aduenerit, inde etiam fieri, ut quæ

euentitia nobis sunt, ab stellis tamen ipsis, ut quæ nostra afficiant
 corpora, & suscitentur initio, inuuanturq; & post etiam cum tem-
 pus ipsum ematuruit, afferantur. Itaq; quæ repentina nobis acci-
 dant, à coelo tamen ac stellis non ut repentina accidere, uerum suo
 motu, suisq; momentis, spatijs, ac progressionibus inuehi, & tanquã
 „ pedibus progredi suis. Itaq; operæpretium fuerit Senecam audire,
 „ de his quoq; ad Martiam dicentem, Videbis mutanti uno sydere, o=
 „ mnia impleri, Solem quotidiano cursu diei noctisq; spatia signan=
 „ tem, annuo æstates, hiemesq; æqualiusq; diuidentem. Videbis no=
 „ cturnam lunæ successionem à fraternis oauribus lene remissumq;
 „ lumen mutuantem, & modo occultam, modo toto ore teris immunen-
 „ tem, accessionibus damnisq; mutabilem, semper proximæ dissimi=
 „ lem. Videbis quinq; sydera diuersas agentia uias, & in contrariū
 „ præcipiti mundo nitentia. Ex horum leuissimis motibus fortunæ po=
 „ pulorum disponuntur, & maxima ac minima perinde formantur,
 „ prout æquum, iniquum'ue sidus incessit.

Bona fortunæ à coelo & stellis promitti.

E t quoniam fortuna uim in ijs præcipue ostendit suam, quæ tum ex
 terna, tum sua fortunæ ipsius dicuntur bona, de his primum dicemus,
 allaturi de Astrologia stellarum positus, atq; configurationes, quæ
 uel bona annuntiare, uel mala cuiusq; generis consuerint tum in ho-
 minum genituris, tum in annorum conuersionibus, tum etiam in su-
 scipiendis negotijs. Quod autem Iupiter, ac Venus beneficæ dicun-
 tur stellæ, de ijs carptim tamen exempla quasi quædam in polli-
 cendis bonis, eaq; perpauca referemus. Iupiter in horoscopo, hoc est
 in ascendente coeli parte ad exortum partiliter constitutus, in si-
 gnoq; præsertim domestico & peculiari, aut in quo ipse extollitur,
 diurnaq; in genitura pergens ipse recto incessu, magistratus porten-
 dit, ac dignitates, aliãq; item bona ei cuius ea genitura fuerit,
 pro patriæ tamen, ac parentum qualitate, ac meritis. Præcipue au-
 tem inter alia bona, hoc ipsum adipiscendo de magistratu à Io-
 ue portenditur. Assequetur itaq; uir ille promissum siue magistra-
 tum, siue dignitatem, bonum'ue aliud decreto à genitura tempore,
 cum uel in tertiam ab ipso horoscopo domum Iupiter peruene-
 rit, uel in quintam, aut etiam decimam undecimam'ue ni uis ta-
 men aliqua potentior obstiterit. Scutum cum in conuertendis annis
 inuentus ipse fuerit aut ascendere ab horoscopo, aut etiã culminare,

aut cum dignitate residere in cardinum eorum aliquo, qui genituræ tempore cœli angulos occupabant. videtur igitur hoc ipsum cum acciderit, euentuum omnino esse, ut quidem est. Causa tamen id efficiens & ab hora genituræ manat, & à Ioue in horoscopo feliciter collocato. Quod si qua hora hic ipse magistratum imbit, uel horoscopum uel Iouem, infelix percusserit stella, Mars scilicet, aut Saturnus, quæ utraq; stella malefica à Mathematicis dicitur, nimirum impedimentum aliquod, incommodum uel seu periculum in gerendo magistratu pro natura portenditur aut Saturni, aut Martis proq; eius statu, pro loco item, ac signo de quo hosticum minitabitur. Repentinum hoc autem cum eueniet, iure suo uidebitur, præterq; opinionem accidere, atq; expectationem, unde tamen dicat originem, iam apparet. Quod quauis ita se habeat, fortuitum tamen est. prouisum uero, atq; ante cognitum poterit adhibita prudentia, aut prohiberi ex toto, aut non exigua saltem parte immitti. Venus genituræ cuiuspiam tempore in horoscopo constituta in signis familiaribus, aut etiam humanis, feliciterq; sese habens, ipsa quidem nocturna, omniq; detrimento, atq; impugnatione libera, sacerdotium uiro illi pollicetur, cuius ea fuerit genitura, atq; eo dignius sacerdotium, si ei Iupiter blandiatur. Aduenit iam promissi sacerdotij tempus, præstatuq; promissum. Ea præstatio euentitia est, ac repentina, propter sacerdotis obitum, qui sacerdotio illi præerat. Genituræ tamen tempore satis constat, à cœlo id esse promissum. Ac nihilominus consequendo sacerdotio uir ipse & honestate morum, & opera industriaq; sua, artibusq; alijs non parum sibi adiumenti afferre potest. Tempus autem ipsum quo sacerdotium assequitur, eiusq; indispicitur possessionem, iudicium faciet eorum, quæ in administrando euentura sint sacerdotio. Atq; ipsi quidē euentus fortuiti sunt futuri, cæterum unde profecturi, uel fauentes stellæ, uel contra minitantes indicabunt. Quod si sacerdos ipse euentuum ipsorum fuerit ante admonitus siue felicium, siue infeliciū, in utranq; partem præstare haud parum poterit. Marcus Hordeonius Neapoli discedens Romam proficiscitur, conficiendi negotij sui gratia. Exorta repente tempestate, nocturnis imbribus tumefactus Liris amnis, effractus nauiculæ retinaculis, quæ erat ad Traiectum, illam in mare propellit, quæ in ipso hostio à fluctibus quassata submergitur. Adueniens ad uadum Hordeonius arceatur à transitu, auulsa nauicula ac prætumescente flumine. Siquis itaq; natalitiam Hordeonij configuratione inspexerit, aut annuæ conuersionis, aut horæ discessus eius ab Neapoli, inueniet profecto, Saturnum, aut Lunam, aut

utranq; simul

utranq; simul aut fixam aliquam similis naturæ stellam peregrinationibus Hordeonij impedimentum ab aquis minitari, minitationisq; atq; impedimenti illius tempus adesse. Quod si Martem forte iter in festantem habuisset, næ ille in latrones incidisset atque sicarios, qui eum male habuissent, ac ferro forte grassati in eum essent. Nascente sub primam noctem Sulpitio, Iupiter cum Mercurio in octauo ab horoscopo genituræ loco inuentus partiliter, Pollicatus est ei siue hæreditatem, siue pecuniariæ cuiuspiam rei, thesauri uel inuentionem, e qua uita sibi familiaris substantiam comparaturus esset. Eius autem siue hæreditatis successio, siue thesauri inuentio, rei uel quæ lucrum afferret, tempus cum haberet præfinitum, atq; à cœlo decretum, iam aduenit. Nam parietem cum subrueret, uasculum inuenit aurcorum plenum, eodem ferè tempore à patruo hæres instituitur. quid inuentione hac pecuniæ inopinatus, aut patrum bonorum successione minus tunc expectatum? cum ille ætate esset integra, & corpore abunde ualido. Obtulit igitur Sulpitio fortuna, quod suo & decreto tempore, atq; ab ortu cœlum ipsum promiserat. Quæ e re liquido cernitur, fortunam, rerum quæ à stellis genituræ promittuntur tempore, exsecutricem esse, uel effectum esse ipsum potius. In lucem produmte Aurelio, Venus quarto in loco ab horoscopo cum Mercurio, eoque matutino, feliciter collocata, aut à seruitute in libertatem uindicabit Aurelium, aut ab ignobilitate in splendorem, atque claritudinem. Seruit hero suo Aurelius (nam direpta patria puer capitur) & fideliter et diligenter eos in seruitute mores retinēs, uti perq; liberalem institutionem in rebus præ se ferret omnibus. Hoc igitur ob meritum ab hero manumittitur, & familia etiam donatur, in cognationem ascitus. Vides ipse quàm hæc omnia ex imparato? à cœlo tamen apparent significata. Quemadmodum observatio innumerabilium docuit seculorum, ac res ipsa manifestum facit. Itaq; uisa est fortuna ipsa in liberando Aurelio, repente e cœlo delapsa. Prodeunte e matris utero Venilio, Mars simul, ac Mercurius duodecimo in loco simul positi, & propter loci naturam, & propter societatem parum probam, eas in Venilio propensiones instillant, atq; in improbitatem prolabentes affectiones, ut futurus ipse sit & perfidus, & rapax, & depositæ pecuniæ abnegator, unde & accusationes timendæ illi sint, & a iudicibus à legibus constituta supplicia. Adolescit igitur intemperatis moribus, consuetaturq; cum improbis, & male institutis ciuibus, paulatimq; assuescit furari, fidē fallere, peierare, commercia polluere. Trahitur inde ad prætorem in iudicium, conuincitur, con-

99

demnatur, luit tandem poenas à legibus constitutas. De mala igitur stellarum collocatione ac societate venilius propendebat in improbitatem, ac perfidiam. quam propensionem & fouerunt institutiones prauæ, & auxerunt improborum consuetudines, impuræq; consuetudines civium. Ex hac itaq; assuetudine confirmata eius uoluntas est ad sequendam improbitatem, cui ratio ita locum dedit, ut prætorio tandem iudicio poenas scelerum suorum dederit. Fortuna igitur hunc illi exitum attulit. Atq; hæc illa quidem iniqua est, passimq; aduersans fortuna, quæ uoluntate hominis progressim corrupta, prostrataq; prorsus ratione, in præceptis tandem hominem ipsum rapit. Et astra quidem, ac cælum munus exercent suum, uires dum proprias easq; seu cognitæ homini, seu incognitæ, conficiendis tamen inferioribus his admouent, quo uarietati prospiciant rerum, sine qua natura ipsa perfici, ac confirmari nullo modo queat. Ceterum quis est, qui ignoret ciuilibus à legibus coerceri uolentiam ac rapinas, condemnari furta, affici supplicio periuria, creditaq; pecuniæ minime seruata fidem? Habuit in lucem ueniens Pellianus nocturnis tamen in tenebris Saturnum, ac Mercurium una coniuñctos in sexto ab horoscopo loco, q; suapte natura maleficus perhibetur. Copulatio hæc, eoq; in loco, ni alia obstiterint, quæ malū prohibeāt, Pellianum indicant, improbum ipsum quidem futurum, & conquinatis, ac peruersis moribus, quæ adulterinarum quoq; auctorem literarum. Cui copulationi quod Mars fuerit infeliciter quadrangulatus, implicatum in eum ac circumuentum maximis necessitudinibus, plurimisque simul malis inuolutum, publicus magistratus animaduertet. Et hæc quoq; & deteriora longe mala inuicit fortuna, malarum cæli configurationum exsecutrix, ac ministra. Etenim uoluntas ipsa hominis prauis ubi occupabitur actionibus, minimeq; appetitionibus aduersabitur intemperatis, tum publica lex id est cuius consensus omnium, priuatorum prospicit nefarijs actibus, criminaq; insectatur supplicijs. Prætorio itaq; iudicio, ac decreto publico Pellianus admissi facinoris poenas luit. Hoc ipsum, aliaq; flagitia palam faciunt, hominem si intra rationis gyrum cohibere se, & appetitui firmum adhibere uoluerit, minimeq; uoluntatem efferri sinet. stellarum configurationes, inditasq; à cælo propensiones, uirtute superaturum. Dices coegi Pellianum paupertas, angustiaq; rei familiaris, uti uim attulerit uiatori, uti pecunia corruptus falsum perhibuerit testimonium, uti pretio etiā, ac mercede persuasus adulterauerit literas. Atqui uel etiam plurimū summis circumuenti necessitatibus, et à flagitijs abhor-

rent, & paupertatem tolerant magna cum uitæ integritate, & animi firmitudine. Itaq; turpibus à facinoribus ita abstinere, quia et uolunt ipsi, & in animum induxerunt suum, malle omnia perpeti, quam ab honesto tantisper facessere. Tertullus matris cum prodiret ex utero, ac diurnum esset tempus, Martem habuit ac Mercurium sexto in loco ab ascendente cæli parte, una copulatos, Lunam uero plenam hostilers in eos uibrantem radios, argentemq; peruersas illorum meditationes. Ob hanc igitur maxime noxiam cæli positionem, Tertullus non raro fuit ad prætorem ab accusatoribus tractus, dum inditis ipse à cælo propensionibus rapitur, ac nunc in carcerem coniectus ac uincula, nunc tortus, excrutiatuq; aut obferuorum ignobiliuq; hominum calumnias, seu coniectorum in carcerem, aut ob admissorum criminum causas à prætoribus male habetur. Itaq; uitam quam calamitosissime et egit, & finiuit. Negabit hæc fortasse aliquis syderalis cognitionis parum studiosus, inficiabiturq; eas stellis ac cælo uires inesse, tantamq; auctoritatem. At non inficiabitur Ioannes Scotus, uir acutissimus, ac maxime probatus Theologus, qui tradat Dæmonas illos malos ignorare quidem ipsos futura, nisi aut coniectura utantur, quemadmodum et homines utuntur ipsi, aut quia è stellarum animaduersione, atq; à cæli motibus futura percipiant, quod uir tantepere eruditus, uersatusq; adeo diuinis naturalibusq; in causis cū dicit, asseueratq; an aliud dicit, q̄ quod corpora illis nostra ita subiecta, atq; addicta sunt, ut ad propensiones ab illis insitas, pro uiri uirtute, roboreq; moueantur: non ut coercere tamen illa nos ualeant, dum ne uolentes quidem ipsi assentiamur, manusq; illis præbeamus uinciendas. Idem etiam auctor asserit solere Astrologos uera pronuntiare de moribus hominum, deq; illorum applicationibus, nimirum quidem ob propensionem à cælo illis atq; à stellis inditam, dum ratione repudiata illam tantum appetendi sequuntur partem, quæ sensui uni obsequitur, illiq; soli inhaeret, quando cogitationes sunt hominum in malum pronæ. Quæ quidem ob sententiam confiteri necesse est, & cælum, & stellæ, rationem ubi abiicerimus, dominandosq; nos ipsos sensibus tradiderimus, malisq; corporis uoluptatibus, illis tantum appetitionibus dediti, quæ homini cum belluis sunt communes, nostris in actionibus, uoluntatibus, consilijsq; ius, imperiumq; suum exercitaturas. Etenim sensibus omni qui est è parte deditus, illisq; tantum addictus, corporei cum illis sint, corporaq; ipsa nostra cæli, stellarumq; agitationibus, ac naturis addicta, nimirum hoc ipso in homine,

DE FORTVNA

eiusq; in cogitationibus, agitationibus, electionibus, consilijs, actibusq; eiecta prorsus ratione, coeli uis regnabit, ac syderu, illumq; impotenter secum rapiet.

Quanta uis sit stellarum in bonis corporis.

Quanta igitur coeli, stellarumq; uis ipsa sit, atq; iurisditio in ijs, quæ ad corpus, corporeosq; ad sensus pertinent, ad illa item, quæ corporis dicuntur bona, in utranq; etiam partem, paucis tanquam exemplis quibusdam allatis ostendamus, ut in bonis quoq; corporeis, itemq; etiam malis, fortunæ ipsius iura uel maxima quoq; ualentissimaq; appareant. Principio constituendis corporibus, regiones etiam ipsæ, nedum parentes, agnationesq; plurimum conferunt. Etenim regiones aliæ nigrum producant, aliæ candidum corpus. hæ sanguine redundans, illæ contra ex sanguine. Sunt quæ procerum, aut macilentum, quæ ex aduerso breue, aut crassum, aut bene, temperanterq; sibi constans, ac quadratum. Has autem ad res affectionesq; uires simul admiscet suas et aer ambiens et natura soli, in quo quis nascitur, educaturq; et coeli circūuolantis despectus, ac positura. Familiæ quoq; atq; agnationes consueuere peculiaribus quosdam prognerare corporum status, atq; concretiones. Signa etiam coelestia uires ad hoc et ipsa quoq; suas particulatim adiungunt, quorum alia ratio habenda est, ubi primæ signi partes in alicuius genitura ascenderint ab exortu, alia ubi mediæ aut ultimæ. neq; enim parum interest. Ceterum quoniam errantes stellæ, perinde, ut informatrices per coelum feruntur, in quo tanquam artifices in materia quæq; uersatur sua, primumq; Sol, ac Luna perinde, ac duces locum obtinent, quorum alter qdē in coelo uelut cordis, altera uero quasi cerebri uicem gerat, uideamus quinq; ex erraticis stellis, quem corporis statum, qualemq; compositionem quæq; ab insita tantum uis propriaq; à natura constituat, quoties genituræ fuerit dominatum sortita, in coeloq; feliciter, ac pro dignitate collocata. Saturnus igitur, ut nec regionis, nec parentum, nec signorum rationē habeamus ullam, quæ qdē habenda est, suapte qdem natura, insitaq; à uis, ac potestate, modicum effingit nascentis hominis corpus, idq; languidum, atq; imbecillum et pallidum, quod tum malignis humoribus, tum latentibus etiam doloribus non raro uexetur, laboreq; de uentris frigida constitutione, quin etiam oculis suffusiones, malumq; inducet habitum, caluitium quoq; et aquam intercutem. præterea podagram, morbum comitalem, ac

pneumonicum, spasticumq; ac neruorum contractionem, præsertim male ubi fuerit ignobiliterq; collocatus, accesseritq; Lunæ etiam minax aspectus, immutato eius lumine, ac nocturno in tempore.

Quas autem excitet in homine, ingeneretq; propensiones ad appetendum, atq; ad uolendum, et quas ad affectiones illum applicet suapte, ut dictum est, natura, ne hoc quidem prætereundum uideatur. Nam stellarum quoq; aliarum commotiones, quibus ex ipsis genus hominum sic uariat, uti uarietate ex ea, natura uideatur absolui in ijs et perfici ad quæ assidue intendit, sunt illæ quidem innumerabiles, parumq; comprehensæ. Saturninæ igitur propensiones, et quos hodie per uulgatè influxus dicimus, ad tarditatem plerumq; spectant, cunctationem, lentitudinem, austeritatem, tristitiam, futurorum prospectationem, parsimoniam, uehementiam, animaduersionem, occultarum causarum inquisitionem, pertinaciam, patientiam, ac propositi, firmitatem. At ubi Saturnus indigne collocabitur, ad inuidentiam spectat, ad sordem, squalorem, metum, suspicionē, auaritiam, maledicentiam, seductionem, solitudinem, superstitionem, erumnas, atq; ad sui ipsius, nedum aliorum odium. Quod uero ad artes eas pertinet, quæ sunt quæstuosæ, Saturninæ propensiones plerumq; ad rusticationem inuitant, fibriliq; ministeria, præcipueq; è ligno, ad ædificandas naues, ad struendos currus, ad exercendam culinam, ad expurganda coria, ad eluendas cloacas, atq; ad res sordidas. Ne te autem lateat, quam ualide etiam impotenterq; stellæ male, atq; ignobiliter collocatæ in corpora grassentur hominum, hoc sic accipe, futurum illum aut gibberu, aut nanulu, aut paralyticum, aut incuruum, aut ridiculo deniq; corpore, in cuius genitura culminans Saturnus Martem de quadrangulo, aut ex opposito loco minitantiem aspexerit, ipse uero uel genituræ ipsius aduersetur domino, uel uitæ datori benefica tamen nulla auxilium ferente. Idem Saturnus ipsa ab adolescentia canitie illius foedabit caput, cuius in genitura inter Solem ipse, ac Lunam positus perinde, ac circumsessus inuenietur. Illud etiam stella hæc intentabit, ut in occultioribus corporis locis à medico se cetur is, qui Saturnum in lucem ueniens in occasu sortitus fuerit Lunam uero aut Saturno oppositam, aut quadrangulantem, ni forte benefica stella malum prohibuerit. Veru ne omnia uideamur uelle excutere, de Ioue quoq; pauca quædam delibemus. Is enim ab insita uis ac suo ingenio humani corporis statum cum dignitate constituit ac pulchritudine, illustratq; colore eo qui argentum referre uideatur, pulchris oculis, multo et promisso capillo, toto deniq; corpore modera-

to. Ingenitæ uero à Ioue propensiones in magnanimitatem proclinant, ac magnificentiã, in religionem, honestatem, misericordiam, beneuolentiã, humanitatem, liberalitatem, magniloquentiam, dignam uiro uoluptatem, in benefaciendi item, beneq; dicendi, atq; inueniendi studium. Has, ut diximus, propensiones innuit Iupiter ab insita ui, ac potestate, ubi scilicet in alicuius uiri genitura cum dignitate præerit. Contra indigne collocato, in luxum proclinant, atq; in ostentationem, prodigentiã, fictam religionem, rusticarum quendam pudorem. Quin etiam ad fatuitatem, stoliditatem, uoluptatesq; iure odibiles, atq; insectatione dignas. Morbi uero eius spectabunt in anginam, malumq; pulmonum, ac spiritus habitum, in neruorum resolutionem, capitis dolores, sudoresq; illos nimios, qui cardiacum indicant, quiq; mali affectus ex inflatione ingenerantur, quæq; hodie à medicis uentositus dicitur, aut qui à cruditate manant. Quod si quæstuosas ad artes ignobiliter collocatus Iupiter quempiam inuitauerit, profecto artes eæ aut augurales erunt, aut sacris in rebus, templisq; uersabuntur, aut in conciliandis matrimonijs, aut in exigendis portorij, siue in athleticis certaminibus. Sed iam ad Martem transeamus, de eo quoq; pauca quædam dicturi, quando sigillatim ea nos, diffusiusq; ijs in libris expressimus, quos coelestibus ac syderalibus de rebus scripsimus, declarauimusq; quæ erraticæ cuiusq; sine propria et in genitura dominatu, et in distribuendis artibus, opificijsq; Commotiones à Marte suscitatur, quæq; appetitum et titillant, et irritant, in rixas propendent, atq; contentiones (inde enim propensiones à maioribus nostris dictæ) in uolentiam, rapinas, arrogantiam, perniciã, contumaciã, exardescentiã, impatientiam, implacabilitatem, crudelitatem, impietatem, belligerationem. In deorum item contemptum, incontinentiam, temeritatem, conuiciationem, præcipitationem, perfidiã. Corpus autem ipsum cuius Mars erit constitutor, inflammabitur multo, atq; efferuescente sanguine, ut color eius sit ignitus, capillus rufus, oculi sanguinolenti et foedi, trux etiam uultus, portendanturq; nimia de sanguinis aestuatione inflammationes, febres acutæ, ac pestilentes, insaniã, ulcera, pustulæ, abscessus, cancer. Eadem etiam propensiones ad militiam inuoluntant, uitamq; in ea agendam, atq; inter arma. Cæterum ubi ad artes deuenietur quæstuosas, propter ignobilem Martis collocationem, geniturae tempore, artes ipsæ inuoluntantur ex igne, et ferro, ut ferraria, furnaria, fornacalis, fusoria, conflatória, cauponaria, laniaria. Inuoluntantur et uulnera, et inuisiones, ruinae quoq; casusq; e locis

editoribus. Quas autem Venus excitat propensiones, eæ in res intendunt iucundas, ac uoluptarias, atq; in ornatum, et cultum, in delicias, munditias, leporem, elegantias, luxum, nec minus in religionem, pietatem, misericordiam, integritatem, beneficentiã, amicitiae cultum. Eadem stella mirum in modum cupiditatem excitat, honorum, dignitatis, sacerdotij, præsertim ubi in genitura hominis fuerit cum dignitate collocata. Vbi uero ignobiliter, desidiã portendit, obscuritatem, probrositatem, obiectionem, mulierositatem. Quæ si artes quidem inuoluntant quæstuosas, erunt eæ organaria, pictura, pigmentaria, atq; earum similes. Corpus longum efficit, candidum, oculos gratos, ac uenustos, capillos etiam multos gignit, et molliter flexos. At male affecta morbos, uitiaq; in partibus corporis occultioribus, ac naturalibus portendit, malam item stomachi, iecinorisq; affectionem, alui profusionem, fistulas, malum e potationibus, ac ueneficijs. Corpus uero cuius Mercurius author fuerit, medijs quidem status erit, gracile tamen, ac pallidum, oculi uero honesti, propensiones ipsæ, atq; affectiones pronæ quidem erunt in literas, scientias, eloquentiæ studium, secretarum, atq; abditarum rerum, et diuinarum et humanarum peruestigationem, in negotiationes, commercia, legationes, aduocationesq; in computationem, diligentiam, solertiã, coniecturationem, sagacitatem, frugalitatem, sapientiã. Sequitur autem Mercurius in excitandis affectionibus, applicationibusq; naturas potissimum signorum et stellarum aliarum configurationes, atq; aspectus. Itaq; si Luna male constituta, mala illi irradiatione pulsauerit, si et Mars item, malignorum humorum superfluentiam indicat, neruorumq; contractiones, morbum quoq; comitalem, ac delirium. Sol, ac Luna uires suas harum cuiq; uel adiungunt, uel robur ac præsidium afferre suum abnuunt, pro sua quidem collocatione, ac coeli statu. In uniuersum autem Sol fidei studium præ se fert, nobilitatem item, ac generositatem, ad morum quoq; accendit compositionem, ad religionem, atque humanitatem, non tamen ut non et animi elationem exuscitet, et spiritus inflationem. Staturam uero corporis integram præstat, ac bene collocatus addit ad proceritatem, præstat et robur membrorum, egregiamq; constitutionem, et totius corporis bonum habitum, oculos etiam decoros, capillum uero flauum. At Luna prona est ad splendorem, ad morum egregiam compositionem, ad honoris cupiditatem ac popularem gratiam. In fingendo autem corpore, staturaq; discernenda signi maxime naturam sequitur, pulchritudinem tamen procurat, uitæ uero inæqualita-

tem quæ natura eius est, decernit. Corpori candorem affert, male tamen collocata, atq; affecta non modo maculis illud inficit, aut tetra scabie, uerum languidum efficit ac tremulum, malignos assidue humores instillans. Ex his igitur etsi non multis pro rei quidem magnitudine, ac diuersitate, aperte tamen & intelligere potes & etiam iudicare, quanta cœli potestas ac stellarum sit, quam ualida etiã uis, non in fortunæ ipsius modo bonis, uerum etiam corporis, nec corporis solum, uerum etiam animi, qua parte mens ipsa cogitatioq; atq; intellegentia à sensibus sumministrata simulachra accipit, uisq; ab illa titillatur, qua & ad appetendum trahimur, & ad appetita consequendum, uoluntate ad id propensius impulsã. ut nonnunquam tanta etiam uis ipsa sit, impetusq; adeo ualidus, ac pertinax, ut hominem ipsum de statu suo, id est de rationis possessione abstractum impotentem, aut secum in præceps rapiat, aut trudat in insaniam. Quid quod uis hæc ipsa cœlestis, malignitasq; configurationum nunc delirium inducit, nunc lymphationem, morbosq; animorum alios. Siquidem in lucem ueniente aliquo, si Luna nullo prorsus copulationis genere iungetur horoscopo, nulla item Mercurius familiaritate, ac uinculo, Saturnus uero in cardine constitutus fuerit, præsertim si nocturna erit genitura, aut ubi diurna, Mars cardinẽ tenuerit, potissimũq; in Cancro, aut Virgine, aut Piscibus, nimirum hic ipse, qui hac sub cœli configuratione nascetur, demoniacus futurus est, hocq; insanie genere laborabit, itidem furorẽ agitabitur, ubi sub hac eadem configuratione Martis, ac Saturni natus quis fuerit, dum tamen Luna nulla prorsus ratione Mercurio copuletur. Quin etiam aut insanus futurus est aut lunaticus, qui in lucem prodiens Solem, Lunamq; parititer in aliquo cœli cardine coniunctos habuerit, ac tum Martem alio e cardine illis quadrangulantem, tum Saturnum uel e regione, uel e quadrãgulo eos hostiliter impugnantem. Nec temere igitur, nec præter rerum naturam, ac rationem dictum est à nobis, fortunam tum fati ministram esse, illiq; & obsequi, & famulari, tum exsecutricem eorum omnium, quæ à stellis portendantur, ac cœlo, uel suum ipsius cœli potius, ac stellarum effectum. Nam quæ à cœlo in initio inuuntur, ea uidentur tanquam in motu posita, deq; uis, ac potestate insita in actionem progressim transitionem suam facere. Quemadmodum uis uenit in arbusculis, quæ in initio gemmas quasi quasdam trudent, post in flores sese induunt, inde in poma, quæ sensim quoq; emature scunt. Atq; hic quidem ipse fructus ab ipso est in initio, atq; ab ipsa gemmarum explicatione promissus. Has itaq; per progressionem, quæ ini-

tio arbor uel inuuit, uel promittit, ad fructum tandem perueniunt. Eundem quoq; in modum quæ à primordio cœlestes inuunt portendantq; configurationes, positusq; stellarum atq; habitus, ea suo tandem tempore, promissum fructum, id est effectum ipsum adducunt, suos per motus, perq; progressionem. quem quidem effectum, ubi felix ipse portenditur, studio industriaq; nostra & adiuuare possumus, et uberiorẽ reddere, suãq; melioris, malum autem atq; infelicem uel lenire, uel omnino auertere, uel non parua saltem e parte immutare. Quod item studiosi rerum rusticarum cultores præstant, runcando, emundando, sarriendo, riuum inducendo, stercorationem adhibendo, teram sæpius fodiendo, dum nihil in agris remissum esse aut seque patiuntur, nullumq; relinquunt negligentie locum. Et uero quanquam nonnunquam uis maxima est cœli, eãq; fortasse insuperabilis, iuuerit tamen, quod prudentis est officium hominis, illud gnauiter præstitisse, ne ignauiter superemur. Ipsius uero bonæ fortunæ, eiusq; continuationis eadem est ratio, quæ aduersantis, & malæ. ut enim ad malæ continuationem, sic ad bonæ conueniunt & cœli, & signorum, et errantium pariter, fixarumq; stellarum situs, aspectus, configurationes, qualesq; hæc ab initio fuerint in bonum malumue commodum, aut incommodum, tales post effectiones erunt, talis etiam fortunæ euentus. Vbi enim configurationes omni e parte ad felicitatem conuenierint, continuationem seruabunt in conferendis bonis, eãq; quæ ex conuento et tanquam ex fœdere promissa sunt amice, constanterq; præstabunt. Sin mistæ fuerint, atq; ex utroq; constabunt, ut & commoda, & incommoda simul portendant, effectiones quoq; & euentus futuri sunt misti, atq; ex utroq; pariter prospero, & aduerso. Quod si configurationes undiq; aduersantes erunt & malæ, malorum non deerunt continuationes, atq; aduersitatum, tenorq; earum perinde, ac perpetuus futurus. Quas ad res nõ nihil aut addent, aut ex usdem dement patria, parentes, regio, institutio, consuetudo, quin etiam religio, ac secta, in qua natus quisq; est, atq; educatus, leges item sub aquarum institutis, ac præceptis in communi uiuitur. Quibus e rebus arbitror id effectum esse, lucide ut appareat, fortunam hinc, quantum scilicet nostra interest, euentitiam esse causam, & ut hodie loquuntur, ex contingenti, ac per accidens, illinc autem qua à cœlo producit, atq; à syderibus, per naturales, propriosq; ipsorum motus, atq; effectiones, causam esse per se, suisq; ad finem progredi e principis, medijs, atq; agitationibus. Deus autẽ ipse Optimus Maximus tum sua providentia & numine, tum per Geniorum,

DE FORTVNA

hoc est Angelorum intelligentiarumq; ministeria, sic omnia & me-
titur & regit & dispensat cuncta, ut nostrum nullo modo sit, ei uel
le præscribere, aut dispensationis eius, providentiæq; exigere rationē.
Cui æquo qui assentiuntur animo, eiusq; conquiescunt in distributio-
ne, ac miti, et prospera quæ succedunt, iucundiora efficiunt, ac magis
grata, et quæ aduersa, minus graui, longeq; etiam tolerabiliora.

Quæ igitur fortuna sit, et qualis, apertissime quidem uides, quæq; item
sit causa, & quibus fluat e' principijs, & quorum etiam sit siue effe-
ctrix, siue ipse potius effectus, quodq; qua repentina, & quidem ex
inopinato offertur, euentitia est, qua uero cœlestibus mouetur a' causis,
sit per se ipsa causa, præterea quarum sit etiam rerum causa, siue res
ipsæ de genere bonorum habeantur, siue contra malorum. Vides eti-
am & fato eam obsequi, & nihilominus uoluntates hominum esse li-
beras, ac sui iuris. deniq; cœli effectum esse, ac syderum, quibus infe-
riora hæc omnia sint subiecta, præterquam ubi ratio, mensq; ipsa lo-
cum, ac maiestatem retinet suam, suoq; se tuetur in solio.

Nos igitur, quoniam rationales sumus, rationisq; ipsius meritis & diui-
num animal habetur homo, et cœlitibus maxime acceptum, rationem
omni studio colamus, illi nos, actionesq; nostras, nostra demum omnia
adiungamus, eius inhaereamus uestigijs, obtemperemusq; præceptis.
Ut si minus tueri ualuerimus quæ fortunæ sunt, nostraq; neutiq; in
manu posita, quæ nostra tamen habentur, rationiq; quæ nostra est,
uel cognata sunt, uel subdita, ea sic tuamur, ne uel inimicam nobis,
ubi præstari id poterit, fortunam fecisse iudicemur, inq; odium pro-
uocasse eam, rerumq; nostrarum perniciem, aut quo minus ab illa
superemur, ubi nobiscum in certamen uenerit, ne non annisi sumus
etiã conatibus uideamur. Quod si in finibus illi suis, suisq; in agris,
conferta manu uinca, minime concessum nobis fuerit, id saltem præ-
stabimus, ne, dum minime uictores e' pugnadiscimus, uicti ignaui-
ter abeamus.

F I N I S.

P. Summontius A. Colotio Basso Equiti Aefinati, ac Secretario Apostolico S.

Absoluta est, ut uides, Coloti Pontanica omnis Philosophia. cuius rarum hoc, quod de Immanitate opus inscribitur, non est profecto, cur fortasse quispiam ab exiguitate fastidiat, si id non a specie ipsa aestimare uelit, sed a pondere. Est mihi praeterea in animo, cognito iam ubique Pontano nostro, atque ipsius fama extra omne periculum posita inueniens quosdam eius lusus, si Aetio nostro ita uidebitur, in lucem proferre, quorum quidem suppediuisse hominem, illud declarat, quod eius rei nullam, dum uixit, mentionem unquam fecerit. Hi sunt exquisiti quidam commentarioli in Valerium Catullum, cuius illum constat inueniem studiofissimum fuisse. Quod si iniuria mortuo fiat, eden dis ijs, quae ille contemnebat, quaeque a uiri grauitate aliena omnino uideri possint, audacia haec nostra legentium utilitate compensetur. Sunt enim talia, ut neminem omnino ea legisse poeniteat. Reliquum est, ut ignotam tibi esse non patiar egregiam Franciscam e Piccolhomineo genere Aragoni, Bisimianensis Episcopi liberalitatem. Is enim (quae rara est in mortuos fides) Pontani amicitiam tam sancte, constanterque post obitum coluit, ut maiora exhiberi uiuo, atque efflagitanti non potuerint. Nam et pecuniam librarijs ad excudenda haec elargitus est liberaliter, et pro illius fama, atque immortalitate quiduis sese facturum pollicetur. Quodque magis mirere, cum Pontano, dum uiueret, parua omnino huic fuit consuetudo. Amicitiam fama auxerat, qualem uel inter absentes conciliare uehemens illa uirtutis opinio solet. Nam quid ego de te hac in parte dicam? qui praeterquam quod domus tua doctis, ac bonis omnibus, ueluti commune quoddam hospitium, semper patuit, Pontano quoque non solum uiuo, ac sentienti officia amicitiae omnia praestitisti, sed nunc eius nomen mira quadam pietate ueneraris. Nec solum scripta haec edenda curas, uerum etiam de erigenda illi more maiorum statua, deque summis honoribus assidue cogitas. Quo fit, ut nulli omnino inferior tua in illum pietas, ac liberalitas habeatur. Sed desinam ad te plura de te. Vale.

311
IOANNIS IOVIANI PONTANI DE IM-
MANITATE LIBER AD HIERO-
NYMVM CARBONEM PATRI
TIVM NEAPOLI-
TANVM.

ALVIANVS GALLICAE Gen-
tis Episcoporum magister, Hieronymae Car-
bo patriae Neapolitane, de Christo ita scri-
psit, rebusque Christianis, ut nihilominus histo-
rias plurimas, resque temporum illorum gestas
isdem, et conuinxerit, et inter differendum
explicitauerit. Dum enim Dei Optimi Maxi-
mi res, mysteriaque admirabilia comprobare nititur, et suorum, et
praeteritorum temporum res in exemplum adducit. Nos uero etsi
de Deo prima, ut dici solet, fronte minime scribimus, tamen de mo-
ribus scribentes hominum, Deo de ipso scribimus, cui nihil carius
est, nihil acceptius, quam quod de proba, perfectaque hominis institutio-
ne praecipitur, moribusque componendis. Quid enim e uiuentium nu-
mero, maiori illi curae est, aut quid ab eo peculiarius quam homo
et diligitur, et fouetur? Quo autem scribendi consilium omne me-
um manifestus tibi pateat, sic habeto, de moribus apud Latinos scri-
psisse Ciceronem, qui id solum mihi secutus uidetur, ut actiones quae
et quales esse debeant, ostenderet, summa cum eloquentia, cuius ipse
facile habendus est et magister, et princeps. Ceterum definiendis
uirtutibus, explicandis earum principijs, inumbrandisque imaginibus,
nihil eum prorsus curae, aut studij impendisse, ut praeterea hoc est
actiuas tantum res uisus sit uelle edocere, ac complecti, ac si Senato-
rij, consularisque hoc tantum esset uiri, munerisque dignioris, et uirtutis
autem res exsequi plebei cuiusquam hominis, ac tanquam in otio
marcescentis. Apud Graecos uero Theoreticam hanc institutionem ita
exsecutum esse Aristotelem, uti actiua ab disciplina omnino recesserit,
etsi in illo edocendi genere maxime diligens, ac consummatus appa-
ret. Post Ciceronem e nostris Senecam multa quidem, maximeque ui-
tae hominum utilia, et commoda edidit, ceterum oratorio ma-
gis more exhortari ad uirtutem, honestasque ad actiones legentem, quam
ut quae dicat contenderit certis, ac sibi constantibus rationibus com-

probare, aut de principijs ipsis acutius disputare & quærere, multa tamen admirabiliter loqui, cohortariq; acerrime ad bene uiuendū auditores, deterrereq; à uitijs, ut libri eius, ut præcepta ab eo tradita, ut deniq; quæ ab illo in medium afferuntur exempla, stimuli sint quasi quidam ad honeste agendum, ciuilesq; ac domesticos ad mores, actionesq; uitæ totius sic administrandas, ut beate simul; ac tranquille uitam hanc ducentes, felicitate quidem ipsa uel fruamur adepti, uel consequendam ad eam quàm proxime accedamus. Nos igitur summos & imitatione dignos uiros cum intueremur, ab adolescentia usq; id iudicauimus, quod post executi etiam sumus, singularem esse laude dignum, plurimumq; humano quoq; generi collaturum, scriptitandis rebus moralibus tria hæc simul complecti, ut cognitio principiorum ac uirtutum ipsarum per definitiones speciesq; suas, ac differentias, quod Theoreticæ est contemplationis, ut practica exercitatio, ususq; ipse uiuendi, id est qui et quales actus ipsi esse debeant, ostenderetur, utq; ad confirmandos animos, & exempla adiungerentur, & sententiæ authoritatis plenæ, dictaq; ac facta clarissimorum uirorum, nostraq; dignorum imitatione, atq; obseruantia. Quod in libris ubiq; nostris, pro uirili tamen conati sumus assequi, quos hactenus de Obedientia scripsimus, de Fortitudine, de Liberalitate, de Magnificentiâ, ac Splendore, de Magnanimitate item, ac Prudentiâ, nuper etiam de Fortuna. Idem hoc ipso in libro sequimur, qui est ad te quanquam humanissimum quidem hominem de Immanitate, quæ summa est inhumanitas, omnisq; omnino rationis expers, postremaq; ab illa abalienatio. Neq; enim ueremur ne tute ipse titulo offendere, quasi non materia in qua fortes uersantur uiri, sint uel summa etiam pericula, ac mortes, quæ natura ab ipsa exhorreantur. An non detrabere immanitati, insectariq; ferinos mores, hoc ipsum est ad humanitatem aut nolentem impellere, aut exhortari uel sponte ad eam proficiscentem? quæ quidem ipsa nec docenti mihi, nec audienti timenda sunt tibi. En adstat pugnanti tibi ad latus Eremitæ Aegadius, qui te & hasta tueatur, hostem propellens, & clypeo munit à uulneribus. cuius ea uox inter Christianos est, ea authoritas, tanta in dicendo uis, diuinarum, humanarumq; rerum tantus usus, peritia tam eximia, ut Hectore hoc propugnatores, & saluo, nihil tibi omnino metuendum sit, aut non audendum potius, ac uel fortissime incipiendum.

De uitio, ac de uirtute, itemq; de Immanitate.

IRTVTEM QUI De ea scripsere, aduersari uitio uolunt, quippe quæ honestatem sequatur, quæq; homine dignæ sunt actiones ac negotia, seq; in rebus administrandis omnibus, perinde, ut recta dicat ratio, publicæ, priuatimq; et instituat, et informet. Longe autem secus uitium, cum ad inhonestam quidem delabatur, ac turpia, rationem ipsam uel aspernetur, ac desugiat ut parum omnino obediens, uel insultet illi, improbecq; insectetur eam, ut uiolentum, & insolens. ut quantum illa hominis excellentiæ, dignitatis adiungat, ac nominis, tantum hoc de laudibus eius demat, adijciatq; infamæ. Quo circa laudari uirtutem, & pleno passim ore commendari uidemus, contra improbari uitium, ut homine indignum, ac naturæ eius nullo modo consentaneum, cum illius proprium sit rationem sequi, ad illamq; in cunctis sese adiungere, eiq; inherere. Caterum & inuenti sunt, & inueniuntur quotidie, atq; utinam non singulæ pene domus ijs essent refertæ, qui relicta rationis uia, hominem ipsam exsuant, ac mores induant, naturamq; ferarum. Quod si uitium est à ratione, eiusq; ab usu, institutioneq; auersio, profecto qui ad belluarum naturas, feritatemq; prolabuntur, alia quàm uitiosorum sunt hominum appellatione aut obiurgandi, aut insectandi. cum uitia ipsa hominum tantum sint, ferarum uero truculentia, atq; immanitas. Sed nescio quomodo truculentia magis ad seuitiam referenda est, immanitas ea cuncta magis complectitur, quæ humanitate ab ipsa abhorreant, insuntq; tantum belluis. quibus quod impetu solum ferantur, ignorata prorsus ratione, quæ nulla illis à natura tributa est, feris sit nomen inditum, ac belluis. quippe quæ rapinis tantum inhient, ac uiolentijs, quæ bellorum sunt propriæ. Cum igitur de uirtutibus ac uitijs abunde sint à nobis multa literarum mandata monumentis, pars ea nequaquam digna uisa est, quæ à nobis neglegeretur, quæq; nullis adhuc Latinis à scriptoribus, ignorem quæ à Græcis, plane fuerit aut animaduersa, aut attentata. Itaq; ad alia quoq; uolumina & hoc accedet quod est de Immanitate, ut quantum illa ad uirtutem hortentur, agendiq; honestatem, ac laudem, tantum hæc ab immanibus deterreant actionibus, auocentq; à ferarum auuiditate & impetu. Quid autem nomine ipso significari Immanitatis uelimus, quo notius id fiat, exëplo quasi quodam ante oculos posito demonstrabimus,

ut inde definitio ipsa explicatius intellegatur, imagine rei ipsius exposita, et pene dixerim magis, magisque coloribus adumbrata. Inest homini, eaque communis est cum belluis cupiditas, atque alendi corporis studium, rerumque etiam veneris, quarum quidem titillatio insita est animantibus cunctis, propter generis procreationem, ac perpetuitatem. Vtrique autem appetitioni ab hominibus quidem ipsis, ratione et duce, et comite, imposita est lex quaedam, praefinitaque et certa, ac determinata regula, quam uniuersi sequeremur, quo rei venerae meta praefixa esset sua, itemque cibationi, ac potui, quae uno nomine alimonia est uocata. Igitur ueluti humana carne, hominesque ipsos hominum sanguine sedare sitim, cumque equabus misceri, ac pecudibus, hoc ut tetrum, et ab homine alienum, abominandumque, immane ducimus, censemusque ad immanitatem referendum, neutrique uero ad uitium, cum illa ferarum prorsus sit, hoc tantum hominum. Ad haec cum uirtus sequatur mediocritatem, quaeque recta sunt, atque honesta officia, secus autem uitium et defugiat illa, et auersetur, nimirum scelera haec qui sequantur, non tantum a mediocritate recedunt longius, ipsaque ab honestate, ac rectitudine. uerum perinde, ac belluae ignorare illam se fatentur, exsutaque uel abiecta potius hominis natura, ac ratione ad feras transeunt. Quod factitatum uidetur ab Cola Pisce, homine Siculo, qui relicta humana societate omnem fere uitam ab ipsa pueritia in mari egit atque inter pisces. Quae est re factum est illi Piscis agnomentum, ut non hominis mores tantum exsuerit, uerum etiam ipsam pene effigiem, liuidus, squamosus, horridus. Quo circa Immanitati qui se tradiderint, hi prostrata hominis natura, ab impetu rapiuntur, belluarumque ab impotentia, ac rapacitate. Qui enim uitium sequitur, is a recto tantum, honestoque recedit, at qui immanitatem, ab homine ipso prorsus abiens ad feras transit, belluinamque naturam. Nec uero Immanium hominum unum est genus, aut una Immanitatis species, uerum ea multimoda est, nec una tantum in re, uerum in pluribus, ac diuersis nota, quemadmodum a nobis non solum per genera ipsa, uerum etiam per species declarabitur. cum unus, idemque uix omnis eius partes fuerit complexus, exque toto eam affectus, sicuti etiam in auaritia usu uenit. Quid quod ea quae uitia appellantur, aut ab excessu ea existunt, aut a defectu, uterque enim in actionibus uersatur. Immanitas autem ab horum neutro uidetur originem ducere. Vbi enim in belluam ex homine fit transitio, omnis protinus abijcitur mediocritas, ac modus, quae quidem tantum sunt hominis, minime uero pecudum, earumque sanguinolentorum. Haec

tarum. Haec autem pluribus quidem in hanc a nobis sententiam dicuntur, quo plane, magisque ac magis intellegatur. Immanitatem uitium omne supergressam esse, minimeque uitij appellatione comprehendi, quippe cum ne habitus quidem satis recte dici queat, cum habitus ipse sit aut uitij, aut uirtutis. At dixerit fortasse quispiam deprauatam eam esse uoluntatem. non inepte sane hoc quidem. Sed cum uoluntas unius sit hominis, per Immanitatem autem transeat ad ea quae sunt belluae, uidendum est ne non sit exacte, satisque explicite, atque apposite dictum. Cum ea pars sensus quae rationi se accommodat, et uitia et uirtutes excitet, haec uero ipsa, tantaque commotio, maiorque quaedam, atque impotentior libido uidetur ad partem illam potius referenda, quae a ratione modis omnibus auersa est, atque aliena. Itaque commode fortasse atque est rei ipsius natura, si dixerimus. Immanitatem ferinum quendam esse uiuendi impetum, insatiabilem uel hominis appetitionem, prostrata ratione, ac uoluntate, eaque prorsus ab alienata a recto, honestoque. Haec autem ipsa quamuis sint eiusmodi, actiones tamen ipsae licet ferarum sint similes, solius tamen cum sint hominis, nimirum sic uidetur finienda Immanitas, ut ea sit habitus quidam hominis ab omni prorsus humanitate, ac mediocritate seiunctus, uerseturque circa dolores, ac uoluptates et feritate proueniētes. Habitus autem huic contrarius qui sit, re ipsa facilius intellegatur, quam ut nomine explicetur suo. Siquidem Immanitas cum sit priuatio, ut iniustitia, ut inconstantia, harum contrarius habitus iustitia est, ac constantia. At manitas in nullo est dicendi usu, cum ea tamen ipsa praesens illis seculis fuerit, apud quae manum erat bonum, unde manes dicti, et diei ipsius prima pars mane. Ni forte ab usu quodam, et a propinquitate quasi quadam humanitatem ei uelimus et regione opponere. ut quantum Immanitas ipsa ab usu recedit, dignitateque hominis, ac natura, declinatque ferinos ad impetus, tantum humanitas ipsa ex aduerso, belluarum abhorreat a feritate appetitionibusque teterrimis, se quaturque ea complectens cuncta quae sint maxime homine digna, et propria, rationique, qua praeditus est ex animantibus ipse solus, consentanea, atque accommodata. Cuius contrarium habitum qui sint consecuti, Immanes ipsi dicantur.

An qui parentes occiderit, statim sit immanis?

Hac autem in quaestione, potissimumque hac in parte quaerendum uidetur, cum habitus ipse frequentes praeseferat actiones, ususque continua

tionem, an qui patrem impie occiderit, aut matrem, e' uestigio ille quidem hoc uno, quanquam detestabilissimo scelere, factus sit Immanis? videlicet non & Alexander ille Macedo, una pugna qua Dareum uicit Regem, tota potitus est Asia? Quis nam, quis obsecro nisi unum habet patrem, aut unam matrem? quasi non qui paterno, aut materno foed. uicit se sanguine, prae se ferat aduersus homines caeteros omnis generis grassationem indiscriminate exercitaturum atq; sicam? Quod Nero quidem praestitit matre caesa, fratreq; ueneno sublato, ac si plures ipse, aut matres habuisset, aut fratres & iterum, & tertio manus illas tam nefarias illorum caedibus contaminaturus, quas in uxorem etiam grauidam contaminauerit, aliasq; tum mulieres, tum uiros ex necessarijs, ac propinquis. vnum itaq; huiusmodi facinus ut maxime rarum, ut summe detestandum, execrandumq; plus saeuitiae se cum affert, ac sanguinolentiae, quam in gregem plurimorum hominum exercuisse carnificinam. At dicit aliquis eiusmodi scelera plerunq; afferre solere facti subitam poenitudinem. quod nequaquam inficiamur, consuesse accidere tamen, ut magnanimitati permultae coniunctae sunt uirtutes, sic et immanibus perquam multa etiam comitantur uitia, flagitiosissimi ipsi quidem deprauatorum animorum satellites. Nam & incontinentes, ut de Medea tradit Ouidius, uidentur meliora, probantq; se quuntur tamen deteriora. Itaq; si quando poenitentia ipsa facti animum moerore coficit, quod naturae quidem ipsius munus est propriu, insitaeq; a natura rationis, id quod Poeta ipsi innuunt, cum Alcmeonem maternis umbris uexari solitum referunt, tamen ferinus ille, ac maxime rabidus impetus et ratione pessundat, & quod suum est, ad illud rursum libens, ac uolens rapitur. Eneitis parentibus Iulianus ita de caetero uixit, ea adhibuit piacula, ut suu post obitum merito fuerit inter diuos a Christianis relatus. Ignorans Iulianus patrem sustulit, suspicatus adulteru, ac nihilominus patricidae nomen sanctitas ipsa auferre illi nullo modo quijt. Et habitus quidem eiusmodi est, qui etsi non faciale, auferri tamen queat, et in meliorem a deteriore conuerti. Quod e' Christianis plurimi fecere, & quotidie faciunt, ut qui relicta militia, aut opificijs, impuroq; aliquo uitae genere, in claustra religionis tanq; tutissimum in portu se se trasferunt uita illuc summa cum integritate agentes, ac sanctimonia.

Immanitatis speciem quandam uersari circa religionem.

Quae igitur sit Immanitas, qualisq; q ea utitur, in uniuersum sit ostensum. nunc ad ea quae generi tanquam species cognatae sunt, ordine suo

progrediamur. Igitur cum religio sit homini a natura insita, nullaeq; tam feracae sint, aut barbarae nationes, quae Deum non confiteantur, suisq; illum uenerentur honoribus, ac placare studeant sacrificijs, in primo, ac maximo immanitatis genere uersari mihi uidentur illi quidem, Deum esse qui negant, aut si esse confiteantur, cultum tamen illi suum, ut nullam habenti rerum humanarum curam, minime tribuendum censent, ne'ue ab alijs tribuatur, & dissuadent ipsi, & qua possunt etiam arte, ac uia prohibent. In toto autem hoc genere, non uno tantum modo peccatur, nam ut reperti sunt qui erga Deum ingratiissimi fuerunt, & reperiuntur quotidie non summates tantum uiri, quiq; potentatibus abutuntur, uerum etiam infimi, ac plebei homines, sic etiam qui dum placare Deum uolunt, singuli tum homines, tum ciuitates, ac populi hominem ipsum priuatis, & publicis in sacrificijs mactauerint, ac sanguine eius aras imbutas consperferint. Apud Dianam Tauricam hostiae erant peregrini, et hospites. Quid abominabilius, horribiliusq;? Apud Carthaginem annis singulis mactati hominis sanguine Saturno diuina res fiebat. Quid Deo aut diuino cultu indignius? magisq; ab homine desigendum, aut coelitis ipsis minusq; ac minus gratum? Quo' circa ut alteri, excessu ac nimij cultus studio, immanitate polluebantur, sic alteri defectu, dum in colendo Deo maxime sunt impij, beneficiorumq; eius, ac sui immemores, immanes autem utriq;. Quid enim aut naturae hominis magis aduersum, quam naturae ipsi rebellare fieri? aut quid est aliud perduellionis reum esse, quam eripere ei uoluisse cui omnia debeantur, suos honores, sua iura, nullum deniq; esse eum dicere? Ad haec quid diuina illa maiestate, beneficentiaq; indignius, quam, dum sanguine gaudere illum humano putes, hominem ei id est te ipsum ut iugules, ad aram conficias, mactes? O' mores maxime sanguinolentos, pietatemq; summe truculentam, o' cultum feris ipsis quas imitaris horribilem, ac formidandam. Creditum quoq; est, Catilinam, ante quam orationem habuisset ad populares sui sceleris, humani corporis sanguinem uino permistum in pateris circutuisse, eoq; ab singulis deo statim aperuisse consilium suu, idq; ideo fecisse, quo, ut Sallustius ait, inter sese magis fidi forent alius alij tanti facinoris conscij, ac si post eam execrationem, qui rem aperuisset, Deos iratos infestosq; habiturus esset, fideiq; ac iuris iurandi corrupti ultores. Refert Tacitus consuisse Reges quosdam, quoties foaetates mirant, iunctis simul dextris, pollices inter se uinare, nodoq; pstringere, atq; ubi sanguis in artus suffusus esset exteriores, leui ictu cruore eruere, eumq; inuicem labere, idq;

foedus arcanum haberi solitum, quasi mutuo cruore sacratum. Subij-
ciet hac in quaestione quispiam, excessum hunc perinde ut in pecu-
niae prodigentia, minus esse condemnandum, quod prodigentes tan-
dem aliquando exsuperantia cognita regredi ad medium sint soliti,
cum auaritia in dies fiat procerior. Quid? quod inuenti sunt qui dum
nulla in Deum mouentur reuerentia, post uero etiam ad superstitionem
transierint, ut qui ab auaritia ad effusionem. Vterque igitur
affectus cum sit improbus, uniuersim tamen facilius ab excessu est ad
mediocritatem reditus, si non in cunctis, tamen in plerisque quam abho-
stili & maxime contrario affectu, abnegationeque ab ipsa Dei con-
uersti ad uenerandum illum, atque magnificandum, cum in altero modus
tantum desideretur. Tertium ijs accedit genus imanis cuiusdam, uan-
naeque omnino superstitionis, quae quod anilis sit, quis nam obsecro
ad immanitatem illam referat? Nam & gentes quasdam coluisse
canes, ibides uel, quodque religiosum haberetur, abstinuisse piscibus,
haudquaquam uideri potest illas ab ratione rebellasse, diuinaeque,
quae in homine est, parte. cum ignorantiae sit hoc potius meticu-
lositatisque cuiuspiam, nec tam sit ad uoluntatem referendum, quam
ad ueri ignorantiam. cum tamen ultroneum sit illud, aut uolun-
tate abutens ipsa, ferinum, sanguinarium, atque immane penitus. Quid
quod in Deum alij diuinamque maiestatem ingenij opes omnis uim,
potentiam, ubertatemque dicendi conuerterunt, aduersus religionem,
id est naturam ipsam impie impotenterque scriptis illati, quodque mon-
strosum iudicatum sit, Deum ipsum ab hominibus uexari, suisque
illum e sedibus, iugis que e tribunali tentasse pellere, ac deijcere, in-
de fictum est, Gigantes e terra genitos, remotissimosque a caelo lo-
cis, quod ratione nulla praediti, nullo uerae cognitionis ductu ad uio-
lenta traherentur, actionesque maxime impias, ac detestabiles, quodque
non tam incederent, quam obserperent, qui progressus animalium
esset uenenosissimorum, serpentinis eos pedibus, uel serpentibus
ipsis potius, pro pedibus uti dixerunt. Immanes igitur Gigantes non
uastitate solum corporis, ac deformitate, uerum etiam affectatione,
& impetu. At non immane, sed anile potius, aut fortasse Dei
de benignitate recte est sentire, id sibi persuadere, placari Deum
placentula, aut mola salsa fasciculo uel spicorum. Vides igitur diui-
no in cultu quot modis peccetur, & qua etiam uia recedatur a ra-
tione. hominisque a dignitate, atque excellentia, quantusque ab ea fiat ad
immanitatem prolapsus. Parum uisum est Alexandro, Philippi es-
se maximi, ac fortissimi Regis filium. Quid immanius, quam homi-

nem, ac Regis maximi filium, humanae prudentem sortis, ac pigen-
tem Regiae prognationis, Deum ad adulteria euocare, uxoriasque li-
bidines? Salmones & Iouis tonitrua effinxit, & diuinos sibi hono-
res exhiberi exposulauit. Quid aut dementius, aut ab humanitate
ipsa remotius? Nam quod Scipio laetaretur, exultaretque, Iouis dici, atque
haberi se filium, hoc ad ambitionem potius, quam ad immanitatem
referendum uideatur. sicuti ad dementiam uel furorem magis, quae
in hoc ipso genere ab Caio, qui in Caesarem successit serie admissa
sunt plurima. Ac de his hac in parte, ipsoque in astructionis huius no-
strae limine dictum sit haecenus.

De Immanitate, quae existit ex occupata patriae libertate.

sequitur aliud immanitatis genus maxime huic propinquum, ac coniu-
ctum. Nam cum post Deum patria secundum obtineat locum, quae inte-
stabilior, magisque uiolenta potest esse immanitatis species, quam occu-
pata patriae libertatem cuiuslibet eripere, tyrannidemque exercere,
ac inter rapinas, exsilia, grassationes, torturasque uersari, ac caedes
continuas? parte alia uitam agere uoluptariam? ut utroque uitae gene-
re belluas uideare sequi, illarumque inherere uestigijs, rationabilique
parte deprauata, ancillatum agere tum immundissimarum uolu-
ptatum, tum rabiosi impetus appetitionumque uiolentissimarum. Inse-
ctatus dicitur monstra Hercules pro tuenda libertate, aut restituenda
iis quibus fuisset adempta. quae ob merita inter Deos ipse consen-
su hominum relatus est. Timebat uxores Dionysius, ac maxime suspe-
ctas tum has habebat, tum etiam filias. adurebat sibi capillum can-
dente carbone, dum omnes pauit, dum nulli fidit, propter con-
taminatissimam caedibus, rapinisque conscientiam. Quid autem im-
manius, quam filias metuere, cum ex aduerso uideamus feras ipsas,
ad quas relicto homine hi ipsi rapiuntur, pro tuendis catulis suis
etiam in uenatorum tela incurrere, proque illorum salute mortem
quam euitare fuga possent, uolentes oppetere. ut belluis ipsis appa-
reant tum inferiores, tum etiam deteriores. Civilia illa tot, & tan-
ta Romanorum bella quid praese aliud ferunt, quam summam,
detestabilissimamque immanitatem. quae in re uel truculentissima ex-
superauerint animalia. Quando enim aut leones, aut tigrides in
aciem prodierunt aduersum se ipsas, coactis undique ex Asia Euro-
paque, atque ex Africa praesidijs? Quo fit ut in hoc ipso genere imma-
nitatis, homines ipsis sint belluis superiores, facileque uincant eas ipsius

quoque sensus nedum rationis abusu, impotentissimaque appetitus exultatione, ac dominatu. Itaque in hoc ipso scelere, ac malorum tumultu, ac calamitate pater in filij, filius in patris viscera gladium adigit, mutuoque sese confodauerunt cruore, id quod nullis unquam in praelijs præterquam civilibus contigisse legitur. ut iure exclamare liceat Terentianis uerbis O' cælum, o' terra, o' maria Neptunia.

» Quid enim a sole spectari potuit indignius, ipsisque ab cœlitibus? Verum in hoc ipso sceleratissime cupiditatis genere non ciues modo peccant, patriæque suæ occupatores, uerum sanguinolentissime etiam cruentantur ij qui domini dicuntur Reges uel, atque id genus potentatus alij, dum alius alium gladio aut ueneno effert regnandi gratia. An non patrem hic ipsum, ille autem fratrem sustulit aut e' cognatis aliquem? Defamata illa tantopere Thebana bella quid aliud decantant, quamquam miserabilem in modum, præterquam, fraternas acies, alternaque regna profanis decertata odijs? Augustus Cæsario-nem Cæsaris patris ex Cleopatra filium e' medio sustulit, quo solus imperaret. Non multis nos ante annis Mahometus fratrem suum gladio confecit, quo solus ipse succederet Amoratho patri in Asia, ac Græciæ imperio. Quae e' successione imperium Constantinopolitanum funditus euersum est. Ludouicus Galliarum Rex Caroli Octaui pater eius qui regnum Neapolitanum his ipsis uexauit annis in fratrem etiam suum grassatus est, atque haud multo post Ludouicus Maria in Galeati fratris filium, quo ipse Ducatu Mediolanensi liber, ac solus poteretur. Paucissimus nuper mēsis apud Tuneta in Africa de regno ita decertatum est, ut fratres ipsi fratrumque ipsorum filij sese inuicem trucidauerint. Itaque regna ipsa, dominatus, imperia uidentur allecamenta esse quaedam ad postremam etiam immunitatem, sanguinisque cognati effusionem.

In quo differant inter se Crudelitas & Immanitas.

Quoniam autem magna quaedam inesse uidetur immanitati cum crudelitate communitas, prætereundum non est, quibus in rebus hæc ab illa differat. quippe cum crudelitas uindictam magis sequatur, nec electione sit uacua, hæc uero impetu potius rapiatur, sponteque feratur sua in preceps. Ad hæc crudelitas legem humanam, ritusque tantum honestos transgreditur, cum per immanitatem ab homine desistatur, fiatque ad bestias etiam monstrosas, atque ad illarum rabiem transitio, sitque hæc ipsa immanitas in quibusdam feritate etiam maior, ac

uolentior. Quænam enim e' numero bestiarum mater inuenta, quæ foetum medicamentis adhibitis ex utero eiecerit? aut, ne paritudo ipsam palam fieret, in cloacas suffocauerit editam prolem? aut uinam tellure suffossa condiderit? Quo fit, ut quemadmodum crudelitas immanitati nonnunquam existit propinquior, sic immanitas illam persæpe dedignetur sociam, cum ubique & impetu eam antecedit, & rabie, sitque crudelitas contenta expleisse quidem libidinem, ut si non porritudine capta, tamen aliquando exatiata uideatur. hæc uero puerilem in modum nonnunquam eam ipsam crudelitatem ludum sibi constituat, in quo exsiliat, uoluptatem solam e' sanguinolentia quæritans. Næ et Claudius Augustus gladiatorijs in munibus qui fortasse prolapsi essent, iugulari iubebat, quo exspirantiu ora ac faciem cernebat. quum & ipse aderat tormentis questionum, spectabatque summa cum uoluptate cruciatus, ac poenas. Mahometus Turcarum imperator consuevit post uictorias, ac prædas e' captiuorum numero nunc pluribus, nunc paucioribus in conspectum suum adductis, edicere, in frustra uti conciderentur, spectatorem se se ludi eius exhibens. Esset fortasse hoc excusabile iure belli, perinde ut Romani excusatu digni uideri possunt Imperatores, legum auctoritate, atque urbis moribus, quod bestijs obijcerent maleficia quosdam. Quis autem excusabit principes uiros, qui paria gladiatorum, eaque complura exhibebant in arena spectaculum, atque in populi gratiam? ac si non & bellum ferarum potius sit, quam hominum. Itaque sæpenumero immanitas crudelitatem ipsam ludum sibi statuit, & ludere eam quam seuire magis dicat, cum tamen crudelitas satiari tantum supplicijs, ac sanguine contenta sit. Masius Barresa Brutijs cum exercitu præpositus a Ferdinando Rege iussit quosdam non contentus a lege constitutis supplicijs, ferra per lumbos adacta secari. O' supplicium inexcogitatum, uoluptatemque summe execrandam, omni que feritate maiorem. Potuisset autem uideri imitatus Caium Cæsarem, qui non paucos ferra medios discerpserit, uerum ignorauit Masius omnino literas.

De mulierum immanitate circa foetus proprios.

Sed iam explicatis ijs, quæ in hoc uersantur genere, ad aliam siue partem siue spectem immanitatis trãseamus, quæ ad mulieres spectare, quæ ad uiros potius uidetur. Nec uero mirum tibi sit Hieronymum, a patria nos cõfestim ad mulieres transire. nã quanquam in patria, impotentia exercet suam, uim ciuibus infert uniuersis, ac civilibus legibus, Tñ nescio quomodo taciti magis execramur eas, quæ sexu imbecilliore naturam in ipsam,

legemq; ortus nostri naturalem impetu tam monstrifico uiolenti, atq; in partus suos tam impie debacchantur, ac prodigiose. Quod quidem execrationis genus maxime sacerdotes attingit, quæ Deo uirginitatem cum uouerint, pollutis tamen uotis, rituq; sacerdotali periuranter, atq; inceste contaminato, grauidæ factæ, ne scelus pateat, execrabiliori conantur scelere id ipsum prohibere, ac corrigere, dum aut medicamentibus adhibitis abortionem procurant, aut partum statim ipsum exanimant, terræq; aut cloacis clam infodiunt. Nec uero monstruosa hac feritate sacerdotes tantum, uerum etiam uiduæ, ac nubiles puellæ, splendidissimæq; etiam foedantur familiæ. Vir maxime notus, ubiq; per familiaris ædes cum emisset, emundaretq; latrinarum sordes, interq; emundandum accurrisset subitam ad exclamationem redemptoris, operam eam facientis, animaduertit infantuli cadauerculum sordibus illis inuolutum, quod statim inde exemptum iussit religioso in loco humari. Compertus audio etiã uxores, quæ ut uiros hoc iniuriarum genere insectarētur, aut illatas ab illis iniurias ulascerentur hac potissimum ratione, in lucem uenientem prolem proprijs eliserint manibus. Dii immortales, quæ ferarū erit truculentia cum hac comparanda? Non solum autem hoc execramenti genere mulieres contaminantur ipsæ, uerum etiam earum ipsarum amatores, qui & ipsi sceleris tam nefarij execrabilisq; aut conscij sunt, aut auctores, aut etiam administri.

De Immanitate quæ uersatur circa expositionem liberorum.

Nec uero immanitate sua caret liberorum expositio. permulta tamen excusare illam possunt, ut summa rei familiaris tenuitas, quæ satis nullo modo sit alendæ soboli, ut euitandæ summæ infamæ gratia, ut etiam cædis maternæ auertendæ respectus, defugiendiq; supplicij, ob adulterium aut incestum, quod quamuis ita sit, excusatione ex ipsa tamen crimen magis immunuitur, quàm diluitur. Quid enim iniustus, quàm parentes in prolem, quæ ope eorum in ortu ipso cum primis indigeat, non modo inofficiosos esse, uerum etiã impios, ac carnifices? tametsi ea occurrere ratione potest, quæ est, duobus è malis minus eligendum esse. Cæterum expositio ipsa duplex est, earumq; alteri proposita salus est, mors uero alteri. A muliana illa expositio cum primis barbara, præterquam si lege ita cautum, & constitutum esset de incesta Vestali, deq; eius partu. Nam quæ de Cyro refertur, ea

expositio quam recipit excusationem? Qui uero siue patres, siue matres ea conditione liberos exponunt, ut partus saluos faciant, digni sunt laude, eiusmodiq; actiones oppido quàm humanæ, ac tuendi generis gratia susceptæ, qui uero ut infamas defugiant, ac cruciatus, accusandi, quod uolentes crimen quidem aduersus rectum honestūq; præterq; ciuiles leges, moresq; bonos patrauerint, nõ tamen improbandi, quod saluti consuluerint, cuius nobis à natura insita est cupiditas, ac studium. Cui rei prospicientes Christiani, loca quædam sacra frequentissimis quibusq; in urbibus constituere, quæ hospitalia dicantur, ad quæ pueri, puellæq; exponendæ noctu deferantur, ac sine arbitris, quo & expositio occulta sit, & infantes expositi commode alantur, ac publice, eaq; ratione obuiam eat infamæ pariter, atq; immanitati, moribusq; maxime barbaris. Nãq; apud Æthiopes, quorum non exigua pars humano uescitur sanguine, dictiq; inde ἀνθρωποφάγοι, passim inuenias parentes, qui liberos frumento ducendæ uitæ gratia mutant cum mercatoribus, eosq; pro uictu suo seruituti addicant. qua è regens ea apud omnis nationes seruitutem seruit ignobilissimam.

Proditores quoq; habendos esse inter immanes.

Nuper Ludouicus Maria qui post turpissimam illam fugam, uocatus à nobilitate, ac popularibus, Mediolanum eiectis inde Gallis receperat, cum maximam Helueticorum manum, ac Brigantum ad stipendia conduxisset, confligendumq; Gallico cum exercitu esset, inter ipsas acies, ac tubarum pene cantus ab Helueticis ipsis captus est, pecuniæq; accepta Ludouico Regi Galliarum per turpissimam proditionem uendatus traditur. Itaq; auaritia ipsa non modo, ut Sallustius inquit, corpus, animumq; uirilem effœminat, uerum etiam & efferrat, & ad immanitatem impellit. Quid enim hoc ipso aut scelere sceleratius, aut execrabilius? Quo carat ab hoc immanitatis genere eiusq; quàm foedissimæ ne proditores quidem ipsi uidentur eximendi. Quid enim immanius quàm fidem fallere? quàm iusurandum ac Deos ipsos uenales habere? Regnum Neapolitanum hoc ipso genere infidelitatis, in maxima sæpe mala incidit, ultimaq; discrimina. Cum Alphonsus, & Antonius Caldora collatis signis inter se dimicarent, atq; utrinq; summis pugnaretur uiribus, Paulus Sangrius, qui in exercitu Antonij princeps esset auctoritate ac uiribus, uersis in Antonium hastis, ac gladijs ad Alphonsum

si partes transijt, cum maxima etiam parte copiarum. quo facto Antonij exercitus superatus, ille captus est, castraq; eius direpta. Quid igitur aut Sol ipse uidit hoc indignius, aut res humanae infidelius?

Quæ si immanitas dicenda non est, ignorem penitus quid sit, quod immane uocari debeat, ac ferum. Tametsi inter feras nullus uideatur esse proditio loci, cum scelus hoc solius sit omnino hominis, quippe cui soli fides insit, iurisq; iurandi religio. ut proditio alio quodam uideatur esse genere, de qua hoc in loco inuuisse magis, quam differuisse uideri uolumus.

Quæ sint propriae immanium hominum uoluptates seu dolores.

Omnino autem immanis proprium est hominis, præter modum et exultare feritate, et dolere uehementius ubi eius usum sibi ademptum intellegat. Siquidem eiusmodi appetitio prorsus cum sit belluæ, immanem illum reddit, ac tantopere abominandum. Quæ causa est, cur in capienda uoluptate non uultus eius solum præ se ferat gestientiam quandam, sed totius etiam corporis, membrorumq; ferè singulorum commotio. Contra frons tristis, uultus maxime turbatus, ac moerens, uerba quasi uenenum spirantia, ubi cupiditati fieri satis nequeat. sentiaturq; erepta quasi de manu præda, ut de dolore interdum ipso furere uideatur, perinde, ac è uoluptate lasciuire. Videas itaq; alios in ipsis cædibus, ac cruciatibus præ gaudio, gestientiaq; sui compotes non esse. Voluit Nero occisæ matris corpus et inspicere, et contrectare nudum, et tum hoc membrum laudauit, tum illud uituperauit. quin exorta interim siti, poculum sibi afferri iussit, uidelicet matris ipsius manibus parentaturus. Caius ante eum Cæsar, curiam ingredientem Senatorem, graphijs primo confossum, post etiam dilaceratum, inde in membra et artus ac uiscera discerptum per urbis uicos trahi iussit, deniq; ante se ipsum collecta ea congeri, quo et animus cum primis et oculi exsatiarentur aspectu tam foedo, ac uoluptate tam nefaria et perdita. Idem et Papinium consularis uiri filium, et Bassum quæstorem suum, procuratorisq; sui filium, aliosq; item tum Senatores, tum equites Romanos, eodem simul die et flagellis cecidit, et torsit, non quæstionis, sed, ut Seneca tradit, animi tantum, ac uoluptatis gratia. Quin etiam sanguinariæ huius uoluptatis differendæ, moræq; eius impatiens, cum in ambularet in xysto maternorum hortorum, lucemq; in sequentem sumendis suppli-

eius expectare neutiq; posset, Senatores quosdam cum matronis quoq; decollari ad lucernam iussit. Ne uero sæuitiam suam non ex omni occasione notam faceret, uotum exegit ab eo qui pro salute sua gladiatoriam promiserat operam, utq; Suetonius meminit, spectauit ipse ferro dimicantem, nec dimisit nisi uictorem, ac post multas preces. Alterum, qui se periturum eadem causa uouerat, cunctantem pueris tradidit uerberatum, insulatumq; uotum reposcentes per uicos ut agerent, quoad præcipitarent ex aggere. Aspicias item alios non posse temperare auiditatem illam, libidinemq; sanguinariam. Itaq; Vitellius nobili uiro cœquali, ac condiscipulo, ut Tranquillus refert, satis sibi esse non duxit, per alium uenenum truscere, nisi ipse manu sua sitienti illi, ac de febris frigidam petenti, ueneno tinctam præbuisset. Cumq; quempiam aliquando coram se necari iussisset, conuersus ad eos qui astabant, Et oculi, inquit, pascendi sunt. Alios per sales quoq; ac facietas deliquescere tanquam titillatione inter sæuendum. Nam et Caius, de quo dictum est, prætorio uiro, qui in Anticyram secessisset insulam ualetudinis gratia atq; natui ellebori, necum cum machinaretur, iussissetq; illum interim, iocabundus inquit, quando tam diu nihil profecissent ellebori, sanguinem ei mittendum esse. Cumq; eodem quoq; tempore è Gallia quosdam, quosdam è Græcia condemnari imperasset gloriabundus, Bene habet, inquit, quando Gallogræciam iam subegimus. Neronem proditum est, concupisse quos morti destinasset, obijcere deuorandos Polyphago cuidam Aegypcio, qui crudis omnis generis carnibus uesceretur. Ferdinandus Rex Neapolitanorum præclaros etiam uiros conclusos carcere etiam bene, atq; abunde pascebat, eandem ex ijs uoluptatem capiēs, quam pueri è conclusis in cauea auiculis. qua de re sæpenumero sibi ipsi inter intimos suos diu, multumq; gratulatus subblanditusq; in risum tandem, ac cachinnos profunde batur. Tiberius Cæsar in omni sæuitiæ genere ita uolutatus est, uti nullus à pœna hominum cessauerit dies, ne religiosus quidem, ac sacer, nullum non crimen fuerit pro capitali receptum. Hos igitur ut relaxare animum, ac tanquam sanguinare in aliorum cruciatibus, ac dilacerationibus uideas, sic alios dolore nimio premi, et quassari animo, ac confici, quod sanguine nequeant sitim sedare tantopere arefcentem, oculosq; recreare torturis. Nimis quam anxie questus legitur idem is Caius, quod sua quidem tempora nullis insignirentur calamitatibus, et ijs quidem publicis. O monstrum non Cæsarum modo omnium, uerum etiã

mortalium cunctorum, qui publicis quoque ruinis pascere animum cuperet. Quæ igitur sitis erat eius, ubi in quem aut unum, aut plures exsatiare appetitum sanguinantis illius cupiditatis uellet, cum eadem feritate accenderetur in omnes? Itaque et hiatus hic terrarum desyderabat, et motus illos ingentissimos, qui urbes, ac regione substernerent, et exeratuum calamitates, internitionesque regionum, et pestilentias, illas humani generis haustrices. Quippe qui optauerit populum Romanum unam tantum ceruicem habere, quo uno simul ictu uniuersum conficeret, cogitaueritque aliquando de integro Senatu trucidando. Tiberius de quo paulo ante mentionem fecimus, cum intellexisset Carnuleium in quem grassari tormentis decreuerat, mortem anticipasse, ira, atque indignatione percitus exclamauit, Carnuleius me euasit? ut uitam sibi suam ex ea re pene molestam esse ostenderet, Quibus igitur in uoluptatibus immanitas uersetur aut doloribus, quæque sint eius oblectamenta, aut pugiones, iam uidetis. quamobrem ad alias eius partes transeamus.

Immanitatem ab iniustitia proficisci, nec non aliquando à nimio rerum futurarum metu.

Manare autem immanitatem ab iniustitia potissimum, e fonte quasi quodam, ea quæ à nobis dicta sunt, aperte quidem docent. Quid enim iniustus quam erga Deum in gratitudine uti? erga patriam impotentia? erga parentes, filios, cognatos, amicos impietate, crudelitate, sanguinolentia, inconstanti ac fluxa fide erga eos, qui publicam rem administrant, et cui iure iurando sis obstrictus? Sed quoniam, ut dixi, immanes singuli immanitatem ipsam minime ex omni sunt parte complexi, ad alias quoque actiones transeamus. Nam et ab iis qui prudentes, ac fortes pariter uideri, atque haberi uolunt, declinari ad feritatem non rarenter, res ipsæ hominum docent. Aegyptios enim traditum est Reges consuisse per Mathematicos genituras eorum, qui in lucem uenirent, explorare, quæ si aduersari Regum ipsorum genituras essent compertæ, e uestigio nati illi occidebantur. O' providentiam errorum plenam, ac superstitionum, ne tetram dicam, ac detestabilem. Quo e genere foedissima est Herodis illa Iudæorum Regis in tot infantes puerosque carnificina, cuius suspiciosissima uita, moresque uariantissimi, dum omnia pauet, cuncta formidat, eo illum adegere, ut in filios innocentissimos, in

simos, in uxorem etiam maxime amatam efforbuerit. Hinc tyrannorum tam effrata crudelitas, nam dum proficere rebus suis uolunt, dum prudentiam magis aut effingunt, aut ostentant, quam sequuntur, efficiuntur imprudentissimi. Quid enim imprudentius, quam quæ res administrari debeat per humanitatem, beneuolentiam, mansuetudinem, popularitatemque, eam uelle regere, per superbiam, crudelitatem, iniusta imperia, graues coerciones, sæuissimosque cruciatus, ac poenas? quæ quidem uia est ad postremam quamque immanitatem. Nero ille quem iure immanissimum uocatarunt, ne de alijs loquar ciuibus, Domitium Corbulonem, innocentissimum Senatorem, solertissimum, ac felicissimum ducem, fortissimum auem Romanum, quique Parthorum auctoritatem maxime fregisset, attriuisseque superbiam, per fraudem occidi iussit, dum illius uirtutes suspectas habet, quas et magnificari ab eo par fuisse, et ob maiestatem Romani imperij magis, ac magis euehi, atque illustrari.

De Immanitate in quam inciditur post uictoriam.

Iam uero captis signis, direptis castris, copiisque hostium aut fugatis, aut caesis, quid effracius quam uolutare iacentium corpora, et si quos spirantes inuenias, in eos rursum manu senire? Quod factitatum ab Annibale post cladem illam Cannensem sunt qui tradant. Quanto et homine, et imperatore rerum humanarum memore dignius, id et curare, et permittere, post illatam calamitatem, cadauera uti sepeliantur, quam ad rem indutiæ concedi soleant. Ac si quibus uulneratis, ac male caesis relicta uitæ spes est, eis medicorum operam sumministrare quanquam hostibus. Nam et in uictos, prostratosque, quosque iure belli captiuos habere liceat, humanitas exsuetudina non est, nec tela in captiuos, uerum in acie stantes exercenda. Grassatorum est, ac sicariorum, et eorum quidem truculentissimorum, post spoliatos uiatores, eosdem obruncare, uidelicet ne cognoscantur, strenui uero militis id nullo modo. Nam in ipso prælio, interque conferendas manus, cæso aduersario, caput ei auellere, militari est ex instituto et lege. Cum sint militibus præmia cæsi hostis proposita, et auulsi à ceruice capitis ostentatio, sit rei strenuæ gestæ testimonium. At iacenti cruentato in solo, et biduano iam, aut triduanò ceruicem secuisse cadaueri, hoc nullius quidem est feræ, nisi tantum hominis, ac nefarij hominis, feras ipsas etiam supergressi.

DE IMMANITATE
De Immanitate in quam inciditur in diripiendis urbibus.

Direptiones ipsæ urbium, ac populorum, præcipuam ad omnem immanitatem materiam exhibent, in polluendis templis, in uiolandis sacris, in corrupendis tum puellis, tum pueris impuberibus, in cædendis senibus, sexuq; imbecillo. Ut direptiones ipsæ, quod dictum est, aditum ad omne immanitatis genus faciant.

Iram, ulascendiq; appetitum esse cohibendum, ne incidamus in immanitatem.

Ira igitur ipsa libidoq; ulascendi nunquam tanta esse debet, ut naturæ obliuiscamur, humanæq; societatis. Nihil enim tantopere ad immanitatem impellit raptatq; quam reponendæ uindictæ auuiditas. Scytharum Regna illa Tomyris aurum liquæfactum in os, gutturq; capti hostium ducis infundens etiam maledictis insultauit, Aurum sitisti, auro sitim leua. Quod seruasse etiam Mithridatem Ponti Regem scriptum est, uicto, captoq; Aquilio duce Romano. Omnino igitur furor ille, seu rabies rectius dicitur, temperanda est, uel compe-scenda penitus. Quod magni est, ac summe excellentis animi. Au-iam meam Leonardam rarissimi exempli matronam, non sine multis lacrimis puer audiebam referentem, Cum inter digladiantes quasdam inter se familias inimiciæ summus exercerentur odys, captum quempiam factione ex altera, eumq; è uestigio concisum in minutissima etiam frustra, moxq; exemptum illi iecur in prunis, candentissimisq; carbonibus ab factionis eius principibus tostum, perq; bucellas minutim dissectum, inter cognatos ad id inuitatos, in icn-taculum distributum. Quæ aut luporum tam exhanelata rabies, aut sæuiantis pro erepta prole tigridis hanc ipsam superauerit? Al-lata etiam post digestionem tam execrabilem pocula non sine col-lecti cruoris aspergine. Congratulationes habitæ inter se, risus, iocæ, leporesq; cibum ipsum condientes. Deniq; et dijs ipsis propinatum tantæ uindictæ fautoribus. Quod hic exclamem, nihil habeo, nisi forte immaniora his, et ab natura hominis alieniora subiunxerim. Maiores mei pulsati patria, domesticas ob seditiones, munitio-nem sibi constituerant in agro, ac solo proprio, turrimq; ibi ex la-

pide edificauerant, qua munita, uxores, liberos, remq; familiarem omnem ibidem tuebantur. Inde q; aduersarios et suis, et clientum atq; amicorum opibus infensius laceſſebant. Forte accidit, quod tunc res sic ferebant, ut socijs ab hostibus suis grauiter oppressis uiri sup-petias ferrent, paucis præſidiarijs, cum mulieribus, ac parujs liberis relictis, qui munitionibus, ac turri præſidio essent. Hoc comperto ad uersarij summis conatibus munitiones repente aggressi eas per uim capiunt, ac propugnatoribus cæsis turrim aggrediuntur. Proauia ibi mea duobus cum parujs liberis se tuebatur. Accedunt germani fratres, factionis alterius principes, hortantur deditionem uti faciat. Illa deditionem pollicetur incolumibus tamen, ac saluis infantulis. Negatur à fratribus conditio. Res à gladijs, ac sagittis ad incendi-um uenit. Ibi infelix matrona, quanquam supra sexum fortissimo pectore, in abditiorem sese locum includens cum uiroq; filiolo, su-mo, ac flammis enecta exuritur, caruitq; fraternam ob impietatem, factionisq; immanes animos, sepulcro. Quorum ego puer cineres, siqui reliqui esse poterant, collectos, Christiana matre id procurante, per eos, qui tunc aderant clientes in sanctum ferendos, ac collocan-dos curauit. Quamuis autem domesticum hoc factum tacendum for-tasse satius fuisse uideatur, fateri tamen liceat, ut Auriencia proauia mea nihil muliebri in sexu ætas illa fortius, atq; in liberos suos indul-gentius uidit, ita nihil eius fratribus fuisse exsecrabilius, aut huma-na ab natura diuersius, quin in sanguinem suum ipsam nihil pror-usus perniciosius, magisq; truculentum, atq; efferatum. Omnino igitur in uictoria temperandum, adhibendusq; uindictæ modus. Ut si par-cere noluerimus, non tamen impellamur ad feritatem. Cum hæc ipsa belluarum sit, humanitas uero hominum, generosissimiq; cu-iusq; maxime.

De Immanitate in quam incidunt prætores, et qui uindictandis criminibus præſident.

Cum uero aliud uincere sit, atq; ulcisci, aliud punire, atque afficere supplicijs, illudq; sit bellum, atq; inimicitias exercentis, hoc uero iudicis, ac ciuilibus institutis seruandis præpositi. Iudices interdum quosdam uideas, præſectosq; criminibus puniendis, qui non uolu-ptatem modo capiant è supplicijs, uerum quo punisse gloriari pos-sint q̄ plurimos, noua, et inuisitata torquendi genera adinueniant,

quibus non modo quæ facta, uerum etiam quæ infecta extorqueant. Nobis adolescentibus hoc siue sæuitiæ, siue immanitatis genere in uniuersa Italia nobilitatus, atque horribilis erat Nicolaus Porcinarius Aquilanus. Itaque et iudices ipsi, uindictæque ciuilium criminum facile ab seueritate ad immanitatem transiunt, ut hac ratione, cum sint administrandæ iustitiæ præpositi, efficiantur uel maxime iniusti, ac rectiore fortasse, propriaque magis appellatione summe immanes. In summis enim supplicijs uix iniustum aliquid, quod non sit idem immane. dum sit id tamen uoluntarium, ac cum uoluptate, et gestientia. visæ sunt quoque et uideri possunt leges quædam et ipsæ immanes, quibus condendis, non id mihi uidetur suis se consilium conditoribus, ut ab homine, dignisque homine moribus discederent per crudelitatem, uerum ut cives detererent poenis immaniter propositis. Qualis lex illa duodecim tabularum, qua licitum erat creditori, pro debita pecunia membrum sibi capere ex corpore debitoris, ut puta centenis pro sextertijs aut manum, aut pedem. Florentinus magistratus ciuem eum, qui impotenter uim, iniuriamque pro libidine in ciuem exerceat, nec commotus temperet, decreto publico grandem statuit, id autem est quasi tyrannum, aut hostem publicum decernere. ut liceat cuius inuentum illum aut ante solis exortum per urbem incedentem, aut post occasum impune occidere. Tantum in eo populo studium quondam fuit æquabilitatis tuendæ, seruandæque inter ciues communitatis. Quo fit ut hodie non rem publicam uocent liberum ipsum ciuitatis statum, atque gubernationem, uerum commune, et quod publicum est, id communitatis esse dicant. rerumque omnium summam tum ad commune, tum ad communitatem indifferenter referant. Ferdinandus Neapolitanorum Rex, qui ceruum, aprum uel occidissent furtim uel palam uel, alios rema addixit, alios manibus mutilauit, alios suspendio affecit, a gros quoque serendos interdixit dominis, legendasque aut glandes, aut poma, quæ seruari quidem uolebat in escam feris ad uenationis suæ usum. Secus qui fecisset, in eum non aliter sæuitum, quam si perduellionis esset reus. Corradus Trincius, qui Fulgineæ in Umbria imperitauit, cæso Nicolao eius fratre a præfecto arcis Nucerinæ, ob adulterij suspicionem, præfectum ipsum ita expugnare aggressus est, ut ille amissa tandem omni spe euadendi, interfectis prius uxore, ac liberis sese è summa turri deiecerit, ne uiuus in Corradi potestatem perueniret.

Itaque

Itaque Corradus deceptus opportunitate in uiuum illum sæuendi, quotquot familiares, cognatos, amicos, notos, quique cum illo consuetudinem exercuissent aliquam, captos, cruciatosque ad excarnificationem, ad ultimum comminui in frustra, exenterarique imperauit, ac presentes, maximeque frequentium uiarum sæpes, ac margines, eorum uiscera, intestinaque suspendi, ac passim dispergi. ut neque aut uindictam appellare hanc possis, aut punitionem. Neronianæ illæ fidei læ etiam dictæ sunt horribiles, tractæque in Gemonias unco cadauera, atque insuta mortuorum corporibus, uiuentium corpora. Quæ quidem ipsa, aliaque huiusmodi id efficiunt, nullius ut belluæ feritas humana existat feritate maior, ac truculentior, utque nullo possit pacto magnanimus quispiam esse, cuius in animo ira quidem regnet, ac uindictæ reponendæ acrius studium, aut in capiendis supplicijs, in sectandisque criminibus atrocior censura.

Auaritiam maximum esse fomitem immanitatis.

Iam uero auaritia ut plurimorum est uitiorum fomes, sic etiam et immanitatis, præsertim ubi fuerit ambitioni coniuncta. Qualis autem ea sit, ne tibi Virgilianum illud dictum parum esse uerum uideatur.

Quid non mortalia pectora cogis. —

Auri sacra fames, —

Hoc accipe non exiguum eorum esse numerum, qui dum paternæ successioni pauculos menses dilationem ferre nequeant, parentes suos sustulerint. Perquam multi quoque inuenti sunt Pygmaliones, innumerabiles etiam Polymnestores. Tabulæ tum Syllanæ, tum etiam triuuirales, nullum profecto existit immanitatis genus, quod non sine aut complexæ, aut etiam prætergressæ, siue ob dominandi libidinem, siue ob spoliandi cupiditatem, siue ob iræ, ac uindictæ sitientissimam rabiem, siue etiam in grassationis uoluptatem, excarnificandi que oblectamentum, gestientiam, atque in gluuem.

Homines duplici modo immanes fieri et ab impetu.

Venereo, et ab impetu sanguinolento.

Belluarum duplex cum sit genus, earum scilicet, quæ solo gradiuntur, nec una quidem natura pastus, sed aliæ tantum pabulo alantur, frugibusque, ac fruticibus, aliæ carne, ac cruore. Vtrumque tamen genus salax est, atque in libidinem prouum. Et in primo quidem ge-

nere numerandæ sunt capræ, oves, asini, sues, quiq; facile dominantur, equi, bouesq; In altero leones, ursi, tigrides, elephanti. Licet ex his quoq; arte tamen multa, temporeq; non exiguò non rari mansuescant. Itaq; pecuum omne, ac caprinum genus licet in venerem ruat, in feritatem tamen sanguinolentam uix unquam. At ursi, leones, tigrides, elephanti, quin etiam tauri, canes item in venerem pariter, ac rabiem incensi ferri solent, atq; in feritatem, rabidasq; uoluptates, ac pastus. Itaq; duplex & ipsa feritas est, & quæ veneris tantum rapitur impetu, & quæ rabido, ac cruento. Nam & Molossici canes, quiq; maiore sunt statu corporis, canes minores quasi alterius generis morsibus distractos dilaniant. Homines igitur in feritatem delapsi duplici & ipsi modo immanes fiunt, et uenero ab impetu, & rabioso ab illo ac cruento appetitu. Itaq; non solum per sanguinolentiam, ac cruentationem, uerum etiam per usum libidinis, quin etiam & pastus, perq; uictum ipsum immanes effiamur. De cruentatione autem quoniam multa quidem diximus, reliquum est, de rebus uti dicamus Veneris, post etiam de pastu.

De Immanitate quæ uersatur circa uenerem uoluptatem.

Igitur & pecora, & animalia quæ dicuntur muta, miscentur matribus nullo habito concubitus discrimine, aut lege seruatu. Quò circa qui homines matribus miscentur, aut sororibus, et quibus coniungi lege uetitum est, & cautum, immanes hi potius dicendi uidentur, q̄ libidinosi, aut intemperantes. Ne uero Iouem illum optimum maximum ad diluendum citemus incestum, nuptiasq; sororias, excusare satis illum possunt tum Aegyptij Reges Ptolemæi, tum Romani Augusti, præcipueq; Caius Caligula, qui sororibus suis omnibus stupro se miscuit, Drusillamq; à marito abductam, quam tamen uirginem prætextatus uitiauerat, iustæ uxoris loco habuit. Quid qui genere abutuntur suo? relictaq; aut aspernata potius muliebri copulatione in mares incenduntur, puerorum foedati amoribus, ac libidinibus? Apud Persas, filios matribus olim matrimonio iungi mos fuit. Apud Mauros, & qui Mahometi nunc sequuntur nefarias institutiones, uix est discrimen aliquod libidinum, siue in pueros, siue in cognationem. Familiaris meus Franciscus scyrola legatione aliquando apud Regem Africæ functus est, missus eò à Ferdinando Rege Neapolitanorum. Is autem cum initus aliquando inter nos esset de gentis eius intemperantia sermo, uidisse se Tunete retulit muliercu-

lam, quæ filiū deferret ad sacerdotem, quod is eam cognosset, Atq; ibi tum sacerdotem de ritu gentis, ac sectæ eius dixisse ad eos, intellecta causa, quasi materno à uinculo & matrem solueret, & filium, Ne tu posthac mulier fueris illi mater, ne' ue tute ipse adolescens ex hoc die fueris illi filius. Ac si de cætero soluti ab omni iure, libere inter sese exercere libidinem & possent & liceret. Marinus item Minerva notus uir sanctus eodem munere apud Regem alium Africæ, non semel in cœtu quoq; probatissimorum hominum referre est solitus, esse diem quendam Tunete solennem & sanctum, quo in die extra urbem certum in locum conueniat omnis ferè multitudo ad promiscuam cum maribus uenerem exercendam. Sporum puerum Nero Augustus in muliebri conatus est naturam uertere, ex ætis testibus. O Imperatorem Romanum, ac gentium dominum, rerum naturæ tam nefarie inscium, qui marem se in foeminam uersurum existimaret. O populum ignorantissimum pariter, atq; improbissimum, qui solenni nuptiarum die in officio affuerit Hymenæum celebranti. Si Sigismundus Malatesta, qui non exiguæ parti Aemiliæ imperitauit, quæ nunc est Romaniola, filiū suum Robertum cognoscere tentauit. Verū ille in patre stricto pugione à scelere se uindicauit. Idē Sigismundus incensus forma Teutonice cuiusdā matronæ Romam è terra Germania proficiscentis piaculorum gratia, utq; diuorum templa Petri, & Pauli uisitaret, eam suos per fines iter facientem aggressus, nulla cum ratione uiuæ afferre uim posset, iugulauit, iugulatamq; cognouit. Quid quod è filia eundem sua prolem suscepisse manifestissimum quidem est. Quid igitur uidere immanius cœlum potuit? Sed uidit tamen, & uidet quotidie etiam immaniora. Nec cœlum tamen ruit, diuinaq; dormitat patientia uerius, quàm prospicientia. Quo autem scelestiora hæc ipsa appareant, referam quæ ego ipse ex aduerso et uidi, et testor, & persancte etiam iuro. Fuit mihi in delicijs catella nomine Capuana, quam etiam uersibus celebraui, de genere catulorum eorum, qui canusi dicuntur. Erat eius proles Asterion omnium catulorū formosissimus pariter, ac nitidissimus. Aduenit tempus gestendi, eam ego alijs ne misceretur canibus, in abdito cum Asterione concludi iussi, quo ex utroq; soboles procrearetur. Nunquam passa est mater à filio se iniri, & quamuis meis à pueris comprehensa teneretur, nihilominus ea mordicis pueros à se reiecit, & in filium illata, illum dentibus male habuit. Ioannem vigintimillium Marchionem Giracensem memini narrantem fuisse sibi equam apprine nobilem et celeritate, et robore, cumq; ineundam eam

a filio procuraret, admittere illum ad coitum, matrem nunquam uoluisse, adhibitaq; cum ars fuisset, in teo filio alius pili corio, ornamentisq; alijs quibusdam obuoluto, deceptam matrem passam tandem illum esse. At ubi artem intellexisset, uidissetq; ornamenta, & corium filio detrahi, tunc eam in dolorem, ac moerorem uersam inedia inde ad paucos dies uitam finisse. Vt dicere prorsus liceat, atq; assuerare, quantum illi ipsi a natura hominis descierint ad belluas, tantum duas has belluas a natura ferarum ad humanam sese applicasse. Carolo Octauo Gallorum Rege Neapolim tenente deprehensus est e Brito num gente miles cum asina mustus. Qua quidem sorde, quoq; immanitatis coeno foedati sunt pastores cum primis, atq; armentarij. Quae quidem referri absq; rubore nequeant. Valentiae in Hispania citeriore aedes quaedam sacrae, uestaliumq; monasteria ita quidem patent amatoribus, ut instar lupanariorum sint. Quam uero immane hoc sit habendum, ac nefarium apud Christianos praesertim, instituta ueterum Romanorum docent, & una illa nobilis Poetae exclamatio,

» Sanguine adhuc uiuo terram subitura sacerdos.

Quae neq; admitti sine damnabili admodum, maximeq; infami nota possunt, tum eorum qui praesunt rei publicae moderationi, tum antistitum, praecipueq; sacerdotum aliorum, qui rerum sacrarum praepositi sunt administrationi, illisq; temperandis. Huic uero ipsi tam execrabili in uenerem coitioni illud quoq; accedit, maxime omnium execrabile, quod conceptos, ut diximus, foetus in utero, aut medicamentis uestales ipsae occidunt, eijciuntq; frustillatim, aut in lucem editos strangulant, in sordibusq; sepeliunt latrinarijs. Nec uero ipse satis quidem animi certus fuerim, quoniam in immanitatis siue gradu, siue genere Tiberianos illos pisciculos collocare debeam, rem profecto populo Romano gentium domitore dignam, spectare rectorem imperij eius natam in piscinis ad id ipsum factis inter puerorum greges, puerosq; ipsos natantis eius (ut Suetonij uerbis utar) inter foeminas uersari, linguaq; ac morsumculis sensim appetere, & quasi infantes firmiores, nec dum tamen a lacte depulsos in guini ceu papillae admoueri, ut in piscibus hominum quidem partes pueri ipsi exercerent, in hominibus uero piscium. Ac si non magistrum adhibiti ad tam eximiam institutionem, & ars quoq; multa fuerit, multaq; cogitatio, ac cura. ne monstrosos concubitus, illorumq; reperiatores referam, et Spintrias illos, & Sellariam, gregesq; puellarum, atq; exoletorum undiq; conquisitos.

De Immanitate quae uersatur circa pastum & coenas.

Parte hac explicata, quae ad infames pertinet, atq; execrandos concubitus, quibus referendis nesciam dolor ne maior mentem, an rubor animum affecerit, ueniam ad pastum, per quem nonnunquam & ad immanitatem trahimur. Nam & res ueneris, & alimonia ipsa maxime nobis communis est cum belluis. Vtq; illarum e numero alijs, atq; alijs natura, aut pastus quosdam attribuit, aut abnegauit, sic et homini. A cuius ordine, atq; instituto deflectere, quid nam est aliud, quam naturae ipsius rebellem fieri? Accessit generalibus naturae institutis cura etiam ipsa, quae rationis propria est, uniusq; tantum hominis. Quo circa & leges coenis constitutae sunt, non modo quae sumptibus modum imponerent, uerum etiam quae cauerent, ne quaedam ulla in cibum uia reciperentur. Nec nos condemnamus si qui fame coacti aliquando ad esum murium, felium, talparum proruperint, sed qui in maxima epularum opulentia, ciborumq; a natura ac lege constitutorum iubent condiri sibi aut felem, aut aconiam, aut tetrimarum ferarum catulos. A qua quidem rationis declinatione, usq; communi hominum caeterorum qui edax, uoraxq; rapiatur, ignorem cur non & hic immanis sit ipse dicendus, etsi tanta haec ab natura ipsa declinatio ipsis minime in belluis cernitur, in quarum naturam uerti per haec ipsa iudicamur. Luxuriosum dices fuisse, fortasse & comedonem, immanem tamen neutiq; Oratorem Hortensium, quod primus sibi, ut proditum est, e Romanis pauonem parari in coenam iusserit. Et illud quoq; concesserim, ut studiosus idem perquam gulae fuerit, & oppido nimis lautus, & conuiuialis, ut uero immanis nullo modo dederim. quamuis ad insuetos & intentatos ante cibos tractum illum, & praeter hominum leges, usum enim perpetuum hominum, legem uoco, & praeter necessitatem aut famis, aut morbi, quis neget? At patinas illas Vitellianas, ac Vitellij ipsius uentrem immanem si dixerim, iure fortasse dixerim, iure etiam Apicij uoraginosam in glumiem. Quasi non tanta gulae uasitas, tanti patrimonij in uentrem congestio in immanitatem, aut siquid immanitate ipsa hiantius uideri possit, dehiscat. Phasianorum cerebella, lactesq; murrenarum, ac phoenicopterum iecinora toto quasi terarum orbe conquisita (cum gulae uitium atq; immoderationem oppido quam transgrediantur) uidelicet immanitate carebunt? aut tetrastapharmaca illa Ceioniana eadem carebunt infamia? Sed nos principum popinas de sinamus perscrutari, deq; illorum differere in uentrem industria,

ac prodigientia. cum ipsi conductitium minime coquum habeamus, permittamusq; iure illos suo uti, proq; arbitrio moderari tam ingurgitosæ vastitatis provinciam, uniuersamq; saporum in gluuie. Dum eam tamen gulæ, uentrisq; profunditatem uelint sibi cum sacerdotibus quibusdam Cardinalibus, Pontificibusq; esse communem. uescuntur & bruchis Aethiopes quidam et locustis. Fert hoc regio, fert usus ipse, propter rerum aliarum inopiam. Nequaquam tamen immanes ob earum esum Aethiopes. At immanis Italicus in tanta alimonie copia illis qui uescatur, qui pastus eius uoluptate captus aut raritate, tanquam ad delicias, ac palati lasciuientem titillationem, aut uuluinam potius ad uoluptatem decurrerit sitibundus, ac famelicus. Euerint tamen hæc, habeanturq; ridicula quædam siue aberrantis naturæ, siue in gulam, ac palatum resolutorum hominum. Apposuit Persarum immanissimus Rex Harpalo patri liberos epulandos, offensus ipse illius optimis commonefactionibus ad Regiæ humanitatis, placibilitatisq; dignitatem retinendam. Atque inter edendum subinde percontabatur, lautæne essent epulæ? opiperum? ne condimentum? placeretne ciborum concinnatio, ac saporum? utq; patrem ipsum plenum iam abunde uidit, liberorum capita in lancibus afferri in mensam ante oculos illius iussit, & an satis comiter acceptus esset interrogat. ne tibi fortasse Thyestæ illæ coenæ commentitiæ uideantur ac fabulosæ. Ad aspectum igitur tam foedum, immanem, incogitatum, regiamq; ad interrogationem, ne Harpali non recenseatur responsum, huiusmodi illud quidem fuit, ut uultu quam maxime potuit composito diceret, omnem apud Regem coenam periucundam esse. Quo circa in hoc tam nefario, nunquam ante alias comperto scelere Tragicum illud opportune ex Anne obijciam,

- » Quis Colchus hoc, quis sedis incertæ Scythæ
- » Commisit? aut quæ Caspium tangens mare
- » Gens iuris expers ausa? non Busiridis
- » Puerilis aras sanguis aspersit feri.
- » Non parua gregibus membra Diomedes suis
- » Epulanda posuit.

Nec uero patrem, immanitatis damnabimus, quippe qui ignorans deceptusq; epulabatur, infelicitatem fortasse suam augurans, uerum Solem ipsum miramur potius, non retrouertisse gressus suos, non ob uoluisse profundissima etiam caligine radios, lucemq; obtexuisse squalloribus, ne truculentissimi Regis facinus tam immane uideret, co-

namq; adeo execrabilem. Arenis Cambyses in medijs cum omnia victui necessaria defecissent, etiam fruticum, atq; herbarum radices, decimum quemq; militem sortiri in alimentum iussit, fame iraq; pariter in præcepis agitatus, donec parte exercitus amissa, parte etiam comesa, & ipse timuit, ne ad sortem uocaretur. Tradunt historiæ populos quosdam alios sese in ignem coniecisse, alios mutuis uulneribus inter se confectos, ne in hostium potestatem uiui peruenirent, alios iacta sorte inter ciues, aliorum morte uitam remanentium sustentasse. Immanitatis tamen hi carent crimine. neq; enim finis eorum, ac propositum fuit aut cruentatio, aut uindicta, aut uoluptas aliqua inde quæsitæ. Itaq; ad atrocitatem potius, ac pertinaciam referenda, tamen non exigua e parte ad id spectare cernitur, quo ea ratione hosti uoluptas eripiatur. qua in re ira potissimum sibi locum facit. Accedit tamen & consultatio, & electio, consensusq; ciuium omnium, qui legem quasi quandam uideatur constituere. ut nõ ex ira, indignationeq; magis quam publico ex decreto id fecisse intellegantur. Nam qui se ipsos conficiunt aut gladio, aut inedia, aut ueneno, in ijs partim ignauia, ac meticulositas, partim uitæ tedium ius exercet suum, partim uesania, aut furor. Ut quamuis actio ipsa iudicari immanis possit, illi tamen ipsi immanes suc, ac proprio nomine minime fortasse sint dicendi.

De Immanitate quæ uenenis grassatur.

At qui uenenis grassantur, ij mihi uidentur implese partes immanitatis omnes, siue ab iniustitia & fraude, siue ab auaritia atq; ambitione, siue ab odio ac uindicta, siue ab ira doloreue, aut insita ab crudelitate, siue ab uoluptate ac delectatione, siue ab metu, diffidentia, aut inuidia, siue ab habendi, ac dominandi cupiditate, siue ab excogitationibus denum, atq; inuentis, quippe qui & ingenio & natura, ac naturæ ipsius rebus abutantur in hominum perniciem, mortesq; tam sceleratas, ac calamitosas. Ut de ijs merito dici singulis possit, quod de uno illo Crispino Iuuenalis.

-Monstrum nulla uirtute redemptum.

A' uitij. -

Et tamen boni illi ac sanctissimi Cæsares, quasi parū esset, et è cognatis affinibusq; ac familiaribus arte hac quos uellent è medio sustulisse, et è Senatoribus atq; honestis è famulij q plurimos, passi sunt Romæ disciplinæ tam laudabilis eē institutrices, ac magistras foeminas, easq;

exinde nobilitatum iri. Iure igitur hi ipsi monstra siue hoium, siue naturæ uocandi sunt. Cū hoies cæteri qdem oēs nati sint ad cœtus colēdos, societatemq; conseruandam, hi ad desolandā tantum modo, et quantum in ipsis est penitus exhauriendam. Quam in re teterrimi quidem appareant, immanissimiq; animalium omnium, quibus nec ab arte quidem, nec à natura sensus talis insit, cognitioq; perimendi. Omnino autem quàm detestanda sit immanitas, & ob leuissima quidem crimina serui murenis obiecti in uiuarijs, & in arena feris dilaniandi docuere. Hæc autem ipsa in ludis spectatio, quid aliud sibi querit, quàm assuefacere populum ad pascendos cæde, atq; excarnationibus oculos? animosq; ipsos alendos eiusmodi cruentatione, ac sagina? Non desunt tempestate nostra qui siue principes populorum, siue urbium domini de uita, ac sanguine pugnare uolentibus singulari certamine, ijs intra fines suos ius, atq; arbitrium permittant decernendi, quim sese ipsos & spectatores præbeant, & iudices certaminis. Quorum consilium neutiq; im probauerim, si eo spectet, uti pugna inita, remissisq; aliquantum iris, illorum mox componant odia atq; inimicitias. Cæterum quid immanius, quàm dare immanitati ipsi uacuum, ac liberum locum?

De Immanitate desolandarum urbium ac regionum.

Iam uero uastitates agrorum, desolationes regionum, ac populorum, incendiaq; & urbes ob iram, odium, uindictamq; excisæ funditis, ciuesq; ad internitionem cæsi, sexusq; omnis imbellis in seruitutem redactus uel instar esse uidentur immanitatis ipsius, quippe quæ nulla non ui, iniustitia, rabie in genus humanum sæuiat, ac debacchetur. Qualis autem ea sit, uetustiora ut omittantur, nō multis ante annis Carolus docuit Burgundiorum princeps in Lige urbe opulentissima excidenda, omni sæuitiæ genere, ac calamitatis adhibito, nullo pietati, nullo misericordiæ, nullo deniq; religioni, deorumq; aris, ac precibus hominum relicto loco. Cum præcepit ipse in omnem immanitatis exsuperantiam fureret, rapereturq; in scelus quodcunq; uolens, libens, plenus cruoris, inter cadauera uersatus concisorum hominum, inter raptus, ac desolationes uirginum, incendiaq; tum domorum, tum sacrarum ædium, ac nunc funiculationes trecentorum, ac quingentorum hominū eici in flumen iubens, nunc uicinas ipsas ferro meti ad unum imperitans, ut nescires omnino, furor'ne is maior esset, an uoluptas, rabies'ne, an ingluuias. Illud

tamen affirmare unum posses, in cædem illum, ac sanguinem tantum incumbere, nulliusq; illi rei curam inesse, præterquam excarnationis, ac gemitus iugulum præbentium exsectoribus, aut in flumen fossasq; reliquis post tergum manibus proiectorum.

De Fomentis, & diuersis causis immanitatis.

Exsultantis autem immanitatis non una sunt fomenta. Nam et ira uehementior ubi fuerit, præcipitem ita agere hominem consuevit, uti in obliuionem eum sui ipsius inducat, Tyrannos suspitio, & conscientia illa maxime tetra ac detestabilis, etiam ad noua, atq; inaudita supplicia excogitanda, incutiendis terroribus, quim etiam ut non raro in filios parētes, ipsiq; in parentes liberi pergrassentur teterrimis quibusq; maleficijs, ac poenis. Eosdem hos tyrannos animi impotentia, elatioq; illa, perquam omnia sibi licita esse persuadent, quodq; ut Caligula dictitabat, quæcunq; libuissent, eadem cuncta licerent heroibus, neq; ullis adhibere commonesactionibus aures uolunt, quim in commotores ipsos flagrantius efferuescunt, eò trahit, ut dijs sedum assimules uideri uolunt, feris ipsis tetriores efficiantur. Refert Seneca Dareum Regem parantem expeditionem aduersum Scythas, rogatum ab Hartabazō nobili admodum sene, ut e tribus liberis, quos Rex ipse secum duceret, unum ei in ætatis suæ in grauescentis iam solatiū relinqueret, ac tanquam senectutis baculum, respondisse, plus se quam ille rogasset, præstiturum, tresq; eos una statim ad patrem remissurum, confestimq; occidi eos simul iussisse, atq; ante patris conspectum cruentatos abiici. Cambysem quoq; idem author refert, admonitum à Traheaspe, qui erat illi maxime fidus, ac carus, uti in potu esset abstinentior, quod ebrietas in regibus maxime notabilis esset, respōdisse, non mentem modo post uinum sibi, uerum etiā et oculos, et manus in officio esse, idq; breui se comprobaturum. Cūq; liberalius quàm unquam antea poculis indulgisset, iussisse filium eius ultra limen progredi, ibidemq; consistere, allenata sibi præ caput sinistra, e' uestigioq; contento arcu cor illius mediū sagitta fixisse, quod se transfixurum antea dixerat, conuersumq; ad patrem dixisse, ecquid certam ipse uideretur habere manum? Hæc igitur portenta de se gignit animorum impotentia, cognataq; cœlitibus ipsis potestas. Quātus itaq; ex ebrietate, quæq; crapulæ dicuntur, fomes accedat immanitati, ut barbaros prætereamus Reges, testis est Alexander, qui educatum una secum à puero Clitum, sibiq; etiam maxime carum

inter epulas manu sua transfoderit, ac si non & Lysimachum leoni obici iusserit, sibi perquam etiam familiarem. Verum ebrietas furori est perquam similis, tametsi ille morbis gignitur, deterrimoque naturæ habitu, hæc autem ex animi corruptione, deprauataque uoluntate. ut ebrius quidem perinde, ac furore percitus, quid agat, nequaquam intellegat. Immanitas uero ipsa, nisi uoluntaria fuerit, desinat esse immanitas.

Conqueritur siue de temporibus quibusdam, siue de natura.

Nesciam ego quauia, quæ uel naturæ aut lege, aut mundi orbiculatione, rerumque periodis, aut diuersitate causarum male quidem inter se consentientium, in unum tamen confluentium, nesciam inquam, quomodo id contingat, contingit tamen, uti sæculis quibusdam natura ipsa, perinde ut quandoque in corrumpendas declinat, & tanquam ruit segetes, ac fruges, monstruosaque quosdam animalium foetus generandos, sic etiam ad homines, eosque primates uiros in omnem rationis, humanæque consuetudinis abusum gignendos, nec ad abusum tantum rationis, uerum etiam ad calamitatem, perniciem, ex adiuuque tum sigillatim, tum etiam uniuersim rerum publicarum, populorum, ac regionum, nec uindicandis tantum acceptis iniurijs, aut ambiendis honoribus, uerum etiam ijs insectandis, ex cruciandisque, a quibus nihil omnino iniuriarum acceperint, nihilque prorsus timendum ab eis sit. Perinde tamen ut coeno sues, aprique uolutabris delectantur, sic hi ipsi maleficijs, trucidationibus, immanissimisque sceleribus. Satis constat Annibalem, cum humano cruore fossam aliquando redundantem confexisset, mirifice exhilaratum dixisse, O' formosum spectaculum. Proditum est etiam memoriæ, uolens Asiæ proconsulem sub diuo Augusto, cum trecentos uno die securi percuti iussisset, in ambulante inter ipsa cadauera, prospectantemque uultu quam maxime elato, æque, ac dignum admiratione factus peregrisset, proclamasse ad astantes. O' rem prorsus regiam. Quod nam Cambysæ Rege, quod Dionysio, ac phalaride tyrannis, quod Caio, Nerone, ac Domitiano Augustis truculentius unquam monstrum natura ipsa genuit? Quæ nam sentina, quæ inquam sentina teterrimorum siue ducum, siue regum scatuuit Gothorum tempestatibus? ut nihil tam foedum iudicari possit, quod non illi pulchrum duxerint, nihil tam facinorosum, atrox, cruentum, quæ non ad uoluptatem referrent, ad ludum, ac lasciuiam. Itaque natura ipsa ut non nunquam diuinos quosdam Reges protulit, ac principes populorum,

ut Traianos, Marcosque in compendium, ac frugem humanæ societatis, sic aliquando monstruosos quosdam in perniciem ac desolationem ipsius hominum generis, siue oblita materni officij, induensque nouercae habitum, siue ex Dei Optimi Maximi constitutione, ac prouidentia, cuius nobis consilia sint ignota.

De quibusdam immanibus duabus.

Eadem simul tempestate nobis pueris rebus in bellicis duces tres eminuere, insigni tamen crudelitate seu immanitate potius nobiles, Nicolaus Forti brachius, Antonius Pontadera, & Riccius Montecarius. E' quibus Nicolaus pene lateri suo comunctum ubique, mutum quendam hominem secum ducebat, oneratum funibus, ac capistris. Itaque ut quem suspendio destinasset siue meritum, siue immeritum pro odio, ac libidine, factum illum obuiam nutu indicabat, conuersusque ipse post ad mutum, proclinato in unguem digito nasum sibi contingebat. quo signo accepto, confestim mutus iniecto in illum capistro, proximo cuique uel truncum eum, uel arbusculæ exanimandum suspendebat. Iudicabaturque ignauus dies, qui sine suspendio præterisset. Antonius quod in Pannonia hoc est Hungaria diutius exercuisset militiam, Pannonio incinctus gladio, ubi quæ uel ira, uel odio perditurus erat, illum ex improviso, eodem stricto adoriebatur. Eratque illi ludus hic quasi quidam in quo sese pene quotidianus exercebat. At Riccius in eodem crudelitatis genere adhibebat etiam comitatem. quem enim decreuisset enecare, blande admodum salutatum inuitabat eum ad pocula, percontabaturque, quot secum aut placentulæ bucellas, aut sorbillationes assumpturus esset, repenteque in ijs nugis, totidem illum uulneribus ad terram dabat. Erat igitur tribus his sanguinolentia nimirum lusus quidam, exercitatioque uoluptaria.

Immanitatem ubique exsecrabilem esse.

Itaque neque apud extremas nationes, neque apud gentes quauis barbaras quidem, atque incultas non immanitas ipsa, atque efferatio ostentui est, monstruosique partus habetur loco, non eam exsecrantur omnes, ut hominum generi maxime inutilem, ut singulis, ac maxime bonis quibusque exitabilem, ut dijs denique ipsis infestam, ipsique naturæ odibilem, ac suo quoque tempore, suis etiam cruciatibus, ac poenis ab iisdem persequenda. Quod exitus tandem ipsi, rerumque conuersiones declarant, illorum insignes calamitatibus, qui immanitatem exercere, iustissimisque co-

DE IMMANITATE

rum nobilitatæ supplicij. Vt postremo irasci Deum sit compertum, meritoq; Propheta ille maximus, plorabundus, ac tremens domini furorē extimeat, excaudentemq; punitionem.

Humanitati studendum esse.

Quo igitur hæc ipsa pestis execrabilior est, ipsiq; hominum generi magis exitiabilis, eo studiosius colenda est humanitas, ac civilis uitæ studium, colendæ artes liberales, humanæ societatis & ornamenta, et uincula. Excolendus animus moribus tum civilibus, tum rerum præclarissimarum cognitione, atq; scientia. Cum primusq; oculi in cælum sustollendi, considerandumq;, quid summo illi, & optimo rerum omnium parenti, ac rectori sit præcipue placiturum, quibusq; potissimum artibus coelitibus ipsis similes esse possimus. Erimus autem eorum maxime similes, si quàm maxime à ferarum naturis recesserimus, domitisq; qui illarum proprii sunt affectibus, si rationi nos adiunxerimus. quam secuti & reliquis animantibus cum excellentia imperabimus, & coelites ad ipsos quàm proxime accedemus.

Laudes literarum ac studiorum humanitatis.

Tu uero Hieronyme Carbo sic habeto, cui opinioni ne Eremitam quidem Aegidium & eruditum, et sanctum uirum refragaturum intelleges, bonarum literarum studia omnem uirtutum omnium eruditionem secum habere copulatam, Nullam uero partem laudabiliorem, rebusq; magis hominum conducentem, quàm quæ ad humanitatem spectet, totaq; in mitigandis uersetur affectibus, animusq; civili mansuetudine componendis, Nihilq; tam conferre ad agrestem illam, indignamq; homine atrocitatem domitandam, exsueandamq; feritatem, quàm literas, easq; maxime, quæ ab humanitate cognomen meruere.

F I N I S.

I n libro de Prudentia author ipse Pontanus cum etymon considerationis persequeretur incuria librariorū factum est, ut Sidus per y'. scriberetur, quæ scriptura maxime ab authoris consilio discrepat.

I n Libro de Magnanimitate impressum est in templo Iunonis Ephesie, tu Dianæ reposito.

* a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z
aa bb cc dd ee ff gg hh ii kk ll mm nn
oo pp qq rr ss. Omnes quaterniones
præter * duernionem.

VENETIIS IN AEDIBVS ALDI, ET
ANDREAE SOCERI MENSE
IUNIO. M. D. XVIII.